This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

WIDENER
HN Q8ND 0

Digitized by Google

MG
1240
4(3)

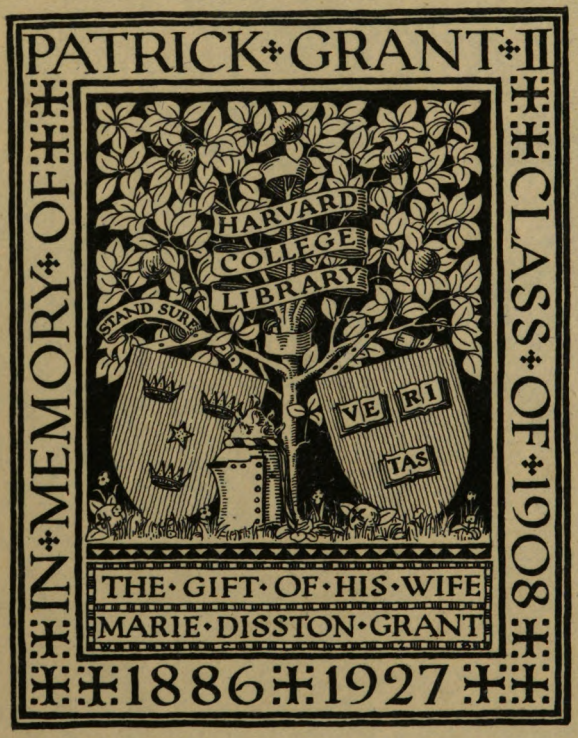

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ῥόδα καὶ Μῆλα

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

Digitized by Google

Τυπωθήκανε, ὅλα μαζί, ἀντίτυπα

1050, δηλαδὴ

σὲ καλὸ γαλλικὸ χαρτὶ	ἀντ.	1000
σὲ χαρτὶ τοῦ λούσσου		31
σὲ χαρτὶ ὁλλαντέζικο διαλεχτὸ		16
σὲ χαρτὶ γιαπανέζικο ἀφτοκρατορικὸ		3
		1050

Τὰ χαρτιὰ λοῦσσο (31 ἀντ.) καὶ τὰ γιαπανέζικα (3 ἀντ.) δὲν πουλιοῦνται.

Πουλιοῦνται μονάχα τὰ χίλια, τὸ καθένα . . . . . φρ. χρ. 6

ἀπὸ τὰ 16 ὁλλαντέζικα, φέτο δὲν ἔχει ἄλλα.

Digitized by Google

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ῥόδα καὶ Μῆλα

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

Fidandomi nel tuo parlare onesto,
Ch'onora te e quei ch'udito l'hanno.
DANTE, *Inf.* II, 38 (2-3).

ΑΘΗΝΑ
ΒΙΒΛΙΟΠΟΥΛΕΙΟ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ
à PARIS, chez
H. WELTER, ÉDITEUR
4, RUE BERNARD PALISSY, 4

1906

Digitized by Google

MG 1240.4 (3)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
DEC 19 1961

Digitized by Google

ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ πρόλογός μου φέτο δὲν μπορεῖ παρὰ νἄναι μικρός, ἀφοῦ πρόλογος, καὶ κάμποσο μεγάλος, εἶναι ἴδια ἡ *Ἀπολογία*, ποὺ τὴν ἔγραψα γιὰ τὴ δέφτερη ἔκδοση τοῦ *Ταξιδιοῦ μου*. Χρωστῶ μόνο στὸν ἀναγνώστη μιὰ ξηγησούλα γιὰ τὴ σειρὰ ποὺ ἀκολούθησα, δημοσιέβοντας ἐδῶ τὴν *Ἀπολογία* μου. Ὁ τρίτος τόμος *Ῥόδα καὶ Μῆλα* ἔπρεπε νὰ συνεχίση τὸ Β΄ στὴ χρονολογία καὶ νὰ μποῦνε μέσα ὅσα δικά μου βγήκανε εἴτε σὲ φημερίδες εἴτε σὲ περιοδικὰ εἴτε χώρια σὲ φυλλαδοῦλες ἀπὸ τὰ 1900 καὶ κάτω, γιατὶ μὲ τὰ 1900 τελειώνει ὁ Β΄ τόμος. Μὰ ἐπειδὴ τὸ *Ταξίδι μου* ξαναφάνηκε πέρσι στὸ δημόσιο καὶ πειδὴ πρόλογός του εἴτανε ἡ *Ἀπολογία*, εἶπα πὼς δὲν κάνει νὰ διαβαστῇ ἕνας πρόλογος δυὸ τρία χρόνια ὕστερις ἀπὸ τὸ βιβλίο ποὺ προλογίζει, ἄφησε ποὺ κ' ἕνας χρόνος εἶναι πολής. Δὲ στάθηκε ὅμως τρόπος νὰ τυπωθοῦνε μαζὶ *Ἀπολογία* καὶ *Ταξίδι*· πρῶτο ἐμπόδιο τὸ μάκρος τῆς *Ἀπολογίας* καὶ δέφτερο ἴσως ποὺ τὸ *Ταξίδι μου* πλάγι πλάγι του δὲ σηκώνει γλωσσολογίες ἢ γραμματικὲς ὅπως τὶς βρίσκει κανείς, φαρδιὰ πλατιὰ ξεδιαλυμένες, στὴν *Ἀπολογία*. Προτίμησα λοιπὸ νὰ γίνῃ ἕνας τόμος μοναχή της, καὶ τὸν τόμο μου ἀφτόνε χαρίζω σήμερα στοὺς φίλους μ' ὅλη μου τὴν καρδιά, μὲ τὴν ἴδια ποὺ θὰ τονὲ δεχτοῦνε κ' οἱ φίλοι.

Ὁ τέταρτος τόμος *Ῥόδα καὶ Μῆλα* θὰ βγῇ στὰ 1907, γιὰ νὰ γλυτώσουμε μιὰ καὶ καλὴ μὲ τὰ παλιά μας κ' ἔτσι νὰ καταπιαστοῦμε πιὸ ἥσυχα τὰ μυθιστορήματα καὶ τὴ μεγάλη ῥωμαΐκη γραμματική μας, ποὺ θὰ δοῦνε τότες τὸ φῶς. Ἡ

Digitized by Google

γλωσσική μας κατάσταση τὸ φέρνει κ' εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη, μιὰ παράξενη καὶ δύσκολη κατάσταση ποὺ δὲν ἀνταμώνεται συχνὰ σ' ἄλλους τόπους· πρέπει συνάμα νὰ κανονίζουμε τὴ γλώσσα, δηλαδὴ νὰ καταγινούμαστε στὴ γλωσσολογία καὶ νὰ καθιερώνουμε τὴ γραμματική, ἐνῶ θέλουμε κ' ἔργα τῆς φιλολογίας, ποὺ θὰ καθιερώσουνε τὴν Ἰδέα. Δυὸ χέρια μᾶς χρειάζουνται καὶ τὰ δυὸ δεξιά. Δεξιὰ καὶ πιδέξια. Πῶς νὰ προφτάσῃ ἕνας ἄθρωπος; Μὲ τὴν πομονή, μὲ τὴ θέληση, μὲ τὴν ἀγάπη. Ὀρθὴ κρίση θέλουμε, θέλουμε φρόνηση, θέλουμε θυσία. Τὸ ἕνα χέρι μᾶς τὸ δίνει ὁ νοῦς, τἄλλο ἡ καρδιά. Καὶ κατορθώνουνται ὅλα.

Ἐπειδὴ ὅμως στὴν Ἑλλάδα σὲ κάθε ζήτημα πρέπει κανεὶς νἀνακατώσῃ καὶ τὰ προσωπικά, μπορεῖ νὰ θαῤῥέψουνε πὼς γιὰ μένα τὰ λέω. Διόλου. Γλωσσολόγος καὶ ποιητὴς ἀναγκάζεται νὰ εἶναι σήμερα ὁ καθένας μας. Καὶ σ' ἀφτὸ ἀπάνω ἴσια ἴσια μᾶς χτυποῦνε. Δηλαδή, τὴν ποίησή μας ἢ δὲν τὴ βλέπουνε ἢ καμώνουνται πὼς δὲν τὴ βλέπουνε. Τὴ γραμματική μας τὴ λένε φανατισμό. Ἄλλοῦ πάλε μᾶς λένε ῥιζοσπάστες. Διαδόθηκε πιὰ ἡ γνώμη, καὶ στὴν Ἑβρώπη ἀκόμα τἀκούω πὼς τὸ παραξηλώνουμε. Χρέος μου ὡςτόσο νὰ πῶ πρῶτα πρῶτα πὼς ἡ Ἑβρώπη πάει μὲ τοὺς δημοτικιστάδες, ὄχι μὲ τοὺς δασκάλους. Ἀκολούθησε τώρα τελεφταῖα κάτι πολὺ σημαντικό. Τὸ μέρος τῆς δημοτικῆς τὸ πῆρε ὁ κ. K. Brugmann, σ' ἕνα του ἄρθρο γραμμένο πίτηδες γιὰ τὸ ζήτημα· Schrift-und Volkssprache und die « Sprachfrage » der heutigen Griechen *(Deutsche Revue,* Mai, 1906, 211-221). Ὁ κ. K. Brugmann εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγάλους γλωσσολόγους τῆς ἐποχῆς μας, ἴσως ὁ μεγαλήτερος. Ἔχει τὸ ἐφτύχημα νὰ εἶναι ἀπὸ κείνους τοὺς ἀθρώπους ποὺ ὁδηγοῦνε. Ἄνοιξε δρόμους καινούριους καὶ δὲν πιστέβω νὰ ὑπάρχῃ γλωσσολόγος ποὺ νὰ μὴν εἶναι λίγο πολὺ μαθητής του — καὶ μάλιστα περισσότερο *πολὺ* παρὰ *λίγο*. Ἡ ματιά του ἔχει κάτι διαπεραστικὸ

Digitized by Google

ποὺ σὲ ταράζει· ἀμέσως βρίσκει τὸ σωστὸ καὶ τὸ δύσκολο· μὰ ξέρει ὁ νοῦς του συνάμα θαμάσια νὰ γενικέβῃ. Ὅταν ἄρχισα νὰ γλωσσολογῶ, τὰ βιβλία του μοῦ δώσανε μιὰ ἐντύπωση ποὺ καὶ τώρα βαστᾷ. Κατόπι ἀξιώθηκα νὰ τονὲ γνωρίσω, νἀλλάξουμε καὶ δυὸ τρία γράμματα. Δὲν τὸν εἶδα πολλὲς ὧρες καὶ ἡ ἀλληλογραφία μας πολλὲς σελίδες δὲ λογαριάζει. Μὰ τόσο μοῦ ἔφτασε γιὰ νὰ καταλάβω τὸν ἴσιο, τὸν ὀρθό, τὸν τίμιο τὸν ἄθρωπο, καὶ τὸν καλό. Συχνά μου τὸ παρατήρησα καὶ μοῦ ἀποδείχτηκε ἀκόμα μιὰ φορὰ μὲ τὸν κ. K. Brugmann, πῶς τὰ χαρίσματα τῆς διάνοιας δὲν ξεχωρίζουνται ἀπὸ τὰ ἠθικὰ τὰ χαρίσματα, κι ὅποιος εἶναι φίνος στὴν κρίση του γιὰ τὰ πράματα τῆς ἐπιστήμης, νοιώθει πιὸ φίνα καὶ τὰ πράματα τῆς καρδιᾶς. Ταίρι ταίρι πάνε τὰ δυό.

Γιὰ τὸ γλωσσικό μας τὸ ζήτημα δὲ μοῦ φαίνεται νἄκαμε ὁ κ. Brugmann καμιὰ ἰδιαίτερη μελέτη, πρὶν ἀπὸ τἄρθρο του, δὲ μοῦ φαίνεται νὰ τὸ σπούδασε ὡς τώρα. Κι ὅμως ἡ ματιά του ἐκείνη ποὺ σᾶς ἔλεγα, ὅτι ποὺ ἀντίκρυσε τὸ ζήτημα, καὶ τἄρπαξε ὅλο. Εἶδε μὲ τί τρόπο, μὲ τί σύστημα κιόλας πρέπει νὰ γράφεται ἡ δημοτική· « Im Lautlichen, in der Formenlehre, im wesentlichen auch in der Syntax hat man der lebendigen Volkssprache zu folgen, damit die Schriftsprache von vornherein ein möglichst lebendiger Organismus sei. Zum Ausbau im einzelnen aber und insonderheit bezüglich des Wortschatzes darf die Geistesarbeit, die auf die Katharevusa verwandt und in ihr niedergelegt ist, nicht ungenutzt bleiben; nur müssen selbstverständlich alle unnöthigen Archaismen durchaus ferngehalten werden. » (σ. 220-221).

Εἶναι νὰ τὰ μελετᾷ κανεὶς τέτοια λόγια καὶ νἀπορῇ πῶς μπῆκε ἀμέσως στὸ νόημα, πῶς τὰ κανόνισε ἀμέσως τὰ καθέκαστα, ὡς καὶ τὸ συνταχτικό. Τὰ βιβλία μου δὲν πιστέβω νὰ τὰ διάβασε ὁ κ. Brugmann· ἂν τὰ διάβαζε, θἄβλεπε πὼς ἡ

Digitized by Google

ἀρχὴ ποὺ προσπάθησα πάντα μου νἀκολουθήσω, στάθηκε ἴσια ἴσια ἡ ἀρχὴ ποὺ μᾶς διατυπώνει ὁ ἴδιος στὶς λίγες του ἀφτὲς ἀράδες. Τουλάχιστο κανένας δὲν εἶπε πιὸ παστρικὰ τί κάνω καὶ τί θέλω νὰ κάνω. Κι ὡςτόσο λέει πιὸ ἀπάνω γιὰ μένα πὼς ἡ δική μου ἡ ἀρχὴ σωστὴ δὲν εἶναι καὶ πὼς εἶναι *ριζοσπαστική*. Μ' ἄλλα λόγια, εἶμαι φανατικός.

Ἐγὼ τώρα, νὰ μὴ σᾶς τὰ μασῶ, τὰ νέβρα μου μὲ πιάνουνε, σὰν τἀκούω. Ἀλήθεια, τὄγραψε κι ὁ Krumbacher. Μὰ τί τὰ θέλετε ποὺ ὅ τι κι ἂν ἔγραψε ἀφτὸς ὁ ἄθρωπος, χρέος μου νὰ κλειδώνω τὸ στόμα μου μὲ κλειδαριά, γιατὶ μ' ἔχει σκλαβωμένο μ' ὅσα λέει στὸ *Πρόβλημά* του ὄχι μονάχα γιὰ μένα, παρὰ γιὰ τὸ ἅγιο τὸ ζήτημα. Τί νὰ γίνῃ πάλε, ποὺ τὰ νέβρα μου χορέβουνε καὶ δὲ γλυτώνω; Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο τάχα τὰ νέβρα; Νά, γιὰ τὸ λόγο ποὺ « Ἰδοὺ ἡ Ῥόδος, ἰδοὺ καὶ τὸ πήδημα! » Θὰ εἴμουνε ὑποχρεωμένος ὑπερβολικὰ σὲ κεινοὺς ποὺ μὲ βρίσκουνε φανατικὸ ἢ ριζοσπάστη, νὰ καταπιαστοῦνε τὸ ζήτημα μιὰ στιγμούλα, νὰ δῶ τότες καὶ γὼ πῶς θὰ τὰ βγάλουνε πέρα.

Νὰ κρίνουμε ἀπὸ ἕνα παράδειγμα, σὰν ἀγαπᾶτε.

Ἡ καθαρέβουσα μᾶς ἔμαθε πὼς πρέπει νὰ λέμε *ρυμφεύω* καὶ *ρυμφεύομαι*, ἀντὶς *παρτρέβω* καὶ *παρτρέβουμαι*. Ἂς δοῦμε τώρα πόσοι τύποι μπορεῖ νἀκουστοῦνε στὴν ὁμιλία τοῦ τρίτου πρόσωπου τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ μέσου μέλλοντα ἢ μέσου ἀόριστου· θὰ *ρυμφευθῶσι*, *ρυμφευθοῦν*, *ρυμφευθοῦνε*, *ρυμφεφτῶσι*, *ρυμφεφτοῦν*, *ρυμφεφτοῦνε*, *ρυφευθῶσι*, *ρυφευθοῦν*, *ρυφευθοῦνε*, *ρυφεφτῶσι*, *ρυφεφτοῦν*, *ρυφεφτοῦνε* κτλ. κτλ.· *ἐρυμφεύθησαν*, *ἐρυμφεύθηκαν*, *ἐρυμφευθήκανε*, *ρυμφεύθησαν*, *ρυμφεύθηκαν*, *ρυμφευθήκανε*, καὶ τὰ ἕξη ἐννοεῖται πότε μὲ *φτ*, πότε χωρὶς *μ*, πότε μὲ *φτ* καὶ χωρὶς *μ*, πότε μὲ *μ* καὶ μὲ *φθ*, πότε μὲ τὴ μιὰ κατάληξη, πότε μὲ τὴν ἄλλη, κι ὅλα τους πότε μὲ τὸ *ε*, πότε χωρὶς τὸ *ε* τὸ ἀρχικό.

Διόλου παράξενο δὲν εἶναι νὰ ὑπάρχουνε τόσοι τύποι γιὰ

Digitized by Google

ἕνα καὶ μόνο πρόσωπο. Κάθε γλωσσολόγος καὶ κάθε ἄθρωπος ποὺ κρίνει μὲ ἀμεροληψία, θὰ τὸ καταλάβῃ πὼς ἡ καθαρέβουσα, ἐκεῖ ποὺ νομίζετε πὼς φτειάνει γλώσσα, δὲν κατάφερε νὰ φτειάσῃ παρὰ γλωσσικὴ ἀναρχία. Πάτησε τοὺς ἱστορικούς, τοὺς φυσιολογικοὺς νόμους τῆς δημοτικῆς, ποὺ εἶναι ἡ κανονική, καὶ γιὰ τοῦτο σὰ μιλεῖ ὁ Ῥωμιός, δὲ βρίσκει τὸ λογαριασμό του, διορθώνει, στρεβλώνει καὶ πελαγώνει.

Ἐμεῖς τώρα τί νὰ κάμουμε;

Νὰ παραδεχτοῦμε ὅλους τοὺς τύπους ποὺ σᾶς ἀράδιασα;

Καλά. Νὰ ποῦμε τότες ὅμως πὼς γλώσσα δὲν ἔχουμε.

Ἢ νὰ παραδεχτοῦμε ἀπ' ὅσα εἴδαμε τὸν τύπο *ρυφεφτήκαρε* γιὰ τὸν ἀόριστο, *ρυφεφτοῦρε* γιὰ τὸ μέλλοντα;

Περίφημα. Τὸν παραδεχτήκαμε. Μὰ σᾶς παρακαλῶ, τὸ *παρτρέβω* καὶ *παρτρέβουμαι* τί γίνουνται; Τὰ ξεχάσαμε; Πῶς μποροῦμε, ἀφοῦ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν τὰ ξεχνᾷ; Εἶναι οἱ κοινοὶ τύποι, πανελλήνιοι, γνωστοὶ καὶ σὲ κεινοὺς ἀκόμη ποὺ λένε *ρυμφεύω* καὶ *ρυμφεύομαι*.

Τὸ λοιπὸν ἐμεῖς νὰ προτιμήσουμε τὸ *παρτρέβω* καὶ *παρτρέβουμαι*, ἀφοῦ εἶναι τὰ ἐθνικά; Ἐκεῖ σᾶς ἤθελα. Τὰ προτιμήσαμε, τὰ καθιερώσαμε. Ὡραῖα! Ἔλα δὰ ποὺ πολλοί, κάμποσες χιλιάδες Ἕλληνες συνηθίζουνε ἢ ξέρουνε ἢ νομίζουνε ὁμορφότερο τὸ *ρυμφεύω* καὶ *ρυμφεύομαι*. Νὰ τὰ σβήσουμε; Φοβοῦμαι πὼς ἡ ἀνάγκη ἐκεῖ θὰ μᾶς καταντήσῃ. Κι ὅποιος τὸ συλλογιστῇ, θὰ καταλάβῃ πὼς ἔτσι πρέπει, ἂν ξακολουθοῦμε πάντα δηλαδὴ νὰ πιστέβουμε πὼς μᾶς χρειάζεται μιὰ γλώσσα.

Νὰ ξαναδιαβάσουμε ὡςτόσο τί γράφει ὁ κ. Brugmann· « ... dass der Standpunkt der *Radikalen* unter den Fortschrittlern, Psichari, Pallis u. a., welche die Katharevusa einfach *auslöschen* und eine rein volkstümliche Schriftsprache an ihre Stelle setzen wollen, falsch ist. »

Νά ποὺ καὶ ὁ κ. Brugmann ὁ ἴδιος πολλὲς φορὲς δὲ θὰ

Digitized by Google

μπορέση ἄλλο νὰ κάμῃ παρὰ νὰ *σβήσῃ* τὴ λεγάμενη, γιὰ νὰ βάλῃ στὴ θέση της *καθάρια δημοτική*. Ἀδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὸ *φανατισμό*. Κ' ἔτσι θὰ πεθύμοῦσα, θὰ εἴτανε ἴσως καὶ πιὸ σωστό, ἕναν ἕνανε νὰ πάρουμε τοὺς *φανατισμούς* μου, γιατὶ ἕναν ἕνανε τοὺς συλλογίστηκα καὶ γώ. Τότες γίνεται συζήτηση καὶ βλέπουμε τί σημαίνει τὸ κάτω κάτω φανατισμός.

Γιὰ κάμποσους *φανατισμούς* μου γίνεται λόγος στὴν *Ἀπολογία* κι ἅμα τοὺς κοιτάξουμε ἀπὸ πιὸ κοντά, θαῤῥῶ πὼς θὰ μᾶς φανοῦνε λογικοί· θὰ δοῦμε πὼς ἔχουνε καὶ τὸ μέτρο τους. Μὰ νὰ μὴ φανταστοῦμε πὼς εἶναι καὶ δύσκολο πρᾶμα τὸ *σβήσιμο* τῆς καθαρέβουσας· πολὺ πιὸ ἔφκολο ἀπὸ τὸ *σβήσιμο* τῆς δημοτικῆς ποὺ καταπιάστηκε ἡ καθαρέβουσα. Ἡ καθαρέβουσα σβήνεται μοναχή της. Τί κατώρθωσε μὲ τὸ *νυμφεύω* καὶ τὸ *νυμφεύομαι;* Θέλησε νὰ σβήσῃ τὴ δημοτικὴ καὶ σβήστηκε στὴν ἀναρχία. Γέννησε μισὴ γλώσσα. Ἡ μισὴ γλώσσα εἶναι καλὸ σημάδι· θὰ πῇ πὼς ἡ καθαρέβουσα δὲν ἔχει πιὰ πολλὰ χρόνια νὰ ζήσῃ. Ἔμαθα τώρα τελεφταῖα πὼς μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἡ μισὴ γλώσσα βασίλεψε ὡς καὶ στὴν Ἰταλία, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους ἀπαράλλαχτα ποὺ βασιλέβει σήμερα στὴν Ἑλλάδα. Σᾶς ἀντιγράφω τὸ μέρος ποὺ εἶναι σημαντικό· « Il mondo fu sempre lo stesso, e alcuni fatti, che sembrano inconcepibili, si spiegano talvolta, senza divagar tanto, mercè la considerazione della stessa natura negli uomini e nelle cose. Oggi i più colti parlano l'italiano [δηλαδὴ τὴν κοινὴ γλώσσα] e gli incolti il dialetto [δηλαδὴ τὰ ντόπια οἱ χωρικοί, ὅπως καὶ παντοῦ]. Ai tempi romani i più colti parlavano la lingua latina, e nella bocca del volgo era il linguaggio che ho detto parlato, ossia il dialetto latino o romano. Dunque nel medio evo devono essere stati parimente i detti linguaggi nobile e plebeo. Ma quale era il nobile nei primi secoli medievali? Era ancora la lingua latina, o forse il dialetto romano? Nè l'una.

Digitized by Google

nè l'altro per sè stessi. Bensì l'una e l'altro, cioè la lingua latina e i dialetti tutti d'Italia figli del romano dialetto uniti insieme diedero gli elementi alla essenza e alla forma del nuovo linguaggio.

Noi vedemmo che già nel secolo VII si parlava più volgare che latino, cioè un linguaggio più di forma italiana che di latina. Da ciò è ovvio arguire che gli uomini colti, essendo la lingua latina poco intesa in quel secolo dagl'incolti, dovessero aver foggiato anch'essi, già nel secolo VII, il proprio linguaggio a modo del volgare che gl'incolti parlavano, per essere intesi da questi, poichè naturalmente il linguaggio nobile dovea prendere la forma volgare tanto quanto la prendeva il plebeo. D'altra parte, avendo gli uomini colti bisogno, come si è detto, d'un linguaggio più copioso del plebeo, non potevano desumerne i vocaboli se non della lingua latina e per un decimo da essi volgari. E dovendo i colti uomini, a motivo de' vocaboli, stare attaccati alla lingua latina, doveano anche non allontanarsi dalla forma di questa [νά κ' ἡ μισὴ γλώσσα], ma, d'altro lato, trascinati dalla nuova corrente ad abbracciare anche la invalsa forma volgare [βλέπετε; ἀφτὸ πού παρατηρήσαμε τόσες καὶ τόσες φορές], erano forzati perciò a tenersi in bilico tra questa e quella. Donde una forma propria del linguaggio nobile, non più quella della lingua latina, ma neanco quella del linguaggio plebeo [ἡ σημερνή μας ἀνακατωσούρα]. Donde una differenza di fonetica tra il linguaggio dei colti e quello degl'incolti, resa maggiore col tempo [!], poichè questi non ebbero mai il riguardo alla lingua latina e quindi il retegno di quelli. E da ciò nel nobile linguaggio un tipo comune, perchè emanato ovunque dalla lingua latina comune e ferma e quindi tipo uniforme e terso per tutta Italia, e nel linguaggio plebeo,

Digitized by Google

ossia nei dialetti, un tipo rozzo e vario, perchè derivato dal dialetto instabile romano, e più o meno guastato da un luogo all'altro.

Da chi pertanto gli uomini colti appresero il linguaggio nobile? Dalla sola necessità che li costringeva parlando a non istaccarsi dalla lingua latina, ch'essendo ferma e universalmente intesa adoperavano negli scritti, e a un tempo li costringeva, per essere intesi dagl'incolti, a darle parlando la forma volgare presa dal linguaggio di questi. » (Andrea Gloria, *Del volgare illustre dal secolo VII fino a Dante,* Venezia, 1880, 8°, 136 σ., σ. 80-82)[1].

Σήμερα πρέπει κανεὶς νὰ κοιτάξῃ τὸν καπνό, γιὰ νὰ καταλάβῃ ποῦ πῆγε ἡ γλώσσα τῆς ἐβγένειας στὴν Ἰταλία — linguaggio *nobile* (σ. 80) — ποῦ πήγανε μαζί της καὶ οἱ *colti* — πὲς οἱ δασκάλοι μας, οἱ *καλλιεργημένοι*. Ὁ Gloria παρατηρεῖ στάξιόλογο βιβλίο του, ποὺ καὶ σ'ἄλλα του πολλὰ λὲς καὶ γράφηκε γιὰ τὸ ζήτημα, πῶς ἐνῶ στὴν Πάντοβα, λ. χ., ὁ ἁπλὸς ἄθρωπος ἔλεγε *popillo* καὶ *mercado,* οἱ καλλιεργημένοι, ἀπὸ σέβας γιὰ τὴ λατινική, τὰ λέγανε *pupillo* καὶ *mercato,* ἢ *pupillu* καὶ *mercatu* (σ. 82). Ὡραῖα τὰ παραδείγματα καὶ ταιριάζουνε περίφημα γιὰ μᾶς. Τὸ *pupillo* καὶ τὸ *mercato* μείνανε, γιατὶ ἀντίθετα δὲν εἴτανε στὴν κοινὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς· τὸ *pupillu* καὶ τὸ *mercatu,* ἀδύνατο νὰ σταθοῦνε, γιατὶ δὲν τὰ σήκωνε ἡ κοινὴ γραμμα-

1) Γιὰ τὸ ἰταλικὸ τὸ ζήτημα, κ. καὶ G. Belardinelli, *La questione della lingua* I, Da Dante, a Girolamo Muzio. Roma [1905]. — Στὴ Γερμανία, τώρα τώρα, σηκώσανε ἄλλο πόλεμο· σ'ἕνα ἔξυπνο καὶ νόστιμο βιβλιαράκι, ὁ κ. Otto Schroeder *(Vom papiernen Stil,* Teubner, 1906) βρίσκει πῶς στὴν πατρίδα του ἡ γλώσσα κατάντησε χαρτένια, ἔγινε γλώσσα γιὰ τὰ μάτια *(Sprache fürs Auge),* καὶ λέει πῶς πρέπει ἁπλὴ ἁπλὴ νὰ τὴ γράφουνε, ὄχι μισή, δηλαδὴ πότε φυσικά, πότε δασκαλεμένα. Φανταστῆτε τί θἄλεγε στὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἴδια σημασία ἔχει κι ἄλλο ἕνα βιβλιαράκι, τοῦ P. Cauer, *Von deutscher Spracherziehung,* Weidmann, 1906. Λοιπὸν τὸ ὕφος κ' ἡ γλώσσα στὴ Γερμανία δείχνουνε τάση σὲ ἁπλοποίηση ἀκόμη πιὸ μεγάλη.

Digitized by Google

τική. Δὲν εἴπαμε ποτέ μας ἐμεῖς πὼς θέλουμε νὰ *σβήσουμε* ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τὴν καθαρέβουσα κ' εἶναι περίεργο νὰ τὸ πιστέβουνε ἀκόμα, ὕστερις ἀπ' ὅσα ξεδιαλίσαμε γιὰ τὸ ζήτημα χίλιες φορές, ἀπ' ὅσα προκηρύξαμε μάλιστα κι ἀπαρχῆς, ἀφοῦ τὸ *χωρίο*, στὰ 1888, στὸ *Ταξίδι*, τὸ γράψαμε, ὄχι ἀργότερα τάχα (κ. *Ταξ.* Β', 30· κ. καὶ *Ῥω. Θέ.*, Α', 65, 66· *Ζ. κι Α.*, 331· *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 2· κ. τώρα καὶ τὴν *Ἀπολογία*, σὲ κάθε της σελίδα). Τὸν *πλοῦτο* τῆς καθαρέβουσας, τὸν κουβαλήσαμε ἀλάκαιρο στὰ βιβλία μας καὶ σώσαμε ὅ τι μποροῦσε νὰ σωθῇ· ἐκεῖ ποὺ δὲν μπορούσαμε καὶ ποὺ δὲ θὰ μποροῦσε κανένας, ἂν ἔπιανε δουλειὰ σοβαρή, σβήσαμε. Τὸν τρόπο καὶ τὴ μέθοδο καὶ τοὺς λόγους, τοὺς ἔδειξα σήμερα στὴν *Ἀπολογία*· μὰ εἶναι καιρὸς ποὺ ἀκολουθοῦμε τὸ ἴδιο σύστημα, ἴσως χωρὶς νὰ τὸ ξηγήσουμε φαρδιὰ πλατιὰ ὅπως ἐδῶ.

Τὸ δυστύχημα εἶναι ποὺ τὸ δημόσιο στὴν Ἐβρώπη δὲν εἶναι πάντα καλὰ πλεροφορημένο. Ἐγὼ μὲ τὰ ῥωμαΐικα δὲν ἀδειάζω καὶ σπάνια τὸ κατορθώνω νὰ γράψω ἄρθρα γαλλικά. Γερμανικὰ ὅμως δὲ γράφω, καὶ στὴ Γερμανία κάμποσο διαβάζει ὁ κόσμος. Διαβάζει λοιπὸν τἄρθρα ἢ τὶς φυλλάδες τοῦ Χατζηδάκη, τὴν τελεφταία του μάλιστα ποὺ τὴ μετάφρασε ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ἀχώνεφτή του *Ἀπάντηση* στὸν Krumbacher, κ' ἐννοεῖται ὅσο μπόρεσε τὴ συντόμεψε στὸ γερμανικό, *Die Sprachfrage in Griechenland*, von Georgios N. Hatzidakis, Βιβλ. Μαρασλῆ [!], 1905. Ὁ καλὸς ἄθρωπος ποὺ ἵδρυσε τὴ βιβλιοθήκη, δὲν τὸ ἤξερε πὼς σὲ λίγο θὰ καταντήσῃ, καθὼς ὅλα στὴν Ἑλλάδα, κομματικὴ καὶ προσωπική.

Ἐκεῖ μέσα, στὴ *Sprachfrage* τῆς Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ, λέει ὁ Χατζηδάκης κάτι παράξενα πράματα ποὺ ἀλλοῦ θὰ τὰ μιλήσω καὶ ποὺ φτάνει μας τώρα νὰ ξεσηκώσω μόνο δυό, δηλαδὴ πὼς ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα γλώσσα τῶν *αἰθουσῶν* καὶ πὼς τέτοια γλώσσα πρέπει καὶ μεῖς νὰ γράφουμε, τέτοια γλώσσα πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε. Στὴν Ἀθήνα, ὅταν τὰ βλέ-

Digitized by Google

πουνε ἀφτὰ τυπωμένα, καταλαβαίνουνε ἀμέσως τί τρέχει καὶ πὼς ὁ ἄθρωπος μᾶς ἔβγαλε ἄξαφνα στὴ μέση μιὰ αἰθουσιάνικη γλώσσα, γιὰ νὰ μᾶς πολεμήση, καὶ προσοχὴ δὲ δίνουνε. Στὴν Ἑβρώπη, ὅπου μερικοὶ ξέρουνε τὰ ῥωμαΐικα, μὰ ὅπου κανένας δὲν ξέρει τοὺς Ῥωμιούς, τὰ παίρνουνε γιὰ λόγια χρυσὰ καὶ μὲ τὰ σωστά τους τὸ θαῤῥοῦνε πὼς ὑπάρχει γλώσσα *τῶν αἰθουσῶν*. Τὸ λοιπὸν εἶναι χρέος μας νὰ δείξουμε πόσο ἀβάσιστα εἶναι ὅσα πῆγε ὁ Χατζηδάκης νὰ μᾶς ἀραδιάση γιὰ μιὰν ἀνύπαρχτη γλώσσα.

Ἐγὼ λέω πρῶτα πρῶτα νὰ βάλουμε στὸ ῥάφι τὸν ὅρο τὸν ἴδιο, νὰ ξεφορτωθοῦμε τὴ λέξη *αἰθουσῶν*. Ξενισμὸς καὶ τίποτις ἄλλο. Θέλησε τάχα νὰ μεταφράση τὸ γαλλικό μας τὸ *salon* καὶ νόμισε πὼς ἑλληνίζει, φτάνει νὰ τὸ βαφτίση *αἴθουσα*. Γελοῖα. Στὸ Παρίσι θὰ ποῦμε *le salon de madame une telle;* στὴν Ἀθήνα, κανεὶς θὲ θὰ πῇ γιὰ τὴν *αἴθουσα τῆς κυρίας τάδε*, γιατὶ νόημα δὲν ἔχει· τὸ πολὺ πολύ, ὅποιος τὰκούση, μπορεῖ νὰ πιστέψη πὼς μιλεῖς γιὰ τὴν *κάμαρα* τῆς τάδε ἢ τάδε κυρίας. Λοιπὸν ἂς χαίρεται μόνος του ὁ Χατζηδάκης τὴ γενική του *αἰθουσῶν* κι ἀκόμη, σὰν ἀγαπᾷ, καμιὰ αἰτιατικὴ *αἰθουσές*. Ἐμεῖς ἂς τὰ ὀνομάσουμε ἁπλότερα σαλόνια.

Σκοπὸ δὲν ἔχω νὰ καταπιαστῶ τὰ ἱστορικὰ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, νὰ ξερεβνήσω ποῦ, πότε, πῶς κι ἀπὸ τὰ πόσα γενήκανε σαλόνια στὴν Ἑλλάδα. Ἡ κοινωνία τώρα μόλις ἀρχίζει· τὰ σαλόνια δὲν προφτάσανε ὅπως ἀλλοῦ νὰ στηριχτοῦνε σὲ καμιὰ παλιὰ παράδοση κι ἀκόμη λιγώτερο νὰ κάμουνε γλώσσα. Μὰ ἐγὼ δὲν εἶδα μήτε στὶς μεγάλες πολιτεῖες νὰ ὑπάρχη πουθενὰ γλώσσα χωριστὴ γιὰ τὰ σαλόνια, ποὺ νὰ τὴ βάζης ὅπως φορεῖς καὶ τὸ φράκο σου, ὅταν πηγαίνεις σὲ βεγγέρα ἢ καθὼς τὸ συνηθίζουνε σήμερα, σὲ *σουαρέδες*. Θὰ τὰ ὠνειρέφτηκε ἀφτὰ ὁ Χατζηδάκης μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ὠνειρέφτηκε τὸν ὅρο *αἰθουσῶν*. Πράματα ποὺ μήτε τὰ ξέρει μήτε τὰ ὑποψιάζεται. Παραμύθια.

Digitized by Google

Γλώσσα χωριστή, γλώσσα ἰδιαίτερη γιὰ τὰ σαλόνια ἐννοεῖται πὼς δὲν ἔχει οὔτε στὴν Ἑλλάδα. Μιλοῦνε τὴ δημοτική· τὴν ἀπόδειξη τὴν ἔδωσε ὁ Πάλλης τώρα τελεφταῖα[1]· τὴν ἔδωσα καὶ γὼ πολλὲς φορές[2]. Ἔχει ὅμως ἄτομα καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Πόλη. Τὸ ἕνα λιγώτερο, τὸ ἄλλο περισσότερο δασκαλεμένο. Μὰ ἡ καθαρέβουσα ποὺ συνηθίζει τὸ καθένα, ἴδια κι ἀπαράλλαχτη στὸ σαλόνι καὶ στὸ δρόμο. Εἴτε στὸ δρόμο εἴτε στὸ σαλόνι, τὸ *ψωμὶ* ὡς κι ὁ δάσκαλος θὰ τὸ πῇ *ψωμί*, τὴν ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ *κυβέρνησις*, ὅπως τὸ φέρῃ ὁ λόγος, ὅπως τὸ φέρῃ τὸ ὕφος τῆς κουβέντας, πότε γλήγορο, πότε μελετημένο, θὰ τὴν πῇ καὶ *κυβέρνησις* καὶ *κυβέρνηση*, τὴν αἰτιατικὴ *τὴν κυβέρνησιν* πιὸ συχνὰ πάλε θὰ τὴν πῇ *κυβέρνηση*, δίχως τὸ τελικὸ τὸ *ν*.

Ἂς ὑποθέσουμε ὅμως πὼς ἔχουνε γλώσσα δική τους τὰ σαλόνια. Γιὰ ποιὰ σαλόνια μιλεῖ τάχα ὁ κ. Χατζηδάκης; Ἡ μήπως τὰ περνᾷ ὅλα τους γιὰ καθαρεβουσιάνικα; Δὲν εἶναι ἆραγες σαλόνια, δηλαδὴ ἀλάκαιρα σπίτια, ὅπου καὶ ὁ νοικοκύρης καὶ ἡ νοικοκερὰ διαφεντέβουνε, ἀγαποῦνε τὴ δημοτική; Ἂν τάγνοεῖ ὁ Χατζηδάκης, γελιέται ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη. Τέτοια σπίτια γνωρίζω καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ στὴν Πόλη, στὴν Ἀθήνα μάλιστα γνωρίζω ἕνα σπίτι ἀπὸ τὰ καλήτερα, τὰ πιὸ ἀρχοντικά, ὅπου ὁ πατέρας εἶναι μεγάλος θιασώτης, μεγάλος φίλος τῆς καθαρέβουσας, ἡ κόρη του γράφηκε μέλος τῆς Ἑταιρίας *Ἡ ἐθνικὴ γλώσσα*, ὁ γιός του εἶναι ξεσπαθωμένος δημοτικιστής. Τί γλώσσα μιλοῦνε ὅταν εἶναι κ' οἱ τρεῖς τους μαζί, καὶ ποιανοῦ γλώσσα, τοῦ πατέρα, τῆς κόρης ἢ τοῦ γιοῦ, θὰ μᾶς ὀνομάσῃ *γλώσσα τῶν αἰθουσῶν* ὁ προκομμένος κ. καθηγητής; Μὰ σᾶς παρακαλῶ, δὲ συχνάζουνε τάχα στὰ

1) *Modern greek*, στὸ *University Review*, June, 1906, 204-205.

2) Ἑ.Ρ.κ.Μ., Β', 361-362. Στὰ Δυὸ Ἀδέρφια, ποὺ θὰ δημοσιεφτοῦνε κατόπι, ἔχω φράσες ἀλάκαιρες παρμένες ἀπὸ καλλιεργημένους Ῥωμιούς. Ἐκεῖ θὰ δῆτε καὶ θὰ κρίνετε κιόλας.

Digitized by Google

σαλόνια καὶ δημοτικιστάδες; Ἡ δὲν τὸ κατάλαβε ἀκόμη ὁ Χατζηδάκης πῶς καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἀνατολή, σήμερις οἱ δημοτικιστάδες γενήκανε σωστὸ ἀσκέρι; Πρέπει μὰ τὴν ἀλήθεια νἄχῃ ὁ κ. Χατζηδάκης γνώμη ἐλεεινὴ γιὰ τὸ δημόσιο τῆς Ἐβρώπης, πρέπει νὰ νομίζῃ πῶς ὅ τι κι ἂν τοῦ ξεστομίσῃ ὁ τρανὸς γλωσσολόγος ἀπὸ τὴν ἕδρα του τὴν τρανή, τἀγαθὸ τὸ δημόσιο θὰ τὸ χάψῃ, πῶς θὰ τοῦ πῇ καὶ γειά σου, ἀφοῦ ἔρχεται καὶ τοῦ κοπανίζει πράματα ποὺ ὄχι μόνο βάση δὲν ἔχουνε, ποὺ δὲν ἔχουνε καὶ λογική, γιατὶ μιὰ στιγμὴ νὰ τὸ συλλογιστῇς, βλέπεις πῶς οὔτε σὲ συζήτηση δὲν μπαίνουνε. Ὁ κ. Χατζηδάκης θυμώνει ποὺ κάπου ἔγραψα πῶς τὴ δημοτικὴ μπορεῖ ἄξαφνα ὁ τάδες ἢ ὁ τάδες Ἀθηναῖος νἀρθῇ νὰ τὴ μάθῃ στὸ Παρίσι. Ἀπὸ τὰ λόγια του γιὰ τὶς παινεμένες του τὶς *αἰθουσές*, εἶδα τώρα πῶς κι ὁ ἴδιος μπορεῖ περίφημα νὰ μάθῃ στὸ Παρίσι τί γλώσσα μιλοῦνε οἱ *αἰθουσές* του στὴν Ἑλλάδα.

Τὰ σαλόνια, ὅπως μᾶς τὰ στοχάστηκε ὁ Χατζηδάκης, μοῦ φαίνουνται καὶ κάμποσο γυμνά. Ἔπιπλα δὲ μοιάζει νἄχουνε· δὲν ἔχουνε *guéridons, causeuses* δὲν ἔχουνε, τοὺς λείπουνε καὶ τὰ *bibelots*, ἐπειδὴ ἀφτὰ πῶς θὰ μᾶς τὰ πῇ στὴ γλώσσα τῶν αἰθουσῶνε, ἢ μήπως στὶς *αἰθουσές* του δὲ γίνεται λόγος μήτε γιὰ *guéridons*, μήτε γιὰ *causeuses*, μήτε γιὰ *bibelots*? Μὰ τότες τί αἴθουσες εἶναι ἀφτὲς καὶ ποῦ τὶς εἶδε; Ἤθελα πολὺ νὰ μάθω τί κάνει καὶ τὶς κυρίες στὴν αἰθουσιάνικη τὴ γλώσσα ποὺ μᾶς συστήνει. Σ' ὅλα τὰ σαλόνια τοῦ κόσμου, οἱ κυρίες καὶ κάμποσοι κύριοι μιλοῦνε γιὰ μόδες. Μιλοῦνε γιὰ *πλισσέδες* — ἢ μήπως ἄξαφνα γιὰ πλισσέδ*ας*; — μιλοῦνε, σῶσε, Κύριε! καὶ γιὰ πλισσὲ-*soleil*, γιὰ *μπουλλιορνέ*, μιλοῦνε γιὰ *bouffants* — εἶναι *à bouffants* — γιὰ *volants* καὶ γιὰ *parements*. Ἀμέ, πῶς θέλετε ἀλλιῶς νὰ τὰ ποῦνε; Καὶ τόντις δὲν παρατήρησε ὁ Χατζηδάκης — ἢ δὲ βρέθηκε σὲ θέση νὰ παρατηρήσῃ τὸ μόνο ποὺ ἔπρεπε νὰ γεμίσῃ τἀφτὶ ἑνὸς

Digitized by Google

γλωσσολόγου — καὶ ψυχολόγου — δηλαδή, πὼς ἂν ὑπάρχει, ὅπως τὸ φαντάστηκε, καμιὰ σαλονίστικη γλώσσα στὴν Ἑλλάδα, σαλονίστικη γλώσσα εἶναι τὰ γαλλικά. Δὲν ἔχει ἄλλη. Καὶ δὲν μπορεῖ ἄλλη νὰ ἔχῃ. Τὰ γαλλικὰ μάλιστα δὲν εἶναι γλώσσα ποὺ νὰ τὴ συνηθίζουνε μόνο στὰ σαλόνια, μόνο τὸ βράδι σὰν πάνε στῆς κυρίας Α ἢ στῆς κυρίας Ω· σὲ πολλές, ἄπειρες οἰκογένειες συνηθίζεται καὶ στὴν καθεμερνὴ τὴ ζωή. Ὁ λόγος μου ἐννοεῖται γιὰ πλούσιες οἰκογένειες, γιὰ τὴν ἀριστοκρατία τοῦ τόπου, ἀφοῦ ἀριστοκρατικὴ γλώσσα, τὴ γλώσσα τῆς μεγάλης κοινωνίας, βγῆκε ὁ Χατζηδάκης νὰ μᾶς διδάξῃ. Ἀντρόγυνα ξέρω, ξέρω ἀδέρφια, ποὺ ἀναμεταξύ τους μόνο τὰ γαλλικὰ μιλοῦνε. Καὶ βέβαια πὼς θὰ βρεθῇ κανένας δάσκαλος νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ πὼς δὲν πρέπει τάχα νὰ κοιτάζουμε τὸν τάδε καὶ τὸ δεῖνα, γιατί, λέει, ὁ τάδες πῆγε στὴν Ἑβρώπη κι ὁ δεῖνας ἀναθράφηκε στὴ Γαλλία. Χαίρουμαι πολύ. Ἂν ὅμως ὁ τάδες πῆγε στὴν Ἑβρώπη, κι ἂν ὁ δεῖνας ἀναθράφηκε στὴ Γαλλία, εἶναι δουλειὰ δική τους· δική μου δουλειά, νὰ μάθω, εἶναι ἢ δὲν εἶναι μέλος ὁ τάδες μας ἀφτὸς κι ἀφτός μας ὁ δεῖνας τῆς σημερνῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ μάλιστα τῆς καλήτερης. Δουλειά μου νὰ μάθω γιατί, ὅταν ὁ τάδες γύρισε ἀπὸ τὴν Ἑβρώπη κι ὁ δεῖνας ἀπὸ τὴ Γαλλία, γιατί τάχα μιλοῦνε γαλλικά, κι ὄχι ῥωμαΐκα. Πλῆθος Γάλλοι πήγανε στὴν Ἑβρώπη, πήγανε στὴ Γερμανία, πήγανε στὴν Ἰταλία, στὴν Ἀγγλία, στὴν Ἱσπανία, στὴν Ἑλβετία, στὴν Ἀουστρία καὶ στὴ Ῥουσσία. Σὰ γυρίζουνε σπίτι τους καὶ σὰν ἀνοίγουνε τὰ σαλόνια τους, γαλλικὰ θὰ σοῦ κουβεντιάσουνε. Ἀναμεταξύ τους γαλλικά. Γιατί λοιπὸν ὁ Ῥωμιὸς ὄχι ῥωμαΐκα; Γιατί; Νὰ σᾶς τὸ πῶ καὶ τοῦτο; Γιατὶ ἄδικα λέμε πὼς στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει *διγλωσσία*· στὴν Ἑλλάδα, νὰ τὸ καλοξετάσῃς, *ἀγλωσσία* βασιλέβει. Καὶ πιὸ *ἄγλωσση* ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους ἴσια ἴσια ἡ μεγάλη κοινωνία. Γιατί ἀφτό; Γιατὶ ἀπὸ παιδιὰ τοὺς εἴπανε σκολειὸ νὰ καταφρονοῦνε

Digitized by Google

τὴν ἐθνική τους γλώσσα· ὄντας καταφρονεμένη, δὲν καλλιεργήθηκε ὅπως ἔπρεπε· κι ὄντας ἀκαλλιέργητη, δὲν τοὺς χρησίμεψε ὅπως μποροῦσε νὰ τοὺς χρησιμέψῃ. Ποιὰ γλώσσα λοιπὸν τοὺς ἀπόμεινε; Ἡ καθαρέβουσα. Αἰ! ἡ καθαρέβουσα εἶναι ἀκόμη λιγώτερο γλώσσα, μιὰ καὶ δὲν τὴ μιλεῖ κανένας κι ἀναγκάζεται νὰ τὴ μισομιλῇ. Μισὴ καθὼς κατάντησε, πάλε δὲν κάνει. Ὁ ἐβρωπαϊσμένος ὁ Ῥωμιὸς τὴ συγκρίνει μὲ τὶς γλῶσσες τῆς Ἐβρώπης· βλέπει πόσα καὶ πόσα τῆς λείπουνε γιὰ νὰ εἶναι γλώσσα. Ἴσως δηλαδὴ δὲν τὸ βλέπει καθαφτό, δὲν τὸ ξεδιαλίζει· μὰ τὸ νοιώθει. Νὰ μὴν ἀπορῇς ἂν κι ὁ ἐβρωπαϊσμένος, ὁ κοσμογυρισμένος ὁ Ῥωμιός, σπίτι του σοῦ λέει πὼς ἡ καθαρέβουσα εἶναι ἀριστούργημα κι ὅ τι θέλεις. Τὸ λέει, ἐπειδὴ τοῦ μάθανε πὼς πρέπει νὰ τὸ λέει ἔτσι. Δὲν τὸ ξέτασε τὸ πρᾶμα, δὲν τὸ συλλογίστηκε, δὲ φωτίστηκε. Μόνο τὸ παρατηρεῖ ἀνήθελά του, ἀνήξερά του κάθε μέρα, πὼς ἡ μισή του γλώσσα δὲν τοῦ δίνει τὰ μέσα νὰ πῇ ὅσα ἔχει μέσα του· μήτε ὁ νοῦς του μήτε ἡ καρδιά του ἔκφραση δὲ βρίσκουνε· καὶ τότες, ποθώντας κι ἀφτὸς νὰ φανερώσῃ μὲ λόγια, μὲ λέξες ποὺ νάνταποκρίνουνται στὸ αἴστημά του καὶ στοὺς λογισμούς του, τὴν ψυχή του, σὰν ἄθρωπος ποὺ εἶναι, καταφέβγει σὲ μιὰ γλώσσα τῆς ἀθρωπιᾶς. Γίνουνται τὰ γαλλικὰ γλώσσα του φυσική.

Ὅταν κατεβαίνω στὴν Ἀθήνα, ὅταν πάω σὲ κανένα σαλόνι φιλικό, ἕτοιμος εἶμαι πάντα νὰ μιλήσω ῥωμαϊκα. Μὲ ξέρουνε γιὰ δημοτικιστή, κ' οἱ καλὲς οἱ κυρίες, γιὰ νὰ μὴ μοῦ χαλάσουνε τὸ χατίρι, ἀρχινοῦνε τὰ ῥωμαϊκα μαζί μου. Τοῦ κάκου! Πέντε λεφτὰ δὲν περνοῦνε καὶ πιάνουνε τὰ γαλλικά. Τὰ μιλοῦνε μάλιστα πολὺ ὡραῖα. Εἶναι καὶ γνωστό, ἴσια ἴσια στὰ σαλόνια, πὼς τυχαίνει κάποτες ἕνας Ῥωμιός, ἄξαφνα ἕνας πλουτισμένος, ποὺ ἀπὸ παιδὶ δὲν ἔλαβε τὴν κατάλληλη ἀναθροφή, νὰ σοῦ κάμῃ κανένα χοντρούτσικο λάθος στὰ γαλλικά· ὅλοι τὸ παρατηροῦνε κ' ἔπειτα θὰ σοῦ τὸ ἀναφέρουνε,

Digitized by Google

νὰ τὸν περγελάσουνε. Κι ἀπὸ κεῖ βγαίνει, ὄχι μονάχα πὼς τὰ παίζουνε τὰ γαλλικὰ στὰ δάχτυλά τους, μὰ καὶ τὸ περίεργο τοῦτο, ποὺ ἕνας ἀμόρφωτος θαρρεῖ πὼς δείχνει μόρφωση κ' ἐβγένεια, θέλει κιόλας νὰ φαντάξῃ μὲ τὰ γαλλικὰ περισσότερο παρὰ μὲ τὴν καθαρέβουσα.

Λοιπὸν ἐγὼ ποὺ εἶμαι ὁ αἱρεσιάρχης, ὁ ἀντεθνικός, ὁ προδότης, τὸ τέρας, ἐγὼ λοιπὸν ὁ Παρισιάνος, ἔρχουμαι καὶ σᾶς λέω· « Ἀφήστε τὰ γαλλικά· τὰ ῥωμαΐϊκα νὰ μιλοῦμε, ποὺ τὰ δίψασα. » Καὶ τόντις, ἂν ἔχετε τὸ σπουδαῖο τὸ σκοπὸ νὰ μιμηθῆτε τὴ Γαλλία, ἐλᾶτε μαζὶ νὰ καλλιεργήσουμε τὰ ῥωμαΐϊκα. Τέτοια μᾶς διδάσκει ὁ πολιτισμός. Μήπως ὅμως δὲ χρειάστηκα καὶ γὼ νὰ πολεμήσω μὲ τὸν ἑαφτό μου; Πρέπει τώρα νὰ σᾶς ξομολογηθῶ; Καὶ γὼ τὰ γαλλικὰ τἄκουσα πάντα νὰ τὰ μιλοῦνε οἱ δικοί μου. Ὁ πατέρας μου κ' ἡ μητέρα μου γαλλικὰ μιλούσανε τὸ περισσότερο. Μὲ τὸν πατέρα, μίλησα πάντα γαλλικά· γαλλικὰ τοῦ ἔγραφα καὶ γαλλικὰ μοῦ ἀπαντοῦσε· μὲ ἀξαδέρφες μου, γεννημένες στὴν Πόλη, στὴν Πόλη ἀναθρεμμένες, γαλλικὰ μιλοῦμε· καὶ τί νὰ σᾶς τὰ πολυλογῶ; Μόνο μὲ τὴ μακαρίτισσα τὴ γιαγιά μου, ποὺ εἴτανε τοῦ παλιοῦ καιροῦ γυναίκα, μιλοῦσα τὰ ῥωμαΐϊκα. Τὰ ῥωμαΐϊκα τὰ εἴχαμε γιὰ γλώσσα παρακατιανὴ ποὺ τὴ μιλεῖ κανείς, σὰ δὲν ξέρει ἀκόμα καμιὰν ἄλλη, σὰν εἶναι ἀκόμα *μικρός*. Βλέπετε ὅμως πὼς τὰ γαλλικὰ μοῦ μάθανε τὰ ῥωμαΐϊκα — μιὰ κ' ἔγινα μεγάλος.

Εἶναι ἀδύνατο εἴτε στὴν Ἀθήνα εἴτε στὴν Πόλη, ἅμα πιάσῃς κουβέντα μὲ ἀθρώπους καλλιεργημένους, ἀδύνατο, στὶς δέκα λέξες, νὰ μὴ σοῦ ποῦνε καὶ μιὰ γαλλική. Τὸ περίεργο εἶναι ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς ἀναγκάζουνται κιόλας νὰ παραδεχτοῦνε χίλιες λέξες γαλλικές. Ἂς ἀφήσουμε τὶς λέξες ποὺ ἔρχουνται στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴν Ἀνατολὴ μὲ τὰ πράματα ποὺ δηλώνουνε, τὶς λέξες ποὺ τὶς φέρνει μαζί του πότε τὸ ἐμπόριο, πότε ἡ βιομηχανία, πότε ἡ μόδα. Ἰδοὺ μιὰ φράση

Digitized by Google

πού ἄκουσα τίς προάλλες ἀπὸ ἕναν Ἕλληνα καλλιεργημένο καὶ πού ζῇ στὴν Ἀθήνα· « Βεβαίως! Ἀφτοὶ μήτε *art* γνωρίζουνε μήτε γράμματα. » Ἡ φράση ἀπὸ τίς πιὸ χαραχτηριστικὲς μοῦ φάνηκε. Πῶς σᾶς φαίνεται καὶ σᾶς; Ἡ καθαρέβουσα, δὲν εἶδα ποτέ μου νὰ σκοτίστηκε μὲ τὴν *τέχνη*· δὲν εἶδα νὰ δοκίμασε ποτέ της νὰ δείξῃ τοῦ δύστυχου τοῦ Ῥωμιοῦ τί πρᾶμα εἶναι ἡ τέχνη, πῶς τὴν ἐννοούσανε κ' οἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Χατζηδάκης κατέβασε ἀλάκαιρους τόμους γιὰ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, πού σὰ δὲ γελιέμαι, εἶναι καὶ ζήτημα τέχνης· δὲν πιστέβω οὔτε ἡ λέξη *τέχνη* νὰ βρίσκεται στὰ βιβλία του. Ὡςτόσο δὲ δίσταξε, δὲ φοβήθηκε, δὲν τρόμαξε, στοιβάζοντας κόλλες χαρτὶ γιὰ τὴ γλώσσα, νὰ σωπάσῃ ὁλότελα γιὰ τίς Μοῦσες τίς ἱερές, μὰ καὶ τίς ἀπαραίτητες, ἅμα βγαίνει στὴ μέση τέτοιος ἀγώνας. Μήτε τὸ στοχάστηκε πὼς Μούσα καὶ Γλώσσα εἶναι ἀδερφές, μήτε θὰ τὸ καταλάβῃ γιατί ἀποροῦμε. Ὁ δάσκαλος, τὴν τέχνη τὴν ἔχει, τὸ κάτω κάτω, γιὰ δέφτερης ἀράδας ἀντικείμενο· ξέρει μόνο *γράμματα*· ἡ μαγικὴ ἀφτὴ λέξη γιὰ τὸ δάσκαλο σημαίνει ὅ τι θέλεις, μάθηση, ἐπιστήμη, σοφία, φρόνηση, χρηστὰ ἤθη, ἑλληνισμό, πατριωτισμὸ κι ἀλληλούια. « Γράμματα, γράμματα νὰ μάθῃς », θὰ πῇ ὁ πατέρας τοῦ γιοῦ του. Λοιπὸν ἁρπάζει τὴ λέξη ὁ Ῥωμιὸς καὶ σοῦ τὴ λέει ῥωμαΐικα, *γράμματα*. Μὰ τὴ λέξη *τέχνη*, δὲν τὴν ξέρει. Τὴν ξέρει μόνο γαλλικά, γιατὶ ἀπὸ τὴ Γαλλία πῆρε ὁ νοῦς του καὶ κάποιαν ἀντίληψη τῆς τέχνης. Ἡ *τέχνη* γιὰ τὸν καλλιεργημένο τὸ Ῥωμιό, λέγεται σήμερις *art*. Μπορεῖ μάλιστα νὰ πῇ κανείς, χωρὶς τάχα νὰ τὸ πῇ γιὰ νὰ παραδοξολογήσῃ, πὼς ἡ λέξη *τέχνη* ξανάγινε λέξη ἑλληνική, ἀφότου βγήκανε στὸ δημόσιο οἱ δημοτικιστάδες. Ἀφτοὶ ἀναμεταξύ τους γιὰ *art* δὲ μιλοῦνε· μιλοῦνε γιὰ *τέχνη*, ἐπειδὴ προσπαθοῦνε ἴσια ἴσια νὰ κάμουνε *τέχνη* δική τους.

Νὰ σᾶς ἀναφέρω τώρα κ' ἕνα κείμενο γιὰ ὅρους ἐπιστημονικούς, νὰ πειστῆτε ὁλότελα πιά. Διάβασα στὴν Β. Ζ. (XV,

Digitized by Google

1906, σ. 505) κάποιο γράμμα τοῦ φίλου μου Παπαδόπουλου Κεραμέα, ὅπου ξεσήκωσα καὶ τὴν ἀκόλουθη φρασούλα· « ὅσον διὰ τὸ *μισκήνης*... τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι εἶναι πλέον λέξις naturalisée καὶ τῶν Τούρκων καὶ μάλιστα très populaire μὲ τὴν ἔννοιαν « κακορίζικος, τιποτένιος, φτωχὸς » κτλ. ». Μὴν ξεχνᾶτε πὼς εἶναι γράμμα, γράμμα στὴν καθαρέβουσα, καὶ παρατηρήστε τί φυσικὰ ποὺ τοῦ ἔρχουνται ἀμέσως οἱ ὅροι naturalisé καὶ populaire. Ἕνας δημοτικιστὴς θὰ τὄγραφε *πολιτογραφημένη* τὸ πρῶτο, *δημοτική*, ἂς εἶναι καὶ *πάγκοινη*, τὸ δέφτερο — ἢ θᾶσπανε τὸ κεφάλι του ὥςπου νὰ βρῇ νὰ τὸ πῇ ῥωμαΐϊκα.

Μὲ δυὸ λόγια. Θέλει ὁ κ. Χατζηδάκης νὰ γράφουμε τὴ γλώσσα « τῶν αἰθουσῶν », τῶν καλλιεργημένωνε τὴ γλώσσα; *Ἐπευφημέω*. Ἂς τὴ γράψῃ ὅμως πρῶτος ὁ ἴδιος ἢ ἂ δὲν μπορεῖ ἂς τὸν παρακαλέσουνε, ὅσοι πιστέβουνε τὸ Χατζηδάκη, νὰ κοπιάσῃ, προτοῦ ἀνακατεφτῇ σὲ ζήτημα ποὺ δουλειά του δὲν εἶναι, νὰ κοπιάσῃ καὶ νὰ μᾶς συντάξῃ μιὰ γραμματικούλα — τί τοῦ κοστίζει; — τῆς γλώσσας τῶν αἰθουσῶνε, νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε στὸ τέλος καὶ μεῖς, ποιοὺς κανόνες ἀκολουθεῖ.

Πιστέβουνε τὸ Χατζηδάκη, γιατὶ ὁ Χατζηδάκης ἔγραψε κάμποσα βιβλία ποὺ ἔχουνε τὴν ἀξία τους. Εἶναι καλὸς γλωσσολόγος. Μὰ ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς ἔκαμε ὄνομα ὁ Χατζηδάκης καὶ γιὰ κάτι ἄλλους λόγους ποὺ ἴσως καὶ νὰ μὴν τοὺς ψυχολογήσανε ἀκόμη καὶ κεῖνοι ποὺ τὸν παινοῦνε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ποὺ σαστίσανε. Εἴτανε ὁ κόσμος μαθημένος στὴν Ἑβρώπη, ὅλο ὑπερβολὲς κι ὅλο ὑπερβολικὰ νἀκούῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Μήπως κι ὁ μακαρίτης ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος δὲν ἔκαμε μιὰ « *Γραμματικὴ τῆς αἰολοδορικῆς, ἤτοι τῆς ὁμιλουμένης τωρινῆς τῶν Ἑλλήνων γλόσσας* »; Νομίζετε τάχα πὼς ἀπὸ τὰ 1805 καὶ κάτω εἶχανε ἰδέα πιὸ σωστὴ γιὰ τὴ γλώσσα; Ὁ Μαυροφρύδης (1871) πολὺ πιὸ προκομμένος ἀπὸ τὸ Χριστόπουλο

Digitized by Google

δὲ φάνηκε. Ἅμα γιὰ τὴ γλώσσα τὸ ζήτημα, δὲν εἴτανε πιὰ ἡ δημοτικὴ δημοτική, παρὰ γλώσσα ποὺ βαστοῦσε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τί λέω; ποὺ τὴ μιλοῦσε ἴδια κι ἀπαράλλαχτη ὁ Ὅμηρος. Ἄξαφνα βγῆκε ὁ Χατζηδάκης. Εἶπε τὸ σωστό. Δὲν τὸ εἶπε πρῶτος (κ. στὸ τέλος τὸ *Ἀπόσωμα γ'*)· μὰ τὸ εἶπε ὅπως ἔπρεπε νὰ τὸ πῇ, μεθοδικά, ἐπιστημονικὰ καὶ μπόλικα. Ἔδειξε πὼς μὲ τοὺς αἰολισμούς, τοὺς δωρισμούς, τοὺς ἰωνισμοὺς ἡ δημοτική μας δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάμῃ, πὼς μάννα της εἶναι ἡ ἀρχαία ἡ Κοινή. Καὶ τότες ἀπορήσανε. Ἀπορήσανε ποὺ τἄλεγε Ῥωμιός, ἀντὶς νὰ τὰ μεγαλώνῃ, νὰ τὰ παραφουσκώνῃ σὰν τοὺς ἄλλους. Ὥστε θαῤῥῶ πὼς τὸ σπουδαιότερο τὸ προτέρημα τοῦ Χατζηδάκη, μπροστὰ στοὺς Ἑβρωπαίους, δὲ στάθηκε ποὺ εἴτανε κανένας τρανὸς γλωσσολόγος· στάθηκε ποὺ εἴτανε Ῥωμιὸς καὶ γλωσσολογοῦσε μὲ κρίση. Θυμοῦμαι καὶ γώ, ἀπὸ τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ πειδὴ ἔχω τὴν πεποίθηση πὼς μὲ τὴν ἀλήθεια, ὅποια κι ἂν εἶναι, δουλέβει κανεὶς τὴν πατρίδα του πολὺ περισσότερο παρὰ μὲ τὴν ψεφτιά, ὅσο πατριωτικὴ κι ἂν τὴ νομίζεις, θυμοῦμαι, ὅταν τὰ εἶδα, τί ἔπαινους ποὺ ἔκαμα τοῦ Χατζηδάκη στὰ Essais. Ὁ κ. Brugmann, σὰ διάβασε ὅσα ἔβαζα γιὰ τὸ Χατζηδάκη, μοῦ ἔγραψε μάλιστα — δὲν ξέχασα τὴ φράση· *es ist mir aus dem Herzen gesprochen*. Ναί, πὼς ἔχει ἀξία, ἔχει· συντέλεσα καὶ γὼ στὴν ἀρχὴ στὸ καλό του τὄνομα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ χάνουμε καὶ τὸ νοῦ μας. Πρέπει μὲ λιγάκι κρύο αἷμα νὰ κρίνουμε τὸν ἄθρωπο, ἐννοῶ τὸ γλωσσολόγο. Σκούπα βλέπω στὰ χέρια του· σμιλάρι δὲ βλέπω. Σκούπισε, πάστρεψε, σάρωσε· μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴ μέση κάτι παλιὲς δοξασίες ποὺ γεμίζανε τἀχούρια τῆς γλωσσολογίας· τὸ κάτω κάτω, χοντρὴ δουλειά, ὅπως και τὰ παραδείγματα, οἱ λέξες, οἱ τύποι, ποὺ στὰ βιβλία του δὲν τοὺς ἀραδιάζει, δὲν τοὺς συγυρίζει μὲ πόθο, μὲ ἀγάπη, μὲ ἡσυχία, παρὰ σοῦ τὰ κουβαλεῖ ὅλα μὲ τὰ κάῤῥα, γλήγορα, βιαστικά, κοπα-

Digitized by Google

διαστά. Γιὰ δουλειὰ ψιλή, γιὰ φίνο σκάλισμα, γιὰ τέχνη σὲ γλωσσικὴ μελέτη, δὲ μοιάζει διόλου καμωμένος. Καὶ τὸ περίεργο, ποὺ ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ γράφει, νὰ παρατηρήσετε πὼς γράφει *τὰ ἴδια*· νὰ δημοσιέψῃ δέκα τόμους ἢ ἕνανε νὰ δημοσιέψῃ, δὲν ἀλλάζει· σοῦ λέει ἄλλα πράματα· σοῦ μιλεῖ πότε γιὰ τὸ ῥῆμα, πότε γιὰ τὸ οὐσιαστικό· μὰ ὁ νοῦς του δὲν πλουτίζει, ὁ τρόπος του δὲν ξανανιώνει· τὸ μάτι του, ἡ ἀντίληψή του ποτὲς δὲ σοῦ ξεσκεπάζουνε κόσμους καινούριους· εἶναι γλωσσολόγος καὶ ἡ γλωσσολογία σήμερα κατάντησε σωστὴ ἐπιστήμη· ὡςτόσο πουθενὰ στὰ γραφτά του δὲν ἀπαντᾷς καὶ τίποτα φιλοσοφικό, τίποτα δικό του ποὺ νὰ τἀνακάλυψε. Ἅμα θέλει νὰ φιλοσοφήσῃ, ἀναγκάζεται νὰ μεταφράσῃ, λ. χ., τ'*Ἀναγνώσματα* τοῦ Whitney. Δὲν εἶδα γλωσσολόγο ποὺ νὰ εἶναι λιγώτερο φιλόσοφος ἀπὸ τὸ Χατζηδάκη. Γλωσσολογία, ὅπως εἴπαμε, γιὰ τὴν κοινή, τὴ συνηθισμένη δουλειὰ τοῦ σπιτιοῦ· καμιὰ πρωτοτυπία· μήτε ὁρίζοντας, μήτε καὶ τορνεμένο χρυσαφικὸ πουθενά[1].

Εἶναι λοιπὸν κάπως παράξενος νομίζω, ἴσως καὶ κάπως παράλογος ὁ θαμασμὸς ποὺ δείχνουνε κάποτες γιὰ τὸ Χατζηδάκη. Πολὺ δίκια τὸ *Alhenæum*, σ' ἕνα του ἄρθρο (June, 16 1906, σ. 727), ἀπορεῖ μὲ κάποιο βιβλίο, ἄξιο βιβλίο μάλιστα, ποὺ δὲ βρῆκε ἄλλα συγράμματα νἀναφέρῃ γιὰ τὴν ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς, παρὰ τὴν *Einleitung* τοῦ Χατζηδάκη. Δὲν πιστέβω κιόλας, ὕστερις ἀπὸ κάμποσα

1) Γράφοντας ἀφτό, δὲ συλλογιοῦμαι κανέναν ἐβρωπαῖο γλωσσολόγο. Συλλογιοῦμαι τὸ Φιλήντα ποὺ ἴσια ἴσια δημοσιέβεται ἡ γραμματική του καὶ μοῦ στέλνουνε τὶς διόρθωσες γιὰ τὰ τυπογραφικὰ λάθια. Βέβαια πὼς δὲ συγκρίνεται ἡ μακρινὴ καὶ εἰκοσόχρονη ἐργασία τοῦ Χατζηδάκη μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Φιλήντα. Βέβαια πὼς ὁ Φιλήντας συχνά, πολὺ συχνὰ γελιέται ἢ δὲν ξέρει, ἐπειδὴ νὰ μὴν ξεχνοῦμε κιόλας πὼς μόνος του ἔμαθε, χωρὶς βιβλία, χωρὶς τὰ χρειαζούμενα, τὰ συνηθισμένα τὰ μέσα — στὴν Ἀρτάκη! καὶ στὴ φυλακή! Μὰ τί νὰ σᾶς πῶ; Στὴν οὐσία, στὴν ποιότητα, ἔχει τὸ κάτι ἐκεῖνο τὸ φίνο, τὸ σκαλιστό, νά, τὸ διαμαντένιο ἐκεῖνο, ποὺ στὸ Χατζηδάκη δὲν τὸ βλέπω.

Digitized by Google

καὶ κάμποσα λάθια, κάμποσες ἀπροσεξιές, κάμποσα στραβοπατήματα ποὺ ξεσήκωσα, στὰ γλωσσολογικά του, νὰ ταιριάζῃ, μήτε ὁ ἴδιος νὰ περηφανέβεται τόσο πολὺ καὶ νὰ ξακολουθῇ ἀδιάκοπα νὰ βρίζῃ, μήτε οἱ ἄλλοι νὰ τὸν περνοῦνε γιὰ θεό. Τὰ γλωσσολογικά του ὅμως, ἂς τἀφήσουμε γιὰ τὴν ὥρα. Τὰ ξετάζουμε ἀλλοῦ. Ἔχουμε πιὸ σπουδαῖο νὰ ποῦμε. Ἀφτὸς ξέρει μόνο καὶ μόνο προσωπικά. Γιὰ λόγους προσωπικοὺς πολεμᾷ σήμερα νὰ καταστρέψῃ τὸ ζήτημα. Μὴ βλέπετε ποὺ δὲν τὸ κατορθώνει. Φτάνει ποὺ πολεμᾷ κι ἀπελπίζεται ὅσο προχωροῦμε. Γιὰ τοῦτο στὰ *Πάτρια* κι ὅπου λάχῃ, βρίζει καὶ βρίζει, φωνάζει πὼς ἡ πατρίδα, πὼς ἡ θρησκεία, πὼς ὁ ἑλληνισμὸς κινδυνέβουνε ξαιτίας μας. Μὲ τὶς φωνὲς καὶ μὲ τὶς βρισιές, βέβαιο εἶναι πὼς τὸ ζήτημα τἀργοπορεῖ, ἀφοῦ δὲ στέκει στὴ δύναμή του νὰ τὸ σταματήσῃ. Στρεβλώνει τὶς ἰδέες τοῦ κόσμου, ἀπατᾷ τὸ δημόσιο. Λοιπὸν εἶναι καμώματα ποὺ κάθε σοβαρός, κάθε τίμιος ἄθρωπος, ἂν τόντις τοῦ μέλει γιὰ τὸ καλό, ἂν ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθεια, ὄχι μόνο πρέπει, μὰ ἔχει τὸ χρέος νὰ τὰ κατηγορήσῃ ἀλύπητα, νὰ τὰ καταγγείλῃ ἀδίσταχτα, ξάστερα καὶ ῥητά. Δὲ σημαίνει τίποτα ποὺ ὁ Χατζηδάκης ἔγραψε μιὰν *Einleitung* γερμανικὰ καὶ ποὺ ἀράδιασε μέσα γλωσσολογίες. Φέρνεται ἄσκημα, φέρνεται ὅπως δὲ γίνεται κανεὶς νὰ φερθῇ στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό. Στὴν Ἑβρώπη, ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀδικίας, συχνὰ καταντοῦνε μερικοὶ νὰ φοβοῦνται ὡς καὶ κεῖνο ποὺ εἶναι δίκιο νὰ τὸ ποῦνε. Ὁ Χατζηδάκης τὸ γνωρίζει περίφημα καὶ στὰ βιβλία του πάντα παραπονιέται — ἀφτὸς — πὼς τὸν ἀδικοῦνε! Θυμοῦνται οἱ Ἑβρωπαῖοι τὴν ἐπιστημονική του τὴν ἀξία καὶ ξεχνοῦνε τἀνάξια κι ἀντιεπιστημονικὰ ὅπου τὸ πάθος τὸν παρασέρνει. Πρέπει νὰ καταλάβουνε τὴν κωμῳδία. Ἕνας ἄθρωπος ποὺ μιλώντας μὲ τὸ Χρηστοβασίλη τοῦ λέει, γιατὶ μὲ τὸ Χρηστοβασίλη προσωπικὰ δὲν ἔχει, πὼς « ἡ δημοτικὴ θὰ νικήσῃ » (κ. *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 330, 356), κ' ἔπειτα, σὰ μιλεῖ γιὰ μένα,

Digitized by Google

χτυπᾷ τὴ δημοτική, τέτοιος ἄθρωπος, μπορεῖ νὰ ξεστομίζῃ ὅ τι θέλει, δὲν ταιριάζει ὅμως τὰ λόγια του νὰ πιάνουνε κανέναν τόπο. Τὰ προσωπικὰ ποὺ τοῦ χαλνοῦνε κάθε σωστὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ γλώσσα, ἔτσι τοῦ χαλνοῦνε καὶ τὰ γλωσσολογικά του, καθὼς νομίζω νὰ τἀπόδειξα κιόλας (*Ἑ. κ. Μ.*, Β', 341 κι ἀκόλ.), ὥστε καὶ στὴ γλωσσολογία του δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν πιστέψῃ, ἀφοῦ τίποτα δὲν τοῦ κοστίζει νὰ πῇ ἀνύπαρχτο ἕναν τύπο, μόνο καὶ μόνο γιατὶ ἐγὼ εἶπα πὼς ὑπάρχει (κ. π. κ. *Ἀποσ.* 6'· *Et. ng.*, 211). Ἢ δὲν ξέρει τὸν τύπο καὶ τότες τί γλωσσολόγος εἶναι, ἂν τὰ πιὸ κοινὰ δὲν τὰ παρατήρησε; — ἢ καμώνεται, καὶ τότες τί ἀξία ἔχει ὁ λόγος του; Τὴ *γάλλισσα* τὴ διαβάζει κανεὶς στὸ Λεξικὸ τοῦ Βλάχου. Κι ὡςτόσο, γιὰ νὰ πολεμήσῃ τὸν Πάλλη, προκήρυξε πὼς τέτοια κατάληξη *ποτὲ* δὲ βρίσκεται σὲ ὄνομα ζώου θηλυκὸ (κ. *Ἀπάντηση στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ*, σ. 839· παρακαλοῦμε νὰ δοθῇ προσοχὴ στὸ ὕφος καὶ στὴν εἰλικρίνεια τοῦ ἀθρώπου, ὅταν εἶναι ἀναγκασμένος νὰ τἀναγνωρίσῃ πιὰ πὼς λέγεται ἡ *γάλλισσα* καὶ στοὺς δρόμους). Στὴ *Sprachfrage* (σ. 73) κατηγορεῖ, γράφοντας ἐναντίο μου, τὴν ὀνομαστικὴ τοῦ πληθυντικοῦ ἄντροι « st. οἱ ἄνδρες [γρ. *ἄντρες*] (dieser Metaslasmus ist ganz unsinnig, denn man sagt doch nicht ὁ ἄνδρος, τὸν ἄνδρον, τῶν ἄνδρων sondern stets ὁ ἄνδρας », κτλ. [γράφε πάντα μὲ Τ]. Οἱ *ἄντροι* ἀκούγουνται σὲ πολλὰ μέρια τῆς Ἑλλάδας· ἴδιος ὁ Χατζηδάκης βάζει τοὺς τύπους *οἱ ἄνδροι, τοὺς ἄνδρους* [γρ. *ἄντροι, ἄντρους*, ποὺ εἶναι τὰ μόνα ῥωμαΐτικα] καὶ σὰ δὲ μὲ πολεμᾷ τοὺς λέει « Analogiebildungen » — φυσικά! — στὴν *Einleitung*, 378· σ. 377 βάζει καὶ τὴν ὀν. *ἄνδρος*, ποὺ πολεμώντας με τὴν ἀναιροῦσε.

Ἂν ἀφτὰ δὲν εἶναι παλινωδίες, δὲν ξέρω τί πρᾶμα εἶναι. Κι ἀπορῶ πῶς μπορεῖ κανεὶς μὲ τὰ σωστά του νὰ συνοριστῇ βιβλίο σὰν τὴ *Sprachfrage*, ποὺ νὰ μὴν τὰ μασοῦμε, εἶναι μπάτσος κατάμουτρα δοσμένος στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ἀλή-

Digitized by Google

θεια[1]. Ἐγώ, νὰ σᾶς τὸ μολογήσω κιόλας, δὲ βάσταξα· ὡς ἕνα βαθμὸ ἡ πομονή· στὴν *Ἀπολογία* μου, ὅπου ἀπάντησα τέτοια καὶ παρόμοια τοῦ Χατζηδάκη, χρέος μου τὸ νόμισα νὰ τὰ χτυπήσω ἀλύπητα, χωρὶς νἄχῃ τὸ δικαίωμα κανένας νὰ πῇ πὼς οἱ τρόποι μου, ἀκόμη καὶ στὸ χτύπημα, θυμίζουνε στὸ παραμικρὸ τοὺς τρόπους τοῦ Χατζηδάκη, τὴ λύσσα, τοὺς ἀφρούς, τἄπιστα κι ἄτοπα λόγια, τὶς βρισιὲς καὶ τὰ σοφίσματά του, γιατὶ σοφιστὴς δὲν εἶμαι, γιατὶ δὲ μὲ κόφτει γιὰ τὰ προσωπικά, γιατὶ μὲ τοὺς ἀντίπαλους καὶ τοὺς ὀχτρούς μου, πάντα τίμια φέρθηκα, δὲν τοὺς συκοφάντησα, μήτε κλέφτες τοὺς φώναξα μήτε προδότες. Γιὰ τὴν ἀλήθεια πολεμῶ. Ἀφτὸ μοῦ φαίνεται πὼς τὸ ξέρουνε ὡς κ' οἱ φίλοι τοῦ Χατζηδάκη. Τὸ λοιπὸ φόβο δὲν ἔχω· ἡ νίκη θἀπομείνῃ δική μας.

Τὸ παραδέχουμαι ὅμως πὼς δὲ φαντάζεται κανείς, μάλιστα πὼς ὁ φρόνιμος, ὁ ταχτικὸς ὁ Ἑβρωπαῖος δὲν μπορεῖ νὰ φανταστῇ, κι ὅταν τοῦ τὰ ξηγήσουνε, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβῃ τὴν αἰτία ἢ τουλάχιστο — γιατὶ πρέπει νὰ λογαριάσουμε καὶ τὴν αἰώνια τὴ ζούλια τοῦ Ῥωμιοῦ — μιὰν ἀπὸ τὶς ἄπειρες αἰτίες ποὺ παρακινήσανε τὸ Χατζηδάκη νὰ σηκώσῃ τέτοιο πόλεμο ἐναντίο μου. Μιὰ φορά, ἐδῶ καὶ χρόνια, μοῦ ἔγραψε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Περῥής, ὁ ἀδερφὸς τοῦ τυπογράφου, πὼς σὲ μιά του κουβέντα γιὰ μένα μὲ τὸ Χατζηδάκη, ἔμαθε τἀκόλουθα· στὰ 1886, ὅταν πῆγα στὴν Ἀθήνα, ἔκαμα βίζιτα σὲ πολλοὺς Ἀθηναίους — σωστό, ἔκαμα καὶ τοῦ Κόντου! — μὰ ἐκεινοῦ δὲν τοῦ ἔκαμα, καὶ πρόστεσε πὼς τέτοιο πρᾶμα δὲ θὰ μοῦ τὸ συχωρέσῃ ποτέ του καὶ θὰ μὲ πολεμήσῃ δεινὰ κ' ὑπέρδεινα.

Ὁ Ἑβρωπαῖος τώρα ποὺ τἀκούει ἀπορεῖ, κι ἀπορεῖ, ἐπειδὴ

1) Κοίτ. τὰ κείμενα ποὺ πάει καὶ παραθέτει σ. 136-141, γιὰ νἀποδείξῃ πὼς ὑπάρχουνε μόνο ντόπια, πὼς κοινὴ γλώσσα δὲν ὑπάρχει. Μήτε Σολωμὸ τολμᾷ νἀναφέρῃ μήτε Βαλαωρίτη, ἀκόμη λιγώτερο ἀς εἶναι καὶ μιὰ σελίδα δική μας — ἀπὸ τὸ Ταξίδι, λ. χ.· ἂν τὴν ἀνάφερνε, ἂν τὴν ἀντίγραφε πιστά, θἄπερτε κάτω σύῥῥιζα ὅλο τὸ κούφιο τὸ σύστημά του.

Digitized by Google

νομίζω πὼς ξεχνᾷ κάτι σημαντικό, ξεχνᾷ τὰ ἱστορικὰ τῆς Ῥωμιοσύνης, ποὺ πρέπει νὰ μποῦνε σὲ λογαριασμό. Αἰῶνες πολλοὺς καὶ μακρινούς, τέσσερεις τουλάχιστο, καταήπιε ὁ Ῥωμιὸς ποτηριὲς καὶ ποτηριὲς φαρμάκι. Μπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς πὼς εἶχε καταντήσει τὸ καταφρόνιο τοῦ κόσμου, κάποτες καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ποιὸς τὸν ψηφοῦσε; Μὰ στοχασιῶτε κιόλας τί θὰ πῇ ἀψηφησιὰ γιὰ ἕνα φιλότιμο προγονικὸ σὰν τοῦ Ῥωμιοῦ. Καὶ σήμερις ἀκόμη τὸν καίνε τὰ χρόνια τὰ περασμένα τοῦ πόνου καὶ τοῦ καταδιωγμοῦ. Γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα, κι ἀπὸ ἀξιωματικοὺς τἄκουσα, πὼς τὸ νάφτη, τὸ στρατιώτη, ἐννοεῖται καὶ κάθε δοῦλο, τὸν κάνεις ὅ τι θέλεις, φτάνει λίγάκι νὰ τὸν καλοπιάσῃς. Μπορεῖς μάλιστα νὰ θυμώσῃς, μπορεῖς νὰ μαλλώσῃς, νὰ βρίσῃς, νὰ δείρῃς τὸν ἄθρωπο. Δὲν πειράζει. Δεῖξε του μονάχα πὼς δὲν τὸν ἀψηφᾷς κι ὅλα ξεχασμένα. Βέβαια, τέτοια καὶ στὴν Ἐβρώπη τἀπαντοῦμε, γιατὶ καὶ στὴν Ἐβρώπη, λέφτεροι δὲ ζήσανε πάντα οἱ λαοί. Στὴν Ἑλλάδα σὰν πιὸ σαραντάβαθο τὸ κακό, ἐπειδὴ καὶ τὸ φιλότιμο σαραντάβαθο. Ἔφκολη ὅμως ἡ γιατρειά· μ' ἕναν ἔπαινο, μὲ μιὰ λέξη — ἂς τὸ ποῦμε πιά, μὲ μιὰ βίζιτα, μ' ἕνα βιβλίο ποὺ θὰ στείλῃς καὶ μὲ μιὰν ἀφιέρωση ποὺ θὰ βάλῃς στὸ ξώφυλλο, τὰ μπαλλώνεις. Φυσικά, καὶ μὲ τὴν ἀφιέρωση καὶ μὲ τὸ βιβλίο καὶ μὲ τὴ βίζιτα, εἶναι ἄξιος ὁ Ῥωμιὸς νὰ σὲ βρίσῃ. Μὰ πρέπει νὰ καταλάβῃς τί σημαίνει βρισιὰ γιὰ τὸ Ῥωμιό. Δὲ σημαίνει τίποτα! Σὲ βρίζει καὶ μέσα του σοῦ λέει· « Αἰ! βρίσε με καὶ σύ. Τὸ κυριώτερο, νὰ μὴ μ' ἀψηφᾷς. Ἅμα δὲ μ' ἀψήφησες, μπρὲ ἀδερφέ, δὲν τὸ ξέρεις τάχα πὼς κ' οἱ βρισιές μου δὲν ἔχουνε νὰ ποῦνε; Σὲ βρίζω· σοῦ δείχνω λοιπὸν πὼς σ' ἔχω σὲ ὑπόληψη. » Τὸ προϋποθέτει ὁ Ῥωμιὸς πὼς δὲ θὰ πὰς νὰ πειραχτῇς γιὰ πράματα τόσο συνηθισμένα. Βρισιές, θυμούς, μαλλώματα, χτυπήματα, πότε δὲν τὰ εἶδε; Δὲν τοῦ τσούζανε ἀφτά. Τὸ φιλότιμό του νὰ κολακέψῃς· ἀρκεῖ.

Τέτοια τὰ ψυχολογικά του. Καὶ πῶς ἀλλιῶς νὰ ξηγήσῃ

Digitized by Google

κανεὶς τὰ ψυχολογικὰ τοῦ Χατζηδάκη, ποὺ εἶναι κιόλας τάπλοϊκά, τὰ παλαιϊκὰ ψυχολογικὰ τοῦ Ῥωμιοῦ; Ὁ Χατζηδάκης ἄξαφνα σοῦ καταστρώννει ἄρθρο γεμάτο ἔπαινους μέλι γιὰ κάποιους *Κένταυρους* τοῦ Boltz. Γιατί τάχα; Γιατὶ μὲ τὸν Boltz εἶχε φιλίες. Τὸ κωμικὸ ἐκεῖνο τὸ περιοδικὸ τοῦ H. C. Muller — *Ἑλλὰς* — τὸν εἶχε πρῶτο του συνεργάτη. Γιατί; Γιατὶ ὁ H. C. Muller δόξαζε σὲ κάθε φύλλο τὸ Χατζηδάκη, ἐνῶ μιλοῦσε γιὰ ἕναν Krumbacher μ' ἕνα ὕφος ποὺ εἴτανε ἀριστούργημα. Γνωρίζω ἄλλους πάλε ποὺ ἐναντιωθήκανε στὰ γερὰ τὸ Χατζηδάκη γιὰ κάμποσα σπουδαῖα γλωσσολογικά, ἴσια ἴσια γιὰ κεῖνα ποὺ μαζί μου πολεμᾷ. Πήγανε καὶ τὸν ἤβρανε σπίτι του στὴν Ἀθήνα. Τέλειωσε ὁ καβγάς. Μήπως δὲ μᾶς τὸ μολόγησε ξάστερα κι ὁ ἴδιος, δίχως νὰ τὸ ὑποψιαστῇ; Μήπως δὲν παραπονέθηκε — κάπως κλαψιάρικα μάλιστα — στὸ γράμμα του τὸ δημόσιο πρὸς τὸν Th. Reinach (κ. *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 353), πὼς τοῦ ἔδωσα νὰ καταλάβῃ νὰ μὴ μοῦ στέλνῃ πιὰ τὰ βιβλία του; Βλέπετε λοιπὸν πόσο τὸν ἀψηφοῦσα! Νά, παιδιακήσια, παιδιακήσια καμώματα καὶ νὰ μὴ φοβᾶστε· ὅσο πιὸ παιδιακήσια τὰ φανταστῆτε, τόσο καὶ πιὸ σιμὰ στὴν ἀλήθεια. Ὁ μόνος φόβος εἶναι ποὺ ποτέ σας δὲ θὰ τὸ νοιώσετε ὡς ποῦ φτάνει τὸ παιδιακήσιο.

Τὰ παιδιὰ ὅμως, καλὸ νὰ τὸ ξέρῃ κανεὶς πὼς εἶναι παιδιά. Καλὸ νὰ ξέρῃ πὼς ὑπάρχουνε καὶ κακὰ παιδιά. Φρόνιμο μάλιστα νὰ τὰ βάζῃς κάποτες καὶ στὴν κόχη, γιατὶ σήμερα ἡ Ἑλλάδα μεγάλωσε καὶ πρέπει τὰ παιδιακήσια νὰ τελειώσουνε. Ἀντὶς νὰ προσέχουμε σ' ἕνα Χατζηδάκη, πολὺ πιὸ δίκιο, πολὺ πιὸ ἄξιο προσοχῆς νὰ δοῦμε τί γίνεται στὴν Ἑλλάδα ἴσια ἴσια στὸν καιρὸ ποὺ ζοῦμε. Ἀνέλπιστα πράματα, μὰ τὸ ναί, πράματα ποὺ μήτε θὰ τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸ νοῦ του, εἴδε ἡ Ἑλλάδα στὰ τελεφταῖα ἐδῶ τὰ χρόνια. Βγῆκε, ξεφύτρωσε ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ παλιὸ καὶ ἅγιο, ἀλάκαιρη φιλολογία. Κι ἀφοῦ εἶχα παράπονα μὲ τὸν κ. Brug-

Digitized by Google

mann, ἂς μοῦ δώσῃ τὴν ἄδεια νὰ παραπονεθῶ πιὰ καὶ γιὰ τὴν ἀκόλουθη φράση ποὺ ἔγραψε στὸ πολύτιμό του τὸ ἄρθρο· « Möglich ist ja, dass die Einsichtigen unter den Griechen, die jetzt ein kleiner Häuflein sind, bald Wandel schaffen, zumal wenn ein sprachgewaltiger Schriftsteller, ein gottbegnadeter Sprachkünstler ihr Bundesgenosse würde. » (ὅ. εἴ. σ. 221). Πρέπει τώρα καὶ γὼ νὰ παρακαλέσω τὸν τίμιο τὸ μάστορη νὰ μοῦ πῇ τί γλωσσοδύναμους συγραφιάδες, τί οὐρανοφώτιστους γλωσσοτεχνῖτες ὀνειρέβεται ποὺ νὰ ξεπερνοῦνε τὸν Παλαμά, τὸν Πάλλη, τὸν Ἕρμονα καὶ τὸν Ἀργύρη, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρω καὶ τοὺς ἄλλους; Μὴ θαῤῥῆτε τάχα πὼς κι ὁ ἴδιος μὲ τὸν Πάλλη σ' ὅλα συφωνῶ. Μὰ ὅποια ἰδέα κι ἂν ἔχει κανεὶς γιὰ τὸ ἔργο του, ὅποια ἰδέα μάλιστα κι ἂν ἔχει γιὰ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, τὸν πλάστη, τὸ γλωσσοπλάστη ποὺ λέγεται Πάλλης, χρωστᾷ πάντα κανεὶς νὰ τὸν προσκυνήσῃ, κ' ἡ ἀλήθεια ἔτσι τὸ θέλει. Δὲ μελέτησα τὸ Λουτέρο γιὰ νὰ συγκρίνω, γιὰ νὰ ξέρω σὲ τί βαθμὸ στάθηκε στὴν ἐποχή του γλωσσικὸς δημιουργός. Μελέτησα περισσότερο τὸν Descartes καὶ τὸ Montaigne ποὺ κι ἀφτοὶ ἀναγκαστήκανε μιὰ φορὰ νὰ δημιουργήσουνε. Καὶ δὲ διστάζω νὰ τὸ πῶ· ἡ δημιουργικὴ δύναμη τοῦ Πάλλη μεγαλήτερη, πιὸ δεινὴ κι ἀπὸ τοῦ Montaigne κι ἀπὸ τοῦ Descartes. Δὲ μιλῶ γιὰ τὴ φιλοσοφία, γιὰ τὸ πνέμα δὲ μιλῶ· μιλῶ γιὰ τὸ ξεχωριστὸ ἐκεῖνο τὸ χάρισμα ποὺ ἔχει ἕνας ἄθρωπος νὰ πλάθῃ λέξες, νὰ πλάθῃ ὅρους καὶ νὰ τοὺς πλάθῃ σὲ κάθε εἶδος γραφή, στὴν ποίηση ὅπως καὶ στὴ φυσιολογία, στὴν ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη ὅπως καὶ στὰστρονομικὰ τῆς σημερνῆς μας ἐπιστήμης. Εἶναι τόντις νὰ σαστίσῃ ὁ λογισμός. Μὰ στὸν κόσμο τῆς φαντασίας, στὸν κόσμο τῆς ἰδέας, δὲν εἶναι νὰ σαστίσῃ κανεὶς μ' ἕναν Παλαμᾶ ποὺ μὲ τὴν πελώρια τὴν ψυχή του φάρδυνε, ὥςπου μέσα νὰ συμπεριλάβῃ ὅλη τὴν πλάση, τὰ σύνορα τὰ ποιητικά, καὶ τώρα, πότε μὲ μιὰ λέξη ἁπλὴ ἁπλὴ — τὴν *ἄνοιξη,*

Digitized by Google

τὴ *νύχτα*, τὴ *μέρα* — πότε μὲ μιὰ λέξη δική του, σὰν τοῦ Gœthe τὸ *wellenathmend* ἢ τὸ *feuchtverklärte Blau*, πότε μὲ μιὰ λέξη γνωστὴ ποὺ τῆς φυσᾷ νόημα καινούριο, σὰν τοῦ Hugo τὸ *fauve* ἢ τὸ *sombre*, τὴν ποίηση τὴν ἑλληνική, τὴν κλέφτικη τὴν ποίηση, τὴν ἔκαμε ἀφτὸς ποίηση παγκόσμια. Δὲν ὑποψιάζεται κανεὶς πόση τέχνη, πόση δουλειὰ καὶ πόση ψυχὴ χρειαστήκανε γιὰ νὰ γίνουνε κ' οἱ ἀπίστεφτοι ἐκεῖνοι τοῦ Ἔρμονα οἱ στίχοι. Θαῤῥῶ πὼς κάμποσα διάβασα σὲ πολλὲς γλῶσσες· θαῤῥῶ πὼς δὲ μοῦ λείπει καὶ κάποια κριτική. Ἀνατριχιάζω διαβάζοντας τὸν Ἔρμονα, σὰ νἄβλεπα πράματα, ποὺ σὲ καμιὰν ἄλλη φιλολογία δὲν τὰ εἶδα, δὲν μπορῶ νὰ τὰ δῶ. Κι ὁ Ἀργύρης, στὰ μικρὰ μικρά του τὰ δηγήματα, μὲ μιὰν ἀστραψιά, σοῦ ξεσκεπάζει τόσο κατάβαθα τὴ Ῥωμιοσύνη, ποὺ μπορεῖς χρόνια νὰ φιλοσοφήσῃς, νὰ συλλογιέσαι χρόνια, προσπαθώντας νὰ καταλάβῃς ὡς ποῦ πῆγε ἡ ματιά του.

Μὰ θέλετε νὰ σᾶς πῶ τί τρέχει; *Neogræca sunt, non leguntur*. Ἂς εἶναι καλὰ πεντέξη ἀγαθοὶ ἀθρῶποι ποὺ διαβάζουνε τὰ ῥωμαΐϊκα, ποὺ τὰ θορυβώνουνε κιόλας. Οἱ ἄλλοι, δὲν τοὺς μέλει. Τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα κάποτες ξυπνᾷ τὸν κόσμο· τὰ ῥωμαΐϊκα τὰ φιλολογικά, ποιὸς σπάνει τὸ κεφάλι του γιὰ δάφτα; Οὔτε τὰ προσέχουνε, οὔτε τὰ ξέρουνε. Ἂν ἀφτὰ ποὺ γίνουνται στὴν Ἑλλάδα, γινόντανε στὴν Ἐβρώπη, θὰ φώναζε ὁ κόσμος πὼς θάματα βλέπει. Κάτι τέτοιο μοῦ ἔλεγε ὁ Πάλλης μιὰ μέρα καὶ μπορῶ νὰ τοῦ ἀποδείξω πὼς δίκιο εἶχε. Ὁ φίλος μου ὁ Ν. Ἐπισκοπόπουλος κάθησε ὅλη του τὴ ζωὴ στὴν Ἀθήνα κ' ἔγραφε ἄρθρα, ἢ στὰ περιοδικὰ ἢ στὶς φημερίδες. Ποιὸς τὰ διαλάλησε ποτέ του; Ἰδοὺ ὅμως ποὺ ἔρχεται ὁ Ἐπισκοπόπουλος στὸ Παρίσι· πιάνει καὶ γράφει ἄρθρο γαλλικά, τοῦ τὸ δημοσιέβει ἕνα περιοδικό, καὶ ἅμα βγῆκε, ἅμα διαβάστηκε, διαλαλήθηκε ἀμέσως· ὁ Ἐπισκοπόπουλος ἔβγαλε ὄνομα σὲ μιὰ πολιτεία σὰν τὸ Παρίσι, μπορεῖς

Digitized by Google

νὰ πῆς, ἀπὸ τὸ πρωΐ στὸ βράδυ. Θὰ μοῦ πῆς, τὸ ἄρθρο πρώτης ἀράδας (κ. *La Revue,* 1 Juin, 1906). Καὶ τί πειράζει; Μήπως ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ Παρίσι ἄλλαξε ὁ Ἐπισκοπόπουλος; Ὄχι· ὁ ἴδιος ἄθρωπος πάντα. Μὰ νά τί βλέπεις, σὰ γράφει κανεὶς σὲ μιὰ μεγάλη γλώσσα — καὶ γιὰ ἕνα μεγάλο δημόσιο. Νὰ μὴ σᾶς τὰ κρύφτω, χάρηκα ὑπερβολικά, καὶ γιατὶ ἀγαπῶ τὸν Ἐπισκοπόπουλο καὶ γιὰ νὰ μάθουνε οἱ δικοί μας, ποὺ ἀνάσκελα τώρα θὰ πέσουνε ἀπὸ τὸ θαμασμό, ἐνῶ πρῶτα οὔτε νοιώσανε τὸν ἄθρωπο.

Λοιπὸν ἔχω δίκιο νὰ λέω πὼς ἂν ὁ Πάλλης, ὁ Παλαμάς, ὁ Ἕρμονας κι ὁ Ἀργύρης, ἀντὶς νὰ πολεμοῦνε μὲ τοὺς δασκάλους, γράφανε σὲ μιὰ γλώσσα γνωστή, θὰ δοξαζόντανε ἄψε σβῆσε, ἄφησε ποὺ ὅσο καταπληχτικὴ κι ἂν εἶναι ἡ δημιουργία στὴν Ἑβρώπη, τὸ νἀναγκάζεσαι δημιουργώντας τὴν οὐσία τοῦ ἔργου σου, νὰ δημιουργᾷς καὶ τὴ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος, θέλει κάτι ποὺ καὶ στὴν Ἑβρώπη δὲν τὸ βρίσκεις. Ἀλήθεια, σὰ νὰ μὴν τὰ βλέπῃ ὁ κόσμος ἀφτά, κ' ἔχοντας τέτοιους ἀθρώπους, πάμε καὶ μὲ τὰ σωστά μας μιλοῦμε, σὰ νὰ εἴτανε πρόσωπο, γιὰ ἕνα κούτσουρο, γιὰ ἕνα Χατζηδάκη. Ἂς πῶ τώρα καὶ γὼ ἕνα *μέγα ἔπος* — ἢ ἂς τὸ πῇ στὴ θέση μου ὁ Ἡσίοδος· *ἀθανάτων μετὰ φῦλον ἴτην, προλιπόντ' ἀνθρώπους, Αἰδὼς καὶ Νέμεσις!* Μὰ τὸ Δία! Ντροπὴ νἀνακατώνουνται Χατζηδάκηδες στὸ δίκιο τὸν ἀγώνα τῆς Ἰδέας.

Δὲν εἶχα κανένα σκοπὸ νὰ θυμώσω, νὰ μαλλώσω καὶ νἀνάψω. Ἄρχισα νὰ γράφω τὸν πρόλογό μου στὴν κάμαρα μιᾶς φτωχῆς ἄρρωστης ποὺ συχωρέθηκε ἡ καημένη. Θὰ πῶ ἀλλοῦ τὰ ἱστορικά της, ποὺ ἴσως σταθοῦνε καὶ χρήσιμα γιὰ τὸ μεγάλο τὸ ζήτημα τῆς ὑγείας. Τὸν πρόλογό μου νόμιζα πὼς θὰ τὸν κάμω μικρόνε, γιατὶ τότες δὲν ἄδειαζα καὶ πολύ. Δὲ θὰ

Digitized by Google

τοῦ ἀλλάξω τὄνομά του, νὰ μείνῃ σὰ θυμητάρι. Ὅταν κανεὶς βλέπει τὸ θάνατο ἀπὸ κοντά, ὅπως τὸν εἶδα ὡς τώρα κάμποσες φορές, ἡ ἀθρώπινη ταραχή, τὰ φιλότιμα, τὰ προσωπικὰ — καὶ τί πρόσωπο δὲ σβήνεται μπροστὰ στὸ αἰώνιο πρόσωπο τοῦ Χάρου; — τὸ πάθος καὶ τὸ μῖσος, τοῦ ἔρχουνται σὰν ξένου κόσμου πράματα, κακορίζικα καὶ τιποτένια. Γιὰ τοῦτο θαῤῥῶ πὼς ὁ θάνατος μεγαλώνει τὸ λογισμὸ τοῦ ποιητῆ. Ἕνα ξέρω μονάχα ποὺ ἄλλο τόσο νὰ μεγαλώνῃ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά, κ' εἶναι ἡ Ἀγάπη. Κοντὰ στὸ θλιβερὸ κρεββάτι ὅπου ξεψυχοῦσε γλυκά, νέο ἀκόμα, ἕνα πλάσμα ταπεινό, ἔτυχε ἴσια ἴσια νὰκούσω ἕνα λάλημα τῆς ζωῆς. Ἀπὸ τὴν Πόλη, ἀπὸ τὸ Βυζάντιο τὸ παλιό, ἀπὸ τὰ κλασσικὰ τὰ παλάτια τοῦ Δασκαλισμοῦ — καὶ τῆς Νέκρας — μοῦ ἔστελνε ὁ φίλος ὁ Πανταζῆς ἕνα χαρτάκι λιθογραφημένο, ποὺ θέλω νὰ σᾶς τὰντιγράψω καθὼς εἶναι· ἁπλὰ τὰ λόγια, καὶ μέσα τους οὐρανὸς ποὺ ἄξαφνα ξανοίγει·

ὁ Ἀλέξ. Α. Πανταζῆς
καὶ
ἡ Εὐρυδίκη Μ. Μεζίκη

ΣΤΕΦΑΝΩΘΗΚΑΝΕ

Στὴν Πόλη στὶς 11 τοῦ Δεκέβρη 1905.

Στεφανωθήκανε! Τί ὡραῖο, τί μυρωδάτο καὶ τί μακριὰ ποὺ πάει! Σοῦ ξεσκεπάζει μονοματιὰς τοὺς μελλούμενους αἰῶνες, τὶς ἀρίφνητες τῆς Ῥωμιοσύνης τὶς γενιές, σοῦ φανερώνει τὴν πλημμύρα καὶ τὴ χαρὰ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς. Πῶς νὰ τελειώσω καλήτερα τὸν Πρόλογό μου παρὰ μὲ τέτοιο μήνυμα ζωῆς ποὺ δὲν τελειώνει; Ἐμεῖς δὲ φοβούμαστε νὰ συνεδένουμε εἰκόνες ποὺ μοιάζουνε ἀντίθετες καὶ ποὺ δὲν εἶναι, τὸ θάνατο μὲ τὴ ζωή, μὲ τὴ χαρὰ τὴ θλίψη, τὸ χαμόγελο μὲ

Digitized by Google

τὸ δάκρι. Τὰ ξέρει ὅλα κι ὅλα τὰ δοκίμασε ἡ καρδιά μας, ποὺ εἶναι ἀθρώπινη καρδιά. Μιὰ σειρὰ μᾶς δείχνει ὁ ἄθρωπος, μιὰ σειρὰ ἡ Ἑλλάδα ἡ νιογέννητη συνάμα καὶ γέρικη, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀρχὴ ὡς τὶς μέρες τὶς δικές μας, κ' ἔτσι τὸ παρελθὸ μὲ τὸ μέλλο, στὸ στῆθος της τὸ ἀθάνατο, μαζὶ μᾶς τὰ συγκρατᾷ ἡ σωτήρια Ἰδέα.

Κεριακή, ἑφτὰ τοῦ Γεννάρη—Παρασκεβή, εἴκοσι ἐννιὰ τοῦ Θεριστῆ, μεσημέρι, 1906.

Digitized by Google

Digitized by Google

ΑΠΟΛΟΓΙΑ[1]

ὑμεῖς δ' ἐμοῦ ἀκούσεσθε πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.
Πλ. Σωκρ. Ἀπολ. 17 b (α').

Α'.

ΦΑΝΑΤΙΚΟΣ

Ι.

Ἡ ἀρχαία Ἥρα.

Ἂν καὶ μᾶς χάρισε τώρα τελεφταῖα ὁ Πάλλης τὸν Ὅμηρο, καὶ μάλιστα μᾶς τὸν ξαναγέννησε, ὡςτόσο ἐγὼ ποὺ παιδὶ ἀκόμα, ὅταν εἴμουνε σκολειό, ἅμα εἶχα τίποτα κακημούς, ὅσο παιδιάτικους κι ἂν τοὺς στοχαστῆτε, ἄξαφνα, ἔπαιρνα τὸ Βεργίλιο, τὸν ἄνοιγα, σὲ ὅ τι σελίδα λάχαινε, διάβαζα καὶ συχνὰ παρηγοριόμουνε, οὔτε σήμερα νὰ τὸν ξεχάσω δὲν μπορῶ, κ' ἕνας στίχος του, ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ βάλθηκα νὰ γράψω ἀφτή μου ἐδῶ τὴ μελέτη, δὲ μοῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ νοῦ — «*kommt mir nicht aus dem Sinn*», ποὺ λέει ὁ Heine — ὁ στίχος ἐκεῖνος ὅπου ὁ ποιητής, μὲ τόση δύναμη, μὲ τόση

1) Ἡ Ἀπολογία δημοσιέφτηκε στὸ Νουμὰ (κ. ἀρ. 171, 6 τοῦ Σεπτεμβρίου 1905 — 183, 29 τοῦ Γεννάρη 1906), μὲ τὴν ἀκόλουθη σημειωσούλα· «Ἡ Ἀπολογία εἶναι ὁ καθαφτό γλωσσολογικὸς πρόλογος τῆς δέφτερης ἔκδοσης

Digitized by Google

χάρη, μὲ λέξες τόσο διαλεχτές, τόσο ψιλὲς στὸ νόημα καὶ συνάμα τόσὸ βαθιοσκάλιστες, μᾶς δηγᾶται τὰ παράπονα τῆς Ἥρας, μᾶς ψυχολογᾷ τὸ θυμὸ καὶ τὴν καρδιά της·

manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae.
(Αἰν. Α', 26-27).

Δὲν τὴ βλέπετε, σᾶς παρακαλῶ, τὴν Ἥρα, δὲ βλέπετε μέσα μέσα στὴν ψυχή της, μὲ τί τρόπο, ἥσυχα κι ἀποφασιστά, βάζει τὴν πίκρα της κατὰ μέρος, σᾶς τὴν παραμεριάζει, σᾶς τὴν κρύβγει πουθενὰ στὸ στῆθος της, σὲ μιὰ γωνιά ; Τὸ πεῖσμα της, ἐκείνη τὴ στιγμή, σὰ νἄτανε στὸ πρόσωπό της ζουγραφισμένο. Ὕστερα, κάνει σὰ νὰ μὴν τὸ θυμᾶται. Τί ἀνάγκη ἔχει καὶ γιατί ὁ θυμός της νὰ φαίνεται ; Ἴσως ἴδια της πολλὲς φορὲς τὸν ἀλησμονᾷ. Δὲν τῆς μέλει καὶ ξέγνοιαστα ζῇ, ἀφοῦ τὸ ξέρει πὼς ἅμα χρειαστῇ, ἅμα φέξῃ κατάλληλη μέρα, θὰ τὸ ξανάβρῃ τὸ παλιὸ τὸ μῖσος ἴσια ἴσια ἐκεῖ ποὺ τἀπόθεσε· *repostum.* Ἀμέ, τώραῖο τὸ *manet;* Μνήσκει καὶ δὲ φέβγει· περαστικὸ πρᾶμα δὲν εἶναι, ὅσο λίγο κι ἂν τὸ δείχνει, ὅσο λίγο κι ἂν τὸ καταλάβῃς. Κοίταξε ὅμως τ ἀπροσμόνητη συγγένεια ποὺ ὑπάρχει ἄξαφνα μεταξὺ Ὅμηρο καὶ Βεργίλιο. Ἀρχὴ τῆς *Ἰλιάδας,* ἡ λέξη *μῆνις.* Μὰ ἡ λέξη *μῆνις,* τὸ *μένος,* τὸ *μένω,* καθὼς καὶ τὸ *manet,* μοιάζει σὰ νἄχουνε μιὰ ῥίζα. Κ' ἔτσι τὰ δυὸ ἀφτά, ἡ *μῆνις* τοῦ Ὅμηρου, τὸ *manet* τοῦ Βεργίλιου, σημαίνουνε καὶ στοὺς δυὸ στί-

τοῦ Ταξιδιοῦ μου, ποὺ βγαίνει φέτο. Δὲν τὴ δημοσίεψα μαζὶ μὲ τὸ Ταξίδι, ἐπειδὴ κατάντησε τόμος ἀλάκαιρος κι ὁ πρόλογος θὰ γινότανε μεγαλήτερος ἀπὸ τὸ βιβλίο τὸ ἴδιο. Κατόπι θὰ μπῇ χωριστὰ σ' ἕναν τόμο Ῥόδα καὶ Μῆλα, πιθανὸ στὸν τέταρτο. — Καὶ ὁ τίτλος ; Ἕνας φίλος μου μὲ ῥώτησε γιατί νὰ τὴν ὀνομάσω Ἀπολογία, σὰ νὰ εἶχα τάχα νὰ δικιολογηθῶ ἢ σὰ νὰ τὸ παραδεχόμουνε πὼς μὲ κατηγοροῦνε ; Ἀφοῦ ἕνας Σωκράτης τὸ παραδεχτηκε, πῶς νὰ μὴν τὸ παραδεχτῶ κι ὁ μικρὸς ἐγώ ; Βέβαιο εἶναι πὼς ὅποιος βγῇ στὸν κόσμο νἀποδείξῃ μιὰν ἀλήθεια, ὅ τι ἀλήθεια κι ἂν εἶναι, πάντα θὰ κατηγορηθῇ. Ἔχει λοιπὸν τὸ χρέος νὰ πῇ τὸ λόγο του κι ἀφτός. Προσπάθησα νὰ τὸν πῶ — κι ἂς μὲ κρίνουνε τὰ παιδιά μας.

Digitized by Google

χους ἐκεῖνο ποὺ βαστᾷ κανεὶς μέσα του, ἐκεῖνο ποὺ μέσα μας κάθεται, ὄχι ὁ θυμός, παρὰ πολὺ πιὸ σωστὰ τὸ πεῖσμα τοῦ Ἀχιλλέα — ῥωμιὸς ὁ φίλος, ὅπως βλέπετε — τὸ πεῖσμα τῆς Ἥρας, τὸ γυναικήσιο ἐκεῖνο τὸ πεῖσμα, ποὺ τὄχει σ' ὅλους τοὺς τόπους ἡ γυναίκα, ποὺ τὄχουνε καὶ μερικοὶ ἄντρες.

Τὄχουνε πάντα θαῤῥῶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους. Πάντα θὰ δῆτε κανένα *iudicium* στὴ μέση, καμιὰ γνώμη ποὺ βγάζει κάποιος γιὰ μᾶς, καμιὰ κρίση του ἢ καμιά του ἀδικία, *iniuria*. Τέτοια καὶ τὰ παράπονα τῆς Ἥρας. Δὲν τὸ καταπίνει ποὺ ὁ Πάρης τὴν καταφρόνεσε, *spretae*. Καὶ τί καταφρόνεσε; Λατινικὰ *forma* θὰ πῇ μορφή, κ' ἔτσι πῆρε τὴ σημασία *ὀμορφιά*. *Iniuria formae*. Ἡ ἀδικία ποὺ μᾶς γίνεται γιὰ τὸ μούτσουνό μας, γιὰ τὸ πρόσωπο ποὺ παρουσιάζουμε στοὺς συγκαιρῖτες μας, γιὰ τὴ μορφή μας, γιὰ τῆς ψυχῆς μας τὴ μορφή, ἐλᾶτε πιὰ νὰ τὸ ποῦμε, γιὰ τὴ μορφὴ καὶ τῆς γλώσσας ποὺ γράφουμε, γιὰ τὴ *φόρμα*.

Θυμούς, πείσματα, μίσητα, χολὲς δὲν ἔχω. Ἔχω μνημονικό. Ἀκόμη καὶ νὰ περάσῃ καιρός, κάτι λόγια δὲν τὰ ξεχνῶ. *Manet*. Θέλω δὲ θέλω, ἀργὰ γλήγορα, θὰ μιλήσω. Θὰ μιλήσω καὶ σήμερα, μὰ χωρὶς πίκρα. Μάλιστα νὰ ξέρετε πὼς καὶ σήμερα συλλογίστηκα τὸν ποιητή μου, ὄχι μαθὲς ἀπὸ κακία, παρὰ μόνο καὶ μόνο ἀπὸ καημό, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὸ πάθαινα ὅταν εἴμουνε παιδί. Καημός μου ἀλήθεια ποὺ μὲ νομίζουνε, ποὺ μὲ λένε φανατικό, μὲ τὸ νόημα τουλάχιστο ποὺ δίνουνε στὴ λέξη. Κάπου τὄγραψε κ' ἕνας φίλος τῆς δημοτικῆς, ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια. Τὄγραψε μὲ γλυκοὺς ἔπαινους καὶ φρασοῦλες ζαχαρένιες. Μὰ τὄγραψε ὅπως κι ἂν εἶναι, καὶ σᾶς τἀντιγράφω, ἐπειδὴ δὲν τἀλησμόνησα, κ' εἶναι κάμποσο μακρί·

«Ὁ κ. Ψυχάρης, ὁ θαρραλέος σοφός, φανατικὸς καὶ ἀκατάβλητος ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος τοῦ 6' τρόπου [δηλαδὴ τῆς «δογματικῆς δημοτικῆς», γιατὶ ἔτσι τὠνομάσανε τότες

Digitized by Google

Digitized by Google

Ἀφτά, σὰ δὲ γελιέμαι, εἶναι γραμμένα στὴν καθαρέβουσα. Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ὁ *α'* τρόπος — « δογματικὴ ἀρχαιοτροπία » — ἢ ὁ *γ'* — « ἐλευθέρα μικτή », δὲν πιστέβω — ἢ κανένας *δ'* τρόπος « τῆς ἐλευθέρας μικτῆς », ἢ κανένας *ε'* τῆς « δογματικῆς ἀρχαιοτροπίας », ἢ ἄξαφνα κανένας *ς'* ποὺ θὰ στέκῃ μετὰξὺ *α'* καὶ *γ'* — « ἐλευθέρα μικτὴ » καὶ « δογματικὴ ἀρχαιοτροπία » — ἢ πολὺ πιὸ πιθανὸ κανένας *ζ'* ποὺ θὰ λέγεται ὁ τρόπος τῆς « μικτοδογματικῆς ». Ἕνα ξέρω, πὼς εἶναι καθαρέβουσα. Καθαρέβουσα μάλιστα ὅπου δὲν ἀπαντᾷς οὔτε μισὸ τύπο στὴ δημοτική, ὄξω ἐννοεῖται ἀπὸ τὸ *δέν*, τὸ *θὰ* καὶ τὸ *νά*, ποὺ σήμερις ἡ καθαρέβουσα τὰ λογαριάζει γιὰ δικά της καὶ ξέχασε πόσο βάρβαρα εἶναι. Ὡς καὶ τὄνομά μου στὴν καθαρέβουσα τὸ βλέπω, « τὸν κ. Ψυχάρην », μὲ τὸ *ν* τὸ τελικὸ τῆς « ἄμιχτης » δασκάλικης ἢ καθαρεβουσιάνικης *δογματικῆς* αἰτιατικῆς, γιατὶ σὰ δόγμα δασκάλικο μοῦ ἔρχεται μένα τὸ *ν* ἐκεῖνο τῆς κατάληξης. Πῶς σᾶς φαίνεται ; Ἢ νομίζετε τάχα, ὁ φίλος ἀφτὸς ποὺ ἔτσι τὰ γράφει, ἔτσι καὶ νὰ τὰ λέῃ ; Ὅταν ἔχει τὴν καλοσύνη στὴν κουβέντα νἀναφέρῃ τὄνομά μου, ὑποθέτω πὼς τὴν αἰτιατικὴ θὰ τὴν κλίνῃ ὅπως τὴν κλίνουμε ὅλοι, *τὸν Ψυχάρη· εἶπα κάτι γιὰ τὸν Ψυχάρη, γιὰ τὸν Ψυχάρη κάτι ἔγραψα. Θὰ δῇς. Αἰ! τί νὰ σοῦ πῶ, ποὺ τὸ παρακάνει. Νά! φανατικός!* Στὴν κουβέντα, θὰ λέῃ κι ἄλλα τέτοια πολλά. Εἶναι ὅμως ἀξιοπαρατήρητο ποὺ ἅμα πιάσῃ τὴν πέννα μὲ τὰ δάχτυλά του καὶ τὴ βουτήξῃ στὸ καλαμάρι, χάνεται ἀμέσως καὶ τὸ τυπικὸ τῆς κουβέντας καὶ τὸ λεχτικό της, χάνεται ὡς καὶ τὸ ὕφος ποὺ συνηθίζει σὰ μιλεῖ. Κι ἀλήθεια, ὅταν κανεὶς διαβάζει ἕνα κατεβατὸ σὰν τὸ κατεβατὸ ποὺ διαβάσαμε, ἀδύνατο νὰ καταλάβῃ τί χέρι τὄγραψε κι ἂν τὄγραψε χέρι, ἀδύνατο καταντᾷ, πέρα, νὰ πῇ τινάς, ἀπὸ τὸ βιβλίο, ἀπὸ τὴ σελίδα τὴ στοιχειοθετημένη καὶ τυπωμένη, ἀδύνατο νἀντικρύσῃ στὰ μάτια του τὸν ἄθρωπο, νὰ παρακολουθήσῃ τὸν καθεμερνό του τὸ βίο, νὰ δῇ ἄξαφνα πῶς καὶ ποὺ

Digitized by Google

τρώει, σὲ τί ξενοδοχεῖο πηγαίνει, σὲ τί σπίτι κάθεται, πότε βγαίνει στοὺς δρόμους, πότε σεργιανίζει, σὲ τί μαγαζιὰ ψουνίζει, πῶς ντύνεται, τί φορεῖ, ῥεντιγκότα, σακκί, ζακέττα, ῥεπούμπλικα ἢ ἀψηλὸ καπέλλο, σὲ ποιὸ καπελλάδικο εἶναι μουστερής, τί παρέα τοῦ ἀρέσει κι ἀπὸ ποῦ βαστᾷ τὸ σκαρί του· καλέ, κοίταξε! Δὲ βλέπεις οὔτε κἄνε ἂν εἶναι ἄθρωπος, ἂν ἔχει ἀφτιά, μύτη, μάγουλα, πιγούνι, σκέλια καὶ πόδια, ὄχι γιατὶ σὲ ὅσα δικά του ἀραδιάσαμε, καμιὰ δὲ βρίσκεται ἀπὸ τὶς λέξες ἀφτὲς — δὲν τὶς ἔφερνε ὁ λόγος καὶ δὲν τὶς ἔβαλε — μὰ γιατὶ κανένανε δὲν ἀπαντᾷς ἀπὸ τοὺς τύπους ποὺ τοῦ δείχνουνε ἀφτὲς οἱ λέξες, κανέναν ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς ζωῆς.

Καὶ πῶς γίνεταί, παρακαλῶ, τέτοιο πρᾶμα; Γίνεται, θαῤῥῶ, ἐπειδὴ τὴ ζωὴ ὁ δάσκαλος δὲν τὴν παίρνει σὲ λογαριασμό, καὶ δάσκαλος εἶναι, φυσικά, ὅποιος μεταχερίζεται τὴ γλώσσα τοῦ δασκάλου, τὴ δασκάλικη γλώσσα. Ὁ δάσκαλος δὲν προσέχει μήτε στὸ *κρασὶ* μήτε στὸ *νερό*· δὲ λέω πῶς δὲν πίνει, λέω πῶς δὲ συνενώνει, δὲ συνταιριάζει μὲ τὸ νοῦ του ὄνομα καὶ πρᾶμα· *κρασὶ* τοῦ δίνουνε ἢ *νερό*, ἀδιάφορο· ἀφτὸς μεταφράζει· ἀμετάφραστο κι ἄδολο τίποτα δὲν τοῦ παρουσιάζεται στὸ λογισμό· ἄλλη ὅραση κ' ἑνόραση ἀπὸ τὴν πέννα του δὲν ἔχει· τὴ Δημιουργία, δεν τὴν αἰστάνεται ἡ καρδιά του, ἡ πέννα του γυρέβει νὰ τὴ στολίσῃ· γυμνή, τοῦ φαίνεται πρόστυχη καὶ τὴ σκεπάζει, γιατὶ τὸ καθετὶς ἀπὸ μιὰ μεριὰ μονάχα τὸ θωρᾷ, καὶ τὸ σύνολο τοῦ ξεφέβγει. Μονομερίτικα παρατηρεῖ τὰ πάντα (« μονομερεῖς παρατηρήσεις »), σὲ τέτοιες παρατήρησες βασίζεται, καὶ τηρώντας τον κόσμο ἀπὸ τάψηλά, ἔχει βαθιὸ περιφρόνιο γιὰ ὅ τι γίνεται τριγῦρο του (« μὲ μίαν ὑψηλὴν περιφρόνησιν πρὸς ὅ τι τελεῖται τριγύρω του »). Ἡ ζωὴ γιὰ τὸ δάσκαλο βρίσκεται μέσα στὸ γραφεῖο του καὶ στέκει στὶς γνῶμες του τὶς θεωρητικὲς (« Ὅλη ἡ ζωὴ διὰ τὸν κ. Ψυχάρην εὑρίσκεται εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ εἰς τὰς θεωρητικάς του γνώμας »). Θᾶτανε ταπείνωση γιὰ τὸ δά-

Digitized by Google

σκαλο νἀναγνωρίση κἄνε πὼς ὑπἄρχουνε ἄλλοι τρόποι γλωσσικοί, ὄξω ἀπὸ κείνονε ποὺ τοῦ ἔδωσε τύπο, νομοθεσία καὶ γραμματική, μὴν ἀναγνωρίζοντας κανένα δικαίωμα *ἐπέμβασης*, γιὰ τὸ παρὸ καὶ τὸ μέλλο, σὲ καμιὰ δύναμη τῆς φύσης καὶ τῆς ζωῆς (« Θὰ ἦτο ταπείνωσης δι' αὐτόν, ἀπαντῶν [σὰν παράξενο· *αὐτόν, ἀπαντῶντα* θὰ τὄλεγα· μὰ θἄναι καὶ τοῦτο τῆς *ἐλευθέρας μικτῆς*] εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας νἀναγνωρίση κἂν καὶ τὴν ὕπαρξιν ἄλλων γλωσσικῶν τρόπων, ἐκτὸς ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἔδωκε τὸν τύπον, τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν γραμματικήν, μὴ ἀναγνωρίζων κανένα δικαίωμα *ἐπεμβάσεως* διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, εἰς καμμίαν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς »). Νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, ὁ φανατισμὸς ἀποστραβώνει τὸ δάσκαλο (« εἶναι κυρίως ἐκτυφλωτικός »).

Πῶς μπορεῖ λοιπὸν ἕνας δάσκαλος νὰ μᾶς λέη ἐμᾶς φανατικούς, νὰ λέη τὸν τρόπο τὸ δικό μας *στενὸ ἢ περιωρισμένο ἢ σκολαστικό;* Νά ποὺ ὁ ἴδιος μᾶς τὸ ξήγησε κιόλας τί θὰ πῆ φανατικός. « Ἀπαράλλακτα ἕνας φανατικὸς δὲν βλέπει παρὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν ἰδικήν του. » Μὰ στὸν παράγραφο ποὺ μελετοῦμε τί ἄλλο, σᾶς παρακαλῶ, βλέπει ὁ δάσκαλος παρὰ τὴ γλώσσα τὴ δική του καὶ τὴ δική του τὴν αἵρεση; Δὲν εἶναι φανατισμός; Τὸν ἀποτύφλωσε κιόλας, ἀφοῦ στὰ γραφτά του δὲν ἀπαντοῦμε οὔτ' ἕνανε τύπο τῆς ζωῆς.

Ἔχω λάθος. Ἕναν τύπο ζωντανὸ ἀπαντοῦμε στὴν ἀκόλουθη φρασούλα· « *πέργομεν* τὸν ὅρον ὑπὸ τὴν σοβαράν του θρησκευτικὴν σημασίαν. » Ὁ τύπος δηλαδὴ ζωντανὸς δὲν εἶναι, ἀφοῦ ὁ δάσκαλος, στὴ ζωή, θέλω νὰ πῶ σὰ ζῇ, ὄχι σὰ γράφει, *πέργομεν* δὲν τὸ λέει μὲ τελικὸ *γ* καὶ μὲ *ο*, παρὰ μὲ *ου*. Τῆς ζωῆς ὅμως ἡ λέξη. *Πέργομεν*. Τί κρῖμα ὡςτόσο! Τὸ *παίργω* γράφεται μὲ *αι*, δὲ γράφεται μὲ *ε*, κι ἀφτὸ ἔχει τὸν ἱστορικό του τὸ λόγο. Τὸ *παίργω* ἀπὸ τὸ *ἐπαίρω*, μ' ἕνα *ρ* καὶ μ' ἕνα *γ*, τὸ ἴδιο *γ* ποὺ βλέπουμε στὸ *δέργω (δέρω)*, *φέργω*

Digitized by Google

(φέρω) κτλ. κτλ. Τὸ παραδέχουμαι πὼς ὁ δάσκαλος δὲ σπούδασε, ἂς ποῦμε δὲν πρόφτασε νὰ σπουδάσῃ τὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς καὶ μᾶς καταλόγισε *τρόπους* γλωσσικούς, δίχως νὰ ξέρῃ μήτε γιὰ τί *τρόπους* μήτε γιὰ τί γλώσσα μιλοῦσε. Μὰ μήπως δὲν εἶναι καὶ τοῦτο φανατισμός; Ἕναν τύπο ζωντανὸ ἔγραψε καὶ τὸν ἔγραψε στραβά. « Ἐκτυφλωτικός. »

Ἔγραψε λέξη ζωντανή, καὶ τὸ περίεργο εἶναι, ὄχι μόνο ποὺ τῆς δασκάλεψε τὸν τύπο, μὰ ποὺ δὲν τῆς ἄφησε μήτε τὸ χρῶμα της τὸ ζωντανό· ζωντανὴ δὲν τὴν ἔγραψε. Οἱ λέξες του ὅλες, ἑλληνικές· οἱ τύποι ἑλληνικοί, τουλάχιστο ἔτσι τοὺς βάζει καὶ τὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, ἔτσι φαντάζουνε στὸ χαρτί. Τὸ *πέργομερ* πάλε σὰ ῥωμαΐικο. Μὰ καὶ στὰ ῥωμαΐικα καὶ στὰ ἑλληνικά του, τὸ ὕφος φράγκικο. Καὶ τί φράγκικα; Θαῤῥῶ πὼς ἀκόμα δὲ βρήκαμε τὸν ὅρο τὸ σωστὸ ποὺ ταιριάζει τῆς καθαρέβουσας· ἀκόμη δὲν καταλάβαμε καθαφτὸ τὴν οὐσία της· ἡ καθαρέβουσα εἶναι γλώσσα μεταφρασμένη ἀπὸ γλῶσσες ξένες, τὸ ξέρουμε· μὰ τὶς γλῶσσες ἀφτές, τὶς μεταφράζει πάντα ἕνας ποὺ δὲ γνωρίζει οὔτε τὶς ξένες γλῶσσες οὔτε τὴ δική του. Θυμηθῆτε τὴ φρασούλα καὶ θὰ καταλάβετε· « *Πέργομερ τὸν ὅρον ὑπὸ τὴν σοβαράν του θρησκευτικὴν σημασίαν.* » Ἀφτὰ ῥωμαΐικα δὲν εἶναι· δὲν εἶναι γιὰ βέβαιο ἑλληνικά. Λὲς γαλλικὰ νὰ εἶναι; Εἶναι καὶ δὲν εἶναι γαλλικά. Τὸ ὑποψιάζεται, τὸ μυρίζεται κανείς, ἀπὸ μακριά, πὼς κάτι γαλλικὸ θὰ μιμήθηκε ὁ ἄθρωπος. Μὰ ποιὸ τάχα; Μοιάζει σὰν ἀδύνατο νὰ τὸ προσδιορίσῃς· *nous prenons le mot dans son acception religieuse sérieuse, dans sa sérieuse acception religieuse, dans son sens... dans sa signification... le terme... la définition... sous cet aspect...* Τὸ νόημα γαλλικό· οἱ λέξες, ὅπως τύχῃ. Βασανίστηκα ὥςπου νὰ φέρω στὸ ῥωμαΐικο — καὶ δὲν μπόρεσα — τὴ φράση « μὴ ἀναγνωρίζων κανένα δικαίωμα ἐπεμβάσεως διὰ τὸ παρὸν καὶ

Digitized by Google

τὸ μέλλον, εἰς καμμίαν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς. » Καθάρια γαλλικά, μόνο... γαλλικὰ ποὺ δὲ θὰ τἄγραφε Γάλλος· « ne reconnaissant aucun droit d'intervention pour le présent et l'avenir, à aucune force de la nature et de la vie. » Τὴν *ἐπέμβαση*, ἀναγκάστηκα νὰ τὴν ἀφήσω ἀπαράλλαχτα — δηλαδὴ μὲ τὴν ἀναγκαία τοῦ τύπου ἀλλαγὴ — σὰν ποὺ τὴ βρῆκα. Ποτέ του Ῥωμιός, ποτέ του Ἀττικὸς ἢ Ἕλληνας δὲ θἄβαζε τέτοια εἰκόνα, δὲ θἄβλεπε τὴν *ἐπέμβαση* μιᾶς δύναμης. Θὰ τὸ γύριζε ἀλλιῶς[1]. Φανταστῆτε ὅμως τί πρᾶμα εἶναι νὰ κλειδώνεται κανεὶς στὸ γραφεῖο του, νὰ κλειδώνῃ μέσα καὶ τὴ ζωή, τόσο στενὰ καὶ περιωρισμένα ποὺ νὰ τοῦ ξεφέβγῃ ὁλότελα τὸ αἴστημα καὶ τῆς γλώσσας του καὶ τῶν ξένω γλωσσῶ, καὶ γιατί; Γιατὶ θέλει νὰ φτειάσῃ γλώσσα δική του, γλώσσα τοῦ γραφείου. Φανατισμός.

Δὲν εἴπαμε καὶ τὸ πιὸ νόστιμο. Δημοσιέφτηκε ὁ περίφημος παράγραφος γιὰ τὸ φανατισμό μου, στὰ *Παναθήναια*. Τὰ *Παναθήναια*, δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ τὰ κατηγορήσω. Μὰ πῶς νὰ πῶ κιόλας πὼς δὲν εἶναι περιοδικὸ ξένο πρὸς τὴ φιλολογία μας, ἀφοῦ τὴ *φιλολογικὴ τὴν κίνηση*, ποὺ λένε, βέβαια πὼς δὲν τὴν παρακολουθεῖ. Ἐγὼ νόμιζα τουλάχιστο πὼς οἱ *φανατικοὶ* δημοτικιστάδες κινιοῦνται καὶ κάμποσο κινοῦνε τὴ σημερνὴ ἑλληνικὴ φιλολογία. Ὡςτόσο δὲν εἶδα νὰ βάζουνε τίποτις τὰ *Παναθήναια* οὔτε τοῦ Πάλλη, ποὺ σήκωσε θαῤῥῶ καὶ πανάσταση, ποὺ μιλήθηκε μάλιστα σὲ κάμποσα φιλολογικὰ φύλλα τῆς Ἑβρώπης — οὔτε τοῦ Ἀργύρη Ἐφταλιώτη, οὔτε τοῦ Γ. Μαρκέτη, οὔτε τοῦ Καρκαβίτσα, οὔτε τοῦ Βλαχο-

1) Τὸ συζήτησα τὸ νόημα καὶ μὲ φίλους. Ἕνας θαῤῥῶ πὼς μοῦ τὸ ξεδιάλισε πολὺ σωστά· « Ὁ Νιρβ. δίχως ἄλλο εἶχε στὸ νοῦ του τὸ ἀνακατέβουμαι· δὲν ἀναγνωρίζει κανένα δικαίωμα νὰ ἀνακατέβεται ἡ δύναμη τῆς ζωῆς κ.λ.... Ἄλλον τρόπο νὰ τὸ πῆς δὲν μπορῶ νὰ βρῶ. Οὐσιαστικὸ δὲν ἔχουμε, ἐξὸν ἂν τὸ ποῦμε κι ἀφτὸ ἀνκατωσιά. » Σωστὴ λέξη γιὰ τέτοια περίσταση καὶ μπράβο τοῦ φίλου μου! Κατάλαβε τὸ Νιρβάνα καλήτερα παρὰ ποὺ κατάλαβε ὁ Νιρβάνας τὸν ἑαφτό του.

Digitized by Google

γιάννη, οὔτε τοῦ Ψυχάρη. Τώρα φαίνεται πὼς δὲ θέλουνε οὔτε Παλαμᾶ, ὥστε φοβοῦμαι μήπως καὶ δὲν εἶναι μήτε *Παν*αθήναια, μήτε *Παν*ελλήνια, μήτε *Παν*εβρωπαΐϊκα κι ἀκόμη λιγώτερο *Παγ*κόσμια, παρὰ πολὺ πιθανώτερο κάποια ἑταιρία Ξενόπουλο-Μιχαηλίδη. Ἔχουνε ὅμως ἄλλα προτερήματα ποὺ δὲν τοὺς τἀπαρνιοῦμαι. Τὰ *Παναθήναια* εἶναι λαμπρὸ φύλλο καὶ λαμπρὰ τυπωμένο, μὲ πολυτέλεια ὅση θέλεις. Ἔχει καὶ εἰκόνες καλλιτεχνικές. Μιὰ βλέπω καὶ στὸν ἀριθμὸ τοῦ φανατισμοῦ (« ἔτος Γ', 15-31 Ἰουλίου 1903 »)· εἶναι ζουγραφιὰ τοῦ Σούζα Πίντο, παρμένη ὄχι ἀπὸ τὸ παρισινὸ Σαλόνι, παρὰ « ἀπὸ τὸ παρισινὸν Salon. » Παρασταίνει ἕνα χωριουδάκι, δυὸ τρία σπιτάκια, δυὸ τρεῖς καλύβες, κ' ἕνα ποτάμι. Στὸν ὄχτο, ἀπὸ κάθε μεριά, γυναῖκες σκυμμένες βουτοῦνε ῥοῦχα στὸ νερὸ καὶ πλένουνε. Φαίνεται πὼς μιὰ κοπέλλα, κορίτσι δεκάξη δεκαφτὰ χρονῶ, ἄργησε νὰ πάῃ κι ἀφτὴ μὲ τὶς συντρόφισσες στὴ δουλειά. Τώρα ἔρχεται, στέκεται μιὰ στιγμή, κοιτάζει, ποιὰ θέση νἄβρῃ, κι ἀπίθωσε κάτω στὸν ἄμμο τὸν μπόγο ποὺ βαστοῦσε. Ὁ ζουγράφος θέλησε νὰ μᾶς δείξῃ ἁπλὴ ζωὴ κι ἁπλοὺς ἀθρώπους. Γιὰ τοῦτο ἔβαλε τὴν κόρη στὴν πρώτη γραμμή, ἐνῶ οἱ ἄλλες εἶναι πιὸ μακριά, πρὸς τὰ μέσα τῆς ζουγραφιᾶς. Ἀφτὴ πιὰ σοῦ γιομίζει τὸ μάτι· φορεῖ ἄσπρη σκουφίτσα, ξύλινα παπούτσια· τὰ πόδια της γυμνά, δίχως κάλτσες, καὶ τὸ φουστανάκι της σὰ λιγάκι ξεσκισμένο. Χωριανὴ καὶ φτωχόπαιδο.

Καὶ τώρα πὼς νομίζετε νὰ τὴ βαφτίσανε τὰ *Παναθήναια*; Πλύστρα; Ὁ Θεὸς φυλάξῃ! Θἄτανε ἡ ἀλήθεια. Ἡ ἐβγενεία της, τὸ φτωχοκόριτσο, εἶναι *πλύντρια*.

Λοιπόν, ἔτσι; *Πλύντρια*; Καὶ μιλοῦνε γιὰ φανατισμό! Ἐγὼ φανατισμὸ ποιὸ μεγάλονε δὲν ξέρω ἀπὸ τὸ φανατισμὸ ποὺ σοῦ χαλνᾷ, ποὺ σοῦ ἀποστρεβλώνει καὶ τὴν τέχνη καὶ τὴ ζωή.

Digitized by Google

2.

Ἡ Ἀμεροληψία.

Δὲν τἄχω μήτε μὲ τὰ *Παραθήραια* μήτε μὲ τὸν κ. Νιρβάνα, γιατὶ ὁ κ. Νιρβάνας τἄγραψε, ὅσα εἴδαμε πιὸ ἀπάνω γιὰ φανατισμούς. Δὲν τὸν εἶπα δάσκαλο γιὰ νὰ τὸν πειράξω· τὸν εἶπα δάσκαλο, ἐπειδή, ὅτι ποὺ ντύθηκε τὴ γλώσσα τοῦ δασκάλου, ἀμέσως ἔκρινε σὰν τὸ δάσκαλο. Μὰ οἱ δασκάλοι κανένα δικαίωμα δὲν ἔχουνε οὔτε κἄνε νὰ προφέρουνε τὴ λέξη φανατισμό, ἅμα δὲν τὴν ἐφαρμόζουνε στὸν ἑαφτό τους. Ναί, τὸ ξέρω τί λένε, γιατὶ τἄκουσα πολλὲς φορές. Λένε πὼς θέλουμε νὰ *ἐπιβάλουμε* γλώσσα δική μας στὴν Ἑλλάδα. Μὰ μήτε ἀφτὸ νομίζω τὸ δικαίωμα δὲν τοὺς ἀπόμεινε, νὰ λένε τέτοια, κ' ἰδοὺ τί ἀποκρίθηκα μιὰ μέρα, ἥσυχα καὶ γλυκά, σ' ἕνανε ποὺ μοῦ τὄλεγε· « Δὲν πιστέβω νἄχῃ κανένας τὸ δικαίωμα νὰ πῇ πὼς θέλουμε νὰ *ἐπιβάλουμε* γλώσσα στὸ ἔθνος. Τὸ ἔθνος λέει *ψωμί, νερό, κρασί, κεφάλι, χέρια, ποδάρια.* Εἶναι μάλιστα πανελλήνια. Κι ἀφτὰ γράφουμε· λοιπὸν τὸ ἔθνος *μᾶς ἐπιβάλλει* τὴ γλώσσα του, ὄχι ἐμεῖς δική μας γλώσσα στὸ ἔθνος.

Ἡ καθαρέβουσα γράφει *ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, κεφαλή, χείρ, πούς.* Λοιπὸν ἀφτὴ *ἐπιβάλλει* γλώσσα καὶ στὸ ἔθνος καὶ σὲ μᾶς.

Τὸ ἔθνος κλίνει *τοῦ ψωμιοῦ, τοῦ ποδαριοῦ, τῆς βρύσης, τοῦ πατέρα, τῆς μάννας.* Τὸ ἴδιο καὶ μεῖς. Ἔτσι κλίνουμε καὶ τὸν *κλητήρα — ὁ κλητήρας, τοῦ κλητήρα, ἡ πλάση, τῆς πλάσης.* Λοιπὸν ἐμεῖς δὲν ἐπιβάλαμε γραμματικὴ στὸ ἔθνος· τὸ ἔθνος ὁλοένα μᾶς ἐπιβάλλει τὴ γραμματική του.

Μὰ καὶ στὸ νὰ κλίνουμε λέξες ἄγνωστες ἀκόμη στὸ λαό, ἀκολουθώντας τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ, δείχνουμε πολὺ μέ-

Digitized by Google

τρο καὶ τὸ κάνουμε πάντα μ' ἐπιφύλαξη μεγάλη, ἀφοῦ βλέπετε κι ἀπὸ τὸ γράμμα μου τὸ ἴδιο πὼς τὴν *ἐπιφύλαξη* τὴν ἀφίνω μὲ τὸ *ε* της τὸ ἀρχικό, κι ἂς κανονιστῇ κατόπι, ὅταν τὴ συνηθίση ὁ λαός.

Τῆς ἀλλάζουμε ὅμως τὴν κατάληξη, ὄχι μόνο γιατὶ τὸ ἔθνος σήμερα *γ* τελικὸ τῆς αἰτιατικῆς δὲ γνωρίζει, μὰ γιατὶ κι ὁ δάσκαλος, σὰ μιλεῖ, χωρὶς *γ* τὰ λέει. Λοιπὸν ἔγινε πρωτόκλιτη κ' ἡ *ἐπιφύλαξη*, ὅπως ἡ *βρύση*, *ῥάχη*, *μύτη* κτλ. Λοιπὸν καὶ πάλι ἐμεῖς δὲν *ἐπιβάλλουμε* τὰ πρωτόκλιτα· μᾶς τὰ *ἐπιβάλλει* τὸ ἔθνος· μᾶς τὰ *ἐπιβάλλουνε* ὡς κ' οἱ δασκάλοι.

Ἀφτοὶ ὅμως πῶς κάνουνε; Παίρνουνε μιὰ λέξη ποὺ τὴν ξέρει ὅλο τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἀλλάζουνε· ὁ *σφουγγαρᾶς* γίνεται *σπογγαλιεύς*, δηλαδὴ *σπογγαλιὲφς* — μὲ κλίση ἄγνωστη καὶ στοὺς ἀρχαίους καὶ στὸ λαό· ἡ ταχτικὴ γενικὴ *βαρελιοῦ* γίνεται καὶ τούτη *βαρελίου*[1]. Λοιπὸν οἱ δασκάλοι *ἐπιβάλλουνε* στὸ ἔθνος καὶ γλώσσα καὶ *ἀνύπαρχτη* γραμματική.

Κ' ἔτσι μοῦ φαίνεται ἄδικο, μάλιστα πολὺ ἄτοπο νὰ λένε — γιατὶ δὲν τὸ λέτε σεῖς μονάχα — πὼς *ἐπιβάλλουμε* γλώσσα

1) Ἀξιοσημείωτο ποὺ τύπος βαρέλιον, ὅσο ξέρω, πουθενὰ στὸ μεσαιώνα δὲν ἀνταμώνεται, ὥστε ἀπαρχῆς τὸ εἴπαμε βαρέλι, ἅμα τὸ πρωτομάθαμε. Κοίτ. τὰ παραδείγματα στοῦ Δουκάγγη τὸ Γλωσσάριο, Α', σ. 177· « ἀποστέλνο σου μετὸν ἀναγνώστην τὸν σκνηφὸ, ἕνα βαρέλι λάδι » (Γράμμα τοῦ Ἀρσένιου ἐπίσκοπου Κορώνης, κ. Turcogr. τοῦ Μ. Κρούσιου, 1584, σ. 322)· στὸ ἴδιο γράμμα τὸ χαβιάρι γράφεται χαβιάρι. Ἀρχίζει μὲ καθαρέβουσα· « Τιμιώτατε κὺρ Θεοδόσιε, πρωτονοτάριε [διάβασε Χατζηδάκη-Whitney, 77· « ἡ ἀποβολὴ... ξένων καὶ βαρβάρων λέξεων, λ. χ., πόστα, γαζέτα, νοτάρις νοταρικὸ » κτλ.] τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας: υἱὲ κατὰ πνεῦμα τῆς ἡμῶν ταπεινότητος: χαῖρε ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ. καὶ καλῶς ἔχοις. Γνωρίζω σι, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἡγιὸς ἔχομεν. τὸ χαβιάρι » κτλ. Ἔτσι μιλεῖ κ' ἕνας ἄλλος ἐπίσκοπος ὁ Παχώμιος (σ. 331)· « Περὶ ὄξους ἐμήνυσας ἡμῖν, καὶ στέλλομεν αὐτὸ, ἕνα βαρέλη γεμάτω, ἀπὸ τὸ καλίοτρον [sic] ὁποῦ εἴχομεν » κτλ. Κι ἀπ' ἀφτὰ βλέπει κανεὶς πὼς ἐδῶ κ' αἰῶνες ἄρχιζε ἡ δημοτικὴ νὰ ξαπλώνεται, πὼς σήμερα θὰ βασίλεβε κιόλας, ἂν ὁ Κοραὴς δὲν τὴν ἔπνιγε μὲ τὰ χέρια του στὸ καλαμάρι. Ἀλήθεια ποὺ στοῦ Κρούσιου τὸν καιρὸ δὲ ζοῦσε ὁ κ. Χαντζήδακις νὰ μᾶς κοπανίζῃ ἀδιάκοπα πὼς λόγους ἱστορικούς, πως παράδοση ἔχει ποιός; ἡ καθαρέβουσα! Κοίτ. παρακάτω γιὰ τὸ ζήτημα. Τότες τὸ βαρέλι τἀφίνανε ἥσυχο. Σήμερα τὸ θέλουνε ὡς καὶ τοῦτο ἀττικό.

Digitized by Google

στὸ ἔθνος, ἐνῶ πρῶτος ὁ δάσκαλος *ἐπιβάλλει* τὴ γλώσσα του, χωρὶς μήτε νὰ τὸ ξετάσῃ ποιὰ εἶναι ἡ γλώσσα ἡ ἐθνική. »

Ἀπὸ κεῖ μπορεῖ νὰ κρίνῃ κανεὶς ποῦ εἶναι ὁ φανατισμός. Τόσο μόνο ἤθελα νὰ δείξω καὶ νὰποδείξω. Καὶ πάλε ἀπορῶ πῶς ἀκόμη δὲν τὸ καταλάβανε οἱ δασκάλοι, δὲν τὸ συμπεράνανε ἀκόμη, πὼς μπορῶ καὶ γὼ νὰ βαστάξω μιὰ πέννα στὰ δάχτυλά μου, νὰ τοὺς ἀπαντήσουμε, ἂν τύχῃ, νὰ καταστρέψουμε τὰ ἐπιχειρήματά τους; Δὲν τοὺς τὸ εἴπαμε μαθὲς κι ἄλλη φορὰ πὼς ἔχει μελάνι στὸ Παρίσι; Ἔχει μπόλικο. Ἀγοράζω κάποτες καὶ γώ. Ἢ μήπως θαῤῥέψανε μὲ τὰ σωστά τους πὼς θὰ τοὺς ἀφήσουμε ἥσυχα νὰ μᾶς κατηγοροῦνε χωρὶς λόγο, κι ἀφοῦ πρῶτα μᾶς χτυπήσανε γιὰ τὸ χυδαϊσμό μας, τώρα, ποὺ δύσκολο πιὰ τοὺς πέφτει νὰ λένε χυδαία τὴ γλώσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀλήθειας, νὰ μᾶς χτυποῦνε ἀπάνω στὸ φανατισμό; Βέβαια, σ' ὅλους νὰποκριθοῦμε δὲν ἀδειάζουμε καὶ δὲν τἀξίζουνε. Μὰ ὁ κ. Νιρβάνας τἀξίζει. Ὁ κ. Νιρβάνας δὲν εἶναι κανένας στενοκέφαλος, δασκάλου ψυχὴ δὲν ἔχει· ἄθρωπος μὲ ταλέντο, μὲ μάθηση, μὲ κρίση καὶ ποὺ χωρεῖ ὁ νοῦς του κάποια περιέργεια φιλοσοφική· νοιώθει κι ἀπὸ ξένες φιλολογίες. Μήπως τάχατις δὲν ὠνομάστηκε ὁ ἴδιος Νιρβάνας; Νιρβάνας, ὁ ἀτάραχος, ὁ φρόνιμος, ὁ σοφός, ποὺ δὲ συχίζεται, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συχιστῇ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, τὰ τιποτένια, τὰ περαστικὰ πάθη τοῦ κόσμου. Τέτοιος μᾶς παρουσιάζεται καὶ στὸ ἄρθρο του· ἡ « ἔρευνα », ἡ « ψυχολογικὴ καὶ πρακτική », τί ἄλλο εἶναι παρὰ « ἐρωτήματα ἀπροκατάληπτα, βασιζόμενα ἐπάνω εἰς τὴν *ψυχρὰν* παρατήρησιν τῶν συμβαινόντων » (σ. 577); Ἔπειτα, σὰ μᾶς ἀποχαραχτήρισε πιὰ τὸ φανατισμό, στὴν ἀκόλουθη φράση, μὲ ὕφος σοβαρό, μὲ ὕφος ἑνὸς ποὺ ἀπὸ τὰ κορφοβούνια τῆς Ἱμαλάγιας θωρᾷ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, τοὺς καημένους τοὺς Ῥωμιούς, τὸν καημένο τὸν Ἀργύρη τὸν Ἐφταλιώτη ποὺ τόσα καὶ τόσα « παραβλέπει », καὶ τὸν πιὸ καημένο ἀπ' ὅλους τὸν Ψυχάρη,

Digitized by Google

πού δὲ βλέπει τίποτις, ἀφοῦ κιόλας ἀποτυφλάθηκε, ὁ κ. Νιρβάνας διδάσκει· « Ὁ ἐξετάζων *ψυχρῶς* καὶ φιλοσοφικῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν φαινομένων δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ τὸ ἴδιον », πού κάνει δηλαδὴ ὁ φανατικός. Καὶ μὲ τὶς *ψύχρες* του δὲν ἐννοεῖ διόλου ὁ κ. Νιρβάνας πὼς εἶναι ψυχρὸς φιλόσοφος ἢ πὼς κακὰ ψυχρὰ διαβάζεται. Ἄλλα ἐννοεῖ, καὶ τόντις πῶς θέλετε, ὁ φίλος μας κ. Νιρβάνας, ὕστερις ἀπὸ τέτοια λόγια, νὰ μὴν κρίνῃ τὰ πάντα μὲ βουδδίστικη ἀμεροληψία ;

Ὄχι, φίλε μου, κ. Νιρβάνα ! Ἡ γελάστηκες ἢ μᾶς γελᾷς. Ἀμεροληψία καμιὰ δὲν ἔχεις. Ἂν εἶχες, δὲ θἄλεγες « δογματικὴ » τὴν « ἀρχαιοτροπία » καθὼς καὶ τὴ « δημοτική », δὲ θὰ φύλαγες γιὰ τὴ μισὴ γλώσσα τὄνομα τὸ κολακεφτικὸ « ἐλευθέρα μικτή. » Βγάζοντας τέτοιους ὅρους, ἔκρινες προτοῦ κρίνῃς, ἀπαντοῦσες ὁ ἴδιος προτοῦ σοῦ ἀπαντήσουνε κεῖνοι πού τοὺς ῥωτοῦσες τὴ γνώμη τους. Μὲ τὸν τρόπο μάλιστα πού διατύπωσες τὰ ῥωτήματά σου, τοὺς παρακίνησες νὰ σοῦ ἀπαντήσουνε ὅπως τὸ κρυφοποθοῦσες, γιατὶ τὸ ἐπίθετο « *δογματικὸς* » σὲ κανένα δὲν ἀρέσει, ἐνῶ ἀρέσει πάντα ἡ « *ἐλευθερία* », χωρὶς ὁ κόσμος νὰ καταλάβῃ πὼς τὸ κάτω κάτω « *δογματικὸς* » θὰ πῇ *κανονικός*, καὶ πὼς ἡ « *ἐλευθερία* » σου θὰ πῇ *ἀναρχία* — « *ἐλευθέρα* » — καὶ « *μικτὴ* » *ἀνακατωσούρα*, ἴσια ἴσια ὅ τι ἀγαπᾷ ὁ Ῥωμιός, πού χαίρεται κιόλας ἅμα τοῦ τὰ δώσῃς καὶ τὰ δυό, φτάνει νὰ τοῦ σκεπάσῃς τὴν ἔννοια τὴν ἀληθινὴ μὲ τὶς κατάλληλες λέξες. Τότες καμαρώνει καὶ δὲν ξετάζει. Τώρα, μὲ τὸ συμπάθειο, νὰ σοῦ ζητήσω πιὰ καὶ σένα, φίλε μου κ. Νιρβάνα, τὴν ἄδεια νὰ παρατηρήσω, πολὺ ψυχρά, πὼς μήτε τοῦ λόγου σου δὲ μᾶς τὰ ξέτασες δὰ τὰ πράματα μὲ τὴ χρειαζούμενη τὴν ψυχράδα.

Μέρα τὴ μέρα, ἐγὼ καταντῶ στὸ συμπέρασμα — χρόνια τώρα πού τὸ συλλογιοῦμαι, ἀφοῦ κάμποσα εἶδα — πὼς πρέπει κανεὶς νὰ φοβᾶται τὴν ἀμεροληψία, μάλιστα νὰ τὴν ἀποφέ-

Digitized by Google

βγῃ. Ναί, καλὸ νἀποφέβγουμε τὴν ἀμεροληψία καὶ τὸ μέτρο, μαζί τους καὶ τοὺς φρόνιμους ἀθρώπους, τοὺς γνωστικούς, τοὺς ἥσυχους, ἐκεινοὺς ποὺ καμαρώνουνε τὴ σοφία τους καὶ ποὺ τοὺς καμαρώνουνε ὅλοι γιὰ τὴν ὀρθή τους κρίση. Μοῦ κοστίζει νὰ τὸ πῶ, ἐπειδὴ τὸ μέτρο ἐμένα, τὸ σωστὸ μέτρο στὸ καθετίς, μοῦ φαίνεται ἀπαραίτητο. Νὰ μὴν εἶτανε μέτρο, δὲ θὰ εἶτανε τίποτα, δὲ θὰ εἶτανε ὁ κόσμος, δὲ θὰ ὕπαρχε ἡ δημιουργία, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ βασταχτῇ καθὼς βαστιέται. Μὰ στὸν κόσμο ἴσια ἴσια, στὴ δημιουργία τὴν ἴδια, βλέπουμε κάμποσα πράματα ποὺ τρόπος δὲν εἶναι νὰ τοὺς ἀναιρέσῃς τὸ μέτρο καὶ τὸ ῥυθμό, καὶ ποὺ ἂν τὸ συλλογιστῇς, θὰ μοῦ τὸ μολογήσῃς πὼς εἶναι ἀπόλυτα, ὑπερβολικά, λόγου χάρη, ὁ θάνατος καὶ ἡ γέννα. Κανένας συβιβασμὸς ἐδῶ δὲ χωρεῖ. Ἀφτὰ ὅμως οἱ *φρόνιμοι* τὰ συνηθίσανε καὶ δὲ δίνουνε προσοχή. Φρονιμάδα γι' ἀφτοὺς σημαίνει κάθε ἄλλο. Νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε τί σημαίνει καὶ γι' ἀφτοὺς καὶ γιὰ ὅσους πάνε μὲ τὸ μέρος τους. Σημαίνει πολλά. Ὁ ἄθρωπος συχνὰ εἶναι κι ἀκαμάτης. Δὲν τοῦ ἀρέσει νὰ σκοτώνεται στὴ δουλειά, νὰ σκοτίζεται μ' ἕνα ζήτημα, ὅποιο κι ἂν εἶναι, νὰ πολυστοχάζεται τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε, κι ὡςτόσο τοῦ ἀρέσει νὰ μοιάζῃ πὼς τὰ στοχάστηκε ὅλα, κάποτες μάλιστα πὼς τὰ στοχάστηκε κατάβαθα. Μὲ τὸ μέτρο γλυτώνει. Ἐννοῶ πὼς γλυτώνει μὲ τὴ λέξη μονάχα. Ἡ λέξη ὡραία. Τί ὡραιότερο παρὰ νὰ βαστᾶ κανεὶς στὸ χέρι ζυγαριά; Ὁ καθένας βρίσκει τὸ δίκιο του καὶ κάθε πρᾶμα τὴ θέση του. Ἴσιες κ' οἱ δυὸ μεριές. Τὸ δυστύχημα εἶναι ποὺ λόγια ἔβαλες κι ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ κι ἀπὸ τὴν ἄλλη· ἔβαλες ἄνεμο. Στὸ νόημα δὲν πρόσεξες, τἀποτελέσματα δὲν τὰ εἶδες. Στὴν Ἑλλάδα — μὰ καὶ ἀλλοῦ — ἀνεξετασιὰ εἶναι ἡ περισσότερη ἀμεροληψία καὶ τὸ περισσότερο μέτρο.

Digitized by Google

3.

Δυὸ καὶ δυὸ τέσσερα.

Ἡ γλώσσα, θὰ μοῦ ποῦνε, δὲν εἶναι ἀριθμητική, καὶ γιὰ νὰ τὸ καταλάβῃ κανείς, ἀνάγκη δὲν ἔχει νὰ ξετάσῃ καὶ πολλά. Σᾶς τὸ παραχωρῶ. Παραχωρῶ μάλιστα πὼς δυὸ καὶ δυὸ δὲν κάνουνε τέσσερα, ἢ τουλάχιστο πὼς στὴν πραματικὴ τὴ ζωή, ποτέ μας δὲ θὰ βροῦμε δυὸ καὶ δυὸ ἀντικείμενα τόσο ἀπαράλλαχτα ποὺ νὰ κάνουνε τόντις τέσσερα, γιατὶ ἐννοεῖται πὼς ἂν πάρῃς τέσσερα μῆλα καὶ τοῦ ἑνὸς τοῦ λείπει ἄξαφνα ἕνα κομμάτι, ἂς εἶναι καὶ μιὰ φλούδα τόση τοσούτσικη, ἂν πάρῃς τέσσερεις νομάτους καὶ τοῦ ἑνὸς τοῦ λείπει τὸ πόδι, ὁ ἀριθμητικὸς θὰ λογαριάσῃ πὼς τὰ μῆλα εἶναι τέσσερα κ' οἱ νομάτοι τέσσερεις, μὰ καθαφτὸ δὲν εἶναι καὶ δὲν εἶναι *ποτές*, ἀφοῦ νὰ λείπῃ ἕνα κομμάτι, μιὰ φλούδα, ἕνα πόδι νὰ λείπῃ, ἀδιάφορο, πάντα κάτι θὰ λείπῃ ἐδῶ ποὺ δὲ θὰ λείπῃ ἐκεῖ, κι ἀφτὸ δὰ τὸ *κάτι*, ὅσο τιποτένιο κι ἂν τὸ φανταστῇς, ἀρκεῖ γιὰ νὰ σοῦ χαλάσῃ τὸ νόμο, τὸ νόμο τὸν ἀπόλυτο, νόμο τῆς λογικῆς, ὄχι τῆς πείρας, νόμο τῆς θεωρίας, ὄχι τῆς πράξης, νόμο ἀληθινὸ κι ἀναλήθεφτο συνάμα. Νὰ μοῦ παραχωρήσῃς ὅμως καὶ σὺ τώρα πὼς δυὸ καὶ δυὸ δὲν κάνουνε ποτὲς πέντε καὶ ποτὲς τρία, κάνουνε ἢ *κάτι* λιγώτερο ἢ *κάτι* περισσότερο ἀπὸ τέσσερα, μὰ τέσσερα κάνουνε ὅπως κι ἂν εἶναι. Λοιπὸν τὸ μέτρο ὑπάρχει, καὶ τὸ ζήτημα ἐφτὺς ἀλλάζει ὄψη· δὲν ἔχουμε πιὰ νὰ μάθουμε πὼς δυὸ καὶ δυὸ κάνουνε τέσσερα· ἔχουμε νὰ μάθουμε ἄλλο, δηλαδὴ *μὲ τί τρόπο* κάνουνε τέσσερα τὰ δυὸ καὶ δυό.

Στὸν τρόπο στέκει ὅλη μας ἡ διαφορά, σὰ συζητοῦμε γιὰ μέτρο, καὶ τὸ κυριώτερο σὲ ὅλα ὁ τρόπος. Κάθε σφαίρα, λέει, στρογγυλὴ καὶ γλιστρή· ἀλλιῶς δὲν εἶναι σφαίρα. Ἡ στρογ-

Digitized by Google

γυλάδα λοιπὸν καὶ τὸ γλίστρος, ἀπαραίτητα. Κοίταξε ὡς-τόσο ποὺ στρογγυλὴ δὲν εἶναι ἡ γίς, μήτε γλιστρή, ἀφοῦ ἔχει σωρὸ σωρὸ ὑψώματα καὶ κοιλώματα· μὰ εἶναι σφαίρα, τετράγωνο δὲν εἶναι, καὶ σὰ σφαίρα ποὺ εἶναι, μπορεῖ καὶ στριφογυρίζει. Πῶς σᾶς φαίνεται; Νά καὶ συβιβασμὸς μιὰ φορά.

Ὅπως στὴν ἀριθμητικὴ καὶ στὴ γεωμετρία, ἔτσι καὶ στὴ γλώσσα, σημαίνει ὁ *τρόπος*. Σ' ἀφτὸ ἀπάνω σκουντάφτουμε, γιατὶ πολλοὶ ἐννοοῦνε τὸν τρόπο κατὰ τὸ κέφι τους, κατὰ τὴ φαντασία ἢ τὴν πρόληψή τους, μ' ἄλλα λόγια ἐννοοῦνε τὸν τρόπο, δὲν ἐννοοῦνε τὰ πράματα, ὅπως εἶναι στὸ πραματικό, ἐπειδὴ καὶ στὸ πραματικὸ δὲ δώσανε καμιὰ προσοχή. Δὲ θὰ πῇ διόλου πὼς εἶναι κακοὶ ἀθρῶποι, πὼς τὸ κάνουνε πίτηδες, μάλιστα πὼς δὲν ἔχουνε πεποίθηση. Βέβαιος εἶμαι, λ. χ., πὼς ὁ κ. Βικέλας, ὅταν ἀποφάσισε ἢ παραδέχτηκε νὰ βάζῃ τὸ *ἀπὸ* μ' αἰτιατική, μὰ τὴν ὀνομαστικὴ *πατὴρ* νὰ τὴν ἀφήσῃ *πατὴρ* καὶ τὰ περιττοσύλλαβα τἀρχαῖα νὰ τὰ κλίνῃ περιττοσύλλαβα, εἶμαι βέβαιος πὼς ὁ κ. Βικέλας μὲ τὰ σωστά του τὸ θαῤῥεῖ πὼς βρῆκε τὸ μέτρο. Τὰ ἴδια κι ὁ κ. Νιρβάνας. Διάβαζα τὶς προάλλες ἕνα πολὺ καλό του ἄρθρο γιὰ τὴν *Ἰλιάδα* τοῦ Πάλλη, στὰ *Παραθήραια* (30 Νοέβρη, 1904, σελ. 121-122). Τὸ ἐπίθετο *ψυχρὸς* σὰ νὰ τοῦ γιόμισε τὸ μάτι, γιατὶ καὶ δῶ μιλεῖ γιὰ « τὴν κατὰ ψυχρὰς τυπικὰς ἀναλογίας διαμόρφωσιν (;), μὲ τὴν ὁποίαν ἡ σχολὴ τοῦ κ. Πάλλη προσπαθεῖ νὰ διαπλάσῃ τὸ νεώτερον γλωσσικὸν ὄργανον. » Ποιὲς λέτε νἄναι οἱ *ψυχρὲς* ἀφτὲς τυπικὲς ἀναλογίες; Εἶναι, ὑποθέτω, σὰ μορφώνουμε καμιὰ γενικὴ *τοῦ κήρυκα*, ὀνομαστικὴ *ὁ κήρυκας*, καθὼς ἔγινε *κόρακας* ὁ *κόραξ* καὶ *χειμῶνας* ὁ *χειμών*. *Ψυχρὴ* τυπικὴ ἀναλογία. Ὁ κ. Νιρβάνας θὰ πιστέβῃ πὼς τὰ ὀνόματα ποὺ παίρνουμε ἀπὸ τὰ βιβλία, τἀρχαῖα τὰ ὀνόματα, εἶναι ὑπερβολικό, εἶναι *ψυχρὸ* πρᾶμα νὰ τοὺς ἀλλάζουμε τὸν καθιερωμένο τους τὸν τύπο. Τὸ *μέτρο* θέλει *κῆρυξ*, ὀνομαστική, τὴ γενικὴ τὴ θέλει *κήρυκος*. Τί τά-

Digitized by Google

χα; Κι ὁ *κρατὴρ* θὰ καταντήση ἄξαφνα *κρατήρας*; Φτάνει πιά. Περιττοσύλλαβο τὸν ἔχουνε τὰ βιβλία. Περιττοσύλλαβος θὰ μείνη. Ἐγὼ πάλε ἄκουσα πὼς ἡ καθαρέβουσα πῆρε ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ οὐσιαστικὰ *ῥήτωρ, κλητήρ*, μαζὶ μ' ἄλλα καμποσούτσικα. Ὁ Ἀθηναῖος, γραμματισμένος ἢ ἀγράμματος, τἄκαμε ἀφτὰ *ῥήτορας, κλητήρας*, γενικὴ *τοῦ κλητήρα* κτλ. *Ψυχρὴ* τυπικὴ ἀναλογία. Ἴδιος ὁ κ. Νιρβάνας *κλητήρας* θὰ τὸ ξέρη; Πῶς ἀλλιῶς; Συντέλεσε λοιπὸν κι ὁ κ. Νιρβάνας στὴν προσπάθεια ποὺ δείχνουμε σήμερα νὰ *διαπλάσουμε* τὸ καινούριο γλωσσικό μας ὄργανο. Συντέλεσε, μὰ — δὲν τὸ παρατήρησε. Ἀκολουθοῦσε τὸ σκοπό του, τόσο πολὺ ποὺ δὲν πρόσεξε μήτε στὴν καθεμερνή του τὴν κουβέντα. Ὅπως εἴπαμε· ἀνεξετασιὰ καὶ φανατισμός.

Τέτοιας ἀξίας εἶναι ὅσα κατηγοροῦνε στὶς « τυπικές μας ἀναλογίες » καὶ σὲ ἄλλα πολλά. Φανατισμὸς μάλιστα νὰ λέη κανεὶς γιὰ « τυπικὰς ἀναλογίας », καὶ νὰ στουμπώνη τἀφτιά του — *τυφλὸς τὰ τ' ὦτα* — στὴν πανελλήνια κατάληξη *-ες*, ποὺ τὴ φωνάζει γῦρο του παντοῦθε ἡ ζωή. Πιὸ τυφλὸς θαῤῥῶ κι ἀπὸ τὸν Τειρεσία κι ἀπὸ τὸν Οἰδίπου τὸν ἴδιο, ποὺ τουλάχιστο ἔβλεπε τοὺς ἀθρώπους ἀπὸ τὴ φωνή τους, *φωνῇ γὰρ ὁρῷ*. Τὰ σημειώνω ἀφτὰ ἐδῶ γιὰ νὰ τελειώσουμε πιὰ μὲ τῆς καθαρέβουσας τὰ κάμποσο *ψυχρὰ* κατηγορητήρια. Δικαίωμα νὰ μᾶς κατηγορῇ τοῦ λόγου της δὲν ἔχει. Τὸ *μέτρο* δὲν τὸ μελέτησε ἀρκετά, δὲν τὸ ξέτασε, δὲν κατάλαβε ἀκόμη τὸ μέτρο τἀληθινό· δὲν κατάλαβε πὼς ὑπερβολὴ ἄλλη δὲν ὑπάρχει παρὰ νὰ μὴ συμμορφωνούμαστε μὲ τὴ γλωσσα τοῦ Λαοῦ.

Ἂς τὴν ἀφήσουμε πιὰ τώρα κι ἂς κοιτάξουμε κάτι ζητήματα πολὺ πιὸ σπουδαῖα.

Digitized by Google

Β'.

ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ

4.

Τὸ κρῖμα.

Ναί! μαζί σας, ἀδέρφια καὶ φίλοι, ὅλοι σας ἐσεῖς ποὺ τὴ δημοτικὴ τὴν ἀγαπᾶτε, ὅλοι σας ἐσεῖς ποὺ πολεμᾶτε γιὰ τὴ δημοτική, μὰ ποὺ δὲν πειστήκατε ὁλότελα ὅλοι σας ἀκόμη, μαζί σας ἐλᾶτε νὰ τὰ συζητήσουμε τὰ σπουδαῖα τὰ ζητήματα. Ἐδῶ εἶμαι· χτυπᾶτε με· δὲν κρύφτουμαι· θὰ σᾶς βοηθήσω κιόλας, θὰ σᾶς δείξω πῶς νὰ μὲ χτυπήσετε πιὸ σίγουρα.

Γιά νὰ δοῦμε τὸ λοιπό, ἡ ἁμαρτία μου, ἡ μεγάλη μου ἡ ἁμαρτία, ποιὰ εἶναι; Ἡ ἁμαρτία μου, ἡ μεγάλη, ποὺ τὴ δημοτική, ἀκέρια τὴ θέλω, μὲ ὅλους της τοὺς κανόνες, ποὺ τοὺς κανόνες της μάλιστα τοὺς ψιλολογῶ, καὶ τέλος — ἴσως ἀφτὸ καὶ τὸ χερότερο — ποὺ τύπο τῆς καθαρέβουσας δὲν παραδέχουμαι.

Ὁρίστε; Ἡ μήπως τὰ μάσησα; Καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶτε ποὺ σᾶς τὰ λέω μιλώντας στὸν ἑνικό, ἀφοῦ δὲν εἶμαι μόνος, ἀφοῦ τὴν ἀκέρια γραμματική μας πολλοὶ σήμερις ἢ τὴν ἀκολουθοῦνε πιὰ ἢ πάνε νὰ τὴν ἀκολουθήσουνε. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος νὰ μὲ χτυπήσετε, ὄχι νὰ μὲ χαδέψετε, σωστὸ καὶ ταιριάζει, μόνος νὰ φανῶ, νὰ ἐχτεθῶ μόνος, μόνος νὰ πάρω τὸ κρῖμα στὴν ψυχή μου — ἂν εἶναι κρῖμα δηλαδή.

Κι ἂν εἶναι κρῖμα, δὲ μοῦ λέτε, στὸ θεό σας, πῶς νὰ τὸ διορθώσουμε; Πῶς νὰ κάμουμε, γιὰ νὰ μὴν εἶναι κρῖμα; Δὲ μοῦ λέτε καὶ κάτι ἄλλο· τὸ κάτω κάτω, ἀδέρφια μου καὶ

Digitized by Google

φίλοι, ἀπὸ μένα τί γυρέβετε ; Γυρέβετε — νὰ σᾶς τὸ ξεκαθαρίσω πιὰ καὶ τοῦτο μὲ δυὸ λόγια — γυρέβετε νὰ μὴ γράφω κανονικὴ δημοτική. Γυρέβετε, χωρὶς γραμματικὴ νὰ γράφεται μιὰ γλώσσα.

Κοιτάξτε τώρα ποῦ καταντήσαμε. Καταντήσαμε νὰ γυρέβουμε κάτι ποὺ φτάνει νὰ τὸ διατυπώσουμε ῥητά, κι ἀμέσως φαίνεται πὼς γυρέβουμε πρᾶμα ὅσο γίνεται παράξενο, τὸ νὰ μὴ γράφῃ κανεὶς δηλαδὴ τὴ γλώσσα του κανονικά, τὸ νὰ μὴν ἔχῃ γραμματική, τὸ γλώσσα νὰ μὴν ἔχῃ.

Μά, θὰ μ' ἀντισκόψετε, στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι τὰ πράματα ὅπως εἶναι ἀλλοῦ. Στὴν Ἑλλάδα... Καλά. Τἄκουσα, τὸ ξέρω, τὸ παραδέχουμαι. Καὶ σᾶς ἀποκρίνουμαι. Στὴν Ἑλλάδα λοιπόν, ὅπου τὰ πράματα δὲν εἶναι ὅπως κι ἀλλοῦ, στὴν Ἑλλάδα ὅπου τὸ καὶ τό, στὴν Ἑλλάδα ὅπου κτλ. κτλ., εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ γράφουμε κανονικὰ τὴ δημοτική.

Νά ποὺ σᾶς τὸ λέω καὶ γὼ νέττα σκέττα.

Εἶναι ἀδύνατο γιὰ πολλοὺς πάμπολλους λόγους, ποὺ ἐδῶ πιὰ θὰ τοὺς συγκεντρώσουμε κ' ἔπειτα, παιδιά, κάνετε ὅπως ἀγαπᾶτε.

Ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ, ἢ ἔχουμε γλώσσα ἢ δὲν ἔχουμε. Ἃ δὲν ἔχουμε, περιττό, ἐννοεῖται, καὶ νὰ τὴ γράφουμε. Ἃς γράφουμε τὴν καθαρέβουσα. Ἰδοὺ κ' ἕνα δυὸ παραδείγματα, νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε ἀφτὸ ποὺ λέμε. Ἢ ἔχουμε ἢ δὲν ἔχουμε γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ *θάλασσας, κυβέρνησις, ῥαψιμάτου*. Ἂν ἔχουμε, ἀμέσως καὶ στὸ χαρτί. Πολὺ ἁπλό. Οἱ γενικὲς *θαλάσσης, κυβερνήσεως, ῥαψίματος* εἶναι ἄλλη γλώσσα, τόσο διαφορετικὴ μάλιστα, ποὺ θὰ εἴτανε σὰ νὰ γράφαμε ἀντὶς ἀττικὰ δωρικά, ἢ ἀντὶς δωρικὰ ἰωνικά, καὶ δὲν ἄκουσα νἄγινε τίποτα τέτοιο στοὺς ἀρχαίους, νἀνακατέβουνε τὶς γλῶσσες.

Digitized by Google

5.

Δυὸ λόγια καὶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους.

Προσοχὴ ἐδῶ, γιατὶ σὰ νἀκούω τὸ δάσκαλο νὰ γελᾷ. Θαῤῥεῖ κιόλας πὼς μᾶς ἔπιασε. Νὰ τὸν πιάσουμε μεῖς, προτοῦ ἀνοίξῃ τὸ στόμα του νὰ μιλήσῃ. Δωρικὰ εἴχανε οἱ Ἀττικοί, ὄχι μόνο ἐννοεῖται στοὺς χοροὺς τῶν τραγῳδιῶνε, πάρα καὶ στοὺς ἴαμπους καὶ στὴν καθεμερνή τους τὴν κουβέντα. Εἴχανε ἰωνικὰ οἱ Ἀττικοί, αἰολικὰ εἴχανε, καὶ νά τα, γιὰ νὰ τὰ χαρῆτε· Δωρικά· Σοφ. Αἴ. 37 *κυναγίᾳ* (κυνηγίᾳ), ὅπως γράφανε καὶ *κυναγὸς* καὶ *ποδαγός*, ὅπως λέγανε *λοχαγός*, μὲ *α* δωρικό, ἐνῶ λέγανε καὶ γράφανε *στρατηγός*, *ἀρχηγός*, *ἀρχηγέτης*, μὲ ἀττικο-ἰωνικὸ *η*· δωρ. αἰτ. τοῦ ἐν. *Ὀδυσσῆ* Αἴ. 104, Εὐρ. Ῥῆσ. 708, *τροφῆ* Αἴ. 563, *Ἀχιλῆ* Εὐρ. Ἠλ. 439, *ἱερῆ* Ἄλκ. 25, *βασιλῆ* Ἡρόδ. 7, 220, Εὐρ. Ἀπόσπ. 781, 24, *βραβῆ* Δημ. 18, 289, *βασιλῆς* Σοφ. Αἴ. 390, *πελαργιδῆς* Ἀρ. Ὄρν. 1356· καθεμερνά, *Τερψιχόρα*, *Πελοπίδας*, *Ἐπαμειρώνδας*, ἀντὶς *Τερψιχόρη*, *Πελοπίδης*, *Ἐπαμειρώνδης*, *Ὕλας*, γεν. *Ὕλα* (κ. πιὸ κάτω), κατόπι καὶ *Πύλα* καὶ *Μησάλκα*· ἰωνικά, ὁρίστε· Σοφ. Αἰ. 1276, ΟΤ. 304 *μοῦνον* (στοὺς ἄλλους τραγικοὺς δὲν ἀνταμώνεται), *Ἐφύρη* Θουκ. Α΄, 46, 4· στὴν κοινὴ κουβέντα, ἔχουμε τὶς γενικὲς *Τήρεω* (ὀν. *Τήρης*), *Ἄττεω* (*Ἄττης*), *Καμβύσεω* (*Καμβύσης*), *Κυαξάρεω* (*Κυαξάρης*), *Θαλέω* (*Θαλῆς*), *Λυσέω* (*Λυσῆς*), *Πυθέω* (*Πυθῆς*) κτλ., στὸν Ξενοφώντα, π. ἱππ. Α΄, 14, παραδόθηκε *πλατέᾳ*, ἰωνικό, ἀντὶς τἀττικὸ *πλατείᾳ* κτλ. Αἰολικὰ θέλετε; Στὴ διαταγή σας. Μὲ *υ* αἰολικὸ κι ὁ *ἀγύρτης* Σοφ. ΟΤ. 388, κ' ἡ *παγήγυρις*· καὶ τὰ δυὸ τῆς ζωῆς[1].

1) Ἄλλα τέτοια, ἰωνικά, στὶς *Untersuchungen zur gr. Laut-und Verslehre*, τοῦ F. Solmsen, 1901, σ. 23, 79· τὶς παραπομπές μου στὸ

Digitized by Google

Ἐννοεῖται πὼς ὅλα δὲ σᾶς τὰ βάζω[1].

Καὶ τί βγαίνει; Βγαίνει ποὺ ἡ ἀττική, ὅταν ἔγινε κοινὴ γλώσσα τῆς Ἀττικῆς, ὅπως κάθε κοινὴ γλώσσα, ἔπαιρνε ἀπὸ τὴ μιά, ἔπαιρνε κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ντοπιολαλιά, εἴτε λέξες (*λοχαγός, ἀγύρτης*), εἴτε καὶ τύπους (*Ὀδυσσῆ, Τήρεω*), ἀπαράλλαχτα δηλαδὴ σὰν καὶ μᾶς στὴν κοινή μας γλώσσα, ὅπου παίρνουμε ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ πότε λέξες — λ. χ. τὸ *γιά*, ποὺ δὲν εἶναι τῆς κοινῆς, ἀφοῦ στὴν κοινὴ τὸ *δια* δὲ γίνεται *για*, μὰ δὲν πειράζει, γιατὶ τὸ ξέρουμε τὸ *για* κι ἀπὸ ἄλλες κοινὲς λέξες — πότε τύπους, λ. χ. τὸ *τίς* τὸ ἠπειροθεσσαλιώτικο τῆς πλ. αἴτ. τοῦ θηλ. ἄρθρου κτλ. Στὴν κοινή μας ἔχουμε ὡς τρεῖς κατάληξες τοῦ πληθυντικοῦ τῶν οὐδετέρων σὲ -ος, ποὺ ἡ καθεμιὰ θἄναι κανονικὴ καὶ ἴσως μοναδικὴ στὴν τάδε ἢ τάδε ντοπιολαλιά. Λέμε καὶ *λάθια* καὶ *δάσητα* καὶ *χρέη*, μὲ τὸ *-η*, ποὺ δὲ μοιάζει διόλου νὰ εἶναι δασκαλισμός. Ἡ πληθ. *πέλαγα*, ἐννοεῖται, ἄλλος λογαριασμός, ἀφοῦ εἶναι ἀπὸ τὸ *πέ-*

βιβλίο τοῦ Solmsen, τὶς χρωστῶ τοῦ A. Thumb, *Neue Jahrb. f. d. kl. Alt.*, τ. XVII (1906), 261, 5.

1) K. καὶ Otto Hoffmann, *De mixtis graecae linguae dialectis*, Gottingæ, 1888, 4°, 72. Τὰ παραδείγματα ὅμως ποὺ βάλαμε, δὲν τἄχει τοῦ Hoffmann ἡ μελέτη, γιατὶ ξετάζει πιὸ συγγενικὲς καὶ κάπως πιὸ γειτονεμένες ντοπιολαλιὲς ἀπὸ τὶς δικές μας· εἶναι κάποτες καὶ λιγάκι ἐπιφυλαχτικὸς (σ. 25)· ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέραμε τὰ μαζώξαμε διαβάζοντας κείμενα ἢ — κοιτάζοντας τὴ γραμματική. Καὶ δὲν εἴπαμε λέξη γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀρχαίας τῆς κοινῆς ἀπάνω στὶς ντοπιολαλιὲς τὶς ἀρχαῖες· ὅπως τὄκαμα μιὰ φορὰ στὸ μάθημά μου (κ. *Et. ng.* XIX-XXII καὶ περισσότερο XXI), παρακολουθώντας αἰώνα αἰώνα τὶς ἐπιγραφές, βλέπει κανεὶς πὼς ἀπὸ τὴν Τέω μὲ τοὺς ἰωνικοὺς τύπους της ποὺ βλασταίνανε στὴν ἀρχὴ λέφτερα κι ἀνεμπόδιστα, ὡς τὴν Ἔφεσο, δέφτερο αἰώνα πρὸ Χριστό, χάνουνται λίγο λίγο οἱ ντόπιοι τύποι καὶ βασιλέβει ἀτάραχα ἡ κοινή. — Στὸ βιβλιαράκι τοῦ O. Hoffmann βρίσκεται κ' ἕνα περίεργο λάθος, σ. 2· « ita ut *altera* dialectus ab altera *mutuatus* non sit. » Ἀλλοῦ λέει ἀκόμη πιὸ νόστιμα (σ. 60): Infinitivus... *exeuns* (!). Θυμήσου τὸ « αἴτινες καταλαβόντες » τοῦ Χατζηδάκη (κ. Ἑλ. κ. Μ., Α', 12). Σὰ γράφεις νεκρὴ γλώσσα, δὲ γίνεται ἀλλιῶς· ἀπόδειξη πὼς σήμερα καὶ ἡ καθαρέβουσα νεκρὴ ὅσο ἀπάνω κάτω κ' ἡ λατινικὴ τοῦ σκολειοῦ. Τἀνακατεμένα τὰ ντόπια τέτοια λάθια δὲν ἔχουνε, πολὺ φυσικὰ μεταχερίζουνται οἱ ἀρχαῖοι τὰ ντόπια ποὺ καταλογίσαμε. Νὰ τὸ καλοξετάσῃ μάλιστα κανείς, θὰ δῇ πὼς ντοπιολαλιὰ δὲν ὑπάρχει ποὺ ἀνακατεμένη νὰ μὴν εἶναι.

Digitized by Google

λαγο (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 36). Δὲ θὰ πάμε νὰ τὰ σιάξουμε καὶ νὰ τὰ κάμουμε ἄξαφνα ὅλα ἢ *λάθητα, χρέητα, ἤθητα, πελάγητα, ἢ λάθια, χρέγια, δάσια, ἤθια, ἢ λάθα, χρέα, ἦθα, πέλαγα*. Μόνο ἕνας δάσκαλος ἢ ἕνας σοφιστὴς μπορεῖ νὰ τὰ θέλῃ ἀφτά[1]. Κάποτες μάλιστα ἕνα ντόπιο στὰ γραφτά μας θὰ μπῇ ξεπίτηδες ἢ ἐπειδὴ τὸ θέλει καμιὰ τοπικὴ κυριολεξία ἢ γιὰ νὰ δώσουμε στὴν ἔκφραση περισσότερη δύναμη, σημασία περισσότερη (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', σ. 4, ὅπου τὸ *φάγη*, ἀντὶς *φάγηκε*, εἶναι φτανησιώτικο· *Ζ. κι Ἀ.* σ. 331, σημ. 1 κτλ. κτλ. Ὁ Παλαμᾶς, στὴν *Ἀσάλεφτη Ζωή*, σ. 61, 77, 78, 79 καὶ πολλὲς φορές, μὲ δημιουργικὴ πνεματιά, δανίστηκε ἀπὸ κάτι ντοπιολαλιὲς ὡς καὶ στὸ συνταχτικὸ τὴ θέση τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας κατόπι ἀπὸ τὴν ὁριστικὴ καὶ τὴν ὑποταχτικὴ τοῦ ῥημάτου, κ' ἔτσι περεχύνει τὸ στίχο του καὶ τὸ ῥυθμό του τὸν πονεμένο μὲ ἀσύγκριτη γλύκα, μυστικάδα καὶ λύπη· *Καγεὶς Ἀπρίλης δὲν ξαγάειδε σε*, σ. 61· *Τὴν ἀγκαλιά σου μοῦ ἄγοιξες καὶ πῆρες με ἀπαλά*, σ. 70 κτλ. κτλ.). Διόλου ἀπίθανο δὲν εἶναι κι ὁ Σοφοκλής, ὅταν ἔβαζε τὸ *μοῦγος*

1) Κ. Χατζ. ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ 729: «Ἀλλ' ὡς γνωστόν, ὁ κ. Κρ. ἐπῆνεσε καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ κ. Ψ. εἰπὼν ὅτι αὐτὴ εἶναι ὁμαλὴ καὶ καθαρὰ δημοτικὴ (unverfälschte Volkssprache) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνάμεικτον ἐξ ἀρχαίων καὶ νέων στοιχείων γραφομένην· παρέβλεψε δὲ ὅτι κατ' ἀλήθειαν πᾶν ἄλλο δύναται νὰ λεχθῇ ἢ ὁμαλὴ καὶ καθαρὰ γλῶσσα, ἐν ᾗ ὁ πληθ. μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως ὀνομάτων λ. χ. τῶν εἰς -ος οὐδ. σχηματίζεται κατὰ τέσσαρας ὅλους τρόπους («τὸ λάθος τὰ λάθια, τὸ μῖσος τὰ μίσητα, τὸ πέλαγος τὰ πέλαγα καὶ τὸ ἦθος τὰ ἤθη»). Ἀσπούδαστα πράματα. Πιὸ ἀσπούδαστο ἀκόμη ἐκεῖνο ποὺ ἔρχεται κατόπι· («Τὸ φαινόμενον τοῦτο [ἐννοεῖ τὴν τετρατυπία, ἐνῶ ἔπρεπε τριτυπία, νὰ τὸ πῇ, ἀφοῦ ἄλλο τὸ πέλαγα] παρετήρησα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, μέχρι τοῦδε μόνον ἐν μιᾷ ἄλλῃ [τί ὁμορφα ἑλληνικά!] γλώσσῃ, τῇ Ἀλβανικῇ.») Κοίτ. τόμηρικὸ θεαῖς ε 119, θεῆσι η 291, θεῆς Γ 158. Τριτυπία. Τριτυπία στοὺς Ἀττικοὺς ἔχει κάποτες μιὰ καὶ μόνη λέξη ἐλᾶ, ἐλάα, ἐλαία. Γιὰ τετρατυπία κοίτ. καὶ παρακάτω, μικρὸς κτλ. Διτυπίες ἀττικὲς ἄλλο τίποτα, ὅπως εἴδαμε κιόλας. Λοιπὸν ὁ δάσκαλος μιλεῖ καὶ τὰ λόγια του ἄνεμος. Γιὰ νὰ δεῖξῃ πὼς ἔξυπνος εἶναι, ἀρβανίτικα σοῦ ὀνομάζει — καὶ ποιὸς τοῦ εἶπε νὰ κατηγορήσῃ τοὺς Ἀρβανῖτες; — ὡς καὶ τὰ ὁμηρικά.

Digitized by Google

τὸ ἰωνικό, κάτι νὰ εἶχε στὸ νοῦ του καὶ νὰ τὄβαζε μὲ νόημα, ἴσως γιὰ νὰ χτυπήσῃ πιὸ θλιβερὰ (ΟΤ. 304) ἢ πιὸ γερὰ (ΟΚ. 875) τάφτι μὲ μακρόχρονο κλειστὸ *ο* (=*ου*) παρὰ μὲ τὸ κοντόχρονο κλειστὸ *ο*[1].

Μὰ τί σημαίνουνε ἀφτά; Μήπως οἱ ἀρχαῖοι πηγαίνανε νὰ ψουνίζουνε τύπους ἀπὸ ἄχρηστες στὸν καιρό τους γραμματικές; Μήπως κλίνανε *Πηληϊάδεω, πολυφλοίσβοιο, φιλέω* καὶ *τιμάω*; Κοιτάξτε τὸν πρῶτο στίχο τῆς Ἰλιάδας. Δὲ θὰ βρῆτε στοὺς Ἀττικοὺς οὔτε τύπο οὔτε κἄνε λέξη ποὺ νὰ σώθηκε ἀπὸ τὸ μακαρισμένονε καὶ σ' ὅλους γνωστὸ στίχο, ἀφοῦ κ' ἡ *μῆνις*, ὄξω ἀπὸ τὴν ποιητικὴ γλώσσα, ἔγινε *ὀργή*. Παίρνανε λέξες ζωντανές, ἐπειδὴ καὶ τὶς ἀκούγανε· παίρνανε τύπους τῆς ἴδιας ἐποχῆς, τύπους συγκαιρίτικους. Παίρνανε ἀπὸ ἄλλες ντοπιολαλιές, δηλαδὴ παίρνανε ξένα, ὅπως παίρνουμε καὶ μεῖς κάθε ὥρα. Ἴσως κάποτες βαστούσανε κ' ἕνα δυὸ παλιά, λ. χ. τὴν κατάληξη *-οισι* τῆς πληθ. δοτ. τῶ δεφτεροκλίτωνε· τὴν εἶχανε ὡς τὰ 444 πρὸ Χρ. καὶ πιὸ ὕστερα, ὡς τὰ 434, σὲ καθιερωμένου τυπικοῦ ψηφίσματα (Meisterhans[3], 126)· τὴν εἶχανε συχνὰ καὶ στὶς τραγῳδίες τους. Τέτοια ἔχουμε καὶ μεῖς. Ἀνύπαρχτο, λ. χ., σήμερα κι ὁλότελα ξεχασμένο τὸ *ν* τῆς ὀν. αἰτ. κλ. τῶν οὐδετέρωνε τῆς τρίτης κλίσης μὲ τὴν κατάληξη *-α* (θέμα τῆς γεν. -ατ-). Καθένας λέει καὶ θὰ πῇ πάντα *ὄνομα, πρᾶμα, τάμα* κτλ., ὄχι *ὄνομαν, πρᾶμαν, τάμαν*, ποὺ εἴτανε κοινῆς χρήσης στὸν ἑντέκατο καὶ δωδέκατο αἰώνα. Κι ὡςτόσο ἔμεινε τὸ *ν*, ὅταν προσέξῃ κανείς, σ' ἕναν ὅρο μονάχα, σὲ μιὰ καθιερωμένου τυπικοῦ κατάρα, ὅπου τὸ *ν* βαστάχτηκε χάρη στὸ συνακόλουθο *τ*, ἔμεινε τὸ *ν* στὸ *ἀνάθεμάν το, ἀνάθεμάν τηνε* κτλ. Νὰ τὸ βγάλῃ τάχα κανεὶς καὶ νὰ τὸ κάμῃ *ἀνάθεμά το* κτλ.; Δὲ γίνεται, ἂν καὶ τὸ λένε μερικοί, γιατὶ πιθανὸ νὰ τοὺς γέλασε ἡ καθαρέβουσα καὶ νὰ

1) Κοίτ. γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα Arnoldus Juris, *De Sophoclis vocibus singularibus*, Halis Saxonum, 1876, 8° 51.

Digitized by Google

μὴ νοιώθουνε πιὰ μὲ ἄδολο αἴστημα τὴ γλώσσα. Μὰ μήπως δὲν ἔχουμε *r* καὶ στὴν αἰτιατικὴ ἀρσενικὴ τοῦ ἑνικοῦ *ἕrar*, κάθε φορὰ ποὺ ἀκολουθᾷ φωνήεντο ἢ *π τ κ (μπ ντ γκ)*, *ἕrar ἄμοιρο, ἕrar πατέρα, ἕrar τόπο, ἕrar κόπο, ἕrar ψωμᾶ, ἕrar μπέη* ; Ὡςτόσο σήμερα *r* δὲν ἔχουμε πιὰ σὲ καμιὰ αἰτιατική. Ποιὸς ὅμως συλλογίστηκε νὰ τὸ σηκώσῃ τὸ *r* ἀφτὸ τῆς αἰτιατικῆς ; Κανένας. Εἶναι μάλιστα τὸ *ἕrar* τόσο συχνὴ λεξούλα — πιὸ συχνὴ ὡς κι ἀπὸ τὸ *ἀράθεμάr το* — ποὺ κ' ἡ καθαρέβουσα δὲ στάθηκε ἱκανὴ νὰ μᾶς τὸ ξεμάθῃ.

Ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς πρέπει νὰ τὰ φυλάγουμε ἀφτά, σὰν ἀπομεινάρια πολύτιμα ποὺ βρίσκουνται σὲ κάθε γλώσσα κάθε λαοῦ — τὰ εἴδαμε τώρα τώρα ὡς καὶ στὴν ἀρχαία — καὶ ποὺ ἀποτελοῦνε τὰ περγαμηνὰ μιᾶς σωστῆς φιλολογικῆς γλώσσας[1]. Συχνὰ μάλιστα μήτε μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ τἀλλάξουμε, γιατὶ, ἐνῶ ἰσοσυλλαβίσαμε ὅλα τἀρχαῖα τἀρσενικὰ καὶ θηλυκὰ περιττοσύλλαβα τῆς τρίτης κλίσης, ξακολουθοῦμε καὶ κλίνουμε *καθερὸς* (καθεὶς), *καrερὸς* (κανεὶς), κι ἄλλη γενικὴ ἀπὸ τὸ *ἐrὸς* δὲν ξέρουμε ὅσο κι ἂν ἔγινε στὴν ὀνομαστικὴ *ἕrας*[2]. Μὲ τέτοιο σκοπὸ στὸ *Ταξίδι μου*, ἀναπερνώντας ἀπὸ τότες μὲ τὸ νοῦ μου ὅσα ἐδῶ σᾶς ἀραδιάζω, μιὰ στιγμὴ δὲν τὸ στοχάστηκα νὰ *καrορίσω* τὸ *ἀράθεμάr το*, ἀφοῦ εἴτανε πατροπαράδοτα κανονισμένο, καὶ τἄφησα ὅπως τὸ λέει ὁ κόσμος, ἐπειδὴ ὅτι ποὺ τἄκουσα, κατάλαβα πὼς τὰ παρόμοια διόρθωμα δὲ θέλουνε (κ. *Ταξ.* $^{α'}$, σ. 38=*Ταξ.* $^{β'}$, 56). Καὶ βά-

1) Γαλλικά, λένε καὶ σήμερις ἀκόμη *rue Saint Jacque, Hôtel Dieu, en face le Louvre*, ἀντὶς *rue de Saint Jacque, Hôtel de Dieu, en face du Louvre*, ἐπειδὴ στοὺς ὅρους ἀφτοὺς διατηρήθηκε ἡ ἀρχαία γενική, ποὺ ἐννοεῖται *de* δὲ θέλει, καὶ μάλιστα τὸ σωστὸ εἶναι νὰ γράφεται τὸ *Jacque*, δίχως *s* τελικὸ (*Jacobi*, ἐνῶ ἡ ὀνομ. μὲ τὸ *s*, *Jacques*, βάσταξε τὸ *s* τῆς λατινικῆς ὀνομ. *Jacobus*). Ἐδῶ, στὴ Γαλλία, τὰ καμαρώνουμε τὰ τέτοια, κι ὅταν τοὺς τὰ μαθαίνεις, τὰ χαίρουνται πρῶτοι ἀπ' ὅλους οἱ καθαρεβουσιάνοι· στὴν Ἑλλάδα, ὁ κ. Χαντζίδακις τοὺς δίνει δρόμο. Ἐμεῖς, νὰ τὰ φυλάγουμε σὰ θησαυροὶ ποὺ εἶναι.

2) Τὸ ἑνοῦς περιττοσύλλαβο σὰν τὸ ἑνός· τὸ ἑνοῦ λὲς κι ἀρχίζει νὰ ἰσοσυλλαβίζεται, μὰ ὀνομαστικὴ δική του δὲν ἔχει.

Digitized by Google

ζοντάς το, νόμιζα ἴσια ἴσια καθὼς ἀκόμη τὸ νομίζω, πὼς ἔτσι ταιριάζει καὶ μεῖς νὰ μιμηθοῦμε τοὺς ἀρχαίους.

Μὲ δυὸ λόγια νὰ τὸ ξεζουμίσουμε τώρα. Οὔτε οἱ ἀρχαῖοι οὔτε μεῖς δὲν παίρνουμε λέξες ἢ τύπους· λέξες καὶ τύποι μοναχοί τους μᾶς παίρνουνε μας, δηλαδὴ μοναχοί τους μπαίνουνε ἢ μνήσκουνε στὴ γλώσσα, καταντοῦνε μέρος της ἀξεπόσπαστο κι ἀξεχώριστο. Οὔτε οἱ ἀρχαῖοι οὔτε μεῖς δὲν ἀνακατέβουμε τὶς γλῶσσες· οἱ γλῶσσες ἀνακατέβουνται μονάχες[1], ὄχι ὅμως ἀπὸ βουλὴ καὶ πρόθεση, ὄχι ἀπὸ ψέφτικη σοφία, ὄχι ἀπὸ διαβάσματα, ξεσκαλίσματα καὶ μαθήματα, ὅπως ὁ δάσκαλος τὸ φαντάζεται. Καθαρέβουσα οἱ Ἀττικοὶ δὲ γνωρίζανε, ἡ μεγάλη μεγάλη διαφορὰ εἶναι ἀφτὴ καὶ δάσκαλος δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ μπορέση νὰποδείξη τὸ ἐναντίο. Γιατὶ ἄλλο εἶναι νὰ δανίζεσαι ἄξαφνα *λέξες* ἀπὸ τὸν Ὅμηρο σὰν τοὺς τραγικούς, ἢ ἀπὸ τοὺς τραγικοὺς σὰν καὶ μᾶς, ἄλλο νὰ καταπίνης ἕναν ἕνανε ἀχώνεφτους τύπους ὠγύγιας ἐποχῆς, ποὺ ἡ ἐποχή σου τοὺς ἀποξερνᾷ καὶ ποὺ τοὺς χαλνᾷς πρῶτος ἐσύ, ἅμα περάσουνε ἀπὸ τὸ στόμα σου στὴν ὁμιλία. Γιὰ ποιὰ αἰτία σοῦ βάζανε τάχα στὰ διαλογικὰ τῆς τραγῳδίας οἱ τραγικοὶ μιὰ δοτικὴ *λόγοισι(ν)*, καὶ μήτε τοὺς κατέβαινε νὰ σοῦ βάλουνε καὶ καμιὰ γενικὴ *λόγοιο ἢ Μουσάων*; Ἀπὸ κεῖ βλέπεις πὼς οἱ γενικὲς *λόγοιο ἢ Μουσάων* πέραση πιὰ δὲν εἴχανε καμιά, ἐνῶ ἡ κατάληξη τῆς πληθ. δοτικῆς τοὺς φαινότανε ἀκόμη φυσική, ὅσο καὶ σὲ μᾶς ἡ κατάληξη τῆς γενικῆς *ένός*. Κ' ἡ γλώσσα τους πάντα *μιά*, ὅσο ἡ δική μας — κι ὅσο δὲν εἶναι τοῦ δασκάλου.

Μπορεῖ μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι νὰ σταθήκανε μεγάλοι τεχνῖτες καὶ στὰ τέτοια, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαστήκαμε ἀκόμη, γιατὶ τώρα μόλις τὸ βλέπουμε πὼς μιὰ ντόπια ἢ κάπως καὶ πιὸ γέρικη λέξη, σὰν τὴ μεταχερίζεσαι πιδέξια, φέρνει στὸ ὕφος

1) Κοίτ. μεταξὺ ἄλλα πολλὰ γιὰ τὸ ζήτημα, A. Thumb, *Neue Jahrb*, XV, 1905. σ. 391, 398.

Digitized by Google

ποικιλία, σοῦ κεντᾷ τὴν προσοχή, γίνεται ἀμέσως ζουγραφιά. Ἕνα ἕνα δὲν μποροῦμε νὰ τὰ πάρουμε ὅλα, μήτε εἶναι ὥρα νὰ τὸ λιανοξετάσουμε τὸ ζήτημα ἐδῶ. Ποιὸς ξέρει ὅμως ἂν ὁ Σοφοκλὴς δὲν τὸ συλλογίστηκε, προτοῦ βάλῃ τόμηρικὸ *ἔκτυπε* (ΟΚ. 1456), ποὺ δὲν τὄχουνε οἱ ἄλλοι τραγικοί, σ' ἕνα μέρος ἴσια ἴσια ὅπου κάτι σημαντικὸ πὰ νἀκολουθήσῃ;[1] Καὶ κοίταξε ποὺ τὄβαλε σὲ χορό. Καὶ κοίταξε μὲ τί τέχνη, ἀφοῦ τὸ *ἔκτυπε,* ἂν κι ἀσυνήθιστο, δὲν εἶναι καὶ τόσο παράξενο, ἐπειδὴ ἡ ῥίζα του *-κτυπ-* κ' ἡ κατάληξή του *-ον, -ε,* στηρίζουνται σὲ κατάληξη καὶ ῥίζα γνωστὲς τότες στὸν καθένα, σοῦ θυμίζουνε κάπως καὶ τὸν ἀόρ. β' *ἔτυπον,* ποὺ εἴτανε καὶ κλασσικὸς (κ. Εὐρ. Ἰ. 767 *ἔτυπεν).* Καὶ παρατήρησε ἀκόμη πὼς μήτε στοὺς χορούς του μήτε στὰ ἰαμπικά του, ὅσο κι ἂν εἴτανε τοῦ « Ὁμήρου μαθητὴς » καὶ « μιμητὴς » καὶ « ζηλωτής », δὲ θὰ σοῦ τὄκανε εἴτε *κτυπέεσκον* εἴτε *κτυπέοντο,* γιατὶ ἔννοιωθε ὁ ποιητὴς ὡς ποῦ μπορεῖ, ὡς ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ πάῃ. Ἀφτό, ἀφτὸ εἶναι τὸ θεῖο ἐκεῖνο τὸ μέτρο, ποὺ γονατιστὰ πρέπει νὰ τὸ προσκυνοῦμε, καὶ ποὺ ὁ δάσκαλος ὁ καημένος τὸ φωνάζει, μὰ στὄνειρό του δὲν τὸ εἶδε.

6.

Πατροπαράδοτα.

Ἂς ἀφήσουμε, θὰ μοῦ πῇς, τοὺς δασκάλους· ἂς ἀφήσουμε καὶ τοὺς ἀρχαίους· ἂς κοιτάξουμε τοὺς σημερνούς μας ἐμᾶς. Γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ *κυβέρνησις* ἔχουμε. Δὲν ἔχουμε ὅμως γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ *τῶν κυβερνήσεων.* Καὶ δῶ σὲ προσμένω.

1) Καλὴ φυλλαδούλα γιὰ μερικὰ τέτοια ζητήματα εἶναι τοῦ C. Schambach, *Sophocles qua ratione vocabulorum significationes mutet atque variet,* Göttingen, 1867, 8°, 56. Τὸ ἔκτυπε εἶδα νὰ τἀναφέρῃ, μὰ νὰ τἀναφέρῃ μονάχα, σ. 5, χωρὶς νὰ τὸ σκολιάσῃ.

Digitized by Google

Τί μὲ προσμένεις, ποὺ πρῶτος ἐσὺ ἀπαντᾷς στὸ ῥώτημά σου; Ἀφοῦ ὁ ἴδιος τάναγνωρίζεις πὼς γενικὴ πληθυντικὴ *τῶν κυβερνήσεων* δὲν ἔχουμε, πῶς θέλεις νὰ τὴ γράφουμε; Πῶς θέλεις νὰ γράψῃς καὶ στὴν καθαρέβουσα τὴν ἴδια μιὰ *ὀνομαστικὴ* ἑνικὴ τῆς γενικῆς *ἀρνός*, ἀφοῦ μήτε ἡ ἀρχαία τέτοια ὀνομαστικὴ δὲν ἔχει, παρὰ σοῦ τὸ κάνει *ἀμνός*[1]. Πῶς θέλεις νὰ κλίνουμε στὴν ἀττικὴ *τὸ χρέων, τὸ ἀλφί, τὸ κρῖ* — χρήσιμες λέξες ὅλες τους, μὰ τὸ ναὶ — ἀφοῦ ἄκλιτες εἶναι; Πῶς θέλεις νὰ κλίνουμε *τὸ σέβας* καὶ *τὄφελος*, ἀφοῦ κλίση δὲν ἔχουνε; Πῶς θέλεις νὰ κλίνουμε στὸν πληθυντικὸ τὄνομα *ἡ γῆ*, ἀφοῦ πληθυντικὸς τοῦ λείπει, ὅσο κι ἂν τὸ λυπᾶσαι; Πῶς θέλεις νὰ μὴ στερηθοῦμε καὶ μεῖς τὸν ἀπαρέφατο, ποὺ μοιάζει τύπος ἀπαραίτητος, ἀφοῦ μισὸς ἀπαρέφατος δὲ μᾶς ἀπόμεινε; Πῶς θέλεις νὰ μὴ στερηθοῦμε ἄλλα κάμποσα ποὺ μᾶς ἀφήσανε γειά; Ἐγὼ θὰ πεθυμοῦσα νὰ μάθω πῶς τὸ καταφέρνανε οἱ ἀρχαῖοι καὶ δὲ βάζανε δυὸ μέλλοντες *θὰ γράφω, θὰ γράψω*, ἐνῶ ἐμεῖς τοὺς ἔχουμε ἀπόλυτη ἀνάγκη; Τὸ καταφέρνανε ὡραῖα, μήτε καὶ τοὺς κόστιζε, μιὰ καὶ δὲν ξέρανε δυὸ μέλλοντες. Ἐμεῖς πῶς τὸ ξέρουμε πὼς ὑπάρχει πληθυντικὴ γενικὴ *τῶν κυβερνήσεων*; Τὸ ξέρουμε ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα, ὄχι ἀπὸ τὴ γλώσσα μας, λοιπὸν τὸ ἴδιο σὰ νὰ μὴν τὸ ξέραμε. Ἅμα τὴ χρειαστοῦμε, θὰ βγάλουμε γενικὴ πληθυντικὴ δική μας· ἴσως καὶ δὲ βγάλουμε, ὅπως κ' οἱ ἀρχαῖοι οὔτε τὸ στοχαστήκανε νὰ βγάλουνε δυὸ μέλλοντες, διαρκετικὸ *(θὰ γράφω)* καὶ στιγμήσιο *(θὰ γράψω)*. Τοὺς ἔφτανε φαίνεται ὁ ἕνας.

Βλέπω μάλιστα καὶ τοὺς ξεπεράσαμε στὴν ξυπνάδα, ἐπειδὴ κάπου κάπου ἀρχίζουνε ἀπὸ τώρα καὶ μορφώνουνται τέτοιες γενικές, λ. χ. *τῶ βρυσῶ*, ἀπὸ τὴν ὀνομαστικὴ *βρύση*, ποὺ μᾶς τὴν ξεσήκωσε στὴ Γραμματικούλα του ὁ Μ. Φιλήντας[2]. Ἐγὼ

1) Τὸ ἀρὴν βρίσκεται κάποτες μόνο σ' ἐπιγραφές, τῆς καλῆς ὅμως ἐποχῆς. Θάτανε λοιπὸν κανένας ντόπιος, ὄχι κοινὸς τύπος.

2) Ἕνα περίεργο τυπογραφικὸ λάθος (;) βρίσκω στὸ βιβλίο τοῦ Μ. Α.

Digitized by Google

πάω νὰ πῶ ξεναντίας, πὼς τἀριστούργημα θἄτανε νὰ μὴ φαινότανε κἄνε τέτοια γενική. Βέβαια! Παρατηρήθηκε τόντις ἀπὸ σοφοὺς ἑλληνιστάδες ἕνα περίεργο, ἕνα σπουδαῖο περιστατικό, ποὺ γιὰ μᾶς πολὺ σημαίνει (κ. τοῦ Tycho Mommsen τὶς μελέτες στὶς *Etudes de philologie néo-grecque*, Παρίσι, 1892, σ. CXCVIII, Βιβλιογραφικὸς Πίνακας, κι ἄλλα τέτοια βιβλιογραφικὰ γιὰ τὸν Πολύβιο, σ. CLXV). Ὅταν κανεὶς μελετᾷ τὴ γλώσσα μας στὴν ἱστορική της σειρά, βρίσκει πὼς ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἴσα μὲ τοὺς Ἀττικοὺς τῆς χρυσῆς ἐποχῆς, ἡ *δοτικὴ* λιγόστεψε καὶ στὴ θέση της βλέπουμε τὴ *γενικὴ* νὰ πληθαίνῃ, γιατὶ ἄξαφνα ἐκεῖ ποὺ στὸν Ὅμηρο ἀπαντοῦμε τὴν πρόθεση *μετὰ* (δηλαδὴ *μαζί*) μὲ δοτική, ὁ Θουκυδίδης θὰ σοῦ βάλῃ πάντα τὸ *μετὰ* μὲ γενική, καὶ μιὰ φορὰ μονάχα, σὲ ὅλην τὴ συγραφή του, διαβάζεται τὸ *σύν*, ποὺ δὲν εἶναι καὶ ἀττικὸ (Θουκ. γ., 104, 3). Ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη πάλε ἴσα μὲ τὸν Πολύβιο, τὸν τόπο τῆς *γενικῆς*, ἡ *αἰτιατικὴ* λίγο λίγο τὸν πιάνει, κι ὁ Πολύβιος ἔχει, πιώτερο κι ἀπὸ τὰ Θουκυδίδη, πιώτερο ἐννοεῖται κι ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, πρόθεσες ποὺ θέλουν αἰτιατική. Τὸ λοιπὸν παράξενο διόλου δὲν εἶναι ἂν ἀπὸ τὸν Πολύβιο ἴσα μὲ σήμερα ξακολούθησε ἡ *αἰτιατικὴ* νὰ πολύνῃ καὶ ἡ *γενικὴ* νὰ λιγοστέβῃ· κι ἀλήθεια, ἐμεῖς θὰ ποῦμε, ἀντὶς *σὺν* κι ἀντὶς *μετά*, *μὲ κ'* αἰτιατική· ἐμεῖς θὰ ποῦμε καὶ *ποτήρι νερό*, ἀντὶς *νεροῦ*, θὰ ποῦμε ἀκόμη, στὰ καθάρια τὰ ῥωμαΐκα, *συλλογὴ τραγούδια*, ὄχι *τραγουδιῶ*, θὰ ποῦμε *κοπάδι πρόβατα*, θὰ ποῦμε *τὰ ῥοῦχα ποὺ φοροῦνε οἱ γυναῖκες*, πιὸ πολὺ παρὰ *τὰ ῥοῦχα τῶ γυναικῶνε*, θὰ ποῦμε *τὰ μῆλα ἀπὸ τῆς μηλιές*, ὄχι *τὰ μῆλα τῶ μηλιῶ*. Πολὺ δύσκολη μᾶς ἔρχεται μάλιστα ἡ γενικὴ πληθυντική, καὶ θεοφάνερα τὸ βλέπουμε ἀπὸ τὰ ὀνόματα ξένης καταγωγῆς, ὅπου

Τριανταφυλλίδη, Ξενηλασία ἢ ἰσοτέλεια ;, Ἀθήνα, 1905, σ. 114. Περὶ ἀσαφείας λέξων ξένης καταγωγῆς. Ἄραγες νὰ γινότανε τὸ ἴδιο λάθος, στὴν ἀρχὴ ἄξαφνα τοῦ περασμένου τοῦ αἰώνα ;

Digitized by Google

παράδοση δὲν ὑπάρχει, κι ὅπου γιὰ τοῦτο ἀμέσως κι ἀνεμπόδιστα τὸ αἴστημα ὁδηγᾷ τὴ λαλιά μας· λέμε περίφημα *τῆς ῥάτσας· τῶ ῥατσῶ*, μήτε τὸ φανταζούμαστε. Κοιτάξτε ὅμως τί ὡραία, τί μοναδικὴ σειρά, κοιτάξτε τί παράδοση ἐκεῖ ποὺ μοιάζει πὼς παράδοση δὲν ἔχει! Βαστοῦμε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, τοὺς ἀρχαίους συνεχίζουμε ἴσια ἴσια γιατὶ κι ἀπὸ τώρα, σὲ μερικὰ ὀνόματα, γενικὴ πληθυντικὴ δὲν κάνουμε, ἴσια ἴσια γιατὶ ἀνήξερα κι ἀσύνειδά μας περατώνουμε τὴν κρυφὴ κι ἀκατάπαφτη ἐργασία, ποὺ σ' ἕναν Ὅμηρο ξεδιαλύνεις τὴν ἀρχή της. Καὶ τί λέω, σ' ἕναν Ὅμηρο; Ἀπάνω, πιὸ ἀπάνω κι ἀπὸ τὸν Ὅμηρο πρέπει νἀνεβοῦμε, γιατὶ στὴν ἀρχή της ἡ κλίση μας εἶχε, ὄξω ἀπὸ τὴν ὀνομαστική, τὴν αἰτιατική, τὴν κλητική, τὴ δοτικὴ καὶ τὴ γενική, ἀκόμη καὶ *ἀφαιρετικὴ (ablativus)*, καὶ *τροπικὴ (instrumentalis)*, καὶ *τοπικὴ (locativus)*, ποὺ μόνο λίγα τους ἀπομεινάρια, δῶθε κεῖθε, ἀπαντοῦμε καὶ στὸν Ὅμηρο καὶ στοὺς Ἀττικούς. Ἀλήθεια, πὼς κάμανε νὰ τἀποστερηθοῦνε καὶ δάφτα; Καταλαβαίνετε ὅμως τώρα πὼς ἔγινε τὼραῖο, τἀρμονικό, τὸ λογικὸ τὸ ξετύλιγμα αἰώνα τὸν αἰώνα· πρῶτα παραπέσανε ἡ ἀφαιρετική, τροπικὴ καὶ τοπική· ἔπειτα ἡ δοτικὴ κλονίστηκε· σάλεψε κατόπι κ' ἡ γενική, ὥςπου λίγο λίγο, ἀπὸ τὸν Πολύβιο, ἀπὸ τὰ Βαγγέλια καὶ κάτω, ἡ αἰτιατική, διαδόχισσα πανελλήνια καὶ πολύτροπη ὅλων τῶν ἀλλωνῶνε, στὶς μέρες τὶς δικές μας νὰ βασιλέψῃ[1]. Καὶ θέλετε μονομιᾶς νὰ τσαλαπατήσω τὴν ἱστορία, νἀπαρνηθῶ τὸν ἑλληνισμό μου γιὰ νὰ χώσω, ἐκεῖ ποὺ μήτε μοῦ χρειάζεται, μιὰ γενικὴ πληθυντικὴ *τῶν κυβερνήσεων*; Ποὺ νὰ μὴ φέξῃ![2]

1) Μιὰ πολὺ περίεργη φρασούλα μοῦ ἔμαθε κάποιος φίλος μας, ὁ Γιαννιός, ποὺ τὴν ἔχει ἀκουστὰ στὸ Φανάρι· « Μάζωξε ξύλα τὴν κυρία Χαρίκλεια », δηλαδὴ γιὰ τὴν κυρία, δηλαδὴ μὲ νόημα γενικῆς. Ξέρουμε κιόλας πὼς στὴν Πόλη τὴν αἰτιατικὴ συνηθίζουνε στὸν τόπο τῆς γενικῆς, σὲ γράφω, σὲ λέω κτλ.

2) Τὰ εἶχα δημοσιέψει τότες ἀφτὰ στὸ Νουμά, καὶ σήμερα βλέπω κάτι

Digitized by Google

Μὰ ὁ πραχτικὸς ὁ δάσκαλος, ὁ δάσκαλος ποὺ δάσκαλος δὲ θέλει νὰ φανῇ, ὁ δάσκαλος ποὺ δείχνει ἀμεροληψία, ψυχρὰ καὶ φιλοσοφικὰ — ἴσως καὶ κακὰ ψυχρά — μπορεῖ πάλε νὰ σᾶς πῇ· « Τί μὲ μέλει ἐμένα γιὰ τὸν Ὅμηρο ; Τὴ γενικὴ πληθυντικὴ *τῶν κυβερνήσεων*, ἡ καθαρέβουσα μοῦ τὴ σερβίρει ὁλοέτοιμη, τὴν ὥρα ποὺ τὴν ἔχω ἀνάγκη. Τὴν *παίρνω* καὶ τέλειωσε. »

Κι ἀφτὸ σοῦ τὸ λέει ὁ ἄπραχτος πραχτικό ! Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἂν ἐσὺ τὸ ἄτομο ἔχεις ἢ δὲν ἔχεις ἀνάγκη μιὰ γενική. Τὸ ζήτημα εἶναι, ἡ γενική σου νὰ ζήσῃ. Κι ἅμα θέλεις νὰ ζήσῃ, πρέπει ζήσιμους τύπους νὰ μοῦ *κάμῃς*, τύπους *βιώσιμους*, ποὺ λένε οἱ γιατροί, κι ὄχι νὰ *πάρῃς* γενικές, ὅπως σοῦ καπνίσῃ· πρέπει νὰ τοὺς βρῇς τοὺς τύπους ἀφτοὺς στὴ γλώσσα τὴ ζωντανή. Τὸ μόνο πραχτικό. Ἂν ἡ ζωντανὴ γλώσσα τοὺς ἔχει ἀνάγκη, ἔννοια σου, κι ἀφτὴ θὰ σοῦ τοὺς *κάμῃ*, ἀκόμα καὶ σὰ δὲν τὸ προσμένεις. Ἐσὺ κοίταξε μήπως καὶ σοῦ *ξεκάμῃ*

ποὺ πολὺ τὸ καμαρώνω στὸ ἔξοχο ἐκεῖνο τὸ εἰσαγωγικὸ μάθημα τοῦ ἀγαπημένου μου συνάδερφου καὶ μεγάλου φίλου A. Meillet, *L'état actuel des études de linguistique générale. Leçon d'ouverture du cours de grammaire comparée au Collège de France. Lue le mardi 13 février 1906*, 8° μικρό, 30 σ. Ὁ Meillet ποὺ ὁμολογούμενα εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἄξιους γλωσσολόγους τῆς Ἑβρώπης, γράφει τἀκόλουθα· « De là résulte... la nécessité, que trop longtemps on n'a pas aperçue, de suivre dans toute son étendue, *depuis l'indo-européen jusqu'à l'époque moderne*, la courbe du développement de chacune des langues de la famille » σ. 17, καί· « Le latin n'est qu'un moment de la grande transformation qui partant de l'indo-européen a abouti aux parlers romans actuels et qui de ceux-ci aboutira à quelque état nouveau », σ. 18, καί· « Les changements linguistiques ne prennent leur sens que si l'on considère tout l'ensemble du développement dont ils font partie », σ. 19. Ἔτσι πρέπει κανεὶς νὰ τὰ παίρνῃ τὰ ζητήματα καὶ χαίρουμαι πολὺ ποὺ προτοῦ διαβάσω τέτοια λόγια, ἔτσι προσπάθησα καὶ γὼ νὰ ξετάσω ἐδῶ τὰ ἱστορικὰ τῆς αἰτιατικῆς, ἔτσι καὶ πιὸ κάτω τὰ ἱστορικὰ τῆς ὀνομαστικῆς κατάληξης. Μὲ τὸ ἴδιο σύστημα, μίλησα κάπου καὶ γιὰ τὰ λατινικὰ-γαλλικὰ (*duenos, duenela, benela, benla, bella, belle, bele, bel*, ὅπου καθαφτὸ δὲν ξεδιακρίνεις τί θὰ πῇ γαλλικό, τί θὰ πῇ λατινικό), *Autour de la Grèce*, 1897, σ. 188-190. — Τὴ δοτικὴ κατόπι οὔτε τὴ νοιώθανε καὶ δὲν τὴ ξεχωρίζανε ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ στὸν ἑνικό, κοίτ. « τὸ πῆ », *Jahresb. d. œst. arch. Inst. i. W.*, VIII (1905) 172, γρ. 14.

Digitized by Google

τοὺς δικούς σου, γιατὶ τὸ *-εωρ* ἐκεῖνο *τῶν κυβερνήσεων* ἀδύνατο νὰ προκόψῃ. Ἄφησε τὴ γλώσσα ἥσυχη. Μὴ μοῦ γυρέβῃς ἐμένα, ξεθάφτοντας ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς τύπους νεκρούς, νὰ σταματήσω τὴ δουλειὰ ποὺ γίνεται ὁλοένα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ. Νὰ σᾶς ξομολογηθῶ κιόλας μιὰ καὶ καλή, ἐγὼ ποὺ μ' ἔχετε γιὰ καντηλοσβύστη κ' ἐλπιδοπνίχτη; Ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς κι ἀπαρέφατο, ναί, ἀπαρέφατο ἴσως γλήγορα θὰ ξανακάμῃ ὁ λαός. Καὶ τόντις, προσέξτε, σᾶς παρακαλῶ, σὲ μιὰ πολὺ περίεργη χρήση τῆς προσταχτικῆς μας, καὶ δώστε μου τὴν ἄδεια νὰ σᾶς ἀναφέρω ἐδῶ μιὰ φρασούλα ποὺ χωρὶς σκοπὸ δὲν τὴν ἔγραψα στὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* (σ. 257)· « *τρέχα τρέχα* μὲ τὴ Μυριέλλα, *λέγε λέγε* τῆς Μυριέλλας, σὰ νὰ φοβήθηκε ἄξαφνα καὶ *τὰ λέγε* καὶ *τὰ τρέχα*, μάλιστα, μὲ τὸ συμπάθειο, καὶ *τὰ φίλιε*... » Εἴδατε τί ἁπλά, τί φυσικὰ ποὺ κατάντησε ἡ προσταχτικὴ οὐσιαστικό, μ' ἕνα μικρούτσικο *τά*; Καὶ τί ἄλλο εἴτανε στὴν ἀρχὴ ὁ ἀπαρέφατος παρὰ ὄνομα, ὄνομα ποὺ κατόπι ἔμεινε ἄκλιτο;[1] Ἔτσι καὶ τέλειωσε, ὅταν οὐδετερέψανε τοὺς ἀπαρέφατους κι ὅταν εἴπανε *τὸ λέγειν* κτλ. κτλ.[2] Μὲ τὸ οὐδέτερο σήμερις, ἀπίθανο διόλου δὲν εἶναι νὰ ξαναβγῇ πάλε ὁ ἀπαρέφατος στὴ μέση, ἀφοῦ μάλιστα ἔχουνε τὰ οὐσιαστικὰ ποὺ ἀραδιάσαμε *ῥηματικὴ σημασία!* Ἐμεῖς δὲ θέλουμε, δὲν μποροῦμε, δὲν πρέπει νὰ χαλάσουμε τὴ γλώσσα, *παίρνοντας* τύπους ποὺ τῆς εἶναι ξένοι. Χρέος μας νὰ τὴν ἀφίνουμε νὰ πηγαίνῃ τὸν ὡρισμένο της τὸ δρόμο· νὰ τὴ βοηθοῦμε, βέβαια· νὰ τὴ νοθέβουμε, μήτε λόγος. *Spretae formae*. Θέλει σέβας ἡ μορφή της.

1) K. Brugmann[3], σ. 359.
2) K. *Et. ng.*, D. Hesseling, *Essai histor. sur l'inf. gr.*, σ. 1 κι ἀκόλ.

Digitized by Google

7.

Δασκαλισμοὶ καὶ δασκαλισμοί.

Νὰ *παίρνουμε* τύπους ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα ἢ καὶ κάτι λέξες ἀσυβίβαστες μὲ τὰ φωνολογικὰ τῆς δημοτικῆς, εἶναι ἀδύνατο καὶ γιὰ κάποιαν ἄλλη αἰτία, σημαντική. Θἄχω ὑποχρέωση μεγάλη στοὺς ἀντίπαλούς μας, ἂν καταδεχτοῦνε νὰ τὸ ξετάσουνε ἀφτὸ μαζί μας. Ῥωτοῦνε κάποτες, γιατί τάχα νὰ μὴν παίρνουμε ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα εἴτε τύπους εἴτε λέξες, κι ἂς πὰ νὰ εἶναι δασκαλισμοί. Τί πειράζει; Δασκαλισμούς, *mots savants*, ἔχει, σήμερα, λέει, κάθε γλώσσα· ἔχουνε δασκαλισμοὺς τὰ γαλλικά, ἔχουνε τὰ ἰταλικά, ἔχει κάθε φιλολογία. Τὸ ἐπιχείρημα μοιάζει σπουδαῖο. Μὰ νομίζω πὼς καλὸ θἄτανε πρῶτα πρῶτα νὰ κοιτάξουμε τί θὰ πῇ *δασκαλισμός*. Ἐλπίζω καμιὰ μέρα, σὰν κατεβῶ στὴν Ἑλλάδα, νὰ μοῦ ζητήσουνε νὰ βγάλω ἀνάγνωσμα πουθενά, ἢ στὸν Παρνασσὸ ἢ ἀλλοῦ, καὶ τότες φαρδιὰ πλατιὰ νὰ μελετήσω τοὺς δυὸ ἀφτοὺς ὅρους *δασκαλισμὸ* καὶ *ξενισμό*, ποὺ μᾶς φέρνουνε τόσα παρανοήματα καὶ τόσα κακά. Ἐδῶ μὲ δυὸ λόγια πρέπει νὰ τὸ συντομέψω.

Δασκαλισμὸς σημαίνει λέξη ποὺ δὲν ἀκολούθησε τὴν ἱστορικὴ ἀλλαγὴ τῆς προφορᾶς αἰώνα τὸν αἰώνα, λέξη ποὺ τὴν πήρανε ἀπὸ τὰ βιβλία ἢ ποὺ ἀκόμη καὶ σὰ δὲν τὴν πήρανε ἀπὸ τὸ τάδε ἢ τάδε ὡρισμένο βιβλίο, τὴν κανονίσανε σύφωνα μὲ τὴ γραφή, ὄχι μὲ τὴ φυσική της ξετύλιξη[1]. Λοιπὸν ἡ λέξη ποὺ μαθαίνεται μὲ τέτοιο σύστημα σ' ἕναν ἄθρωπο ἢ σ' ἕναν τόπο, σὲ λίγους ἢ σὲ πολλούς, πότε συμμορφώνεται, πότε μπορεῖ καὶ νὰ μὴ συμμορφωθῇ μὲ τὸν κανόνα τῆς δημο-

1) Κ. π. κ. τί λέμε γιὰ τὴ μόδα καὶ τὴ ῥεκλάμα.

Digitized by Google

τικῆς, τῆς ζωντανῆς γραμματικῆς. Ὁ *κλητήρας*, στὴ γλώσσα μας, ὅπως λέγαμε, συμμορφωμένος δασκαλισμός. Τέτοιους κι ἄλλους ἔχουμε ἄπειρους· ἔχω καὶ γὼ στὰ βιβλία μου, μὴν ἐξαιρώντας τὸ *Ταξίδι μου*. Θὰ τὸ δοῦμε καὶ παρακάτω. Νὰ δοῦμε τώρα ὅμως τί λογῆς συμπεράσματα βγάζουνε κάποτες ἐναντίο μας ἀπὸ κάτι ἄλλους δασκαλισμούς, τοὺς *ἀσυμμόρφωτους*, ποὺ βρίσκουνται σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες τοῦ κόσμου. Θὰ σοῦ ποῦνε· ὁ *κλητήρας*, ναί, συμμορφωμένος δασκαλισμός, δὲν τἀναιροῦμε. Μὰ στὰ γαλλικά, ἡ λέξη *ministère*, *ἀσυμμόρφωτος* δασκαλισμός. Ἡ πλοκὴ *st* δὲν εἶναι τῆς δημοτικῆς, ἀφοῦ τὸ λατινικὸ τὸ *ministerium*, ἡ δημοτικὴ τὄκαμε ἁπλὸ *métier*, ἐνῶ τὄλεγε πρῶτα *mestier*· ἀπόδειξη ποὺ παράπεσε τὸ *s* μὲ συνακόλουθο *t*, καθὼς καὶ στὸ *été*, ὄνομα ἢ μετοχὴ *(æstatem, statum)*, καὶ τέτοια πλῆθος. Λοιπὸν τὸ ἴδιο καὶ μεῖς· γιατί νὰ μὴν παραδεχτοῦμε τὶς λέξες *ἀσθενής*, μὲ *σθ*, καὶ τόσες ἄλλες;

Ὄχι! Τὸ ἴδιο δὲν εἶναι, διόλου, μὰ διόλου.

Ὁ νόμος ὁ φωνολογικὸς τῆς ἐποχῆς ὅπου τὸ *mestier* ἔγινε *métier*, ἔπαψε πιὰ νὰ ἐνεργᾷ σήμερις, ἀφοῦ σήμερις θἀκούσῃς κάθε στιγμὴ τὶς λέξες *stable, stage, stalle, station, statue, sténographe, stérile, stupide, style* κτλ. κτλ. (κοίτ. τὸ Λεξικό)· καὶ τὰ μεσιανὰ *st* τὸ ἴδιο, *astronome, désastre, Pasteur*, ἢ καὶ τὰ τελικὰ *trist(e)*, μαζὶ ὅλα τὰ *-ist(e)*. Ἡ πλοκὴ *st* τοῦ *ministère* εἶναι δημοτικὴ ὅσο εἶναι καὶ στὸ πασίγνωστο *estaminet*, τὸ δημοτικό. Ἀφτὰ ὁ Γάλλος δὲν τἀλλάζει· *étaminet, minitère* κτλ., καὶ νὰ προσέχῃ καὶ νὰ μὴν προσέχῃ, ποτέ του δὲ θὰ τοῦ ξεφύγῃ στὴν κουβέντα νὰ σοῦ τὰ προφέρῃ δίχως *s*. Στὴν Ἑλλάδα δὲν πήρανε διόλου τὰ πράματα τέτοιο δρόμο· πήρανε ἀντίθετο μάλιστα· ἡ πλοκὴ *σθ*, λ. χ., ἀκόμη καὶ τώρα δημοτικὴ δὲν εἶναι· ὁ νόμος πάντα σ' ἐνέργεια, γραμματισμένοι κι ἀγράμματοι θὰ σοῦ τὸ ποῦνε τὶς περισσότερες φορὲς μὲ *στ*. Ἔτσι καὶ γιὰ ὅλα τἄλλα (κ.

Digitized by Google

Ρ. Θ., Α', 81· κοίτ. καὶ σ. 71). Λοιπὸν τὸ συμπέρασμα σωστὸ δὲν εἶναι. Δὲ σημαίνει ὅμως ἀφτὸ πὼς καὶ μεῖς, δηλαδὴ ἡ δημοτική μας, καθὼς κάθε γλώσσα, δὲν ἔχει δασκαλισμοὺς *ἀσυμμόρφωτους*, φτάνει νὰ τοὺς γυρέβῃς ἐκεῖ ποὺ βρίσκουνται. Τότες ξαναμιλοῦμε γιὰ ξένες γλῶσσες, γιατὶ τότες μονάχα, ὅσα βλέπουμε σ' ἀφτές, τὰ βλέπουμε καὶ σὲ μᾶς. Κάπου εἴπαμε γιὰ τὸ *παρακαλῶ*, ποὺ εἶναι δασκαλισμός, ἀντὶς *παρακαλτῶ*, μιὰ καὶ λέμε *καλτῶ*. Δὲ σκουντάφτουμε ὡστόσο, ἐπειδὴ κατάληξη *-λῶ* μάθαμε κι ἀπὸ ῥήματα δημοτικά, *φιλῶ*, *πουλῶ*, ποὺ μὲ *τ* δὲν τὰ ξέρουμε. Τὸ *χαλῶ*, ποὺ τὸ ξέρουμε *χαλτῶ*, μᾶς τὸ *χάλασε* ὁ δάσκαλος καὶ δὲ μᾶς χρειάζεται. Μὰ ποιὸς τὸ στοχάστηκε νὰλλάξῃ τὸ *παρακαλῶ*, τὸ *φιλῶ* καὶ τὸ *πουλῶ*; Κανένας, ἐπειδὴ πολὺ φυσικὰ μᾶς ἔρχουνται. Καὶ τέτοιο εἶναι ἴσια ἴσια τὸ γνώρισμα τοῦ κανονικοῦ ἀσυμμόρφωτου δασκαλισμοῦ, ποὺ καταντᾷ μάλιστα, σὰν τὸ καλοσυλλογιστῆς *ἀσυμμόρφωτος συμμορφωμένος*, ὅπως μᾶς φανερώνεται κι ἀπὸ ἄλλες γλῶσσες. Πάντα στηρίζεται ἀπάνω σὲ τύπους δημοτικούς, ἡ *νεολαία*, λ. χ., στὴν *παρέα*, στὸν *Περαία*, στὴν *Πλατέα*, τὸ *χωρίο* (*Ταξ.* α', 5 = *Ταξ.* 6', 30), στὸ *βιβλίο*, τὸ *ε* τοῦ *ἐνεργῶ* κτλ. στὸ *ε* τοῦ *ἐγώ*, *ἐμένα*, *ἐκεῖνος* κτλ. κτλ. Ἀξιοπαρατήρητο δασκαλισμὸ μᾶς δείχνει κι ὁ τονισμὸς τῆς ὀνομαστικῆς στὰ δεφτερόκλιτα *οὐσιαστικὰ* (ὄχι ἐπίθετα). Ὁ ἀλάθεφτος τονισμὸς τῆς δημοτικῆς εἶναι παροξύτονος, *ἀθρῶποι*, *διαβόλοι*, *ἐμπόροι* κτλ., πολύτιμο ἀπομεινάρι τῆς ἐποχῆς ὅπου ἡ μακρόχρονη κατάληξη τῆς αἰτ. καὶ τῆς γεν. τοῦ πληθυντικοῦ — *ἀνθρώπους*, *ἀνθρώπων* — κυβερνοῦσε ἀκόμη τὸν τόνο. Σήμερα τὰ δασκάλικα τὰ δεφτερόκλιτα *κάτοικοι*, *ἄποικοι* κτλ., ποὺ ἀκούγουνται ἄπειρες φορὲς στὴν ὀνομαστική, πιὸ συχνὰ ἴσως παρὰ στὴ γενική, γιὰ λόγους ποὺ θὰ τοὺς δοῦμε πιὸ κάτω, πιὸ συχνὰ μάλιστα παρὰ στὴν αἰτιατικὴ τὴν ἴδια, γιατὶ ὁ δάσκαλος συνηθίζει *ἀπόλυτες* ὀνομαστικὲς κι ἀφτὸ θὰ πῇ πὼς ἡ ὀνομαστικὴ πλη-

Digitized by Google

θαίνει ἐνῶ λιγοστέβει ὡς κ' ἡ αἰτιατικὴ στὴν κοινὴ χρήση, τὰ δασκάλικα τὰ δεφτερόκλιτα, ὅπως κι ἂν εἶναι, δὲν ἔχουνε πιὰ μακρόχρονο φωνήεντο μήτε στὴν αἰτιατικὴ *-ους*, μήτε στὴ γενικὴ *-ων* τοῦ πληθυντικοῦ. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν αἰτία οὔτε νὰ βαστάξουμε στὴν αἰτ. γεν. τὸν τόνο τῆς καθαρέβουσας — *κατοίκους, κατοίκων* — οὔτε νὰ τὸν ἀνεβάσουμε στὴν ὀν., νὰ τὸ κάμουμε *κατοῖκοι*. Τὰ λέμε πολὺ ἁπλὰ *κάτοικοι, κάτοικους* κτλ. Ὁ Ταγκόπουλος, λ. χ. (κ. *Νουμά*, 159, σ. 7, στ. 2), ἔχοντας νἀναφέρῃ *σύζυγο* στὸν πληθυντικό, τὸ εἶπε *σύζυγους* φυσικά του. Ἄλλοῦ πάλε (κ. *Νουμά*, 163, σ. 8, στ. 1) πολὺ σωστὰ τονίζει κάνοντας κιόλας τὴ διαφορά, *συμπεθέροι καὶ σύμμαχοι*. Δὲ μᾶς πειράζουνε διόλου, ἔτσι προπαροξύτονα σὰν ποὺ τὰ βλέπουμε, ἀφοῦ προπαροξύτονα ἡ δημοτικὴ ξέρει, ὅσο κι ἃ δὲν ξέρει *ἀρσενικὰ οὐσιαστικὰ* προπαροξύτονα δεφτερόκλιτα· ξέρει προπαροξύτονα στὸν ἑνικό, *ἄθρωπος, διάβολος*· ξέρει προπαροξύτονα ἐπίθετα στὸν πληθυντικό, *βάρβαροι, κακόβουλοι* (ὄχι *κακοβοῦλοι*)· ξέρει προπαροξύτονα οὐδέτερα, οὐσιαστικὰ κ' ἐπίθετα, *κακόμοιρο, κακόμοιρα, φτωχοκόριτσο, φτωχοκόριτσα, δάχτυλο, δάχτυλα, πρόσωπο, πρόσωπα* κτλ., ὅλα τους δεφτερόκλιτα. Στηρίζουνται λοιπὸν καὶ πάλε οἱ προπαροξύτονες ὀν. αἰτ. τοῦ πληθ., *κάτοικοι, κάτοικους* ἀπάνω σὲ ἀνάλογα δημοτικά.

Μερικοὶ θέλουνε νὰ ὁμαλώσουμε καὶ τὰ δεφτερόκλιτα δημοτικὰ προπαροξύτονα, δηλαδὴ νὰ τὰ ποῦμε *διάβολοι, ἄθρωποι*. Μὰ δὲν ἔχουμε κανένα δικαίωμα νὰ τὸ κάμουμε, ἂν καὶ πιθανὸ κάποτες στὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς ἀπὸ τὸν ἑνικὸ νὰ τὰ προπαροξυτόνισε καὶ στὸν πληθυντικό. Δὲν εἶναι ὅμως πανελλήνια. Εἶναι κι ὄμορφα, εἶναι κι ἀρχαῖα στὴ γλώσσα μας, ἀφοῦ μᾶς ἔρχουνται ἀπὸ ἀρχαῖες γενικὲς τοῦ πληθυντικοῦ τὰ δεφτερόκλιτα παροξύτονα, *διαβόλοι, ἀθρῶποι*. Ταιριάζει κιόλας νὰ τὰ ξεχωρίζουμε ἀπὸ τὰ δασκάλικα, γιὰ νὰ βλέπουνε καὶ κατόπι ποιὰ εἶναι τὰ βέρα δημοτικά, ποιὰ εἶναι στὴ

Digitized by Google

γλώσσα μας ἀπὸ δασκαλισμούς· εἶδος τιμωρία τους ὁ προπαροξυτονισμός. Καὶ δῶ χρειάζεται ὡςτόσο κάποιο μέτρο. Οἱ *συνάδελφοι* τῆς καθαρέβουσας γίνουνται ἀξιόλογα *συναδέρφοι*, αἰτ. *συναδέρφους*. Ἐκεῖ μάλιστα ποὺ δασκάλικο προπαροξύτονο (*διάδρομοι*) σοῦ ἔχει ἄξαφνα μιὰ σύθετη λέξη ποὺ τὸ δέφτερό της τὸ μέρος εἶναι παροξύτονο στὴ δημοτική, *δρόμοι*, μπορεῖς πολὺ ὡραῖα νὰ τὴν παροξυτονίσῃς στὸν πληθυντικό, *συναδέρφοι*, μπορεῖ νὰ σοῦ ξεφύγῃ καὶ κανένα *διαδρόμους*, ἂν καὶ μιὰ σταλούλα πιὸ δύσκολο σοῦ πέφτει στὴν ὀν. μὲ παροξύτονο, *διαδρόμοι*. Μὰ οἱ *σιδεροδρόμοι* ἔξοχοι. Τοὺς *φιλοσόφους*, ὀν. *φιλοσόφοι*, ὁ Πάλλης καὶ γώ, προπαροξύτονους τοὺς γράψαμε, ἴσως γιὰ νὰ τοὺς κάμουμε πιὸ δικούς μας, ἴσως καὶ γιατὶ μερικὰ ἔρχουνται καλήτερα παροξύτονα, ἐνῶ οἱ *κατοῖκοι* παροξύτονοι δὲν ἔρχουνται, μήτε οἱ *καταλόγοι*, ἂν καὶ εἶναι οἱ *λόγοι*. Τὸ γοῦστο ἀποφασίζει σὲ τέτοια περίσταση[1]. Ὁ λαός, ἐννοεῖται, δὲ σκουντάφτει στὴν προπαροξύτονη ὀνομαστικὴ *κάτοικοι* μήτε στὴν αἰτιατ. *κάτοικους*, ποὺ φυσικά του ἔτσι θὰ τὰ πῇ. Ταχτικὸς ἀσυμμόρφωτος — καὶ συμμορφωμένος — δασκαλισμός, ποὺ τὸν ξηγήσαμε πιὸ ἀπάνω.

Κι ἀλήθεια τόσο κατάντησε κοινὴ γλώσσα ὁ καθαφτὸ ἀσυμμόρφωτος δασκαλισμός, ποὺ κάποτες κιόλας μήτε τὸν ξεδιακρίνεις. Ποιὸς τὸ φαντάζεται πὼς ἡ λέξη *μόδα* εἶναι ἄξαφνα δασκαλισμός; Κι ὅμως εἶναι. Βγῆκε εἴτε ἀπὸ τὸ γαλλικὸ *mode*, εἴτε ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *moda*. Τὸ *d* τὸ μεσιανὸ δὲν εἶχε ἀνάγκη καμιὰ νὰ γίνῃ *δ*· ὁ λαὸς τὸ βάσταξε στὸ *ἀντίο* = *adio* = *addio*· μοῦ ἔμαθε μάλιστα ὁ Ν. Ἐπισκοπόπουλος πὼς

1) Ἀποφασίζει φυσικὰ κ' ἡ γλωσσολογία. Τὸν περίπατο νομίζω στὸν πληθυντικὸ καλήτερα περίπατοι, περίπατους. Τὸ σωστὸ δημοτικὸ περπατῶ, χωρὶς τὸ ι· ἔπρεπε λοιπὸ νἄχουμε κὰι τἀντίστοιχα περπάτοι, περπάτους, ποὺ ὑπάρχουνε, μὰ ποὺ συνηθισμένα δὲν εἶναι, γιατὶ συνηθίσαμε τὸ δασκαλεμένο περιπάτους· τότες νὰ τοῦ δώσουμε καὶ τὸν τόνο στὴν προπαραλήγουσα, ὅπως καὶ στἄλλα τὰ δασκάλικα ποὺ εἴπαμε.

Digitized by Google

στὴ Ζάκυθο ἡ *moda* ἔμεινε *μόντα*, μὲ *d*· τὄχουμε στὴ γλώσσα μας τὸ *d*, ἀφοῦ σὲ πολλοὺς τόπους τὸ *ντ* ἔτσι θὰ σοῦ τὸ ποῦνε, *πάντα*, δηλαδὴ *πάda* κτλ. κτλ., ἄφησε ποὺ κάθε ὥρα τὸ λέμε ἢ μὲ προηγούμενο *ν*, *ἄντρας*, *πάντα*, ἢ καὶ ἀρχικό, *ντρέπουμαι*, *ντύνουμαι*, *ντολμάδες* κτλ. κτλ. Γιὰ νὰ μπῇ *δ* στὴ θέση τοῦ *d*, ἕνα μόνο μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε, πὼς τὴ *μόδα* τὴν ἀκούσαμε ἀπὸ τὴ Βενετιά, ὅπου τόντις τὸ ἰταλικὸ *d*, ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα, παρατρέπεται σὲ *δ*, σὲ ῥωμαΐικο *δ*. Μὰ ἴσια ἴσια ἡ *moda* δὲν εἶναι λέξη βενετσιάνικη· στὰ λεξικὰ δὲ βρίσκεται, κι ὁ Βενετσιάνος ποὺ τὴν ξέρει, τὴν ξέρει ἀπὸ τὰ ἰταλικά, ἰταλικὰ μιλεῖ σὰ μιλεῖ γιὰ *moda*. Τί ἀκολούθησε τὸ λοιπό; Ἀκολούθησε ποὺ κάποιος διάβασε κάπου τὴ λέξη *moda* ἢ *mode*· τὴν ἀντίγραψε ῥωμαΐικα καὶ θαῤῥώντας πὼς τὸ *d* μᾶς εἶναι ἄγνωστο, θέλησε νὰ τὸ ξελληνίσῃ ἀντικατασταίνοντας τὸ τέταρτο ψηφὶ τοῦ λατινικοῦ ἀρφάβητου μὲ τὸ ἀντίστοιχο τέταρτο ψηφὶ τοῦ ἑλληνικοῦ. Καὶ μήτε ῥώτημα πὼς τὰ στοχάστηκε ἀφτὰ κανένας γραμματισμένος, μιὰ καὶ βάσταξε τὸ θηλυκὸ τὸ γένος, *la mode, la moda*, ποὺ ὁ λαὸς οὔτε θὰ τὄννοιωθε. Ὑποθέτω πὼς ὁ λαὸς θὰ τὄκανε *μὸ* ἢ κάτι τέτοιο, καθὼς ἔγινε καὶ τὸ *κομμὸ* ἀπὸ τὸ *commode*, γιατὶ ῥωμαΐικα δὲν ὑπάρχει λέξη ποὺ νὰ τελειώνῃ μὲ *d*. Μιὰ ὅμως κι ἀπόμεινε στὸ τέλος ἕνα *ο* σκέττο, ἀμέσως τὸ πήρανε γιὰ οὐδέτερο. Ποιὸς τὸ πῆρε δηλαδή; Ὁ λαός, ὅπως ἐννοοῦμε τὴ λέξη; Ὄχι, βέβαια. Ὁ λαὸς τὰ *κομμὰ* δὲν τὰ συνηθίζει μὲ τὸ παραπάνω ἢ δὲν τὰ συνηθίζει καὶ διόλου. Στὴ γλωσσολογία, μιλοῦμε ἄδικα πολλὲς φορὲς γιὰ *δημιουργία δημοτική*. Τὸ γλωσσικὸ ψυχόρμητο εἶναι τὸ ἴδιο σὲ ὅλους, φτωχοὺς καὶ πλούσιους, ἀγράμματους ἢ γραμματισμένους. Πιὸ σωστὸ λοιπὸ νὰ τὴν ποῦμε γενικώτερα *ψυχόρμητη δημιουργία*, ἐπειδὴ τὸ *κομμό*, σίγουρο πὼς στὴν κοινωνία θὰ δημιουργήθηκε, ἀπὸ κυρίες μάλιστα. Μὰ ἡ *μόδα* δὲ δημιουργήθηκε ψυχόρμητα σὰν τὸ *κομμό*. Τί λέγαμε; Δασκαλισμὸς ἡ *μόδα* μας, πάει

Digitized by Google

νὰ πῇ *λέξη* παρμένη ἀπὸ τὰ βιβλία, ὄχι ἀπὸ τὴ ζωντανὴ προφορά[1].

Τί μᾶς μέλει ὅμως; Στὴ γλώσσα μας δὲ λογαριάζουνται οἱ λέξες μὲ *δ* ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα, *ἔδωσα, θὰ δώσω* κτλ. κτλ. Ἔτσι μήτε τὸ παρατηροῦμε τὸ *δ* τῆς *μόδας*· τὸ θαρροῦμε κιόλας δημοτικό. Τί μᾶς μέλει καὶ γιὰ τὸ *τουλάχιστο*, ἂν καὶ τὰ δυὸ φωνήεντα *ο ε* συνταιριάζουνται σήμερα σ' ἕνα μονάχα τὸ *ο, τόκαμε* = *τὸ ἔκαμε* κτλ. κτλ.; Μὰ ποιὸς πάει νὰ ξεσκαλίση ἕνα *τὸ ἐλάχιστον* στὸ *τουλάχιστο* καὶ νὰ τὸ κάμη *τολάχιστο;*[2] Πέρασε ἡ ἐποχὴ ὅπου τὸ *ἐλάχιστον* καὶ τὸ ἄρθρο εἴτανε δυὸ λέξες ξεχωριστές. Κάποτες πάλε μερικοὶ δασκαλισμοὶ μᾶς πειράζουνε, ὅσο κι ἂν τοὺς βασίζεις ἐσὺ σὲ νόμους τοῦ παλιοῦ καιροῦ, ὅταν οἱ δυὸ λέξες ποὺ ἀποτελοῦνε τὸ δασκαλισμό σου, ζοῦνε ἀκόμη, χώρια ἡ καθεμιά, στὴ συνείδησή μας, λ. χ. ὁ *μικρέμπορος* ἢ ὁ *μεγαλέμπορος*. Τέτοιους ὅρους πολὺ ἀπρόσεχτα τοὺς ἔπλασε ὁ δάσκαλος, ποὺ τὴ ζωὴ δὲν τὴ συνορίζεται καὶ τραβᾷ τὸ δρόμο του στραβά. Ὁ *μικρός*, ὁ *μεγάλος*, ὁ *ἔμπορος*, εἶναι λέξες ἀπὸ τὶς πιὸ συνηθισμένες μας. Τὶς συνταίριαξες στὸ χαρτί, δίχως γὰ τὶς συνταιριάξῃς στὸ αἴστημα τοῦ Ῥωμιοῦ. Καὶ πάντα ἔχουμε τάση νὰ τὶς χωρίσουμε, γιατὶ χωριστὰ τὶς νοιώθουμε. Λοιπὸν κάλλια *μικροέμπορος, μεγαλοέμπορος*. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ποῦμε καὶ γιὰ κάτι *ἀνθελληνικός (!), ἀντεθνικός*, ποὺ εἶναι τόντις *ἀντιεθνικὰ* κι *ἀντιελληνικά*.

1) Καθαφτὸ δηλαδὴ καὶ κυριολεχτικά, μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι παρμένη ἀπὸ κανένα ὡρισμένο βιβλίο, κ. π. ἀ. σ. 63 καὶ σ. 64· μὰ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἄκουσε μὲ τἀφτιά του, τὴν ἄλλαξε ἀπαράλλαχτα ὅπως θὰ τὴν ἄλλαζε ἂν τὴν εἶχε μὲ τὰ μάτια του διαβασμένη. Κολνᾷ τοῦ βιβλίου ἡ συνήθεια, κολνᾷ ὁ τρόπος ὁ βιβλιαρήσιος ἀκόμη καὶ στὸ φτερὸ τοῦ λόγου.

2) Ἕνα πολὺ περίεργο τὸ ἐλάχιστο βρίσκω στοῦ κ. Ἰ. Α. Γκίκα, Τῆς ἐξοχῆς, Ἀλεξάντρεια, 1905, σ. 34, 104, 120, 121, 133, 218. Τόχει δηλαδὴ πολλὲς φορές, καὶ πάντα τὸ βάζει στῶ χωριανῶνε τὴ γλώσσα. Θάναι μὲ τὸ δίχως ἄλλο κανένας δασκαλισμός, παρμένος ἀπὸ δασκάλους ποὺ ἔτσι τὸ ξέρουνε, τὸ ἐλ.· ἂν ποτὲς γίνῃ ῥωμαίικο, ἐννοεῖται πὼς θὰ τὸ κάμουνε τολάχιστο, ἴσια ἴσια γιατὶ ἄλλαξε ὁ νόμος.

Digitized by Google

Μὰ τοὺς ἄλλους τοὺς δασκαλισμοὺς τοὺς ἀσυμμόρφωτους, γιατί νὰ τοὺς ἀλλάξουμε; Δὲν ὑπάρχει λόγος. *Ἀλλάζουμε ὅσους ἀλλάζουνε μοναχοί τους*, καὶ γι' ἀφτὸ σύγκριση καμιὰ δὲν ἔχει μὲ τὰ γαλλικά. Οἱ ἀνεμοφούσκωτοι δασκάλοι — *ἄνεμο σπέρνεις*, λέει μιὰ παροιμία γαλλική, ἀφοῦ γαλλικὰ θέλουνε, *φουρτούνα θὰ θερίσῃς* — οἱ ἀσυλλόγιστοι δασκάλοι πότε μᾶς κατηγοροῦνε ποὺ δασκαλισμοὺς δὲν παραδεχούμαστε, πότε μᾶς κατηγοροῦνε ποὺ παίρνουμε κάθε τόσο λέξες ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα. Καὶ δὲν εἶναι νάπορήσῃς μὲ τἀλλόκοτό τους τὸ κατηγόριο, ἀφοῦ δὲν τὸ ξεδιακρίνανε ἀκόμη τί θὰ πῇ καθαφτὸ δασκαλισμός. Ἐμεῖς ὅμως τώρα, ἐδῶ τοὺς ἔχουμε, γιατὶ βλέπω καὶ μᾶς βγάζουνε πάλε στὴ μέση κάτι γαλλικά, σὰν τὸ *respecter*, ποὺ εἶναι νιόπλαστος δασκαλισμὸς καὶ ποὺ τάχα δὲ συβιβάζεται μὲ τὸ *lait*, ὅπου τὸ *c* τοῦ *lacte* μὲ τὸ προηγούμενο *a* καταστάλαξε στὸ πρῶτα διπλόηχο, σήμερα μονόηχο *ai*. Ὅσα γράφει γι' ἀφτὰ ὁ κ. Χατζηδάκης (Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 777), εἶναι ἄτοπα, ἐπειδὴ δὲ διάβασε φαίνεται, προτοῦ γράψῃ, τὸ *Ῥω. Θέ.*, Α΄, σ. 71 κτλ., ὅπου τὰ ἐπιχειρήματά του γίνουνται θρούβαλα. Ἐμεῖς προσμένουμε, ἀπαιτοῦμε κιόλας ἀπὸ τοὺς κάνουμε νὰ μᾶς ἀποκριθοῦνε — μ' ἕνα *ναί*, ἢ μ' ἕνα *ὄχι*, τόσο μόνο — α΄) ἂν ὁ Ῥωμιὸς λέει μαθὲς ἢ δὲ λέει *χτένι*, *χτίζω*, *χτυπῶ* κτλ. κτλ.· β΄) ἂν ὁ Ῥωμιός, καὶ πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ Ἀθηναῖος λέει μαθὲς ἢ δὲ λέει *ἔχτρωμα* (κ. *Ῥ. κ. Μ.*, Β΄, 21)· γ΄) ἂν ὁ γραμματισμένος ὁ ἴδιος — ἂς εἶναι καὶ μιὰ φορὰ στὴ ζωή του· βλέπετε; τί παραχώρηση ποὺ τοὺς κάνουμε; — *μπορεῖ* νὰ πῇ *Φιλοχτήτης, καταχτητὴς* κτλ. (κ. *Ῥ. κ. Μ.*, Β΄, 166). Ὕστερις ἂς κοπιάσῃ νὰ μᾶς πῇ — μ' ἕνα *ναί*, ἢ μ' ἕνα *ὄχι*, τόσο μόνο — ἂν ὁ Γάλλος ποτὲς στὴ ζωή του, ἂς εἶναι καὶ μιὰ φορά, τὸ *respecter* θὰ σοῦ τὸ προφέρῃ ἀλλιῶς παρὰ *respecter* — δηλαδὴ *respexter* ἢ *respeter* ἢ ὅ τι ἄλλο φανταστῆς — τὸ *ministère* ἀλλιῶς παρὰ *ministère* — δηλαδὴ

Digitized by Google

minitère, minittère — ἢ ὅ τι ἄλλο σοῦ κατεβῇ — τὸ *penser* ἀλλιῶς παρὰ *penser* — δηλαδὴ *passer, paser* ἢ ὅ τι ἄλλο μοῦ σοφιστῇς κτλ. κτλ. κτλ. Ἐγὼ ἀπὸ Ῥωμιοὺς ἄκουσα τὸ γαλλικὸ *penser* νὰ μοῦ τὸ ποῦνε χωρὶς *r* (*Ῥω. Θέ.*, Α΄, 71), τὸ γαλλικὸ τὸ *docteur* νὰ μοῦ τὸ κάμουνε *doγteur* (*Ῥ. κ. Μ.*, Β΄, 129). Ἀπὸ Γάλλους στὴ Γαλλία δὲν ἄκουσα καὶ δὲ θἀκούσω.

Λοιπὸν ὁρίστε τί σημαίνει δασκαλισμὸς καὶ δασκαλισμός, δασκαλισμὸς τῆς καθαρέβουσας καὶ δασκαλισμὸς τοῦ πολιτισμοῦ.

8.

Συμμορφωμένοι κι ἀσυμμόρφωτοι δασκαλισμοί.

Τὸ κάτω κάτω, ἔχουμε στὴ δημοτική, καθὼς ἔχει κάθε λαός, συμμορφωμένους κι ἀσυμμόρφωτους δασκαλισμούς, πάει νὰ πῇ δασκαλισμοὺς ποὺ μοιάζουνε *ἀσυμμόρφωτοι*, ὄχι ἐπειδὴ συμμορφώνουνται σὲ κανόνες ζωντανούς, μὰ ἐπειδὴ *δὲ συμμορφωθήκανε σὲ κανόνες ποὺ πέρασε ἡ ἐποχή τους*. Οἱ ἄλλοι δασκαλισμοί, ἐκεῖνοι ποὺ τετραφάνερα ἐναντιώνουνται τὸ ζωντανὸ κανόνα, δὲν εἶναι μήτε *ἀσυμμόρφωτοι* μήτε *συμμορφωμένοι*, παρὰ σωστὰ νὰ τὸ πῇς *ἀνύπαρχτοι*, γιατὶ ὅσο δὲ συμμορφωθήκανε, ἀλήθεια δὲν ὑπάρχουνε, ἀφοῦ ὥρα τὴν ὥρα μεταμορφίζουνται καὶ πάνε στὰ στόματά μας τὰ ζωντανά. Οἱ δασκαλισμοὶ τοῦ τύπου *κ.λητήρα, ἔχτρωμα* εἶναι οἱ μόνοι ποὺ μὲ ἡσυχία μπορεῖ κανεὶς καὶ νὰ τοὺς γράψῃ. Τοὺς ἄλλους, πέφτει πολὺ δύσκολο, ἐπειδὴ γι' ἀφτούς, βάση ὅπου νὰ στηριχτῇς δὲν ἔχεις. Τὸ ἴδιο σὰ νὰ ἤθελες νὰ κολλήσῃς ἀέρα στὸ χαρτί σου ἢ μὲ ἄμμο νὰ μορφώσῃς τὰ ψηφιά σου. Προτοῦ βάλῃς ἀκόμη ἀκανόνιστο δασκαλισμό, κανονίστηκε κιόλας. Κανονίζεται τόσο καὶ τόσο γλήγορα ποὺ μόλις τὸ ὑποψιά-

Digitized by Google

ζεται κανένας. Ἐγὼ τουλάχιστο ἰδέα ὡς τώρα δὲν εἶχα πὼς τὸ *πτῶμα* ἔγινε πιὰ *φτῶμα*. Καὶ νά ποὺ τὶς προάλλες διαβάζω τὸ *φ* σὲ κάποιο χερόγραφο σταλμένο μου γιὰ τὸ Διαγωνισμὸ τοῦ 1905, ἀπὸ ἕνανε ποὺ μοῦ εἶναι τὄνομά του ἄγνωστο, μὰ ποὺ τὰ ῥωμαΐκα δὲν τοῦ εἶναι ἄγνωστα διόλου, ἐπειδὴ τὰ παίζει στὰ δάχτυλά του, νοιώθει, καθὼς εἶδα, κι ἀπὸ γλωσσολογία[1]. Λοιπὸν ἀσυλλόγιστα δὲν τὸ παραδέχτηκε ὁ ἄθρωπος τὸ *φ*. Θὰ τἄκουσε μὲ τὸ δίχως ἄλλο. Μὰ γιατί νὰ πορο῾ῦμε; Ἅμα ἕνας τύπος *λέγεται*, ἅμα πετάχτηκε, ποὺ νὰ πῇς, ἀπὸ τὸ χαρτὶ στὸ στόμα, συμμορφώνεται· ὅσο *γράφεται* μονάχα, μνήσκει ἀσυμμόρφωτος ἢ *ἀνύπαρχτος*, σὰν προτιμᾷς. Τὸ *πτῶμα*, γιὰ νὰ κάμῃ *φ* ἀντὶς *π*, σημαίνει πὼς *λέγεται*[2]. Ὁ Βαρλέντης πάλε, στὴν ὡραία του μετάφραση τοῦ *Προμηθέα* (σ. 8), τυπώνει τὸν ἀκόλουθο στίχο·

τοῦ Νείλου τὸ γλυκόπιοτο καὶ τὸ *σεπτὸ* ποτάμι.

1) Φαίνεται — μὰ φαίνεται μονάχα πὼς στὸ μεσαιώνα ὡς κ' ἕνα δασκάλικο ἀπτὼς (=ἄφοβος), λεγότανε ἀφτὸς (αἰώ. ιε' ;), κ. Β. Ζ. XV (1906) 362. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ τὸ φτωχός, μὲ φ τὸ λέγανε, ὅσο κι ἂν τὸ γράφανε μὲ π, « ist es denn heutzutage so vordringlich ἀφτὸς und νύχτα zu schreiben ? », ῥωτᾷ ὁ κ. A. H(eisenberg). Δὲν καταλαβαίνω τὸ ῥώτημα. Ἔπρεπε θαῤῥῶ πιὸ σωστὰ νὰ ῥωτήσῃ ἂν εἴχανε ἢ δὲν εἴχανε δίκιο, ἔτσι νὰ γράφουνε — κι ἂν ἡ ὀρθογραφία εἶχε τότες τὸ ἱστορικὸ νόημα ποὺ ἔχει σήμερις. Ὁ κ. A. H(eisenberg), ποὺ εἶναι τόσο ἄξιος βυζαντινολόγος καὶ γραφτοδίφης, ἀφτὸ ἔπρεπε πρῶτα πρῶτα νὰ συλλογιστῇ. Μὰ εἶναι καὶ πιὸ γενικὸ τὸ ζήτημα, ἐπειδὴ ἐννοεῖται πὼς ἂν ἀκολουθήσουμε τὴν ἀρχὴ πὼς ἡ ὀρθογραφία δὲν πειράζει, μποροῦμε νὰ γράφουμε ὅλη τὴν καθαρέβουσα — φτάνει νὰ τὴν προφέρνουμε σὰ δημοτική.

2) « Φίλε κ. Ψυχάρη, Εἶδα νὰ γράφετε στὴν... Ἀπολογία σας γιὰ τὴ λέξη πτῶμα (φτῶμα) πὼς δὲν τὴν ξέρατε νὰ λέγεται. Μὰ ἐδῶ σ' ὅλο τὸ Νησὶ εἶναι σὲ κοινὴ χρήση ἡ λέξη γιὰ ὅλα τὰ ψοφίμια, σὰ λ. χ. στὴ φράση· « Σὰν τοὺς ἀ(ε)τοὺς στὸ φτῶμα. » Μὰ φτῶμα λέει ἀκόμα ὁ Κυπριώτης καὶ κάθε κακὴ μυρουδιὰ στὴ φράση· « Τί βρώμα, φτῶμα ! » Μὰ καὶ μὲ τὴ σημασία τῆς ἀκινησίας στὴ φράση « Ξαπλωμένος σὰ φτῶμα » καὶ τῆς ἀλυγισιᾶς τῆς νεκρικῆς στὴ φράση « Ἔπεσε σὰ φτῶμα. »

» Μ. Δ. Φραγκούδης [ἀπὸ τὴν Κύπρο]. »

Γιὰ τὴ νεκρικὴ τὴν ἀλυγισιὰ (τὴν ἀκαμψία τῆς καθαρέβουσας) μοῦ γράφει ὁ Φραγκούδης σὲ κάποιο ἄλλο του γράμμα, πὼς ὑπάρχει στὴν Κύπρο τὸ κορδάκιασμα καὶ κορδάκι(ν). Ἔτσι τὸ λέει ὁ λαός. Ὡραῖος ὅρος κ' ἴσως καλὰ θὰ κάμουμε νὰ τὸν παραδεχτοῦμε, σὰν πολὺ γραφικὸς ποὺ εἶναι.

Digitized by Google

Πολὺ σωστά. Καὶ τόντις ὁ τύπος *σεπτὸς δὲ λέγεται*· ἀσυνήθιστος ὁλότελα στὴν ὁμιλία· ὁ *σεπτὸς ἅναξ*, τὸ *σεπτὸν στέμμα*, εἶναι λέξες ποὺ ποτὲς δὲ *λέγουνται*· ἀπαγγέλνουνται, σὰ βαστᾷς τὸ χαρτὶ στὸ χέρι, γιατὶ *γράφουνται* μονάχα. Ζωντανὲς τὸ λοιπὸ δὲν μπορεῖ νἄναι. Μὰ πῶς θέλετε νὰ τἀποφασίσῃ κανείς, ἔτσι, ἀδίσταχτα, ξεθαρρεμένα, μὲ τὴν εἰρήνη τῆς καρδιᾶς του, νὰ φιλοξενήσῃ στὰ βιβλία του τύπους νεκρούς; Θὰ μοῦ πῆτε· τοὺς βάζουμε κι ἀφτοὶ κανονίζουνται μοναχοί τους. Τί μᾶς μέλει; Ἐμεῖς *προσμένουμε*. — Ὄχι! Ἐγὼ τρέμω μήπως ἄξαφνα παρασυρθοῦμε ἀπὸ τέτοιαν ἀρχὴ καὶ πάρουμε ἀκανόνιστους τύπους, ἀπὸ κάποια κρύφια συγκατάβαση, ἐλᾶτε δά, κι ἀπὸ κάποιο φόβο τῆς καθαρέβουσας, παραβλέποντας κιόλας ἀνήθελά μας, ἴσως καὶ μὴν καλοξετάζοντας, γιὰ τὸ χατίρι τοῦ δασκάλου, πότε κανονιστήκανε, πότε ὄχι. Τί νὰ σᾶς πῶ; *Προσμένω* καὶ γώ, μὰ *προσμένω* νὰ ζωντανέψουνε πρῶτα τέτοιοι δασκαλισμοί, τοὺς ζωντανέβω κι ὁ ἴδιος, ἂν εἶναι ἀνάγκη, γιατὶ ἐμεῖς ζωὴ διψοῦμε στὴ γλώσσα καὶ σὲ ὅλα.

9.

Οἱ ἀκανόνιστοι κανονίζουνται.

Ἡ ἀλήθεια, τὸ κάτω κάτω, ποιὰ εἶναι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ποὺ ἡ καθαρέβουσα καθαφτὸ δὲν ὑπάρχει, ὅσο μνήσκει ἀκανόνιστη. Ἀπορῶ πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ φιλονικήσῃ γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, χωρὶς κἄνε νὰ ξετάσῃ, χωρὶς νὰ πάρῃ οὔτε μιὰ στιγμούλα ὑπόψη κάτι πολὺ σημαντικό, κάτι βάσιμο ποὺ ἀκολουθεῖ κάθε μέρα, κάθε ὥρα, ποὺ τὸ εἴπαμε πολλὲς φορές, ποὺ τὸ ξαναλέμε καὶ δῶ, ποὺ θὰ τὸ ξαναποῦμε βέβαια κι ἀλλοῦ, γιατὶ πρέπει στὸ τέλος τῶν τελῶνε νὰ μπῇ

Digitized by Google

σὲ λογαριασμό, κι ἀφτὸ εἶναι ποὺ ἡ καθαρέβουσα, ὕπαρξη πραματικὴ δὲν ἔχει, ἀφοῦ, ὅπως δείξαμε, ἀλλάζουνε οἱ τύποι της, σὰν πέφτουνε στὴν κοινὴ προφορά. Νομίζουνε κάποτες πὼς τὰ στοχαστήκαμε ἀφτὰ ποὺ λέμε γιὰ νὰ πειράξουμε τάχα τοὺς δασκάλους ἢ πὼς τίποτα δὲ σημαίνουνε καὶ ψιλολογοῦμε. Εἶναι ὡςτόσο ἀξιοπαρατήρητο, ἴσως τὸ πιὸ ἀξιοπαρατήρητο ἀπ' ὅλα, ποὺ μιὰ λέξη καθὼς ἡ λέξη *ἔνστικτον*, λέξη χρήσιμη, λέξη ἀναγκαία, δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ, γιατὶ μὲ τὸ *νστ* καὶ τὸ *κτ* μᾶς ἔρχεται σὰν ξένη καὶ πρέπει δίχως ἄλλο κάτι νὰ τῆς κάμουμε, γιὰ νὰ τὴν προφέρουμε. Κ' ἔτσι χάνει τὸ *ν* καὶ χαλνᾷ τὸ *κ* της, ὅταν τὴ λὲς (κ. *Ἑ. κ. Μ.*, Β', σ. 17). Ἀδύνατο λοιπὸ νὰ γράψω μιὰ λέξη ποὺ ἄβριο θὰ μοῦ βγάλῃ ἄλλη μορφή, μάλιστα καὶ δυὸ τρεῖς μορφές της καινούριες, *ἔνστιχτον*, *ἔστιχτον*, *ἔνστιχτο*, *ἔστιχτο*, κτλ. (κ. *Ἑ. κ. Μ.*, Β', σ. 17· στὴ *Ζ. κι Ἀ.*, παντοῦ τὸ εἶπα *ψυχόρμητο*). Παρόμοια παραδείγματα καταλόγισα σελίδες ἀλάκαιρες (κ. *Ἑ. κ. Μ.*, Β', σ. 165). Ὁρίστε κι ἄλλα εἴτε ἀπὸ φημερίδες, εἴτε ἀπὸ τὴν ὁμιλία, γιατὶ ἄπειρα συνάζει κανένας· *ἠστάνετο* (ἀπὸ τὸν κ. Ν. Καζάζη, 23 Ὀχτώβρη, 1903), *ξαστενισμένος*, *σκετικά*, *σκῆμα*, *κατεφκαριστημένος* (ἀπὸ κυρίες, ναί, μὲ *φ* καὶ *κ*), *διεφτυντής*, *ἐχ τῆς πείρας* (ἀπὸ τὸν Ταβουλάρη), *ἔχταχτα*, *παρείσαχτοι* (ἀπὸ πλούσιους Ῥωμιούς), *ἔπαψε* (ἀπὸ δημοσιογράφο βουτηγμένο στὴ βαθειὰ τὴν ἑλληνικὴ καὶ ποὺ μοῦ διάβαζε ἄρθρο στὴν καθαρέβουσα, ὅπου ἐννοεῖται πὼς τὸ κείμενο *ἔπαυσε* τὄγραφε, 21 τοῦ Φλεβάρη, 1904), *σκῆμα*, *Σπερίδωνος* (ἀπὸ σοφὸ ἀρχιμαντρίτη, 28 τοῦ Ἀπρίλη, 1903), *ζωτροφή*, *ὑπογοντριωσύνη*, *τῆς ἰδεὸς* (ἀπὸ διάφορους), *ἂν ἀπορρίψτῃ ἡ ἀναίρεσή του* (ἀπὸ δικηγόρο), *τὸ καθῆκο μου* (ἀπὸ δικηγόρο καὶ τοῦτο), *περίστασες* (ἀπὸ δυὸ τρία γράμματα ποὺ μοῦ γράψανε δημοδασκάλοι), *τῆς πατρίδας*, *ξέρετε* (ἀφτὰ εἰπωθήκανε στὸ δικαστήριο, κ. *Ἀκρόπολη*, Μάρτη, 15, 1902, σ. 2, στ. 1· Μάρτη, 16, σ. 1, στ. 3,

Digitized by Google

καὶ πόσα δὲ λέγουνται στὰ δικαστήρια ὡς κι ἀπὸ τοὺς δικαστάδες!), *σάλπιγγα, φύλακας, μάρτυρας, Ἕλληνας* (ἀπὸ λογιῶ λογιῶ ἀθρώπους), *τοῦ νομάρχη, νομάρχηδες, νομάρχισσα* (κ. Κονεμένο, *Ζήτημα*, σ. 11), *τῆς ἀκυρώσως* (ἀπὸ μιὰ κυρία· νά σου λοιπὸν τί θὰ γίνῃ κ' ἡ γενικὴ *τῆς κυβερνήσεως ἢ τῶν κυβερνήσεων*, ποὺ μᾶς θερμοσυστήνουνε μερικοὶ φίλοι μας), *ἐγγυητάδες* (ἀπὸ ἄλλη κυρία, 15 τοῦ Ἀπρίλη, 1903), *τοὺς ἀλύσσους* (ἀπὸ κάποιονε), *τὰ προσποιημένα, διάδωσε, συγκινιέται, κατάληξε* (στὴν κουβέντα κι ἀπὸ κυρίες τὰ περισσότερα), *προστέσω* (δυὸ φορές, ἀπὸ σοφή, πλούσια κυρία, ποὺ ἂν ἀφτὴ δὲν ξέρει τὴ γλώσσα *τῶν αἰθουσῶνε*, ποιὸς τὴν ξέρει, δὲν τὸ ξέρω)· *ἰσχερίζομαι*, ἀπὸ τὸν κ. Ν. Δόσιο, 14 τοῦ Μάη, 1906· ἀκούστε τώρα καὶ γιὰ τὸ *ν· δίκη(ν) γαϊδουρίων, δίκη(ν) γαλβᾶ, ἔ(μ)βλημα, τὸ μεσάζο(ν) πρόσωπο* (λοιπὸν καὶ μὲ κατοπινὸ *π!*), *στοὺς νυφίους, ὁ νύφιος, ἐν περιπτώσει καθ' ἣ(ν) θὰ θελήσουν* (ἀφτὰ στὴ βαθειὰ τὴν καθαρέβουσα, κι ὅμως χωρὶς *ν!*), *τὸ ζήτημα τῶ(ν) διαμαντικῶν, δὲν ξέρου(ν) γαλλικά, σκά(ν)δαλο, μὲ τὸ ἔχει(ν) λαμβάνει(ν) ποὔχουμε, τριῶ(ν) βδομαδῶ(ν), ἐπὶ τῶν ἡμερῶ(ν) μας, τῶν ἡμερῶ(ν) τῶν πατέρω(ν) μας, πά(ν)σοφον*[1], *ἐ(μ)βαθύνω, ἀπαρέ(μ)φατα, πά(γ)γνωστο, ἐ(μ)φύσημα, σᾶς συ(μ)βουλέβουμαι, λοιπὸ(ν) μὲ λέτε, νὰ μᾶς ἐ(ν)θαῤῥύνετε, νὰ(μ)φιταλαντέβεται, ἐ(ν) συγκρίσει, μελα(γ)χολική, μὲ συ(γ)χωρεῖτε πολύ, ῥακέ(ν)δυτοι, συ(μ)φωνημένο, τὸ(ν) γράφει, κανένα μέλλο(ν)* (τέλος φράσης), *μὲ τὸ(ν) διαβήτη, τὴν πρόληψη(ν), κατάσταση(ν), ἀπόσταση(ν), μὲ σκέψη(ν)*· ἀφίνω καὶ κάτι ἄλλα, *ἐκερτρικὴ* (= ἐκκ.), *φιλάσθεγη, ἐκαθήμουνα ἔχτοτε, ἱκανοποίσεις* (ἀπὸ κυρίες τὰ περισσότερα, ποὺ παραδοθήκανε τὴν καθαρέβουσα σκολειό, ποὺ εἴτανε καὶ λαμπρὲς μαθήτριες). Ἂν ὅμως μήτε καθηγητάδες

1) Γιατὶ μὲ ν, δηλαδὴ πάνσοφος, μᾶς τὸ κανόνισε ἡ καθαρέβουσα, ἐνῶ τἀρχαῖο θἄτανε χωρὶς ἄλλο πάσσοφος, ποὺ βρίσκεται σὲ καλὰ χερόγραφα (κ. Ἰλ. Πολ. 598 D).

Digitized by Google

τοῦ Πανεπιστήμιου, μήτε θεατρῖνοι (τοῦ Βασιλικοῦ Θέατρου), μήτε πλούσιοι, μήτε δημοσιογράφοι, μήτε σοφοὶ ἀρχιμαντρῖτες, μήτε διάφοροι, μήτε δικηγόροι, μήτε δημοδασκάλοι, μήτε φημερίδες, μήτε δικαστήρια, μήτε λογιῶ λογιῶ ἀθρῶποι, μήτε λαός, μήτε κοινωνία, μήτε κυρίες, μήτε σκολειά, δὲν μποροῦνε νὰ μιλήσουνε ἀλάθεφτα τὴν καθαρέβουσα, τί γλώσσα εἶναι λοιπὸν ἀφτὴ ποὺ μᾶς μαθαίνετε, ποὺ μαθαίνετε στὸ ἔθνος; Σωστὰ κουρέλλια.

10.

Ἐπιχειρήματα τοῦ δασκάλου ἀνάποδα.

Δύσκολα, πολὺ δύσκολα ὅμως πείθεται ὁ δάσκαλος καὶ γιὰ βέβαιο θὰ μᾶς πῇ πὼς τέτοια *παραβλεψίματα* ἢ τέτοια *παρακούσματα* — ποὺ μήτε παρακούσματα εἶναι μήτε παραβλεψίματα — θὰ τὰ βροῦμε σὲ κάθε γλώσσα. Ἡ καθαρέβουσα θὰ κάμῃ φρόνιμα νὰ κάθεται στὴ γωνιά της καὶ νὰ μὴ συγκρίνεται μὲ καμιὰν ἀπὸ τὶς ζωντανὲς γλῶσσες ποὺ μιληθήκανε, ποὺ μιλιοῦνται ἢ ποὺ θὰ μιληθοῦνε, γιατὶ δὲ μοιάζει μὲ καμιά. Εἶναι λάθος, εἶναι ἢ ἀμάθεια ἢ κακὴ πίστη νὰ συγκρίνεται ἄξαφνα μὲ τὰ γαλλικά. Ἡ γλώσσα στὴ Γαλλία, ἡ μιλημένη δημοτική, λαϊκή, πρόστυχη — ὅπως θέλεις πές τηνε — μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ διαφέρῃ, ἂς ὑποθέσουμε ἂν ἀγαπᾷς πὼς κι ἀπὸ τώρα διαφέρνει ἀπὸ τὴ γραφτή, ὅσο ἀπὸ τὰ κινέζικα τὰ ἑλληνικά· μ' ἀφτὸ δὲν ἔδειξες πὼς ἡ διαφορὰ μεταξὺ μιλημένη καὶ γραφτὴ γαλλική, ἔχει τὴν παραμικρὴ τὴ συγγένεια μὲ τὴ ῥωμαϊκὴ διγλωσσία, γιατί, ὅταν καθιερώθηκε στὴ Γαλλία ἡ γραφτὴ γλώσσα, δὲν πήγανε νὰ κάμουνε τὸν *πατέρα πατήρ*, τὸ *παιδὶ τέκνον* ἢ *παῖς*, τὸ *ψωμὶ ἄρτος*, τὸ *νερὸ ὕδωρ* καὶ *βαρέλιον* τὸ *βαρέλι*, ὅπως τὸ στοχάστηκε ἡ προκομμένη

Digitized by Google

καθαρέβουσά μας, παρὰ γραφτὴ καὶ μιλημένη ἀποτελούσανε μιὰ καὶ μόνη γλώσσα. Ἐννοεῖται ὅμως πὼς μὲ τὸν καιρὸ κάθε γλώσσα θἀλλάξῃ. Λοιπὸν τί ἀκολουθεῖ στὴ Γαλλία, κι ἀλλοῦ; Ἀκολουθεῖ πού ἀλλάζουνε *καὶ* γραφτὴ *καὶ* μιλημένη. Μὰ κ' οἱ δυό τους ἀλλάζουνε πολὺ πολὺ ἀγάλια, ἡ γραφτή, ἐπειδὴ καὶ παραδίνεται ὁλοένα, ἡ μιλημένη, ἐπειδὴ κ' ἡ παράδοση ἀφτὴ σταματᾷ κάπως τὸ φυσικό μας γλωσσικὸ ξετύλιγμα, καὶ τὸ σταματᾷ ἴσια ἴσια γιατὶ ἀπαρχῆς οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὰ βιβλία τους δὲ μαθαίνανε πάπαγαλίστικα, παρὰ γαλλικά, πλαστὴ γλώσσα δὲ μαθαίνανε, μαθαίνανε ζωντανή. Τὸ εἴπαμε, τὸ ξεδιαλίσαμε, τὸ τυπώσαμε κι ἀπὸ τὰ 1888 (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', 110-111). Ἀναφέραμε τὸ *tu aimes* τὸ κλασσικὸ καὶ τὸ *taimes* (κατὰ τὸ *jaime, il aime)*, πού ὡς τώρα δὲν μπόρεσε νὰ προκόψῃ. Ἂς ἀναφέρουμε κι ἄλλο ἕνα πού στάθηκε πιὸ τυχερό. Τὸ *θυμοῦμαι*, γαλλικά, λεγότανε πρῶτα *il me souvient*, κ' ἔτσι τὸ ξέρει ὁ Μολιέρος, δηλαδὴ *illud mihi subvenit* = *ἀφτὸ μοῦ ἔρχεται ἀπὸ κάτω (ἀπὸ τὸ μνημονικό)*· κι ἂν κοιτάξῃς τὴν ἐτυμολογία, εἶναι τὸ μόνο σωστό, ἔτσι νὰ τὸ πῇς[1]. Μὰ δὲν τὸ λέει κανένας σήμερα ἢ τουλά-

1) K. Molière *(Les gr. écr. de la Fr.*, τ. XIII. Lexique, σ. 493)· κ. καὶ *L'Ecole des Femmes*, στ. 464 (ἴδια ἔκδοση) καὶ τὴ σημείωση· « Voyez pour cette forme ancienne du verbe impersonnel : « vous ennuyoit-il ? » plusieurs exemples empruntés aux écrivains du dix-septième siècle par M. Littré. « Molière, pour ce verbe, a mis en présence, dit Génin dans son *Lexique*, l'ancienne locution et la nouvelle. » L'ancienne est seule logique, ajoute-t-il, et la raison qu'il en donne, c'est que l'on n'ennuie pas soi-même. S'il est, au contraire, une vérité d'observation devenue un lieu commun pour les moralistes, c'est que la cause principale de l'ennui est en nous-même, et c'est très logiquement qu'Agnès, dont l'âme, sous son calme apparent, ne manque pas d'activité, répond : « Jamais, je ne m'ennuie [στ. 464] ». Ἂς παρατηρήσουμε ὡςτόσο πὼς τὸ *ennuyer* προέρχεται ἀπὸ τὸ *inodiare*, μισῶ, δηλαδὴ πολὺ δυνατὴ λέξη, κι ὅταν τίποτις μᾶς πειράζει, θὰ ποῦμε φυσικὰ (cela) *m'ennuie (me inodiat* = μὲ μισᾷ), ποὺ εἶναι λοιπὸν καὶ τὸ σωστό· δὲ θὰ ποῦμε *je m'ennuie* = *me inodio*. Σήμερα, τὸ *il me souvient* τὸ γράφουμε κάποτες ἢ καὶ τὸ λέμε *(Oui... oui... il me souvient bien)*· τὸ *il m'ennuie*, ὅλους διόλου ἄχρηστο.

Digitized by Google

τοῦ Πανεπιστήμιου, μήτε θεατρῖνοι (τοῦ Βασιλικοῦ Θέατρου), μήτε πλούσιοι, μήτε δημοσιογράφοι, μήτε σοφοὶ ἀρχιμαντρῖτες, μήτε διάφοροι, μήτε δικηγόροι, μήτε δημοδασκάλοι, μήτε φημερίδες, μήτε δικαστήρια, μήτε λογιῶ λογιῶ ἀθρῶποι, μήτε λαός, μήτε κοινωνία, μήτε κυρίες, μήτε σκολειά, δὲν μποροῦνε νὰ μιλήσουνε ἀλάθεφτα τὴν καθαρέβουσα, τί γλώσσα εἶναι λοιπὸν ἀφτὴ ποὺ μᾶς μαθαίνετε, ποὺ μαθαίνετε στὸ ἔθνος; Σωστὰ κουρέλλια.

10.

Ἐπιχειρήματα τοῦ δασκάλου ἀνάποδα.

Δύσκολα, πολὺ δύσκολα ὅμως πείθεται ὁ δάσκαλος καὶ γιὰ βέβαιο θὰ μᾶς πῇ πὼς τέτοια *παραβλεψίματα* ἢ τέτοια *παρακούσματα* — ποὺ μήτε παρακούσματα εἶναι μήτε παραβλεψίματα — θὰ τὰ βροῦμε σὲ κάθε γλώσσα. Ἡ καθαρέβουσα θὰ κάμῃ φρόνιμα νὰ κάθεται στὴ γωνιά της καὶ νὰ μὴ συγκρίνεται μὲ καμιὰν ἀπὸ τὶς ζωντανὲς γλῶσσες ποὺ μιληθήκανε, ποὺ μιλιοῦνται ἢ ποὺ θὰ μιληθοῦνε, γιατὶ δὲ μοιάζει μὲ καμιά. Εἶναι λάθος, εἶναι ἡ ἀμάθεια ἢ κακὴ πίστη νὰ συγκρίνεται ἄξαφνα μὲ τὰ γαλλικά. Ἡ γλώσσα στὴ Γαλλία, ἡ μιλημένη δημοτική, λαϊκή, πρόστυχη — ὅπως θέλεις πές τηνε — μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ διαφέρῃ, ἂς ὑποθέσουμε ἂν ἀγαπᾷς πὼς κι ἀπὸ τώρα διαφέρει ἀπὸ τὴ γραφτή, ὅσο ἀπὸ τὰ κινέζικα τὰ ἑλληνικά· μ' ἀφτὸ δὲν ἔδειξες πὼς ἡ διαφορὰ μεταξὺ μιλημένη καὶ γραφτὴ γαλλική, ἔχει τὴν παραμικρὴ τὴ συγγένεια μὲ τὴ ῥωμαϊκὴ διγλωσσία, γιατί, ὅταν καθιερώθηκε στὴ Γαλλία ἡ γραφτὴ γλώσσα, δὲν πήγανε νὰ κάμουνε τὸν *πατέρα πατήρ*, τὸ *παιδὶ τέκνον* ἢ *παῖς*, τὸ *ψωμὶ ἄρτος*, τὸ *νερὸ ὕδωρ* καὶ *βαρέλιον* τὸ *βαρέλι*, ὅπως τὸ στοχάστηκε ἡ προκομμένη

Digitized by Google

καθαρέβουσά μας, παρὰ γραφτὴ καὶ μιλημένη ἀποτελούσανε μιὰ καὶ μόνη γλώσσα. Ἐννοεῖται ὅμως πὼς μὲ τὸν καιρὸ κάθε γλώσσα θἀλλάξῃ. Λοιπὸν τί ἀκολουθεῖ στὴ Γαλλία, κι ἀλλοῦ; Ἀκολουθεῖ πὼ ἀλλάζουνε *καὶ* γραφτὴ *καὶ* μιλημένη. Μὰ κ' οἱ δυό τους ἀλλάζουνε πολὺ πολὺ ἀγάλια, ἡ γραφτή, ἐπειδὴ καὶ παραδίνεται ὁλοένα, ἡ μιλημένη, ἐπειδὴ κ' ἡ παράδοση ἀφτὴ σταματᾷ κάπως τὸ φυσικό μας γλωσσικὸ ξετύλιγμα, καὶ τὸ σταματᾷ ἴσια ἴσια γιατὶ ἀπαρχῆς οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὰ βιβλία τους δὲ μαθαίνανε πάπαγαλίστικα, παρὰ γαλλικά, πλαστὴ γλώσσα δὲ μαθαίνανε, μαθαίνανε ζωντανή. Τὸ εἴπαμε, τὸ ξεδιαλίσαμε, τὸ τυπώσαμε κι ἀπὸ τὰ 1888 (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', 110-111). Ἀναφέραμε τὸ *tu aimes* τὸ κλασσικὸ καὶ τὸ *taimes* (κατὰ τὸ *jaime, il aime)*, πὼ ὡς τώρα δὲν μπόρεσε νὰ προκόψῃ. Ἂς ἀναφέρουμε κι ἄλλο ἕνα πὼ στάθηκε πιὸ τυχερό. Τὸ *θυμοῦμαι*, γαλλικά, λεγότανε πρῶτα *il me souvient*, κ' ἔτσι τὸ ξέρει ὁ Μολιέρος, δηλαδὴ *illud mihi subvenit* = *ἀφτὸ μοῦ ἔρχεται ἀπὸ κάτω (ἀπὸ τὸ μνημονικό)*· κι ἂν κοιτάξῃς τὴν ἐτυμολογία, εἶναι τὸ μόνο σωστό, ἔτσι νὰ τὸ πῇς[1]. Μὰ δὲν τὸ λέει κανένας σήμερα ἢ τουλά-

1) K. Molière *(Les gr. écr. de la Fr.*, τ. XIII. Lexique, σ. 493)· κ. καὶ *L'Ecole des Femmes*, στ. 464 (ἴδια ἔκδοση) καὶ τὴ σημείωση· « Voyez pour cette forme ancienne du verbe impersonnel : « vous ennuyoit-il ? » plusieurs exemples empruntés aux écrivains du dix-septième siècle par M. Littré. « Molière, pour ce verbe, a mis en présence, dit Génin dans son *Lexique*, l'ancienne locution et la nouvelle. » L'ancienne est seule logique, ajoute-t-il, et la raison qu'il en donne, c'est que l'on n'ennuie pas soi-même. S'il est, au contraire, une vérité d'observation devenue un lieu commun pour les moralistes, c'est que la cause principale de l'ennui est en nous-même, et c'est très logiquement qu'Agnès, dont l'âme, sous son calme apparent, ne manque pas d'activité, répond : « Jamais, je ne m'ennuie [στ. 464] ». Ἂς παρατηρήσουμε ὡςτόσο πὼς τὸ *ennuyer* προέρχεται ἀπὸ τὸ *inodiare*, μισῶ, δηλαδὴ πολὺ δυνατὴ λέξη, κι ὅταν τίποτις μᾶς πειράζει, θὰ ποῦμε φυσικὰ (cela) *m'ennuie (me inodiat* = μὲ μισᾷ), πὼ εἶναι λοιπὸν καὶ τὸ σωστό· δὲ θὰ ποῦμε *je m'ennuie* = *me inodio*. Σήμερα, τὸ *il me souvient* τὸ γράφουμε κάποτες ἢ καὶ τὸ λέμε *(Oui... oui... il me souvient bien)*· τὸ *il m'ennuie*, ὅλους διόλου ἄχρηστο.

Digitized by Google

χιστο πολὺ σπάνια θἀκουστῇ, κι ἀπὸ νωρίς, ἀπὸ τὸν αἰώνα τὸ δέκατο ἕβδομο, ἀκόμη καὶ στὰ χρόνια τοῦ Μολιέρου, τἀλλάξανε κι ἀντὶς ἀπρόσωπο ῥῆμα κατάντησε προσωπικό, ξαιτίας τοῦ *je me rappelle*. Ἔτσι καὶ τὸ *il me souvient* ἔγινε *je me souviens*, ποὺ καθαφτὸ νόημα δὲν ἔχει, ἀφοῦ τί σημαίνει *ἔρχουμαι ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἐαφτό μου*, *ego mihi subvenio* (τὸ *me* τοῦ *je me souviens* εἶναι δοτική); Τὸ *je me rappelle* ὅμως κάπως δικιολογημένο, *ἐγὼ ξαναφωνάζω* (κάτι) *στὸν ἐαφτό μου, ἀνακαλῶ, θυμοῦμαι* (πάλε δοτικὴ τὸ *me*, *je rappelle à moi)*. Ἂς προσέξουμε τώρα στὸ *κάτι* τοῦ *ξαναφωνάζω* ἢ στὸ ῥηματικὸ *ἀντικείμενο*. Λέγανε *il m'en souvient, il me souvient de quelque chose*, γενική, *μοῦ ἔρχεται κάτι τοῦ τάδε ἢ τοῦ τάδε, ἀπὸ τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε*. Ἡ γενικὴ ἔμεινε μὲ τὴν προσωπικὴ τὴν ἔγκλιση, *je m'en souviens*, ποὺ εἶναι κάμποσο *βάρβαρο*, μὰ ποὺ τρώγεται, ὅπως κι ἂν εἶναι· κλερονομημένο ἀπὸ τὸ *il me souvient*. Μὰ πῶς σοῦ φαίνεται τὸ *je m'en rappelle*; Τὸ λόγο του δὲν ἔχει. Μὲ τὸ *se souvenir* ἡ γενικὴ ταιριάζει· δὲν ταιριάζει διόλου μὲ τὸ *se rappeler*· εἶναι σὰ νἄλεγες ῥωμαΐκα, *θυμοῦμαι ἀπὸ κάτι, θυμοῦμαι σὲ κάτι*. Γι' ἀφτὸ καὶ τὸ καταδικάζουνε οἱ γραμματικές. Περνᾷ μάλιστα στὴ γραμματισμένη τὴν παρέα γιὰ *φριχτὸ* σφάλμα, ὄχι νὰ τὸ γράφῃς, μὰ καὶ νὰ τὸ λὲς στὴν ὁμιλία. Ὡςτόσο τί φελᾷ; Σφάλμα ποὺ *ἀδύνατο* νὰ τἀποφύγῃς, γιατὶ βασίζεται στὴν κοινὴ συνήθεια. Κάθε τόσο χρειάζεται τὸ ῥῆμα *je m'en souviens*, ὅπου ἡ γενικὴ *en* εἶναι κανονική· ἀπὸ ἀναλογία μπῆκε στὸ *je me rappelle*, ποὺ τἄκουσα χίλιες φορὲς ἀπὸ γραμματισμένους, ἀπὸ *ἀκαδημαϊκοὺς* (πεντέξη) μὲ γενική, *je m'en rappelle*, ἀντὶς *je me le rappelle*, ὅσο κι ἂν τὸ φωνάζουνε οἱ γραμματικὲς στὸ σκολειὸ πὼς ἔτσι πρέπει. Ὁ ἀγαπημένος μου ὁ δάσκαλος ὁ Gaston Paris μοῦ εἶπε μάλιστα πὼς στὸ λόγο ἑνὸς *ἀκαδημαϊκοῦ*, τοῦ κ. d'Haussonville, τὸ εἶδε *τυπωμένο* τὸ λάθος, δηλαδὴ *je me rappelle de*..., μὲ

Digitized by Google

γενική. Δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ τὸ μέρος, μὰ διόλου δὲν ἀπόρησα. Τὸ προσμένει κιόλας κανένας, τόσο εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γίνῃ, κι ἅμα τὸ γράψῃ, ἅμα τὸ τυπώσῃ κι ἄλλος ἀκαδημαϊκός, ἔπειτα ἕνας τρίτος, καθιερώθηκε, πάει, γιατὶ ἔτσι *ἀλλάζουνε* οἱ γλῶσσες. Ἔτσι καὶ τὸ *tout de suite,* λέγεται καὶ *γράφεται* σήμερα παντοῦ *de suite,* ἂν καὶ τὸ νόημα ὁλότελα διαφορετικό· ἔτσι καὶ τὸ causer, ἀπὸ τὸ *parler, je lui parle,* λέγεται μὲ δοτική, *je lui cause,* ἀντὶς *causer avec quelqu'un*[1]. Ὁ Ζολὰς τὸ παραδέχτηκε στὰ βιβλία του· ἄλλοι τὸ βάζουνε πίτηδες, γιατὶ τοῦ βρίσκουνε μιὰ χάρη ξεχωριστή, μιὰ ποίηση ἁπλὴ καὶ τρυφερώτερη ἀπὸ τὸ κλασσικὸ τὸ *causer avec*[2].

Βουνὸ μποροῦσα νὰ σᾶς τὰ κάμω τὰ παραδείγματα. Τί ἀποδείχτηκε ὅμως κι ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ ἀραδιάσαμε; Ἀποδείχτηκε πὼς μ' ὅλες τὶς φημερίδες, μ' ὅλα τὰ σκολειά, μ' ὅλα τἀριστουργήματα, σὲ μιὰ Γαλλία, ὁ μιλημένος τύπος διώχνει τὸ γραμμένονε γιὰ νὰ μπῇ στὴ θέση του. Καὶ δὲν εἶναι νὰ πῇς πὼς γραμμένος τύπος εἶναι τύπος *νεκρός,* διόλου! Ζωντανὸς καὶ τοῦτος. Μὰ ὁ μιλημένος *ζωντανότερος* καὶ νικᾷ.

Λοιπὸν ἡ γαλλικὴ φιλολογικὴ γλώσσα μοιάζει ὄχι μὲ τὴν καθαρέβουσα τὴν ἀνίδεη, παρὰ σὲ κάμποσα μὲ τὴ δημοτική, τὴ σημερνὴ δημοτική, ὅπως μορφώνεται ἴσια ἴσια γιὰ σκοποὺς φιλολογικούς, κι ἀφοῦ καιρὸ δὲν ἔχουμε ὅλα νὰ τὰ ποῦμε, τουλάχιστο ἂς ἐφκολύνουμε στὸν ἀναγνώστη μας μιὰ ἔρεβνα ποὺ θὰ τοῦ ἀρέσῃ καὶ ποὺ μπορεῖ ὡραῖα νὰ τὴν κάμῃ ὁ

1) Γιὰ κάτι τέτοια, κ. νόστιμο ἄρθρο τοῦ G. Pélissier, *La déformation de la langue française par le journal, La Revue,* 15 Février, 1906, σ. 472-478.

2) Νὰ πῶ τὴν ἁμαρτία μου, γιὰ κάτι τέτοιους λόγους ἔγραψα καὶ γὼ στὴ μεταφρασμένη μου τὴ Ζούλια *(Cadeau de Noces,* Calmann Lévy, 1893, σ. 249)· « Entends-tu ce que murmure ma voix, très bas, Léla, craintivement, plus doucement encore que les feuilles qui te causent! » Μοῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ πῇ κανεὶς ἐδῶ· « Les feuilles qui causent *avec* toi. » Πάει ἀμέσως ἡ μυστικάδα ὅλη, πάει καὶ τἀόριστο ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται θαῤῥῶ, σὰν κουβεντιάζουνε μὲ γυναίκα τὰ φύλλα.

Digitized by Google

ἀρχικὸ *étude* καὶ *espérer*, ἔτσι καὶ σήμερα κάμποσο συχνὰ λέγεται ἢ *estation (station)* ἢ *estatue (statue)*. Κάποτες ξεναντίας βγαίνει κανένας καινούριος νόμος στὴ μέση, καὶ τὸ *cinquième*, *πέμτο* (δηλαδὴ *πέμτο πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ)*, ἀλλάζει τὸ *κ* ξαιτίας τοῦ συνακόλουθου *ι*, πιὸ σωστὰ *ʒ*, καὶ τὸ κάνει *τ*, *cintième* (σελτʒέμ)[1]. Τὰ παιδιὰ κι ὁ λαὸς πολὺ συνηθίζουνε καὶ τὸ *cintième* καὶ τὸ *estatue*.

Μὰ τί ἔχει ἀφτὸ νὰ κάμῃ καὶ τί σημαίνει στὸ θεό σας; Τὰ γαλλόπαιδα, ὡς κι ὁ Γάλλος κάθε ἡλικίας, ἅμα τοὺς μάθῃς τὸ *dense*, τὸ *linoléum*, τὸ *stérilisé*, τὸ *station*, τὸ *statue*, τὸ *cinquième*, περίφημα θὰ καταλάβουνε καὶ περίφημα θὰ σοῦ τὰ ξαναποῦνε ὅπως τοὺς τἄχεις μαθημένα, ἑρμηνεμένα. Τὸ *station*, τὸ *statue* καὶ τὸ *cinquième* μάλιστα, τὸ παιδὶ ἔτσι σοῦ τὰ λέει, μιὰ καὶ πῆγε σκολειό. Νά καὶ τρανὴ ἀπόδειξη ποὺ ἀφτὰ μαθαίνουνται. Τοὺς δικούς μας τοὺς τὸ μαθαίνεις, τοὺς τὸ κοπανίζεις χρόνια νὰ λένε *ἀσθενής*, μὲ *σθ*, νὰ λένε *Φιλοκτήτης*, μὲ *κτ*, κι ἄξαφνα ἕνας καθηγητὴς σὲ δημόσιο ἀνάγνωσμα, σοῦ τὸ προφέρνει *ΦιλοΧΤήτης, ἀΣΤενής, ΔημοΣΤένης! ΚΤΛ. ΚΤΛ. ΚΤΛ!*

Λοιπὸν τί σύγκριση μὲ τὰ γαλλικά, τί παραμύθια ἢ τί κωμῳδία; Τὰ γράφουνε, τὰ φωνάζουνε ἀφτά, καὶ θαῤῥεῖ κανένας περιττὸ νὰ πιάσῃ φιλονικία γιὰ πράματα ποὺ καταλαβαίνουνται μονάχά τους, ὥςπου νὰ δῇ κι ὁ ἴδιος, πὼς πρέπει νὰ τοὺς τὰ ξηγήσῃς μὲ τὸ *νῦ* καὶ μὲ τὸ *σῖμα*, ἐπειδὴ ἀκόμα καὶ κεῖνα ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ νοῦ, πρέπει στὸ νοῦ μέσα νὰ τοὺς τὰ μπήξῃς, κάποτες καὶ μὲ τὸ ζόρι.

Ἀντίστοιχα ῥωμαϊκα παρακούσματα ποὺ νὰ συγκρίνουνται μὲ τὰ γαλλικά, ἔχουμε, ὄχι στὴν παινεμένη τὴ γλώσσα τὴ δασκάλικη, ποὺ γλώσσα δὲν εἶναι, παρὰ στὴ δημοτική,

1) Μὲ τὸ ἀνάποδο τὸ ν σημειώνουμε τὴν ἰδιαίτερη προφορὰ τοῦ γαλλικοῦ φωνηεντικοῦ ν, ποὺ καθαφτὰ ν δὲν εἶναι, παρὰ δὲν ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸ φωνήεντο· λ. χ., τὸ *an* εἶναι ἁπλὸ μυτόηχο α.

Digitized by Google

πού εἶναι γλώσσα. Καὶ τόντις, ἀντίστοιχο τοῦ *dense-danse* καὶ τόσων ἄλλωνε, εἶναι ὁ *νεροδίκης (εἰρηνοδίκης)* ἢ ὁ *ἀστρονόμος (ἀστυνόμος)*, πού ἡ ἀσυλλόγιστη καθαρέβουσα τάχα τὰ περγελᾷ, ἐνῶ πάει ἔπειτα καὶ ξεψαρέβει, γιὰ νὰ δείξῃ πὼς ἡ γλώσσα μας εἶναι χυδαία, παρακούσματα στὴ γαλλική, πού μήτε στάθηκε ἄξια νὰ μπῇ στὸ νόημά τους. Κι ὁ *εἰρηνοδίκης*, πιθανὸ μάλιστα καὶ δίχως νὰ χάσῃ τὸ ἀρχικό του τὸ *ει* (κοίτ. παρακάτω τί λέμε γι' ἀφτὲς τὶς λέξες), κι ὁ *ἀστρονόμος* καὶ χίλια τέτοια πού συφωνοῦνε μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, μποροῦνε, ἅμα τοῦ τὰ μάθῃς καὶ τοῦ τὰ ἑρμηνέψῃς, νὰ μαθεφτοῦνε ἀπὸ τὸ λαό. Ἀντίστοιχα τοῦ linéoléum ἢ τοῦ *strélirilisé* τὸ *ἀδρεφὸς*[1] ἀντὶς *ἀδερφός*, *καραφλὸς* ἀντὶς *φαλακρὸς* ἢ ὅσα παρουσιάζουνται μὲ *ρ* καὶ *λ* στὴν ἴδια λέξη, γιατὶ ἀφτὰ πάντα καὶ παντοῦ φέρνουνε σὲ δυσκολία, ἔφκολα συναλλάζουνται ἀνάμεσά τους (κ. *Essai de gr. hist.*, *Mémoires Orientaux de l'Ec. des L. Or. viv.*, 1905, σ. 295 κι ἀκόλ.· θυμήσου καὶ τὰ ἀρχαῖα *κατάφρακτος* καὶ *κατάρφακτος* Σοφ. Ἀντ. 957, *φράξαι* καὶ *φάρξαι* C. I. A. τ. I, σ. 164). Ἀντίστοιχα τοῦ *station*, *estatue* μοιάζει νὰ εἶναι ἡ *ἔκθεση* καὶ ἡ *ἔκφραση*, πού μερικοὶ ἀπὸ μᾶς τὶς παραδεχτήκανε ὅπως σᾶς τὶς βάζω, μὰ πού φαίνεται σὰ νὰ ἐνεργᾷ μέσα τους ἀκόμη ὁ νόμος ὁ παλιός, ἀφοῦ τώρα τελεφταῖα εἶδα τὴν *ἔκφραση* γραμμένη *ἔχφραση* κι ἀφοῦ δυὸ τρεῖς τέσσερεις φορὲς τὴν *ἔκθεση*, μὲ τἀφτιά μου *ἔχτεση* τὴν ἔχω ἀκουστά. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν καθιερώθηκε πρὶν ἀπὸ μᾶς κοινὸς τύπος τῆς δημοτικῆς, σωστὸ νὰ τὴν καθιερώσουμε ταιριαχτὰ μὲ τὸν κανόνα πού ὁλοένα δουλέβει κι ἀλλάζει τὶς λέξες ἀφτές, νὰ τὶς καθιερώσουμε δηλαδὴ ὅπως καὶ τὶς λένε. Ἂν εἴτανε ἡ δημοτικὴ κι ἀπὸ τὰ πρὶ καθιερωμένη, ἀντίστοιχο τοῦ *cintième* θὰ εἴχαμε στὸ *φκειάνω*, μὲ *κ*, ἀντὶς τὸ συνηθισμένο τὸ *φτειάνω*,

1) Ὁ ἀδρεφὸς σὰν ἀλλόκοτος, ἐνῶ τὸ στρέγω καὶ ἀρμέγω καθιερωμένα.

Digitized by Google

γιατὶ ἐδῶ ἀπαντοῦμε νόμο καινούριο, καθὼς τἀπόδειξα νομίζω φαρδιὰ πλατιὰ στὴ *Μεγάλη μου Ῥωμαΐκη Γραμματική*, κι ἂν κάμετε λιγάκι πομονή, θὰ τὸ βρῆτε μέσα κι ἀφτό. Ἀνάγκη ὡςτόσο δὲν εἶναι νὰ τὸ γράφουμε *φκειάρω*, μὲ τὸ *κ* ποὺ δὲ διαδόθηκε, ποὺ εἶναι ἴσως καὶ ντόπιο, ἐνῶ στὰ γραφτά μας καθιερώθηκε ἀρκετὰ πιὰ τὸ *φτειάρω*, ποὺ μπορεῖ κιόλας ὁ καθένας νὰ τὸ προφέρῃ, καθὼς θὰ προφέρῃ τὸ *τ2* στὸ *ἀφτιά*, στὸ *ζητιάρο* καὶ τὰ παρόμοια. Νά λοιπὸν ποὺ ἴσια ἴσια ἐμεῖς, ἐμεῖς ποὺ μᾶς κατηγοροῦνε γιὰ χυδαιότητες ἀνύπαρχτες, κι ἀπὸ τώρα τὴν ἔχουμε τὴ γλώσσα μας γιὰ καθιερωμένη, σὲ βαθμὸ μάλιστα ποὺ ὅλα τὰ λεγάμενα *παρακούσματα*, ὡς κ' ἕνα *φκειάρω*, κανονικὸ τὸ κάτω κάτω, μὰ ὄχι καὶ διαδομένο σὰν τὸ *φτειάρω* μὲ *τ*, ὄχι τόσο σύφωνο μὲ τἄλλα, ὄχι τόσο *κλασσικό*, δὲν τὰ παραδεχτήκαμε στὰ γραφτά μας. Μ' ἄλλα λόγια, κάνουμε ἀπαράλλαχτα ὅ τι κάνουνε κ' οἱ πολιτισμένες, καθιερωμένες γλῶσσες, ποὺ ἡ ἀμάθεια πάει τάχα καὶ τὶς ξεσκαλίζει, γιατὶ θαῤῥεῖ πὼς θὰ μᾶς χτυπήσῃ μ' ἀφτές, χωρὶς νὰ καταλάβῃ πὼς πρώτη πρώτη χτυπιέται ἀφτή.

Ἀντίστοιχα γαλλικὰ *παρακούσματα* τῶν παρακουσμάτω ποὺ παρατηροῦμε ἀπὸ καθαρέβουσα σὲ δημοτική, θὰ βρῇ ὁ δάσκαλος μόνο ἂν ὑποθέσῃ καὶ τἀκόλουθο. Ἂς στοχαστοῦμε λοιπὸν πὼς ὁ δάσκαλος, μὲ τὸ ψιλόψιλό του γλωσσικὸ αἴστημα, μὲ τὴ μάθησή του τὴν παγκόσμια, σκανταλίζεται ἄξαφνα ποὺ οἱ Γάλλοι, ἄσκημα, ἐλεεινά, κακορίζικα, *βάρβαρα*, προφέρνουνε κάτι λέξες παρμένες ἀπὸ τὴν ἑλληνική, λ. χ. *technique, chlore, théâtre*, μὲ *κ* τὸ *technique* καὶ τὸ *chlore*, μὲ *τ* τὸ *théâtre*, ὅσο κι ἂν τὰ γράφουνε μὲ ch ἢ μὲ th. Λοιπὸν ὁ δάσκαλος θέλει νὰ τοὺς διορθώσῃ, ἐπειδὴ φαντάζεται πὼς οἱ ἀρχαῖοι μας μὲ τὸ ἴδιο *θ* καὶ μὲ τὸ ἴδιο *χ* τὰ λέγανε ποὺ τὰ λέμε σήμερα καὶ μεῖς (κοίτ. τὴ διαφορὰ *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 10, σμ. 1· *Ταξ.* 170). Βάζει τὸ Γάλλο καὶ μαθαίνει ἀπὸ δῶ κι ὀμπρὸς νὰ τὰ λέῃ *tequique, χlore, θéâtre*

Digitized by Google

(τεχνίκ, χλόρ, θεάτρ). Ὁ Γάλλος τὰ μαθαίνει. Γιατί ὄχι; Ξένες γλῶσσες μαθαίνουνε καὶ στὴ Γαλλία. Μά, καὶ νὰ σπάσῃ τὸ κεφάλι του στὴν προσοχή, ἀδύνατο νὰ μὴν τοῦ ξεφύγῃ τὸ φυσικό του τὸ *κ* καὶ τὸ *τ*, δηλαδὴ τὸ *κ* καὶ τὸ *τ* ποὺ τὰ συνήθιζε προτοῦ τονὲ δασκαλέψῃς, *teknique, klore, téatre (τεκνίκ, κλὸρ* καὶ *τεάτρ).* Ἀκόμη κι ἄ βρεθοῦνε στὰ Πανεπιστήμια ἢ στὰ σκολειὰ καμιὰ χιλιάδα Γάλλοι ποὺ νὰ σοῦ ἀπομιμηθοῦνε στὶς λέξες ἀφτὲς τὸ *χ* καὶ τὸ *θ*, δίχως νὰ σκουντάψουνε στὴν ὁμιλία, κοινὴ προφορὰ ποτὲς δὲ θὰ καταντήσῃ. Τότες τί θὰ πῇς; Θὰ πῇς πὼς ὁ Γάλλος κάνει *λάθος;* Τί λάθος εἶναι τοῦτο καὶ ποιὸς εἶναι ὁ κανόνας; Μὲ τί δικαίωμα τὸν καταδικάζεις; Μήτε *χ* ξέρει ὁ λάρυγγάς του, μήτε *θ* τἀκρόγλωσσό του· στὴ λαλιά του τὴ μητρική, τὸ *τ* καὶ τὸ *κ* εἶναι τὰ κανονικά του, καθὼς καὶ τοῦ Ῥωμιοῦ τὰ κανονικὰ εἶναι *χ* ἀντὶς *κ*, μὲ συνακόλουθο *τ*, κι ἀντὶς *θ*, τὸ *τ* μὲ προηγούμενο *σ*, *Φιλοχτήτης, ἀστενής.* Ἀπαράλλαχτα ὅπως ὁ Γάλλος *διορθώνει* τὸ ῥωμαΐϊκο τὸ *χ* καὶ τὸ κάνει *κ*, ἔτσι κι ὁ Ῥωμιὸς διορθώνει τὸ γαλλικὸ τὸ *k* καὶ σοῦ τὸ κάνει *χ* στὸ *doχteur,* ποὺ ἔλεγε κι ὁ φίλος. Γιὰ νἄχῃς λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ συγκρίνῃς, θἄπρεπε, τὴν ὥρα ποὺ λὲς τοῦ Γάλλου *doχteur,* νὰ σοῦ τὸ πῇ *docteur,* ὅπως καὶ θὰ τύχαινε, ὅπως σοῦ τυχαίνει καὶ σένα, σὰ μιλεῖς ῥωμαΐϊκα, καὶ λὲς *διδάχτορας* ἀντὶς *διδάκτορας.* Λάθος δὲν ἔκαμες. Διώρθωσες τὸ λάθος.

Εἶναι μάλιστα στὴ γλώσσα μας, ἂν τὸ ξετάσῃς, ὁ νόμος ἀφτὸς πολὺ ὡραῖος, ὁ νόμος τοῦ *σθ* ποὺ γίνεται *στ,* τοῦ *κτ* ποὺ γίνεται *χτ* κτλ.· εἶναι καὶ γενικός, ἐπειδὴ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ποὺ λέμε *φτ* ἢ *χτ* ἀντὶς *πτ* ἢ *κτ*, *στ* ἢ *σκ* ἀντὶς *σθ* ἢ *σχ*, *πσ(ψ)* ἢ *κσ(ξ)* ἀντὶς *φσ* ἢ *χσ*, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀπαράλλαχτα λέμε καὶ *φτ* ἢ *χτ* ἀντὶς *φθ* ἢ *χθ*. Τὸ *π*, τὸ *τ* καὶ τὸ *κ*, εἶναι ξαφνικόηχοι, δηλαδὴ γιὰ νὰ τοὺς μορφώσῃς πρέπει πρῶτα νὰ κάμῃς ἕνα *σφάλοιγμα*, ἕνα *φραγμὸ* στὸ στόμα, ποὺ νὰ *σκουντάφτῃ* ὁ ἀέρας καὶ νὰ μποδίζεται νὰ βγαίνῃ

Digitized by Google

λέφτερα ὄξω. Τἄλλα *(θ χ σ)* εἶναι ἦχοι *ξακολουθητικοί,* ποὺ φραγμὸ δὲ θέλουνε, παρὰ μόνο κάποιο στένωμα στὸ μέρος ὅπου τοὺς μορφώνεις· φυσᾷς καὶ γίνουνται. Λοιπόν, ἂν ποῦμε *κτ πτ* μὲ τὴ σειρά, σκουντάφτουμε ὁλοένα στὸ φραγμό, μάλιστα σὲ δυὸ φραγμοὺς συνεχικούς· ἂν ποῦμε πάλε ἀπανιστὰ *φθ χθ σθ,* ὁλοένα φυσοῦμε. Πολὺ φρόνιμα τὰ βολέψαμε, συνταιριάζοντας μισὰ μισὰ τὸ φύσημα μὲ τὸ φραγμό, τὸ φραγμὸ μὲ τὸ φύσημα. Ἔτσι, στὸ *φτ* καθὼς καὶ στὸ *πσ(ψ),* μιὰ θὰ φυσήξουμε καὶ μιὰ θὰ σκουντάψουμε, ἢ θὰ σκουντάψουμε μιὰ καὶ θὰ φυσήξουμε ἄλλη, ἁρμονικά.

Ἔπρεπε βέβαια καὶ τὸ *σφ* νὰ κατασταλάξῃ σὲ *σπ*· μὰ δὲ συβαίνει ἀφτό, ἐπειδὴ τὸ *π* μορφώνεται σὰ σμίγουμε πρῶτα καὶ σφιχτοκλειοῦμε τὰ δυὸ χείλια· εἶναι *χειλόχειλο*· μὰ χειλόχειλο *φ* ἔχουμε σπάνια· δοντόχειλο τὸ συνηθισμένο (προφέρνεται μὲ τὰ κάτω χείλια καὶ τἀπάνω δόντια). Λοιπὸν τὸ *φ,* γιὰ νὰ γίνῃ ξαφνικὸ ἀπὸ ξακολουθητικό, στὸ *σφ,* δὲ βρίσκει ἀμέσως τὸ ταίρι του, ἐνῶ τὸ *θ* καὶ τὸ *χ* τὸ βρίσκουνε ἀμέσως, γιατὶ μορφώνουνται ὅπως τὸ *τ* καὶ τὸ *χ*, μόνο ποὺ ἀντὶς νάφήσῃς στενοπέρασμα γιὰ τὸν ἀέρα, κάνεις τὸ φραγμό. Κοιτάξτε ὅμως τί νόστιμο! Στὸ *φσ,* τὸ *φ* ἀλλάζει, ἐκεῖ ποὺ δὲν ἀλλάζει στὸ *σφ*. Γιατί ἀφτό; Γιατὶ σὲ μᾶς ὁ *δέφτερος* ἦχος ὁρίζει τὸν πρῶτο κι ὄχι ὁ πρῶτος τὸ δέφτερο (ἠχοταιριαξιὰ πρὸς τἀπάνω ἢ *ἀπαγώδρομη).* Στὸ *σφ,* τὸ *φ* δὲν ἔχει αἰτία νὰ σαλέψῃ· σαλέβει στὸ *φσ,* ἐπειδὴ τὸ *σ* τὸ δοντότριφτο βάζει κατάντικρυ τὰ δυὸ μπροστινὰ δοντοστέφανα, κι ἅμα βρεθοῦνε τὰ δοντοστέφανα κατάντικρυ, ἀντικρύζουνται καὶ τὰ δυὸ χεῖλια, ποὺ τοποθετιοῦνται μὲ τέτοιο τρόπο μοναχά τους γιὰ χειλόχειλο *φ* στὸ *φσ*. Καὶ τὸ χειλόχειλο *φ* ξεγλιστρᾷ τότες φυσικά του σὲ *π* χειλόχειλο. Στὴν Τραπεζούντα, ὅπου τὸ *σφάζω* τὸ ξέρουνε *σπάζω,* θὰ πῇ πὼς χειλόχειλα τὸ προφέρνουνε. Στὴν κοινὴ γλώσσα ὅμως δὲν ἔχουμε τέτοιο χειλόχειλο *φ* καὶ τὸ *σφ* μνήσκει *σφ*.

Digitized by Google

Καὶ νὰ σημειώσουμε ἀκόμη πὼς μιὰ κ' εἶναι στὴ μέση *χορδόηχα* (=*ἠχερά*), δυὸ ξακολουθητικοὶ πάνε περίφημα πλάγι πλάγι, γιατὶ μὲ τοὺς ξακολουθητικοὺς βγαίνει κάπως περισσότερος ἀέρας καὶ τὸ συνεχικὸ φύσημα σοῦ ἔρχεται πολὺ πιὸ ἔφκολο, παρὰ μὲ τοὺς ξαφνικούς, ὅπου φυσᾷ λίγος. Σὰν τὴ μελετᾷ κανεὶς στὰ παραμικρά της, ἡ γλώσσα μας, στὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται σήμερα, τοῦ φαίνεται σωστὸ ἀριστούργημα, στρογγυλὸ στρογγυλό, νὰ πῇ τινάς, σὰν τὴ σφαίρα ποὺ τίποτα δὲν τῆς λείπει καὶ ποὺ ἀπὸ κάθε μεριὰ εἶναι ὁμαλή, ὅπως κ' ἡ σφαίρα τοῦ μαθηματικοῦ, ποὺ λέγαμε πιὸ ἀπάνω.

12.

Λάθια καὶ διορθώματα.

Λοιπὸν τὰ *λάθια* ποὺ καταλογίσαμε προτήτερα, τὰ λάθια ποὺ κάνουνε ὅλοι, κι ἀγράμματοι καὶ γραμματισμένοι, δὲν εἶναι διόλου *λάθια*· εἶναι *διορθώματα*· συμμορφώνουνε τὴν καθαρέβουσα δηλαδή, ὅσο γίνεται, μὲ τὴ δημοτική, ἐξὸν ὅταν τὰ μπερδέβουνε καὶ βάζουνε τὴν περιττοσύλλαβη κατάληξη *-ος*, ἀκόμη καὶ κεῖ ποὺ δὲν ταιριάζει (*τῆς ἰδεός*), ἢ ὅταν τὴ *φιλάσθεγη* τὴν περνοῦνε γιὰ θηλυκὸ τοῦ *φιλάσθεγος*. Τὸ ἐπιχείρημα ἐναντίο τῆς καθαρέβουσας — καὶ τῆς μισῆς γλώσσας — εἶναι τρομερό, καὶ δὲν πιστέβω νὰ γλυτώσουνε μήτε ἡ μιὰ μήτε ἡ ἄλλη. Μερικοὶ βλέπω κι ἀποροῦνε ποὺ ξεσηκώνουμε, ποὺ σκολιάζουμε τοὺς *ἀρσεγικοὺς* τύπους τῆς αἰτιατικῆς πληθυντικῆς *τοὺς προόδους, τοὺς ὁδοὺς* (κ. *Ζ. κι Ἀ.*, σ. 312). Δὲ σημαίνουνε, λέει. Ἐμένα πάλε μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι σωστὸς φανατισμός, νὰ μὴν προσέχῃ κανεὶς σὲ τέτοιους τύπους, ἢ πὼς γιὰ νὰ τοὺς νομίζῃ ἀσήμαντους, δὲ θὰ μελέτησε σοβαρὰ τὸ ζήτημα, ἐπειδὴ κάθε ἀλλαγὴ ποὺ ἔχει τὸ

Digitized by Google

λόγο της, καθὼς μᾶς τὸ φανερώνουνε ὅλες οἱ γλῶσσες τοῦ κόσμου στὸ ἱστορικό τους τὸ ξετύλιγμα, εἶναι ἀλλαγὴ πολὺ σπουδαία. Γιατί ἄξαφνα *τοὺς ὁδούς*, νἀρχίζουνε ἀπὸ τώρα νὰ τοὺς λένε ἀρσενικά; Τοὺς λένε ἀρσενικά, γιατὶ στὴ γλώσσα μας ὑπάρχουνε δυὸ νόμοι ἁπλοὶ καὶ σύντομοι, ὁ πρῶτος εἶναι ποὺ ἀδύνατο νὰ τελειώνῃ θηλυκὴ ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ ἀλλιῶς παρὰ μὲ φωνήεντο, ἀρσενικὴ ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ ἀλλιῶς παρὰ μὲ φωνήεντο καὶ ς· ὁ δέφτερος νόμος πάλε εἶναι ποὺ *μόνο* ἀρσενικὰ ὀνόματα ἔχουνε στὴν αἰτιατικὴ πληθυντικὴ κατάληξη *-ους*. Ἡ θηλυκὴ ὀνομαστικὴ *ἡ ὁδὸς* στὸν ἑνικό, στὸν πληθυντικὸ ἡ θηλυκὴ αἰτιατικὴ *τὰς ὁδούς*, χαλνοῦνε τοὺς δυὸ νόμους ποὺ εἴπαμε. Σιάζουνε λοιπὸν τοὺς τύπους ἀφτούς, καὶ *τίποτα* δὲν ἔχει νὰ κάνῃ ποὺ τοὺς σιάζουνε τρεῖς ἢ τέσσερεις νομάτοι, δηλαδὴ νὰ τὸ ποῦμε σωστότερα, *τίποτα* δὲν ἔχει νὰ κάνῃ ποὺ *ἐμεῖς* ἔτυχε νὰ τἀκούσουμε ἀπὸ τρεῖς ἢ τέσσερεις μονάχα, ἐπειδὴ ῥώτημα δὲν ὑπάρχει πὼς θὰ τοὺς σιάζουνε πολλοὶ περισσότεροι ἀπ' ὅσους *ἐμεῖς* παρατηρήσαμε· μὰ καὶ περισσότεροι νὰ μὴν εἴτανε ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἢ τέσσερεις ἀφτούς, μὲ τὸ στόμά τους ὅλος ὁ λαὸς σιάζει τοὺς ἀκανόνιστους τύπους, ἴσια ἴσια γιατὶ τοὺς σιάζουνε ταὶριαχτὰ μὲ τὴ γλώσσα τους μὲ τὴ ζωντανὴ τὴ γραμματική, ἐνῶ μήτε μισὸς Γάλλος δὲ θὰ σοῦ σιάξῃ τοὺς κανονικοὺς τοὺς δασκαλισμοὺς σὰν τὸ *penser* ἢ τὸ *respecter*, ἀφοῦ λόγο κανένα δὲν ἔχει νὰ τοὺς σιάξῃ. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν παρὰ νὰ νικήσουνε σὲ μᾶς οἱ τρεῖς ἢ τέσσερεις ποὺ ἀκούσαμε, μιὰ καὶ βάση τους ἔχουνε οἱ τρεῖς ἢ τέσσερεις τὴ συνήθεια τὴν κοινή, τὸν κοινὸ τὸν κανόνα, τὴν ἐθνικὴ τὴ γλώσσα. *Τοὺς προόδους*, ἀρσενικά, τοὺς ἄκουσε μάλιστα ὁ Πάλλης ἀπὸ γραμματισμένονε· εἶναι ὅμως καὶ κάμποσο παράξενο νὰ μιλῇ κανεὶς μὲ καταφρόνιο, καθὼς τὄκαμε κάποιος γιὰ τὴν αἰτιατικὴ *τοὺς ὁδούς*, ἐπειδὴ τάχα καὶ τὴν ἀκούσαμε ἀπὸ ἀμαξάδες. Ἀμέ, τοὺς δρόμους, *τὰς ὁδούς σας*, γιὰ ποιοὺς τοὺς ἀνοίξατε; Γιὰ τοὺς ἀμαξάδες, ὑπο-

Digitized by Google

θέτω, γιὰ τὸν κοσμάκη, γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος. Ἅμα δὲ σὲ μέλῃ νὰ λέῃ ὁ ἀμαξάς, ὁ κοσμάκης, τὸ ἔθνος, *τοὺς ὁδούς*, μᾶς ξεμυστερέφτηκες ἀφτὸ ἴσια ἴσια ποὺ προσμέναμε νὰ μᾶς τὸ μολογήσῃς κι ὁ ἴδιος, πὼς δὲ φρόντισες διόλου γιὰ τὸ ἔθνος, ὅταν ἔκαμες γλώσσα κι ὅταν τὴ γλώσσα σου τὴν ἀκανόνιστη, γυρέβεις ἀκόμη ἀπὸ μᾶς νὰ τὴν ἀνακατώνουμε ἄξαφνα μὲ τὴν κανονική, μὲ τὴν ἀκέρια τὴ δημοτική μας.

Γ'.

ΤΟ ΣΠΟΥΔΑΙΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

13.

Ἡ θυσία.

Εἴπαμε τὸ ἔθνος. Εἴπαμε νὰ φροντίζῃ κανεὶς γιὰ τὸ ἔθνος. Παιδιά, νά ποὺ τὴν εἴπαμε κιόλας τὴ λέξη τὴ μεγάλη, τὴ σπουδαία τὴ λέξη, τὴ μόνη· γλωσσικὸ ζήτημα ὄξω ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ ἐθνικὸ δὲν ἔχει. Τί σημαίνει ὅμως ἀφτὸ ποὺ λέμε; Ἀχ! σημαίνει πολλά, καὶ τώρα ὅλους θὰ σᾶς παρακαλέσω, δὲ θὰ παρακαλέσω μόνο τοὺς φίλους, τὰδέρφια καὶ τοὺς δικούς, μὰ ὅσους βλέπουνε καὶ θέλουνε νὰ δοῦνε τὰ πράματα δίχως πρόληψη, δίχως πεῖσμα, μὲ ἥσυχο νοῦ, μὲ συνείδηση καθάρια. Λοιπὸν ἐδῶ χρειάζεται *θυσία*, θυσία ποὺ ἴσως σὲ μερικοὺς θὰ φανῇ δύσκολη, θυσία ποὺ ὡςτόσο ἔφκολη θὰ τοὺς ἔρθῃ, ἅμα τὸ καταλάβουνε πὼς εἶναι ἀπαραίτητη θυσία, καὶ μάλιστα ἡ πιὸ ἀναγκαία. Ἡ μόνη δυσκολία, εἶναι νὰ τὸ καταλάβῃ κανείς. Καὶ φοβοῦμαι μήπως καὶ δὲν τὸ κατάλαβε ἀκόμη ὁ κόσμος ὅπως ἔπρεπε νὰ τὸ καταλάβῃ, τὸ ζήτημα τὸ γλωσ-

Digitized by Google

σικό. Μὲ τέτοια λόγια, δὲν ἐννοῶ τοὺς δασκάλους μήτε κείνους ποὺ δὲ συλλογιοῦνται ἢ ποὺ συστηματικὰ τἀποφέβγουνε νὰ συλλογιστοῦνε· ἄλλους ἔχω στὸ νοῦ μου, ἔχω στὸ νοῦ μου μερικοὺς ποὺ μὲ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ ἀνακατέβουνε χίλιες δυὸ ἰδέες, ἰδέες ὁλότελα ξένες στὸ ζήτημα, καὶ ποὺ σοῦ γράφουνε ἄξαφνα πὼς οἱ κανόνες τῆς δημοτικῆς — καθὼς τάχα ἐμεῖς τοὺς σοφιστήκαμε « ἀπὸ τὴν κακῶς ἐννοουμένην ἐπιστήμην (!) » — εἶναι « ἀντιαισθητικοί », πὼς « ἡ αἴσθησις ἔρχεται πρώτη καὶ ἔπειτα ἡ Ἐπιστήμη. » Θυμοῦμαι τὸ μακαρίτη τὸ Ῥενάν, τὸν καλὸ τὸν πατέρα, μὲ τί καταφρόνιο, μὲ τί ἀκατάδεχτο ὕφος, ὁ γλυκὸς ὁ ἄθρωπος, ποὺ συνήθιζε ὅλα νὰ τὰ λέῃ μὲ τὸ χαμόγελό του τὸ ἐβγενικό, θυμοῦμαι πὼς κόντεβε κιόλας νὰ θυμώσῃ, ἅμα εἴτανε λόγος σὲ καμιὰ ὁμιλία ἢ ἅμα μιλοῦσε ὁ ἴδιος γιὰ καλαιστησία, γιὰ τέχνη, γιὰ ταλέντο. Τὰ προκήρυχνε ἀφτὰ γιὰ μπόσικα, γιὰ παιδιάτικα, γι' ἀνυπόφορα καὶ στενόμυαλα *μασκαραλίκια* — θαῤῥῶ τόντις πὼς τοῦ ξέφυγε τέτοια λέξη, δηλαδὴ *farce* ἢ *comédie* — καὶ γὼ ἀπόρησα, τὴν πρώτη φορὰ ποὺ τὸν ἄκουσα, γιατὶ ποιὸς θὰ βρεθῇ ποτὲς ποὺ ἡ γραφή του νὰ πνέῃ καλαιστησία, τέχνη καὶ ταλέντο, σὰν τὴ γραφή του Ἐκεινοῦ ; Τὸ βαθιὸ τὸ νόημα τοῦ σοβαροῦ τοῦ φιλοσόφου εἴτανε πὼς καλαιστησία, τέχνη, ταλέντο, ἀφτὰ καθαφτὰ δὲν ὑπάρχουνε. Ὅταν κανεὶς τὰ γυρέβει μόνα τους, πέφτει ὄξω· σημασία καμιὰ δὲν ἔχουνε, εἶναι γελοῖα, μπόσικα, ψέφτικα στολίδια. Τὴν ἀλήθεια πρῶτα νὰ γυρέβῃς, πρῶτα τὴν ἐπιστήμη. Νά καλαιστησία, νά τέχνη, νά ταλέντο — εἰδεμὴ κι ἀριστούργημα δὲν ἀξίζει.

Ἔτσι νομίζω καὶ μεῖς πρέπει νὰ τὸ πιάσουμε τὸ ζήτημα. Ἔτσι θὰ καταλάβουμε. Βέβαια, καὶ τὸ παραδέχουμαι, πὼς καμπόσοι κι ἀπὸ μᾶς τοὺς δημοτικιστάδες, μὲ πεποίθηση, μὲ εἰλικρίνεια, στηρίζουνται στὸ ἐπιχείρημα τῆς καλαιστησίας. Κ' εἶναι ἀναντίλεχτο πὼς ἡ περίφημη αἴστηση δὲν εἶναι μήτε ὄνειρο μήτε πρόφαση ἀπὸ μέρος τους. Ἐλᾶτε ὅμως νὰ τὸ ξεκα-

Digitized by Google

θαρίσουμε τὸ πρᾶμα. Γιὰ ποιὰ αἴστηση ὁ λόγος ; Δὲν πιστέβω νὰ γελιοῦμαι· ὁ λόγος γιὰ κάποια αἴστηση ποὺ τὴ γέννησε μέσα μας ἡ χρήση τῆς καθαρέβουσας, μιὰ αἴστηση ποὺ δὲ μᾶς τὴν προξένησε μονάχα τὸ μάτι μας τὸ συνηθισμένο στῆς καθαρέβουσας τὴν ὀρθογραφία, μὰ ποὺ μᾶς τὴ δίνει κάποτες τὸ χαλασμένο τάφτί μας ἀπὸ τοὺς τύπους τοὺς καθαρεβουσιάνικους. Διαβάσαμε, λ. χ., πάντα καὶ πάντα τυπωμένο *τὸ γεγονός*. Θὰ πειράξῃ λοιπὸν τὴν *αἴστησή* μας νὰ τὸ κάμουμε ἄξαφνα *γεγονότο*. Ποιὸς σᾶς εἶπε πὼς καὶ μένα δὲ μοῦ κοστίζει ; Θὰ πορήσετε κατόπι σὰ δῆτε μὲ πόσο *μέτρο* καὶ λίγο *φανατισμὸ* προσπαθῶ νὰ τὰ βολέψω, πόσο τὰ ποφέβγω νὰ ξαφνιάζω δίχως ἀνάγκη ὡς καὶ τὸ δασκαλεμένο τὸν ἀναγνώστη. Αἴστηση δὲ θαῤῥῶ νὰ μοῦ λείπῃ καὶ μένα. Μὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἡ αἴστησή μου ἡ ἀτομική· τὸ ζήτημα εἶναι ἡ ἀλήθεια. Τὸ ζήτημα εἶναι, ὀρθὰ κοφτά, νὰ δοῦμε ποῦ θὰ σκουντάψῃ ὁ λαός, στὸ *γεγονότο* ἢ στὸ *γεγονός*, ποιὸ ταιριάζει μὲ τὴ γραμματική του, *τὸ γεγονός, τοῦ γεγονότος* ἢ *τὸ γεγονότο, τοῦ γεγονότου* ; Τὸ δέφτερο, δὲν ἔχει ῥώτημα· λοιπὸν ἀφτὸ ποὺ λέγαμε· ἄλλο ζήτημα γλωσσικὸ δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ τὸ ζήτημα. Ἐδῶ χρειάζεται ὅμως καὶ ἡ ΘΥΣΙΑ. Ὅσοι δὲν τὸ νοιώσανε, ὅσοι δὲν εἴδανε πὼς τὸ ζήτημα τέτοιο εἶναι, ἂς τάφήσουνε, ἂς τὸ πετάξουνε στὸ γιαλὸ — κι ἂς καταστραφῇ κατόπι καὶ τὸ ἔθνος. Μὰ νὰ τὸ ξέρουνε πὼς τὴ σωτηρία ἐκεῖ θὰ τὴ βροῦμε, ὄχι ἀλλοῦ.

14.

Καλαιστησία κ' ἐπιστήμη μαζί.

Μπορεῖ βέβαια κανεὶς νὰ διστάξῃ στὸ πῶς θὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀρχή· δισταξιὰ καμιὰ δὲ χωρεῖ γιὰ τὴν ἀρχὴ τὴν ἴδια.

Digitized by Google

Ἡ ἀρχὴ ἀφτὴ μοῦ λέει πὼς ἀδύνατο νὰ κλίνω *τὸ γεγονός, τοῦ γεγονότος*. Μὰ πὼς νὰ τὸ κλίνω, *γεγονός, γεγονοῦ, ἢ γεγονός, γεγονοῦς, ἢ γεγονότο, γεγονότου*; Χρέος μου νὰ διστάξω, γιὰ νὰ τὸ πετύχω καλήτερα. Τώρα θὰ παίξουνε ρόλο ἡ καλαιστησία καὶ ἡ ἐπιστήμη ἑνωμένες, ἐπειδὴ θὰ στηριχτοῦνε κ' οἱ δυό τους στὴν ἀλήθεια. Νὰ δοῦμε λοιπὸ μὲ τί τρόπο θὰ τὸ βολέψουμε τὸ πρᾶμα. Ξέρουμε, λ. χ., πὼς ὁ λαός, *τὸ συμφέρον, τοῦ συμφέροντος*, τὄκαμε *τὸ συφέρο, τὰ συφέρα (τὰ συφέρα μας), τοῦ συφέρου*. Ἔτσι θὰ μπορούσαμε τάχα καὶ μεῖς νὰ σιάξουμε τὸ *γεγονὸς* καὶ νὰ τὸ κάμουμε *τὸ γεγονός, τὰ γεγονά, τοῦ γεγονοῦ*. Ἔλα ὅμως ποὺ τὰ δυὸ οὐδέτερα δὲ μοιάζουνε, τὸ ἕνα μὲ τὸ *ς* του τὸ τελικὸ *(γεγονός)*, τὸ ἄλλο μὲ τὸ *ν* του *(συμφέρον)*. Ἔπειτα, ὁ πληθυντικὸς *γεγον-ότα* κ' ἡ γενικὴ τοῦ ἑνικοῦ *γεγον-ότος* μᾶς συνηθίσανε κάπως στὴν κατάληξη *-ότο, -ότου*, ἐνῶ δὲ μᾶς συνήθισε ὁ τύπος τῆς καθαρέβουσας σὲ μιὰ κατάληξη *-ου, -α*, καὶ δὲν εἴπαμε ποτέ μας πὼς δὲν πρέπει κανείς, ὅταν μπορεῖ κι ὅσο μπορεῖ, νὰ λογαριάζῃ καὶ τὴ συνήθεια. Εἴπαμε ῥητὰ τὸ ἐναντίο (*Ἑ. κ. Μ.*, Β', 2). Λοιπὸν πιὸ σωστὸ φαίνεται τὸ *γεγονότο*, μιὰ κ' ἔχουμε σύγκοινα μὲ τὴν καθαρέβουσα τὴν κατάληξη *-ότα, γεγον-ότα* τοῦ πληθυντικοῦ, ποὺ τὴν ἀφίνουμε ὅπως εἶναι, γιατὶ ἐμᾶς δὲ μᾶς πειράζει τὸ οὐδέτερο πληθυντικὸ *-τα*. Ἐδῶ γίνεται συβιβασμός· γίνεται καὶ σ' ἄλλα. Σ' ἕνα μου ἄρθρο τοῦ *Νουμᾶ* (*Ἔρωση θὰ πῇ δύναμη*, ἀρ. 132, σ. 1), χρειάστηκε, λ. χ., νἀναφέρω τοὺς *Ἅγιους Συνόδους*. Ἂν ἄκουγα τὴ γραμματική, ἂν ἀκολουθοῦσα τἀνάλογα, *τὴν πρόοδο, τὴ μέθοδο, τὴν παρθένο, τὴν περίοδο*, θἄβαζα *τὶς Ἅγιες Σύνοδες*. Τὸ συλλογίστηκα ὅμως, καὶ τὄκαμα, ὅπως εἴδατε, τοὺς *Ἅγιους Συνόδους*, μὲ τὴν κατάληξη *-όδους*, ποὺ τὴ συνηθίσαμε κάπως στὴ λέξη ἀφτή, καὶ τὸ κάτω κάτω μᾶς ἔρχεται πολὺ ἐφκολώτερος ἔτσι ὁ τύπος ὁ καινούριος, *τοὺς Ἅγιους Συνόδους*, ποὺ πιθανὸ κιόλας, ὅταν

Digitized by Google

τυπώθηκε στὸ *Νουμᾶ*, νὰ μὴν τὸ παρατήρησε καὶ κανεὶς πὼς ἔγινε ἀρσενικός, στὸ γλήγορο τὸ διάβασμα. Ὁ λαὸς βέβαια δὲ θὰ τὸ παρατηρήσῃ καὶ δὲ θὰ ξαφνιαστῇ, τοῦ φαίνεται μάλιστα σὰν πιὸ φυσικό, ἐπειδὴ μὲ τὴ *σύνοδος*, *τῆς συνόδου*, *αἱ σύνοδοι*, *τὰς συνόδους* τῆς καθαρεύουσας, δὲ βρίσκει προκοπή. Καὶ νὰ μὴ μοῦ λέτε, καθὼς μερικοὶ τὸ φαντάζουνται, πὼς εἴτε *ἡ Σύνοδος*, *τὰς Συνόδους* τὸ πῆτε τοῦ λαοῦ, εἴτε *τὶς Σύνοδες*, εἴτε *τοὺς Συνόδους*, θὰ *καταλάβῃ*, καὶ γι' ἀφτὸ διαλέγετε τάχα τοῦ λόγου σας *τὸρθότερο*, ποὺ εἶναι *ἡ Σύνοδος* κτλ. Μήτε *ὀρθὸ* εἶναι μήτε *ὀρθότερο*, ἅμα *δὲν εἶναι*, καὶ πῶς νὰ *εἶναι*, ἀφοῦ ἡ γραμματική μας δὲν τὸ χει; Φοβοῦμαι κιόλας, ἐκεῖ ποὺ θέλετε νὰ *καταλαβαίνῃ* ὁ λαὸς καὶ σᾶς φτάνει, μήπως πρῶτοι ἐσεῖς δὲν *καταλάβατε* ἀκόμα τὸ ζήτημα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τί *καταλαβαίνει* κανείς, μὰ τί *μαθαίνει*, τί *μπορεῖ νὰ μάθῃ*. Δὲ σημαίνει τίποτις, ἐσὺ νὰ *μιλῇς*· πρέπει κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ *ἀποκρίνεται*. Ἀλλιῶς πῶς θὰ κάμετε γλώσσα; Ἡ γλώσσα καὶ τῶ δυωνῶ σας ἀνάγκη νὰ εἶναι μιά. Εἰδεμή, τί βγαίνει; Ἐσὺ νὰ λὲς *πατὴρ* κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ ἀποκρίνεται *μπαμπὰς* ἢ νὰ τὸ κλίνῃ ἄξαφνα καὶ *τὸν πατήρ*, ἐσὺ νὰ τοῦ λὲς *τῆς κυβερνήσεως* κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ ἀπαντᾷ *τῆς κυβερνήσως*, ἐσὺ νὰ λὲς *κ. καθηγητὰ* κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ φτειάνῃ μιὰ ὀνομαστικὴ *ὁ κ. καθηγητάς*, ἐσὺ νὰ λὲς *τῆς Συνόδου* κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ λέῃ *τῆς Συνόδους*, ἐσὺ νὰ διδάσκῃς *λυσασῶν* κι ὁ ἄλλος νὰ τυπώνῃ κιόλας *ἐπικρατησάντων τουρκικῶν λέξεων* (*Πύρρος*, ἀρ. 95, 1905, σ. 7), ἐσὺ νὰ λὲς *αἴτινες καταλαβοῦσαι* κι ὁ ἄλλος νὰ σοῦ γράφῃ *αἴτινες καταλαβόντες* (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', 12)[1], τί κατάλαβες ποὺ σὲ καταλαβαίνουνε καὶ τί παιδιάτικα ἐπιχειρήματα εἶναι τοῦτα; Ἢ δὲν τοῦ μαθαίνεις τίποτα τοῦ Ῥωμιοῦ, ἢ λάθια τοῦ μαθαίνεις. Κάποιος ἄξαφνα μοῦ λέει πὼς τὸν *πατέρα* δὲν

1) Κ. Ἀποσώματα, Β'.

Digitized by Google

ξέρει τάχα πῶς νὰ τὸν πῇ, *πατέρας* ἢ *μπαμπὰς* — σὰ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ τὰ δυό! — λοιπὸν ἀποφάσισε νὰ τὸ γράφῃ *πατήρ*, « ποὺ τὸ καταλαβαίνει ὁ καθένας. » Ὡραῖα θἄκανε ὁ προκομμένος — γιατὶ μὲ τέτοιους ἔχουμε σήμερα νὰ φιλονικήσουμε — περίφημα θὰ τὰ βόλεβε, ἂν ἀποφάσιζε καὶ γαλλικὰ νὰ γράφουνε *pater*, ἐπειδὴ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ξέρουνε οἱ Γάλλοι ποιὸ νὰ διαλέξουνε ἀπὸ τὸ *père* ἢ τὸ *papa*! Θὰ τὰ *καταλάβαιν*ε κι ὁ Γάλλος (κ. *Ταξ.* α', 114 = *Ταξ.* β', 116). Μιὰ φημερίδα πάλε κανονίζει τὸ ζήτημα ὀρθὰ κοφτά· « νομίζομεν, ὅτι λόγῳ νοημάτων [ὁ ἴδιος μ' ἀφτὸ τί ἐννοεῖ;] καὶ γλώσσης ἔχομεν τόσον ἐκλαϊκεύσει τὰ πράγματα, ὥστε νὰ ἐννοούμεθα περισσότερον, παρὰ ἐὰν ἐγράφομεν εἰς τὴν λεγομένην « δημοτικήν. » — Ὅσο λίγο τὸ στοχαστήκανε οἱ ἄλλοι, τόσο λίγο ἔννοιωσε κ' ἡ παινεμένη φημερίδα πὼς ὁ λόγος δὲν εἶναι γιὰ τὸ τί *καταλαβαίνει* ὁ λαός, παρὰ γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ γίνῃ γλώσσα του. Μάθε του τὶς πιὸ ἀσυνήθιστες λέξες — κ' εἶσαι ἀναγκασμένος νὰ τοῦ τὶς μάθῃς, μιὰ καὶ θὰ τοῦ μάθῃς ἐπιστήμη, μιὰ καὶ θὰ τοῦ μάθῃς ἃς εἶναι κι ἁπλὴ φιλολογία — μάθε του *γόστος*, μάθε του *ἱππεία*, μάθε του ὅ τι ἀγαπᾷς καὶ ξήγησέ του το. Καὶ τώρα σὲ ῥωτῶ. Θὰ μπορῇ νὰ κλίνῃ ὁ λαὸς *γόστος, γόστου, ἱππεία, ἱππείας*; Ἂν μπορεῖ, τέλειωσε· χρυσὲς οἱ λέξες. Μπορεῖ ὅμως νὰ κλίνῃ τὸν *πατήρ* σου καὶ τῆς *γλώσσης* σου; Ὄχι, γιατὶ θὰ τὰ μάθαινε κιόλας ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ τοῦ τὰ κοπανίζεις. Ἀφοῦ δὲν τἄμαθε, δὲν κάνουνε καὶ πέταξέ τα. Γιὰ νὰ ὑπάρχῃ γλώσσα, χρειάζεται νὰ ὑπάρχουνε τουλάχιστο δυὸ νομάτοι ποὺ νὰ τὴ *μιλοῦν*ε κ' οἱ δυό. Ὕστερις ἀπὸ τοὺς δυό, βγαίνουνε τέσσερεις, κ' ὕστερις ἀπὸ τοὺς τέσσερεις, πολλαπλασιάζοντας καὶ πηγαίνοντας, βγαίνει ἔθνος, ἔθνος ἀλάκαιρο ποὺ μιὰ γλώσσα μιλεῖ, ἀφοῦ ἔμαθε μιά. Φαρδιὰ πλατιὰ τὸ ξεδιαλίσαμε — μὰ ποῦ νὰποκριθοῦνε, ποῦ νὰ γεμίσουνε τὸ στόμα τους λογική, ἀντὶς νὰ τὸ γεμίζουνε ἀέρα; — τὸ ξεδιαλίσαμε καὶ τἀποδείξαμε

Digitized by Google

ἀναντίλεχτα πὼς ἡ καθαρέβουσα « ὅσο πιὸ *ἁπλὴ* εἶναι » (*Ἑ. κ. Μ.*, Β΄, 178), τόσο πιὸ σίγουρα καταστρέφει τὴ γλώσσα (κ. ἴ. μ. σ. 177-179). Δὲ χωρεῖ στὸ ζήτημα, δὲ χωρεῖ « ἁπλοποίησις τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου » (Χατζηδάκης, *Ἀπάντ.* στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 756). *Γραπτοῦ* δὲν ἔχει, *γραπτοῦ λόγου* δὲν ἔχει, *γραπτοῦ ἡμῶν λόγου* δὲν ἔχει, *ἡμῶν* δὲν ἔχει, *ἁπλοποίησις* δὲν ἔχει. Ἀπροσεξιές, ἀστοχασιὲς καὶ ψεφτιές, γιατὶ ψέματα καὶ τὸ *πτ*, ψέματα τὸ *ἡμῶν*, ψέματα καὶ τὸ περιττοσύλλαβο *ἁπλοποίησις*. Τὰ κοινά, τὰ δημοτικά, τὸ *ψωμί*, τὸ *κρασί*, τὸ *βαρέλι*, ὁ *πατέρας*, ἡ *μητέρα* καὶ τἄπειρα τἄλλα ποὺ εἶναι ἡ γλώσσα ἡ ἐθνική, *δὲν ἁπλοποιοῦνται* καὶ σώνει. Ἐκεῖνα πάλε ποὺ ἀναγκάζεσαι νὰ τὰ δανιστῇς ἀπὸ τὰ βιβλία, ἐκεῖνα ποὺ παίρνεις, ναί, *ἁπλοποιοῦνται*, φτάνει νὰ τὰ κλίνῃς ὅπως καὶ τὰ ἐθνικά, τὸ *ψωμί*, τὸ *κρασί*, ὁ *πατέρας*. Κι ὅσο περισσότερο ποθεῖς νὰ μὲ πλουτίσῃς, μὲ σπουδαῖες, σοφὲς λέξες, μὲ ὅρους ἐπιστημονικούς, πολιτικούς, ἐκκλησιαστικούς, τόσο περισσότερο, τόσο ἱερώτερο χρέος ἔχεις, πρῶτα πρῶτα νὰ μοῦ τοὺς κανονίσῃς ἀνάλογα καὶ μὲ τὸ λάρυγγά μου τὸν ἐθνικὸ καὶ μὲ τὴν ἐθνικὴ τὴν ψυχή μου. Τότες θὰ δῇς, γιὰ νὰ ξανάρθουμε στοὺς *Συνόδους* μου καὶ στὸ *γεγονότο*, ποὺ δὲν τὰ τρέμουμε διόλου καὶ σοῦ τὰ παναλέμε, θὰ δῇς πὼς τὸ μόνο ἀδύνατο εἶναι νὰ τἀφήσουμε ὅπως τὰ θέλεις, τὸ *γεγονός*, τοῦ *γεγονότος*, τοῖς *γεγονόσι*, ἡ *Σύνοδος*, τῆς *Συνόδου*, τὰς *Συνόδους*, καὶ μάλιστα ταῖς *Συνόδοις*.

15.

Παρθενώνας καὶ Παρθενός.

Λοιπὸν τὸ *γεγονότο* καὶ τοὺς *Συνόδους*, ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ ὁ *Σύνοδος*. Σὰ φοβᾶσαι, πές το καὶ ἡ *Σύνοδο*, δὲ μὲ

Digitized by Google

κόφτει, ἅμα τὸ καταχωρίσῃς στὴ γραμματική σου γιὰ *ἑτερόκλιτο*[1]. Δασκαλισμός, ὅπως κι ἂν τὸ φέρῃς, εἴτε *ἡ Σύνοδο* εἴτε *ὁ Σύνοδος*. Ἀμέ, τί ἄλλο παρὰ δασκαλισμὸς καὶ *τὸ γεγονότο* μου κ' *ἡ Σύνοδό* μου; Λέξες τὸ λοιπὸ παρμένες ἀπὸ τὰ βιβλία, ποὺ τὶς συμμόρφωσα ὁ καλαμαρὰς ἐγὼ μὲ τὴν κοινὴ ζωντανὴ συνήθεια. Κάθουμαι ἥσυχα στὸ γραφεῖο μου, ἀνοίγω τὴ γραμματικὴ καὶ ψάχνω στὰ Λεξικά. Στὰ Λεξικά, νά σου καὶ μιὰ ὄμορφη λέξη τῆς ἀρχαίας ποὺ μοῦ στρέγει. Τὴν ἁρπάζω καὶ μὲ τὴ γραμματικὴ στὸ χέρι, τὴ μεταπλάθω. Ἂς πάρουμε τὴ λέξη *ὁ Παρθενών*. Ἔμαθα πὼς τἀρσενικὰ τριτόκλιτα περιττοσύλλαβα τῆς ἀρχαίας, ἰσοσυλλαβίζουνται στὴ δημοτικὴ καὶ πὼς ὁ *πατὴρ* ἔγινε *πατέρας*. Περίφημα! Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο λέω καὶ *Παρθενώνας, ὁ Παρθενώνας*. Σωστὸς δασκαλισμός. Δὲν τἄκουσα μὲ τἀφτιά μου. Δὲν ἄκουσε πατροπαράδοτα ὁ λαὸς τὴ λέξη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ὅπως ἄκουσε τόσες ἄλλες, γιὰ νὰ τὴν κανονίσῃ καὶ δάφτηνε μὲ τὴ γλώσσα του, δηλαδὴ μὲ τὸν *πατέρα* κι ὅλα τἄλλα. Τὴν ἔφτειασα ὁ λογιώτατος ἐγώ. Σήμερα βλέπω κι ὁ τύπος *Παρθενώνας* περνᾷ γιὰ *ὀρθός*, γιὰ ὀρθώτερος τουλάχιστο ἀπὸ τὸν τύπο *Παρθενός, ὁ Παρθενός*. Κάτι κι ἀφτό, νὰ τὸ παραδέχουνται πὼς μπορεῖ νὰ τὸ λέμε καὶ *Παρθενώνας*. Ὅταν ἔβγαλα τὸ *Ταξίδι μου*, θυμοῦμαι πὼς *Τὸ Ἄστυ*, τὸ εἰκονογραφημένο (15 Ἀβγούστου, 1888, ἀρ. 151, σελ. 1), δημοσίεψε καὶ μιὰ *γελοιογραφία*· παράστησε δηλαδὴ τρεῖς γλῶσσες, ποὺ κρεμόντανε ὄξω ἀπὸ τρία ὁλάνοιχτα στόματα· καὶ

1) Τέτοιο δρόμο μοῦ φαίνεται πὼς θὰ πάρουνε ἀφτά, θηλυκὰ στὸν ἑνικὸ μὲ κατάληξη ο, ἐπειδὴ σὰ νὰ τὴ συνηθίσαμε κιόλας ἀπὸ τὴν πρόοδο, τὴ μέθοδο κτλ., μὰ στὸν πληθυντικό, ἀρσενικὰ καὶ παροξύτονα (προόδοι, Συνόδοι καὶ διφτόγγοι), γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε. Νὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς ὑπάρχει καὶ μιὰ δασκαλεμένη πιὰ δημοτική, πὼς ὑπάρχουνε δασκαλισμοὶ τῆς δημοτικῆς καὶ πὼς ἀφτὴ παραδέχτηκε τὸν ἑνικὸ θηλυκὸ μὲ ο, ποὺ τὸν ἀκούμε κιόλας στὰ ὀνόματα τῶ νησιῶνε, Τῆνο, Ἄντρο κτλ. κτλ. Ἔτσι δὲ μᾶς εἶναι ξένο τὸ ο. Ἔτσι μᾶς ἔρχεται ὡραῖα καὶ ἡ Σύνοδο, καὶ ἡ μέθοδο, καὶ ἡ περίοδο κι ὅ τι ἄλλες θέλεις.

Digitized by Google

τρεῖς σπάγγοι βαστούσανε ἀπὸ τὴν ἄκρη τρεῖς μύτες σηκωμένες, γιὰ νὰ μὴν πέσουνε, ὑποθέτω. Εἶτανε ἡ γλώσσα τοῦ Κόντου ἀριστερὰ — *Γλῶττα Κόντου* — δεξιὰ ἡ γλώσσα τοῦ Ψυχάρη — *Γλωσσάρι Ψυχάρη* — στὴ μέση, τοῦ Λαοῦ ἡ γλώσσα — *Γλῶσσα Ἑλληνικὴ* — θὰ πρόσμενα *Ῥωμαΐκη*, μὰ ποῦ νὰ τολμήση; Τοῦ Λαοῦ ἡ γλώσσα, παστρική. Σύστημα καὶ τοῦτο. Τὶς προάλλες κάπου διάβασα (στὴν *Πρόοδο*, Κ. Π., 7 τοῦ Γεννάρη, 1905)· « ἡ δημοτική, ἡ ὁμολογουμένως ὡραία καὶ ζωντανὴ γλώσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἣν τοσοῦτον θαυμασίως ἐχειρίσθησαν οἱ ἀθάνατοι ποιηταί μας Βαλωαρίτης καὶ Κρυστάλλης [ὁ Σολωμὸς σὰ νὰ τὰ κακκάρωσε πιὰ μιὰ γιὰ πάντα] καὶ γράφει σήμερον ὁ μοναδικὸς δημοτικιστὴς Χρ. Χρηστοβασίλης... » Αἰ! λοιπὸν τί προσμένουνε καὶ πῶς δὲν τὴ γράφουνε, ἀφοῦ τὴ γράφει ὁ Χρηστοβασίλης, ἀφοῦ εἶναι ὡραία, ἀφοῦ εἶναι καὶ παστρική; Ἐννοεῖται, ἡ δική μου, παστρικὴ δὲν εἶτανε· στοῦ Κόντου τὴ γλώσσα βάλανε τὴ λέξη *ὁ λέμβος* — ποὺ ἔτσι τὸ μαθαίνουνε καὶ τὰ μικρὰ τὰ παιδιὰ στὰ σκολειὰ τῆς Ἐβρώπης· μὰ φαίνεται πὼς στὴν Ἑλλάδα δὲν κάνει τάρσενικό· στὴ γλώσσα τοῦ Ψυχάρη, μαζὶ μὲ κάτι ἄλλα[1], βάλανε καὶ τὸν τύπο *Παρθερὸς* ποὺ τὸν ὠρθογραφήσανε κιόλας πολὺ ἄτοπα κι ἀσυλλόγιστα *Παρθερώς*. Ἔπρεπε νὰ κάμουνε ἴσια ἴσια τὸ ἀντίθετο, δηλαδὴ τὸν τύπο *Παρθερός*, νὰ τὸν καθίσουνε στὴ γλώσσα τοῦ Λαοῦ καὶ τὸν τύπο *Παρθερώρας* νὰ τὸν καθίσουνε στὴ γλώσσα τοῦ Ψυχάρη. Φυσικά. Ἐγὼ τὸ λέω *Παρθερώρας*. Ἔτσι τὄχω παντοῦ στὸ

1) Μαζὶ μὲ τὰ κάτι ἄλλα, εἶχε καὶ μιὰ 'Εβρώπ'. Ἐννοεῖται, ψεφτιά, γιατὶ 'Εβρώπ, χωρὶς η, ὄχι μόνο δὲν ἔγραψα, μὰ μοῦ εἶτανε ἀδύνατο νὰ γράψω, ἐπειδὴ τὸ νὰ μὴν κλίνω τὰ ὀνόματα εἶναι ὅ τι μπορεῖ νὰ φανταστῆ κανεὶς πιὸ ἐνάντιο ἀπὸ τὸ σύστημα ποὺ ἀκολούθησα σ' ὅλο τὸ Ταξίδι. Γι' ἀφτό, ὑποθέτω, γιὰ τὸ λόγο δηλαδὴ ποὺ εἶτανε ἀστόχαστο, ἄκριτο κι ἀνάληθο νὰ μοῦ φορτώση κανεὶς στὴ γλώσσα μου μιὰ 'Εβρώπ, τὸ παραδέχτηκε ἀμέσως ὁ κ. Χ. ('Απάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, σ. 451) πὼς τὸ εἶπε καὶ τὠρθογράφησε μάλιστα ΕΥΡΩΠΗ'. — 'Η ἀπάντηση ἀφτὴ στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, ἐπιστημονικὸ μέσα της δὲν ἔχει κουκούτσι.

Digitized by Google

Ταξίδι, καὶ *Παρθενὸς* τὄβαλα μόνο μιὰ φορὰ (*Ταξ.* α', σ. 191=*Ταξ.* β', 177). Δὲ θὰ τὸ στοχαζόμουνε ὅμως ποτὲς μοναχός μου νὰ τὸν πῶ *Παρθενός*. Ἔτυχε μιὰ μέρα νὰ τἀκούσω ἔτσι (κ. Ῥω. Θέ., Α', 79). Κι ἀπόρησα. Ναί, ἀπόρησα μὲ τὴν ἀλάθεφτη *αἴστηση*, μὲ τὴν *καλαιστησία* καὶ μὲ τὴ γλωσσολογία τοῦ Λαοῦ. Βλέπετε πῶς τὸ κανόνισε ἀμέσως, μόλις τὸ πῆρε τἀφτί του; Ἔχει μέσα του ὁ Λαὸς μιὰ ἰδιογέννητη ἀλαθεψιὰ ποὺ ἐμεῖς οἱ γραμματισμένοι, ὅσο κι ἂν προσπαθήσουμε, δὲ θὰ τὴ μάθουμε καὶ τοῦ κάκου. Ὁ *Παρθενός*, ὅπως ὁ *γέρος* (*γέρων*), ὅπως ὁ *Χάρος* (*χάρων*), ὅπως κι ὁ *παθὸς* (*παθών*), ποὺ κλίνεται μάλιστα, *τὸν παθὸ* (κ. Βαρλέντη, *Προμηθέα*, Ἀθήνα, 1905, σ. 3). Καὶ νὰ σημειώσετε πὼς τἄκουσα τότες στὰ 1886, σὰν εἴμουνε στὴν Ἀθήνα καὶ μελετοῦσα τὸ *Ταξίδι*, ἀπὸ ἕνα φύλακα στὴν Ἀκρόπολη ἀπάνω, καὶ πὼς ὁ φύλακας ἀφτὸς τὄλεγε *Παρθενός*, ἐπειδὴ καὶ κάθε τόσο, ἔφοροι, ἀρχαιολόγοι καὶ δασκάλοι τοῦ μιλούσανε γιὰ *Παρθενών*, καὶ δὲν τἄβγαζε πέρα μὲ τὴν κατάληξη *-ων* τοῦ ἀρσενικοῦ, ὅσο κι ἂν *καταλάβαινε* τὴ λέξη. Λοιπὸν τὸ κανόνισε καὶ τὸ κανόνισε ἀπαράλλαχτα ὅπως θὰ τὸ κανόνιζε καὶ χωρὶς νὰ τὸ πῇ δάσκαλος μπροστά του. Ἂν τοῦ τὄλεγε *Παρθενώνας*, *Παρθενώνας* θὰ τἄφινε κι ὁ φύλακας. Μὰ μιὰ καὶ τὄλεγε *Παρθενών*, τὄσιαζε σὰν τὰ δημοτικὰ *γέρος*, *χάρος*, ποὺ ἀναφέραμε[1]. Καὶ τόντις ἀλλιῶς δὲ θὰ τὸν ἔσιαζε τὸν

1) Ἄλλα τέτοια δυὸ τρία (γεῖτος=γείτων, ἄρχος=ἄρχων κτλ.), βρίσκεις καὶ στοῦ P. Kretschmer τὰ *Neugr. Dial. st.*, 1905, 331, σμ. 1. Μὰ ὁ Kretschmer δὲν εἶχε τότες διαβασμένα ὅσα εἴπαμε γιὰ τὸν τύπο Παρθενός, στὸ Ῥω. Θέ., σ. 78-79, ὅπου τὰ πράματα θαρρῶ πὼς τὰ ξεδιαλίσαμε ξάστερα, τόσο ξάστερα κιόλας ποὺ τὰ καινούρια τὰ παραδείγματα τοῦ ἴδιου τύπου (κ. π. κ.) τἀποδείχνουνε, τί δίκιο ποὺ εἴχαμε. Καὶ νὰ λείπανε τὰ καινούρια τὰ παραδείγματα, δὲ χωροῦσε ἄλλη ξήγηση. Ὁ Kretschmer θἄβλεπε ἀμέσως, εἶμαι βέβαιος, πὼς ἡ ἀρχαία κλητικὴ γέρον, Χάρον, δράκον, καὶ μάλιστα οἱ ὀνομαστικὲς Νίκων, Διάκων (σ. 234, σμ. 1) δὲν ἔχουνε νὰ κάμουνε μήτε πολὺ μήτε λίγο μὲ τὴν ὀνομαστικὴ γέρος, Χάρος, δράκος, ἀφοῦ κλητικὴ Πάρθενον οὔτε στὴν ἀρχαία γλώσσα δὲν ὑπάρχει, κι ἀφοῦ ἔγινε σήμερις κ' ἔγινε ἀμεσα ὁ τύπος

Digitized by Google

Παρθενὼν ὁ λαός, ἂν τὸν ἄκουγε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, πατροπαράδοτα καθὼς ὅλη του τὴ γλώσσα. Ὁ ἀνόθεφτος τύπος, ἀφτὸς εἶτανε. Σ' ἕνα μέρος τοῦ *Ταξιδιοῦ*, ὅπου μιλοῦσα γιὰ τέχνη ἀνόθεφτη, μοῦ φάνηκε ὁ *Παρθενὸς* κυριολεξία — ἢ κυριοτυπία. Ἴσως εἶχα κ' ἕναν ἄλλο κρύφιο σκοπό, νὰ δείξω στοὺς φρόνιμους ἀθρώπους πὼς μὲ τἀκανόνιστα *Παρθενὼν* καὶ τὰ τέτοια, μήτε φτειάνεται μήτε γίνεται γλώσσα, καὶ νὰ τὸ συλλογιστοῦνε.

Εἴμουνε τότες μαθημένος στὰ γαλλικὰ τὰ βιβλία, στὸ δημόσιο τὸ γαλλικό, στὴ γαλλικὴ τὴν *αἴστηση* καὶ *καλαιστησία*. Ἐδῶ, ἅμα ἕνας ποὺ κάπως ξέρει καὶ βαστᾷ πέννα, ποὺ νοιώθει ἀπὸ ὕφος, ἅμα πίτηδες γράψῃ τίποτις ἀσυνήθιστο, πρῶτα πρῶτα τὸ βλέπουνε ἀμέσως πὼς τὄγραψε πίτηδες — καὶ πῶς νὰ μὴν ἔγραψα πίτηδες μιὰ ὀνομαστικὴ ὁ *Παρθενός*; — ὕστερις, ἀκόμη κι ὅταν τἀσυνήθιστο δὲν ἀρέσῃ, ἀκόμη κι ὅταν ἐρεθίσῃ, καταλαβαίνουνε μὲ τί σκοπὸ τὄγραψε, φτάνει νἄχῃ τὸ λόγο του ἐκεῖ ποὺ τὸ γράφει. Ἀφίνω πιὰ πὼς θὰ βρῇς ὀπαδοὺς νὰ σ' ἀνεβάσουνε στὰ οὐράνια· μὰ κ' οἱ φρόνιμοι, σὰ δείχνεις φρόνιμος ὁ ἴδιος, σὰ δὲν τὰ σκορπᾷς ὅπου λάχῃ, σὰν κρατᾷς τὸ μέτρο, θὰ τἀναγνωρίσουνε, θὰ σοῦ τὸ παινέσουνε κιόλας. Δὲν τὸ πιστέβετε, κι ὡςτόσο καμάρωνα τὴν ὀνομαστικὴ ὁ *Παρθενός*, καμάρωνα ποὺ κατώρθωσα νὰ σώσω ἕναν τύπο τῆς δημοτικῆς, ἄγνωστο *ἴσως* σὲ δυὸ τρεῖς — ἔτσι νόμιζα· πρόσμενα καὶ νὰ πῇ κάποιος πὼς τί σωστὰ ποὺ τὸ παρατήρησα ἢ πὼς τί καλὰ θὰ ἤξερα τὴ γλώσσα, γιὰ νὰ τὸ βάλω κι ἀφτό· συλλογιόμουνε μάλιστα πὼς δὲ γίνεται καὶ θὰ τὸ χαροῦνε μεριοὶ καλλιτέχνες. Ἔπειτα, εἶδα τὴ γελοιογραφία τοῦ *Ἀστιοῦ*, μὲ τὶς τρεῖς κρεμάμενες γλῶσ-

Παρθενὸς ἀπὸ τύπο τῆς καθαρέβουσας· κ' ἔγινε ἴσια ἴσια μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἴπαμε. Κ' ἔτσι, ἀπὸ τὸν τρόπο τὸ σημερνὸ καταλαβαίνουμε πὼς σ' ὅποια ἐποχὴ κι ἂν εἶναι, ἅμα ὁ λαὸς ἄκουγε -ων, τὸ κανόνιζε -ος. Ἀπίθανο διόλου, νὰ εἶναι οἱ τύποι -ώνας ὅλοι τους δασκαλισμοί.

Digitized by Google

σες[1]. Καλέ, τί καλλιτέχνες; Ἀφτοί, παιδί μου, μήτε τὸ ὑποψιαζόνταν πὼς ὁ *Παρθερὸς* ἔπρεπε νὰ πάῃ στὴ γλώσσα τοῦ Λαοῦ, καὶ πὼς μονάχα ὁ δασκάλικος τύπος ὁ *Παρθερώρας* ἔπρεπε νὰ φορτώνῃ τὴ γλώσσα τὴ δική μου. Διάβασα καὶ κάτι ἄλλες ἀηδίες γιὰ τὸ *Παρθερός*, ἑτοῦτες ἐδῶ, λ. χ., τοῦ κ. Ῥάδου· « λέξις πλασθεῖσα ἀνοσίως ὑπὸ τοῦ κ. Ψυχάρη, ἀνήκουστος, βάρβαρος, καὶ γλωσσικὸν τέρας ἀκατανόητον. » Τέτοια πιά, χίλια καὶ χίλια...

Σήμερις ἔχουμε ἀπάνω στὸ ζήτημα τῆς κατάληξης *-ωρ* καὶ *-ος*, τὴν πολύτιμη καὶ μεθοδικὴ μελέτη τοῦ κ. Ν. Βέη· *Τὸ Παρθερὼρ - Παρθερὸς καὶ τἀράλογά του*, ποὺ δημοσιέφτηκε στὸ *Νουμὰ* (κ. ἀρ. 141, 25 τοῦ Μάρτη, 1905, σ. 2-5). Ὁ κ. Ν. Βέης, κι ἀπὸ ἐπιγραφὲς κι ἀπὸ χερόγραφα κι ἀπὸ παροιμίες κι ἀπὸ λαϊκὲς κουβέντες κι ἀπὸ κάμποσα διαβαστὰ κι ἀπὸ ἄλλα κάμποσα παρατηρητά του, μᾶς ἀνάφερε σωρὸ σωρὸ παρόμοιες ὀνομαστικές, ποὺ σᾶς τὶς ἀραδιάζω καὶ ποὺ θὰ βρῆτε στἄρθρο του τὴν πηγὴ τῆς καθεμιᾶς· *ἄρχος*=*ἄρχωρ*, μὲ γενικὴ *ἄρχου*, *παθὸς*=*παθώρ*, *μαθὸς*=*μαθώρ*, *λουτρὸς*=*λουτρώρ*, *λαιὸς*=*ἐλαιώρ*, *Ξεροφὸς*=*Ξεροφῶρ*, *Κλειτοβὸς*=*Κλειτοβώρ*, *Φωκίος*=*Φωκίωρ*, *Λέος*=*Λέωρ*, *Ἀρκολέος*=*Ἀρκολέωρ*, *Παντελαῖος*=*Παντελαίωρ*, *Ἰλαρίος*=*Ἰλαρίωρ*, *Βησσαρίος*=*Βησσαρίωρ*, *Νῆφος*=*Νήφωρ*, *Νύμφος*=*Νύμφωρ*, *Χαρίτος*=*Χαρίτωρ*, *Φιλῆμος*=*Φιλήμωρ*, καὶ γενικὴ (!) *Φιλήμου*, μάλιστα σ' ἕνα κείμενο σημαντικό· « Τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τάχα μοναχοῦ ΦΙΛΗΜΟΥ.... ἔτους ,ζοθ' [=1571]! » κτλ. Θυμήσου λοιπὸν τί λέγαμε καὶ μεῖς στὰ *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 24-26, γιὰ τοὺς ὅρους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ποὺ ὅσο περισσότερο καταντοῦνε κοινοί, τόσο περισσότερο συμ-

1) Μοῦ φαίνεται πὼς ἐδῶ γελοιογραφία θὰ τὴν ποῦμε κι ὄχι καρβικατούρα (κ. Νουμά, 9 τοῦ Γεννάρη, 1905, ἀρ. 130, σ. 1, στ. 3, σμ. 1). Πρόσωπα δὲν ἔχει· ἔχει γλῶσσες.

Digitized by Google

μορφώνουνται μὲ τὴν κοινὴ τὴ γλώσσα[1]. Μὴν ξεχάσῃς ὅμως τί λέει κι ὁ κ. Χατζηδάκης (Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, σ. 451, σμ. 2), πὼς « Τίς ἀγνοεῖ ὅτι τῶν ἱερῶν ῥημάτων πᾶσα περιττὴ μεταποίησις θεωρεῖται καὶ τοῦτο εὐλόγως, βεβήλωσις καὶ ἐκχυδάϊσις; μάρτυρας ἐπικαλοῦμαι πάντας τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας κατοικοῦντας Ἕλληνας. » Φοβοῦμαι μήπως κι *ἀγνοεῖ* πρῶτος ὁ κ. Χαντζήδακις, ποὺ λέει κι ὁ Πάλλης, ἀφοῦ στὴν *ἴδια* σημείωση γράφει· « Ἤκουσα δὲ ἄλλοτε καὶ *τάγιοῦ πνεμάτου*[2] ἐν Κρήτῃ. » Ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τοῦ κ. καθηγητῆ. Κουτρουβάλλες καὶ παλινωδίες. Βέβαια πὼς καὶ *ἄλλοτες* καὶ σήμερα κι ὅποτε θέλεις, *πνεμάτου* θὰ τἀκούσουμε, καὶ στὴν Κρήτη κι ἀλλοῦ. Κοντὰ στὴ γνώση. Ἀμέ, μήπως τάχα *γλώσσα* δὲν εἶναι κ' ἡ γλώσσα ἡ ἐκκλησιαστική; Πὼς νὰ μὴ συμμορφωθῇ καὶ δάφτη, ὅπως συμμορφώθηκε ἴσια ἴσια ἕνας *μοναχὸς Φιλήμων*, ποὺ φαίνεται καὶ θἄτανε συνήθεια στὸ μοναστήρι του, ἔτσι νὰ ξέρουνε τὄνομά του, ἀφοῦ πολὺ φυσικὰ σοῦ τὸ βάζει καὶ *Φιλήμου*, στὴ γενική![3]

1) Ὁ Κάης (=Κάϊν), κ. Πολίτη, Παράδ. Α', 130, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο πρωτοκλίθηκε. Κ. καὶ Krumbacher, *Ein vulgærgr. Weibersp.*, München, 1905, στ. 165 Σαμψὲ (ὥστε καὶ κλητικὴ δεφτερόκλιτη), στ. 230 Σαμψοῦ· στ. 389 ἄρχον. — Ἡ αἰτιατ. χειμὸν ποὺ διαβάζεται σὲ κάμποσα μεσαιωνικὰ κείμενα, λ. χ., Δελτ. τ. ἱστ. κ. ἐθν. Ἑτ., ϛ', 427, στ. 671, πρέπει ἔτσι, μὲ ο, νὰ γράφεται, ὄχι μὲ ω.

2) Ξέχασε νἀναφέρῃ τὰ Ρ. κ. Μ., Β' (1903), 24, 2 ἁγίου πνεμάτου, ἀπὸ τὴ Σίφνο. Λοιπὸν κάπως γνωστὸς ὁ τύπος σ' Ἑλλάδα καὶ Τουρκιά.

3) Στὴ Νέα Ἐφημερὶς (τῆς Πόλης), 3 Ἀβγούστου 1905, σ. 1, στ. 3, διαβάζω τἀκόλουθα· « Ἑπομένως οὐδεὶς δύναται νὰ μᾶς διαβεβαιώσῃ, ὅτι μετὰ ἱκανὰς δεκαετηρίδας δὲν φθάσῃ ὁ λαὸς εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ ἐννοῇ κάλλιστα τό τε ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ ὁλόκληρον τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ ὑμνολογίαν καὶ εὐχολογίαν. » Ἀπόδειξη λοιπὸν κι ἀπὸ στόμα δασκάλου — καὶ τί δασκάλου! — πὼς σήμερις ὁ λαὸς δὲν καταλαβαίνει τὸ Βαγγέλιο. Ὑπάρχει κι ἄλλο σπουδαῖο ζήτημα, ποὺ ὅσο ἡ ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα στέκει ἀπὸ τὸ λαὸ πιὸ μακριά, τόσο περισσότερο κι ἀλλάζει. Κάποιος μοῦ γράφει ἀπὸ τὸ Φανάρι τὸ ἴδιο — λοιπὸν ὄχι ἀπὸ χωριὸ ἢ ἐπαρχία — πὼς μιὰ μέρα ἕνας παπάς, μὴν ἔχοντας κρασὶ ἄλλο, ἀναγκάστηκε νὰ δώσῃ, ὅπως τὄλεγε ὁ ἴδιος· « ἀνάμισυ μηνοῦ μπαγιάτικη τὴν Ἁγία Μεταλάβαση. » Μὴ μα-

Digitized by Google

Προχτές, δηλαδὴ στὰ 1905, 10 τοῦ Τρυγητῆ, κι ὄχι πιὰ στὰ 1571, κουβεντιάζοντας μ' ἕνα φίλο μου δημοσιογράφο ποὺ ξέρει τὴν καθαρέβουσα νερὸ καὶ ποὺ τὴ γράφει κάθε μέρα, κάναμε τὸν ἀκόλουθο διάλογο·

— Ἄλλως τε, κάθε *καγὼν* ἔχει τὰς ἐξαιρέσεις του...

— Βέβαια, λέω γώ, μὰ καθὼς εἶπαμε...

— Ναί, ὁ *καγὸς* εἶναι ἀφτός.

Θἄξιζε νὰ κοιτάξῃ κανεὶς τί ἀπόγινε στὴν Ἀθήνα ἢ ἀλλοῦ στὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸ περίφημο τὸ καλαμαράδικο τὸ *παρών*, ποὺ τὸ λένε καὶ τὸ παραλένε, καὶ ποὺ ἴσια ἴσια γι' ἀφτὸ εἶναι προσδιωρισμένο νἀλλάξῃ (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 35, 1). Ἐγὼ τἄκουσα μ' ἕνα *γ* ποὺ πιὰ *γ* δὲν εἴτανε. Τὸ *παρὼν* ὅμως κατάντησε εἶδος ἐπίρρημα, κι ἀφοῦ χαθῇ ὁλότελα τὸ *γ* του τὸ τελικό, μπορεῖ καὶ *παρὸ* νὰ μείνῃ. Μπορεῖ πάλε νὰ τὸ πάρουνε καὶ γιὰ ῥῆμα, *παρῶ*, δηλαδὴ *ἐδῶ εἶμαι*. Δὲν πιστέβω νὰ γίνῃ *παρός*, ἐξὸν ἂν τὸ πῇ κανένας μὲ τἄρθρο τοῦ ἑνικοῦ, ὁ *παρών*, ἐννοεῖται κι ὁ *παρός*, γιατὶ θὰ μπῇ ἀμέσως σ' ἐνέργεια ὁ κανόνας ποὺ κατάληξη *-ων* τοῦ ἀρσενικοῦ δὲ σηκώνει καὶ ποὺ σοῦ βάζει παντοῦ τὴ γνωστὴ κατάληξη *-ος*.

Ὁ κ. Βέης κοίταξε καὶ τ' *Ἄτακτα* τοῦ Κοραῆ (τ. Α',

θαίνετε στὸ λαὸ τὴ γλώσσα του, ἐκεῖ θὰ καταντήσετε, στὸ ἀνάμιση, στὸ μηνοῦ καὶ στὴ Μεταλάβαση, ἐπειδὴ ἄμα τοῦ μάθετε δημοτική, ἄμα τοῦ κανονίσετε τὴ δημοτική του (κ. π. κ.), καὶ τὴ μετάληψΗ τὴ μαθαίνει, γιατὶ βλέπει πὼς κ' ἡ μετάληψΗ δημοτική. Ἔτσι θαῤῥῶ γίνουνται συντρίμμια τὰ τρία τἄρθρα ποὺ δημοσίεψε ἡ Νέα Ἐφημερίς, 3, 4, 5 Ἀβγ. 1905, Θρησκευτικὴ ἄποψις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Καὶ τὰ τρία ἑνὸς κάποιου Θρ. Κ. Ζουμπουρλίδη (κ. ἀμέσως σ. 123, 1, 2). Ἀνόητος ὁ κ. Θρ. Ζουμπουρλίδης δὲν εἶναι, εἶναι πάω νὰ πῶ, ἡ Ἀνοησία ψυχὴ καὶ σάρκα. Ἐννοεῖται, τὸ καθαφτὸ ζήτημα — τὴ θρησκευτική του τὴν ἄποψη — μήτε τὸ ξετάζει, ἀφοῦ δὲν τὸ ξέρει. Φλυαρίες, κοινοτοπίες καὶ βρισιές, οἱ ἐξαμβλωταί, οἱ στραγγαλισταί, οἱ ἐκχυδαϊσταί, ἀντιχριστιανικοί, ἀντεθνικοί, καὶ δὲν ξέρω τί. Καλὸ θἄτανε νὰ διαλέγανε τουλάχιστο οἱ φημερίδες τοὺς δασκάλους καὶ νὰ μὴν παίρνανε ἄρθρα τοῦ καθενός. Θὰ βρίσκουνται δασκάλοι ποὺ νὰ εἶναι λιγώτερο ζουμπουρλῆδες ἀπὸ τὸν κ. Ζουμπουρλίδη. Μὰ κι ἀφτοὶ κι ὅλοι τους, τἀφτιά τους νἀνοίγουνε, νἀκούνε τί λέγεται τριγῦρο τους, νὰ μποῦνε πιὰ στὸ νόημα.

Digitized by Google

σ. 51), ποὺ ὡς κι ἀφτός, στὰ 1828, σημείωσε τὶς ὀνομαστικὲς *ἄρχος*=*ἄρχων*, *γέρος*=*γέρων*, *θαμπὸς*=*θαμπῶν*, *σιγὸς*=*σιγῶν*, *χάρος*=*χάρων*, *πλιὸς*=*πλέων*, *πρεπὸς*=*πρέπων*, *σκεπὸς*=*σκέπων*, *φευγὸς*=*φεύγων*. « Ἀκούτε ; », λέει ὁ κ. Ν. Βέης· « Ὁ Σοφὸς Κοραῆς μιλάει. » Ἀκούτε ὅμως τώρα καὶ τὸ πιὸ νόστιμο. Ἐργάτες ποὺ εἶχανε δουλέψει γιὰ νὰ στερεώσουνε τὸν Παρθενώνα, κάθε στιγμὴ ἔτσι τὸ κλίνανε ὁ *Παρθερός*, *τοῦ Παρθεροῦ*, *τὸν Παρθερό*. Τὸ παρατήρησε ἄπειρες φορὲς ὁ κ. Ν. Βέης· τὸ παρατηρήσανε μαζί του κι ὁ κ. ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτω, Κωστῆς Κουρουνιώτης, κι ὁ κ. Νῖκος Ἰωαννίτης, μηχανικὸς στὴν ὑπερεσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, κι ὁ κ. Λεφτέρης Καμπάνης, ἐπιστάτης τῶν ἐργατῶνε (κ. *Νουμά*, ὅ. εἴ., σ. 3, στ. 2). Ἂς προστέσουμε ἀκόμη πὼς τὸν *Παρθερὸ* τὸν εἶπε κ' ἕνα μικρὸ κοριτσάκι στὴν Ἀθήνα, περπατώντας μὲ τὸν μπαμπά της κ' ἔχοντας « ἀγνάντια » της « τὴν Ἀκρόπολη » (κ. *Νουμά*, ὅ. εἴ., σ. 3, στ. 1=*Ἑστία*, 1893, σ. 352). Ἕνας φίλος μου, ὁ Γιαννιός, ποὺ σπουδάζει στὸ Παρίσι, πήγαινε μιὰ μέρα μ' ἕνα συμμαθητή του Συριανὸ στοὺς διαδρόμους τῆς Σορμπόννας καὶ κοιτάζανε μαζὶ κάτι ζουγραφιὲς κολλημένες στοὺς τοίχους, ὅπου παρασταίνουνται τὰ πιὸ γνωστὰ μνημεῖα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητας, ἑλληνικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς. Ἡ μιὰ λοιπὸν παράσταινε τὸν Παρθενώνα. Στάθηκε ὁ Συριανός, κι ἀμέσως· « Μπά ! ὁ Παρθενός ! » Ῥώτησε τότες ὁ Γιαννιός μας ποὺ ἤξερε τί τρέχει· — « Πῶς τὸ λές ; Ποῦ τὄμαθες ἀφτό ; » Κι ὁ συμμαθητής του, ποὺ ἀπόρησε γιὰ τὸ ῥώτημα, γιατὶ κι ὁ ἴδιος δὲν τὸ νόμιζε πὼς εἶπε τίποτις παράξενο, τοῦ ἀποκρίθηκε· — « Μὰ νά, ἔτσι μοῦ ἦρθε. »

Τοῦ *ἦρθε !* Εἴτανε, μ' ἄλλα λόγια, φυσικό του νὰ τοῦ ἔρθῃ στὸ στόμα ἡ κοινὴ κατάληξη *-ος*, τόσο κοινὴ ποὺ κι ἀπὸ τὸν αἰώνα τὸ δέκατο ἕβδομο (κ. *Νουμά*, ὅ. εἴ., σ. 3, στ. 1) γράφηκε κι ὀνομαστικὴ *Παρθερὸς* κ' αἰτιατικὴ *Παρθερό*, γιὰ νὰ

Digitized by Google

καὶ *ἄρχος, δράκοντας* καὶ *δράκος* καὶ τὰ ὅμοια τούτοις » (κ. *Νουμά*, ὅ. εἴ., σ. 2, στ. 3 = *Ἑστία*, ΚϛΊ, 1888, σ. 663). Νά λοιπὸν ποὺ βρέθηκε τουλάχιστο ἕνας — καὶ τί ἕνας! — νὰ μὴν τὸ κατηγορήσῃ, ἀκόμη κι ἄ δὲν ξέτασε γιὰ ποιὸ λόγο τὄβαλα. Ἐγὼ ἔβλεπα τὴν κοινὴ πνεματική, καλλιτεχνική, φιλοσοφικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα. Ἔβλεπα τὸ δημόσιο — καὶ στάθηκε ἡ ἀπαγοήτεψή μου τόσο βαρειά, ποὺ γιὰ τρία χρόνια, ὡς τὴ *Ζούλια* (1891), τίποτα πιὰ δὲν ἔπιασα νὰ γράψω. Εἶπα, ὅλα νὰ τὰ χτυπήσω κάτω. Μοῦ φάνηκε ἀδύνατο — καὶ περιττὸ — νὰ ξακολουθῇ κανεὶς νὰ δουλέβῃ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Δὲ νοιώθουνε ποὺ δὲ νοιώθουνε — καὶ τοῦ κάκου! Ἄδικα τοὺς περνοῦσα γιὰ ἔξυπνους, γι' *Ἀττικούς*, τί τὰ θέλεις; ποὺ κι ἀπὸ μακριὰ θὰ μυρίζουνται μιὰ νοστιμάδα ἢ ποὺ θὰ καταλαβαίνουνε, σὰν προτιμᾷς, καὶ κάτι τερτίπια τῆς φιλολογίας, ποὺ θὰ ξέρουνε καὶ τὴ γλώσσα τους. Τίποτα! Καὶ γελάστηκα. Ὅ τι ἀλλοῦ ἀνοίγει τὴν ὄρεξη τοῦ κρισογράφου ἢ τοῦ ποιητῆ, ἐδῶ σοῦ τὸ λένε βάρβαρο κι ἀνόσιο. Νά πὼς ἀλλάζει μὲ τὴ συντοπιὰ κ' ἡ καλαιστησία.

16.

Ἡ σκλαβιὰ τῆς καθαρέβουσας.

Καλαι*στησία*! Μὰ γιατί τάχα μ' ἕνα *τ*; Δὲ μᾶς βάζεις, ἀδερφέ, κ' ἕνα *θ*; Τί σοῦ κοστίζει; Ἂν εἶναι νὰ γίνῃ *στ*, ἀφτὸ γίνεται καὶ μοναχό του. — Κι ἀλήθεια, σήμερα τὸ παραδεχτήκανε πιὰ πὼς στὴν καθεμερνὴ τὴν κουβέντα, τὸ *σθ* γίνεται *στ*, συμμορφώνεται δηλαδὴ στὸ νόμο τῆς δημοτικῆς. Ἔτσι, λέει, θὰ συμμορφωθῇ κ' ἡ καλαι*σθησία* μὲ τὸν καιρό. Λοιπόν, ἀφοῦ θὰ συμμορφωθῇ, γιατί νὰ μὴν τὴ συμμορφώσουμε ἀμέσως καὶ μεῖς; Μήπως δὲ συμμορφώθηκε ἡ *αἴστηση*,

Digitized by Google

τὸ *αἴστημα* κι ὁ *ἀστυνός*: Μετὰ δὲ [illegible] ὡς καὶ τὴν *κατάσκεψη* ὁ Καρκαβίτσας ὁ ἴδιος (*Ἀρχαιολόγος*, [illegible]). Πῶς θὰ μοῦ τὸ βεβαιώσῃ τώρα δὲ [illegible] ἡ καλαστησία; Φτάνει νὰ τὴν εἴπε δὲ [illegible] με τὴ [illegible] στὰ ἑλληνικό, καὶ τὴ [illegible]. Καὶ [illegible] γράφει, ὄχι μόνο τὴ γράφουνε, μὰ καὶ τὴ λένε. Ὑπόψεψε καλίστα πὼς θὰ τὴ [illegible] κοῦλας. Ὄχι νὰ τὸ καταλάβουνε, γιατὶ κι ἀπ' ὅλους τοὺς τόπους κι ἀπ' ὅλες τὶς γλῶσσες γνωστό, πὼς δὲ [illegible] ὁ ἄνθρωπος νὰ [illegible] τὴν κοῦβέντα του, νὰ [illegible], πῶς μιλεῖ καθαρό, νὰ [illegible] τὴν προφορά του τὴν ἀληθινή. Τί γλίτωσα, τι ἔφαλα τοῦ συμμορφώνονται τὰ τέτοια, ἰδέα δὲν ἔχετε. Τὸ πιστεύετε τάχα πὼς τὸ ῥῆμα *ἐξελέγχω* συμμορφώθηκε κι ἀπὸ τώρα; Ὡστόσο, τί διαβάζω τὶς πρόλλες; Ἕνα *ξελεγχτας τὴ μερίδα σου, ὠρθογραφημένο* ἔτσι ἀπὸ κάποιονε τοῦ ἔξερε καὶ τὄβαλε. Μὲ τὸ δίκιο του. Ἡ λέξη *ἐξελέγχω*, στὴν ἐμπορικὴ τὴ γλῶσσα, φαίνεται πὼς θἄναι πᾶρε δῶσε, *ἐξελέγχω τοὺς λογαριασμούς, τὰ κατάστιχα*. Καὶ νὰ πῶ συμμορφώθηκε ἡ λέξη. Τὸν *αἱμοβόρο* πάλε, δὲν τονὲ φαντάζεστε βέβαια παρὰ μὲ τὸ ἀρχικό του τὸ *αἱ*. Ὁ Καρκαβίτσας ὅμως, ποὺ σ' ἀρτὰ εἶναι καὶ κάμποσο ἐπιφυλαχτικός, μοῦ τὸν ἔχει ὀρθὰ κοφτὰ *μοβόρο*, δίχως *αἱ* (*Ὁ Ἀρχαιολόγος*, Ἀθήνα, 1905, σ. 73). Κι ὁ *αἱμοβόρος*, ἐλπίζω νὰ μὴν εἶναι σὲ κανέναν κλάδο πᾶρε δῶσε σὰν τὸ *ἐξελέγχω* στοὺς ἐμπόρους.

Νὰ ποῦμε καὶ τὸ κάτω κάτω; Νὰ τὰ φανερώσουμε τὰ πράματα ὅπως εἶναι; Ὁ φόβος σᾶς βαστᾶ. Ὅλα τἄλλα, πρόφαση. Ναίσκε! Ὁ φόβος τῆς καθαρέβουσας, ἡ σκλαβιά της. Τὸν ἀβγατισμό, ποὺ τὸ λόγο του δὲν ἔχει (κ. *Νουμᾶ*, ἀρ. 114-115 *Ἀπόλυτοι κανόνες*), γιὰ τοῦτο δὲν τολμήσατε νὰ τὸν ξεφορτωθῆτε, καθὼς τοῦ ἔπρεπε. Μήπως δὲν εἶδα κ' ἕνα νέο, ποὺ κάτι μοῦ ἔστελνε στὸ διαγωνισμό, νὰ μοῦ σημειώνῃ τἀκόλουθα· « πνεῦμα. Δὲν μποροῦσα νὰ πῶ τὰ μεγάλα πνέ-

Digitized by Google

ματα τῶν αἰώνων »; Καὶ παρακαλῶ, γιὰ ποιὸ λόγο δὲν μποροῦσε ὁ κύριος νὰ τὸ πῇ; Γιὰ τὸ λόγο ὑποθέτω ποὺ τὸ κανονικό μας τὸ δημοτικὸ *πνέμα* θὰ τὸ νόμιζε χυδαῖο! Χυδαῖοι λοιπὸν κ' οἱ δυὸ στίχοι τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ δὲν τὸ φοβήθηκε τὸ Πνέμα.

Εἶπε τὸ Πνέμα· Πάντα πρὸς τἀπέραντα
'Ανάλαφρο, ἄϋλο ἀνεβαίνω.

('Ασ. Ζωή, 1904, σ. 111).

Μποροῦσε θαῤῥῶ κι ὁ νέος νὰ προσπαθήσῃ τουλάχιστο *νἀνεβῇ*. Ὄχι! Τόσο λίγο ῥιζωμένη μέσα μας εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ποὺ ὁ ἴδιος νέος ἅμα δημοσίεψε κατόπι ἄλλοῦ, ἅμα δὲν ἔστελνε στὸ διαγωνισμό μου, τοὺς δασκαλισμούς, δηλαδὴ τἀκανόνιστα, μὲ τὴν ντουζίνα τὰ κουβαλοῦσε. Ὅπως τοῦ κατεβαίνανε, δημοτικά, μισά, μιχτά, σαλάτα. Λοιπὸν ὡς κι ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ὡς κι ἀπὸ τοὺς φίλους μας, τὸ νοιώθεις πόσο λίγο τὸ ὑποψιάζουνται πὼς γιὰ τὸ ἔθνος τὸ ζήτημα. Γιατί τἄκανε ὁ νέος ἀφτά; Γιὰ νὰ μισοσκεπάσῃ μὲ τὰ μισά του τὴ δημοτική. Γιὰ νἀρέσῃ στοὺς δασκάλους. Πάντα γιὰ τοῦ δασκάλου τὸ χατίρι, ποὺ χατίρι νὰ μὴν ἔχῃ. Μὰ τέτοιος φόβος δὲν ταιριάζει. Οὔτε μᾶς τιμᾷ. Καὶ τὸ χερότερο, δείχνει πὼς δὲν καταλάβαμε τὸ ζήτημα, δὲν καταλάβαμε τὸ χρέος μας, ποιὸ εἶναι. Πρέπει χωρὶς ἄλλο νὰ τὴν ἀποτινάξουμε ἀπὸ τὴν ψυχή μας τὴ σκλαβιά. Πρέπει, σὰ γράφουμε, νὰ μὴ συλλογιούμαστε κάθε ὥρα πὼς γράφουμε γιὰ τοὺς δασκάλους· πρέπει νὰ συλλογιούμαστε πὼς γράφουμε γιὰ νὰ μᾶς διαβάσῃ τὸ ἔθνος. Ἤ, σὰ θέλετε, κι ἀλλιῶς νὰ τὸ ποῦμε, γιατὶ ἐμεῖς δὲ γυρέβουμε διόλου νὰ τὸ κάμουμε πεῖσμα, νὰ πειράξουμε τοὺς ἀθρώπους· ἂς ποῦμε λοιπὸν πὼς πρῶτα πρῶτα τὸ ἔθνος θἄχουμε στὸ νοῦ μας, κ' ἔπειτα — εἶναι ὁ μόνος σωστὸς συβιβασμὸς — ἔπειτα μονάχα τοὺς δασκάλους, κι ἀφοῦ, μ' ἄλλα λόγια, βαστάξαμε τὸν κανόνα τῆς δημοτικῆς, βλέπουμε πιὰ τί μᾶς φαίνεται τὸ πιὸ κατάλληλο

Digitized by Google

γιὰ νὰ συφωνήσουνε μαζί μας καὶ δασκάλοι. Μήπως δὲ σᾶς ξωμολογήθηκα καὶ πιὸ ἀπάνω; Πόσες φορὲς ἴδρωσα, πόσες φορὲς ἔσπασα τὸ κεφάλι μου, γιὰ νὰποφύγω τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε, γιὰ νὰ μὴν ξαφνιάσω τὸν ἀναγνώστη! Στὰ 1891, ὅταν ἔγραψα τὴ *Ζούλια*, τὄφερνε ἡ ψυχολογία κ' ἡ ἀνάγκη νὰ μεταχεριστῶ τὴ λέξη *ἀνελπισιά*. Λέξη καινούρια, καὶ δίσταξά. Ὅλη τὴν παράμοιαση τοῦ ἡφαίστειου καὶ τῆς λίμνης (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', σ. 206-207), τὴ στοχάστηκα πίτηδες γιὰ νἀρθῇ στὸ τέλος ἡ *ἀνελπισιὰ* (σ. 207), νὰ περάσῃ κάπως ἀπαρατήρητη, ἀφοῦ τὴν ἔφερνε ὁ λόγος, καὶ τὸ ἀπαρατήρητο ἴσια ἴσια εἶναι τὸ κυριολεχτικό, δηλαδὴ τἀπαραίτητο.

Ἀφτό, θὰ μοῦ πῆτε, ἀφορᾷ τὸ ὕφος καὶ ἡ τέχνη παντοῦ θέλει δουλειά. Μὰ ἐγὼ καὶ στὴ γλώσσα εἶμαι πολὺ προσεχτικός, καὶ προτοῦ γράψω ἕναν ἀόριστο *ἄντεξα*, δυὸ ἀράδες πιὸ ἀπάνω θὰ τὸ προτοιμάσω μὲ τὸ *ἀντέχω* καὶ μὲ τὸ *ἀντέξω* (κ. *Ζ. κι Ἀ.*, 289, 329)· προτοῦ γράψω ἕνα *γεγονότο*, θὰ βάλω κάπου στὴ γειτονιὰ καὶ τὸν πληθυντικὸ *γεγονότα*· προτοῦ γράψω, ἂν τύχῃ ἀνάγκη, μιὰ γενικὴ ἑνικὴ *τοῦ μέλλου*, ποὺ εἶναι ἡ μόνη μας γενική, μιὰ καὶ τὸ ξέρουμε πὼς ὀνομαστικὴ *τὸ μέλλοντο* δὲν ἔχει καὶ πὼς ἀρχίζουνε πιὰ *μέλλο* νὰ τὸ κάνουνε, ἂν τὸ γράψω *τοῦ μέλλου* (σύγκρ. *τοῦ συφέρου*), πρῶτα θὰ παναλάβω τὴν ὀνομαστικὴ *τὸ μέλλο* ἀπανωτά, γιὰ νὰ συνηθίσῃ τἀφτί σου καὶ νὰ σοῦ φαίνεται χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς, πὼς δὲ γίνεται ἄλλη γενική. Κάποτες πάλε καὶ χωρὶς νὰ σκοτωνούμαστε τόσο πολύ, μποροῦμε νὰ κάμουμε καὶ κάτι *ἑτερόκλιτα* μισὸ δασκάλικα, μισὸ δημοτικά· λένε ἄξαφνα τὸ *καθῆκο μου*, ὡς καὶ τὸ *καθῆκο του*· ἔτσι κερδίζουμε κ' ἕναν ἑνικὸ *καθῆκο*· τὰ *καθήκοντα*, ποὺ θὰ κλιθοῦνε κι ἀφτὰ σὰν τὰ *πράματα*, θὰ τἀφήσουμε ὅπως εἶναι· κι ἂν ποτέ τους γίνουνε *καθῆκα*, εἴμαστε ἀκόμη πιὸ κερδεμένοι.

Κι ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ *καθήκοντα*, ποὺ εἶναι σὰ μισὸς δασκαλισμός, θαῤῥῶ τόντις πὼς ὑπάρχει κι ἄλλη ἀρχὴ ποὺ ἐμένα

Digitized by Google

μοῦ φαίνεται φρόνιμη καὶ ποὺ μποροῦμε περίφημα νὰ τὴν ἀκολουθήσουμε ὅλοι μας, νὰ τῆς δώσουμε καὶ σημασία περισσότερη ἀπ' ὅ τι ἀλλοῦ τὸ εἶπα (κ. *Ρ. κ. Μ.*, 1-2), δηλαδὴ νὰ προτιμοῦμε τοὺς τύπους, ποὺ τοὺς ἔχουνε κοινοὺς καὶ δημοτικὴ καὶ καθαρέβουσα. Νὰ μὲ συμπαθήση ὁ καλός μας Πάλλης, μὰ τὸ *ναὶ τὸ* καὶ τὸ *θὰ τό*, ποὺ δὲ μοιάζουνε κιόλας τόσο πολὺ ἀθηναΐκα, τουλάχιστο ποὺ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ριζωμένα ἐκεῖνα τἀθηναΐκα τἀξερρίζωτα, ἐπειδὴ τὰ πολεμᾷ ὁλοένα ἡ κοινότερη συνήθεια τοῦ *νὰ* καὶ τοῦ *θά*, πρέπει νὰ τὰ ξεφορτωθοῦμε μιὰ καὶ σώνει. Ἄδικα καὶ δίχως σκοπὸ καθιερώνουμε διαφορὰ μεταξὺ Ἀθήνα καὶ Πόλη, χωρίζουμε κάπως τὴν ἀθηναΐκη ἀπὸ τὴν πολίτικη γλώσσα, ποὺ δὲν τἄχει. Κι ἄλλα μερικά, μᾶς συφέρνει νὰ τὰ παραδεχτοῦμε, λ. χ. νὰ κλίνουμε *ἀγαπῶ, ἀγαπᾷς, ἀγαπᾷ*, ὄχι *ἀγαπάω*, ποὺ τὸ δέφτερο πρόσωπό του μᾶς τὰ χαλνᾷ καὶ λιγάκι, γιατὶ τὸ σωστὸ θἄταν *ἀγαπάεις*, ποὺ δὲν πολυέρχεται. Πιὸ ἀπάνω, ἔβαλα πίτηδες τὸ *ἀφορᾷ* καὶ θὰ μοῦ ἔστρεγε ὡςτόσο νὰ τὸ κάμω *ἀφοράει*, γιὰ νὰ δείχνη λιγώτερο δασκάλικο. Τί δασκάλικο, ἀφοῦ τὸ *-ᾷ* εἶναι καὶ δημοτικό; Λοιπὸν τἄφησα. Στὴ δέφτερη ἔκδοση τοῦ *Ταξιδιοῦ*, ἄλλαξα καὶ κάτι ἀόριστους ποὺ πρῶτα τοὺς ἔγραφα μὲ *ξ, ῥώτηξα, ζήτηξα, πήδηξα, ἔφτειαξα, ἔφταξα* καὶ τοὺς ἔγραψα μὲ *σ, ῥώτησα, ζήτησα, πήδησα, ἔφτειασα, ἔφτασα*. Δημοτικοὶ τύποι καὶ δάφτοι, ποὺ τοὺς ἀκοὺς στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἄγνωστοι δὲν εἶναι στὴν Πόλη, ποὺ ἡ κατάληξή τους βρίσκεται καὶ στὴν καθαρέβουσα. Γιὰ λόγους παρόμοιους, ἴσως καὶ ποιὸ σπουδαίους, ποὺ θὰ τοὺς ξετάσουμε κατόπι, τὸ *συγνὰ* δὲν ταιριάζει νὰ τὸ θέλουμε *συγνά*, ὅπως τὸ γράφει ὁ Ν. Βέης (κ. *Νουμά*, δ. εἴ., σ. 3, 1· σ. 2, 3 καὶ *συγνοφέρνουν*). Ὡραῖο τὸ *συγνὰ* καὶ κανονικό, ῥώτημα δὲν ὑπάρχει, ἀφοῦ μὲ συνακόλουθο *ν* κάλλια πάει *γ· χορδόηχο* καὶ τοῦτο σὰν τὸ *ν*, παρὰ *χ ἀχορδόηχο* (κ. τοὺς ὅρους, *Essai de gr. hist.*, *λ-ρ*, 301 κι ἀκ.)· ὡς καὶ δασκάλικες λέξες

Digitized by Google

τυχαίνει νὰ κουστοῦνε μὲ τὸ *γ*, λ. χ. *αἰγμάλωτοι, Δελτ. ἱστ. κ. ἐθν. Ἐτ.*, *ϛ'*, σ. 409, στ. 70 (ἀπὸ τὴν Κύπρο). Ἔχουμε καὶ τὸ *παιγνίδι*· ἔχουμε στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ *δραμή*, δηλαδὴ *δραχμή*, ἔπειτα *δράγμή*, ἔπειτα μὲ ξεήχισμα τοῦ *γ*, *δραμή*, καθὼς καὶ *στιμή*. Μὰ *συγνὰ* τὸ ξέρει ὁ κόσμος· *συγνὰ* σοῦ τὸ λέει κ' ἡ καθαρέβουσα. Νὰ τὸ ποῦμε *συγνά*, δὲν κερδίζουμε καὶ τίποτα, γιατὶ τότες πρέπει καὶ τὸ *διώγνω* καὶ τὸ *σπρώγνω* καὶ πολλὰ τέτοια, μὲ τὸ ἴδιο σύστημα νὰ τὰ συμμορφώσουμε, ποὺ δὲ γίνεται, ἂν καὶ βέβαια θὰ λέγουνται κάπου μὲ *γ*.

Χρέος μας νὰ γυρέβουμε τὸ *κοινὸ* καὶ στὴ δημοτικὴ καὶ στὴν καθαρέβουσα, ὅταν καθαρέβουσα καὶ δημοτικὴ συφωνοῦνε[1].

17.

Τυπικὸ καὶ φωνολογία.

Βλέπετε λοιπὸν πὼς ἐδῶ χωρεῖ συβιβασμός. Καὶ ποῦ ὅλα νὰ σᾶς τἀραδιάσω; Μὰ τί σημαίνει; Τὸ χρέος μας νὰ μὴν ἀμελοῦμε ποτέ μας· εἶναι χρέος ἱερό. Στὸ τυπικό, συβιβασμὸς δὲν ὑπάρχει ΚΑΝΕΝΑΣ. Τῶν ἀδυνάτων τἀδύνατο ἀφτό. Ἀκόμη καὶ νὰ μᾶς στρέγῃ, δὲν μποροῦμε. Δὲ μᾶς ἀφίνει τὸ

1) Καὶ τὸ κοντίκι τοῦ φίλου μας τοῦ Ν. Βέη πολὺ σωστὸ δὲν τὸ νομίζω (κ. Νουμά, ὅ. εἴ., 3, 1). Ὁ κώδικας περίφημα τρώγεται, μὰ ὑποθέτω νὰ διάλεξε τὸν τύπο κοντίκι, ἐπειδὴ καὶ θὰ δυσκολέφτηκε μὲ τὸν πληθυντικὸ τοῦ κώδικα· ἡ αἰτ. πλ. κωδίκους δμορφα γράφεται, χτυπᾷ καὶ πιὸ ῥωμαΐικα στἀφτὶ ἀπὸ τοὺς κώδικες, συγκρ. γιγάντους, ἡρώους, ῥητόρους, μαγείρους, κοράκους, γειτόνους καὶ δυὸ τρία τέτοια. Γίνεται ὡςτόσο κ' αἰτ. πλ. κώδικες, ῥήτορες, ἥρωες, γιατὶ στὸν πλ. ἡ ὀν. κωδίκοι, ῥητόροι καὶ ἡρῶοι μπορεῖ σὲ ὅλους νὰ μὴν ἀρέσῃ, ἐνῶ οἱ γειτόνοι, μαγεῖροι, κοράκοι καὶ γιγάντοι πάνε ῥολοΐ, μάλιστα οἱ γειτόνοι καὶ οἱ μαγεῖροι ἀλλιῶς δὲν πάνε. Ἡ παροξύτονη αἰτιατικὴ μοιάζει στὰ τέτοια καὶ σὰν πιὸ ῥωμαΐικη· ἀξόνους, ὄχι ἄξονες, γράφει ἄξαφνα ὁ Ἀβάζος, Ἡ Ματιά, Ἀθήνα, 1905, σ. 40. Θὰ ταχτοποιηθοῦνε ἀφτὰ καὶ μοναχά τους ὅσο προχωροῦμε καὶ τὰ δοκιμάζουμε στὰ βιβλία μας.

Digitized by Google

ἔθνος καὶ σώνει. Συβιβασμὸς ἢ παραχώρηση μήτε στὴ φωνολογία καθαφτὸ δὲ συφέρνει. Δὲ συφέρνει, ἀφοῦ καὶ πάλι ἐθνικὸ τὸ ζήτημα. Ποιὸ εἶναι τὸ ἐμπόδιο τὸ σπουδαῖο στὴ διάπλωση τῆς μισῆς γλώσσας; Εἶναι ποὺ γραμματικὴ δὲν μπορεῖ νὰ συντάξῃ, ἐξὸν ἀπὸ ἀνωμαλίες. Τὸ ἔθνος ὅμως θέλει μιὰ γραμματική, γραμματικὴ ποὺ νὰ εἶναι μιά, ὅσο γίνεται, καὶ δὲν πιστέβω οἱ ὀπαδοὶ τῆς μισῆς γλώσσας νὰ διαφεντέβουνε μὲ τὰ σωστά τους ἢ νὰ μᾶς συστήνουνε μιὰ γλώσσα ποὺ νὰ μὴ δύνεται τὸ παιδὶ νὰ τὴ μαθαίνῃ στὸ σκολειό. Λοιπὸν πρέπει καὶ στὴ φωνολογία νὰ βρεθοῦνε μιὰ σειρὰ κ' ἕνας κανόνας, ὁ κανόνας κ' ἡ σειρὰ ποὺ βρίσκουνται καὶ στὴ γλώσσα τὴν ἐθνική, ἅμα πασκίσῃ κανεὶς νὰ τὴν παρατηρήσῃ, νὰ τὴ μελετήσῃ μεθοδικά. Κ' ἔτσι, ὡς κ' ἡ παραχώρηση χρωστᾷ νὰ βασίζεται ἀπάνω στὴν ἐπιστημονικὴ τὴν ἔρεβνα τῆς γλώσσας τῆς ἐθνικῆς. Προσπάθησα νὰ δείξω πῶς καὶ ποῦ παραδεχούμαστε τὴν περίφημη τὴν παραχώρηση (κ. *Ρ. Θέ.*, Α', 65-66· *Ρ. κ. Μ.*, Β', 2, 310-311· *Ἀπόλυτους κανόνες, Νουμά*, 1904, ἀρ. 114-115). Μὰ δὲ βλέπω διόλου τὴν ἀνάγκη, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε πιὸ ἀπάνω, νὰ γράφουμε *συμβολισμός, συμβιβασμός, συμφωνία* κι ἄλλα τέτοια, μὲ τὸ *μ* ποὺ ἀκόμη καὶ σὰν ἀκούγεται, ἀκούγεται μόλις. Ὑπάρχει καὶ κάποιος κίντυνος ἐδῶ, γιατὶ φτάνει νὰ μισανοίξῃς τὴν πόρτα, κι ἀμέσως μπαίνει ὅλη μέσα ἡ ἀπροσεξιὰ τοῦ Ῥωμιοῦ — κι ὅλη του ἡ ἀδυναμία. Σήμερα παραχώρησες τὸ ἕνα, θὰ παραχωρήσῃς ἄβριο καὶ τὸ ἄλλο. Ἀφτὰ θέλουνε πολλὴ σκέψη. Θὰ μοῦ προφασιστῇς ὅμως πὼς μερικά, δὲν εἶναι καὶ νὰ τὰ σκεφτῇς, δηλαδὴ πὼς ἢ θὰ τὰ γράψῃς, ὅπως τὰ γράφουνε, ἢ θὰ τοὺς δώσῃς δρόμο μιὰ γιὰ πάντα, λ. χ., θὰ μοῦ ἀναφέρῃς τὶς λέξες *βάναυσος, εὐσεβής, αὐστηρός, αὐθάδης*. Μπορεῖ μάλιστα νἄχῃ κι ἄλλα παρόμοια· μὰ τότες ἐγὼ λέω νἀρχίσουμε συζήτηση γιὰ τὸ καθένα. Εἶναι λίγα τἀσυγύριστα κι ἀκόμα δὲν ἔγινε ἀρκετὴ μελέτη, γιὰ νὰ μάθουμε πῶς τὰ

Digitized by Google

λέει ὁ λαός, ποὺ ἴσως νὰ τὰ συγύρισε κιόλας. Ἄκουσα πὼς ὁ *εὐσεβὴς* στὴν Πόλη συνηθίζεται κ' *ἐβζεβής*, τόσο δύσκολο μᾶς πέφτει τὸ σύμπλεγμα *φσ*· ὁ *βάναυσος* δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἄλλαξε· ὁ *αὐστηρὸς* θὰ κατάντησε ἢ *ἀστηρὸς* (ἔτσι θαρρῶ τὄχει κάπου ὁ Φιλήντας), ἢ πιθανώτερο *ἀφτηρός*, ποὺ καὶ τοὺς γραμματισμένους ἔτσι κάποτες θὰ τοὺς ξεφέβγῃ[1]· γιὰ τὸ *αὐθάδης*, οὔτε ῥώτημα· τὸ βλέπουμε κι ἀπὸ τὸ *ἀφτάδικο* πὼς ἀκολούθησε τὸν κανόνα, λοιπὸν *ἀφτάδης*, κι ὁ πληθ., ἐννοεῖται, *ἀφτάδηδες*, καθὼς λένε στὴν Πόλη *ἐβλαβῆδες*, *ἀσεβῆδες*, τὸ θηλ. *ἐβλαβήδισσα*, *ἐβλαβήδισσες* κτλ.[2]

Τώρα, τί νὰ γίνῃ; Νὰ προσμένουμε ὥςπου νὰ βεβαιωθοῦμε ἢ νὰ τὰ γράψουμε ἀκανόνιστα ἢ καὶ νὰ τὰ κανονίσουμε καὶ μοναχοί μας; Ἐγὼ προσμένω, κι ἀκόμη δὲν τἄγραψα.

1) Ἀφοῦ γραφήκανε ἀφτά, ἔλαβα τὴν ἀκόλουθη σημείωση ἑνὸς φίλου μας, τοῦ Ν. Γιαννιοῦ, ποὺ βρίσκεται τώρα στὸ Φανάρι τῆς Πόλης καὶ μοῦ λέει (19 τοῦ Σταυροῦ, 1905)· « Οἱ λέξες βάναυσος, εὐσεβὴς καὶ αὐστηρός, θὰ εἰπωθοῦνε ἀπὸ τὸ λαό, βάναψος, ἐβζεβής, ἀφτηρός· τὸ ψ τοῦ βάναψος καὶ τὸ βζ τοῦ ἐβζεβὴς δὲν ἀκούγονται ἀκόμη καθαρὰ καθαρά, μὰ φαίνεται πὼς ἀφτὸς εἶναι ὁ δρόμος τους, καὶ κεῖ θὰ κατασταλάξουνε. Τὸ αὐστηρὸς ποὺ καὶ ποὺ ἀκούγεται καὶ ἀσφτηρός! Οἱ γραμματιζούμενοι τὰ λένε ἢ καλήτερα μοῦ φάνηκε πὼς τὰ λένε βάνachos, ἐcheβής, ἀchτηρός, δηλαδὴ ἐπειδὴ δὲν προφταίνουνε νὰ προφέρουνε τὸ υ [=φ], προφέρνουν ἕνα σ χοντρὸ στὰ χείλη ἀπάνω, ποὺ οὔτε *ch* δὲν εἶναι. Ὁ διάκος στὴν ἐκκλησιὰ τὸ ψέλνει θαῤῥῶ « ὑπὲρ τῶν ἐβζεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν... » — Ὅσο γιὰ τὸ κομψὸς καὶ λάμψη εἶναι ὅπως λέτε: κοψός, λάψη, ὁ λαός· κομσὸς (κομ(π)σός), λάμση, οἱ δασκάλοι. Ἐπίσης καὶ τὰ κομψὰ=*comça!* » κοίταξε πιὸ κάτω γιὰ τὸ ψ, τὴν Ὀρθογραφία.

2) Ὁ Λ. Βελέλης μοῦ ἀντιγράφει κάτι στίχους τοῦ Φλώριος καὶ Πλατζιαφλώρα, ἑνὸς χερογράφου τοῦ Βριτανικοῦ Μουσείου τῆς Λόντρας, ποὺ δὲ μοῦ λέει τόν ἀριθμό του, μὰ ποὺ δὲ χρησιμοποιήθηκε ἀκόμη καὶ ποὺ καλὸ θἄτανε νἄβρισκε τὰ μέσα ὁ Λ. Βελέλης νὰ τὸ δημοσιέψῃ ὅλο. Μοῦ βάζει μόνο τὸ φύλλο 78 (=στ. 36 καὶ κάτω, τῆς ἔκδ. τοῦ Mullach καὶ Wagner) καὶ παρατηρῶ τοὺς δυὸ ἀκόλουθους τύπους· ἀνθρώπους ὅλους εὐσεβοὺς χριστιανοὺς τὴν πίστην, τοὺς ἀληθοὺς χριστιανοὺς καὶ φίλους τοῦ Κυρίου. Δὲν εἶναι κι ἀσυνήθιστες αἰτιατικὲς στὰ μεσαιωνικὰ κείμενα, ποὺ ἂν τὰ μελετούσαμε ἀπαρχῆς, θὰ βλέπαμε τί ὄνειρα κυνηγοῦμε σὰ θέλουμε, σὰ θέλουνε ὡς καὶ μεριχοὶ δημοτικιστάδες, νὰ μάθουνε στὸ ἔθνος τὴ νεφελοκοκκυγίτικη θηλυκὴ αἰτιατικὴ τοὺς καὶ τὰς εὐσεβεῖς, τοὺς καὶ τὰς ἀληθεῖς, ποὺ ἀληθινὲς μήτε εἶναι μήτε θὰ εἶναι ποτέ τους.

Digitized by Google

Ὅ τι δὲν ἔχουμε στὴ γλώσσα μας, δὲν τὄχουμε, καὶ τέτοιους ξενισμούς, ποὺ εἶναι σωστοὶ ξενισμοί, ἀφοῦ μνήσκουνε λάθια, τί νὰ τοὺς κάμουμε; Καλὸ νὰ μὴ μᾶς λείπῃ καὶ κάποια περηφάνεια, νὰ μὴν τἀρπάζουμε ὅσα μᾶς ξεφούρνισε ἀξέταστα ἡ καθαρέβουσα, θαῤῥώντας πὼς μᾶς τιμᾷ, ἐνῶ μᾶς χάλασε τὴ γλώσσα. Μπορεῖ νὰ μοῦ ἀρέσῃ σὰ διαβάζω ἕνα *ἐνδιαφέρνεται* (*Νουμᾶ*, ἀριθ. 132, σ. 5, στ. 3, ἐπιφυλλίδα)· ὁ Ταγκόπουλος τὄσιαξε, ὅσο στάθηκε δυνατό, μὲ τὸ *ν* ποὺ τοῦ πρόστεσε ὕστερις ἀπὸ τὸ *ρ*· μὰ καὶ σκέττο *διαφέρνεται* νἄτανε, δὲ θὰ ξαφνιαζόμουνε, γιατὶ ἔχουμε καὶ τὸ *διάφορο* ἀντὶς τὸ *ἐνδιαφέρον*. Κι ἂν τὰ μελετήσουμε ἀφτὰ ἕνα ἕνα, θὰ δοῦμε ἢ πὼς τὰ περισσότερα κανονιστήκανε κιόλας ἢ πὼς κανονίζουνται μιὰ μορφιά.

Γλήγορα, πολὺ γλήγορα καὶ πολὺ ἔφκολα μάλιστα συνηθίζει ὁ κόσμος, συνηθίζουμε ἴδιοι μας ἐμεῖς στοὺς καινούριους, τοὺς κανονισμένους τοὺς τύπους. Θυμοῦμαι τί βάσανο ποὺ εἶχε καταντήσει ἄλλοτες γιὰ μένα, σὰν καταπιάστηκα τὸ *Ταξίδι μου*, νὰ διαλέξω τύπο, νὰ καταστρώσω τύπο μὲ τὴν πέννα μου στὸ χαρτί, λέγοντας κάθε φορὰ πὼς θἄβγαινα ὑπέφτηνος γιὰ τὸν τύπο ποὺ παραδεχόμουνε, ὄχι τάχα γιατὶ ἐγὼ τὸ ἄτομο, ἔχω πεποίθηση στὸν ἑαφτό μου, μὰ γιατὶ πεποίθηση πρέπει νἄχῃ ὅποιος βαστᾷ πέννα, καὶ σὲ τέτοια σοβαρὴ δουλειά, νὰ μὴν τοῦ φαίνεται ἀδιάφορο τίποτις ἀπ' ὅσα γράφει. Μιὰ μέρα λοιπόν, ὕστερις ἀπὸ ἀγῶνες καὶ δισταγμούς, τἀποφάσισα πιὰ νὰ χαράξω κ' ἕνα *μέλλο τῆς Ἑλλάδας* (*Ταξ.* ^{α}', 159 = *Ταξ.* ^{β}' 152), χωρὶς *ν*! Φανταστῆτε πιά! Νά τόλμη! Τρόμαξα, καὶ γιὰ νἀποφύγω τὴ φοβερὴ τὴν ἐφτύνη, γιὰ νὰ διαλέξουνε οἱ ἄλλοι κατόπι, δυὸ ἀράδες παρακάτω, ἡσύχασα μ' ἕνα *ὁ μέλλοντας εἶναι*. Στὰ *Ῥόδα καὶ Μῆλα*, Β' (σ. 35), μοιάζει σὰ νὰ μὴν ἤξερα κιόλας ἀκόμη ποιὸ ταιριάζει καλήτερα, τὸ *μέλλοντο* ἢ τὸ *μέλλο*, σὰ νὰ ῥωτοῦσα μήπως καὶ παραξενεφτῇ ὁ ἀναγνώστης λιγώτερο μὲ

Digitized by Google

τὸ *μέλλοντο* παρὰ μὲ τὸ *μέλλο*. Σήμερα, μήτε *μέλλοντας* μήτε *μέλλοντο* δὲ μᾶς χρειάζουνται· *μέλλο* τὸ γράφουμε καὶ κανένας πιὰ δὲ διστάζει. Τἀνταμώνω παντοῦ. Νὰ καθιερώναμε ἀπὸ τώρα τὸ *παρὸ* καὶ τὸ *παρελθό*, σὲ δέκα χρόνια δὲ θὰ πρόσεχε ἄθρωπος. Εἴπαμε τὸ *παρελθό*, μὲ *λ*· νὰ τὸ πλουτίζαμε ὅμως ἄξαφνα καὶ μ' ἕνα *ρ* — *παρερθὸ* — θὰ τὸ παρακάναμε· δὲν εἶναι καὶ ἀνάγκη. Ἐδῶ χρησιμέβει τὸ *μέτρο*[1].

Πάρτε τώρα μιὰ στιγμὴ καὶ τὴν *Κριτικὴ τοῦ ἄδολου λογισμοῦ*, τοῦ Μαρκέτη καὶ τοῦ Πάλλη. Ὅταν πρωτοεῖδα μέσα τὴν ὀνομαστικὴ ἑνικὴ *τὸ ὄντο*, χάρηκα. Χάρηκα, πάει νὰ πῇ τὴν παρατήρησα κι ἀπόρησα. Εἰδεμή, δὲ θὰ χαιρόμουνε. Ὕστερα, νά σου ποὺ ἀπαντῶ παρακάτω καὶ τὴ γενικὴ *τοῦ ὄντου*· κόντεψα νὰ μὴν τὴν παρατηρήσω, τουλάχιστο δὲν ἀπόρησα πιά, ἐπειδὴ μὲ τὸ *ὄντο*, ποὺ τὸ φέρνουνε συχνούτσικα στὸ βιβλίο τους, φαίνεται πὼς εἶχα συνηθίσει, δίχως νὰ τὸ καταλάβω! Ἄλλη γενικὴ δὲν πρόσμενα, λογικὸς τύπος ἀφτὴ γινότανε γιὰ μένα, γιὰ μένα ποὺ ὡς τὰ τότες οὔτε στοχάστηκα νὰ γράψω μήτε *ὄντο* μήτε *ὄντου*, ποὺ ἴσως νὰ μοῦ ἔλειπε καὶ τὸ θάρρος νὰ τὰ γράψω, πολὺ ἄδικα ὡςτόσο, ἀφοῦ ὑπάρχει κιόλας ἡ ὀνομαστικὴ *τὸ ὄντο*, τουλάχιστο στὴν Πόλη, ὅπου λένε *τί ὄντο εἶναι ἀφτός*, ἀλήθεια μὲ ἄλλη σημασία, μὰ δὲν πειράζει διόλου, ἐπειδὴ σὲ κάθε γλώσσα ἔχεις τὸ δικαίωμα ἢ νὰ γυρίσῃς πίσω στὴν ἐτυμολογικὴ τὴ σημασία μιᾶς λέξης κοινῆς, καθὼς τὸ *πλάθω*, ποὺ ὅλοι μας, καλλιεργώντας τὴ δημοτικὴ φρόνιμα καὶ μὲ κρίση ἀνυπόψιαστη στοὺς δασκάλους, ἀπὸ τὰ ψωμάδικα ὡς τὴν πλάση τἀνεβάσαμε, ἢ

1) Μόλις πρόφτασα νὰ τὰ γράψω ἀφτὰ καὶ διαβάζω σ' ἕνα νόστιμο δηγηματάκι τοῦ Ζ. Φυτίλη — ἀπὸ κεῖνα τὰ δηγηματάκια τὰ ζουμερὰ καὶ φιλοσοφημένα ποὺ μόνος του κατέχει τὴν τέχνη νὰ μᾶς κάμῃ — τὴν ἀκόλουθη φράση· « Κ' ἔτσι τίποτα δὲν ἔμενε στὸν κόσμο· μήτε γνώση, μήτε μέλλο, μήτε παρελθό, μήτε παρό » (Ἡ γριὰ κι ὁ δράκος, 23 τοῦ Ἀπρίλη, 1905, σ. 4). Μπράβο του καὶ νὰ μᾶς ζήσῃ στὸ παρό, στὸ παρελθὸ καὶ στὸ μέλλο.

Digitized by Google

ἔχεις καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δώσῃς ἄξαφνα ἰδιαίτερο τόνο σὲ μιὰ λέξη, κρατώντας καὶ τὴν παλιὰ σημασία της καὶ τὴν καινούρια (*Ρ. κ. Μ.*, Α', 145, *νόστιμη μέρα*), ἢ νὰ πάρῃς κι ἀσυνήθιστη λέξη μὲ σημασία πρωτότυπη (*Ζ. κι Ἀ.*, 329, 3), ἀκολουθώντας πάντα τὸ ῥητὸ τοῦ Ὁράτιου, γιατὶ χρόνια κ' αἰῶνες πιὰ ποὺ τὸ εἶπε πὼς βγαίνει στὸ ὕφος μεγάλη προκοπή,

notum si callida uerbum
Reddiderit iunctura nouum.

Βλέπετε πὼς κι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μαθαίνουμε τὴν τόλμη.

Μὰ νὰ μὴ λαλοῦμε ἀκατάπαφτα καὶ κουραστικὰ ὅλο γιὰ τὴ γλώσσα· νὰ μιλήσουμε λιγάκι καὶ γιὰ τὸ ὕφος. Λοιπὸν ἡ *τόλμη* ἀφτὴ ποὺ λέγαμε εἶναι ἀπαραίτητη καὶ στὴν καλαισθησία, εἶναι ἀπαραίτητη στὸ μέτρο. Ἂν ὁ Μαρκέτης κι ὁ Πάλλης, στὴ μετάφρασή τους, βάζανε *τοῦ ὄντος*, ἢ καὶ *τὸ ὄν*, ὁ ἀναγνώστης, ὅποιος κι ἂν εἴτανε, θὰ ξυπαζότανε. Μιὰ καὶ γράφεις ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη δημοτική, ἀπαιτεῖ τὸ μέτρο, ἀπαιτεῖ κ' ἡ φρόνηση νὰ μὴν τἀνακατώνῃς. Γνωρίζω μιὰ κυρία ποὺ βιβλία στὴν καθαρέβουσα διαβάζει ἄλλο τίποτις, ἀφοῦ κι ὁ ἄντρας της στὴν καθαρέβουσα γράφει. Τῆς ἔδωσα μιὰ μέρα νὰ διαβάσῃ καὶ δρᾶμα ἑνὸς φίλου μας στὴ δημοτική. Ὅμορφο δρᾶμα· ἡ γλώσσα του σὰ νὰ κουτσαίνῃ ποὺ καὶ πού. Ἔτυχε, ὁ φίλος μας σ' ἕνα μέρος νὰ καθίσῃ καὶ μιὰ *δεσποινὶς* ἢ κάτι τέτοιο. Παραχώρηση στοὺς δασκάλους. Ἡ κυρία ὅμως δυσαρεστήθηκε· κόντεψε καὶ νὰ θυμώσῃ. Ἂν *τολμοῦσε* ὁ φίλος, ἂν ἤθελε καὶ καλὰ τὴ λέξη *δεσποινὶς* κι ἂν τὴν ἔκανε ἡ *δεσποινίδα*, δὲ θὰ σκούνταφτε πουθενὰ ἡ ἀναγνώστρα μας, θὰ τῆς ἐρχόντανε ὅλα ὁμαλά. Καὶ τέχνη ἀφτὸ εἶναι.

Digitized by Google

18.

Κάτι ἀρχαῖες λέξες.

Ζήτημα πιὸ σπουδαῖο μπορεῖ νἀνοίξουμε γιὰ κάτι λέξες ποὺ δὲν ἔχει κανεὶς ἀφορμὴ νὰ τὶς πολυλέῃ στὴν ὁμιλία, κ' ἔτσι δὲν ἔχουνε κι ἀφτὲς ἀφορμὴ νὰ συμμορφωθοῦνε, δηλαδὴ λέξες ὄχι τῆς καθαρέβουσας, μὰ περισσότερο τῆς ἀρχαίας, ἡ *ἑκατόμβη*, λ. χ., κ' οἱ *ἑκατόμβες*, ἡ *κατακόμβη* κ' οἱ *κατακόμβες*, ὅταν καμιὰ κυριολεξία τὸ φέρνει, ἀφτὲς νὰ μεταχεριστοῦμε, κι ὄχι ἀντίστοιχες. Ὁ *ἀσθματικὸς* πάλε τοῦ Διοσκορίδη ἂς κρατήσῃ καὶ τὸ *θ* του· κανεὶς δὲ θὰ τὸ προφέρῃ, ἀκόμη κι ἂν τὸ σιγοδιαβάσῃ μὲ τὸ νοῦ του, πάει νὰ πῇ μὲ τὸ στόμα του σφαλοιχτό· ἅμα ἡ γλώσσα μπῇ σὲ κίνηση, ἀμέσως θὰ πάρῃ δρόμο καὶ τὸ *θ*, γιατὶ ἀδύνατο ἡ προφορά μας νὰ τὸ σηκώσῃ. Ὁ Βαρλέντης (*Προμ.* σ. 7), τὸν *ἰσθμὸ* τὸν ἔβαλε νέττα σκέττα *ἰστμό*. Καλὸ παράδειγμα γιὰ μᾶς. Ὁ *ἰστμὸς* θἀκουστῇ γλήγορα *ἰσμὸς* (μὲ *σ*, *ἰσσμός*), ἔπειτα *ἴζμὸς* (*ἰσμὸς*) ποὺ θὰ λέγεται κι ἀπὸ τώρα. Δὲν εἶμαι μάλιστα βέβαιος διόλου πὼς δὲ συφέρνει κάποτες καὶ τἀρχαῖα νὰ τὰ κανονίζουμε ἀπαρχῆς, νὰ τοὺς βαστοῦμε τὴν προφορὰ τὴ νομοσώστρα, τὴν *ἀληθινή* τους τὴν προφορά, κι ἄξαφνα τὴν ἴδια τὴν *ἑκατόμβη*, τὴν *κατακόμβη* τὴν ἴδια, νὰ τὶς ξαναχύσουμε στὸ δημοτικό μας τὸ καλούπι, ποὺ εἶναι ὅμοιο μὲ τὸ κλασσικό, γιὰ νὰ βγοῦνε *κατακόμπες* κ' ἡ *ἑκατόμβη ἑκατόμπη*. Τὸ ἔθνος ποὺ δὲν ἔμαθε ἀφτὲς τὶς λέξες, τὶς μαθαίνει καὶ μὲ τὸ *π* — δηλαδὴ ἀρχαῖο *Β* ὅπως τὸ *μπ* στὸ *μπαίνω*, ποὺ εἶναι πιὸ ἐτυμολογικό, πιὸ *ἑλληνικό*, ἐπειδὴ τὸ *β* μόνο στὸ χαρτί, μόνο ἀπὸ δασκάλους προφέρνεται *β*, μὲ προτερινὸ *μ*. Περίεργο μάλιστα ποὺ στὴ γλώσσα μας, ἀντὶς *νδ*, μερικὲς λέξες λέγουνται μὲ *ντ*, λ. χ. *συντρομή*, *συντρομητής*,

Digitized by Google

ὡς καὶ *συντράμῃ* (Καρκ. *Ἀρχαιολ.*, 125, *συντρομὴ* 220), ἐνῶ πατροπαράδοτες δὲν εἶναι καὶ μποροῦσε περίφημα νὰ παραπέσῃ τὸ *r*, *συδρομή*, *συδράμῃ* κτλ., ὅπως ἀκολουθεῖ κάποτες στὴν Πόλη (κ. *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 165-166)· μὰ τὸ σύμπλεγμα *rτ* μᾶς ἀρέσει, ἀπὸ ἀναλογία μ' ἄλλα *rτ* (*ἄrτρας*, *ἔrτεκα*), τἀκούμε καὶ κεῖ ὅπου ἔχει *rδ*, ἴσως γιατὶ κάπως συγγενέβουνε οἱ δυὸ ἦχοι *δ* καὶ *d* ἢ Δ ἀρχαῖο (ἐννοοῦμε τὸ *Δ* στὸ *ἄrΔρας*, *ἔrΔεκα*, *κίrΔυνος*, *Ῥ. κ. Μ.*, Β', 165), ἀπαράλλαχτα καθὼς συγγενέβουνε *β* καὶ *b* ἢ Β ἀρχαῖο (τὸ Β στὸ *μπαίrω* = *ἐμΒαίrω*, *κουμπὶ* = *κομΒίον* κτλ.). Λοιπὸν ἡ *συντρομὴ* δὲ θὰ ξενοφανῇ κανενός, ἀφοῦ *συντρομὴ* ἔγινε πιὰ ἡ λέξη στὴν Ἀθήνα, κι ἂν ἄβριο ἢ μεθάβριο τὸν *ἄσπονδο* τὸν κάμῃς *ἄσπονδο*, δὲ θὰ σαστίσουνε διόλου, ὅπως τὸ φοβοῦνται καμπόσοι ἀπὸ μᾶς. Ἔτσι κ' ἡ *Κασσάνδρα* γίνεται — ἢ μνήσκει — *Κασσάντρα* (κ. Παλαμᾶ, *Ἀσ. Ζ.*, 83)· ἔτσι κ' ἡ *ἀμβροσία* γίνεται — ἢ μνήσκει — *ἀμπροσία* (ἴ. μ. 43)· συνηθίσαμε, καθὼς μοῦ τὸ παρατήρησε σωστὰ ὁ Ν. Ἐπισκοπόπουλος κι ἀπὸ τὸν *Ἀμπρουζὴ* = *Ἀμβρόσιο* — καὶ ὁ *ἴαμβος* γίνεται ὡραῖα *ἴαμπος* καὶ τὰ *ἰαμβικὰ* πολὺ ὄμορφα *ἰαμπικά*. Νὰ μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὸ πολύτιμο *Δεκεμπριοῦ* στὶς *Παράδοσες* τοῦ Πολίτη (Α', 353). Δημοτικὸ ἀπὸ τὰ βέρα δημοτικά[1]. Στὸ *Ταξίδι μου* (*Ταξ.* ^{α}', σ. 167 = *Ταξ.* ^{β}', σ. 158) γιὰ τέτοια αἴτια τοὺς *παrδέχτες* τοὺς ὠρθογράφησα *παrτέχτες*, καὶ τὸν *Ἰάμβλιχο*, *Ἰάμπλιχο* (*Ταξ.* ^{α}', σ. 167, συγκρ. 173 = *Ταξ.* ^{β}', σ. 159, συγκρ. 163)[2].

1) Μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι τὸ *b* καὶ πατροπαράδοτο, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ λατινικὸ τὸ ἴδιο νὰ βαστᾷ (December).

2) Ἀπρόσεχτα καθὼς πάντα ὁ Χατζηδάκης, Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 451, καταχρίνει τάχα τοὺς Παντέχτες, γιατὶ δὲν πρόσεξε στἀθηναΐικα συντρομὴ κτλ. οὔτε στὸ Δεκέμπρη καὶ τὰ παρόμοια, οὔτε σὲ τίποτα. — Σελ. 488, γράφει πὼς τὸ Πανεπιστήμιο ἔτσι λέγεται, « οὐχὶ » Πανεπιστήμιο. Τὸ ἴδιο, δηλαδὴ ἄλλο τόσο στραβὰ καὶ παράνομα, βγῆκε μιὰ μέρα νὰ μᾶς διδάξῃ πὼς ὁ τίμιος δὲν εἶναι ποτέ του δισύλλαβος, παρὰ πάντα τρισύλλαβος· « ... οὔτε τίμιος ἀπήγγειλέ ποτε Ἕλληνος στόμα...

Digitized by Google

Κάποτες πάλε σὰ νὰ διστάζουμε, καὶ δὲν ἔχουμε διόλου νὰ τὸ κρύψουμε, πὼς ἀφοῦ σήμερα τὰ κανονίζουμε κι ἀφοῦ μερικὰ εἶναι τόντις δύσκολα, ταιριάζει κιόλας νὰ διστάζουμε πολλὲς φορές. Ἡ καθαρέβουσα τὸ φωνάζει στὰ κεραμίδια πὼς τίποτις δὲν τῆς λείπει, πὼς ὅλα τἄχει, πὼς εἶναι τοῦ λόγου της γλώσσα, ἐνῶ γλώσσα δὲν εἶναι, παρὰ χίλιες γλῶσσες μαζί, κ' αἰώνια δοκιμάζει καὶ διστάζει, χωρὶς νὰ τὸ μολογήσῃ ποτέ της. Τιμή μας ποὺ διστάζουμε καὶ ποὺ τὸ λέμε, ποὺ τὸ φανερώνουμε συχνὰ καὶ στὰ γραφτά μας. Ὁ Ἀναστασιάδης ἄξαφνα λέει *θριαμβευτικὸ* (*Νουμᾶς*, 157, 1905, 7, 3), κι ὁ Παλαμᾶς, στὸ ἴδιο φύλλο (σ. 1, στ. 3) *θριαμβευτής*, ἐνῶ ἄλλοι θὰ προτιμούσανε τὸ πρῶτο *θριαβεφτικά*, δίχως *μ*, καὶ θὰ τἀφίνανε ἴσως μὲ τὸ *μ* στὸ δέφτερο, *θριαμβεφτής*. Νὰ μὴν τὰ μασοῦμε, στὴ λέξη ἀφτή, δὲν ξέρει κανεὶς καλὰ καλὰ πῶς νὰ τὰ βολέψῃ. Δημιουργία νὰ μὴ μᾶς λείψῃ καὶ κρίση ὀρθή· ἔτσι βολέβουνται ὅλα. Δὲν εἶναι κι ἁμαρτία, ἐκεῖ ποὺ τἄχεις ἀνάγκη, ἐκεῖ ποὺ θέλεις ῥητὰ νἀναφέρῃς ἀρχαῖα ὀνόματα, νὰ μὴν τἀλλάζῃς. Ὁ Παλαμᾶς (*Ἀσ. Ζ.*, 29), τὸ *δελφικὸ τὸν ἱερέα*, δὲν μποροῦσε νὰ τὸν ἀλλάξῃ σὲ *δερφικό*· τὸ *γ* ὡςτόσο,

ἐντεῦθεν ὁ κ. Ψυχάρης εὑρίσκει εὐκολώτατον νὰ νομοθετῇ περὶ ὧν ἀγνοεῖ. » (κ. *Ετ. ng.*, σ. 211). Ὁ μόνος του λόγος γιὰ νἀναιρέσῃ πράματα θεοφάνερα εἶναι ποὺ ἐγὼ ἀλλιῶς τὰ εἶπα καὶ μάλιστα ποὺ τὰ εἶπα ὀρθά. Τέτοια ἡ ἀντίληψή του τῆς ἐπιστήμης. Τέτοιο σέβας γιὰ τὴν ἀλήθεια ἔχει ὁ σοβαρὸς ὁ ἄθρωπος. Κατόπι ἀπ' ὅσα τότες ἀναγκάστηκα νὰ ξεδιαλίσω στὶς *Ετ. ng.* γιὰ τὸ ζήτημα — καὶ φανταστῆτε τί κρῖμα νὰ χάνῃ κανεὶς τὴν ὥρα του στὸν ἄδικο τὸν πόλεμο ποὺ ἡ κακὴ πίστη πάντα σοῦ σηκώνει — ἂς ἔρθῃ καὶ δέφτερη φορὰ νὰ τὸ ποστηρίξῃ πὼς τίμιος δὲ λέγεται ποτές, δηλαδὴ πὼς ἔζησε χρόνια στὴν Ἑλλάδα, δίχως νὰ μάθῃ τὴν προφορὰ τίμιο ξύλο. Ἀπρόσεχτα, προσωπικὰ κι ἀβάσιμα καμώματα, ποὺ χρέος μας εἶναι νὰ τὰ φανερώσουμε μιὰ καὶ καλή, νὰ τὰ χτυπήσουμε ἀλύπητα, γιὰ νὰ μὴν ἔρχεται πάντα, μὲ τὰ σοφίσματα, τὸ πάθος, τὴ ζούλια, τὶς βρισιὲς καὶ τὰ φαρμάκια ποὺ ξεσκορπίζει στὰ Πάτρια ἢ κι ἀλλοῦ, νὰ πολεμᾷ πεισματάρικα κι ἀνωφέλεφτα, τὴν ἱερή μας τὴ δουλειά. — Γράφει ἀκόμη πὼς τὸ κατέχω « τὶς ἡμῶν θὰ τολμήσῃ » νὰ τὸ πῇ ἑκάτεξα (σ. 488). Πῶς σᾶς φαίνεται, τόλμη νὰ ὀνομάζῃ γλωσσολόγος ἕνα φαινόμενο φυσικὸ ποὺ κι ἄβριο μπορεῖ νἀκουστῇ, ἀ δὲν ἀκούστηκε δηλαδὴ καὶ ψές! Κωμῳδίες. Τὸ ξεφυλλίζω κάποτες τὸ βιβλίο, κι ὅπου τἀνοίξω, λάθια.

Digitized by Google

πολὺ σωστά, τὄβγαλε στὴν αἰτιατική. Τὰ *Ἐλευσίνια* (ἴ. μ.), *Ἐλευσίνια* τἄγραψε, τὴ *ῥομφαία ῥομφαία* (σ. 84), καθὼς κι ὁ Καρκαβίτσας *ῥάμφη* τὰ *ῥάμφη* (*Ἀρχαιολ.*, 205). Τὸ *συμφοιτητὴς* ὅμως (*Ἀρχαιολ.*, 207) καλήτερα θὰ τὄγραφε *συφοιτητής*, γιατὶ θὰ τὸ λένε καὶ γιατὶ παρασυνηθίσαμε τὴν πρόθεση χωρὶς *ν*, μὲ σκέττο *σὺ*, σὲ ἄπειρα ῥήματα, οὐσιαστικὰ κ' ἐπίθετα.

Πρέπει νομίζω γιὰ τοὺς ἀρχαίους τοὺς τύπους νὰ πιάσουμε καμιὰ μέρα ξεχωριστὴ ὁμιλία καὶ πρῶτα πρῶτα νὰ μελετήσουμε στὰ γερὰ τὶς ὡραῖες μετάφρασες τοῦ Πάλλη, τὴν *Ἰλιάδα*, τὸν *Κύκλωπα*, τὸ *Θουκυδίδη*. Δὲ σᾶς εἶπα πὼς πρέπει νὰ τὰ παραδεχτοῦμε ὅλα· μὰ ὁ Πάλλης τὸ δούλεψε πολὺ τὸ θέμα, τὸ συλλογίστηκε χρόνια, καὶ καλὸ νὰ τὸ συλλογιστοῦμε μαζί του. Ἐμένα συχνὰ μὲ βασάνισε τὸ ζήτημα. Θέλω νὰ γράψω ἕνα δρᾶμα ποὺ ὁ τίτλος του καὶ μόνο μοῦ φαίνεται κόλαση. *Ναυσικάα!* Πῶς νὰ γλυτώσῃ κανείς; *Ναυσικάα* νὰ τὸ γράψῃς, μὲ τὴν καλαμαράδικη προφορὰ *Ναφσικάα*, ποὺ ἔτσι θὰ τὸ προφέρῃ ὁ καθένας ἅμα τὸ δῇ ἔτσι γραμμένο, εἶναι βεβήλωση ἀπὸ τὶς πιὸ σπουδαῖες. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ κάμω τὸν Ὅμηρο δάσκαλο. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ κάμω τοὺς ἀρχαίους νὰ βαρβαρίζουνε. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα οὔτε μιὰ στιγμὴ νὰ ὑποθέσω πὼς τὸ *αυσ* τῆς *Ναυσικάας* τὸ πρόφερε ποτέ του — *αφσ* — στόμα κλασσικό. Τότες τί νὰ γίνῃ; Νὰ τὸ κανονίσω *Ναψικάα*; Εἶναι ἀδύνατο. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα, στὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰκολουθήσω νόμο ποὺ βγῆκε πολὺ πιὸ ὕστερα. Κι ὅμως γιὰ τὴν ὁμηρικὴ τὴ *Ναυσικάα*, τὸ δρᾶμα μου. Ἕνα μοῦ ἀπόμεινε μονάχα, γιὰ νὰ τὰ σιάξω, γιὰ νὰ τὰ μπαλλώσω κάπως, νὰποφασίσουμε δηλαδὴ πὼς θὰ βαστάξουμε τὴν ἀρχαία τὴν προφορά, ὅπως τὴ στοχαζούμαστε σήμερις ἀπάνω κάτω, γιατὶ τὸ ξέρουμε τουλάχιστο πὼς τὸ *αὐ* εἴτανε *δίφτογγος* (ἀρσ., κ. Φιλ. *Γραμμ. τ. ῥ. γλ.*, 1902, 50). Μὰ δὲν πάβει ἀκόμη ὁ μπελάς. Γιὰ νὰ εἴμαστε

Digitized by Google

λογικοί, πρέπει νὰ τὸρθογραφήσουμε *Ναουσικάα*. Κι ἀφτὸ ἀδύνατο, ἀφοῦ χαλνοῦμε ἴσια ἴσια τὴν ὀρθογραφία τὴν ἀρχαία, ἐνῶ θέλουμε τὄνομα τἀρχαῖο. Λοιπόν, ἰδού. Ἐγὼ λέω νὰ τὸ γράφουμε *Ναυσικάα*, μὲ κεφαλαῖα, μάλιστα, σὰν ἀγαπᾶτε, καὶ νὰ συφωνήσουμε ἀναμεταξύ μας, ἐγὼ ποὺ γράφω τὄνομα καὶ σεῖς ποὺ τὸ διαβάζετε, πὼς θὰ τὸ προφέρουμε *Ναουσικάα*.

Θὰ μὲ ῥωτήσετε τώρα πῶς θὰ τὸ προφέρουνε καὶ στὴ σκηνή; *Ναουσικάα* ἐννοεῖται. Ἀλλιῶς δὲ γίνεται. Καὶ μὴ θαῤῥῆτε πὼς θὰ σκουντάψῃ κανένας. Στὸ θέατρο, ἅμα δὲν τὰ βλέπουνε γραμμένα, μήτε τὰ παρατηροῦνε. Τὴ *Φαῦστα*, ὅταν τὴν παρασταίνανε στὰ 1893, τὴν ἄκουσα δυὸ τρεῖς φορὲς *Φάστα* (*Ῥ. κ. Μ.*, Β′, 167, 2) καὶ ψυχὴ δὲν πρόσεξε. Τὸ μάτι τους πονεῖ, γιατὶ τἀῤῥώστησε ἡ καθαρέβουσα ἡ τυπωμένη, δὲν τοὺς πονεῖ τἀφτί τους, ποὺ εἶναι ῥωμαΐικο. Γιὰ τοῦτο καὶ διστάζουμε κάποτες πῶς νὰ τὰ γράψουμε. Νὰ μὴν εἴτανε ἄλλη δυσκολία παρὰ ἡ *Ναυσικάα*, μήτε θὰ κάναμε λόγο γιὰ τὸ ζήτημα. Ὑπάρχουνε καὶ πιὸ μεγάλες ἢ πιὸ ἀσήμαντες ἴσως δυσκολίες ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τὶς σηκώσῃς πάντα μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἄξαφνα, ὁ *Φιλοκτήτης* ἀδίσταχτα θὰ γραφῇ μὲ *χ*, *Φιλοχτήτης*, ἀφοῦ μὲ *χ* λέγεται, καὶ λέγεται μὲ *χ*, ἐπειδὴ κ' εἶναι ἀπὸ τὰ γνωστὰ ὀνόματα ποὺ συχνοτυχαίνει νὰ τὰ πῇς. Πιὸ ἄγνωστος ὅμως ὁ *Νεοπτόλεμος*, ἂν καὶ τὸν ἀπαντοῦμε ἴσια ἴσια στὸ *Φιλοχτήτη* τοῦ Σοφοκλῆ. Σὲ κάτι λοιπὸν ποὺ τοιμάζω φέτο κι ὅπου χρειάστηκε νἀναφέρω σ' ἕνα μέρος τὸ *Νεοπτόλεμο*, τὸν ἄφησα ἔτσι μὲ τὸ σοφοκλαΐικο τὸ *πτ*. Κι ἀλήθεια, νὰ τὸν ἔκανα *Νεοφτόλεμο*, δὲ θὰ πήγαινε· ἂν εἶναι νὰ τὸν ἀλλάξῃς, καλήτερα θὰ τὸν κάμῃς *Νεοπόλεμο*, ποὺ κι ἀφτὸ μόλις θὰ ξαφνιάσῃ τὸ θεατή· μποροῦμε νὰ συφωνήσουμε κιόλας πὼς στὴ σκηνὴ πάλε *Νεοπόλεμο* θὰ τονὲ λένε, ὅσο κι ἂν τοῦ βαστοῦμε τἀρχαῖο του τὸ *π*.

Μὰ ὁ Ῥωμιὸς δὲν προσμένει νὰ πάῃ στὸ θέατρο γιὰ νὰ

Digitized by Google

κανονίση πολλὰ καὶ μοναχός του. Ἔτσι ἔκαμε χίλιες φορὲς μὲ τὰ καμαρωμένα τἀρχαῖα ὀνόματα ποὺ τοῦ χαρίσανε οἱ δασκάλοι, ἀφοῦ τὰ βουτήξανε στὴν ψέφτική τους τὴν κολυμπήθρα. Τὰ ξαναβάφτισε στὸ ῥωμαΐικο τὸ νερὸ καὶ τοὺς ἔδωσε μορφὴ ἐθνική. Πάνε πέρα γιὰ πέρα ὁ *Ἀγαμέμνων*, ὁ *Ὀδυσσεύς*, ὁ *Ἀχιλλεὺς*[1] κτλ. κτλ.[2] Μερικὰ δὲν τὸν πειράζανε καὶ τἄφησε, *Θεμιστοκλῆς*, *Σοφοκλῆς* — πρωτόκλιτα ὅπως κι ὁ *Ἀριστείδης*, ὁ *Περικλῆς* κτλ. Μερικὰ πάλε τἄσιαξε πολὺ νόστιμα μὲ τὴ δική του τὴ γραμματική, λ. χ. τὴν *Περελόπη* καὶ τὸν *Τελέμαχο*, ἀντὶς *Τηλέμαχο* καὶ *Πηνελόπη*, ἐπειδὴ γίνεται ἀμέσως ἠχοταιριαξιά, δηλαδὴ συνταιριάζεται τὸ

1) Ἀχιλλὲς ἔγραψα στὸ Ταξ. α', 124 καὶ παρακάτω τοῦ Ἀχιλλέα, καὶ τὄγραψα γιατὶ τὄχουμε (ἀσυλλόγιστα λοιπὸν τὸ σημειώνει γιὰ λάθος ὁ Χατζηδάκης, Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 451). Τἄλλαξα ὅμως στὸ Ταξ. 6', 124, γιατὶ προτίμησα νὰ βαστάξω τὴν κατάληξη -ες μόνο στὄνομα Ὀρφὲς (Ταξ. α', 34 = Ταξ. 6', 53), ὅπου τὀξύτονο ἔχει τὸ λόγο του, κι ὅταν τὸ βάζεις μόνο μιὰ φορά, τὸ παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης περισσότερο, ἀφτὸ ποὺ θέλω δηλαδὴ (κ. Ῥ. κ. Μ., Β', 4). Στὴ Ζ. κι Ἀ., γράφω παντοῦ ὅταν, ποὺ μποροῦσα περίφημα κι ὅτα νὰ τὸ γράψω, ἅμα εἶτανε ἀνάγκη. Ἐπειδὴ ὅμως σ' ὅλο τὸ βιβλίο τὸ συνήθισε ὁ ἀναγνώστης μὲ τὸ ν, νόμισα πὼς θὰ προσέξῃ παραπάνω, σὰν τὸ δῆ χωρὶς τὸ ν του, καὶ γιὰ τοῦτο, σ. 265, εἶπα « ὅτα ζύγωσε », ποὺ ἔτσι θαῤῥῶ ἔρχεται τὸ ζύγωμα τῆς Μυριέλλας σὰν πιὸ ἀνάλαφρο. Μὲ τὸ ἴδιο νόημα ἔβαλα καὶ σ. 238· « κοίτουντα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Γιάννη. » Μὰ τὰ τέτοια νὰ μὴν τὰ κάμουμε κανόνα.

2) « Στ' Ἀμπελάκι τῆς Σαλαμίνας ζῆ καὶ βασιλέβει ὁ περαματζῆς Ἀχιλλέας, ἕνας πελώριος γεροθαλασσινός, σὰν τὸν πατριώτη του τὸν Αἴα, ποὺ ὁ νουνός του τόνε βάφτισε Ἀχιλλεύς· μὰ οἱ χωριανοί του τόνε λένε Ἀχιλλέφη καὶ τὴ γυναίκα του Ἀχιλλέφαινα. Στὰ Παλούκια, τοῦ ἴδιου νησιοῦ, ἔχει τὸ μαγαζί του ἕνας Κουλουριώτης Εὐκλείδης τοὔνομα, ποὺ οἱ πατριῶτες του τόνε λένε Ἰφικλίδη ἢ Φικλίδη καὶ τὴ γυναίκα του Φικλίδαινα. Αὐτά, θαῤῥῶ, εἶναι φίνα ἐπιχειρήματα νἀποστομώσουν τοὺς δασκάλους. Τὸ Ἀμπελάκι καὶ τὰ Παλούκια, ποὺ πηγαίνω ταχτικὰ κάθε καλοκαίρι, εἶναι μιάμισιη ὥρα μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ μπορεῖ ἀξιόλογα ὁ δάσκαλος καὶ δίχως πολλὰ ἔξοδα νὰ πεταχτῇ ἴσα μὲ κεῖ νὰ μᾶς χαιρετήσῃ τὸν Ἀχιλλέφη μας καὶ τὸ Φικλίδη μας. » (Γράμμα τοῦ Ταγκόπουλου, 22, 11, 05). — « Ἕνα ἀπὸ τὰ περίεργα γλωσσικὰ φαινόμενα ποὺ χρωστοῦμε στὴν καθαρέβουσα εἶναι καὶ ἡ κλίση τῆς λέξης Ὀδυσσεὺς ποὺ θελήσανε νὰ ἐπιβάλουνε στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ Ὀδυσσέας. Πολλὲς φορὲς ἄκουσα νέους σ' ἑλληνικὰ γυμνάσια νὰ λένε « θὰ πάω μὲ τὸν Ὀδυσσέφ, τὸ εἶπα τοῦ Ὀδυσσὲφ κτλ. » Γράμμα Κ. Σ. Ζαβιτζιάνου, 9 τοῦ Γεννάρη, 1906.

Digitized by Google

πρῶτο φωνήεντο μὲ τὸ δέφτερο, καθὼς ἔχουμε *ὀμπρός*, *ὄζω*, *ἀπάνω* κι ἄπειρα τέτοια[1]. Δὲ λέω πιὰ τίποτις γιὰ τὰ *χαδεφτικὰ* ποὺ στὴ γλώσσα μας ἔχουνε κάμποση χάρη, *Μέμος* ἢ *Μέγιος* = *Ἀγαμέμνων*, *Λόπη* = *Πηνελόπη*[2].

Κοντὰ στὸ νοῦ ὅμως πὼς ὅταν τὸ φέρνει ὁ λόγος νὰ *παραθέσῃς* εἴτε λέξη ἀρχαία εἴτε φράση, ποὺ μὲ σκοπὸ ἀρχαία τὴ θέλεις — ἢ ἕνα *Ἐλευσίνια* ἢ ἕνα *μηδὲν ἄγαν* κι ὅτι ἄλλο ῥητὸ σοῦ στρέξῃ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα — θὰ τὰ βάλῃς μὲ τὸν τύπο τους τὸν καθιερωμένο. Πόσες παρόμοιες λατινικὲς φρασοῦλες δὲν ἔχει στὰ γαλλικὰ ὡς κ' ἡ ὁμιλία! Ἡ προφορά τους ἄλλαξε μονάχα, ὅπως καὶ ῥωμαΐτκα. Μὰ δὲν εἶναι δικά σου, εἶναι παράθεσες ἀπὸ ξένα βιβλία. Ἔτσι τὰ βρῆκες· ἔτσι τἀντιγράφεις. Στὸ *Ταξίδι μου*, λ. χ., διαβάζεται (*Ταξ.* α', 162)· « δική σας εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ *Πατρός μας*. » Παράθεση, καὶ τόσο πιὸ φυσικὴ ποὺ ἀπὸ τὰ 1886, στὰ *Essais*, παρατήρησα κιόλας πὼς μερικὰ περιττοσύλλαβα κρατήσανε τὴν περιττοσύλλαβη γενική τους ἀκόμη καὶ σήμερα, *ἐνός*, *κανενός*, *ἀντρός*, *τοῦ ἀντρός μου* ἢ *τἀντρός μου*[3]. Νὰ σᾶς πῶ τὴν ἀλή-

1) Ἀγλωσσολόγητα ὁ γλωσσολόγος κ. Χαντζήδακις, Ἀπ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 451, γράφει· « Τελέμαχος (sic). » Ἢ δὲν ἄκουσε τὸν Τελέμαχο, μὲ ε, ἢ τὸν κανόνα δὲν ξέρει — ὁ ἴδιος ἄθρωπος ποὺ ἀλλοῦ γράφει — γιὰ νὰ μὲ πολεμήσῃ — πὼς τὸ ι θὰ γίνῃ ε μὲ συνακόλουθο λ, ὅσο καὶ μὲ συνακόλουθο ρ. Ἀγλωσσολόγητα καὶ τὰ δυό. — Ἀμέ; Σὰν καταπιάστηκα τὸ Ταξίδι μου, ἀπόφαση τδκαμα κι ἀπαρχῆς πὼς θὰ μὲ κατηγορήσουνε στὴν ἀμάθεια οἱ Χατζηδάκηδες-Ζουμπουρλῆδες (κ. ἀμέσως τὴν ἀκόλουθη σημείωση).

2) Ὁ κ. Θρ. Κ. (παρακαλῶ) Ζουμπουρλίδης, Νέα Ἐφημερὶς (τῆς Πόλης), 5 Ἀβγ. 1905, σ. 2, στ. 1, λέει πὼς « ἡ νοθεία τῆς γλώσσης καὶ ἑπομένως τὸ ψεῦδος » κτλ., ὥστε δὲν πρέπει νὰ γράφουμε ἀντὶς Πηνελόπη « Λούπα. » Λούπα δὲν ἄκουσα καὶ δὲ διάβασα. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ. Μὰ θἄναι καμιὰ ξυπνάδα ἢ καμιὰ ψεφτιά, ἔτσι γιὰ τὸ χάζι, τοῦ κ. Ζουμπουρλίδη. Τὸν κ. Ζουμπουρλίδη τὸν ἀνταμώσαμε καὶ πιὸ ἀπάνω. Ἐγὼ λέω, παιδιά, νὰ τὸν ἀθανατίσουμε ἀπὸ δῶ κι ὀμπρός. Μὴ γυρέβετε· ὄνομα πιὸ κατάλληλο δὲ θὰ βρῆτε. Ζουμπουρλίδης! Θησαβρός! Ζουμπουρλίδης, Ζουμπουρλής, θεῖο πρᾶμα γιὰ κάθε ζουμπουρλίδικο ἐπιχείρημά τους. Ζουμπουρλιά, ἀφερημένο οὐσιαστικό, πάει ῥολοΐ. Ἔχουμε καὶ ζουμπουρλιασμένος.

3) Ἀξέταστα κι ἀμελέτητα ὁ Χατζηδάκης, Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜ-

Digitized by Google

θεια, τὸ μετάφρασα τώρα κι ἀφτὸ στὴ δέφτερη ἔκδοση (*Ταξ.* 6', 154) καὶ θὰ τὸ δῆτε ἄξαφνα *ἡ βασιλεία τοῦ Πατέρα*. Γιατί; Γιατὶ ἐγὼ κατάλαβα πὼς οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὅροι (κ. π. ἀ.), ἅμα γενικεφτοῦνε, γίνουνται ὁλοένα δημοτικώτεροι, καὶ γιατὶ ὅσα πρίν, ὅσα στὸν καιρὸ τοῦ *Ταξιδιοῦ* μᾶς φαινόντανε φοβεροὶ νεωτερισμοί, οὔτε τὰ προσέχουμε πιά. Μήπως κι ὁ *Αἰσκύλος*, ποὺ γιὰ τὸ *ἄθρησκο* τὸ *κ* του ὁ Κουμανούδης στὸ λεξικό του θύμωσε θυμὸ παράξενο, ἀφοῦ τὸ *κ* στέκει πιὸ κοντὰ στὴν προφορὰ τὴν προγονικὴ ἀπὸ τὸ *χ*, λοιπὸν εἶναι καὶ πιὸ *θρῆσκο*, μήπως ὁ *Δημοστένης*, μήπως κι ἄλλα τέτοια πολλά, μᾶς ξυπάζουνε; Ἀρχίζουμε τώρα καὶ μπαίνουμε στὸ νόημα. Βλέπουμε πὼς κι ὁ δάσκαλος ποὺ μιλεῖ σὰν καὶ μᾶς, ἄδικα παραπονιέται. Νὰ δῆτε καὶ τὸ πιὸ νόστιμο· ἴδιος ὁ δάσκαλος παραπονιέται τώρα λιγώτερο. Καλέ, ἀνάγκη δὲν ἔχουμε νἀνεβοῦμε στὴ σκηνή, γιὰ νὰ μᾶς ἀκούσῃ καὶ νὰ μὴν τρομάξῃ· γιὰ τὰ προφορικά μας — καὶ προφορικά του — δὲ διαμαρτυρήθηκε ποτέ του καὶ δὲ διαμαρτυριέται· μὰ ὡς καὶ τὰ γραφτά μας σήμερα τὰ καταπίνει νερό.

19.

Γλυκοὶ ἔπαινοι.

Νὰ σᾶς φέρω κ' ἕνα παράδειγμα τρανό, τρανὰ γιὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω πὼς συνηθίζουμε ὄχι μόνο ἐμεῖς, πὼς συνηθίζει καὶ τὸ κοινό, πὼς συνηθίζουνε κ' οἱ ἀντίπαλοί μας, οἱ δασκάλοι. Φυσικὸ νὰ συνηθίζουνε κιόλας. Σὰ βλέπει στὰ μάτια του κανεὶς γλώσσα κανονικὴ τυπωμένη, μὲ γραμματικὴ ποὺ ξέρει σὲ τί βάση πατεῖ, στὸ τέλος θὰ συνηθίσῃ, θέλοντας ἢ μὴ

ΠΑΧΕΡ, σ. 451, 1· «Ἐν σελ. 162 τοῦ Ταξειδιοῦ [γρ. Ταξιδιοῦ] γράφει ὁ κ. Ψ. ἡ βασιλεία τοῦ πατρός μας.» Τάχα. Τίποτα δὲν κατάλαβε.

Digitized by Google

θέλοντας. Παρακαλῶ τοὺς κ.κ. φημεριδογράφους καὶ δημοσιογράφους νὰ μὴ θαῤῥέψουνε πὼς ἀφτὸ ποὺ θὰ σᾶς δηγηθῶ, τὸ δηγοῦμαι γιὰ νὰ τοὺς πειράξω. Ὑποχρεωμένος τοὺς εἶμαι καὶ μάλιστα μὲ τὸ παραπάνω γιὰ τὰ καλά τους τὰ λόγια. Μοῦ φαίνεται πὼς τὸ τελεφταῖο μου τὸ βιβλίο — *Ζωὴ κι ἀγάπη στὴ μοναξιὰ* — εἶχε τὸ ἐφτύχημα νὰ μοῦ προξενήσῃ κάτι ἄρθρα ποὺ ὁ ἀθηναϊϊκος ὁ τύπος δὲ μοῦ τὰ χάρισε ὡς τώρα. Δὲ μιλῶ γιὰ τὴν ἐπίκριση τοῦ Ἐπισκοπόπουλου, ποὺ εἶναι στολίδι, καμάρι καὶ τιμὴ τῆς ζωῆς μου, τέτοιοι ἀθρῶποι νὰ γράφουνε τέτοια πράματα γιὰ μένα. Μὰ κ' οἱ ἄλλοι ἄξαφνα σὰ νὰ φιλοτιμηθήκανε, ποιὸς νὰ μοῦ πρωτοδροσίσῃ τὴν καρδιά. Φιλῶ τὰ χέρια τῆς κ. Κ. Παρρέν, τῆς τὰ φιλῶ καὶ δυὸ φορές, ἀφοῦ στὸ μεταφραστικὸ τὸ κίνημα, στὴν ἄγρια τὴν ταραχή, τόλμησε νὰ περασπιστῇ δημοτικὴ μαζὶ μὲ δημοτικιστάδες. Καὶ τώρα, στὴν *Ἐφημερὶς τῶν Κυριῶν* (ἀρ. 816, 19 τοῦ Δεκέβρη, 1904), τί ὄμορφη σελίδα ποὺ ἀφιερώνει στὸν ἔρημο κ' ἔρμο μου Πετρογιάννη! Θὰ ξεσηκώσω μιὰ δυὸ φρασοῦλες, μόνο καὶ μόνο γιατὶ τὸ νομίζω σημαντικὸ γιὰ τὸ ζήτημα, σημαντικὸ γιὰ τὰ ἱστορικά του, ποὺ γραφήκανε οἱ φρασοῦλες ἀφτές. Τοὺς ἔπαινους ποὺ μοῦ πλέκει μέσα, αἰ! ἂς τοὺς πάρῃ πιὰ στὴν ψυχή της ἡ κ. Παρρέν. Ἐγὼ πρέπει, μαζὶ μὲ τἄλλα, νὰ σᾶς τοὺς ἀντιγράψω καὶ δάφτους, ποὺ δὲν ξεχωρίζουνται ἀπὸ τὴ σειρὰ τοῦ λόγου. « Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ ζωγράφος ἀνέρχονται μὲ τὸ ἔργον αὐτὸ τόσον ὑψηλά, ὥστε νὰ χειραφετοῦν σχεδὸν τὸν γλωσσολόγον ἀπὸ τοὺς σχολαστικισμοὺς τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ὄχι βεβαίως ὅτι μὲ τὸ ἔργον αὐτὸ ἀρνεῖται τὰς ἀρχάς του, ἀλλ' οὔτε ὅτι ἀποχωρίζεται τὴν δημοτικήν, ἡ ὁποία κατήντησεν ἡ κακὴ ἐρωμένη τῆς ζωῆς του, ἀφοῦ τὸν κάμνει νὰ παραμελῇ τὸν ποιητὴν καὶ τὸν ζωγράφον, οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν μέσα του, διὰ νὰ τὸν μεταβάλλῃ εἰς διδάσκαλον ἀχαρίστων γραμματικῶν τύπων καὶ κανόνων. Ἀλλ' ἡ δημοτικὴ τῶν τύπων ὑπέκυψε τὴν φορὰν

Digitized by Google

αὐτὴν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς Τέχνης καὶ ὁ φανατισμὸς τοῦ διδασκάλου ὑπεχώρησεν ὀλίγον εἰς τὴν καλαισθησίαν τοῦ ποιητοῦ. » Καὶ παρακάτω· « Ὅμως νομίζω ὅτι ἂν ἀντὶ νὰ ἐμμένουν εἰς μίαν γραμματικήν, ὑποταχθοῦν γράφοντες εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς αἰσθητικῆς τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς τέχνης, βεβαίως θὰ φθάσουν πολὺ ταχύτερα... Ὁ Ῥοβινσὼν ἔκαμε τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸν νέον αὐτὸν δρόμον. » Στὴν *Ἑστία* (ἀρ. 3903, 16 τοῦ Δεκέβρη 1904), διαβάζω ποὺ νὰ πῇς τὰ ἴδια· « ... ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εὕρομεν καταπληκτικὴν διαφορὰν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ποιητοῦ τοῦ « Γουανάκου. » Ἡ γλῶσσα τοῦ νέου, τερπνοτάτου ἄλλως τε, βιβλίου τοῦ κ. Ψυχάρη εἶνε ἁπαλὴ ἁπαλωτάτη, ἀληθινὴ δημώδης, πουθενὰ δὲ σχεδὸν μὴ προσκόπτουσα θέλγει καὶ εὐχαριστεῖ συνάμα. » Τί λέτε; γλυκὰ λόγια εἶναι ἀφτά. Κοιτάξτε καὶ τοῦτα ποὺ δημοσιεφτήκανε ἀλλοῦ· « Ὡρισμένως χρειάζεται πολλή, πάρα πολλὴ προκατάληψις διὰ νὰ μὴ διαβάσῃ κανεὶς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ψυχάρη ὁλόκληρον ὅταν τὸ ἀνοίξῃ... καὶ μολονότι ἡ ἀνάγνωσις ἐπιφυλάττει εἰς κάθε στιγμὴν ἐκπλήξεις, καὶ ἀνοίγει διαρκῶς χάσματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξορμοῦν αἱ ἀντιρρήσεις καὶ αἱ ἀπορίαι, εἶνε ἐν τούτοις βέβαιον ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ συγγραφεὺς κερδίζει καὶ κατακτᾷ ὁπωσδήποτε μερικὰ στοιχεῖα ἐμπιστοσύνης τὰ ὁποῖα τόσον ἐπιμόνως ἀλλὰ καὶ τόσον δικαίως ἴσως τοῦ ἠρνήθησαν ἕως τώρα. Διότι ἡ μεταβολὴ ἐν τῷ μεταξὺ εἶναι ἐπαισθητή. Ὁ κ. Ψυχάρης δὲν εἶναι πλέον ὁ Ψυχάρης τοῦ « Ταξειδιοῦ » οὔτε ὁ Ψυχάρης τοῦ « Ῥωμαϊκου Θεάτρου. » Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑποχωρεῖ πρὸς τοὺς δρόμους τοὺς ὁποίους τοῦ ἀνοίγει ἡ λογικὴ καὶ ἡ καλαισθησία καὶ ἡ γλωσσικὴ διαφορὰ τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ ἀπὸ τὸ « Ταξείδι » εἶναι τόση, ὥστε ἴσως προαναγγέλλει τὴν ἡμέραν τῆς συνδιαλλαγῆς. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἄλλως τε, τοῦ ὁποίου τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὅτι ἐσταμάτησε διὰ τῶν ἀμφιβολιῶν του τὴν πρόοδον τῆς γλώσσης,

Digitized by Google

μόνον τὸ πεῖσμα καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν ἀμαθῶν καὶ τῶν ἀνικάνων ἠμπόδιζον ἕως τώρα τὴν φυσικὴν καὶ ἀναπόφευκτον συνενόησιν. Ἤδη φαίνεται ὅτι τὸ πεῖσμα ἀρχίζει νὰ ὑποχωρῇ, καὶ ἡ καλαισθησία νὰ νακτᾷ τὰ δικαιώματά της. Ὁ κ. Ψυχάρης εἰς τὸν « Ῥομπινσῶνά » του δὲν εἶναι ἀμείλικτος καὶ ἐγωϊστὴς ὅπως ἄλλοτε, καὶ δὲν φαίνεται τρέφων πρὸς τὰς δυνάμεις του τὴν ἀπεριόριστον πεποίθησιν τὴν ὁποίαν ἔτρεφεν ἄλλοτε. Κάπου δύο καὶ τρεῖς τύποι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως ἀποδεικνύουν ὅτι ἤρχισαν αἱ ἀμφιβολίαι. Καὶ ὅπου ἀρχίζει ἡ ἀμφιβολία, σημειοῦται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀκρίβεια ἐκ τῆς ἐρεύνης. » Καὶ στὸ τέλος· « ... φαντάζομαι δι' ὅλους τοὺς ἀπροκαταλήπτους καὶ τοὺς ἀδιαφόρους εἰς τὰ ζητήματα αὐτὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς γραμματικῆς, πόσον ὡραιότερον θὰ ἦτο ἀκόμη τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ψυχάρη ἂν ἠμποροῦσε νὰ λείψῃ ὁ ἐπίλογος καὶ ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ γείνουν ἀκόμη εἰς τὸ κείμενον μερικαὶ ὑποχωρήσεις, ἀπὸ ἐκείνας, διὰ τὰς ὁποίας φωνάζει δυνατὰ ἡ καλαισθησία καὶ ἴσως ἡ λογική. »

20.

Ποιὸς ὑποχώρησε.

Ἐγὼ τώρα, διαβάζοντας τέτοια χρυσὰ λόγια, δὲν τὸ φαντάζεται κανένας πόσο διασκεδάζω, δὲν εἶπα δὰ πόσο γελῶ, γιατὶ στὰλήθεια κολακέβουμαι, καμαρώνω καὶ χαίρουμαι. Βλέπετε πῶς ἀλλάζει τὸ δημόσιο, πῶς γίνεται λίγο λίγο ἡ προκοπή; Ῥώτημα δὲν εἶναι πὼς συνηθίζει, ἐπειδὴ ἐννοεῖται πὼς δὲν ὑποχώρησα ἐγώ, τὸ δημόσιο ὑποχώρησε καὶ καθὼς πάντα δίχως νὰ τὸ καταλάβῃ! Τὸ τελεφταῖο ἐδῶ τἄρθρο ποὺ σᾶς ἀντιγράφω, τἄρθρο ποὺ συγκρίνει τὸ *Ταξίδι* καὶ τὸ *Ῥωμαϊκο θέατρο* μὲ τὴ *Ζωὴ κι ἀγάπη στὴ μοναξιά*, εἶναι

Digitized by Google

πολὺ νόστιμο. *Τἀποτέλεσμα* ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὸν ἀγώνα μας, στάθηκε ὁλότελα διαφορετικὸ ἀπὸ κεῖνο ποὺ νομίζει ὁ ἀρθρογράφος καὶ ποὺ τὸ νομίζει ἀπὸ καλὴ πίστη. Θαῤῥεῖ μὲ τὰ σωστά του πὼς μᾶς ἀνοίγει δρόμους, ἐνῶ βαδίζει στοὺς δικούς μας. Μαθαίνει, καὶ θαῤῥεῖ πὼς μᾶς δίνει μάθημα ἐμᾶς. Κ' ἔτσι τοῦ φάνηκε πὼς ἀπὸ τὸ *Ταξίδι* ὡς τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* ἄλλαξε ἡ γλώσσα μου, καὶ πὼς τώρα ξεναντίας *δασκαλίζει*, ὅπως ἐννοεῖ τὴ λέξη, πολὺ περισσότερο. Ἄλλαξε, ναί, μὰ γιὰ νὰ γίνῃ πιὸ δημοτική! Ἀφτὸ δὲν τὸ παρατήρησε, κ' ἴσια ἴσια τὸ νὰ μὴν τὸ παρατήρησε, γιὰ μᾶς ἔχει τὴ μεγαλήτερη σημασία. Σημαίνει πὼς συνήθισε, γιατὶ πὼς ἐμεῖς δημοτικίζουμε καὶ πάμε, δὲν εἶναι λόγια, εἶναι πράματα. Φέτο ξαναδημοσιέῳ τὸ *Ταξίδι μου*, καὶ βιαζόμουνε νὰ τὸ ξαναδημοσιέψω γιὰ κάτι λόγους ποὺ ἀλλοῦ τοὺς ξεδιάλισα (*Ταξ.* 6', 20), καὶ γιὰ τὸν ἀκόλουθο, δηλαδὴ γιὰ τὸν πίνακα ποὺ βάζω στὸ τέλος, νὰ καταλογίσω τοὺς ἄπειρους δασκαλισμοὺς τοῦ *Ταξιδιοῦ*[1]. Σὲ κανένα μου βιβλίο δὲν μπήκανε τόσοι. Μπορεῖ νὰ γελαστήκανε μερικοί, γιατὶ κάμποσες φορὲς εἶπα πὼς ἡ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς ποὺ ἀκολουθοῦσα τότες στὸ *Ταξίδι μου*, εἴτανε στενὴ γραμματική, κι ἀλήθεια νὰ μὲ σκότωνε κανένας, ἄλλη κατάληξη ἀπὸ τὸ *-ουν*, *-οῦν* δὲν ἤθελα στὸν ἐνεστώτα. Ὡς καὶ τὸ *-ουνε*, *-οῦνε*, το ἀπόφεβγα μὲ *-ε* στὸ τέλος. Κατάληξη *-ᾶμαι*, *-εμαι*, στὰ συνηρημένα, μέσα ἢ παθητικά, νὰ μὴν ἀκούσω! *Φοβᾶμαι*, *φιλιέμαι* δὲν ἤξερα. Ὅλο *φοβοῦμαι* καὶ *φιλιοῦμαι*. Καὶ τόντις ἔπρεπε σὲ κεῖνα τὰ χρόνια νὰποδειχτῇ, πὼς ὄχι μόνο ὑπάρχει γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, μὰ πὼς γράφεται περίφημα ἡ δημοτικὴ ἂς εἶναι καὶ μὲ γραμματικὴ κάπως περιωρισμένη. Κατόπι, ἐπειδὴ ἔτσι νομίζαμε — καὶ δὲν τὸ νομίζαμε ἄδικα — πὼς θὰ πλουτίσουμε τὴ γλώσσα, ξηγήσαμε μάλιστα πολλὲς φορὲς καὶ τὸ

1) Κοίτ. Ταξ. 6', σ. 246-7. Ὁ κατάλογος δὲν μπόρεσε ἀκόμη νὰ γίνῃ καὶ εἶπα γιὰ ποιοὺς λόγους.

Digitized by Google

γιατί καὶ τὸν τρόπο, κατόπι παραδεχτήκαμε δημοτικὴ πολυτυπία. Δὲν ἄρχισε τὸ καινούριο μας τὸ σύστημα μὲ τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη*· ἄρχισε μὲ τ' *Ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη*, ξακολούθησε μὲ τὸ *Γουαγάκο*, τὸν *Κυρούλη* κι ὅλα τἄλλα. Θὰ τὸ ξετάσουμε τὸ ζήτημα καὶ παρακάτω. Ἀνάγκη καμιὰ δὲ βλέπαμε νὰ κρύφτουμε τοὺς θησαβρούς μας. Ἀφτὸ δὲ θὰ πῇ ὅμώς πὼς *ὑποχωρήσαμε*· ὑποχωρήσαμε τὸ πολὺ πολὺ στὸ λαό. Κι ἀκόμη λιγώτερο θὰ πῇ πὼς στὸ *Ταξίδι* δὲν ἔχει δασκαλισμούς· ἔχει ὡς καὶ στὸ τυπικό· τότες ἔγραφα *μιμοῦμαι* καὶ *μιμοῦντας*, παίρνοντας βάση τὸ *φοβοῦμαι* καὶ *φοβοῦντας*, ἐνῶ τώρα τὸ γράφω ἀκόμη πιὸ δημοτικὰ *μιμιοῦμαι* καὶ *μιμιόταν*ε. Θὰ δῆτε καὶ θἀπορήσετε. Τὰ *μπαγάλια* δὲν τολμοῦσα *μπαγάλια* νὰ τὰ πῶ· δειλὰ κι ἀνόητα προσπαθοῦσα νὰ τὰ κάμω *φορτώματα* (*Ταξ.* α', 15=*Ταξ.* β', 38). Δὲν ἔλεγα ὁ *ντόπιος*, ἔλεγα ὁ *ἐντόπιος!* Γενικὴ πλ. *τῶ ῥαγιάδω*, ποῦ νὰ τὴ σηκώση τὸ χαρτί μου; Τὸ γύριζα *στοὺς ῥαγιάδες* (*Ταξ.* α', 78=*Ταξ.* β', 88). Καμαρώστε, σᾶς παρακαλῶ, καὶ τὸ παινεμένο μου ἐκεῖνο, *τὴ γλυκύτητα, τὴν καλλονὴ τοῦ βίου (!)*, ποὺ σήμερα τοῦ ἔδωσα δρόμο κι ἀκόμη τρέχει (*Ταξ.* α', 2=*Ταξ.* β', 28). Θυμηθῆτε καὶ τὰ *τόσα ἱερὰ τῆς ἱστορίας μεγαλεῖα* (*Ταξ.* α', 17=*Ταξ.* β', 40), ποὺ ἀχαμνὸ δὲν εἶναι σὰν τὸ πρῶτο, μὰ ποὺ δὲ θἀπαντήσετε τίποτα παρόμοιο στὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη*, καὶ δὲν τὸ διώρθωσα στὴν καινούρια μου τὴν ἔκδοση, γιὰ νὰ φαίνεται κάπου κάπου ἡ διαφορὰ μεταξὺ 1888 καὶ 1905. Σωπαίνω πιὰ γιὰ τοὺς ἄλλους δασκαλισμούς, τὸ *χωρίο* — καὶ τὸ *ἅλας* ἀντὶς *ἀλάτι*, τάχα γιατὶ λέμε καὶ *κρέας!* Ἀμέ, ὁ *Γραικὸς* ἐκεῖνος, ἀμὲ ἡ *Γραικία* καὶ τὰ *γραικικά*, ποὺ δὲν τὸ βαστοῦσα νὰ τὰ κάμω *ῥωμαΐκα*, *Ῥωμιοσύνη* καὶ *Ῥωμιός!* Σ' ἕνα μέρος, ὅταν κοιτάξετε τὸν πίνακα καὶ συγκρίνετε, θὰ βρῆτε καὶ τὸ λάθος *ἀφτογέννητη*, λάθος, ἀφοῦ τὸ δικό μας τὸ *ἀφτὸς* δὲν ἔχει πιὰ τέτοιο νόημα. Φανταστῆτε ὅμως νὰ τὄπλαθα τότες *ἰδιογέννητη*, ποὺ εἶναι καὶ

Digitized by Google

τὸ σωστό, ποὺ ἀμέσως λέει ἐκεῖνο ποὺ θέλει νὰ πῇ. Θὰ τρόμαζα, ἐπειδὴ λέξη δὲν ἀποκοτοῦσα νὰ φτειάσω ἢ νὰ συνταιριάσω — καὶ θαῤῥῶ πὼς στὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* μήτε λογαριάζουνται οἱ λέξες οἱ καινούριες.

21.

Οἱ δισταγμοί μου κι ὁ Ἀργύρης.

Τί νὰ σᾶς τὰ πολυλογῶ; Ἅμα πῆρα νὰ ξαναδημοσιέψω τὸ *Ταξίδι μου*, συλλογίστηκα μὲ τί τρόπο ἔπρεπε νὰ τὰ βολέψω, δηλαδὴ νὰ τἀφήσω ἢ νὰ τἀλλάξω; Ἀλλαγὴ μὲ τὸ παραπάνω στὰ παλιά μας δὲ χρειάζεται, εἰδεμὴ δὲν τελειώνει κανεὶς καὶ κάλλια νὰ κάμῃ ἄλλα. Ἔπειτα, ἔπρεπε κάπως νὰ μείνῃ στὸ *Ταξίδι μου* ἡ βούλλα τῆς ἐποχῆς του. Μερικὰ ὅμως δὲν μποροῦσα νὰ μὴν τὰ σιάξω. Περισσότερο καιρὸ μοῦ κόστισε νἀποφασίσω γιὰ τὸ καθένα, συχνὰ μάλιστα καὶ νὰ μὴν ἀγγίξω, ὕστερις ἀπὸ σκέψες καὶ σκέψες, ἕναν τύπο ποὺ ἤθελα νὰ τὸν κανονίσω ἀλλιῶς, παρὰ ποὺ θὰ μοῦ κόστιζε νὰ καταπιανόμουνε κανένα ἔργο πρωτότυπο. Τί στοχάστηκα τότες γιὰ νὰ γλυτώσω; Τὸν καλό μου Ἀργύρη τὸν Ἐφταλιώτη στοχάστηκα. Εἶπα νὰ τοῦ στεῖλω ἀντίτυπο τοῦ *Ταξιδιοῦ μου* φορτωμένο καὶ παραφορτωμένο στὰ περιθώρια μὲ ῥωτήματα, σημειώματα, δισταγμούς, ἀπορίες, κι ἀφτὸς πιὰ νὰ μὲ ὁδηγήσῃ, νὰ πάψουνε οἱ μπελάδες. Ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, πῶς νὰ τὸ ξεχάσω; στάθηκε ὁ πρῶτος μαθητής μου, ἐννοεῖται κι ὁ πρῶτος δάσκαλός μου. Γιατὶ ἐγὼ τέτοια ἰδέα ἔχω, δίχως νὰ θέλω νἀδικήσω κανένα, πὼς ἀπὸ μᾶς ὅλους τὰ ῥωμαΐκα ὁ Ἀργύρης τὰ νοιώθει, ὁ Ἀργύρης τὰ συναιστάνεται μέσα του σὰ Ῥωμιὸς καὶ σὰν ποιητής. Λοιπὸν πιὸ ἄξιο μάστορη ποῦ νὰ βρῶ; Τὸν ἀγαπῶ κιόλας πολύ, τὸν

Digitized by Google

ἀγαπῶ σὰν ἀδέρφι. Ὁ Ἀργύρης εἶναι γιὰ μένα ὁ φίλος ὁ πιστός, ποὺ τίποτα δὲν τοῦ κρύφτω, μήτε τὰ λάθια τοῦ κοντυλιοῦ, μήτε τῆς ψυχῆς μου τὰ λάθια. Ὅλα τὰ δικά μου ἀφτὸς τὰ ξέρει, τὰ μυστικά μου ἀφτὸς τὰ κατέχει. Καλὴ καὶ σίγουρη καρδιά, σὰν τὸ λιμάνι. Κρῖμας ποὺ δὲν μπορεῖτε νὰ δῆτε τὴν ἀλληλογραφία μας γιὰ τὴ δέφτερη ἔκδοση τοῦ *Ταξιδιοῦ!* Τοῦ ξεμολογιοῦμαι πιὰ τὰ καθέκαστα. Καὶ τί τοῦ λέω φαρδιὰ πλατιὰ σὲ κάθε σελίδα, σὲ κάθε ἀράδα; Πάντα τὸ ἴδιο, δηλαδὴ πὼς τὸ τάδε καὶ τὸ τάδε *τότες* δὲν *τολμοῦσα* νὰ τὸ βάλω. Κι ὁ Ἀργύρης μοῦ ἀποκρίνεται ὀρθὰ κοφτά· « Τόλμησε *τώρα!* » — « Μὰ δὲν τὸλεγα τότες! » — « Καὶ τί μὲ μέλει ποὺ ἐσὺ δὲν τὸλεγες; Τὸλεγε ὁ λαός[1]. »

Δὲν τὸν ἄκουσα σὲ ὅλα τὸν Ἀργύρη, γιατὶ προσπάθησα νὰ καταφέρω δυὸ πράματα ποὺ ἔφκολα δὲ συβιβάζουνται, νὰ χτενίσω λιγάκι τὸ *Ταξίδι* καὶ συνάμα νὰ μὴν τοῦ χαλάσω τὴν παλιά του τὴ μορφή. Βλέπετε ὅμως πὼς οἱ περίφημες *ἀφιβολίες* τοῦ ἐπικριτῆ μας, μὲ πολεμούσανε καὶ μὲ δέρνανε ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε κιόλας πὼς φανερώνει κανεὶς περίεργη, πολὺ περίεργη ἀντίληψη τῆς τέχνης καὶ τῆς γλώσσας, ὅταν ἔρχεται κι ἀπορεῖ τάχα ποὺ σὲ τέτοια δημιουργία μπορεῖς ἄξαφνα καὶ νὰ διστάξῃς, χωρὶς νὰ καταλάβῃ πὼς εἶναι χρέος σου ὁ δισταγμός. Μήπως μᾶς πῆρε γιὰ ζῶα ποὺ στὴν ἀρχὴ γράφαμε ἀσυλλόγισσα κ' ἔπειτα βάλαμε γνώση, ξαφνικά, ἢ μήπως ὁ ἴδιος ποτέ του δὲ διστάζει;

1) Νὰ σᾶς πῶ τώρα κ' ἕνα νόστιμο, γιὰ νὰ δῆτε πῶς εἴμαστε ἀναμεταξύ μας ἐμεῖς οἱ δημοτικιστάδες. Εἴχανε δημοσιεφτῆ ὅσα διαβάσατε πιὸ ἀπάνω στὸν ἀρ. 175 τοῦ Νουμᾶ, ὅταν ἄξαφνα λαβαίνω ἕνα ταχυδρομικὸ πιττάκι μὲ τὴν ὑπογραφὴ Ἀ. Π. καὶ μὲ τάκόλουθα λόγια· « Νὰ μὴ χαλνοῦμε δὰ τὰ ἱστορικά. » Τί ἔτρεχε; Ὁ Πάλλης θυμωμένος! Καὶ γιατί, παρακαλῶ; Γιατὶ ἔγραψα τὸν Ἀργύρη πρῶτο μαθητή μου. Ὄχι, λέει, ἀφτὸς στάθηκε ὁ πρῶτος, καὶ μοῦ δηγήθηκε πὼς σὰ βγῆκε τὸ Ταξίδι μου, τὸ παράγγειλε ἀπὸ τὸ Μπομπεῖ ὅπου εἴτανε τότες, στὴν Ἀθήνα, τὸ διάβασε κ' ἔπειτα τὸστειλε τοῦ Ἀργύρη, μ' ἕνα χαρτάκι, γιὰ νὰ τὸν πειράξῃ· « Ζήτω ὁ Ψυχάρης! Κάτω ἐσεῖς οἱ σκολαστικοί! » Καὶ λίγο κατόπι δημοσίεψε τὰ Τραγουδάκια γιὰ παιδιά, 1889. — Χαίρουμαι. Νὰ ποὺ κέρδισα καὶ γὼ ἄλλονε πρῶτο δάσκαλο.

Digitized by Google

Ἀφοῦ ὅμως μοιάζει νὰ εἶναι ὁ λόγος του γιὰ τὸ τυπικό, ἂς μάθῃ πῶς καὶ στὸ τυπικὸ περισσότερο διστάζαμε τότες ἀπὸ τώρα. Ἔτυχε νὰ σᾶς τὸ μολογήσω καὶ πιὸ ἀπάνω, σὰ συζητούσαμε γιὰ τὸ *μέλλο* καὶ τὸ *μέλλοντο*. Δὲν τὸ ξέρω λοιπὸν ἂν ἔθρεφα στὶς δυνάμες μου, ποὺ λέει ὁ σοφὸς ἀρθρογράφος, ἀπεριόριστη πεποίθηση. Μὰ σήμερις ἡ πεποίθηση δὲ γίνεται παρὰ νὰ μεγάλωσε. Ἀμέ, πῶς ἀλλιῶς; Σήμερις ἔχουμε ἀσκέρι δικό μας· σήμερις μᾶς διαβάζουνε κιόλας, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαστοῦνε κἄνε πῶς εἴμαστε πιὸ *ἀμείλιχτοι* ἀκόμη. Κι ἀλήθεια ἡ *Ζωὴ κι ἀγάπη στὴ μοναξιὰ* παραχώρηση καμιὰ δὲν ἔχει. Μίλησα ῥητὰ μάλιστα γιὰ *τἀκέρια τὰ δημοτικά μας* (σ. 322). Θὰ γελαστήκανε ὑποθέτω ἀπὸ κάτι φρασοῦλες τοῦ *Ὑστερόλογου*, ἐκεῖ ποὺ γράφει λ. χ. πῶς μὲ τὴν ντουζίνα δανιζούμαστε λέξες ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα (σ. 329, 331). Λέξες, ναί, ΟΧΙ ΤΥΠΟΥΣ. Τὸ προκηρύξαμε ἀφτὸ κι ἀπαρχῆς. Ἂς διαβάσουνε τί λέει στὸν πρόλογό του τὸ *Ταξίδι* (*Ταξ.* α′, σ. β′=*Ταξ.* β′, σ. 24)· « ὅταν ἡ δημοτική μας γλώσσα [πὲς ἡ ἐθνική μας] δὲν ἔχει μιὰ λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπὸ τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. » Ἔτσι διωρθώσαμε καὶ τὴν καθαρέβουσα. Τώρα ἡ διωρθωμένη μας ἡ καθαρέβουσα τοὺς ἔρχεται σὰν ἀδιόρθωτη, τόσο συνηθίσανε πιὰ στὴ δημοτική. Μεγάλη νίκη γιὰ μᾶς[1].

1) Ἀμελέτητα καθὼς πάντα ὁ Χατζηδάκης, Ἀπάντ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 755, ἅμα ποὺ τὸ βρῆκε τυπωμένο σὲ φημερίδα, τὸ φώναξε κιόλας ἀμέσως πὼς ὑποχωροῦμε· « Οὕτως ἄρα ἐγκαταλείπεται σήμερον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αἱρεσιάρχου τὸ σύστημα ἐκεῖνο, ὃ ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην ἠγωνίζοντο μετὰ φοβεροῦ πατάγου νὰ ἐπιβάλωσιν ἐπὶ τὸ ἔθνος ὡς γλῶσσαν αὐτοῦ » κτλ. κτλ. κτλ., δηλαδὴ τὰ κτλ. σημαίνουνε ἄλλα πολλὰ τέτοια τοῦ Χατζηδάκεως μὲ πάταγους κι ἀπροσεξιές. Ποιὸς ῥώτησε τὸ Χατζηδάκη καὶ σὲ τί ἀνακατώνεται; Ἂς διαβάζῃ πρῶτα, γιὰ νὰ μάθῃ· γιατὶ

Ἀνὴρ γὰρ ὅστις ἥδεται λέγων ἀεί,
λέληθεν αὐτὸν τοῖς ξυνοῦσιν ὢν βαρύς.

Κι ἀλήθεια χορτάσαμε πιά.

Digitized by Google

Ἡ μόνη μου παραχώρηση ἐμένα — γιατὶ τὸ *συνδιαλέγεται* (σ. 86, κ. 322, 1) ἔχει κάποιο νόημα εἰρωνικὸ στὸ μέρος ἐκεῖνο — στάθηκε ἴσως ἕνα *γ* τῆς αἰτιατικῆς στὸ *μιὰν ὥραν ἀραγμένη* (σ. 322, 1). Δὲν παρατηρήσανε ὡςτόσο πὼς σ. 2 τὄβαλα μὲ *γ* ὡς καὶ στὴν ὀνομαστική, *μιὰν ἀμμουδιά!* Καὶ τὴν παραχώρηση θαῤῥῶ πολὺ περισσότερο πὼς τὴν ἔκαμα τοῦ Παλαμᾶ, ποὺ τοῦ ἀρέσουνε τέτοια *γ* καὶ ποὺ τἀπαντᾷς κάποτες — μὰ *κάποτες* μονάχα — καὶ στὸ λαό. Στὸ λαὸ στηρίζουνται ὡς καὶ κάτι ἄλλοι τύποι ποὺ διόλου δὲ μᾶς λυπίζουνε· ὁ *κατηγορούμενος* (κ. *Νουμᾶ*, ἀρ. 132, σ. 5, στ. 3), ἐννοεῖται πὼς *μετοχὴ* δὲν εἶναι· κατάντησε οὐσιαστικὸ ἐπίθετο, καὶ τὸ προσκόλλημα *-ούμενος, -ούμενη,* πληθώρα στὴ δημοτική, *πρεπούμενος, συσταζούμενος, ταιριαζούμενος* κτλ. κτλ. Δὲν εἴπαμε πάλε πὼς θὰ ξολοθρέψουμε τὸν *ἡγούμενο!* Ἐμεῖς δὲν ξολοθρέβουμε, ζωγονοῦμε· δὲν καταστρέφουμε, χτίζουμε· δὲν ξεῤῥιζώνουμε, φυτέβουμε πλατάνους στὰ πλούσια τὰ ῥουμάνια τῆς Ῥωμιοσύνης· σπέρνουμε λουλούδια ποὺ ἀμέσως φυτρώνουνε στὰ δροσάτα της τὰ περιβόλια. Τὸν ἴσκιο καὶ τὴ μυρουδιὰ ἔρχουνται σήμερα νὰ χαροῦνε καὶ οἱ δασκάλοι. Σημαντικό, πολὺ σημαντικὸ ποὺ ἀρχίζουνε νὰ μιλοῦνε ὡς καὶ γιὰ τὴν τέχνη μας. Θὰ πῇ, συνηθίσανε στὴ γλώσσα, προσέχουνε λοιπὸ καὶ στὴν τέχνη (κ. *Ταξ.* 6′, 14-18)! Ἂν ἔτυχε ὅμως ἀλήθεια νὰ δείξουμε τέχνη ἐμεῖς, φυσικὰ χρειάστηκε περισσότερη σ' ἕνα *Ταξίδι* παρὰ σὲ ὅσα φανήκανε δεκαπέντε χρόνια κατόπι. Νομίζω κιόλας πὼς ἐμεῖς τὴν καλαιστησία, τὴ φαντασία καὶ τὴν τέχνη, πάντα τὶς εἴπαμε καὶ τὶς κάμαμε ἀχώριστες ἀπὸ τὴ γλώσσα. Ἡ γραμματική, ἀντὶς νὰ βλάφτῃ ποτέ της τὴν ποίηση, τῆς εἶναι ἀπαραίτητη συνεργάτισσα, κι ἀντὶς νὰ τὴ σκοτώνῃ, τὴ γεννᾷ.

Digitized by Google

22.

Τὸ ῥουσφέτι.

Τέτοια ἡ ἀρχή μας, τέτοια στάθηκε, τέτοια στέκεται ἀκόμη. Μὰ πῶς νὰ τὸ νοιώσῃ κανείς, ὅταν τὸρθό, τὸ σωστὸ καὶ τὸ κανονικό, τὰ περνᾷ γιὰ *πεῖσμα ;* Πεῖσμα ἡ γραμματική μας. Πεῖσμα νὰ δουλέβουμε γιὰ τὸ ἔθνος. Πεῖσμα νὰ θέλουμε καὶ καλὰ γλώσσα ποὺ νὰ μπορῇ τὸ ἔθνος νὰ τὴ μάθῃ, γιὰ νἄχῃ στὸ τέλος καὶ μιὰ γλώσσα. Πεῖσμα τὸ θαῤῥοῦνε κ' ἔπειτα γράφουνε πὼς κοντέβουνε νὰ φιλιωθοῦνε καθαρέβουσα καὶ δημοτική ! Καὶ τὸ φίλιωμα, σοῦ τὸ λέει ἀκόμη *συνδιαλλαγή*. Συνδιαλλαγή ! Ἐνῶ ἐμεῖς ἔχουμε, κατὰ τὴ σημασία, *φίλιωμα* — ἢ *φιλίωση*, ἂν τοὺς τρομάζει τἄδολο τὸ κρασὶ — ἔχουμε καὶ *ταίριαγμα*. Καλήτερο στὴν ἀνάγκη κ' ἕνα *μπέσα γιὰ μπέσα*, ποὺ μὰ τὸ ναὶ λιγώτερο βάρβαρο εἶναι ἀπὸ τἀπρόφερτα, μιὰ καὶ τὸ προφέρνουμε χωρὶς κόπο. Τί νὰ τὴν κάμουμε λοιπὸν τὴ φιλία ποὺ μήτε στὸ νόημα δὲν μπῆκε ; Μὰ καὶ ποιὸς τὸ εἶπε πὼς ἐμεῖς γυρέβουμε ὀπαδούς ; Οἱ ὀπαδοὶ πρέπει νὰ μᾶς γυρέβουνε μᾶς. Ὀπαδοὺς ὁ γιατρὸς δὲ γυρέβει· γυρέβεται ἀπὸ τοὺς ἀῤῥώστους. Ἢ ἔχουμε ἄδικο ἢ ἔχουμε δίκιο. Ἂν ἔχουμε ἄδικο, φιλία δὲ χωρεῖ· ἂς πετάξουνε στὴ θάλασσα τὰ γραφτά μας, εἶναι τὸ μόνο ποὺ μᾶς ἀξίζει καὶ ποὺ τοὺς ἴδιους τοὺς συφέρνει. Ἂν ἔχουμε δίκιο, τότες τοὺς εἴμαστε χρήσιμοι ἐμεῖς. Τὸ ἔθνος κιντυνέβει. Ἕνας τόπος ὡραῖος, κλασσικός, ἀθάνατος σὰν τὴν Ἑλλάδα, πελαγώνει. Καὶ νομίζουνε πὼς εἶναι καιρὸς γιὰ χατίρια. Μὰ τὸ Θεό ! Ῥουσφέτι τὸ θαῤῥέψανε πὼς εἶναι καὶ τὸ ζήτημα. — « Γιὰ νὰ σοῦ πῶ ! Διόρισέ με καὶ σὲ ψηφίζω. Ἔλα, γειά σου ! » Πολιτικά, προσωπικά. Μάθανε ἀπὸ τὸ σκολειὸ νὰ ῥουσφετίζουνε, νἀλληλορουσφετίζουνται μάλιστα. — « Μωρὲ

Digitized by Google

Θανάση, τοὺς βώλους σου, καὶ σοῦ δίνω τὴ σβούρα μου. »
Συνδιαλλαγή, ποὺ μᾶς τὸ κανόνισε ὁ φίλος. Ἀκοὺς καὶ κάτι ἀπίστεφτα, ποὺ δὲν ξέρεις μὲ ποιόνε μιλεῖς, μὲ ὄντο λογικὸ ἢ μὲ ὀντάριο ἀλόγιστο. Ἡ καθαρέβουσα, λέει. Ἐσεῖς τὴν πολεμᾶτε, κ' ἔπειτα τῆς παίρνετε λέξες! Σὰ νὰ μὴν εἶχαμε ἄλλη δουλειὰ παρὰ νὰ πολεμοῦμε τὴν καθαρέβουσα! Τὴν πολεμοῦμε, καὶ γιατί παρακαλῶ; Γιατὶ δὲν μπορεῖ τὸ ἔθνος νὰ τὴ μάθῃ καὶ γιατὶ τὸ ἔθνος θέλει γλώσσα. Εἰδεμή, τί μᾶς μέλει; Πεῖσμα θὰ τὸ κάμουμε τώρα; Σὰν τὰ παιδιὰ θὰ ποῦμε· — « Στάσου, ἐσὺ μᾶς πείραξες. Δὲ γυρίζω πιὰ νὰ σὲ δῶ! » Πῶς νὰ μὴ γυρίσω νὰ τὴ δῶ, ἅμα τὴ συγυρίσω καὶ τὴ στρώσω; Τί ῥουσφέτια, τί παραχώρησες καὶ τί κουβέντες; Εἶναι ὁ τύπος ἐθνικὸς ἢ δὲν εἶναι; Ἀφτὸ νὰ κοιτάξουμε. Κι ἀφτὸ κοιτάξαμε. Τὸ κοιτάξαμε ὄχι μόνο στὴν καθαρέβουσα, μὰ ἐννοεῖται καὶ στὴ δημοτική, ἀφοῦ κοινοὺς τύπους προσπαθήσαμε κι ἀπαρχῆς νὰ παραδεχτοῦμε, δὲ στήσαμε γλώσσα μὲ τὰ ντόπια, μὲ τὰ ἰδιωματικά, μὲ τὰ συνήθιστα. Λόγια λόγια κοπανίζουνε — κι ἀέρα.

Πρέπει τὸ ζήτημα κατάβαθα νὰ μελετηθῇ, γιατὶ νὰ σᾶς τὸ πῶ μ' ὅλη τὴν εἰλικρίνεια καὶ δίχως κοπλιμέντα, δὲν πιστέβω νὰ τὸ πολυμελετήσανε ὅσοι μᾶς ἀντιμάχουνται, κι ἀφοῦ δὲν τὸ μελετήσανε, φυσικὰ εἶναι δύσκολο, εἶναι ἀδύνατο μάλιστα νὰποφασίσουνε πὼς ἔχουμε ἄδικο, ἀκόμη κι ἂν ἔχουμε. Σπουδαῖο, τρομερὰ σπουδαῖο τὸ ζήτημα· ὄχι ἐμεῖς νὰ φιλιωθοῦμε, μὰ νὰ καταλάβουνε πρῶτα τοῦ λόγου τους, νὰ καταλάβουνε μὲ καλὴ θέληση, ποιὸς εἶναι ὁ σκοπός. Κι ἀδύνατο νὰ μὴν καταλάβῃ κανένας, ἅμα μὲ τὰ σωστά του, μὲ τὴ συνείδησή του, τὸ ξετάσῃ. Θὰ καταλάβῃ καὶ τότες θὰ χαρῇ. Τότες θὰ βρεθοῦμε σὲ θέση νὰ συνενοηθοῦμε, δηλαδὴ νὰ πιάσουμε γερὴ φιλία.

Digitized by Google

23.

Ἡ γαλήνη.

Τοῦ κάκου! Σᾶς τὸ λέω καὶ νὰ τὸ θυμηθῆτε, σᾶς τὸ λέω καὶ σᾶς ποὺ θέλετε τὴν « ἐλευθέρα μικτή », καὶ σᾶς ποὺ θέλετε τὴν καθαρέβουσα, καὶ σᾶς ποὺ θέλετε συβιβασμούς, καὶ σᾶς ποὺ δὲ θέλετε τίποτα, ἐσᾶς ποὺ φωνάζετε πὼς ζήτημα γλωσσικὸ δὲν ὑπάρχει, ἐσᾶς ποὺ ἔχετε καὶ τὴν πεποίθηση, ποὺ περήφανα θαῤῥεῖτε πὼς τὴ βαστᾶτε τὴν ἀλήθεια, σᾶς τὸ λέω ἐσᾶς ὅλους, τὸν ὕπνο σας δὲ θὰ δῆτε. Ὕπνο δὲ θὰ δῆτε, ὥςπου τὸ ζήτημα νὰ λυθῇ, ὥςπου νὰ γράφῃ, ὥςπου νὰ μαθαίνῃ παντοῦθε ἀπὸ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη ἄκρη ἀλάκαιρο τὸ ἔθνος τὴ γλώσσα του τὴν ἐθνική, ναί, τὴ δημοτικὴ τὴν ἀκέρια, τὴν κανονισμένη, τὴν πανελλήνια. Λεφτεριὰ τί θὰ πῇ, θὰ τὸ νοιώσετε μονάχα τὴ μέρα ἐκείνη. Λεφτεριά, ἡσυχία, συνείδηση καλή, ἀνεξάρτητος νοῦς, καρδιὰ λουλουδάτη, γαλήνη, γαλήνη τῆς ψυχῆς, τὴ μέρα ἐκείνη θὰ τἀπολάψετε ὅλα, ὅλα θὰ τὰ χαρῆτε. Ἄῤῥωστο εἶναι τὸ ἔθνος. Ἄῤῥωστοι μαζί του καὶ σεῖς. Τὸ κρύφιο κακὸ ποὺ τὸ σπλαχνοδέρνει, ποὺ σᾶς σπλαχνοδέρνει τοὺς ἴδιους, κάποτες ξεσπάνει τρομαχτικά, χαλνᾷ κόσμο, καὶ σὰ δὲν ξεσπάνει καὶ σὰ δὲ χαλνᾷ, πάντα ὅμως καὶ πάντα φανερώνεται στὴν ἀκαταστασία τὴ γενική. Φανταστῆτε το, τί δεινὸ πρᾶμα ποὺ εἶναι, ὁ ἄῤῥωστος νὰ μὴν ξέρῃ ποῦ νἀκκουμπήσῃ, κρεββάτι νὰ μὴν ἔχῃ, στρωσίδι νὰ μὴ βρίσκῃ, γιατρικὸ νὰ μὴν τοῦ δίνῃς. Τί θὰ πῇ ἔθνος χωρὶς γλώσσα; Τέτοιο κακὸ πῶς γίνεται; Πῶς θἀντέξετε σὲ τέτοιο κακό; Στὰ πολιτικά σας, στὸ ἐμπόριο, στὴ βιομηχανία, στὸ στρατό, στὰ ναφτικά, στὴ μάθηση, στὴν ἐπιστήμη, σὲ πρόοδο κάθε λογῆς, στὸ σκολειὸ καὶ στὸ γραφεῖο, στὴ χώρα καὶ στὸ χωριό, στὸ λαὸ καὶ στὴν κοινωνία, στὸ δρόμο, ἀχ! καὶ στὸ

Digitized by Google

σπίτι σας ἀκόμη θὰ τἀντικρύσετε τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, τὸ μόνο. Ἀνησυχία θὰ σᾶς τεντώνῃ τὰ νέβρα, θὰ σᾶς θυμώνῃ τὴν αἰώνια τὴν πληγή, καὶ θὰ ῥωτᾶτε ἀπὸ ποῦ εἶναι. Ἀπὸ τὸ ζήτημα κι ἀπὸ τίποτις ἄλλο. Ὑπουργεῖα θὰ πέφτουνε, κυβέρνηση θἀλλάζῃ, καὶ χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαστῆτε, πεσίματα κι ἀλλαγές, τὸ ζήτημα θὰ τὰ φέρνῃ. Ἂς μὴ γίνουνε καὶ χερότερα. Πόλεμος, νίκη, τί λέω; εἰρήνη, ὄξω ἀπὸ τὸ ζήζημα, δὲν κατορθώνεται καὶ δὲν ὑπάρχει. Ἀλήθεια, νὰ κλάψῃ κανείς, σὰ βλέπει φημερίδες νὰ μεταῤῥυθμίζουνε, βουλευτάδες νὰ ῥητορέβουνε, σοφοὺς νὰ διδάσκουνε καὶ τὸν καθένανε νἄρχεται κάτι νὰ μᾶς ξεστομίσῃ κι ἀφτός, ἀντὶς ὅλοι τους ἀπάνω στὸ ζήτημα νὰ ῥιχτοῦνε, νὰ σώσουνε τὴν Ἑλλάδα[1].

24.

Τὸ χρέος.

Ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς τὸ χρέος μου κάπως τὄκαμα. Θέλετε νὰ μᾶς ἀκούσετε; Καλά. Τότες νἀγκαλιαστοῦμε, γιατὶ θὰ σᾶς ἀγαπήσω ποὺ στὸ τέλος καταλάβατε, ποὺ γυρέβετε τὄφελός σας. Ἀπὸ τὴν ἀγάπη σας γιὰ σᾶς τοὺς ἴδιους θὰ σᾶς ἀγαπήσω, γιατὶ μοῦ ἔδωσε ἡ φύση καρδιὰ γιὰ τοὺς ἄλλους. Εἰδεμή, τί μὲ μέλει καὶ τί κακὸ θὰ βγῇ γιὰ μένα; Μὰ δὲ θέλετε νἀκούσετε; Δουλειὰ δική σας. Ἐμεῖς δὲ βιάζουμε κανένα καὶ περιττὲς οἱ φωνές. Τί μέσα ἔχω κιόλας γιὰ νὰ βιάσω καὶ νὰ ἐπιβάλω; Δὲν εἶναι τάχα περίεργο νὰ τὸ λέτε; Κοιτάζτε με καὶ πῆτε ἂν εἶμαι τίποτις. Τί θέση κατέχω στὴν Ἑλλάδα;

1) Μιλήσαμε γιὰ στρατιωτικά. Πολύ, μὰ πολὺ σᾶς συστήνω νὰ διαβάσετε ὅσα γράφει ὁ Δημητριάδης στὸ Νουμὰ (ἀρ. 184, σ. 1-2)· εἶναι νὰ φρίξῃ κανείς· εἶναι σὰ νἄβλεπε κανεὶς τὴν Ἑλλάδα χαμένη στὸν πρῶτο πόλεμο ποὺ θὰ κάμῃ, ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ μαθαίνουνε στὸ στρατό.

Digitized by Google

Εἶμαι βουλεφτής; Εἶμαι ὑπουργός; Καθηγητὴς εἶμαι; Τυπώνουνται τὰ βιβλία μου τζάμπα; Οἱ τίτλοι ποὺ μοῦ δώσατε, ποῦ εἶναι; Τί δύναμη ἔχω, σᾶς παρακαλῶ; Ἤρθα μιὰ μέρα, μόνος, χωρὶς δύναμη καμιά, χωρὶς ἀσκέρι, χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃ, χωρὶς νὰ μὲ διαφεντέβῃ κανείς, χωρὶς ἕνα φιλο, ἦρθα καὶ σᾶς εἶπα τὴν ἀλήθεια. Φαίνεται πὼς θἄναι δύναμη κι ἀφτό, ἀφοῦ ἀπὸ τότες μὲ πολεμᾶτε. Μὲ πολεμᾶτε, δηλαδὴ πολεμιέστε μοναχοί σας. Μοναχοί σας βιάζετε τὸν ἑαφτό σας κ' ἐπιβάλεστε μοναχοί σας, ἐπειδὴ κ' ἡ ἀλήθεια, ὅσο κι ἂν καμώνεστε πὼς δὲν τὴ βλέπετε, ὑπάρχει τόσο πολὺ ποὺ σᾶς σηκώνει στὸ ποδάρι μὲ τὸ κεντιστήρι της τἀκούραστο, ἴσια ἴσια γιατὶ θαῤῥεῖτε πὼς βολετὸ σᾶς εἶναι νἀρνηθῆτε τὴν ὕπαρξή της. Ἐγὼ προσπάθησα ὅ τι μπόρεσα, κι ὅσο μπόρεσα. Κι ἀκόμη θὰ προσπαθήσω. Τὸν ἴσιο δρόμο σᾶς τὸν ἔχουμε χαραγμένο κι ἀνοιχτό. Τὸν ἐθνικὸ τὸ δρόμο. Καὶ νὰ τὸ ξέρετε πὼς ἀφτὸς εἶναι, ὅπως σᾶς τὸν ἑρμηνέβω κι ὅπως ξαπλώνεται τώρα μπροστά σας, ὁ μοναδικός, ὁ σωστὸς ὁ δρόμος.

Δ'.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ

25.

« Χαμαίζηλον καὶ ταπεινόν. »

Ἐδῶ μποροῦσα καὶ νὰ σταθῶ. Ἐλᾶτε ὅμως ποὺ τὸ δαιμόνιο δὲ μ' ἀφίνει. Ἐμεῖς τὴν ξέρουμε τὴ δύναμη τῆς ἀλήθειας. Μὲ τέτοια λαχτάρα τὴν ποθοῦμε, ποὺ ὄχι μόνο δὲ μᾶς πέρασε νὰ τὴν κρύψουμε ποτέ μας, σὰν καὶ σᾶς, μὰ ἥσυχοι

Digitized by Google

δὲν εἴμαστε, ὥςπου νὰ τὴν ξεκινήσουμε κι ἀπὸ κεῖ ὅπου κάποτες μοιάζει πὼς κρύφτεται μοναχή της. Τὸ δαιμόνιο τὸ δικό μας ἀφτὸ εἶναι. Μάλιστα! Δὲν ἔδειξα στὴν καθαρέβουσα τὸ πιὸ φοβερό της ἐπιχείρημα ἐναντίο μας. Τώρα λοιπὸν ἂς βγοῦμε στάλώνι, ἂς μετρηθοῦμε, κερὰ ψέφτρα, νὰ δῆς καὶ νὰ πῆς ἂν τὴ φοβοῦμαι τὴν ἀλήθεια.

Ἡ καθαρέβουσα, τὸ ἐπιχείρημα τὸ σπουδαῖο, μόνη της δὲν ἀξιώθηκε νὰ τὸ βρῇ. Τῆς καθαρέβουσας τὰ ἐπιχειρήματα κάθε ἄλλο ἔχουνε παρὰ πρωτοτυπία κι ἀπορεῖ κανεὶς πῶς ἔκαμε νὰ μὴν τὰ βαρεθῇ. *Ὦρ βαρύς,* ποὺ λέγαμε στὴ σημείωση. Τὶς προάλλες ἀκόμη διάβαζα στὸν *Ταχυδρόμο* (20 τοῦ Γεννάρη, 1905) πὼς τὸ *ἰδίωμα* « ὑπὲρ οὗ ἀγωνίζονται αἱ [ναίσκε!] χυδαϊσταὶ [καταλάβατε τί τρέχει; Ἀρσενικὴ κατάληξη *-αι*=*-ε* σήμερα δὲν ὑπάρχει· μισόμαθε ὁ στοιχειοθέτης ἀπὸ τὰ βιβλία πὼς τὰ θηλυκὰ *λήγουνε* σὲ *-αι*· τὰ θηλυκὰ πρωτόκλιτα εἶναι καὶ τὰ περισσότερα· ἔτσι ἔγινε φυσικὰ καὶ τὸ λάθος *αἱ χυδαϊσταί* »] εἶναι « χαμαίζηλον καὶ ταπεινόν. » Λόγια τοῦ κ. Ἐφταξία, πρύτανη τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστήμιου. Ἀψηλὰ θὰ στέκῃ ὁ πρύτανης ἀφτός, χωρὶς νὰ τὄννοιωσε κανένας, πολὺ ἀψηλά, γιὰ νὰ λέῃ μὲ τόση τόλμη χαμαίζηλους καὶ ταπεινούς, ἕνα Σολωμό, ἕνα Βαλαωρίτη — καὶ κάποιους ἄλλους. Μὰ στὴ ζωή σας, δὲ σᾶς φαίνεται θάμα μοναδικὸ στὴν ἱστορία τὸ ἔθνος τὸ ἑλληνικό; Γιὰ κοιτάξτε. Γιὰ κοιτάξτε τὸν πρύτανη τὸν ἴδιο. Νομίζετε πὼς ὁ κ. πρύτανης εἶναι πρύτανης. Νομίζετε πὼς ὁ κ. Ἐφταξίας εἶναι κ. Ἐφταξίας. Νομίζετε πὼς εἶναι ἄτομο. Γελαστήκατε. Εἶναι δυὸ ἄτομα, ὄχι ἕνα, δυὸ ποὺ καθὼς καὶ σ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ῥωμιούς, κάθουνται συντροφικὰ στοῦ κ. Ἐφταξία τὸ κουφάρι, ποὺ ἐσᾶς ἄξαφνα σᾶς φαίνεται μονό. Τίποτα. Διπλὸς ὁ ἄθρωπος. Ἀετὸς καὶ κόττα συνάμα. Κρούσταλλο καὶ λάσπη. Σαπίλα καὶ λουλούδι. Πρύτανης καὶ χαμάλης. Ἀμέ; Φτάνει τὸ στόμα του νἀνοίξῃ καὶ γίνεται βαρκάρης, ἐπειδὴ

Digitized by Google

πιστέβω πὼς ἅμα *μιλήση*, γιὰ *ψωμὶ* θὰ μιλήση καὶ γιὰ *κρασί*, σὰν τοὺς πιὸ πρόστυχους Ῥωμιούς. Νά τος λοιπὸν ἀμέσως « χαμαίζηλος καὶ ταπεινός. » Τέτοιος ὁ ἕνας Ἐφταξίας. Ποῦ εἶναι ὁ ἄλλος ; Προσμένετε λιγάκι νὰ πιάση τὴν πέννα· τότες κι ἀφτόνε ποιὸς τὸν πιάνει ; Ἀμέσως ξετρυπώνει ὁ δέφτερος ὁ Ἐφταξίας, ὁ ἀπόγονος τοῦ Περικλῆ, ἀφοῦ τὰ ἴδια λόγια ποὺ ὁ πρῶτος τἄλεγε *ψωμὶ* καὶ *κρασί*, ὁ δέφτερος θὰ τὰ γράψη *ἄρτος* καὶ *οἶνος*. Ἀχ ! τὸ κακόμοιρο τὸ κεφάλι ! Ἀχ ! τὸ κακόμοιρο τὸ ἔθνος ! Γιὰ νὰ μὴν εἶναι *χαμαίζηλο* καὶ *ταπεινό*, τσιμουδιὰ δὲν πρέπει νὰ βγάζη, πρέπει αἰώνια νὰ ζῇ βουτηγμένο στὸ καλαμάρι. Δὲν πρέπει νὰ λαλῇ· πρέπει μόνο νὰ γράφη. Δὲν πρέπει μὲ κανέναν τρόπο νἀκούγεται ἡ φωνίτσα του, ἡ *χαμαίζηλη* καὶ ἡ *ταπεινή*. Πρέπει νὰ ῥάψη τὰ χείλια του, ἐπειδὴ γλώσσα γιὰ τὸν κ. πρύτανη δὲ σημαίνει ἀνοιχτὸ στόμα, παρὰ δούλεμα τῆς πέννας βουβό. Νά γλώσσα μιὰ φορά. Νά πρύτανης καὶ νά ζωή.

26.

Ἀντιελληνική. Ἀντιεθνική.

Τί νὰ κάμῃς μὲ ἀθρώπους ποὺ καλὰ καὶ σώνει θέλουνε νἄναι χυδαῖοι, νἄναι χυδαῖο καὶ τὸ ἔθνος ; Ἂν ἡ γλώσσα ποὺ τὸ ἔθνος μιλεῖ, ποὺ μιλοῦνε καὶ τοῦ λόγου τους εἶναι χυδαία, τότες χυδαία εἶναι καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνική, μιὰ καὶ κόρη της εἶναι ἡ νεοελληνική. Πὼς ἡ καθαρέβουσα εἶναι στρέβλωση, καταστροφὴ καὶ θάνατος τῆς ἀρχαίας, ὅπως ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς κλασσικῆς, ἀφτὸ βέβαια δὲν τὸ βλέπουνε. Μάθανε τὴν καθαρέβουσα, τοὺς μάθανε κιόλας πὼς ἡ καθαρέβουσα εἶναι ἡ γλώσσα τους ἡ προγονική· τὸ πιστέβουνε, καὶ φωνάζουνε πὼς ἐμεῖς καταπολεμοῦμε τὴν ἱστορική, τὴν ἐθνικὴ

Digitized by Google

ένότητα, ἐνῶ τὴν κομματιάζει πράματις ἡ καθαρέβουσα. Μὰ οἱ φωνὲς ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι, καὶ μένα διόλου δὲ μὲ πειράζει νὰ βρίζουνε τὄνομά μου· δὲ μὲ πειράζει διόλου νὰ λένε πὼς εἶμαι προδότης, πὼς μᾶς πλερώνουνε οἱ Σλάβοι γιὰ τὸ κακὸ τῆς Ἑλλάδας. Ἂν εἴχαμε τόσα χρήματα, πιθανὸ νὰ μὴ γράφαν ἐναντίο μας οἱ φημερίδες — κ' οἱ φημεριδογράφοι[1]. Σὰν τοὺς διαβάζω, μήτε τὸ παρατηρῶ πὼς μὲ χτυποῦνε μένα. τὸ ἄτομο. Ἕνα μὲ καίει, ποὺ τὴν πατρίδα τους χτυποῦνε, ποὺ δὲν καταλαβαίνουνε. Ὡςτόσο θαῤῥῶ νὰ τἀποδείξαμε πὼς τῆς καθαρέβουσας μονάχα τῆς ἀξίζει τὸ ἐπίθετο *ἀντιελληνικὴ* καὶ τὸ ἐπίθετο *ἀντιεθνική*. Ἀναντίλεχτα κ' ἥσυχα τἀποδείξαμε (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 5-37). Δὲν εἶναι καὶ πολλὲς οἱ σελίδες ὅπου βρίσκεται ἡ ἀπόδειξη ἀφτή, τριάντα δυὸ σελίδες εἶναι ὅλες μαζί. Τώρα μὲ τὰ σωστά σας· ἂν οἱ τριάντα δυὸ σελίδες ἔχουνε δίκιο, συφέρνει νὰ τὸ συλλογιστοῦμε· ἂν ἔχουνε ἄδικο, τότες ὁρίστε· κοπιάστε σεῖς νὰ μᾶς τἀποδείξετε πὼς γελαστήκαμε. Προχωροῦμε τουλάχιστο ἔτσι, ἀντὶς νὰ μνήσκουμε ἀσάλεφτοι στὸν ἴδιο τόπο ποδοκροτώντας, γιὰ νὰ νομίζῃ ὁ κόσμος πὼς πάμε ὁμπρὸς καὶ γιὰ νὰκούῃ τὸ πατιρντὶ τῆς ἀκινησιᾶς.

27.

Τὸ τρρρομερὸ ἐπιχείρημα.

Καὶ γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε τετραφάνερα πιὰ πὼς φωνάζουνε, μὰ δὲν τὸ κουνοῦνε οἱ ζηλεμένοι μας οἱ δασκάλοι, αἰώνια μᾶς ξαναμασοῦνε τὸ τρρρομερό τους τὸ ἐπιχείρημα.

1) Στὴ Νέα Ἐφημερὶς (τῆς Πόλης), 11 Ἀβγ. 1905, διάβασα τὶς προάλλες πὼς « Εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις μαλλιαροὺς κύκλους διαδίδεται μετ' ἐπιτάσεως (ὅλα γαλλισμοὶ τῆς προστυχώτερης δημοσιογραφίας, *le bruit en a couru avec persistance dans les salles de rédaction*...) ὅτι ὁ ἐν Παρισίοις μέγας σχόλαρχος καὶ ἀρχιαιρεσιάρχης κ. Ἰωάννης Ψυχάρης κατέ-

Digitized by Google

Στὴν Ἑλλάδα, λέει, ἔχουμε διάφορες ντοπιολαλιές· μιὰ γλώσσα δὲν ἔχουμε. Λοιπόν, ἐμεῖς ποὺ θέλουμε δημοτική, ποιανοῦ χωριοῦ γλώσσα θὰ διαλέξουμε, ἀφοῦ κοινὴ δημοτικὴ δὲ βρίσκεται πουθενά; « Ἡ γλώσσα, τὴν ὁποίαν [καιρὸς νὰ τἀκούσουμε] ὡς δημώδη μᾶς παρουσιάζουν, δὲν εἶναι ἢ τὰ διάφορα γλωσσικὰ ἰδιώματα, ἅτινα ποικίλλουσιν ἀνὰ ἑκάστην ἑλληνικὴν πόλιν καὶ νῆσον. Ἄλλοῖον τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῶν Χίων, ἀλλοῖον τὸ τῶν Σμυρναίων, ἄλλο τὸ τῶν Ῥοδίων, ἕτερον [!!! ἀμέ, τὸ *ἄλλο*, τὸ *ἀλλοῖον* καὶ τὸ *ἕτερον*, τί γλῶσσες εἶναι;] τὸ τῶν Σαμίων καὶ οὕτω καθεξῆς. Πολλάκις ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ νήσῳ ὑπάρχουσι δύο ἢ τρία γλωσσικὰ ἰδιώματα! »

Λυποῦμαι πολὺ ποὺ ὁ καλός μας κι ἄξιος φίλος Μ. Δ. Φραγκούδης ἔβαλε κι ἀφτὸς μιὰ φορὰ κάτι τέτοια στὴν *Ἀλήθεια* (1 τοῦ Γεννάρη, 1904, Λεμεσὸ τῆς Κύπρος). Κάποιος της συντάχτης γράφει δυὸ γράμματα, τὸ ἕνα στὴ βαθειὰ καθαρέβουσα, τἄλλο τάχα στὴ δημοτική, ποὺ ἀρχίζει ἔτσι· « Κάμνω λαπόρτον εἰς τὸ Πολίτσιν τὸν Φλουρέντζον Ρκονοῦς Ἀρακαπᾶν ποῦ ἐσπιούναρεν τὸν τσhίριν μου τσhὲ τὴν στετέν μου πῶς ἐκλέψασιν δγκιὸ μουδούρκα τσhὲ μιὰν κουνιὰν τοῦ Τζωρτζῆ Ττόουλου » κτλ. Γιὰ νἀποδείξουνε πὼς κοινὴ γλώσσα δὲν ὑπάρχει, ἀναγκάζουνται νὰ φτειάσουνε κάτι ψέφτικα ἰδιωματικά. Πιθανὸ πὼς ἂν ξέρανε μὲ τὰ σωστά τους μιὰ ἢ δυὸ τουλάχιστο ἀπὸ τὶς πλούσιες ντοπιολαλιές μας, ἂν κατέχανε τὸ *ἰδίωμα* ἑνὸς καὶ μόνου χωριοῦ, θὰ κρίνανε *ἀλλοίως*, ὅπως λέει κι ὁ παινεμένος ὁ *Ταχυδρόμος* μας. Μήτε ὁ *Ταχυδρόμος* μήτε ὁ συντάχτης τῆς *Ἀλήθειας* δὲ θὰ εἴδανε στὄνειρό τους καὶ δὲ θἄτανε ἱκανοὶ νὰ μᾶς ξηγήσουνε ἄξαφνα τοὺς τύπους *οραός, καζό, γκίδι* (μὲ δυὸ τόνους), *θέγκις, γιαγκίκα* (ἔτσι

στὴ τρισεκατομμυριοῦχος ἐκ κληρονομίας ἀφεθείσης εἰς τὴν σύζυγόν του ὑπὸ τοῦ ἀναδόχου της. » Χαίρουμαι ποὺ τὄμαθα. Ὅσο ξέρουνε τὸ ζήτημα οἱ φημεριδογράφοι, τόσο ξέρουνε καὶ τὰ δικα μου.

Digitized by Google

παροξύτονο), *áa, oť, φíddo, φτεροῦες* κτλ. κτλ. Εἶναι τύποι μαζωμένοι σὲ διάφορα χωριὰ καὶ γιὰ τὴν ἐπιστήμη πολύτιμοι, ὅπως ἐννοοῦνε δηλαδὴ τὴν ἐπιστήμη στὴν Ἑβρώπη, γιατὶ ἐκεῖ ἀπὸ τὰ ντόπια μαθαίνουνε ποιὰ εἶναι καὶ τὰ κοινά. Εἶναι μάλιστα τόσο σπουδαῖοι τύποι ποὺ ἀλάκαιρη μελέτη ἀπάνω σὲ τύπους παρόμοιους, ξένους στὸν *Ταχυδρόμο* καὶ στοὺς δασκάλους, μπῆκε φέτο σὲ τόμο ἐπίσημο δημοσιεμένο ἀπὸ τὴ Σκολή μας τῶν *Ἀνατολικῶ Γλωσσῶ* γιὰ τὸ ἀνατολιστικὸ Συνέδριο τοῦ 1905· *Mémoires orientaux,* publiés par l'Ecole nationale des Langues Orientales vivantes, congrès de 1905, *Essai de grammaire historique sur le changement de λ en ρ devant consonnes en grec ancien, médiéval et moderne,* σ. 291-336.

Ἐκεῖ μέσα λοιπὸν ἀράδιασα τοὺς τύπους ἀφτούς, μαζὶ μὲ κάμποσους ἄλλους, καὶ βέβαιο πὼς ὅλα εἶναι ντόπια. Πρέπει ὅμως νὰ μᾶς ποῦνε σὲ ποιὰ βιβλία μας, ὄξω ἀπὸ σκοποὺς ἐπιστημονικούς, βάλαμε τίποτις τέτοιο. Ἐμεῖς τώρα ρωτοῦμε ἂν τὸ *γερὸ* καὶ τὸ *ψωμί,* λέξες καὶ κλιτικό, εἶναι κοινὲς ἢ δὲν εἶναι; Ἂν εἶναι, πῶς δὲν τὶς γράφουνε καὶ τί νόημα ἔχουνε τὰ λόγια τους; Κοντὰ στὸ νοῦ κιόλας πὼς ὁ κύριος *Ταχυδρόμος* ἢ τὸ κοπέλλι του, ἅμα μιλήσουνε μὲ Χιώτη, Σμυρνιό, Ῥοδίτη, Σαμιώτη, θὰ καταλάβουνε τί τοὺς λέει ὁ καθένας, ἐλπίζω νὰ τοὺς καταλάβουνε καὶ δάφτοι. Νά ποὺ ὑπάρχει κοινὴ δημοτική, ἀφοῦ σίγουρο πὼς στὴν καθαρέβουσα δὲ θὰ τοὺς μιλήσουνε.

28.

Κοινή, καὶ κοινές.

Ναί, ὑπάρχει κοινὴ δημοτική, κι ὡςτόσο δὲν ὑπάρχει! Ἀφτὸ εἶναι τὸ ἐπιχείρημα ποὺ ἡ καθαρέβουσα δὲν μπόρεσε

Digitized by Google

νὰ τὸ στοχαστῇ. Κοινὴ δημοτικὴ δὲν ἔχει καθαφτό, ἔχει, καὶ τὸ χρωστοῦμε πρῶτα πρῶτα στὴν καθαρέβουσα, *κοινὲς* δημοτικές, ΚΟΙΝΕΣ ὅμως, κι ὄχι ΝΤΟΠΙΕΣ. Ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι μιά, εἶναι τὸ λιγώτερο δυό. Δηλαδή, ὁ ἴδιος ἄθρωπος, ΕΙΤΕ ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΙΤΕ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΕΝΟΣ, ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΙΤΕ ΑΠΟ ΤΟ ΛΑΟ, μπορεῖ νὰ σᾶς πῇ κι ἀλήθεια σᾶς λέει, ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ ΟΜΙΛΙΑ, δυὸ ἢ τρεῖς τύπους διαφορετικούς, ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΛΕΞΗ, σᾶς κλίνει ὀνόματα καὶ ῥήματα μὲ δυὸ γραμματικές, λ. χ. *βαριέμαι* καὶ *βαριοῦμαι, βαριόσαστε* καὶ *βαριέστε, ἄντρες* καὶ *ἄντροι*[1], *ἄξιος* καὶ *ἄξος, ἴσια* καὶ *ἴσα,* ἢ

1) Τὴν ὀν. ἄντροι τὴν εἶχα βάλει στὸ Ταξίδι μου (Ταξ. α', 127)— ἄσπρα ῥοῦχα φοροῦν οἱ ἄντροι κτλ. Καὶ τὴν ἔβαλα στὸ κεφάλαιο ιζ' Τὸ Πυργί, ἐπειδὴ στὸ Πυργὶ καθὼς καὶ στὴ Χιό, συνηθίζεται ἡ ὀν. ἄντροι κ' ἔτσι θέλησα νὰ δώσω, μὲ νόημα, κάποια ντόπια χρωματιὰ στὴν ἔκφραση καὶ στὸν τύπο. Μιλοῦσα κιόλας γιὰ τὰ ἔθιμα τοῦ Πυργιοῦ, ποὺ δὲν ἀλλάζουνε. Τώρα, Ταξ. β', σ. 126, τὄκαμα οἱ ἄντρες (ἄσπρα ῥοῦχα φοροῦνε οἱ ἄντρες), γιατὶ προσπαθοῦμε, ὅπως λέμε καὶ παρακάτω, νὰ ὁμαλώσουμε τὴ γραμματική μας ξαιτίας τῶν παιδιῶνε ποὺ θὰ τὴ διδάσκουνται κατόπι στὸ σκολειό, κ' ἴσια ἴσια στὴ δέφτερη ἔκδοση τοῦ Ταξιδιοῦ, πάσκισα νὰ κρατήσω, συλλογιόντας τὰ παιδιά, ἑνότητα περισσότερη ἀκόμη καὶ πιό στενὴ παρὰ στὴν πρώτη ἔκδοση, ἂν καὶ τέτοια διπλοτυπία, δηλαδὴ ἄντρες καὶ ἄντροι δὲν παραξενέβει κανένα, ὅταν ξέρεις κὶ τὴ μεταχερίζεσαι ὅπου πρέπει. Πράματα ποὺ εἶναι καὶ κοντὰ στὸ νοῦ. Ἀστόχαστα ὅμως, ἀμελέτητα κι ἀγλωσσολόγητα καθὼς πάντα ὁ Χατζηδάκης, Ἀπ. στὸν ΚΡΟΓΜΠΑΧΕΡ, 451, λογαριάζει τὴν ὀν. ἄντροι μέσα στοὺς τύπους ποὺ δείχνουνε τάχα πὼς μᾶς λείπει τὸ αἴστημα τῆς γλώσσας! Μὰ δὲ μοῦ λέτε, ποιός εἶναι ὁ φοβερὸς ἀφτὸς ὁ καλλιτέχνης, ποιὸς εἶναι ὁ κ. Χαντζήδακις γιὰ νἀρθῇ ἄξαφνα ἐμᾶς νὰ μᾶς μάθῃ τὴν τέχνη, τὸ ὕφος, τὴ γλώσσα καὶ τὸ αἴστημα;! Λοιπόν, εἴτε δὲν κατάλαβε τὴν ὀν. ἄντροι στὸ μέρος ποὺ βρίσκεται μήτε καταλαβαίνει ἀπὸ τέτοια, εἴτε τὴν ὀν. ἄντροι δὲν τὴν ἄκουσε — κι ὡςτόσο μᾶς εἶπε πὼς πῆγε στὸ Πυργὶ καὶ ξέτασε τὰ Πυργούσικα! — εἴτε, μιὰ καὶ τοῦ ἔρχουνται οἱ ΑΝΤΡΟΙ τόσο ἀσυνήθιστοι, ξάστερα, τετραφάνερα, τὸ μολογᾷ πὼς ὑπάρχει κοινὴ γλώσσα. Ποιὸ τοῦ ἀρέσει περισσότερο ἀπὸ τὰ τρία; Μὰ ποῦ νὰ τὰ ξεσηκώσῃ κανεὶς ὅλα; Μήπως δὲ μᾶς τὸ νομοθέτησε κιόλας, σ. 768, πὼς « θὰ λέγωμεν καὶ θὰ γράφωμεν... δέχεσθε (οὐχὶ δέχεστε); » Καὶ περνᾷ γιὰ γλωσσολόγος! Κουτρουβάλες καὶ παλινῳδίες, ἀπὸ τὶς συνηθισμένες τοῦ κ. καθηγητά. Βαρεθήκαμε πιὰ καὶ θὰ τοῦ τὶς ξετινάζουμε ἀπὸ δῶ κι ὀμπρὸς καταπρόσωπα — οὐχὶ γιὰ νὰ μάθῃ ὁ ἀμάθητος σοφιστής, μὰ γιὰ νὰ τονὲ μάθουνε τουλάχιστο στὴν Ἑλλάδα. — Μὲ τὰ σωστά σας, μπορεῖ κανεὶς νὰ βασιστῇ σ' ἕναν ἄθρωπο ποὺ μιὰ σοῦ λέει πὼς ἡ ὀν. οἱ

Digitized by Google

ἀμάξια καὶ *ἀμάξα*, ποὺ κι ἀφτὸ κάποτες σοῦ ξεγλιστρᾷ στὴν κουβέντα. Λοιπόν, καὶ θὰ δοῦμε ἀμέσως πὼς ἡ καθαρέβουσα ἔτσι τὄφερε, ἡ δημοτικὴ δὲν εἶναι μιά.

Ἡ καθαρέβουσα, γιὰ τὴ διγλωσσία τῆς δημοτικῆς ποὺ λέμε, ἂν ἀλήθεια ὑπάρχει διγλωσσία, δικαίωμα κανένα δὲν ἔχει νὰ παραπονιέται, ἀφοῦ πρώτη τοῦ λόγου της ὄχι μόνο διγλωσσία χερώτερη ἀπὸ τὴ δική μας κατώρθωσε νὰ μᾶς φέρῃ στὴ δημοτική, μὰ κ' ἴδια πάσκει ἀπὸ διγλωσσία καὶ τριγλωσσία καὶ τετραγλωσσία καὶ τερατογλωσσία. Φταίει ὅμως καὶ γιὰ τὰ δίγλωσσα ἐκεῖνα τὰ δημοτικὰ ποὺ ἀναφέραμε. Παρατηρήθηκε τόντις πὼς ἅμα δὲ γράφεται, ἅμα δὲν καθιερώνεται στὰ βιβλία ἡ γλώσσα ποὺ μιλιέται, ἀλλάζει πολὺ πιὸ ἔφκολα. Ἐμεῖς τὸ παρατηρήσαμε κι ἀπὸ τὰ 1888 (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', 111). Ἐννοεῖται. Δὲν εἶδες τὶς λέξες τυπωμένες, δὲν τὶς ἔμαθες σκολειό· τὴν ὥρα λοιπὸ ποὺ θὰ μιλήσῃς, τὸ μνημονικό σου δὲν κυβερνιέται ἀπὸ στάσιμη συνήθεια, δὲν κυριέβεται ἀπὸ τὴν παράδοση, δὲ βαστιέται, δὲ συγκρατιέται ἀπὸ κανόνα ὡρισμένο· τρέχει λέφτερα ὅπου θέλει, κι ὅ τι ἁρπάζει ἀπ' ὅσα ἔτυχε δῶθε κεῖθε νἀκούσῃ, σοῦ τὸ κάνει γλώσσα. Καταντᾷ εἶδος γέννα παντοτινή, γιατὶ ὁ ἕνας τύπος σοῦ θυμίζει τὸν ἄλλονε κ' αἰτία δὲν ὑπάρχει νὰ μὴν πῇς πότε ἀφτό, πότε κεῖνο. Λὲς *φοβοῦμαι* καὶ *φοβᾶστε*, καὶ *φοβᾶσαι*· γιατί νὰ μὴν πῇς καὶ *φοβοῦστε* καὶ *φοβοῦσαι*; Φτάνει νὰ θυμηθῇς τὸ *οῦ* τοῦ *φοβοῦμαι*, γιὰ νὰ μπῇ *οῦ* καὶ στὸ δέφτερο πρόσωπο. Φτάνει ὁ νοῦς σου νὰ πάῃ στὸ *ἤπια*, καὶ μοῦ φτειάνεις ἀμέσως ἕνα *ἤφαγα*, *ἤπια* κ' *ἤφαγα*, ποὺ ταιριάζουνε κιόλας. Τὸ *ἔχω* τὸ ξέρεις· κάθε μέρα τὸ κοπανίζεις· θὰ μοῦ καθίσῃς ἄξαφνα τὸ *ἔ* τοῦ ἐνεστώτα καὶ στὸν παρατατικὸ *ἔχα*· ἐκείνη τὴ στιγμή,

ἄντροι δὲν ἔχει τό λόγο της, πὼς εἶναι ἄτοπη, (*Sprachfr.* σ. 73), καὶ ποὺ ἀλλοῦ, δηλαδὴ σὰ δὲ μὲ πολεμᾷ ἐμένα, πάει καὶ σοῦ ξεψαρέβει ὡς καὶ μιὰ ὀν. ὁ ἄντρος (*Einl.* 377); Εἶναι παλινῳδίες ἢ δὲν εἶναι; Ἂς κρίνουνε ὅσοι ἔχουνε κρίση κι ἀλήθεια.

Digitized by Google

ξέχασες τὸ *εἶχα*. Τοὺς *τέσσερεις* δὲν τοὺς ἀφίνεις πάντα τὴν κατάληξή τους *-εις*· ἡ κατάληξη *-ους* τῆς δεφτερόκλιτης αἰτιατικῆς κολνᾷ καὶ *στοὺς τέσσερους γομάτους*. Ἕνα *φεύγουτε ἄξαφνα* (*Νουμάς*, 163, 7, στ. 2 ἐπ. τοῦ Σπ.-Πασαγιάννη), μοῦ τὸ ταιριάζεις μὲ τὸ *ου* τοῦ *φεύγουμε*· τὸ *ζιοῦσε* (*Νουμάς*, 165, 3, 1 Κάπιος) σοῦ ἦρθε σὰν πιὸ ἀνάλογο μὲ τὸ *ζῇ*. Τὰ *κόβω, κόβγω, κόφτω, ἀνάβω, ἀνάφτω*, κατὰ πῶς σοῦ στρέξουνε πιά. Ῥίξτε μιὰ ματιὰ στὴ Συλλογὴ τοῦ Πασσόβ· ῥίξτε δυό, ῥίξτε καὶ περισσότερες στὶς *Παράδοσες* τοῦ Πολίτη· ἐκεῖ νὰ δῆτε γλώσσα, νὰ δῆτε καὶ διγλωσσία. Ἐκεῖ νὰ καταλάβετε τί ἔγινε καὶ ποῦ κατάντησε ἡ ἀκαλλιέργητη δημοτική. Πρᾶμα πολύτιμο γιὰ τὸ γλωσσολόγο, πολύτιμο γιὰ τὴν ἐπιστήμη, νὰ πλάθουνται τόσοι καὶ τόσοι τύποι. Μὰ κοιτάξτε λιγάκι καὶ τοὺς δασκάλους, θαμάστε τὴ λογικὴ καὶ τὴ μάθησή τους. Κατηγοροῦνε τὴ γλώσσα ποὺ εἶναι *βάρβαρη* καὶ *χαλασμένη*· δὲν τὴ γράφουνε, δὲν τὴν καλλιεργοῦνε, καὶ ἴσια ἴσια ἐπειδὴ δὲν τὴ γράφουνε, ἴσια ἴσια ἐπειδὴ δὲν τὴν καλλιεργοῦνε, τῆς δίνουνε ἀφορμὴ νὰ *χαλάσῃ* καὶ νὰ *βαρβαρωθῇ* παραπάνω, μὲ τὴν ἔννοια δηλαδὴ ποὺ ἔχουνε γι' ἀφτοὺς οἱ δυὸ λέξες *βαρβαρώνουμαι* καὶ *χαλνῶ*.

29.

Διάφοροι λόγοι τῆς δημοτικῆς διγλωσσίας.

Κάλλια ὡςτόσο, πιὸ πραχτικὸ καὶ πιὸ φρόνιμο νὰ γράφανε καὶ δίγλωσση καὶ τρίγλωσση τὴ δημοτική, παρὰ νὰ γράφουνε τὴν καθαρέβουσα. Τὴν καθαρέβουσα δὲν μπορεῖ τὸ ἔθνος νὰ τὴ μάθῃ, ἐνῶ μαθαίνει καὶ τρίγλωσση δημοτική, ἀφοῦ μάλιστα νά πού ὁ ἴδιος σοῦ τὴ δημιουργᾷ ὁλοένα. Μὰ πρέπει ἐμεῖς νὰ τοῦ ἐφκολύνουμε τὴ δουλειά· πρέπει καθὼς

Digitized by Google

πάντα νὰ συλλογιστοῦμε τὰ ἑλληνόπαιδα, πάει νὰ πῇ τὸ ἔθνος. Δίγλωσση γραμματικὴ τὸ παιδὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδίνεται. Εἶναι καὶ βλάβη. Ἂς ξετάσουμε κιόλας ἀφτή μας τὴ σημερνὴ διγλωσσία, τί λογῆς εἶναι.

Εἶναι λογιῶ λογιῶνε ἡ διγλωσσία. Ὅσο δὲν ἔγινε μιὰ γραμματική, ὅσο δὲν τὴν ἔχουμε μπρὸς στὰ μάτια μας, νὰ ψάχνουμε κάπου κάπου, ἐννοεῖται πὼς συχνὰ τυχαίνει νὰ διστάζουμε· χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διστάζουμε, ξεχνοῦμε, μάλιστα ὅταν ἡ δουλειὰ βαστᾷ χρόνια κι ὅταν ἕνας ἄθρωπος γράφει πολλὰ βιβλία, διαβάζει πολλὰ καὶ τῶν ἀλλωνῶνε. Λοιπὸν ἡ διγλωσσία δὲ βρίσκεται μόνο στὴ γλώσσα ποὺ μιλιέται, βρίσκεται καὶ στὴ γλώσσα ποὺ γράφεται. Πότε δὲν τὴν παραδεχτήκαμε στὴ γλώσσα ποὺ γράψαμε, ὅπως στὸ *Ταξίδι μου*, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ εἴπαμε· πότε τὴν παραδεχτήκαμε γιὰ τοὺς λόγους ποὺ θὰ ποῦμε τώρα, ἐπειδὴ μποροῦμε τὸ κάτω κάτω νὰποκριθοῦμε σὲ ὅσους μᾶς κατηγοροῦνε, πὼς ἀφοῦ δίγλωσσα μιλοῦμε, καλὰ κάνουμε καὶ γράφουμε δίγλωσσα. Μὰ ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς γράφουμε δίγλωσσα πολλὲς φορές, μόνο καὶ μόνο γιατὶ δὲν προσέχουμε. Κ' ἔτσι, χωρὶς καμιὰ αἰτία σημαντική, βάζουμε καὶ *τάχατις* καὶ *τάχατες*, *τίποτις* καὶ *τίποτες*, *ῥάβω* καὶ *ῥάβγω* καὶ *ῥάφτω*, *γράφηκε* ἢ καὶ *γράφτηκε* κτλ. κτλ. Τέτοια κάμποσα ἔχω βαλμένα ὁ ἴδιος στ' *Ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη*. Μὰ νὰ μὴ σᾶς τὸ κρύφτω, καὶ δὲν τὄκρυψα ποτέ μου, τἄβαλα πίτηδες. Ἡ γλώσσα μας εἶναι τόσο πλούσια κι ὡραία, ποὺ τρέλλα μᾶς πιάνει, ὅλα νὰ τἀποθησαβρίσουμε· μᾶς μεθᾷ ἡ ὀμορφιά της καὶ τὴ θέλουμε ἀτόφυα κι ἀκέρια. Ἔπειτα, ξέρω καὶ γώ; Μᾶς ἔρχεται πόνος· τὴν πονοῦμε τὴ δημοτική μας τὴν καταφρονεμένη· κάθε λέξη λὲς καὶ γίνεται φωνή, φωνὴ ποὺ γλυκὰ παραπονιέται καὶ κλαίει· — « Πᾶρε με καὶ μένα· μὴ μ' ἀφήσης, νὰ ξεχαστῶ! » Τότες πολλὰ ποὺ ἀκούσαμε ἀπὸ τὸ λαό, ἕνα *κάνα* — « νἀγναντέψῃ στὸ δρόμο κάνα φτωχόνε » *Ὄν. Γιαν.*, σ.

Digitized by Google

332 — ἕνα *καθαροῦ* — « γιὰ νὰ χαρίσῃ τουλάχιστο κι ἀπόνα χαμόγελο τοῦ καθανοῦ » *Ὄr. Γιαrr.*, 289 — ἕνα *ἀναδακριώσῃ* — « δὲν μποροῦσε νὰ πῇ τοὺς δυὸ στίχους ἀφτοὺς τοῦ τραγουδιοῦ της, δίχως νἀναδακριώσῃ » *Ὄr. Γιαrr.*, 337 — σοῦ ἔχουνε ὡς κι ἀφτὰ μιὰ γλύκα ποὺ δὲν μπορεῖς, θὰ τὰ φιλοξενήσῃς. Παράξενο δὲν εἶναι νὰ διγλωσσίζουμε στὴν ἀρχὴ ἀρχὴ τῆς δουλειᾶς ποὺ καταπιαστήκαμε. Τέτοια βρίσκει κανεὶς καὶ σ' ἕναν Ντάντε, μάλιστα στὸν Ντάντε.

Ὑπάρχουνε ὅμως καὶ χρήσιμες διγλωσσίες, ἢ γιὰ νἀποφύγουμε χασμωδία (*τίποτις* καὶ *τίποτα*, *σήμερις* καὶ *σήμερα* κτλ.), ἢ γιὰ νὰ ξεχωρίσουμε δυὸ νοήματα (*τάχα* καὶ *τάχατις*, ποὺ ὁ Ἀργύρης τὸ θέλει μονάχα εἰρωνικό· *ἔρμος*, δυστυχισμένος, *ἔρημος*, παραιτημένος ἢ ἀκατοίκητος κτλ. κτλ.), ἢ γιὰ νὰ δώσουμε στὴν ἴδια λέξη χρωματιὰ διαφορετική, ὅπως δείξαμε κι ἀλλοῦ (*Ῥ. κ. Μ.*, Β', σ. 4) γιὰ τὸ *ἀγάπαε* κι *ἀγαποῦσε*, *περπάταε* καὶ *περπατοῦσε*, γιὰ τὸ *φύγῃ* καὶ τὸ *φύῃ* (κ. *Ὄr. Γιαrr.*, σ. 417). Ἂν ἀφτή μας ἡ διγλωσσία μείνῃ στὴ γλώσσα ποὺ μιλιέται ἢ δὲ μείνῃ, ἄλλο ζήτημα θαῤῥῶ. Τὸ πιστέβω πὼς μὲ τὸν καιρὸ *μπορεῖ* ἕνας καὶ μόνος τύπος νὰ νικήσῃ ἀπὸ τοὺς δυὸ ἢ τρεῖς, νὰ γίνῃ καὶ κοινός. Μερικὰ πάλε δὲ νομίζω ποτέ τους νἀπλοποιηθοῦνε. Τέτοια ἔχει κάθε γλώσσα καὶ στὸ τυπικὸ καὶ στὸ λεχτικό, λ. χ., γαλλικά, *je m'assieds* καὶ *je m'assois*, *pas* καὶ *point* (ψιλοψιλούτσικη διαφορὰ ποὺ μάλιστα πολλοὶ Γάλλοι δὲν τὴ νοιώθουνε), *bâtir* καὶ *construire*, κάποτες συνώνυμα — γιὰ τὰ συνώνυμα κάλλια ὅμως νὰ μὴν κάμουμε λόγο, γιατὶ δὲ θὰ γλυτώναμε· ἂς σημειώσουμε καὶ τὸ *plus* ποὺ ἡ προφορά του ἀλλάζει μὲ τὸ νόημα, κι ἀκούγεται μὲ τὸ *s* τὸ τελικό, στὴ σημασία τοῦ *ἀκόμη*, χωρὶς *s* στὴ σημασία τοῦ *ὄχι πιά*, *j'en veux plus* καὶ *je n'en veux plu(s)* κτλ. κτλ.· ἰταλικά, τὸ *καί*, *e*, θὰ γραφῇ πότες *ed*, *ed io*, μὲ κατοπινὸ φωνήεντο, πότες *e*, *e io*, κ. A. Bartoli, *St. della lett. it.*, 1879, τ. II, 393· « in

Digitized by Google

prosa *e* in versi, in latino *ed* in sardo », κι ἄπειρα ὅμοια· *cuore, core, cuor, cor, ancora, ancor, dolore, dolor* κτλ., *aman, amano, furo, furon, furono, straniero, stranier, sposa, isposa, Dio, Iddio* κτλ.· γερμανικά, τὸ *ü* στὶς μεσηβριανὲς ἐπαρχίες προφέρνεται *i*, στὶς βοριανὲς *ü*, καὶ στὴν ποίηση ἀπαντᾷς μαζὶ καὶ τὶς δυὸ προφορὲς ἀνακατεμένες· θᾶχῃ κι ἄλλα· λατινικά, *potis est* καὶ *potest*, *peperci* καὶ *parsi*, *fervēre* καὶ *fervĕre* κτλ. κτλ. Στὴν ἀρχαία τὴν ἑλληνική, πλῆθος διπλοτυπίες, κ. CIG. 8154· Ἐξηκίας ἔγραψε *κἀπόησέ* με, CIG. 8157· Ἐξηκίας ἔγραψε *κἀποίησέ* με· (κ. καὶ *Jahresber. d. öst. Arch. Inst. i. W.*, VIII (1905), σ. 238 *ἐπόησε*, 239 *ἐποίησεν*· Ἰ. μ., σ. 1, γρ. 7 *ποεῖ*, γ' αἰ. πρ. Χρ., μακεδονικῆς ἐποχῆς· ἄπειρα τὸ *οι* καὶ τὸ *ο* στὸ ῥῆμα *ποιῶ*, ῥῆμα ποὺ εἴτανε κι ἀπὸ τὰ πιὸ συνηθισμένα)· Σοφ. Αἰ. 1276 *μοῦνος*, 1283 *μόνος*· ΟΚ. 184 *ξεῖνος* ἐπὶ *ξένης*· Ἀνθ. Παλ. 7, 661 ἐπὶ *ξείνης ξένον* ὄντα· Σοφ. Αἴ. 475 παρ' *ἦμαρ ἡμέρα*· *διανταῖος ὀδύνα* στὸν Εὐρ. Ἰ. 767 καὶ *διανταία μοῖρα* στὸν Αἰσχ. Εὐμ. 334· *χρηστηρίαν ἐσθῆτα* Αἰσχ. Ἀγ. 1270 καὶ *ἐφετμὰς χρηστηρίους* Εὐμ. 241· Πλ. Πολ. 465D *νίκην σωτηρίαν*· Αἰσχ. Εὐμ. 213 *αὐγὰς σωτηρίους*· Πλ. Γοργ. 480B *χρήσιμος ῥητορική*· Πλ. Χαρμ. 165C *ἰατρικὴ χρησίμη*· Πλ. Ἀπολ. 18C *ἐρήμην* [*δίκην*] κ' ἔτσι μόνο γιὰ τὴ *δίκη*· ἀλλιῶς πάντα *ἔρημος* θηλ.· κ. ὡςτόσο Θουκ. Β', 32 *νῆσος ἐρήμη*, 81, 1 *Ναύπακτον ἐρήμην*· Ζ, 87, 4 *ἑτοίμην ἐλπίδα*· Δημοστ. VIII 15 (π. τῶν ἐν Χ.) *ἑτοίμου βοηθείας*· Θωμ. Μαγ. 231, 1-5 *σὺ τοίνυν Ἀττικοῖς ἑπόμενος ἐπὶ μὲν ἀρσενικοῦ μεθύων λέγε καὶ μεθυστικός, ὡς Φιλόστρατος*... *ἐπὶ δὲ θηλυκοῦ μεθύουσα καὶ μεθύση*· Μέν. (Kock), 23, 67 *μεθύσους τοὺς ἐμπόρους*· Φρύν. (Phryn. Lob. 151) *γυναῖκα δὲ ἐρεῖς μέθυσον καὶ μεθύσην*· Εὐρ. Ἑκ. 650 *τὸν εὔρουν Εὐρώταν*· Εὐρ. Ἀποσπ. (Nauck, σ. 494, ἀρ. 439, 3) *εὐρόοισι στόμασι*· Σοφ. Φιλ. 491 *εὔροον Σπερχειόν*· Εὐρ. Ἰφιγ. Τ.

Digitized by Google

399 *δοναχόχλοα Εὐρώταν*· Ξεν. Ἑλλ. Γ', 2, 11 *ἔκπλεω τὰ ἐπιτήδεια*· Πλατ. Φαίδ. 110C *τὰ κοῖλα ἔκπλεα ὄντα*· Ξεν. Ἀν. Γ', 1, 32 *σῶος*· *σῶς* ἀττικό· Ξεν. Ἀν. Β', 2, 21 *σῶοι*· Θουκ. Α', 74, 3 *σῷ*· [Δημ.] 56, 37 *ἡ ναῦς σώα*· τὸ ἀττ. *σᾶ ἢ σῶς*· Εὐρ. Ἀποσπ. (Nauck, 597, 762) *εὔφημα καὶ σᾶ καὶ κατεσφραγισμένα*· Πλάτ. Κριτ. 111C *στεγάσματ' ἐστὶν ἔτι σᾶ*· κοινὸ ἀττικὸ *σῶα*· μὰ καὶ χωρὶς τόσες παραπομπές, φτάνει μας νἀραδιάσουμε κάμποσα τέτοια· *πίων* θηλ. καὶ *πίειρα*· *πέπων* θηλ. καὶ *πέπειρα*· *δίκρους*, *δικρόος* τἀρσ., πάντα ὅμως *δικρύα* τὸ θηλ. (λοιπὸν ὁ *δίκρους* δικό του θηλυκὸ δὲν ἔχει)· *ἄδακρυς*, *ἀδάκρυτος*· *πλείονος* καὶ *πλέονος*· *πλέον* καὶ *πλεῖν* (πλεῖν ἢ μύριοι)· θυμήσου καὶ τοὺς δυὸ ἀόριστους, τὰ πασίγνωστα *ὄντων* καὶ *ἔστων*, *ἔσει* καὶ *ἔσῃ*, *ἤστην* καὶ *ἦστον*, *βορέας* καὶ *βορρᾶς*, *στερρὸς* καὶ *στερεός*, *ἐλᾶ*, *ἐλάα* (καὶ τὰ δυὸ ἀττικά), *ἐλαία* (κοινὸ καὶ παλιὸ ἀττικό), *στοιὰ* καὶ *στοὰ* (κ. Kühn.-Blass, I, 382), *Ἀθηνῶν* καὶ *Ἀθηνέων* (κ. ἴ. μ. 384, 4), *ταῖσι* καὶ *ταῖς*, *δίκαις* καὶ *δίκαισι*, *ταμίασι* καὶ *ταμίαισι*, ἂς ἀφήσουμε πιὰ τὸ *ταμίασιν* καὶ *ταμίαισιν*. Ὅλα, ἐννοεῖται, παραδείγματα τῆς ἴδιας ἐποχῆς, εἰδεμὴ θὰ γεμίζαμε κόλλες χαρτί, ἂν τὰ μαζώναμε σὲ διαστήματα δυῶ αἰώνωνε, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ κάτω. Ἰδοὺ λοιπὸν καὶ τὸ πιὸ νόστιμο· ἔχουμε *μικρὸς* καὶ *σμικρός*, ἔχουμε ὅμως καὶ *μικός*, δ' αἰώνα πρὸ Χριστό, ποὺ δὲ σώθηκε σὲ κείμενο, μὰ ποὺ τὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὸ κύριο τὄνομα *Μικίων*, ὅπως κ' ἕνα *μικκὸς* ἀπὸ τὰ κύρια τὰ ὀνόματα *Μίκκος*, *Μικκίνας*, ε' καὶ ϛ' αἰ. πρ. Χρ. (κ. Meisterhans³, 83, 6). Τετρατυπία. Στὴν κοινὴ ἀττική, στὴν ἀττικὴ ποὺ μιλούσανε, ῥώτημα δὲν εἶναι ποὺ θὰ τὰ συνηθίζανε καὶ τὰ τέσσερα. Μήπως δὲ βλέπουμε πὼς καὶ στὰ γραφτά τους παραδέχουνται ἀδίσταχτα καὶ δυὸ καὶ τρεῖς τύπους; Μὰ ἴσως νὰ γυρέβετε ἄξαφνα, ὕστερις ἀπὸ τετρατυπία, καὶ τίποτις πεντατυπίες; Ὁρισμός σας. Οἱ τέσσερεις παραθετικοὶ καὶ ὑπερθετικοὶ

Digitized by Google

τοῦ θετικοῦ *φίλος* θὰ σᾶς εἶναι γνωστοί, ἂν καὶ δὲ μοιάζει νἄναι στὸν κ. γλωσσολόγο Χατζηδάκη· *φιλώτερος, φιλώτατος· φίλτερος, φίλτατος· φιλαίτερος, φιλαίτατος· φιλίων, φίλιστος*. Φαίνεται πὼς ὑπάρχει καὶ *φιλέστερος!* (κ. Kühner-Blass, I, 561, 7c). Καὶ σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔφτανε, τὸ γράφουνε ἀκόμη καὶ *μᾶλλον φίλος* ἢ *μάλιστα φίλος!* Ὁ Ἕλληνας, μὲ τὸ ζωηρό του τὸ νοῦ, τάγαποῦσε, λὲς κιόλας τὸ εἶχε ἀνάγκη νὰ πλάθῃ τύπους πολλοὺς γιὰ μιὰ καὶ μόνη λέξη. Τὸ παρατηρεῖ κανεὶς ἀφτὸ στὰ ἐπίθετα καὶ στοὺς συγκριτικούς τους βαθμούς, ἐπειδὴ στὸ ἐπίθετο περισσότερο παρὰ στὸ οὐσιαστικό, συνεργᾷ ἡ φαντασία, μὲ τὸ οὐσιαστικὸ δίνεις μονάχα ὄνομα σ' ἕνα πρᾶμα, μὲ τὸ ἐπίθετο πὰς παρέκει καὶ τὸ κρίνεις· ἡ ψυχή σου γυρέβει πιὸ ψιλὰ νάνταποδώσῃ κάθε χρωματιά, κάθε ἀντίληψή της τοῦ ὀξώκοσμου, ὥστε τυχαίνει κάποτες νὰ βγάζῃ καὶ νόημα χωριστὸ ἀπὸ τοὺς διάφορους τύπους, ὅπως τὸ βλέπουμε στὸ *ἀμείνων* καὶ *ἄριστος, βελτίων* καὶ *βέλτιστος, κρείττων* καὶ *κράτιστος, λῴων* καὶ *λῷστος*, ποὺ τὸ καθένα ἔχει δικό του γοῦστο, δική του σημασία. Ὅποια γραμματικὴ κι ἂν πὰς νἀνοίξῃς, νὰ τὴν ξεφυλλίσῃς, θὰ σοῦ μάθῃ πὼς οἱ ἀρχαῖοι, ἄπειρες φορές, συνηθίζανε δυὸ τύπους καὶ πὼς ξέρανε κάποτες νὰ τοὺς μεταχεριστοῦνε πιδέξια[1].

Ἔτσι καὶ μεῖς, μερικά μας διπλότυπα, λόγος δὲν ὑπάρχει νὰ τὰ χαλάσουμε· θὰ λέμε καὶ θὰ γράφουμε πότε *κι ὁ ἄθρωπος*, πότε *καὶ ὁ ἄθρωπος*· πότε *θἄναι*, πότε *θὰ εἶναι* (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 309)· πότε *θἄρθω*, πότε *θἀρθῶ*· πότε συφέρνει γενικὴ *τῶν ἀθρώπων τὰ πάθη* (*Ταξ.* [6]', 53), πότε *τὸ γέλοιο τόσων ἀθρώπω* (ἴ. μ. 74)· ἐδῶ βάζεις *γυναικῶ*, ἐκεῖ θὰ βάλῃς *ἰδεῶν*, κ' εἶναι περιττὸ νὰ τὰ καταλογίσουμε· πρέπει μά-

1) Γιὰ τοὺς συγκριτικοὺς βαθμούς, λ. χ., κ. τὴν *Grammaire grecque à l'usage des classes de grammaire et de lettres*, par A. Croiset et J. Petitjean, Paris, Hachette, 1901, σ. 177-192. Εἶναι ἁπλὴ γραμματικὴ γιὰ τὰ σκολειά· πολὺ χρήσιμη ὅμως, πολὺ τελειοποιημένη στὸ τυπικὸ (ἢ μορφολογία).

Digitized by Google

λιστα γιὰ κάμποσα νἀφήσουμε νἀποφασίση τὸ κάτι ἐκεῖνο ποὺ ὁ δάσκαλος μήτε στὴ γλώσσα του δὲν τὄχει καὶ ποὺ εἶναι κάποιο *γοιώσημο* χωριστὸ τοῦ ποιητῆ.

30.

Νὰ τὰ ὁμαλώσουμε, μὰ νὰ μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὴν ποίηση.

Θὰ προσπαθήσουμε βέβαια, γιὰ μιὰ αἰτία σημαντικὴ ποὺ θὰ τὴν ξετάσουμε παρακάτω, νὰ τὰ ὁμαλώσουμε ὅσο μποροῦμε στὴ γραμματική μας. Μὰ δὲ θὰ πῆ πὼς στὴ φιλολογική μας τὴ γλώσσα, δὲν εἶναι καλό, ἀφοῦ ἔχουμε τὰ μέσα καὶ πρόχερο τὸν πλοῦτο, νὰ καθιερωθοῦνε τύποι καὶ ποιητικοὶ καὶ πεζοί, καθώς, λ. χ., στοὺς κλασσικούς μας ἢ κάτι δωρικὰ ποὺ τὰ φυλάγουνε γιὰ τοὺς χοροὺς καὶ μόνο, ἢ κάτι δοτικὲς πρωτόκλιτες καὶ δεφτερόκλιτες μὲ τὴν κατάληξη -σι(ν), *λόγοισιν* κτλ., τῆς ἀττικῆς τραγῳδίας, ἢ καὶ κάτι λέξες σπάνιες *εὐφρόνη* Σοφ. *Ἠλ.* 19, *οὐλίῳ* Αἴ. 932 (δὲ βρίσκεται ἀλλοῦ πουθενὰ) κτλ. κτλ. Μήπως τὸ *εὔροον* καὶ τὸ *εὔρουν*, τὸ συνηρημένο καὶ τἀσυναίρετο, δὲν εἴχανε τὸ λόγο τους; Ἅμα βάζανε λέξες κάπως ἀσυνήθιστες, καὶ μόνο μ' ἀφτό, δηλαδὴ μόνο ποὺ τὶς βάζανε μαζὶ μὲ τὶς ἄλλες, δίνανε, καθὼς παρατηρήθηκε συχνά, ποίηση στὸ ὕφος τους. Τὸ ἴδιο καὶ μεῖς, ἢ ὅταν ἡ σειρὰ τοῦ λόγου φέρνει τὴ διπλοτυπία, ἢ ὅταν ἔχουμε κάτι νὰ ποῦμε ποὺ θέλουμε νὰ τοῦ δώσουμε τόνο, ἀλλάζουμε κάπου κάπου τύπο ἢ λέξη. Καὶ μὲ τὸ νὰ ὁμαλώνουμε ὅσο μποροῦμε τὴ γραμματική μας, γιὰ νὰ τὴ μαθαίνουνε τὰ παιδιὰ ἐφκολώτερα στὸ σχολειό, μὲ τὸ νὰ περιορίζουμε στὴ γραμματικὴ διπλοτυπίες καὶ διπλολεξιές, ἐνῶ παραδεχούμαστε στὰ γραφτά μας, σὰν τύχη, καὶ διπλο-

Digitized by Google

λεξιὰ καὶ διπλοτυπία, δὲ φτειάνουμε καινούρια καθαρέβουσα, δὲν ξεχωρίζουμε πάλε μὲ τρόπους διαφορετικούς, μὰ ποὺ καταντοῦνε στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα, τὴ γλώσσα ποὺ γράφεται ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ μιλιέται. Καθιερώνουμε στὰ βιβλία μας τύπους *ζωνταροὺς* τῆς ἐποχῆς μας. Δικαίωμα καὶ μάλιστα κέρδος μας. Κέρδος ποὺ δὲν εἶναι ζημία γιὰ τὸ παιδί. Ἂς ὑποθέσουμε μάλιστα πὼς διδάξαμε στὴ γραμματική μας γενικὴ πληθυντικὴ τῶν οὐδετέρωνε δεφτεροκλίτωνε *παραθυριῶ, λουλουδιῶ,* ἢ γενικὴ πληθυντικὴ τῶν πρωτοκλίτωνε θηλυκῶνε *γυναικῶ.* Ἔτσι λὲς τοῦ παιδιοῦ πὼς πρέπει νὰ τὰ κλίνῃ. Νά ὅμως ποὺ ἀνοίγει τὸ ἴδιο τὸ παιδὶ κανένα βιβλίο σου καὶ βλέπει μέσα *γυναικῶνε, παραθυριῶνε, λουλουδιῶνε,* γενικὴ ποὺ θὰ τὴ χρειαστῇς κάποτες, ἀφοῦ τὸ *χωριὸ* στὴ γενικὴ πληθυντικὴ *χωριῶνε* θὰ τὸ πῇς, εἰδεμὴ θὰ μοιάζῃ μὲ τὴν ὀνομαστικὴ-αἰτιατικὴ τοῦ ἑνικοῦ *τὸ χωριὸ* ποὺ στὴν προφορὰ δὲν ξεδιακρίνεται ἀπὸ τὴ γενικὴ *τῶ χωριῶ.* Δὲν πειράζει τίποτα ποὺ τὸ παιδὶ τὸ κλίνει ἀλλιῶς στὸ σχολειό, καὶ καμιὰ φορὰ μπορεῖ νὰ τἀπαντήσῃ τυπωμένο ἀλλιῶς σὲ ποίημα ἢ σ' ὅποιο ἔργο φιλολογικὸ θέλεις. Γλώσσα του κ' οἱ δυὸ τύποι· θὰ τοὺς καταλάβῃ ἀμέσως καὶ τοὺς δυό, ἴσια ἴσια γιατὶ τοὺς πῆρες ἀπὸ τὴ γλώσσα τὴν ἐθνική, ἀπὸ τὴ γραμματικὴ τοῦ σημερνοῦ σου τοῦ λαοῦ, ποὺ ξένη στὸ παιδὶ δὲν εἶναι, ποὺ ἀκόμη κι ἂ δὲν τὴν ξέρει σ' ὅλη της τὴ διπλοτυπία, δὲ δυσκολέβεται νὰ τὴ μάθῃ, ἐπειδὴ καὶ ζῇ τριγῦρο του ἡ διπλοτυπία, ἐπειδὴ καὶ μέσα του ζῇ.

31.

Λουκιανὸς καὶ Θεόκριτος.

Λοιπόν, ὡς καὶ στὴ διγλωσσία, ἐκεῖ ποὺ χρειάζεται, χρωστοῦμε πρῶτα πρῶτα νὰ ῥωτήσουμε τὴ ζωή, γιὰ τὸ τί γίνεται

Digitized by Google

καὶ τί δὲ γίνεται. Εἶναι ὅμως κ' ἕνα τρίτο εἶδος διγλωσσία ποὺ τὸ νομίζω ἀπαραίτητο νὰ λείψῃ. Βέβαια, διγλωσσία παρατηρήσαμε σ' ὅλους τοὺς λαούς· παρατηρήσαμε καὶ στοὺς ἀρχαίους. Μὰ ἡ δική μας ἡ διγλωσσία εἶναι μεγαλήτερη ἀπὸ τὴ δική τους, γιὰ τὸ λόγο ποὺ ἐκεῖνοι, ἀπὸ τὴν κλασσική τους τὴν ἐποχή, ἀρχίσανε ἀμέσως νὰ γράφουνε τὴ δημοτική τους, ἐνῶ ἐμεῖς δὲν καλλιεργήσαμε τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ μας. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ποῦμε κι ἀφτό, ἂν ὁ Λουκιανὸς ἔγραψε τὴν ἀττικὴ σ' ἕναν καιρὸ ποὺ δὲ μιλιότανε πιά, μπόρεσε νὰ τὸ κατορθώσῃ μόνο καὶ μόνο, γιατὶ ὅταν ἡ ἀττικὴ καθιερώθηκε, καθιερώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀττικοὺς σὰ ζωντανή τους γλώσσα. Ἔτσι κι ὁ Θεόκριτος κ' οἱ Ἀλεξαντρινοὶ σταθήκανε ἄξιοι νὰ γράψουνε γλώσσα ποὺ δὲ μιλούσανε, μὰ ποὺ τὴ μιλήσανε στὴν Ἑλλάδα ὅσοι τὴν πρωτογράψανε. Σύγκριση μὲ τὴν καθαρέβουσα δὲ χωρεῖ καμιά, κι ἀσυλλόγιστα ὁ δάσκαλος, καθὼς πάντα, ἔρχεται καὶ μᾶς μιλεῖ γιὰ Θεόκριτους καὶ Λουκιανούς, θέλοντας τάχα νὰ μᾶς ἀποδείξῃ πὼς καὶ μεῖς ἀκολουθώντας τὸ ἴδιο σύστημα τῆς διγλωσσίας, πρέπει νὰ γράφουμε μιὰ γλώσσα — τὴν καθαρέβουσα — ποὺ χωρὶς τὴν ποίηση τοῦ Θεόκριτου καὶ χωρὶς τὸ πνέμα τοῦ Λουκιανοῦ, μᾶς τὴ φτειάσανε δυὸ δασκάλοι, ὁ Κοραῆς κι ὁ Κόντος, μαζὶ μὲ κάτι ἄλλους, ὅταν παίρνανε τύπους ζωντανούς, νὰ τοὺς ἀπονεκρώσουνε μὲ μιὰ κατάληξη, ὅταν τοὺς ξελληνίζανε τάχα καὶ τὸ κάτω κάτω τοὺς χαλνούσανε[1], ὅταν ψαρέβανε λέξες καὶ τύπους

1) Κ. Χατζηδάκη, Ἀπ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ, 451· « ὅσοι τοιαῦτα γράφουσι, δὲν ἔχουσι τὸ αἴσθημα τῆς γλώσσης ἡμῶν ἀθόλωτον, ἐτελείωσεν. » Ἄτοπα χαλασμένο ἀπὸ τὸ τέλειωσε. Καὶ γιὰ νὰ ποστομώσουμε τὸ δάσκαλο, νὰ μὴ μᾶς πῇ πὼς τὸ τέλειωσε δὲ λέγεται, ὅπως μᾶς εἶπε μιὰ φορὰ πὼς δὲ λέγεται κι ὁ τίμιος δισύλλαβα, κ. παρακαλῶ A. Thumb, *Handb. d. ngr. Volksspr.*, 1895, σ. 9· « Formen wie... ἐτελείωσα sind nicht echt volkstümlich. » Ὁ Χατζηδάκης διώρθωσε τὰ τυπογραφικὰ φύλλα τῆς γραμματικῆς, κ. σ. XVIII. — Ἐτέλειωσε διαβάζεται ὡς καὶ στὰ χαριτωμένα δημοτικὰ τοῦ κ. Γκίζη (Τῆς ἐξοχῆς, 1905, σ 204), ποὺ ὡςτόσο δὲν εἶναι καὶ γραμμένα στὴν ἀκέρια δημοτική. — Ποιός λοιπὸ δὲν ἔχει τὸ αἴσθημά του ἀθόλωτο, τώρα τὸ βλέπεις.

Digitized by Google

δῶθε κεῖθε, πότε στοὺς Βυζαντινούς, πότε στοὺς κλασσικούς, πότε στοὺς Φράγκους, ὄχι ὅμως σὰν τὸ Λουκιανὸ ἢ τὸ Θεόκριτο, ποὺ εἶχανε γιὰ κανόνα τὸν κανόνα μιᾶς κι ὡρισμένης ἐποχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ποὺ εἶχανε καὶ μυαλό.

32.

Πολυτυπίες τῆς ἀρχῆς.

Καταπιαστήκανε κιόλας ἐκεῖνο ποὺ μήτε ὁ Λουκιανὸς μήτε ὁ Θεόκριτος μήτε ὁ Πλούταρχος — γιατί τάχα νὰ ξεχνοῦνε πάντα τὸν Πολύβιο ποὺ τοὺς ἀξίζει καὶ ποὺ δὲν ἔγραψε τὴν ἀττική, παρὰ σύχρονη γλώσσα; — βγήκανε οἱ δασκάλοι νὰ μᾶς δασκαλέψουνε ὡς καὶ στὴ φυσική μας τὴν ὁμιλία, καὶ τὴν τεχνητή τους τὴ γραμματικὴ νὰ μᾶς τὴν καθίσουνε στὸ στόμα. Γιὰ τοῦτο σήμερα πολεμοῦμε καὶ γιὰ τοῦτο ἀναγκαζούμαστε νὰ περιορίσουμε τὸν πλοῦτο ἢ σὰν προτιμᾶτε τὴν πολυτυπία τῆς δημοτικῆς.

Ἡ πολυτυπία της χρωστιέται καὶ σ' ἄλλους λόγους, τουλάχιστο σ' ἕναν ἄλλονε. Στὴν ἀρχή, δηλαδὴ ὅταν ἀρχίζει ἕνα ἔθνος νὰ μεταχερίζεται τὴ γλώσσα του γιὰ σκοποὺς φιλολογικούς, ὅταν τὴ γράφει, ὅταν παραιτᾷ τὴ δασκάλικη, τὴν τάχα πατροπαράδοτη, ἐπειδὴ καὶ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ πάθανε τὰ ἴδια, παρατηρήθηκε στὴν Ἑβρώπη φοβερὴ πολυτυπία. Ξεσηκώσαμε ἀλλοῦ (*Ρ. κ. Μ.*, Β', 3,) κάτι πολυτυπίες τοῦ Ντάντε. Μὰ ὁ Ντάντες εἶτανε μεγάλος ποιητής, καλλιεργημένος, γραμματισμένος, ἐννοεῖται ἤξερε καὶ νὰ διαλέγῃ. Γιὰ νὰ δῇ κανεὶς πολυτυπία καὶ νὰ φρίξῃ, πρέπει νὰ κοιτάξῃ τοὺς καθαφτὸ ἀγράμματους ποὺ στιχουργούσανε στὸ δυτικὸ τὸ μεσαιώνα, καὶ στιχουργούσανε κάμποσο, ἀπὸ τὸ δέκατο ἴσα μὲ τὸ δέκατο τέταρτο αἰώνα στὴ Γαλλία. Μιὰ

Digitized by Google

γραμματική — *Grammaire de la langue d'oïl, ou grammaire des dialectes français aux XIIe et XIIIe siècles* κτλ., par G. F. Burguy, ἔκδ. γ', τ. Α', 1882, σ. 121, μᾶς καταλογίζει τοὺς διάφορους τύπους ποὺ συνηθίζανε γιὰ ποιὰ λέξη θαῤῥεῖτε; Γιὰ τὴν προσωπικὴ ἀντωνυμία, ποὺ ἀφοῦ μονοτυπία γυρέβουνε οἱ δασκάλοι, ἕναν τύπο ἔπρεπε νἄχῃ, σὰ συλλογιστοῦμε μάλιστα πὼς λέξη πιὸ χρήσιμη καὶ πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν ἀντωνυμία δὲν ὑπάρχει. Ὁρίστε τί βρίσκουμε στοῦ Burguy γιὰ τῆς ἀντωνυμίας ἴσια ἴσια τὶς πολυτυπίες·

ju, jeu, jou, jo, jeo, je, ge, gie, στὴν ἑν. ὀν.

nos, nous, nus, no, στὴν πλ. ὀν.

me, mi, moi, mei, mai, στὴν ἑν. αἰτ.

nos, nous, nus, στὴν πλ. αἰτ.

Σᾶς ἀφίνω πιὰ νὰ καμαρώσετε τὸ δέφτερο πρόσωπο καὶ τὸ τρίτο (κ. ἴ. μ.).

Τί κάθουνται λοιπὸν καὶ μᾶς λένε; Ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ τέτοια πολυτυπία βγήκανε τὰ γαλλικά!

Διαβάστε τὸν Burguy καὶ παρακάτω, νὰ δῆτε πῶς πολεμούσανε ἀναμεταξύ τους οἱ διάφορες ντοπιολαλιὲς τῆς Γαλλίας, ὥςπου νὰ νικήσῃ ἕνας τύπος (ἴ. μ., σ. 121-122).

Ὁ Burguy, στὴ γραμματική του, βέβαια πὼς δὲν ἔχει πάντα τὴ σωστὴ μέθοδο, βέβαια πὼς δὲν ξεχωρίζει πάντα κάθε χερόγραφο καὶ κάθε τόπο, καθὼς τἀκριβολογοῦνε σήμερα οἱ σοφοί. Μὰ ὅπως κι ἂν εἶναι, δὲν τὰ στοχάστηκε μὲ τὸ κεφάλι του, δὲν τἄπλασε ὁ ἄθρωπος ἀπατός του ὅσα μᾶς βάζει, κι ὁ κατάλογός του ἔχει τουλάχιστο ἕνα σίγουρο ἀποτέλεσμα, ποὺ ἀπὸ τὸ δωδέκατο στὸ δέκατο τρίτο αἰώνα, τόσους τύπους συνηθίζανε στὴ Γαλλία γιὰ τὸ ἁπλὸ τὸ *ἐγώ*[1].

1) Κ. καὶ Schwan-Behrens, *Gramm. d. altfranz.*, 1903, σ. 171, ὅπου ἀραδιάζει ἄλλα τόσα (§ 321, 1).

Digitized by Google

Ῥωμαΐκα, ὑπάρχουνε ἄραγες τέτοια ; Δηλαλή, τὸ ξέρουμε τάχα πὼς ὑπάρχουνε καὶ τέτοια μερικά ; Ποιὸς ἀπὸ τοὺς δασκάλους τὸ ὑποψιάστηκε κἄνε πὼς σὲ μερικὰ χωριὰ τὸ *ἐγὼ* λέγεται ταχτικὰ *ἐώ!* Ποιὸς τὸ ὑποψιάστηκε πὼς ἀλλοῦ ἀκούγεται κι *ὀγώ, ἐγιώ, ἐγιώη, ἰγώ*[1], *ἐϐώ;* Εἶναι μάλιστα κανεὶς νἀπορήση τί σπάνια ποὺ ἀνακατέϐουνται τὰ ντόπια μὲ τὴν κοινή, τί ἄγνωστα ποὺ μᾶς εἶναι καὶ πῶς ἀμέσως ἀπαρχῆς τὸ κατορθώσαμε νἄχουμε τόσο λίγο ἀνώμαλη γλώσσα, τόσο *μιά,* μὲ τόσο λίγες πολυτυπίες, καὶ ὅλοι μας νὰ τὴ γράφουμε σήμερα τὸ κάτω κάτω μὲ ἀσήμαντες διαφορές. Κ' οἱ δασκάλοι πρῶτοι πρῶτοι φωνάζουνε γιὰ διαφορὲς καὶ Βαϐυλωνίες, δίχως νὰ ξέρουνε κἄνε πὼς μιλοῦνε στὰ χωριά. Θέλετε τὴν ἀπόδειξη ; Ἀκούστε· « Πολλάκις ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ νήσῳ ὑπάρχουσι δύο ἢ τρία γλωσσικὰ ἰδιώματα » ! ! Τὸ εἴδατε πιὸ ἀπάνω. Τὸ βλέπετε καὶ τώρα. Μὰ τὸ νοιώθετε ἄραγες καλὰ καλά ; Καταλαϐαίνετε πῶς κι ὁ ἴδιος μὲ τέτοια λόγια μᾶς τὸ φανερώνει πὼς ἰδέα δὲν ἔχει γιὰ τὸ τί γίνεται ; Ἀμέ, βέϐαια. Νομίζει πὼς κάτι τάχα μᾶς εἶπε μὲ τὰ *δυὸ τρία* ἰδιώματα ἑνὸς καὶ μόνου νησιοῦ. Μά, φίλε μου, σ' ἕνα νησί, δὲν ὑπάρχουνε μόνο *δυὸ ἢ τρία* γλωσσικὰ ἰδιώματα. Ὑπάρχουνε ἰδιώματα *ὅσα* ὑπάρχουνε καὶ χωριά ! Καὶ ποῦ, σὲ ποιὸ τόπο, σὲ ποιὰ οἰκουμένη δὲν ὑπάρχουνε τὰ ἴδια ; Εἶναι νὰ φρίξη κανεὶς μὲ τὰ μυαλά τους, μὲ τὸ ἱστορικό τους τὸ αἴστημα. Μιὰ σελίδα τοῦ Μποκάτσιο μεταφράστηκε σ' ἑφτακόσιες — 700 — ἰταλικὲς ντοπιολαλιὲς (κ. *I parlari italiani in Certaldo alla Festa del V Centenario di messer Giovanni Boccacci.* Omaggio di Giovanni Papanti, Livorno, 1875, 8°, XIV-736)· ἡ παραϐολὴ τοῦ Ἄσωτου — τὰ ἴδια θὰ ἐφκηθῶ καὶ στὸν *Ἄσωτο* τοῦ Ταγκόπουλου — μετα-

1) Ἀφτὸ ἀκούγεται καὶ στὴ Σάμο ποὺ ὅσο ξέρω, κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ βοριανὸ νησί, γιατὶ μᾶς δίδαξε ὁ Χατζηδάκης πὼς μόνο στὸ βοριὰ ἔχουνε τέτοια φωνολογία, ποὺ τὴν παρατήρησα ἐγὼ καὶ στὴν Πάρο !

Digitized by Google

φράστηκε σὲ ὀγδόντα ὀχτὼ — μὰ κι ἀφτὲς λίγες — γαλλικὲς χωριολαλιὲς (*Parabole de l'enfant prodigue en 88 patois divers de la France.* Par L. Favre, Paris [ἀχρονολόγητο], 8°, IV-160). Καὶ τὸ συμπέρασμα; Τὸ συμπέρασμα — τοῦ *Ταχτοῦμον* — πὼς Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι, ἀφοῦ ἔχουνε τόσες χωριολαλιὲς — θἀναγκαστοῦνε νὰ γράφουνε καθαρέβουσα.

Τὸ συμπέρασμα τὸ δικό μας εἶναι διαφορετικό. Καθὼς μήτε στὴ Γαλλία μήτε στὴν Ἰταλία οἱ ντοπιολαλιές, ποὺ ὁ ἁπλὸς ὁ ἄθρωπος, ὁ ἁπλὸς ὁ πολίτης οὔτε τὶς συλλογιέται, δὲν μποδίζουνε τὴν ἀπαραίτητη ξάπλωση τῆς κοινῆς, τῆς ἐθνικῆς, ἔτσι καὶ στὴν Ἑλλάδα μιὰ κοινὴ μορφώθηκε χωρὶς κόπο κανένα, κ' οἱ πολυτυπίες τῆς κοινῆς, πολυτυπίες ποὺ εἶναι *κοινὲς* καὶ τοῦτες, συχνά, σὰν κουβεντιάζουμε ξέγνοιαστα, μήτε μᾶς φαίνουνται πὼς εἶναι πολυτυπίες.

33.

Οἱ πολυτυπίες καὶ ἡ σειρά.

Πρέπει ὅμως πάντα καὶ πάντα νὰ συλλογιούμαστε τὰ παιδιὰ ποὺ θἄχουνε νὰ μελετοῦνε τὸ μάθημά τους στὸ σκολειό. Ἡ πολυτυπία ἐνοχλητικὴ γιὰ τὴν ἐκπαίδεψη. Ἀνάγκη λοιπὸ νὰ ξεπολυτυπίσουμε κομματάκι τὴ γλώσσα. Εἶναι κι ἀναντίλεχτο πὼς μ' ὅλη τὴν πολυτυπία ποὺ ἀπαντοῦμε ἀλλοῦ καὶ μάλιστα στοὺς ἀρχαίους, τὰ *ῥήματά* μας ἔχουνε πολὺ περισσότερη καὶ θέλουνε σκέψη γιὰ νὰ μποῦνε σὲ τάξη. Μὰ ἡ δουλειὰ δυσκολούτσικη. Ἐδῶ χρειάζεται προσοχὴ μεγάλη. Γιὰ νὰ διαλέξῃς τύπο μέσα σὲ πολλούς, γιὰ νὰ παραδεχτῇς τὸν τάδε κι ὄχι τὸν τάδε, ἀπαραίτητο πρῶτα πρῶτα νὰ μὴ βλέπῃς χωριστά, ποὺ νὰ ποῦμε, κ' ἕναν ἕνανε τοὺς διάφορους τύπους τοὺς γλωσσικούς· ἀπαραίτητο νὰ βλέπῃς, ὅσο τὸ δυ-

Digitized by Google

νατό, τὴ *σειρά* τους, νὰ τοὺς βλέπῃς ὅλους μαζί, νὰ βλέπῃς τὴ γλώσσα, τὸ σύνολο νὰ βλέπῃς. Κάποτες ἔχεις κιόλας δυὸ *σειρὲς* τύπους, ἀντὶς μιά, δυὸ σειρὲς ποὺ σὰ νὰ ἐναντιώνουνται, σὰ νὰ διασταβρώνουνται. Καὶ τότες ἀπαραίτητο νὰ ξεδιακρίνῃς τὴ σειρὰ τὴ σωστή, ποὺ θὰ σοῦ τὴ δείξῃ πάλε μιὰ ματιὰ βιχμένη στῆς γλώσσας τὴν οἰκονομία. Νὰ τὸ ξεκαθαρίσουμε ἀφτὸ μὲ δυὸ τρία παραδείγματα.

Στὴν πρώτη ἔκδοση τοῦ *Ταξιδιοῦ* — νὰ μὲ συμπαθᾶτε ποὺ σᾶς μιλῶ γιὰ μένα, μὰ δικά σας καὶ τὰ δικά μου — παραδέχτηκα στὸ *καίω, λέω* κτλ. τὸν παρατατικὸ μὲ *γ, ἔλεγα, ἔκαιγα* κτλ. Τώρα ποὺ ξαναπέρασα τὸ *Ταξίδι*, γιὰ τὴ δέφτερη ἔκδοση, μοῦ φάνηκε ἡ συζυγία σὰν ἀλλόκοτη, ὅπως τὴν εἶχα παραδεχτῆ. Ἀμέ, βέβαια! Ἔχουμε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἐνεστώτα χωρὶς *γ, καίω, λέω, κλαίω, ἀκούω*, τὸ ἴδιο καὶ τὸν ἀόριστο τῆς ὑποταχτικῆς νὰ *φάω*, ἐνῶ ἄξαφνα μᾶς ξεφυτρώνει ἕνα ξένο *γ* στὸν *παρατατικό, ἔκαιγα, ἔλεγα, ἔκλαιγα*, καὶ στὸν ἀόριστο τῆς ὁριστικῆς *ἔφαγα* κτλ.! Τί λέτε; Νὰ τὰ ὁμαλώσουμε, γιὰ *περισσότερη ἐφκολία*; Καὶ δός του, στὰ δέκα πρῶτα τυπογραφικὰ φύλλα, πιάνω καὶ σοῦ τὸ σβήνω τὸ *γ* στὸν παρατατικό. Ἔτσι, νόμιζα, τὸ ἤθελε ἡ *σειρά*. Τίποτα! Καὶ γελάστηκα. Πολὺ φρόνιμα κράτησα στὴν πρώτη ἔκδοση τὸ *γ* τοῦ παρατατικοῦ, καὶ τὸ κατάλαβα μόνο τώρα ποὺ γύρεβα νὰ τὸ σιάξω. Ἡ σωστὴ σειρὰ θέλει *γ* στὸν παρατατικό, καὶ στὸν ἐνεστώτα δὲ θέλει!

Γιά νὰ δοῦμε.

Τὸν ἐνεστώτα, μήτε λόγος νὰ τὸν ἀλλάξουμε καὶ νὰ τοῦ καθίσουμε *γ* μεταξὺ στὰ δυό του τὰ συμπλαγινὰ φωνήεντα, δηλαδὴ ἀπὸ *λέω, κλαίω, καίω, ἀκούω*, νὰ τὸ κάμουμε *λέγω, κλαίγω, καίγω, ἀκούγω*. Χάνεται ἀμέσως ἡ *σειρά*. Γιατὶ τότες πῶς θὰ τὸ κλίνουμε, *λέγω, λέγεις, λέγει, λέγουμε, λέγετε, λέγουνε*; Δὲ γίνεται — ἢ ἂς ἀποφασίσουμε πιὰ πῶς γράφουμε τὴν καθαρέβουσα· τὸ δημοτικό, τὸ *κοινό*, εἶναι

Digitized by Google

λέω, λές, λέει, λέμε, λέτε, λένε, χωρὶς *γ*. Ἔτσι κι ὅλα τἄλλα τῆς ἴδιας *σειρᾶς*. *Ἀκούγεις, κλαίγομε, καίγετε* δὲν ὑπάρχουνε. Ὑπάρχουνε *ἀκούς, κλαίς, καίς* κτλ. Σειρά.

Γιατί ὅμως νὰ χαλάσουμε τὴ σειρὰ στὸν παρατατικό, γιατί νὰ μὴν τοῦ σηκώσουμε τὸ *γ* κι ἀφτουνοῦ; Γιατί ὄχι *ἄκουα*; Τί κερδίζεις τάχα μὲ τὸ *ἄκουγα*, τὸ *ἔλεγα*, τὸ *ἔκλαιγα*; Ὡραῖα. Μὰ τὴ σειρά σου τὴν ξέχασες; Δοκίμασε νὰ τὸ κλίνῃς χωρὶς *γ* στὰ τρία πρόσωπα καὶ στοὺς δυὸ ἀριθμούς. Τί βγαίνει; Βγαίνει ποὺ στὸ *ἄκουα, ἄκουες, ἄκουε, ἀκούαμε, ἀκούατε, ἀκούανε* δὲ σκουντάφτεις, μὰ βγαίνει πὼς θὰ τὰ μπερδέψῃς σ' ὅλα τἄλλα τῆς σειρᾶς· *ἔλεα*, πάει σὰ θέλεις· *ἔλεες, ἔλεε*, κι ἂν τὸ θέλεις, δὲν πάει. Τί κάνεις, σὰ γράφεις; Τί κάνει, ὅποιος γράφει; Στοιχηματίζει. Ἅμα παραδέχτηκες, ἅμα διάλεξες τύπο, θὰ πῇ, ὁ τύπος ποὺ θὰ ζήσῃ, ὁ καλὸς ὁ τύπος, εἶναι κεῖνος ποὺ διάλεξες. Κ' ἔτσι βάζεις στοίχημα, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ κερδίσῃς. Πρέπει ὅμως νὰ φροντίσῃς καὶ γιὰ τὶς *πιθανότητες*, νὰ εἶσαι σίγουρος δηλαδὴ πὼς οἱ πιθανότητες, οἱ περισσότερες τουλάχιστο, εἶναι δικές σου. Πρέπει, μ' ἄλλα λόγια, νὰ εἶναι ὁ τύπος σου βιώσιμος. Ἡ καθαρέβουσα ἴσια ἴσια ποτέ της δὲν πρόσεξε στὴ βάσιμη ἀρχὴ ποὺ λέμε δῶ, δὲν πρόσεξε, ὄχι μόνο σ' ὅλη τὴ γραμματική της, δὲν προσέχει ἀκόμη καὶ σὰ διαλέγει μεταξὺ δυὸ δασκαλισμοὺς καὶ σοῦ παίρνει ἄξαφνα τὸν πιὸ ἀπίθανο νὰ νικήσῃ, μιὰ *συνεδρίασις, συνεδριάσεως, συνεδριάσεις*, ἀντὶς μιὰ *συνεδρία, συνεδρίας*. Τὴ φρόνιμη τὴν ἀρχή, δὲν ταιριάζει νὰ τὴν ξεχνοῦμε μήτε μεῖς, ἀναγκαῖο νὰ τὴν ἀκούσουμε, ὄξω ἀπὸ τὴ σειρὰ τῆς συζυγίας ποὺ ξετάζουμε τώρα, καὶ σὲ ἄλλα πολλὰ ποὺ *σειρὰ* δὲν ἔχουνε. Βλέπω, λ. χ., μερικοὺς φίλους μας ποὺ προσπαθοῦνε νὰ τὰ βολέψουνε μὲ τὸν ἀβόλεφτο ἀόριστο *αἰσθάνθηκα*, καὶ κάποτες μᾶς τονὲ γράφουν *αἰστάθηκα*. *Πιθανότητες*, καὶ μάλιστα *βεβαιότητες* ἔχει, πὼς δὲ θὰ *σταθῇ* ὁ ἀόριστος καὶ θὰ γίνῃ γλήγορα *στάθηκα*, ἕνα μὲ τὸν ἀόριστο

Digitized by Google

τοῦ *στέκουμαι*, ὥστε γιὰ νὰ ζήσῃ ὁ ἀόριστός σου, θὰ χρειαστῇς νὰ καταφύγῃς στὸ *συναιστάθηκα*, ποὺ τουλάχιστο δὲ σοῦ φέρνει παρανόημα οὔτε σύχυση καὶ πάει στὸ *συναιστάνουμαι*[1].

Ὁ παρατατικὸς *ἔλεα*, μὲ τὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ *ἔλεες, ἔλεε*, βιώσιμος δὲν εἶναι, γιατὶ τὰ δυό σου συμπλαγινὰ *ε*, ἀργὰ νωρὶς θὰ κατασταλάξουνε σὲ σκέττο *ε*, *ἔλες, ἔλε*, ποὺ σοῦ ἀλλάζει καὶ τοῦ *λέω, κλαίω, ἀκούω* τὴ συζυγία καὶ κοντὰ ὅλο τὸ σύστημα τῆς σημερνῆς μας συζυγίας. Λοιπὸν ἔχουμε, ὅπως λέγαμε, δυὸ σειρές· μιὰ σειρά, ὁ παρατατικός, σὰν τονὲ συγκρίνεις μὲ τοὺς παρατατικοὺς τῆς ἴδιας συζυγίας· ἡ πρώτη σειρὰ σοῦ συβουλέβει νὰ πετάξῃς τὸ *γ*· ἡ δέφτερη σὲ πείθει πὼς πρέπει νὰ τὸ κρατήσῃς. Κ' ἔτσι μάλιστα διατυπώνεις νόμο πιὸ γενικό· τὰ ῥήματα ποὺ στὸν ἐνεστώτα ἔχουνε δυὸ φωνήεντα τελικά, μορφώνουνε τὸν παρατατικό τους μ' ἕνα *γ* μεταξὺ στὰ δυὸ φωνήεντα. Βγαίνει *ἐφκολία περισσότερη* παρὰ ποὺ θἄβρισκε τὸ παιδί, ἂν τοῦ δίδασκες, πὼς « τὰ ῥήματα ποὺ στὸν ἐνεστώτα ἔχουνε δυὸ φωνήεντα τελικά, τἄχουνε καὶ στὸν παρατατικό. Θὰ ἐξαιρέσῃς μόνο τὰ ῥήματα ποὺ στὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ θὰ σοῦ παρουσιάζανε δυὸ *ε* συνεχικά, *ἔλεες, ἔκαιες*, ἃ δὲν τοὺς ἔβαζες *γ* μεταξὺ στὰ δυὸ φωνήεντα » κτλ. Δὲ γλυτώνεις. Γλύτωσες, ἅμα διάλεξες τὴν καλὴ τὴ σειρά.

1) Ἄλλοι δικοί μας εἶδα νὰ γράφουνε πὄχουνε ἀντὶς ποὺ ἔχουνε, τάχα, γιὰ νὰ μᾶς τὸ κάμουνε πιὸ δημοτικό. Μὰ τέτοια δημοτικὴ δὲ μοῦ φαίνεται σωστὴ διόλου. Δὲν παρατηρήσανε οἱ φίλοι μας πὼς ἅμα γράψουνε πὄχουνε, πρέπει ἀμέσως νὰ γράψουνε καὶ τὄχουνε, ἀντὶς τοῦ ἔχουνε. Τότες ὅμως δὲν ξέρεις πιὰ τί σοῦ λέει, τοῦ ἔχουνε ἢ τὸ ἔχουνε. Ὥστε ποὺ ἔχουνε, τοῦ ἔχουνε καὶ τὄχουνε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ποὺ τὸ ι καὶ τὸ ου στὴ γλώσσα μας βαστοῦνε κάμποσο ἀπὸ τὰ λεγάμενα σύφωνα, καὶ γιὰ τοῦτο πιὸ δύσκολα συχωνέβουνται μὲ τἀκόλουθο φωνήεντο, πιὸ ἔφκολα ὀηλαδὴ λέμε τὄκαμα παρὰ τὄπα, ποὺ ἔλεγα παρὰ πὄλεγα. Λοιπὸν πιὸ σίγουρο καὶ νὰ τὰ γράφουμε. Τὸ πὄλεγα καὶ τὸ σὄπα μοιάζουνε σὰν ντόκια.

Digitized by Google

34.

Ἕνα μακρινὸ παράδειγμα.

Ἐλᾶτε νὰ πιάσουμε τώρα κ' ἕνα παράδειγμα πιὸ μακρινό. Στὴν Ἀθήνα σήμερα συνηθίζουνε καὶ λένε *δὲ βαριόσαστε, φοβόσαστε, ντρεπόσαστε* κτλ. κτλ., δηλαδὴ τὸ περνοῦνε γιὰ δέφτερο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ ἐνεστώτα τῆς μέσης ἢ παθητικῆς ὁριστικῆς. Δὲ μοῦ φαίνεται ὡςτόσο πὼς ἡ κατάληξη *-όσαστε* τοῦ ἐνεστώτα εἶναι γιὰ νὰ ζήσῃ. Δὲ βρίσκει ἀρκετὴ στήριξη στἄλλα πρόσωπα. Χρωστᾷ τὴν ὕπαρξή της στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ *βαριόμαστέ*· τὸ *μ*, ἀπὸ τὸ πρῶτο στὸ δέφτερο πρόσωπο, γίνεται *σ* κ' ἔτσι τὸ πρῶτο γίνεται ἀμέσως δέφτερο. Μὰ ἡ κατάληξη *-όμαστε* καὶ *-όσαστε* δὲ φανερώνεται μονάχα στὸ *βαριέμαι*· μᾶς τὴ δείχνει καὶ τὸ ῥῆμα *φοβοῦμαι, φοβόσαστε, μὴ φοβόσαστε*. Πῶς κλίνουνται τὰ δυὸ ῥήματα; Ὁ ἑνικὸς στὴν Ἀθήνα κλίνεται *βαριέμαι, βαριέσαι, βαριέται*, καὶ *φοβᾶμαι, φοβᾶσαι, φοβᾶται*. Στὴν Πόλη *βαριοῦμαι, βαριέσαι, βαριέται*· καὶ *φοβοῦμαι, φοβᾶσαι, φοβᾶται*. Ἂς κοιτάξουμε πρῶτα τὸν ἑνικό, νὰ δοῦμε τί βγαίνει.

Σωστὸ δὲν εἶναι νὰ νομίζουμε πὼς σκοπὸς τῆς γραμματικῆς, καὶ καλὰ νὰ ὁμαλώνουμε, νὰ σιάζουμε, νὰ ῥουκανίζουμε γιὰ νὰ τὰ κάμουμε ὅλα γλιστρὰ σὰν τὸ ποτάμι τοῦ ῥουκανιοῦ. Κάποτες πρέπει, κάποτες δὲν πρέπει· χρειάζεται μέτρο, καὶ τὸ ζήτημα πάντα, μὲ *τί* νὰ μοιάξουνε ὅσα ὁμαλώνουμε καὶ στρώννουμε. Εἶναι ἀλήθεια ποὺ τὰ τρία πρόσωπα τοῦ ἀθηναϊκοῦ *βαριέμαι* μοιάζουνε περισσότερο ἀναμεταξύ τους — βαριέμαι, βαριέσαι, βαριέται — παρὰ τὰ τρία πρόσωπα τοῦ πολίτικου βαριοῦμαι, βαριέσαι, βαριέται. Τὸ πολίτικο *βαριοῦμαι* μοιάζει ὅμως περισσότερο μὲ τὸ πολίτικο *φοβοῦμαι*

Digitized by Google

παρὰ ποὺ μοιάζει τἀθηναΐϊκο *βαριέμαι* μὲ τἀθηναΐϊκο *φοβᾶμαι*. Ἂν κρατήσουμε λοιπὸν τὸ πολίτικο *βαριοῦμαι* μαζὶ μὲ τὸ πολίτικο *φοβοῦμαι*, τότες καὶ στὶς δυὸ συζυγίες μοιάζουνε τὰ δυὸ πρῶτα πρόσωπα· καταντᾷ ἡ ἐφκολία *γενική*. Ἂς συλλογιστοῦμε κιόλας πὼς τὸ *φοβοῦμαι* καὶ τὸ *βαριοῦμαι* δὲν εἶναι διόλου ξένα στὴν Ἀθήνα· πολὺ γνωστὰ μάλιστα, ἐνῶ τὸ *φοβᾶμαι* δὲ λέγεται καὶ τόσο συχνά, λιγώτερο ἴσως ἀπὸ τὸ *βαριέμαι*. Κ' ἔτσι μᾶς συφέρνει καλήτερα ἐδῶ νὰ παραδεχτοῦμε τοὺς δυὸ πολίτικους τύπους. Θὰ μοιάξουνε παραπάνω, ἂν καὶ δὲ φαίνεται ἀπὸ πρώτη ὄψη, τὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο τοῦ *βαριοῦμαι* — *βαριέσαι, βαριέται* — μὲ τὸ δέφτερο καὶ τρίτο τοῦ *φοβοῦμαι* — *φοβᾶσαι, φοβᾶται* — γιατὶ ξέρει ἀμέσως τὸ παιδί, α') πὼς τὸ πρῶτο πρόσωπο καὶ στὰ δυὸ ῥήματα εἶναι τὸ ἴδιο· β') πὼς τὸ δέφτερο καὶ τρίτο, στὰ δυὸ ῥήματα, ἔχουνε πάντα ἕνα φωνήεντο, *έ* στὸ *βαριοῦμαι* — *βαριέσαι, βαριέται* — *ά* στὸ *φοβοῦμαι* — *φοβᾶσαι, φοβᾶται*. Νὰ τοῦ μάθῃς *βαριέμαι, βαριέσαι, βαριέται, φοβᾶμαι, φοβᾶσαι, φοβᾶται*, τοῦ μαθαίνεις, θὰ μοῦ πῇς, συζυγία πιὸ ἁπλή, ἀφοῦ καὶ στὶς δυὸ συζυγίες ὁ ἑνικὸς ἔχει τὸ ἴδιο φωνήεντο, *έ* καὶ *ά*. Ναί, ἀφτὸ ποὺ λέγαμε. Ξεχωρίζεις τὶς συζυγίες, δὲν τὶς ἑνώνεις, δὲ συγγενέβουνε πιά, καὶ πρέπει νὰ καταλάβῃ τὸ παιδὶ πὼς συγγενέβουνε στὸν ἑνικό, γιατὶ καὶ στὸν πληθυντικὸ συγγενέβουνε, γιὰ νἀφήσουμε τοὺς ἀόριστους *φοβήθηκα, βαρέ-θηκα, φοθη-θῶ, βαρε-θῶ*, ποὺ μιὰ κατάληξη ἔχουνε.

Τώρα ποὺ μπήκαμε στὸ νόημα, μποροῦμε νὰ συγκρίνουμε κι ἄλλα ῥήματα τῆς ἀσυναίρετης (ἀρχαίας) συζυγίας, μέσα καὶ παθητικά, *ἔρχουμαι, γράφουμαι*. Δηλαδή, βλέπουμε πὼς ἡ κατάληξη στὸ πρῶτο πρόσωπο εἶναι πάντα ἕνα *-ουμαι*, πότε ἄτονο — *ἔρχουμαι, γράφουμαι* — πότε τονισμένο — *βαριοῦμαι, φοβοῦμαι*. Μεγάλη ἐφκολία καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ κ' εἶναι ἀκόμη πιὸ γενική. Τόση μάλιστα ποὺ στὸν πληθυντικὸ πιὰ

Digitized by Google

δὲ θὰ δυσκολεφτοῦμε. Τὸ πολίτικο πρῶτο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ, ἴσια ἴσια, μᾶς πλουτίζει καὶ πάλε μὲ τὸ *ου* ἀφτό, ποὺ μᾶς εἶναι τόσο ἔφκολο, *βαριούμαστε, φοβούμαστε*· μᾶς πλουτίζει μὲ *τὸ ἴδιο* τὸ *ου* καὶ τὸ τρίτο πρόσωπο, *βαριοῦνται, φοβοῦνται*· νὰ μὴν ξεχνοῦμε καὶ τἀσυναίρετα *ἔρχουνται, γράφουνται*. Τύπους ἀθηναΐϊκους *βαριένται, φοβᾶνται*, ποὺ νὰ ταιριάζουνε μὲ τὸ *βαριέμαι* καὶ τὸ *φοβᾶμαι*, δὲν πιστέβω νἄχουμε, ἂν καὶ παράξενο διόλου νἀκούγουνται κάπου κάπου. Μὰ σίγουρο μήτε *ἔρχεται* ὑπάρχει μήτε *γράφεται*. Τὸ πρῶτο ἀθηναΐϊκο πρόσωπο — *βαριόμαστε, φοβόμαστε* — χωρὶς *ου* καὶ τοῦτο. Μᾶς ἀπομνήσκει νὰ ξετάσουμε τὸ δέφτερο τὸ περίφημο, τὸ *βαριόσαστε*, ποὺ πάλε *ου* δὲν ἔχει. Τί πειράζει, θὰ μοῦ πῇς, ἀφοῦ μοιάζουνε ἀναμεταξύ τους δέφτερο καὶ πρῶτο τοῦ πληθυντικοῦ, *βαρι-όμαστε, φοβ-όμαστε, βαρι-όσαστε, φοβ-όσαστε*, ὅπως ἤθελα δηλαδὴ πιὸ ἀπάνω νὰ μοιάζουνε τὸ δέφτερο καὶ τρίτο τοῦ ἑνικοῦ, *βαριέσαι, βαριέται, φοβᾶσαι, φοβᾶται*; Μοιάζουνε μάλιστα περισσότερο ἀναμεταξύ τους παρὰ ποὺ μοιάζουνε τὰ πολίτικα *φοβ-ούμαστε, φοβ-ᾶστε, βαρι-ούμαστε, βαρι-έστε*. Ὄχι! Γιατὶ τὸ πολίτικο *βαρι-έστε, φοβ-ᾶστε* στηρίζεται στὸ δέφτερο καὶ τρίτο τοῦ ἑνικοῦ — *βαρι-έσαι, βαρι-έται, φοβ-ᾶσαι, φοβ-ᾶται* — ἐκεῖ ποὺ τἀθηναΐϊκα στέκουνται χώρια μὲ τὸ *ό* τους καὶ στηρίζουνται μονάχα τὰ δυό τους ἀνάμεσά τους. Τὸ πολίτικο στηρίζεται καὶ στἄλλα τἀσυναίρετα — *ἔρχεστε, γράφεστε*· στὸ *βαριόσαστε* στηρίζεται καὶ τἀθηναΐϊκο *ἐρχόσαστε, γραφόσαστε*, μὰ πιὸ ἔφκολα μαθαίνεις τοῦ παιδιοῦ πὼς στὴν κατάληξη, τὸ *-έ-* ἢ *-ά-* τοῦ δέφτερου καὶ τρίτου ἑνικοῦ — *βαρι-έσαι, βαρι-έται, φοβ-ᾶσαι, φοβ-ᾶται* — ἀνταμώνεται καὶ στὸ δέφτερο τοῦ πληθυντικοῦ. Μὲ δυὸ φωνήεντα, *-ου, -οῦ*, καὶ *-ε, -έ*, συμμαζώνεις ὅλα τὰ ῥήματα στὸν παθητικὸ ἢ μέσο ἐνεστώτα τῆς ὁριστικῆς. Μεγαλήτερη ἐφκολία, ἐπειδὴ καὶ γενικώτερη.

Digitized by Google

35.

Ὁ παρατατικὸς κ' ἡ σειρά του.

Νὰ μὴ θαῤῥέψετε, γιὰ τὄνομα, πὼς πάω νὰ σηκώσω πόλεμο μεταξὺ Ἀθήνα καὶ Πόλη. Τὸ ἐναντίο, γυρέβω νὰ τὶς ἑνώσω καὶ πολίτικο φιλότιμο δὲ μὲ κέντησε νὰ σᾶς τὰ πῶ. Θέλω μάλιστα τώρα νὰ δώσω δίκιο στοὺς Ἀθηναίους. Ἀφοῦ βγήκαμε νὰ κοιτάξουμε τοὺς τύπους, ὄχι ἕναν ἕνανε, χωριστά, μὰ καὶ συναμεταξύ τους, δὲ γίνεται νὰ ξεχάσουμε τὸν παρατατικό, μιὰ καὶ μιλήσαμε γιὰ τὸν ἐνεστώτα. Ὁ παρατατικὸς πῶς κάνει; *Βαριούμουν, βαριούσουν, βαριοῦνταν, βαριούμεστα, βαριούσαστε, βαριοῦνταν* καὶ *φοβούμουν, φοβούσουν, φοβοῦνταν*· τέτοια στὴν Πόλη· στὴν Ἀθήνα, *βαριόμουνε, βαριόσουνε, βαριόταν, βαριόμαστε* (καὶ *βαριόμεστα*), *βαριόσαστε, βαριόνταν*, καὶ *φοβόμουνε, φοβόσουνε, φοβόταν, φοβόνταν*[1]. Προτιμότερο στὸν *παρατατικὸ φοβόμαστε* (καὶ *φοβόμεστα*), ἀπὸ τὸ πολίτικο, ἂν καὶ δὲν ἔχει τὸ ἀγαπημένο μας τὸ *ου*, ποὺ τοῦ θυμιάσαμε τόσα καὶ τόσα *ο*. Πρέπει νὰ τὸ πάρουμε ἀπὸ πιὸ γενικὴ ἔποψη ἀκόμη τὸ ζήτημα. Πρέπει νὰ μὴν ἀρκεστοῦμε στὸ τυπικό, πρέπει νὰ

1) Πολὺ σωστὰ μοῦ θυμίζει ὁ Σπ. Ἀναστασιάδης πὼς «τὸ γ' πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ στὴν Ἀθήνα κάνει φοβόντουσαν· αὐτὸ συνηθίζεται περισσότερο ἀπὸ τὸ φοβόντανε· τοῦτο πάλι λέγεται καὶ στὸν ἑνικὸ μαζὶ μὲ τὸ φοβόταν.» Λέρο, 2 /ΙΙ/ 06. Ἡ κατάληξη -όντουσαν ὡραία, καὶ κάποτες θαῤῥῶ πιάνει τὸν τόπο της (ξαργοῦ προσπάθησα στὴ Ζ. κι Ἀ., σ. 258, νὰ τὴ φέρω σὲ μιὰ περιγραφούλα ὅπου γύρεβα νὰ παραστήσω μακριάδα κ' ἡσυχία· «Λίγο λίγο, ξαπλωνόντουσαν ἀπάνω στὰ νερὰ τὰ σεντεφένια σὰν ἀργυρὰ μεγαλομάντιλα.» Ἔτσι κι ἀλλοῦ). Μὰ γιὰ σκοποὺς πραχτικοὺς δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς χρησιμέψῃ τέτοια κατάληξη, καὶ γιὰ τοὺς λόγους ποὺ λέμε καὶ γιατί, ὅσο κατάλαβα, στὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια, ἔπιασε κάμποσο τὸ φοβόντανε. Κ' ἴσια ἴσια ἐπειδή, καθὼς τὸ σημειώνει ὁ Ἀναστασιάδης, τυχαίνει νὰ τὸ βάλουνε καὶ στὸν ἑνικό, καλὸ εἶναι νὰ κρατήσουμε τὴν κατάληξη -όντανε, μὲ τὸ ν, γιὰ τὸν πληθυντικό, καὶ γιὰ τὸν ἑνικὸ τὴν -όταν· τότες πολὺ ἔφκολα ξεχωρίζουμε τὰ δυὸ πρόσωπα.

Digitized by Google

πάῃ ὡς τὰ φωνολογικὰ ἡ ματιά μας. Μὲ τὸ τελικὸ *r* τοῦ πολίτικου παρατατικοῦ, ποὺ τἀπαντοῦμε σὲ τέσσερα πρόσωπα — πρῶτο, δέφτερο, τρίτο τοῦ ἑνικοῦ καὶ τρίτο τοῦ πληθυντικοῦ εἴτε πολίτικου *φοβοῦνταν* εἴτε κι ἀθηναΐκου *φοβόντουσαν*, — προκοπὴ δὲ βγαίνει, γιατὶ τὸ *r* ἄλλα συνακόλουθα δὲ θέλει παρὰ φωνήεντα ἢ *π τ κ*, καὶ δὲν ἔμαθε ὁ καθένας νὰ προσέχῃ στὸν κανόνα, ποὺ ἴσως εἶναι ὁ σημαντικώτερος ἀπ' ὅλους, ἐπειδὴ ὅπως τἀποδείξαμε ἄπειρες φορές, ἅμα μείνῃ ἀπαρατήρητος, ὅλα εἶναι ἄξιος νὰ μᾶς τὰ χαλάσῃ (κ. τὸ *Ταξίδι μου*, σ. 168 κι ἀκ., *Ρ. κ. Μ.*, Β', 19 κι ἀκ., *Ἀπόλυτοι καιρόνες, Νουμᾶς*, ἀρ. 115, σ. 4 κι ἀκ.). Ἡ πρέπει τότες νὰ καταφύγουμε στἄλλο τὸ πολίτικο *βαριούμουνα, βαριούσουνα, φοβούμουνα, φοβούσουνα*· μὰ πάλε σκουντάφτουμε στὸ *γά, βαριούμουνα γὰ κάμω*, ποὺ εἶναι δυσάρεστο. Μὲ τὸν ἀθηναΐκο τύπο τὰ βολέβουμε μιὰ χαρά, βάζουμε παντοῦ καὶ τὸ *ε* τὸ τελικό, βάζουμε παντοῦ καὶ τὸ *ο*· *βαριόμουνε, βαριόσουνε, βαριόταν, βαριόμαστε, βαριόσαστε, βαριόνταν*. Λοιπὸν καὶ *φοβόμουνε*, κ' *ἐρχόμουνε*, καὶ *γραφόμουνε*· ξεδιακρίνουμε κιόλας, ὅπως εἴπαμε στὴ σημείωση (κ. σ. 165, 1), τὰ δυὸ τρίτα πρόσωπα τοῦ ἑνικοῦ καὶ τοῦ πληθυντικοῦ, *βαριόταν, βαριόντανε*, ποὺ δὲν τὰ ξεδιακρίνει ὁ Πολίτης μὲ τὸ *βαριοῦνταν* καὶ τῶ δυονῶ του τῶν ἀριθμῶ[1]. Τί λέτε; Χρησιμοποιοῦμε τώρα λαμπρὰ καὶ τὸ *βαριόσαστε*[2].

1) Καλὰ στέκει ἐδῶ ἡ γενικὴ μὲ σκέττο ῶ καὶ δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ τὸ κάμουμε ἀριθμῶνε, ἀφοῦ εἴπαμε πιὸ ἀπάνω τῶ δυονῶ. Λοιπὸν ἢ τῶ δυονῶ ἀριθμῶ ἢ τῶ δυὸ ἀριθμῶνε.

2) Πρὶν ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ Ἀναστασιάδη, ἔλαβα καὶ καλό γράμμα τοῦ Ερμονα (27. 12. 5)· « ... Ἕνα μόνο ἤθελα νὰ σᾶς παρατηρήσω γιὰ τὰ πληθυντικὰ πρόσωπα τοῦ μέσου καὶ παθητικοῦ παρατατικοῦ. Δὲν εἴπατε τίποτα γιὰ τοὺς τύπους· ἀγαπιό(ου)μασταν, ἀγαπιό(ου)σασταν, ἀγαπιό(ου)ντουσαν. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ φοβοῦμαι, τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ εἶμαι - εἴμασταν, εἴσασταν, εἴντουσαν. Βέβαια τὸ τελικὸ ν πέφτει ἄβολο, μὰ ἡ ἔννοια τοῦ παρατατικοῦ βγαίνει πιὸ καθαρὴ μ' ἀφτοὺς τοὺς τύπους καὶ μπορεῖ ἀξιόλογα, θαρρῶ, νὰ μποῦνε κι ἀφτοὶ στὴν πράξη καὶ στὴ γραμματική. » Δὲν πιστέβω, γιατὶ βγαίνει καὶ πάλε στὴ μέση τὸ διαβολεμένο ἐκεῖνο

Digitized by Google

36.

Ἀρχὴ ἀλλαγῆς.

Νομίζω μάλιστα πὼς τώρα πάει στὸν τόπο της ἡ καρδιά μας — καὶ τὸ *βαριόσαστε* στὴ θέση του! Γιατὶ ἐκεῖνο τὸ *βαριόσαστε* τὸ ἀθηναϊϊκο τί ἄλλο μπορεῖ νἄναι παρὰ δέφτερο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ, ὄχι τοῦ ἐνεστώτα, μὰ τοῦ παρατατικοῦ τοῦ ἴδιου; Πῶς γίνεται, θὰ μοῦ ἀποκριθῇς, ἀφοῦ στὸν ἐνεστώτα τὸ μεταχερίζουνται; Γίνεται περίφημα καὶ θαῤῥῶ πὼς στὴν ἀθηναϊϊκη συζυγία κάτι ἀκολούθησε ποὺ ὅσο ξέρω δὲν παρατηρήθηκε ἀκόμη. Ἀξίζει ὡςτόσο παρατήρηση καὶ νά τί μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι.

Ὅταν πὰς καὶ ῥωτήσῃς Ἀθηναῖο πῶς θὰ πῇ στὸν παρατατικὸ τὸ *βαριόσαστε*, ἢ δυσκολέβεται νὰ σοῦ δώσῃ ἀπάντηση, γυρέβει καὶ δὲ βρίσκει δέφτερο πρόσωπο· ἢ πάλε προσπαθεῖ νὰ στοχαστῇ μιὰ φράση ὅπου θἄφερνε ὁ λόγος δέφτερο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ, καὶ βλέπεις τότες πὼς μιλώντας φυσικὰ σοῦ τὸ λέει *φοβηθήκατε*. Ὅταν ὅμως τοῦ φτειάσῃς ἐσὺ τὴν κατάλληλη φράση, ἂς ὑποθέσουμε *σὰν πήγατε μόνοι σας οἱ δυὸ σὲ κεῖνο τὸ μέρος, δὲ φοβόσαστε ὥςπου νὰ φέξῃ*, ὁ Ἀθηναῖος θὰ καταλάβῃ ἀμέσως πὼς τὸ *φοβόσαστε* εἶναι παρατατικὸς καὶ συφωνεῖ μαζί σου πὼς ἔτσι τὸ σωστό.

Καὶ τί βγαίνει ἀπὸ τοῦ Ἀθηναίου μας τὰ λόγια; Βγαίνει κάτι πολὺ σημαντικό.

Ἡ γερμανικὴ συζυγία, ὅπως κ' ἡ ἀγγλοσαξωνικὴ (ἀγγλικὴ) καταστάλαξε ἀπὸ χρόνια κ' αἰῶνες σ' ἕναν καὶ μόνο τύπο

τὸ τελικὸ ν, καὶ τὶς προάλλες ἀκόμη διάβαζα στὶς Παράδ. τοῦ Πολίτη, Α', 174· Ἐσᾶς οἱ λύκοι τρώγου σας. Ἐκεῖ θὰ καταντήσουμε ἀργὰ νωρὶς μὲ τὸν παρατατικὸ -ασταν κτλ., ποὺ κάποτες μονάχα ἔχει τὸ λόγο καὶ τὴ χάρη του (κ. προηγούμενη σημείωση).

Digitized by Google

γιὰ παρατατικὸ κι ἀόριστο συνάμα *ich bin, ich war, ich hatte, ich liebte, ich sang, I was, I had, I loved, I sung.* Οἰκονομία τοῦ τυπικοῦ καὶ κάπως ἐφκολία τῆς ψυχῆς.

Τὸ ἴδιο λοιπὸν *ἀρχίζει* καὶ γίνεται στὴν ἀθηναΐϊκη συζυγία. Κοντέβει νὰ κατασταλάξῃ σὲ μονότυπο ἀόριστο καὶ παρατατικό.

Μὰ πῶς μπορεῖ, μὲ ἀντισκόφτεις ἐσύ, ἀφοῦ ἀκόμη κι ἂν τὸ παραδεχτοῦμε πὼς θέλει τέτοια μονοτυπία ὁ Ἀθηναῖος, δὲν τὴν ἔχει στἄλλα τὰ πρόσωπα, δὲ διστάζει στἄλλα — *φοβόμουνε, φοβόσουνε, φοβότανε, φοβόμαστε* (ἴσως ἐδῶ διστάξῃ λιγάκι), *φοβόντανε* — καὶ διστάζει στὸ δέφτερο, *φοβόσαστε;*

Ἴσια ἴσια τυχαίνουνε ἀπαράλλαχτα κι ἀλλοῦ ὅσα σημειώνουμε στὴν ἀθηναΐϊκη συζυγία ποὺ βρίσκεται σὲ παρόμοια μεταμόρφωση. Λίγο λίγο μεταμορφώνουνται οἱ τύποι. Ἀκολουθοῦνε καὶ κάτι νόστιμα, τουλάχιστο γιὰ τὸ γλωσσολόγο. Τώρα, στὴ Γαλλία, ὁ παρατατικὸς τῆς ὑποταχτικῆς χάνεται καὶ πάει· ἀποφέβγει κανεὶς ὡς καὶ στὰ βιβλία του, ὅσο καλλιτεχνικά, ὅσο δουλεμένα κι ἂν τὰ φανταστῇς, τοὺς τύπους *que je fusse, que j'eusse, que j'aimasse, que je vinsse* κτλ. Σὲ δὲ θυμοῦμαι ποιά του κωμῳδία, ὁ Alexandre Dumas fils βάζει ἕνα πρόσωπο καὶ λέει· *Ἀχ! ἔπρεπε νἀρθῇς ἀμέσως.* Γαλλικά, ἡ γραμματικὴ τὸ θέλει κανονικὰ μὲ τὸν παρατατικὸ τῆς ὑποταχτικῆς· *Oh! il faudrait que tu vinsses tout de suite.* Δὲν τόλμησε ὅμως ὁ ἄθρωπος νὰ τὸ πῇ ἔτσι. Ἔτσι δὲ μιλοῦνε. Στὴν ὁμιλία, παρατατικὸ δὲν ἔχει καὶ θἀκούσῃς πάντα ἐνεστώτα· *Oh! il faudrait que tu viennes tout de suite.* Λοιπὸν κι ὁ Dumas μ' ἐνεστώτα τὸ σύνταξε. Θἄτανε μάλιστα λάθος νὰ τὸ σύνταζε μὲ παρατατικό, γιατὶ τὸ μέρος ὅπου ἔρχεται ἡ φρασούλα εἶναι δραματικὸ καὶ θὰ σκούνταφτε ὁ κόσμος. Τί κάνει τότες; Γιὰ νὰ μὴν τὸν κατηγορήσουνε τάχα πὼς ξέχασε τὸν κανόνα, μὰ καὶ γιὰ νὰ *γελάσῃ* τὸ θέατρο ἀφοῦ συγκινήθηκε, βάζει ἄλλο πρόσωπο καὶ λέει· *Elle*

Digitized by Google

aurait dû dire que tu vinsses; mais elle est trop émue. Καὶ τὸ θέατρο γελᾷ, τόσο παράξενος τοῦ φαίνεται ὁ τύπος.

Κι ἀλήθεια, γιὰ νοστιμάδα, γιὰ γλέντι, σὰν κουβεντιάζουνε, στὸ Παρίσι, σοῦ βγάζουνε κάποτες στὴ μέση κ' ἕναν παρατατικὸ τῆς ὑποταχτικῆς. Μὰ τὸ *γλέντι* ἔχει τὸ νόημά του καὶ μαθαίνουμε ἀπ' ἀφτὸ πολλά. Πρῶτα πρῶτα, τέτοιο *γλέντι*, τέτοιες ξυπνάδες, δὲ θἀπαντήσῃς παρὰ σὲ καλλιεργημένους, σὲ κάπως γραμματισμένη παρέα. Θὰ πῇ πὼς καὶ τοῦ λόγου τους, ποὺ ζοῦνε βουτηγμένοι στὰ βιβλία, τὸν παρατατικὸ δὲν τονὲ συνηθίζουνε. Θὰ πῇ πὼς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ ζωντανὴ γλώσσα εἶναι δυό. Θὰ πῇ καὶ κάτι ἄλλο. Γιὰ νὰ διασκεδάσουνε παραπάνω, ἄξαφνα σοῦ πετοῦνε κ' ἕναν παρατατικὸ τῆς ὑποταχτικῆς, *que nous nous asseyassions, que je m'asseyasse.* Τὸν παρατατικὸ *que je m'asseyasse* τὸν ἔχουνε φτειασμένο οἱ προκομμένοι ξεπίτηδες γιὰ τὸ *γλέντι*. Παρατήρησα ὡςτόσο πὼς μερικοὶ τὸ θαῤῥοῦνε μὲ τὰ σωστά τους πὼς τέτοιος εἶναι τόντις ὁ παρατατικὸς τοῦ *s'asseoir*. Καὶ γιατί; Γιατὶ τὰ ῥήματα τῆς πρώτης γαλλικῆς συζυγίας, μὲ κατάληξη *-er*, *chanter, aimer,* εἶναι τὰ περισσότερα. Τὸν τύπο τὸ *κεκρωμένο* τοῦ παρατατικοῦ τῆς ὑποταχτικῆς τοῦ *asseoir,* τονὲ συμμορφώνουνε μὲ τὸν τύπο τῆς πρώτης συζυγίας, τοῦ *aimer — que j'aimasse* — ποὺ εἶναι *λιγώτερο κεκρωμένος*. Καὶ περίεργο ποὺ λέγοντας *que je m'asseyasse,* δὲ βρίσκει τὸ λογαριασμό του τὸ *γλέντι* τὸ ἴδιο, ἐπειδὴ πιὸ κωμικὸ θἄτανε νὰ τὸ λέγανε κανονικὰ *que je m'assisse, que nous nous assissions.* Μὰ δὲν τὸ ξέρουνε πιά, καὶ μιὰ φορὰ εἶδα πὼς δυσκολέφτηκε κάποιος, ποὺ τονὲ ῥωτοῦσα, νὰ δοκιμάσω, νὰ μοῦ πῇ ποιὸς εἶναι ὁ ἐνεστώτας, ποιὸς ὁ παρατατικὸς τοῦ *avertir*. Δὲν τἄβγαζε πέρα, καθὼς κι ὁ Ἀθηναῖος δὲν μποροῦσε νὰ μοῦ πῇ ποιὸς ὁ παρατατικός, ποιὸς ὁ ἐνεστώτας γιὰ τὸ *βαριόσαστε*.

Ὡς ἐδῶ ποὺ τὰ συγκρίναμε, δὲ συγκρίναμε τὸ κυριώτερο.

Digitized by Google

Ὑπάρχει *λάθος* πολὺ πιὸ σπουδαῖο. Τὸ ξεσήκωσα κάμποσες φορές, θὰ σᾶς ἀναφέρω μόνο δυὸ τέτοια λάθια. Τὸ ἕνα τἄκουσα ὄχι: ἐννοεῖται ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, τἄκουσα μὲ τἀφτιά μου ἀπὸ ἕνα φίλο μου καθηγητή, ἕναν καθηγητὴ ἀπὸ τοὺς σοφώτερους, ἕνανε ποὺ γράφει ὡραῖα τὰ γαλλικά, ποὺ εἶναι καὶ ποιητής, ποὺ προσέχει στὴ γλώσσα, στὴ γραμματική, ποὺ μάλιστα καὶ στὰ βιβλία του καὶ στὴν κουβέντα του ἀκόμη, κατανταῖ κάπως σολαστικὸς ἀπὸ τὸν πόθο του νὰ μιλῇ ὀρθὰ καὶ φίνα. Τἄλλο, τὸ εἶπε μιὰ κυρία μπροστά μου, ἀπὸ τὶς πιὸ καλλιεργημένες, ἀπὸ τὶς πιὸ διαβασμένες ποὺ γνωρίζω. Τὸ πρῶτο — τοῦ καθηγητῆ — ἔλεγε· *Il faudrait évidemment que tu fût*...· τὸ δέφτερο — τῆς κυρίας — *Il faudrait que tu aimât*...

Τί ἀκολούθησε; Τὸ *aimât* καὶ τὸ *fût* εἶναι τρίτα πρόσωπα τοῦ παρατατικοῦ τῆς ὑποταχτικῆς, ὄχι ὅμως δέφτερα. Τἀλλάξανε ὡστόσο καὶ τὸ τρίτο ἄξαφνα τὸ κάμανε δέφτερο. Γιατί; Γιατὶ χάνεται ὁ τύπος τῆς ὑποταχτικῆς τοῦ παρατατικοῦ στὴν κοινὴ χρήση κ' ἔτσι ἀνακατέβουνε τὰ πρόσωπα τὸ ἕνα μὲ τἄλλο. Γιατί ὡστόσο νὰ μπῇ τὸ τρίτο στὴ θέση τοῦ δέφτερου, ἀντὶς νὰ μπῇ τὸ δέφτερο στὴ θέση τοῦ τρίτου; Γιατὶ τὸ δέφτερο τοῦ ἑνικοῦ ὑποθέτει πὼς μιλεῖς μὲ φίλους, μὲ σπιτικούς σου· μὰ ἡ φιλία καὶ τὸ σπίτι δὲν παραδέχουνται τύπους λογιωτατίστικους. Κ' ἔτσι τὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ τἀποξεχνᾷς ὁλότελα. Μὰ ἐσὺ θέλεις καὶ καλὰ παρατατικό, ἐπειδὴ σοῦ φαίνεται πὼς ἔτσι πρέπει· τὰ συβιβάζεις ὅλα, παίρνοντας ἀπαρατήρητά σου τὸ γνωστότερο ἀπὸ τὰ δυὸ τἀσυνήθιστα. Λοιπὸν ἔτσι *ἀρχίζεις* καὶ μᾶς ἀλλάζεις τὴν κλίση· ἀπὸ ἕνα πρόσωπο ἀρχίζεις, ὥςπου νὰ μᾶς ἀλλάξῃς καὶ τἄλλα πρόσωπα τῆς κλίσης τοῦ παρατατικοῦ — ἢ νὰ μὴ μᾶς τἀλλάξῃς, παρὰ ὅλα μιὰ μέρα νὰ μᾶς τἀποξεχάσῃς[1].

1) Ὁ φίλος μου ὁ κ. E. Clément μοῦ γράφει· « Otez-moi d'un doute. Dans le paragraphe 33 de votre Apologie, vous expliquez l'incor-

Digitized by Google

Ἔτσι κι ὁ Ἀθηναῖος *ἄρχισε* τὴν ἀλλαγή, ξεχνώντας τὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ παρατατικοῦ πληθυντικοῦ, μεταθέτοντάς το στὸν ἐνεστώτα.

Ἐμεῖς τώρα τί δουλειὰ νὰ πιάσουμε; Νὰ τὸν ἀκολουθήσουμε τὸν Ἀθηναῖο; *Νἀρχίσουμε* καὶ μεῖς τώρα νὰ ξεχνοῦμε τὸν παρατατικό; Γιατί ὄχι, θὰ ῥωτήσῃς; *Οἰκονομία τυπικοῦ, ἐφκολία τῆς ψυχῆς.* Δὲν τὸ εἶπαμε τάχα πιὸ ἀπάνω; *Σειρὰ* βρίσκουμε καὶ δῶ. Τὸ *εἶχα*, παρατατικὸς κι ἀόριστος. Παρατατικὸς κι ἀόριστος τὸ *εἴμουνε*. Ἀόριστος *ἔβλεψα* δὲν ὑπάρχει (ἐνῶ ὑπάρχει *πρόβλεψα*). *Ἔπρεπε* λέμε καὶ στὸν ἀόριστο καὶ στὸν παρατατικό. Ναί! Ὅσο θέλεις· σοῦ τὸ παραχωρῶ κιόλας — θὰ τὸ ξεδιαλίσουμε πιὸ κάτω — πὼς ταιριάζει κάποτες νὰ μὴν ἀμελοῦμε, νὰ καθιερώνουμε μάλιστα καὶ στὰ γραφτά μας μιὰν ἀλλαγὴ ποὺ *ἀρχίζει*. Δὲν ταιριάζει ὅμως στὸν παρατατικό, ἐπειδὴ δὲ βλέπουμε, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ ὕστερα, καμιὰ σημαντικὴ ἀρχαία παράδοση ποὺ νὰ μᾶς τὸ συβουλέβῃ, βλέπουμε καὶ *σειρὰ* μεγαλήτερη ποὺ μᾶς μποδίζει νὰ παραδεχτοῦμε τὴ μικρὴ ἀλλαγὴ τῆς ἀθηναΐκης συζυγίας.

Μὰ μήπως κ' ἡ ἀθηναΐκη συζυγία δὲν ἔχει παρατατικὸ στὴν ἐνεργητική; Μήπως τῆς λείπει στὸν παρατατικό της κανένα πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ ἢ τοῦ πληθυντικοῦ; Μήπως τῆς λείπει *ἔγραφα, ἔγραφες, ἔγραφε, γράφαμε, γράφατε, γρά-*

rection : il faudrait que tu *fus*... (vous écrivez : *fût*), par l'analogie avec la troisième personne : qu'il *fût*. J'ai souvent constaté cette faute, soit dans la conversation courante, soit même dans les copies de mes élèves. Mais je l'avais attribuée à l'analogie, non avec la 3ᵉ pers. du subj. imparfait, mais avec l'indicatif parfait défini, analogie suggérée évidemment par la ressemblance de la 3ᵉ pers. du singulier dans les deux temps. Ce qui donne quelque créance à cette explication, c'est que parfois j'ai rencontré ici dans certains devoirs : « il aurait fallu que nous y *fûmes*, que vous *vîntes*. » (Vous savez que dans le midi nous faisons une grande consommation de passés définis). Q'en pensez-vous ? » Μοῦ φαίνεται πὼς δίκιο ἔχει ὁ κ. Clément. Ὅπως κι ἂν εἶναι ὅμως, τὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ παρατατικοῦ τῆς ὑποταχτικῆς ἔχασε τὴν κατάληξή του, κι ὁ κόσμος τὴν ξεχνᾷ.

Digitized by Google

φαγε; Μπορεῖ βέβαια, σὲ κάτι ἄλλα ῥήματα, στὰ συνῃρημένα τἀρχαῖα, νὰ τῆς λείπῃ ἄξαφνα τὸ καθαφτὸ κανονικό, τὸ καθαφτὸ ἀθηναϊῖκο *πρῶτο* καὶ *δέφτερο* πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ, ποὺ ταχτικὰ θἄτανε *ἀγαπά(γ)αμε, ἀγαπά(γ)ατε,* ἀφοῦ μοιάζει πὼς ὁ Ἀθηναῖος ἀρέσει, στὸν ἑνικό, τὸ *ἀγαπάω, ἀγαπάει.* Ἀπόδειξη κι ἀφτὸ πὼς δὲ γελαστήκαμε σὰ δείξαμε, σὲ πρόσωπα ὡρισμένα, τὸν ξεπεσμὸ λίγο λίγο τοῦ παρατατικοῦ στὴν Ἀθήνα. Δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἴδιο ποὺ παρατηρήσαμε γιὰ τὸ *βαριόσαστε* καὶ *φοβόσαστε*—ἢ *ἀγαπιόσαστε.* Τὴν κατάληξη *-όσαστε* τὴ νοιώθει ὁ Ἀθηναῖος γιὰ κατάληξη τοῦ ἐνεστώτα· τὸ *ἀγαπά(γ)αμε, ἀγαπά(γ)ατε,* δὲν τὰ νοιώθει γιὰ τίποτα, ἐπειδὴ καὶ δὲν τὰ μόρφωσε ἀκόμα. Εἶναι τύποι ποὺ τοὺς στοχάζεται ἡ ἀπόλυτη γραμματική· στὴν κοινὴ χρήση, πολὺ πραχτικά, θὰ σοῦ τὰ πῇ ὁ Ἀθηναῖος, δίχως νὰ διστάξῃ μιὰ στιγμή, *ἀγαπούσαμε, ἀγαπούσατε,* καθὼς καὶ στὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ ἐνεστώτα, θὰ σοῦ πῇ *ἀγαπᾷς,* ἀντὶς *ἀγαπάεις,* ποὺ τάχα θὰ συφωνοῦσε καλήτερα μὲ τὸ πρῶτο καὶ τρίτο ἀθηναϊῖκο *ἀγαπάω, ἀγαπάει.* Κ' ἔτσι ὁ Ἀθηναῖος μᾶς ἁρμηνέβει τὸ σωστὸ δρόμο. Γιατὶ ὁ Ἀθηναῖος τί κάνει; Παίρνει ἀπὸ τὴν Πόλη τὰ πρόσωπα ποὺ σπίτι του δὲν ἔχει· παίρνει τὸ *ἀγαπᾷς,* παίρνει τὸ *ἀγαπούσαμε,* παίρνει τὸ *ἀγαπούσατε.* Πολίτικα ὅλα. Καὶ μεῖς πάλε τί κάνουμε; Τὸ ἔργο μας, ὅσο γλωσσικό, ἄλλο τόσο κ' ἐθνικό. Τὴν ἕνωση γυρέβουμε. Ὥςπου νὰ σμίξουνε πράματις Ἀθήνα καὶ Πόλη, ἂς σμίξουνε κι ἀπὸ τώρα οἱ λαλιές τους. Τὸν παρατατικὸ ἡ Πόλη δὲν τὸν ἔχασε, μήτε ἀρχίζει κἄνε νὰ τὸν παραιτᾷ· τὸν παρατατικὸ τὸν ξέρουνε, τονὲ συνηθίζουνε σὲ χίλιες ῥωμαϊῖκες ντοπιολαλιές. Μᾶς εἶναι καὶ χρήσιμος. *Οἰκονομία τοῦ τυπικοῦ κ' ἐφκολία τῆς ψυχῆς* δὲ σημαίνουνε νἀπαρνιούμαστε τὸν πλοῦτο τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ τυπικοῦ, μάλιστα ὅταν εἶναι ὁ πλοῦτος πανελλήνιος. Λοιπὸν πρέπει, ὅπως καὶ στὸν παθητικὸ ἢ μέσο παρατατικό, ἀκόμη καὶ στὸν παρατατικὸ τῆς

Digitized by Google

ἐνεργητικῆς, νὰ προστρέξουμε στοὺς πολίτικους τοὺς τύπους γιὰ τἀρχαῖα τὰ συνῃρημένα, δηλαδὴ *ἀγαποῦσα, ἀγαποῦσες, ἀγαποῦσε, ἀγαπούσαμε, ἀγαπούσατε, ἀγαπούσανε*, ποὺ μᾶς φέρνει καὶ τοῦτο *ἐφκολίες* δυῶ εἰδῶνε· πρῶτα μᾶς δίνει τὸ *ου* ἐκεῖνο, ποὺ τἀνταμώσαμε καὶ στὸν παθητικὸ ἢ μέσο ἐνεστώτα· ἔπειτα τοῦ χρωστοῦμε τὴν ἴδια τὴν κατάληξη ποὺ ἀκούμε καὶ στὸν παρατατικὸ *φιλοῦσα, φιλοῦσες, φιλοῦσε, φιλούσαμε, φιλούσατε, φιλούσανε*. Διαφορὰ ἔχουνε μόνο οἱ ἐνεστῶτες στὰ τρία πρόσωπα *φιλεῖς, φιλεῖ, φιλεῖτε, ἀγαπᾷς, ἀγαπᾷ* κι *ἀγαπᾶτε*.

Θαῤῥῶ πὼς τὰ ῥήματά μας μπαίνουνε κάπως ἔτσι σὲ τάξη. Κάποιος πάλε μοῦ εἶπε πὼς ὁ Ἀθηναῖος διακρίνει τὸν παρατατικὸ ἀπὸ τὸν ἐνεστώτα στὸ *βαριόσαστε*, βάζοντας *ὲ* στὸν παρατατικό, *ἐβαριόσαστε*. Παραμύθια. Σὰν τύχῃ καὶ πῇς *μεβαριόσαστε*, τὸ *ὲ* τί γίνεται καὶ ποῦ τὸ παίρνει τἀφτί σου; Ἀμέ, πῶς θὰ κάμῃς μὲ τὰ ῥήματα σὰν τὸ *ἀγαπῶ*; *Ἐαγαπιόσαστε*; Πρόληψη καθαρεβουσιάνικη τὸ *ε*. Καὶ τὰ πράματα, μοῦ φαίνεται, ὅπως τὰ ξεδιπλώσαμε πιὸ ἀπάνω.

37.

Νὰ τὸ μακρύνουμε ἀκόμη.

Θὰ τὸ μακρύνουμε λιγάκι τὸ μακρινό μας τὸ παράδειγμα, γιατὶ μπορεῖ κανένας Ἀθηναῖος νὰ παραπονεθῇ ποὺ δὲν τοῦ παραχωροῦμε ἀρκετά· ἴσως καὶ μᾶς κατακρίνῃ ποὺ γυρέβουμε τάχα νὰ τὰ θωροῦμε ἀπὸ ἀψηλὰ τὰ πράματα, σὰν τὸν ἀετό, νὰ τὰ δεσπόζῃ τάχα τὸ μάτι μας ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη, κι ὡστόσο μόλις μιὰ ματιὰ ῥίξαμε στὸν ἐνεργητικὸ ἐνεστώτα τὸν ἀθηναΐικο. Διέστε τί ὄμορφος ποὺ εἶναι· *ἀγαπῶ, ἀγαπᾷς, ἀγαπᾷ, ἀγαπᾶμε, ἀγαπᾶτε, ἀγαπᾶνε· α* κι ὅλο *α!* Νὰ ἐφκο-

Digitized by Google

λία! Τί τὰ θέλεις τὰ *ου*, τί τὰ θέλεις τὰ *φοβοῦμαι*; Δός τους δρόμο· πές τα *φοβᾶμαι*, κερδίζεις ἄλλο *α*, βάζεις *α* παντοῦ. Λοιπὸν τότες καὶ... *βαριᾶμαι*; Βλέπεις πὼς δὲν κερδίζω τίποτα. Χάνω μάλιστα. Μήτε στὸ *ἔρχουμαι* μήτε στὸ *γράφουμαι* *α* δὲ χωρεῖ. Πρόσεξε ὅμως καὶ στὸ *φιλῶ*. *Φιλῶ*, *φιλεῖς*, *φιλεῖ*, ἔτσι δὲν εἶναι; Ὁ πληθυντικὸς τώρα; *Φιλάμε*, *φιλᾶτε*, *φιλᾶνε*; Ἡ *φιλοῦμε*, *φιλεῖτε*, *φιλοῦνε*; Ῥώτημα δὲν ὑπάρχει πὼς τὸ *φιλοῦμε*, *φιλεῖτε*, *φιλοῦνε* μᾶς χρειάζεται. Πάλε μὲ τὸ *ου*, καθὼς καὶ τὸ *γράφουμε*, *γράφουνε*. Τὸ παιδὶ τὰ συνοψίζει καὶ καταλαβαίνει πὼς τὸ *ἀγαπῶ* — κι ὄχι *ἀγαπάω* — ἕνα *ω* σοῦ ἔχει στὸ πρῶτο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ, ἕνα *ω* καὶ τὸ *φιλῶ*, πὼς τὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο ἔχουνε τὸ ἴδιο φωνήεντο, ποὺ εἶναι *ᾶ* στὸ *ἀγαπῶ* — *ἀγαπᾷς*, *ἀγαπᾷ* — *εῖ* στὸ *φιλῶ* — *φιλεῖς*, *φιλεῖ* — πὼς στὸν πληθυντικό, τὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ καθενὸς μοιάζει μὲ τὸ δέφτερο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ του — ἀγαπᾶτε, ἀγαπᾷς, φιλεῖτε, φιλεῖς — καὶ πὼς τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο στὰ δυὸ πρόσωπα ἔχουνε *ου*, τὸ *ου* ποὺ βρίσκει καὶ στὸ *γράφουνε*! Θυμήσου τώρα καὶ τὸν παρατατικὸ τῆς ἐνεργητικῆς· πῶς τὸν εἴπαμε; *Ἀγαποῦσα*, *ἀγαποῦσες*, *ἀγαποῦσε*, *ἀγαπούσαμε*, *ἀγαπούσατε*, *ἀγαπούσανε*, ἀπαράλλαχτα καθὼς καὶ τὸ *φιλοῦσα*, *φιλοῦσες*, *φιλοῦσε*, *φιλούσαμε*, *φιλούσατε*, *φιλούσανε*. Κατάλαβες πόσο συφέρνει; Ἂς τὰ συνοψίσουμε λοιπὸν καὶ μεῖς σὰν τὸ παιδί· τὰ συνηρημένα στὸν παρατατικὸ τὰ κανονίσαμε· ὁ ἐνεστώτας — *ἀγαπῶ*, *ἀγαπᾷς*, *ἀγαπᾷ*, *ἀγαποῦμε*, *ἀγαπᾶτε*, *ἀγαποῦνε*· *φιλῶ*, *φιλεῖς*, *φιλεῖ*, *φιλοῦμε*, *φιλεῖτε*, *φιλοῦνε* — κανονισμένος καὶ δάφτος· ὁ παθητικὸς ἐνεστώτας γιὰ τὰ δυό, *ἀγαπιοῦμαι* (ἢ *φιλιοῦμαι*), *ἀγαπιέσαι*, *ἀγαπιέται*, *ἀγαπιούμαστε*, *ἀγαπιέστε*, *ἀγαπιοῦνται*· γιὰ τὰ δυὸ κι ὁ παρατατικὸς τῆς παθητικῆς, *ἀγαπιόμουνε* (ἢ *φιλιόμουνε*), *ἀγαπιόσουνε*, *ἀγαπιόταν*ε, *ἀγαπιόμαστε*, *ἀγαπιόσαστε*, *ἀγαπιόνταν*ε· ὁ μέσος ἐνεστώτας καὶ παρατατικός, *φοβοῦμαι*, *φοβᾶσαι*, *φοβᾶται*, *φοβούμαστε*,

Digitized by Google

φοβᾶστε, φοβοῦνται· φοβόμουνε, φοβόσουνε, φοβόταν, φοβόμαστε, φοβόσαστε, φοβόνταν· ὁ ἀσυναίρετος ἐνεργητικὸς ἐνεστώτας, *γράφω, γράφεις, γράφει, γράφουμε, γράφετε, γράφουνε·* ὁ ἀσυναίρετος μέσος ἐνεστώτας, *ἔρχουμαι, ἔρχεσαι, ἔρχεται, ἐρχούμαστε, ἔρχεστε, ἔρχουνται·* ὁ παρατατικός, *ἐρχόμουνε, ἐρχόσουνε, ἐρχόταν, ἐρχόμαστε, ἐρχόσαστε, ἐρχόνταν.* Δέφτερο πρόσωπο τοῦ πληθυντικοῦ *ἐρχόμεστα* ἢ *ἀγαπιόμεστα,* γιὰ νὰ τὸ ξεχωρίσῃς ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸν ἐνεστώτα *ἐρχούμαστε, ἀγαπιούμαστε,* γίνεται θαῤῥῶ περίφημα. Στὸ *Ταξ.* 6', ἔβαλα καὶ *συλλογιόμεστα,* σ. 43, καὶ *γεννιόμεστα,* σ. 139. Καλὰ νομίζω καὶ τὰ δυό, ἂν καὶ πιθανώτερο, τὰ δυό τους νὰ ὁμαλωθοῦνε καμιὰ μέρα, δηλαδὴ νὰ κατασταλάξουνε σ' ἕναν τύπο.

Ἀμὲ ὁ παρατατικὸς ἐνεργητικός, γιὰ νὰ τελειώσουμε πιά; *Ἔγραφα, ἔγραφες, ἔγραφε, γράφαμε, γράφατε* (τὸ καθαφτὸ πολίτικο εἶναι *γράφετε,* ποὺ δὲν κάνει, γιατὶ μοιάζει μὲ τὸν ἐνεστώτα, καὶ γιατὶ πρέπει νὰ ξεδιακρίνουμε τὸ *θὰ γράφετε* ἀπὸ τὸ *θὰ γράφατε·* δυὸ λόγοι σημαντικοί), *γράφαν.* Μά, παρακαλῶ, μήτε *ἐγράφαμε,* μήτε *ἐγράφατε,* μήτε *ἐγράφαν.* Πῶς ὄχι, ἀφοῦ ἔχουμε καὶ στὸν ἑνικὸ *ε;* Στὸν ἑνικὸ *ε* δὲν ἔχουμε διόλου, ἔχουμε μόνο *έ,* δηλαδὴ τονισμένη συλλαβή, ποὺ δὲ σημαίνει ἀβγατισμό· μὲ τὸν ἀβγατισμὸ χαλνοῦμε τὴ σειρά, δὲ γενικέβουμε τίποτα· δὲ μᾶς ἀπομνήσκει καὶ τὸ δικαίωμα νἀβγατίζουμε, γιατὶ στὸν ἑνεστώτα τοῦ *ἀγαπῶ* καὶ τοῦ *ἔρχουμαι* ἀνταμώνουμε φωνήεντο ἀρχικὸ ποὺ τὸ ἴδιο μᾶς φανερώνει κι ὁ παρατατικός τους, *ἀγαποῦσα, ἐρχόμουνε,* χωρὶς ἀβγατισμὸ κανένα· γενικέβουμε λοιπὸν ἀκόμη καλήτερα λέγοντας πὼς στὰ ῥήματα, ὅπως καὶ στὰ ὀνόματα, ἡ ἀρχικὴ ἄτονη συλλαβὴ παραπέφτει στὴν προφορὰ (κ. *Ἀπόλυτοι καιρόνες, Νουμά,* ἀρ. 115, σ. 3 κι ἀκ.)[1]. Μὴ σὲ μέλῃ ποὺ σὲ

1) Στὸ Νουμά, 135, σ' ἕνα ὡραῖο καὶ σπαραχτικὸ δήγημα τοῦ κ. Θεοτόκη (σ. 2-12) βλέπω τἀκόλουθα, σ. 2, στ. 3 ἐμεσημέριαζε, ἐτρα-

Digitized by Google

μερικὰ μέρη συνηθίζεται καὶ *ἤρχουμουν* καὶ *ἐγάπησα*· ἐμεῖς παίρνουμε ἀπὸ ἕναν τόπο, παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἄλλονε, τὰ γενικέβουμε, σμίγουμε τὴν Ἀθήνα μὲ τὴν Πόλη, κ' ἔτσι ἀποχτοῦμε συνάμα ἑνότητα κ' ἕνωση.

38.

Ἕνωση κ' ἕνωση.

Μοῦ ξέφυγε καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶτε. Πῶς σᾶς τὄλεγα· « ἐμεῖς παίρνουμε ἀπὸ ἕναν τόπο, παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἄλλονε... »

γουδοῦσαν· 3, 1 ἐρώτησε· 4, 3 ἐξήγησε· 5, 1 ἔπιε, ἐκατέβαινε· 5, 2 ἐκαταλάβαινε· 7, 2 ἐκατέβαιναν· 8, 1 ἐκατέβασε καὶ σωρὸ τέτοια· 8, 3 ἐτσώπασαν, ἐτήραξαν, ἐκοίταξε, ἐκούνησε, ἐδυνότουν, ἐρώτησε· 9, 1 ἐβγῆκε, ἐκρούφτηκε· 11, 2 ἐμποροῦσαν· μὰ κοντὰ σ' ἀφτά, κάποτες πλάγι πλάγι, βρίσκουμε καὶ πλῆθος ἀναβγάτιστα· 2, 3 κατέβασε, κατάλαβε, δώσανε, ξεδίπλωσαν· 3, 1 χαμογέλασε, τραγουδήσαμε· 3, 3 χτυποῦσε· 4, 2 γέλασε, συνέβαινε· 4, 3 κουβέντιασαν, θύμωσε, βρέθηκε· 5, 1 μπάλωνε, κατάλαβε· 5, 2 μιλοῦσε, ἀπολογήθηκε (ὄχι ἀπηλ.)· 5, 3 ἀναστέναξε (ὄχι ἀνεστ.), κατέβαινε· 6, 1 περίπλεκε, χτυποῦσε, κατέβαζαν, συνομιλοῦσαν· 6, 2 φάνηκε· 6, 3 ξακολούθησε, παρατήρησε· 7, 1 ζήλευε, παντρευόνταν, φανερώθηκε, γύρεψε, πήραμε· 7, 2 σταθῆκαν, σώπασαν, διηγήθηκε, φαινόνταν· 7, 3 πῆγε, μπῆκε, μιλοῦσαν, κούνησε· 8, 1 πείραξε· 8, 2 μίλησε· 9, 1 συνόδευε. Τάβαλα ὅλα, μὴ λάχῃ καὶ θαρρέψῃ κανένας πὼς εἶναι λάθια τυπογραφικά. Μᾶς δείχνουνε ξεναντίας τὴ δύναμη τῆς κοινῆς συνήθειας καὶ τί ὄμορφα ποὺ γράφει ὁ κ. Θεοτόκης τὴν κοινὴ γλώσσα, ἴσως ἀκόμη καὶ κει ποὺ δὲν τὸ ὑποψιάζεται ὁ ἴδιος, γιατὶ κάποτες μοιάζει σὰ νὰ τὰ γυρέβῃ, σὰ νὰ τὰ κυνηγᾷ τὰ ντόπια, ἐνῶ τὸ κάτω κάτω γράφει, μὲ λίγες, ἀσήμαντες διαφορές, τὴ γλώσσα ποὺ γράφουμε ὅλοι — ὄχι τοῦ Πολυλᾶ τὴ γλώσσα, μὰ τὴν κοινὴ δημοτική, ὅπως τὴν καταλάβαμε σήμερα, καὶ ἡ κοινὴ δημοτικὴ ἀβγατισμοὺς δὲν παραδέχεται. Πολὺ σωστὰ λοιπὸν ὁ κ. Θεοτόκης λέει κατάλαβε καὶ ἀποκρίθηκε (2, 3)· ἔτσι πάντα, ποτὲς κατέλαβε καὶ ποτὲς ἀπεκρίθηκε. Ἀπὸ κεῖ καταλαβαίνεις καὶ τὸν κανόνα καὶ τὴν κοινή, ποιὰ εἶναι. Ἀπὸ τὰ δυὸ τελεφταῖα φαίνεται ἴσια ἴσια πὼς εἶναι παραμύθι ὁ ἀβγατισμός, ἀφοῦ δὲν ἔχει μὲ ἀρχικὸ α. Κάποιος μάλιστα μοῦ ἔκαμε τὴν παρατήρηση πὼς πρέπει νὰ κόψουμε καὶ τὸ χρονικὸ τόν ἀβγατισμό, ποὺ στὴν ὀρθογραφία τὸν κρατήσαμε ἀκόμη ἀπὸ περίσσια προσοχὴ στὴν παράδοση, ὅταν ἀρχίζει τὸ ῥῆμα μὲ ο, λ. χ. ὠνομαζόμουνε κτλ. Ἔχουνε δίκιο. Τὰ συμμορφώνουμε ὅλα ἔτσι πολὺ καλήτερα.

Digitized by Google

Ναί, βέβαια! Ὁ πόθος μου ἐμένα τέτοιος θἄτανε. Νὰ δῆτε ὅμως πὼς δὲ γίνεται πάντα· θέλει καὶ δῶ προσοχή. Καὶ ἴσως νὰ προσέξατε μοναχοί σας σὲ ὅλη μου τὴ φρασούλα· « παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἕναν τόπο, παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἄλλονε, τὰ *γενικέβουμε.* » Τὰ γενικέβουμε, μάλιστα, κι ὅσα εἶναι πάρα πολὺ ντόπια, ὅσα δείχνουνε ντόπια κι ἀπαρχῆς, δύσκολο νὰ τὰ παραδεχτοῦμε.

Μοῦ καίει τὴν καρδιὰ ποὺ σᾶς τὸ λέω, γιατὶ τὰ Ἑφτάνησα ἐγώ, ἴσως τὸ ξέρετε, τἄβαλα μιὰ γιὰ πάντα στὴν καρδιά μου. Μὰ τί νὰ σᾶς κάμω, ποὺ κάποια ἑφτανησιώτικη συζυγία δὲ φαίνεται νὰ ταιριάζῃ, καὶ θὰ τὸ ξετάσουμε τώρα μὲ λίγα λόγια, νἀποσώσουμε κιόλας τὴν κουβέντα μας γιὰ τὸ ῥῆμα.

Ῥῆμα σημαντικὸ τὸ οὐσιαστικό μας τὸ ῥῆμα. *Εἶμαι, εἶσαι, εἶναι, εἴμαστε, εἶστε, εἶναι.* Ὁ ἐνεστώτας τρέχει νερό. Τὸν παρατατικὸ νὰ κοιτάξουμε. Τὰ Ἑφτάνησα ἔχουνε τρίτο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ *εἴτουν(έ)*· τὴν ἴδια κατάληξη βρίσκουμε καὶ σ' ἄλλα ῥήματα, λ. χ., *ἀκούοτουν,* ἀπὸ τὸ *Νουμὰ* (τοῦ Λάζαρου Βελέλη· ἀρ. 159, σ. 3, στ. 3)· ἔτσι τὸ γράφουνε κι ἄλλοι πολλοί. Νά ὅμως καὶ τὸ πιὸ νόστιμο· ἡ *σειρὰ* δὲν τἀπαρνιέται τὸ *ου* τὸ ἑφτανησιώτικο, ἀφοῦ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δέφτερο πρόσωπο — *εἴμουνε, εἴσουνε* — κι ἀφτὰ μὲ *ου.* Λοιπὸν ἡ *ἐφκολία* θὰ γύρεβε τὴν ἀκόλουθη ἁπλὴ κλίση τοῦ ἑνικοῦ· *εἴμουνε, εἴσουνε, εἴτουνε.* Κι ὡςτόσο ἁπλὴ καθόλου δὲ μᾶς ἔρχεται, γιατὶ ὅσο ξέρω μόνο στὰ Ἑφτάνησα τὴ συνηθίζουνε, ἢ σὰν προτιμᾶτε μόνο ἀπὸ Ἑφτανησιῶτες γράφηκε σήμερα σὲ βιβλία φιλολογικά. Μήτε ὁ Ἀθηναῖος μήτε ὁ Πολίτης *εἴτουνε* δὲ θὰ σοῦ ποῦνε.

Μὰ τί σπάνω τὸ κεφάλι μου νὰ τὰ βολέψουμε, δίχως νὰ πειραχτοῦνε τὰ Ἑφτάνησα; Γιατί νὰ μὴν τὸ ποῦμε ἀμέσως πὼς ὑπάρχει σειρὰ καὶ σειρά; Τὸ ἴδιο, ὑπάρχει ἕνωση κ' ἕνωση. Τὰ Ἑφτάνησα πιὰ ἑνωμένα μὲ τὸ βασίλειο. Ἂς μᾶς

Digitized by Google

κάμουνε λίγη ἕνωση καὶ στὴ γλώσσα, νὰ σφιχτοενωθοῦμε. Ἂς ἔρθουνε σὲ μᾶς, τοὺς περισσότερους. Καὶ τότες ἔχουμε ῥῆμα λαμπρό· *εἴμουνε, εἴσουνε, εἴταvε, εἴμεστα, εἴσαστε, εἴταvε*. Ὁρίστε κ' ἡ κατάληξη *-εστα* ποὺ ἔρχεται στὴν ὥρα της, νὰ ξεχωρίσῃ ἐνεστώτα καὶ παρατατικό, γιατὶ καὶ στὸ *εἶμαι* σὰ νἀκολούθησε κεῖνο ποὺ εἴδαμε στὸ *βαριόσαστε*, δηλαδὴ σὰ νἀρχίζῃ τὸ *εἴμαστε* τοῦ παρατατικοῦ νὰ πηγαίνῃ στὰ κατατόπια τοῦ ἐνεστώτα. Στὸν ἐνεστώτα νὰ τἀφήσουμε καὶ μεῖς, κρατώντας τὸ *εἴμεστα* γιὰ τὸν παρατατικό. Μπορεῖ ἄξαφνα ἐσεῖς νὰ κακοκαρδίσετε καὶ νὰ μὴ σᾶς φτάνῃ μήτε τὸ *εἴταvε* τοῦ πληθυντικοῦ μήτε τὸ *εἴμεστα*. Γιὰ τὸ *εἴταvε*, θὰ μοῦ πῆτε πὼς δὲν ξεδιακρίνεται ἀπὸ τὸν ἑνικό, κι ἄξαφνα κάποιος θὰ προτιμήσῃ κανένα *εἴντaνε*. Ναί, μὰ τί νὰ σᾶς κάμω, ποὺ δὲ χτυπᾷ νόστιμα στἀφτί ; Τὸ *εἴμεστα* πάλε ἴσως καὶ σᾶς φανερώνει μικρὴ διαφορὰ μὲ τὸ *εἴμαστε* τοῦ ἐνεστώτα. Σιάζεται ἀφτὸ νομίζω. Ἔχω νὰ σᾶς προτείνω κι ἄλλη ἕνωση, ἂν ἀγαπᾶτε. Μὴν ξυπαστῆτε. Βαστῶ κι ἀπὸ τὴ Χιό. Γιατί λοιπὸν ὅλοι μας νὰ μὴν τὴ βαστοῦμε, τὴν καημένη, ποὺ γυρέβει κιόλας τὴν ἀγκαλιά μας ; Ἡ Χιὸ ἡ παραπονεμένη μᾶς πλουτίζει μὲ μιὰ κατάληξη ὡραία, ποὺ κάπου τὴν ἔβαλα ἐδῶ καὶ δυὸ τρία χρόνια, χωρὶς μάλιστα νὰ τὸ παρατήρησε κανένας, πάει νὰ πῇ χωρὶς νὰ παραξενέφτηκε ὁ ἀναγνώστης. Τὸ *εἴμαστάvε*, ἂν ξέρεις νὰ τὸ μεταχεριστῇς, εἶναι ἀξιόλογο. Σοῦ φέρνει καὶ φῶς, ἀφοῦ ἔτσι πολὺ ἔφκολα ξεχωρίζεις καὶ τὰ τρία τὰ πρόσωπα τοῦ ἑνικοῦ. Καὶ πάλε κοιτάξτε τί περίεργο. Τὸ *εἴντaνε* θὰ μᾶς φαινότανε χιώτικο μὲ τὸ παραπάνω, ἂν καὶ δὲν εἶναι· μᾶς δίνει ὅμως τὴν ἐντύπωση, γιατὶ μᾶς θυμίζει κάπως τὸ *εἶντα*, ποὺ τὸ περγελοῦμε. Τὸ *εἴμαστάvε* δὲ μᾶς εἶναι διόλου δυσάρεστο. Ἀλήθεια ποὺ τὄχουνε κι ἄλλα νησιά. Τὄχουνε μάλιστα καὶ στὴν Πόλη[1]. Τὸ λοιπὸν πιὸ ἔφκολα

1) Τἄκουσε τώρα τελεφταῖα ὁ Γιαννιὸς ἀπὸ μιὰ Πολίτισσα, ἑξήντα χρονῶ γυναίκα, στὸ Φανάρι.

Digitized by Google

συνηθίζουμε. Βλέπετε; « Παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἕναν τόπο, παίρνουμε ἀπὸ τὸν ἄλλονε. » Πρέπει ὅμως νὰ καταλαβαίνουμε ἀπὸ ποῦ καὶ πότε συφέρνει νὰ παίρνουμε. Παίρνουμε γενικέβοντας — κ' ἔτσι διαλέγοντας μὲ κρίση, διαλέγοντας μ' ἀγάπη, ἀκόμη καὶ σὰ θυσιάσουμε τὸ ἕνα, γιὰ νὰ παραδεχτοῦμε τὸ ἄλλο, καταντοῦμε σ' ἑνότητα κ' ἕνωση πανελλήνια.

Ὄνειρο, θὰ μοῦ πῆτε. Ὄχι! Ὄνειρο πραχτικό. Καὶ στέκεται σὲ σᾶς νὰ ληθέψῃ.

39.

Γραμματικὴ καὶ γλωσσολογία.

Νομίζω πὼς εἶτανε ἀναγκαῖο νὰ ξετυλιχτῇ φαρδιὰ πλατιὰ τὸ μακρινὸ καὶ κάπως βαρετὸ ρηματικὸ παράδειγμα. Νὰ μὲ συμπαθᾶτε καὶ πάλε· μὰ δὲν τὸ κάνω γιὰ δικό μου ζέφκι. Ὅλα δὲν παρουσιάζουνε τόσες δυσκολίες, δὲ χρειάζουνται καὶ τόσα σκόλια. Εἶναι πολλὰ πιὸ ἔφκολα. Ἐννοεῖται πὼς σὲ τέτοια δουλειὰ πρέπει νὰ ξεχνοῦμε τὰ γοῦστα μας καὶ τὸν ἑαφτό μας, γιὰ νὰ συλλογιστοῦμε τὸ ἔθνος. Πρέπει πάω νὰ πῶ νὰ ξεχάσουμε καὶ τὴ γλωσσολογία. Ὁ γλωσσολόγος ὅπου ἀκούει τύπο, τὸν ἁρπάζει, γιατὶ κάθε τύπος ἔχει τὴν ἐπιστημονική του τὴ σημασία, ἔχει τὴν ἀξία του· χρωστοῦμε ὅμως νὰ κάνουμε τώρα ἔργο γραμματικῆς, κ' ἡ γραμματικὴ κανονίζει, ἐπειδὴ καὶ διαλέγει. Μπορεῖ νὰ μοῦ ἀρέσῃ ἄξαφνα, μπορεῖ νὰ μοῦ χτυπήσῃ ὄμορφα στάφτι ὁ τύπος *ἁμάξα*, ὀν. ἢ αἰτ. πλ. τοῦ *ἁμαξιοῦ*. Λέγεται, δὲν εἶναι ζήτημα· γιατὶ νὰ μὴ γραφῇ κιόλας; Μοῦ καπνίζει ἔτσι ἐμένα· καθίζω λοιπὸν τὸν τύπο καὶ στὸ χαρτί. Πρέπει ὅμως νὰ στοχαστῶ καὶ ποῦ θὰ μὲ πάῃ, γιατὶ ἂν παραδεχτῶ *τἁμάξα*, παραδέχτηκα συνάμα καὶ μιὰ ὀν. αἰτ. τοῦ ἑν. *ἁμάξο*, ποὺ δὲ μοῦ κάπνισε διόλου,

Digitized by Google

ὅταν ἔβαλα *τἀμάξα*, μὰ ὁ πλ. *ἀμάξα* δὲν μπορεῖ νἄχῃ ἄλλο ἑνικὸ ἀπὸ *ἀμάξο*. Κι ὡςτόσο ἀδύνατο νὰ διδάξω στὴ γραμματική μου πὼς τὰ οὐδέτερα μὲ *-ο* ἔχουνε πληθυντικὸ μὲ *-ά* καὶ πὼς τὰ οὐδέτερα μὲ *-ι* ἔχουνε *-ια* στὸν πληθυντικό, ἀφοῦ *τἀμάξια*, μαζί τους τὰ *κορίτσια*, τὰ *παπούτσια*, τὰ *πεσκέσια*, τὰ *τραπέζια* καὶ χίλια τέτοια, δηλαδὴ μὲ *σ* πρὶν ἀπὸ τὸ *-ια*, ἔχουνε *α* στὸν πληθυντικό, ἐνῶ ἔχουνε στὸν ἑνικό τους *ι*. Σὰ διαλέγεις, δὲ διαλέγεις ἕναν τύπο μονάχα· τὸν ἀκολουθεῖ ἀλάκαιρο ἀσκέρι. Ἔρχεται κατόπι του καὶ ἡ *σειρά*. Ἡ ὀνομαστικὴ *ἀθρωπότη* μοῦ φαίνεται ἁπλότερη καὶ μένα, μοῦ στρέγει περισσότερο ἀπὸ τὴν ὀνομαστικὴ *ἀθρωπότητα*· σπουδαῖο μάλιστα ποὺ εἶναι ἡ κατάληξη δημοτικώτερη, γιατὶ ὁ λαὸς *γιότη* ξέρει, δὲν ξέρει *γιότητα*. Ἡ κατάληξη *-τητ-α*, καθάριος δασκαλισμός, ἀπὸ τὶς λέξες ἐκεῖνες ποὺ φτειάνουμε ἥσυχα στὸ γραφεῖο μας, ὅπως εἴδαμε πιὸ ἀπάνω καὶ τὸν *Παρθενώνα*. Ἡ *ἀθρωπότητα* ὅμως καλήτερη· μόνη ἀφτὴ σοῦ δίνει καὶ πληθυντικό, *ἀθρωπότητες*, *πιθανότητες*, *φαρδύτητες* κτλ., γιατὶ *ἀθρωπότες*, *φαρδύτες*, κάπως δύσκολο νὰ γράψουμε· ταιριάζει στὰ τέτοια νὰ φανοῦμε καὶ συβιβαστικοί· τὸ εἴπαμε κιόλας, τὸ θυμίζουμε καὶ πάλε· « ὅταν ἡ καθαρέβουσα συνηθίζει κανέναν τύπο ποὺ εἶναι, ποὺ ξέρουμε πὼς εἶναι δημοτικός, σωστὸ καὶ μεῖς νὰ παραδεχτοῦμε τὸν ἴδιο, ἀντὶς νὰ παραγυρέβουμε ἄξαφνα δημοτικώτερους τύπους », ὅπως λένε τὰ *Ρ. κ. Μ.*, Β΄, σ. 2. Ἡ ἀρχὴ ἀχαμνὴ δὲν εἶναι· δὲν πειράζει νἄχουμε πλάγι πλάγι μὲ τὴν *ἀθρωπότητα* καὶ τὸν κανονικὸ πληθυντικὸ τῆς *γιότης*, ποὺ ἄξαφνα μπορεῖ νὰ τονὲ χρειαστοῦμε, *οἱ γιότες* (ἄλλο *τὰ γιάτα*), γιατὶ ἐδῶ τὸν τύπο ἐσὺ δὲν τὸν ἔφτειασες, τὸν ἔμαθες ἀπὸ τὸ λαὸ καὶ τὸν κλίνεις καθὼς θὰ τὸν ἔκλινε κι ὁ λαός. Ἐσὺ διάλεξες μονάχα, διάλεξες γιὰ νὰ κάμῃς γραμματικὴ ὅσο γίνεται πιὸ ἔφκολη, ὅσο γίνεται πιὸ χρήσιμη στὰ παιδιά.

Digitized by Google

40.

Ντόπια καὶ κοινή.

Σὲ κάμποσα ὅμως πρέπει νἄχουμε τὸ νοῦ μας, μήπως ἡ καθαρέβουσα μᾶς τὰ στρεβλώση, ἐπειδὴ τοῦ λόγου της δὲν ξέρω πῶς τὰ καταφέρνει, μὰ πάντα ἢ τὰ χαλνᾷ ἢ τἀδυνατίζει καὶ τἀῤῥωστίζει κάποτες μὲ κάτι *ε*, ὅταν ἐμεῖς δὲν ἔχουμε —λ. χ., *ἐλέγαμε·* ἢ ὅταν ἔχουμε *ο* ἀντὶς *ε*, *ὀμπρός*, *ὄξω*, μᾶς τὰ κάνει ἄνοστα *ἐμπρός*, *ἔξω·* ἢ σοῦ καθίζει ἕνα *ι*, ὅταν ἐμεῖς ἔχουμε τὸ *ε* — *πλερώνω*, *ξερός*, ποὺ ἡσυχία δὲ βρίσκει ὥςπου νὰ τοὺς ξαναβάλῃ τὸ *ι*, *πληρώνω*, *ξηρός·* ἢ θὰ σοῦ γλιστρήσῃ ἕνα *ο*, ἐκεῖ ποὺ ἐμεῖς ἔχουμε *ου*, καθὼς τὸ εἴδαμε καὶ στὰ ῥήματα, ὅπου ὁ σωστὸς τύπος *γράφουνε* — γιατὶ *γράφονε* δὲν ὑπάρχει — ἀπαραίτητο ἀντίχτυπο ἀκούει στὸ πρῶτο πρόσωπο *γράφουμε*, ὄχι *γράφομε*, ποὺ σοῦ τὸ ξεστρογγυλώνει τάχα ἡ καθαρέβουσα. Θυμοῦμαι τί παράξενη ἐντύπωση ποὺ μοῦ ἔδωκε στὴν Πόλη, στὰ 1886, κάποιος φίλος μας μιὰ μέρα ποὺ μοῦ μίλησε γιὰ τὴ *Ῥαιδεστό*. Καὶ περνοῦσε γιὰ δημοτικιστής. Ἀμέσως κατάλαβα τί τρέχει· ὁ ἄθρωπος γύρεβε νὰ μοῦ δείξῃ ἐμένα τὸν Ἑβρωπαῖο, ἐμένα τὸν καθηγητή, πὼς γνώριζε τὸν τύπο τὸν ὀρθό, πὼς δὲν ἔλεγε ἀφτὸς σὰν τοὺς χυδαίους τώραῖο, ἂν καὶ χυδαῖο, *Ῥοδοστό*. Μικραίνανε, στενέβανε τὰ χείλια του, ἐνῶ τὸ πρόφερνε, καὶ τὸ καμάρωνε. Λυπήθηκα τρομερὰ τὴν καθαρέβουσα ἐκείνη τὴ μέρα· τώρα συλλογιοῦμαι καὶ τὴ δημοτική, ποὺ χρέος μας νὰ τὴ γλυτώσουμε ἀπὸ τέτοιες μικροκεφαλιές, μικροπρέπειες καὶ στενοστομιές. Μέσα στὰ γενικὰ καὶ πανελλήνια ποὺ εἴπαμε εἶναι καὶ τὸ *ο* στὸ *ὄξω* καὶ στὸ *ὀμπρός·* δὲν εἶναι καὶ τὰ μόνα στὸ εἶδος ἀφτό· ἀντίλαλο στὴν πρώτη συλλαβὴ βάζει συχνὰ ἡ δέφτερη καὶ σ' ἄλλα φωνήεντα, λ. χ. στὸ κοινό μας τὸ *ἀπάνω* κτλ., κ. *Ῥ. κ. Μ.*,

Digitized by Google

Β'. 169. Παρατηρήθηκε κιόλας πὼς σὰν πάει ὁ ἀντίλαλος ἀπὸ τὴ δέφτερη στὴν πρώτη συλλαβή, δηλαδὴ σὰν ἀγεβαίνει, ἀντὶς νὰ κατεβῇ ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δέφτερη, μ' ἄλλα λόγια, σὰν ἔχουμε ἀπαγώδρομη, ὅπως εἴπαμε, ἠχοταιριαξιά[1], τὸ γενάμενο ἀφτὸ σημαίνει λαὸ ἔξυπνο, λαὸ ποὺ προβλέπει, ποὺ προαισθάνεται, σὰν προτιμᾶτε, ποὺ ὁ νοῦς του δουλέβει, γιατὶ προτοῦ βγάλῃ ἀκόμη τὸ δέφτερο φωνήεντο — ἐπάνω — τὸ νοιώθει κι ἀπὸ τὴν πρώτη συλλαβή, τὸ προφταίνει πρὶν ἀκόμη τὸ ξεστομίσῃ, σοῦ τὸ ταιριάζει ἀμέσως — ἀπάνω — ἐνῶ ἄλλοι λαοί, ἄξαφνα οἱ Τοῦρκοι, μὲ τὴν περίεργη τὴν ἠχοταιριαξιά τους ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δέφτερη συλλαβὴ γιὰ τὰ φωνήεντα καὶ γιὰ τὰ σύφωνα (κ. Ρ. κ. Μ., Β', 337 κι ἀκ.), δείχνουνε ἄργητα στὰ νοερά τους τὰ κινήματα. Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ἂν εἶναι ἀληθινὸ τὸ συμπέρασμα — μήπως κ' ἡ ἄργητα δὲ δείχνει προσοχὴ καὶ μυαλό; — μὰ ὁ νόμος ἀξιομελέτητος, πολύτιμα τἀποτελέσματά του γιὰ τὰ παιδιά, ποὺ ἀπαντοῦνε τὴν ἴδια γλωσσικὴ ἐνέργεια σὲ τύπους διαφορετικούς, κ' ἔτσι κάμποσους τύπους, ποὺ φαίνουνται ξένοι ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλονε, τοὺς συνεδένει πιὸ ἔφκολα τὸ κεφαλάκι τους κ' ἡ γραμματική τους.

Τέτοιους ἀντίλαλους μάλιστα, τόσο περισσότερο τοὺς θέλει τὸ παιδί, μαζί του καὶ τὸ ἔθνος, ποὺ εἶναι γλώσσα του, ὅπου θαρρῶ κι ἂν τὴν ἀκούσῃς[2]. Ἐδῶ συφέρνει νὰ μελετοῦμε καὶ

1) K. *Essai* ρ-λ 295, 335.

2) Γιὰ τὸ ζήτημα καὶ τὰ βιβλιογραφικά του, κ. Krumbacher, *Ein vulgärgr. Weibersp.*, 1905, σ. 413, στ. 9, Dieterich, 19 (ποὺ τὸν ἀνάφερε ὁ Krumbacher, ἔ. μ.), *Et. de philol. néogr.* (1892), σ. 47 (ὅπου βρίσκεται καὶ τὸ ξελαγιάζω, ποὺ δὲν τὸ βλέπω ἀλλοῦ· ἡ λέξη ἀφτὴ δὲν ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὴ φράση, τὸ σκυλὶ ξελάγιασε τὸ λαγό· ἂν ἔβγαζε ῥῆμα ὁ λαγός, θάτανε ξελαγώνω), Thumb, *Ind. Forsch.*, VII (1897) 35 (ὅπου καὶ καλὴ βιβλιογραφία), Kretschmer, *Lesb.*, 103-106, Ρ. κ. Μ., Β', 24, σμ. 1, 32 καὶ πρὸ πάντω σ. 169. 1 ποὺ εἴπαμε πιὸ ἀπάνω, γιατὶ ἀποφασιστικὰ τὰ παραδείγματα. Ὁ Hatzidakis, *Einl.*, 330 (κ. Krumbacher, ἔ. μ.) δὲ θέλει τὴν ἠχοταιριαξιὰ — ἐπειδὴ καὶ δὲν τὴ βρῆκε ὁ ἴδιος. Ἀφοῦ ὅμως ἡ λειτουργιὰ γίνεται λουτουργειὰ (Ρ. κ. Μ., Β', 24, 1), τετραφάνερο ποὺ σύνταιριάζεται καὶ τὸ ι, ὅσο κι ἀ δὲν τὸ θέλει ὁ Χατζηδάκης. Ὁ Φιλήντας, στὴν ἀδημοσίεφτη ἀκόμη γραμματική του, ἤβρε καὶ σωρὸ ἄλλα παρόμοια. —

Digitized by Google

τὶς ντοπιολαλιές. Ἀπὸ τὰ διάφορα τὰ ντόπια καταλαβαίνουμε ποιὸς νόμος εἶναι ἢ δὲν εἶναι κοινός. Στὴν Ἅγια Μάβρα, ἕνας χωρικὸς μοῦ εἶπε μιὰ μέρα τὸ *ἥσυχος* μὲ δυὸ συνεχικὰ *ο*, *ἥσοχος*. Σπουδαῖο τὸ *λάθος*, ἐπειδὴ βλέπουμε πόσο ἀγαπᾷ ὁ Ῥωμιὸς τὴν *ἠχοταιριαξιά*, πόσο τοῦ γεμίζει τἀφτί, ἀφοῦ στὸ *ἥσυχος* τὴν εἶχε κιόλας μὲ τὰ δυὸ πρῶτα *ι* (*ἡ-υ*), δὲν τοῦ ἔφτασε ὅμως, τοῦ φάνηκε σὰ βουβή, τὴν ἔκαμε πιὸ ἀνοιχτόστομη ἀκόμη μὲ τὰ δυὸ τὰ *ο*, καὶ πάντοτες ἀπανώδρομη. Ὁ τύπος μᾶς δείχνει κι ἄλλο κάτι, πὼς δὲν εἶναι ἀνάγκη δηλαδὴ νὰ συνταιριάζουνται μονάχα οἱ δυὸ πρῶτες συλλαβές, ἡ δέφτερη μὲ τὴν πρώτη, συνταιριάζεται κ' ἡ τρίτη μὲ τὴ δέφτερη. Καὶ ποιὸ τὸ συμπέρασμα; θὰ ῥωτήσῃ ὁ σοφιστής. Ἡ δὲ θὰ ῥωτήσῃ· παρὰ θὰ τὸ φωνάξῃ πὼς ἐμεῖς ἀποφασίσαμε τώρα νὰ γράφουμε *ἥσοχος*, ἐπειδὴ κ' εἶναι πιὸ κανονικό! Δάσκαλε, φρόνιμα θὰ κάμῃς νὰ μὴ χαλνᾷς τὴ γλώσσα σου· ἐμεῖς δὲ χαλνοῦμε τὴ δική μας· μελετοῦμε καὶ συγκρίνουμε. Γι' ἀφτὸ εἴμαστε καὶ *ἥσυχοι*. Ἀπὸ τὰ ντόπια βγαίνει ξάστερα καὶ τὸ σωστὸ νόημα τῆς κοινῆς, ὁ σωστός της ὁ τύπος. Ἐκεῖ ποὺ ἔχουμε τὰ ἠχοταιριασμένα τὰ κοινά, πρέπει νὰ τὰ φυλάγουμε· φυλάγουμε σὲ μιὰ λέξη, σ' ἕνα *ὄζω*, σ' ἕνα *ὀμπρός*, καὶ σὲ ὅσα συνηθίζουμε στὰ γραφτά μας — ποὺ μπορεῖς, δάσκαλε, καὶ νὰ τὰ διαβάζῃς — φυλάγουμε τύπους ὅπου συγκεντρώνεται ὅλος ὁ ἑλληνισμός.

41.

Νόμος καὶ τρόπος τοῦ νόμου.

Ἡ κοινὴ χρήση, θαῤῥῶ, καὶ τὰ βιβλία μας (κ. λ. χ. τί λέμε στὸ *Ῥω. Θέ.*, Α', 66, γιὰ τὸ *ἐξοχή, ὄζω, ξοχικό*), θὰ

Τὸ δεκοχτῶ — ποὺ ἔπρεπε νάναι δεκαχτὼ — ἀπὸ συνταίριασμα κι ἀφτὸ τοῦ α μὲ τὸ ἀκόλουθο τὸ ο.

Digitized by Google

δείξουνε ποιοὺς ἀπὸ τοὺς συνταιριασμένους τύπους μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ παραδεχτοῦμε, καὶ γι' ἀφτὸ δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ ξετάσουμε τὸ ζήτημα. Ντόπια τέτοιο εἶδος ὑπάρχουνε πολλὰ (κ. *Et. ng.*, σ. 47-50· *Ρ. κ. Μ.*, Β', 24, 1, 169 καὶ 169, 1 κτλ. κτλ.)· *ἀξαπλωμένος, δραπάνι, μαραγκουλία* (=*μελαγχολία*), *ἀλάδι, κλάψαμαρ, ἀρφανός, μαναχός, ὀδῶ* (=*ἐδῶ*), *δροξη, κερεκὴ* (*κεριακή*), *ἔνερο, ἀθροῖποι· λουτουργειά, τσουροῦ· εἴμαρα* (στὴν Πόλη, ἀπὸ μιὰ Πολίτισσα). Ἐμεῖς γράφουμε ὅπως τὰ λένε, γράφουμε δηλαδὴ τὰ γνωστὰ σ' ὅλους, *ἄξαφρα, ἀπάνω, ἀντάμα, ἀγνάρια, ξελαγιάζω, ὄξω, ὀχτρὸς* (κι ἀπὸ κεῖ *ὀχτρητα*), *ὄμορφος, ὀμπρός, τέσσερεις, λουλούδια* (=*λελούδια*), *σουσουράδα*. Γράφουμε κι *ἀξαδέρφη*, προτιμότερη ἀπὸ τὴν *ξαδέρφη*, γιατὶ καὶ μὲ *α* τὴν ξέρουμε ὅσο χωρὶς *α*, πάει ὡραῖα καὶ μὲ τἄλλα. Ἡ καθαρέβουσα μᾶς παίρνει κάποτες ἕνα δυὸ ἀπὸ τὰ δημοτικά μας τὰ κανονισμένα, πότε τὰ μεταφράζει, πότε δίχως αἰτία τὰ χαλνᾷ. Χάλασε *τόμπρός*· τὸ *ἄξαφρα* τὸ μετάφρασε· τῆς κόλλησε τὸ νόημα — τὸ *ἄξαφρα* συχνοσημαίνει *λόγου χάρη* — μὰ νόμισε πὼς ἔπρεπε νὰ τὸ πῇ ἀλλιῶς, κ' ἔτσι βγῆκε τὸ *αἴφνης*, ποὺ κατάντησε ἀηδία. Ἐμεῖς θὰ σεβαστοῦμε τὴ γλώσσα τὴν κοινὴ καὶ τοὺς νόμους ποὺ μᾶς φανερώνει.

Σημαντικὸ εἶναι ὡςτόσο γιὰ τὴ γραμματική μας, γιὰ τὰ παιδιὰ — καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους — σὰν ἀπαντοῦμε κανόνα ποὺ κανόνα ἔχουνε ὡς κ' οἱ ἐξαίρεσές του. Γιὰ τοῦτο, σωστὸ μοῦ φαίνεται νὰ πληθαίνουμε στὰ γραφτά μας τοὺς τύπους ὅπου τὸ *ἄτονο ι* (*ι, η, υ, ει, οι*) μὲ κατοπινὸ *ρ* γίνεται ἄτονο *ε*[1]· παίρνουμε πρῶτα πρῶτα, ἐννοεῖται, τὰ γνωστὰ δημοτικὰ

1) Ἀσυλλόγιστα ὅλους διόλου καὶ βιαστικὰ ὁ κ. Hatzidakis (*Einleitung*, 333), χωρὶς κἄνε νἀναφέρῃ τὰ κυριώτερα τὰ παραδείγματα, πάει κι ἀνακατώνει τὸ νόμο τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ι μὲ κατοπινὸ ρ καὶ τὸ νόμο τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ι μὲ κατοπινὸ λ, ποὺ μήτε κοινὸς εἶναι σὰν τὸν πρῶτο μήτε τὴν ἴδια δύναμη ἔχει. Καμώνεται δηλαδὴ πὼς κ' οἱ δυὸ νόμοι στέκουνε στὸ ἴδιο ποδάρι, γιατὶ ἐμεῖς κι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀρχή, προσέξαμε, ὅπως τὸ ἤθελε ἡ γλώσσα,

Digitized by Google

καὶ κοινά μας *ἀγιοκέρι, ἀ(r)θερός, ἄχερο* (περιττὸ λοιπὸν τὸ *ἄχιουρο*)[1], *γεράζω, γεράματα, γέρνω* (*γύρω*, ἀπὸ τὸ ἄτονο *ἔγυρα*), *γερός, δέρνω, θεριακή, θεριέβω, θεριό, καλντερίμι* (τὄχει μὲ ὡραῖο μεταφορικὸ νόημα ὁ Παλαμᾶς, *Ἀσ. Ζ.*, 30), *κερέριος, κερί, κέριος* (ἀπὸ τὸ *κερί*, ποὺ εἶναι ἄτονο), *κερνῶ, κερόπητα, κερώνω, κύπερη* (ἀπὸ *κυπειρὶς* × *κύπειρον*, δηλαδὴ ὁ τόνος ἀπὸ τὸ *κύπειρον* κ' ἡ θηλυκὴ κατάληξη ἀπὸ τὴν *κυπειρίς*), *λυγερή, λυγερός, μάγερας, μαγερειό, μαγέρισσα* (ξαιτίας τοῦ *μάγερας*), *μερί, μερμήγκι, μερσινιὰ* ἢ *μερτσίνα* (πιὸ κανονικὸ λοιπὸν ἀπὸ τὴ *μυρτιά*)[2], *μπερμπάντης* (ἰταλ. *birbante*), *νερό, νοσερὸς* (Βλάχου Λεξ.), *ξεράτι* (ἀπὸ τὸ τούρκικο *tatirat*, τοῦ Χατζηδάκη, κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 335), *ξερός, ξερύχι* (*ὀξυρύγχι*), *πιτερίδες, πίτερο* (*πίτουρο*, Καρκ. *Ἀρχαιολ.*, 130· μὰ περιττό), *πλερώνω* (καὶ *πλέρωσα*), *σερβανὶ* (τὸ τούρκικο εἶναι *chirvani*, μὲ *i*), *σερμαγιά, σερματέριος, σερτάρι, σερτή, σιδεριὰ* (*Νουμᾶς*, 137, σ. 7, στ. 3, ἐπ.), *σίδερο, σιδερώνω* (καὶ *σιδέρωμα*), *σκαντζόχερος, στερέβω* (*ἀστέρεφτος*), *τρελός*[3], *τυχερός, χερομέρι, χερόφτια* (*χερόχτια*, Ταγκ., *Ζ. κ. Π.*, 53). Ὄξω ἀπ' ἀφτά, παραδεχτήκαμε ἢ τουλάχιστο νόμισα φρόνιμο νὰ παραδεχτῶ καὶ κάτι ἄλλα, ἢ ποὺ τἄκουσα ὁ ἴδιος, μὰ ποὺ ἴσως πολὺ συνηθισμένα δὲν εἶναι, ἢ ποὺ γρα-

στὸν πρῶτο, κι ὄχι στὸ δέφτερο. Προσωπικοὶ λόγοι σὲ ἀντικείμενα ἐπιστημονικά, ποὺ χαλνοῦνε καὶ τὴ γλωσσολογία τοῦ γλωσσολόγου κ. Hatzidakis. Προσοχὴ σὲ τέτοια μέθοδο ποὺ εἶναι ἀπ' ὅλες ἡ πιὸ ἀμέθοδη, ἀδύνατο νὰ δώσῃ ἀναγνώστης σοβαρός.

1) Ἡ βέργα ἐδῶ δὲν ταιριάζει, γιατὶ ἀφτὴ ἔγινε, ὄχι ἀπὸ τὴ *virga*, μὰ σίγουρο ἀπὸ τὴ *verga*, ὅπου εἶναι τὸ *e* κανονικὸ (κ. H. Schuchardt, *Vokal. d. vulg. lat.*, τ. Β', 1867, 58), ἐνῶ ῥωμαϊκὰ εἶναι τονισμένο τὸ ε. Λοιπὸν ὁ Hatzidakis (*Einl.* 333) τὸ βάζει ἀπρόσεχτα μαζὶ μὲ τἄτονα ποὺ ἀραδιάζει.

2) « Ἡ λέξη μυρκειὰ λέγεται δῶ μὲ ε μερκιὰ — ἔτσι ὀνομάζεται κάποιο λιμανάκι, ἴσως γιατὶ, μοῦλεγε κάποιος, εἶχε ἄλλοτες ἐκεῖ μερκιές. Τότες, μυρκιὰ μὲ δυὸ ι συνεχικὰ [κ. π. κ.] καὶ μερκιά. » Γράμμα Σπ. Ἀναστασιάδη, 2/II/06, Λέρο.

3) Ἀπὸ τὸ τρηρός, κ. Ἡσύχιο, λ. « τρηρόν· ἐλαφρόν· » λοιπὸν τρελός, ἀπὸ ξέμοιασμα· ὡραία ἐτυμολογία ποὺ τὴ διάβασα στοῦ Φιλήντα.

Digitized by Google

φήκανε ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ἢ ποὺ ταιριάζουνε μὲ τοὺς προηγούμενους ἢ ποὺ λέγουνται καὶ δὲν καθιερωθήκανε ἀκόμη· *ἄπλερος* (Παλαμᾶς, *Ἀσ. Ζ.*, 93, *ἄπλερη*, 200), *ἀφερημάδα* κι *ἀφερημένος* (ποὺ μερικοὶ ἄδικα τὰ γράφουνε μὲ *αι*, *ἀφαιρ.*, ἐνῶ εἶναι ἀπὸ τὸ δασκάλικο *ἀφῃρημένος*· ὁ *διαιρεμένος* ἄλλο πρᾶμα, μορφωμένο κατεφτείας ἀπὸ τὸ *διαιρῶ*, *ποτεμένος*, *σχωρεμένος* κτλ.), *ἐργόχερο* (Καρκ. *Ἀρχαιολ.*, 168· μαζὶ μὲ τὸ *ἐργόχερο* καὶ τὸ *πρόχερος* — *πρόχερα βιβλία*, *πρόχερο πλοῦτο*, κ. π. ἀ. σ. 118 — καὶ τὸ *χερόγραφο* καὶ τὸ *μεταχερίζουμαι*, *χεροκροτῶ*, *χεροκομία*, ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ *χεριοῦ* ἔρχουνται περίφημα· τὸ *χερόγραφο*, κι ὁ Καρκαβίτσας τὸ γράφει· ἔχουμε κ' ἕνα ὡραῖο ῥῆμα, τὸ *ἀποχερίζω*, *ἀποχερίζω τὸ ψωμί*, δηλαδὴ ἅμα ζυμώθηκε τὸ ψωμί, παίρνουμε ἀρκετὸ ζυμάρι καὶ *τἀποχερίζουμε* γιὰ νὰ τὸ βάλουμε στὴν πινακωτή. Ὁ Δροσίνης μοῦ ἔλεγε στὴ Θεσσαλία πὼς καὶ μεταφορικὰ συνηθίζεται *ἀποχέρισα τὸ βιβλίο μου*· τὸ *χερούργημα* ὅμως κι ὁ *χειροῦργος* σὰ νὰ μὴ γίνεται ἀκόμη νὰ στερηθοῦνε τὸ *ει* τους· καιρὸς δὲν εἶναι ποὺ τἄχουμε), *ζωεράδα* (ὑπάρχει καὶ *ζωερός*, *Νουμᾶς*, 135, 7, 2, τοῦ Κ. Θεοτόκη· τὸ βάζει ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης παντοῦ· στὸ *Ταξίδι μου* ἀκόμη δὲν τἄλλαξα· *ζωηρὸς* λέμε στὴν Πόλη, τὸ λένε καὶ στὴν Ἀθήνα, ξαιτίας τοῦ τόνου τῆς ὀνομαστικῆς *ζωή*, ποὺ ὁ *ζωηρὸς* τὴ θυμίζει, ἐνῶ ἡ *ζωεράδα* στέκει κάπως πιὸ μακριὰ στὴν ἀντίληψή μας), *ἠχεράδα* (τοῦ Φιλήντα), *ἠχερός*, *κερὰ* (κανονικός, ὡραῖος τύπος ποὺ συνηθίζεται σὲ πολλὰ μέρη, πάγκοινος στὴ Χιὸ καὶ ποὺ πρέπει μάλιστα νὰ τὸν παραλάβουμε, γιατὶ πάει μὲ τὴν *κεράτσα*, τὴν *κερατσιὰ* ἢ *κερατσιτσιὰ* — πολίτικο τὸ δέφτερο — μὲ τὴ *γοικοκερά*, *γοικοκερέβω*, *γοικοκερειό*· τὴν ἔχει κι ὁ Thumb, *Handb.*, σ. 10· κ. καὶ S. Portius (ἔκδ. 1889), σ. 97, 2), *κεριακὴ* (ἀπὸ παιδὶ στὴν Πόλη, ἔτσι τὸ ξέρω· κ. Πολίτη, *Παράδ.*, Α', 425, *ἀΐα Κεργιακή*· στὴ Χιό, καὶ σὲ πολλὰ νησιά, μὲ τὸ *ε* πάντα), *κλε-*

Digitized by Google

ρογομιά, *κλερογόμος* (ποὺ ἀκούγουνται), *ξεμυστερέβουμαι* (Ταγκ., *Ζ. κ. Π.*, 44· ποτέ μου ἀλλιῶς δὲν τὄβαλα), *περεσία*, *περέτης* (ἀθηναϊϊκα), *περπολικὸ* (*Νουμᾶς*, 137, 4, 1· δὲ θὰ πῇ ὅμως πὼς ἐξωρίσαμε τὸ *πυροβολικό*, ποὺ εἶναι δασκάλικο), *πλεροφορία* (*πλεροφορίαν*, *Χρον. Μορ.*, ἔκδ. J. Schmitt, στ. 400 P), *πλεροφορῶ* (καθὼς κι ὁ *ἄπλερος*· ἀνάλογο καὶ μὲ τὸ *πλερώνω*· γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους καὶ *συμπλερώνω*), *σκλεράδα*, *σκλεραίνω*, *σκλερόφλουδα* (φροῦττα), *Ζ. κι Α.*, 29 (κ. πιὸ κάτω), *φιλάργερος* (κ. πιὸ κάτω), *χερότερος* (κ. Thumb, *Handb.*, σ. 5)· ἐννοεῖται, μποροῦμε κάποτες πολὺ ἔφκολα νὰ συμμορφώσουμε καὶ κάμποσους δασκαλισμοὺς μὲ κάποιους τύπους ἀπ' ἀφτοὺς ποὺ καταλογίσαμε· τὰ *γεράματα*, τὸ *γεράζω*, λ. χ., μᾶς δίνουνε τὸ δικαίωμα νὰ γράφουμε *γεραλεος*, ἂν τὸ χρειαστοῦμε, *γερατεῖα*, *γεροκομεῖο*, *γεροκομῶ*, *γεροτρόφος*, *γεροτροφιὰ* (πιὸ σωστὸ δημοτικὸ θἄτανε *γεροθρόφος*, *γεροθροφιά*, ἐπειδὴ *θροφή*, *θρέφω*, *θραφῶ* εἶναι τὰ καθάρια δημοτικά, κ. *Mém. Soc. Ling.*, IV, 303-4) κτλ. κτλ. Τὸ μέτρο καὶ ἡ πράξη θὰ μᾶς δείξουνε καὶ τἄλλα.

42.

Ὅλα δὲν ἀκούνε τὸν κανόνα.

Ὑπάρχουνε ὅμως κ' ἐξαίρεσες ἀρκετές. Ἂς τὶς ἀραδιάσουμε καὶ τοῦτες· *ἄγκυρα*, *ἄμοιρος* (*κακόμοιρος*, *καλόμοιρος*), *ἄπειρος*, *Ἀργυρή*, *ἀργυρός*, *ἀργυρώνω*, *ἀστηρός*, *βιβιρίζω*, (Murnu, *Rum. Lehnw. in neugr.*, 1902, σ. 23), *βιράρω*, *Βιργινία*, *βιστιρίζω*, *βιστιρῶ* (*Δελτ. ἱστ. κ. ἐθν. ἑτ.*, Ϛ', 431, σμ. 29), *βούτυρο*, *βυρσιά*, *γυρέβω*, *γυρίζω*, *γυρισμός*, *γυριστός*, *γυρτός*, *ἔγυρα*, *ἔδειρα*, *εἰρήνη*, *ἐπιχειρήματα*, *ἔσυρα*, *Ἤπειρο*, *κατσιρτίζω*, *κηρύχνω*, *κυρία*, *κυριέβω*, *κυρτός*, *κυρ-*

Digitized by Google

τώρω, λυπηρὸς (κ. *λυπερός, Νουμά,* 163, σ. 10, στ. 2, καὶ *Ἄστυ,* 29 τοῦ Σταυροῦ, 1905, 1, 5), *μάρτυρας, μιρὶ* (*τὸ μιρὶ τὰ πῆρε, τὸ μιρί,* δηλαδὴ πρᾶμα τῆς *κυβέρνησης,* τὸ *δημεμέρο,* κ. *Δελτ. τ. ἱστ. κ. ἐθν. Ἑτ.,* ς' (1904) 334), *μοιραδικὸ* (*Νουμᾶς,* 137, 3, 2 ἐπ.), *μοιράζω, μοιρασιά, μυρίζω, μυρικιά*[1], *μυριόπλουτος* (κι ὅλα τἄλλα μὲ τὸ *μυριο-*), *μυρσίνη* (μπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ καὶ *μερσίνη,* μὰ δὲν τὸ ξέρω· στὸ τούρκικο *mirsîn,* κ. Barbier de Meyrand, II, 752, ἔμεινε τὸ ῥωμαΐικο τὸ *ι*), *μυρωδιά, μυστρί, μυστριά, μυστρίζω, ὄνειρο, πειράζω, πατιρντί, πατιρντιτζοῦ* (κ. *Νουμά,* 191, 26 Μάρτη, 1906, 9, 2 ἐπ., τοῦ Ἀ. Γεωργιάδη), *πιρούνι, πονηρός, πυρωμένος, πυρώνω* κτλ., *πυροβολικό, σειρά, σειρήτι, σιρίγκα, σιρίκι* (Πολ. *Γαμ. σύμβ.,* 171), *σιρόπι, σκυρτός, σκληρὸς* (κ. πιὸ κάτω), *σμυρίλλι* (καὶ *σμερίλλι*), *σπυρί, σπιροῦνι, στηρίζω, σφυρί, σφυρίζω* (*σφυριγματιὰ* κτλ.), *συγυρίζω, τηράζω, τηρῶ, τιράντα, τιριτίζω, τιρτίρι, τριγυρνὸς* (*τριγυρινός, τριγυρνά, τριγυρνῶ· τὰ δέντρα τὰ τριγυρνά, Ζ. κι Ἀ.,* 170· λένε καὶ *τριγερνά*), *τσιρίζω, τσιριμόνια, τολμηρός, τυραννῶ, τυραννία, τυρβάζω* (τυχαίνει νὰ τὸ γράψουμε, μὰ... σπάνια), *τυρί, τυρινή, τυρόγαλα, ὑδράργυρος, φιρφίρι, φιλαργυρία, χηρεβάμενος* (Λάρισσα), *χηριὸς* (κ. π. κ.), *χοιρινά, ψιψιρίζω.*

Τί λόγο ἔχουνε ἀφτά ; Ἔχουνε ὅλα τους θαῤῥῶ ἢ τὰ περισσότερα.

Πολλὰ εἶναι δασκαλισμοί, κ' ἔτσι βαστοῦνε ἀκόμη τὸ *ο* ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα, ὅταν τῆς τὰ δανιζούμαστε· *ἄπειρος, ἀργυρός, ἀργυρώνω, ἀστηρός, εἰρήνη* (ἔχει ὄνομα κύριο, *Ἐρήνη* κ' *Ἐρή*), *κληρικός, κυρτός, κυρτώνω, λυπηρός, μάρτυρας, μυριόπλουτος* κι ὅλα τὰ *μυριο-, πονηρός, πυρωμένος, πυρώνω, πυροβολικό, σειρά, σκληρός, τολμηρός,*

1) Κ. π. ἀ. σ. 185, σμ. 2.

Digitized by Google

τυραγγία — ἔτσι καὶ τὸ *τυραγγῶ*, *τυρβάζω*, *ὑδράργυρος*.

Μερικὰ θέλουνε ἰδιαίτερη ξέταση· τὸ *κυρτὸς* καὶ τὸ *κυρτώνω* λέγουνται καὶ μὲ τὸ *ε*, *κερτὰ στοιχεῖα*, δηλαδὴ τυπογραφικὰ ποὺ *στρωτὰ* δὲν εἶναι (στὴ Σύρα)· λοιπὸν μποροῦμε νὰ τὸ προτιμήσουμε· ὁ *σκληρὸς* σὰ νὰ μὴν εἶναι ἀκέριο δημοτικό· τὸ καθαφτὸ δημοτικὸ μοιάζει νὰ εἶναι *γτοῦρος*, *ξέγο* ποὺ σώζει τὸν κανόνα καὶ ποὺ τὸ λέει πολὺ ὁ λαός· λέει ὅμως καὶ *σκλεράδα*, ποὺ τὄφτειασε ἀπὸ τὸ *σκληρός*, γιὰ τοῦτο καὶ τὸ κανόνισε, κι ὅπως συχνοτυχαίνει, κανόνισε μόνο τὸ παράγωγο, ξεχνώντας τὴν παραγωγή· σ' ἕνα μεσαιωνικὸ κείμενο (Cypr. 76, 10) βρίσκεται καὶ *σκλεροσύνη*· θὰ βρίσκεται καὶ *σκλερὸς* — ποὺ ὡς τώρα δὲν *τόλμησα* νὰ τὸ γράψω καὶ μπορεῖ νἄχω ἄδικο, ἀφοῦ δὲ μοῦ κοστίσανε τὰ *σκλερόφλουδα* (κ. π. ἀ. σ. 187)[1].

Κι ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ *τόλμη*, ὁ *τολμηρὸς* στὴ γλώσσα μας δὲν κάνει· κάνει ὁ *τολμητερὸς* ποὺ *ι* μὲ κατοπινὸ *ρ* δὲν ἔχει. Ἔτσι κι ὁ *λυπητερός*, ποὺ εἶναι τὸ καθαφτὸ δημοτικό μας. Ὁ *ὑδράργυρος* λέγεται καὶ *γιάργυρο*· μὰ θαῤῥῶ πὼς πρέπει νὰ κρατήσουμε τὸν *ὑδράργυρο*, σὰν ὅρος ἐπιστημονικὸς ποὺ εἶναι. Ἀφτὸς ὅμως θὰ λέγεται κ' *ὑδράργερο*, δὲ γίνεται.

43.

Μοιάζει πὼς δὲν ἀκούνε νόμο κι ὡςτόσο ἀκούνε δικό τους.

Ἄλλη σειρὰ θἀνοίξουμε τώρα μὲ κάτι ἄλλους δασκαλισμοὺς ποὺ ἂν καὶ φαίνουνται ἀνώμαλοι, δὲν εἶναι ὅσο φαί-

1) « Στὴν Ἀρτάκη λέμε σκλερὸ εἰδικὰ γιὰ τὸ ζυμάρι ποὺ δὲν ἔφαγε τὸ χρειαζούμενο νερὸ στὸ ζύμωμα.... λέμε καὶ ἀθερὸς = ἀνθηρός, καὶ ἀθέρας = ἀνθήρ. » Γράμμα Φιλήντα, 1 Μάρτη, 1906.

Digitized by Google

νουνται. Παρατηρήστε τοὺς ἀκόλουθους τύπους· *Ἀργυρή, βιρβιρίζω, Βιργινία, βιστιρίζω, βιστιρῶ, Εἰρήνη* καὶ *εἰρήνη, ἐπιχειρήματα, Ἤπειρο, κληρικός, κυρία, κυριέβω, μυριόπλουτος, μυριο-, στηρίζω, συνηρημένα,* ποὺ σὰ νὰ μὴν ὑπάρχῃ μὲ τὸ *ε, συνερημένα, φιλαργυρία*· βλέπετε πῶς ἀφτὰ μοιάζουνε μὲ τὰ δημοτικά μας, *γυρίζω, γυρισμός, γυριστός, κατσιρτιτίζω, κηρύχνω, μιρί, μυρίζω, μυρικιὰ* (κ. π. ἀ. σ. 185, 2· κάποτες ὅμως καὶ *μυρκιά*, κ. π. κάτω), *μυρσίνη* (κ. π. ἀ. σ. 188), *πατιρντί, πατιρντιτζοῦ, σειρήτι, σιρίγκα, σιρίκι, σμυρίλι, σπυρί, συγυρίζω, συρίγγι, συρίκι, σφυρί, σφυρίζω, τιριτίζω, τιρτίρι, τριγυρνὸς* κτλ., *τσιρίζω, τσιριμόνια, τυρι, τυρινὴ* (κ. καὶ π. κ.), *φιρφίρι, χοιρινά, ψιψιρίζω* (κ. καὶ π. κ.). Καὶ σὲ τί μοιάζουνε; Μοιάζουνε στὰ δυό τους τὰ συνεχικὰ *ι*, ποὺ τὸ ἕνα βαστᾷ τὸ ἄλλο καὶ δὲν τἀφίνει νὰ γίνῃ *ε*, ἀκόμα καὶ μὲ κατοπινό του *ρ*, ἢ τουλάχιστο δυσκολώτερα καὶ πιὸ σπάνια τἀφίνει. Γιατὶ πῶς ἀλλιῶς νὰ τὸ ξηγήσουμε ποὺ καὶ στὰ δημοτικά, στὸ *πατιρντὶ* ἄξαφνα, στὴ *σιρίγκα*, στὸ *μιρί*, δὲν ἀλλάζουμε τὸ *ι* πρὶν ἀπὸ τὸ *ρ*; Θὰ μοῦ πῇς, τἀλλάξαμε στὸ *κερὶ* καὶ στὸ *μερί*, γιατὶ καὶ σ' ἀφτὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἴδιος νόμος[1]. Σωστό. Μπορεῖ ὅμως νὰ γενήκανε καὶ τὰ δυὸ σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ *ἀντιλαλιὰ* τῆς δέφτερης συλλαβῆς στὴν πρώτη δὲν εἶχε τόση δύναμη, ἐπειδὴ ἀπὸ ἀντιλαλιὰ μνήσκει τὸ *ι* μὲ κατοπινὸ *ρ*, καὶ καλὰ κάμαμε πιὸ ἀπάνω ποὺ κρατήσαμε τοὺς ἀντίλαλους, ἀφοῦ βλέπουμε πῶς παίζουνε ρόλο στὴ γλώσσα. Ἐμένα μοῦ φαίνεται μάλιστα πῶς παίζουνε σημαντικό. Μᾶς τἀποδείχνει κι ὁ τύπος *μυρμήκα* στὴν Τραπεζούντα (κ. Foy, *Lautsystem*, 99), μᾶς τἀποδείχνει κ' ἕνα *ἐμπυρίζει* (Cypr. 35, 4), στὴν Κύπρο. Μᾶς τἀπο-

1) Τὸ κηρὶ ποὺ γράφει ὁ Χρηστοβασίλης στὴν Ἀγάπη του (Ἀθ., 1906, σ. 50), εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἠπειρώτικα τὸ ἄτονο ε τοῦ κεριοῦ γίνεται ι, δηλαδὴ κιρί, ποὺ καθαφτὸ ἔπρεπε μὲ ι νὰ γράφεται, ὄχι μὲ η, γιατὶ θὰ τὸ νομίζῃ ὁ Χρηστοβασίλης πῶς εἶναι τὸ κηρί, μὲ η.

Digitized by Google

δείχνει πιὸ ξάστερα κ' ἕνας *ξενισμός*. Κάπου ἀνάφερα τὸν τύπο *σιργιάνι*, ποὺ τὸν ἄκουσα στὴ Σαντορίνη (*Essai de gr. hist.* ρ-λ, σ. 305). Παράξενο τὸ πρῶτο *ι*. Τὸ τούρκικο εἶναι *σεϊράν*, ποὺ *ι* δὲν ἔχει. Πῶς δὲν ἔμεινε; Ἰδοὺ θαρρῶ τί ἀκολούθησε. Τὸ *σεϊράν*, τὸ εἶπανε πρῶτα *σεριὰν* ἢ *σεριάνι*, ἔτσι ἀρχίσανε, δηλαδὴ μὲ *ι* τὸ δέφτερο κι ὄχι *ᾳ*, *σεργιάνι*, ὅπως τὸ γράφουμε· καὶ τὸ *ι* ἀφτό, ποὺ εἴτανε φωνήεντο, ἔφερε κι ἄλλο *ι* στὴ θέση τοῦ *ε* τῆς προηγουμένης συλλαβῆς, *σιριάνι*. Ὅταν πάλε τὸ δέφτερο *ι* καταστάλαξε φυσικά του στὸ *ᾳ*, δὲν ξεχάστηκε τὸ πρῶτο καὶ γιὰ τοῦτο μοῦ τὄλεγε πάντα μὲ *ι* ὁ Σαντορινιός[1]. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νομίζω πὼς λέμε καὶ *βυρσιά*, καὶ *κυριέβω* (=*κυργέβω* ἢ *κυρᾳέβω* ἢ *κυρᾳέβω*, μισὸ τὸ *ι*, ὅπως τὸ λέμε καὶ στὸ *χρειάζουμαι*, σπάνια μὲ καθαφτὸ *ᾳ*, *χρᾳάζουμαι*), καὶ *μυριόπλουτος* (=*μυργιόπλουτος* ἢ *μυριόπλ-* κτλ.), καὶ *χηριὸς* (=*χηργιὸς* ἢ *χηρᾳὸς* κτλ.)[2], ἂν καὶ συνηθίζεται, μὰ πιὸ σπάνια, ὁ *χεριός*. Ἔτσι μάλιστα μποροῦμε νὰ κρατήσουμε κάμποσους δασκαλισμούς, σὰν τὸν *κληρικό*, χωρὶς νὰ μᾶς πειράζῃ. Βλέπω μερικοὺς φίλους μας ποὺ γράφουνε *μεταχειρίζουνται* (δυὸ *ι* συνεχικά). Τί νὰ σᾶς πῶ; Ἴσως ἔχουνε δίκιο. Ἐγὼ μὲ *ε* τὸ γράφω ἀπὸ συνήθεια. Μὰ πὼς ἔχει νὰ πῇ ὁ *ἀντίλαλος*, δὲν εἶναι ζήτημα, γιατὶ ὁ *φιλάργερος*, ἄξαφνα, ὑπάρχει καὶ γὼ ἀπὸ παιδὶ μὲ *γε* τὸν ξέρω· μὰ δὲν ξέρω *φιλαργερία*, *φιλαργυρία* τὄχω πάντα μου ἀκουστά, κ' ἡ διαφορά τους ἴσια ἴσια ποὺ ὁ *φιλάργερος* ἔχει ἕνα *ι*, ἐνῶ ἡ *φιλαργυρια* ἔχει δυό.

Δυὸ ἐξαίρεσες καὶ μεῖς εἴδαμε ὡς τώρα, βρήκαμε μοῦ φαίνεται καὶ τὸ λόγο τῆς καθεμιᾶς. Νά κ' ἡ τρίτη· ἀπὸ τοὺς

1) Τὸ βλέπω τώρα καὶ στὸ Νουμὰ (165, σ. 2, στ. 3 καὶ σ. 3, στ. 1) γραμμένο συριάνι καὶ συριανάει. Δὲν ξέρω ἀπὸ τί τόπο εἶναι κεῖνος ποὺ ὑπογράφει Κάπιος (εἶναι ὁ φίλος μας Ἠλίας Στάβρος, ἀπὸ τοὺς Κορφούς).

2) Ὁ χηρεβάμενος τῆς Λάρισσας (κ. πιὸ ἀπ. σ. 188), ποὺ ἀλλοῦ δὲν τὸν ἄκουσα, μὲ ι (η), γιατὶ ἀκόμη καὶ νὰ εἶταν ε, θὰ γινότανε ι στὴ Θεσσαλία.

Digitized by Google

τύπους ποὺ ἀραδιάσαμε πιὸ ἀπάνω, μερικοὶ τονίζουνται, σὰν τοὺς κλίνεις, στὸ *ι*, ποὺ ἴσως γι' ἀφτὸ ξαναγίνεται *ι* ὁλοένα, δηλαδὴ δὲν προφταίνει νὰ γίνῃ *ε*, ἢ γίνεται καὶ ξεγίνεται. Λ. χ., ἐκεῖ ποὺ πᾶς νὰ πῇς *γερέβω*, ἄξαφνα λὲς κ' ἕνα *γύρεβα*· τὸ *γύρεβα*, ὅπου εἶναι τονισμένο τὸ *ι*, βαστᾷ καὶ τὸ ἄτονο ἀπὸ ἀναλογία κ' ἔτσι μνήσκει τὸ *ι* στὸ μνημονικό μας. Γιὰ τοῦτο πιθανὸ νὰ συνηθίζεται τὸ *ὀλόγυρα* περισσότερο ἀπὸ τὸ *ὀλόγερα*· τὸ πρῶτο πάει καλήτερα μὲ τὸ *γῦρο*. Τέτοια κάμποσα· *ἔγυρα, ἔδειρα, ἔσπειρα, ἔσυρα*, ξαιτίας τοῦ *γύρω, δείρω, σπείρω, σύρω, γῦρε, δεῖρε, σπεῖρε, σύρε* (ἴσως γι' ἀφτὸ καὶ *συρτὰ* καὶ *συρτὸς*) κτλ., ὅσο κι ἂν ὑπάρχει *γέρνω, σπέρνω, σέρνω, μοιράζω, μοίρασα, ὄνειρο, ὀνείρου, ὀνείρατα, πειράζω, πείραζα, πείραξε, πείραξα, τηράζω, τήραξα, τηρῶ, τήρησα* κτλ. Κατόπι, πολὺ πιθανὸ νὰ συμμορφωθοῦνε κι ἀφτά, ὅπως συμμορφωθήκανε τὸ *πλερώνω, γεράζω*, ποὺ λέγουνται μάλιστα μὲ τὸ *ε* ἀντὶς *ι* τονισμένο, *πλέρωσα, γέρασα*. Δὲ μοιάζει ὅμως νὰ συμμορφωθήκανε ἀκόμη, παρὰ ποὺ καὶ ποὺ σὲ ντοπιολαλιές. Θὰ τὸ δοῦμε παρακάτω.

44.

Μὲ τάσυμμόρφωτα τί θὰ γίνῃ;

Ἔχουμε κι ἄλλα ποὺ ἀσυμμόρφωτα συνηθίζουνται στὴν κοινὴ χρήση, χωρὶς νὰ καλοβλέπουμε τὸ λόγο· *ἄγκυρα, ἄμοιρος* (*καλόμοιρος, κακόμοιρος*), *ἁρμυρός, βιράρω, βούτυρο, μοιραδικό, μοιρασιά, μυρωδιά, πιρούνι, σιρόπι, σπιρούνι, τιράντα, τυρόγαλα*. Δέκα, δεκατέσσερα ὅλα μαζί.

Μερικὰ ὑπάρχουνε καὶ μὲ τὸ κανονικὸ τὸ *ε*, γιατὶ ἀφτὸ ἀκούγεται δῶθε κεῖθε καὶ σὲ κάποια ῥήματα ποὺ καταλογίσαμε καὶ στὶς λέξες ποὺ συνηθίζουνται ἀσυμμόρφωτες, λ. χ.

Digitized by Google

ἕνα *γερέβω*, ποὺ τὸ ξεσήκωσα στὴν Πάρο καὶ προτήτερα στὴ Χιὸ (*Et. ng.*, 49, 2· σημείωση δική μου), ἕνα *βούτερο* στὴν Τραπεζούντα (Foy, *Lautsystem*, 99)· ὡς κι ἀπὸ ἕναν Ἀθηναῖο ἔμαθα τοὺς ἀκόλουθους τύπους, *μεράζω*, *Ἠπερώτης*, *σερὰ* (=*σειρά*), *περάζει*, *Κέρκερα*, *ἀφστερός*, *ποστερίξεις*, (=*ὑποστηρίξεις*, οὐσιαστικὸ) κ. *Et. ng.*, 216. Ἔβαλα μάλιστα στ' *Ὀνειρο τοῦ Γιαννίρη* (σ. 337) ἕνα *μεράση* τῆς Ἁγιᾶς Μάβρας, ὅπου καὶ μοῦ τὸ εἶπανε· μὰ τὄβαλα ἔτσι, γιὰ νὰ ξέρουμε πὼς κι ἀφτὸ ὑπάρχει, ὄχι τάχα μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τὸ παραδεχτοῦμε μιὰ γιὰ πάντα. Τὸ *μεράζω* σὰ νὰ πηγαίνῃ πιὸ συντροφικὰ μὲ τὸ *μέρος* παρὰ μὲ τὴ *μοῖρα* καὶ γιὰ τοῦτο δὲ συφέρνει· πρὶν ἀπὸ τ' *Ὀνειρο τοῦ Γιαννίρη* (1897), δὲν τἀγνοοῦσα κιόλας πὼς δικιολογιέται τὸ *ι* τοῦ *μοιράζω* ἀπὸ τὸ *μοίρασε*, *μοίραζα*, *μοίρασα* (κ. *Et. ng.*, 1892, 49, 2). Καὶ τότες δὲν πειράζει πιὰ τὸν κανόνα· ἔχει κι ἀφτὸ γενικὸ κανόνα δικό του.

Γιὰ τἄλλα, πρέπει νὰ δοῦμε. Βέβαια πὼς ἂν τὸ *βούτυρο* ἔγινε *βούτερο* στὴν Ἀθήνα ἢ στὴν Πόλη, καθὼς ὑποθέτω, καλὸ νὰ μπῇ κι ἀπὸ τώρα στὸ ψωμάκι μας τὸ δημοτικό. Εἰδεμὴ προσμένουμε, γιατὶ στὰ τέτοια χρειάζεται πομονὴ καὶ ὁ κανόνας σὲ μᾶς δὲν κατάντησε διόλου μανία, ὅπως μιὰ φορὰ στοὺς δασκάλους μὲ τοὺς ἀττικισμοὺς τοῦ κ. Κόντου ἢ μὲ τὶς *Ἀπόκρεω* καὶ μὲ τὸ *βαρέλλιον* ποὺ μᾶς τὰ κανονίζουνε, ὥςπου νὰ μᾶς σκοτώσουνε τὴ γλώσσα. Θέλει μέτρο ἡ δουλειά. Θέλει παρατήρηση, γιὰ νὰ συβιβάσῃ τὸν κανόνα μὲ τὴ συνήθεια τὴν κοινή. Λοιπὸν ἂς ῥίξουμε μιὰ στερνὴ ματιὰ στὶς δέκα ἢ δεκατέσσερεις ἐξαίρεσες τοῦ κανόνα· ἡ *ἄγκουρα*, ποὺ ἀρχίζουμε κιόλας νὰ τὴ γράφουμε (κ. Ταγκόπουλου, *Ζ. κ. Π.*, 76), μοιάζει νὰ εἶναι ὁ καθαφτὸ δημοτικὸς τύπος, καὶ πάει ταίρι ταίρι μὲ τὸ *ξουράφι*, ποὺ καὶ τοῦτο θἄπρεπε τάχα νὰ λέγεται *ξεράφι* (*ξυράφι*), πρᾶμα ποὺ δὲ γίνεται. Ἂς παραδεχτοῦμε λοιπὸν τὸ *ου* καὶ γλυτώνουμε. Δὲ γλυτώνουμε ὅμως

Digitized by Google

μὲ τἄλλα. Τὸ *πιρούνι* μᾶς τὸ κάνει πεῖσμα[1], ὅσο κι ἂν ἔχουμε *περογιάζω* (ἡ ψύχρα τὴν *περόγιασε*, *Νουμᾶς*, 137, 8, 1 ἐπ. τοῦ Ἔξαρχου), ὅσο κι ἂν εἶναι κανονικὸ τὸ πρωτότυπο (*περόγη*), ὅσο κι ἂ συγγενέβει τὸ νόημα μὲ τὸ *πέρασα*, *περνῶ*![2] *Τόνειρο* πάλε ἀδύνατο νὰ τἀλλάξουμε, κι ἂς λένε *εἴνορο* ἢ *ἔνερο* σὲ δυὸ τρεῖς ντοπιολαλιές· τὸ *ι* τῆς κοινῆς στηρίζεται καὶ σὲ νόμο φυσιολογικό, ποὺ ἀλλοῦ δοκιμάσαμε νὰ τὸν ξηγήσουμε (*Et. ng.*, σ. 49, σμ. 2, στὸ τέλος, σ. 50). Ἀξήγητα θἀπομείνουνε ὁ *ἄμοιρος* (*καλόμοιρος*, *κακόμοιρος*, *μοιραδικό*, *μοιρασιά*· ἴσως ἡ *μοίρα* μας τὸ φταίει, μὲ τὸν τόνο της), τὸ *ἁρμυρός*, *βιράρω*, *μυρωδιὰ* (μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ *ι* ἀπὸ τὸ *μυρίζω*, ὅπου ἔχει τὸ λόγο του), *σιρόπι*, *σπιρούνι* (κ. *Et. ng.*, 49, 2), *τιράντα*, *τυρόγαλα* (θὰ τὸ φέρνῃ τὸ *τυρί*).

45.

Οἱ δώδεκα ποὺ δὲν μπήκανε ἀκόμη στὴ σειρά.

Μ' ἄλλα λόγια, ἔχουμε δώδεκα λέξες ποὺ δὲν ἀκολουθοῦνε τὸν κανόνα· λοιπὸν τί θὰ κάμουμε; Ὁ δάσκαλος θὰ μᾶς τὸ πῇ, γιατὶ ἀφτὸς πάντα του κανονίζει· νὰ παραδεχτοῦμε παντοῦ τὸν τύπο τῆς καθαρέβουσας, ποὺ παντοῦ βαστᾷ τὸ *ι*, κ' ἔτσι νὰ τὰ ὁμοιομορφώσουμε ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη. Θὰ μᾶς

1) Περούνι καὶ περουνάκι στὸ Λεξικὸ τοῦ Σομαβέρα (1709)· τὰ περόνια τοῦ Χρηστοβασίλη (Ἡ Ἀγάπη, Ἀθ., 1906, 26) δὲν τάχω γιὰ γνήσια· δηλαδὴ τό ἄτονο ι στὸ πιρούνι παραπέφτει στὴν Ἤπειρο, προύνι, καὶ τότες μεταξὺ π καὶ ρ ξεφυτρώνει τὸ ε, ποὺ μοιάζει σὰν ὑστερογέννητο, καθὼς λένε οἱ γλωσσολόγοι.

2) Περίεργο ποὺ καὶ τὸ τούρκικο φιρμάνι, ἐνῶ τούρκικα λέγεται φερμάνι (κ. B. de M. II, 412, 2), ῥωμαΐικα συνηθίζεται μὲ ι, φιρμάνι· ἔτσι τὄχει ὁ Βλάχος στὸ Λεξικό του, φερμάνι στὸ Λεξικό του ὁ Legrand. Κ. καὶ Δελτ. τ. ἱστ. κ. ἐθν. Ἑτ., Ϛ' (1904), σ. 344· « Φιρμάνιον τοῦ Σουλτᾶν Σελὶμ Γ' », κτλ.

Digitized by Google

διδάξῃ κιόλας πὼς ἔφκολο γιὰ μᾶς τοὺς δημοτικιστάδες νὰ πάρουμε τὸν τύπο τῆς καθαρέβουσας, ἀφοῦ στὴ Θεσσαλία, στὴν Ἤπειρο, στὴν Πάρο, στὴν Ἄντρο κι ἀλλοῦ, τὸ ἄτονο *ε* γίνεται *ι* στὴν ντόπια τὴν καθάρια δημοτικὴ προφορά, *γιρὸ* ἀντὶς *γερό*, *κιρὶ* ἀντὶς *κερὶ* κτλ., δηλαδὴ ὡς καὶ μὲ συνακόλουθο *ρ!* Μήτε νὰ τὸ στοχαστοῦμε ποτέ μας τέτοιο πρᾶμα. Ἐμεῖς δὲ χτίζουμε γλώσσα στὰ σύννεφα· προσέχουμε στὴ γλώσσα τὴν κοινή. Ἐμεῖς δὲ στρεβλώνουμε τὴ γλώσσα, τὴν ὁμαλώνουμε· δὲν τὴ διορθώνουμε, τὴν καλλιεργοῦμε. Ἀλήθεια ποὺ θὰ χάναμε καὶ τὸν κόπο μας, ἂν ἄξαφνα γυρέβαμε νὰ κάνουμε *ι* ὅλα τὰ *ε* πρὶν ἀπὸ ἕνα *ρ*, γιατὶ ὁ νόμος δὲν ἔπαψε καὶ σήμερα νὰ ἐνεργᾷ· τὸ βλέπουμε κι ἀπὸ τὸν *περέτη* κι ἀπὸ τὴν *περεσία* κι ἀπὸ τὸν *Περαία*, ποὺ ἀλλάξανε τὸ *ι* τους τώρα τώρα· τὸ βλέπουμε κι ἀπὸ τὶς λέξες τοῦ σκολειοῦ, *ἀφερημέρος*, *ἀφερημάδα* καὶ κάτι ἄλλες ποὺ καταλογίσαμε, τὸ βλέπουμε ὡς κι ἀπὸ ἕνα *Σπερίδωρα*, ποὺ ἄξαφνα θἀκούσῃς στοὺς Κορφούς. Τὸ βλέπουμε κι ἀπὸ τὸ *περπολικὸ* (*Νουμᾶς*, ἀρ. 137, σ. 4, στ. 1, *ραύτης στὸ περπολικὸ τοῦ Παπαγικολῆ*). Μὰ τί νὰ ποῦμε ποὺ κι ὁ *ἄπειρος* κατάντησε *ἄπερος* στὄνομα ἑνὸς χωριοῦ τῆς Νάξος, *Ἀπεράθου* (*Ἀπείραρθον*); Ὥστε πιθανὸ ἢ καὶ σίγουρο, οἱ δασκαλισμοὶ νὰ διορθωθοῦνε, ὄχι τὰ δημοτικὰ καὶ πάντα τους ζωντανά.

Ἀλλιῶς μποροῦμε κάπου κάπου νὰ μιμηθοῦμε τὴν καθαρέβουσα, τουλάχιστο νὰ μὴν τῆς χαλάσουμε τὸ χατίρι. Τὸ *ἑρμηνέβω* της ἄξαφνα καλήτερο ἀπὸ τὸ *ἁρμηνέβω* τὸ δικό μας ἢ τὸ *ὁρμηνέβω*, ποὺ τὄγραψε ὡςτόσο ἕνας Βηλαράς. Ἡ καθαρέβουσα ὅμως ἐδῶ πιὸ σύφωνη καὶ μὲ τὴ δημοτική, ποὺ ἀγαπᾷ τὸ *ε* μὲ κατοπινὸ *ρ*. Μὰ δύσκολο καὶ νὰ στερηθοῦμε λέξη σὰν τὸ *ἁρμηνέβω* ποὺ καθιερώθηκε μὲ σημασία ἰδιαίτερη καὶ ποὺ ἔτσι πιὰ τὴν ἔχουμε καὶ μεῖς (κ. *Ταξ.* $^{6'}$, 32 = *Ταξ.* $^{α'}$, 7). Λοιπὸν τὴν κρατοῦμε, ἅμα κρατοῦμε καὶ τὴ σημασία. Ὅταν πάλε ὁ λόγος γιὰ *ἑρμηνέβω*, μὲ τὸ νόημα τῆς καθαρέβουσας,

Digitized by Google

ἑρμηνέβω κείμενο, ἢ γιὰ *ἑρμηνεία* — *ὁρμήνια,* ποὺ τὸ ἤθελε ὁ Βηλαράς, μὲ τὸ νόημα κρατοῦμε καὶ τὸ *ε*. Πλοῦτος, ἀφοῦ ἔτσι ἔχουμε δυὸ λέξες. Προτιμῶντας τὸ *α*, δηλαδὴ τὸ *ἁρμηνέβω,* προτιμοῦμε κιόλας τύπο πιὸ συνηθισμένο, μοῦ φαίνεται, ἀπὸ τὸ *ἑρμηνέβω,* καὶ στὴν Πόλη καὶ στὴν Ἀθήνα.

46.

Ἡ μιὰ σειρὰ βοηθᾷ κάποτες τὴν ἄλλη.

Ἕνα συμπέρασμα βγαίνει θαῤῥῶ ἀπὸ τὰ εἰπωμένα μας γιὰ τὸ *ρ* καὶ τὸ *ι*, δηλαδὴ πὼς στὴ γραφτή μας γλώσσα, ὅσο περισσότερους τύπους *μπορεῖ* κανεὶς νὰ μαζώξῃ, γιὰ νὰ βαστάξῃ τὸν κανόνα, τόσο τὸ καλήτερο, ἐπειδὴ γενικέβοντας ὠφελοῦμε τὸ ἔθνος, ἐφκολύνουμε καὶ τὴν παράδοση τῆς γραμματικῆς στὰ σκολειά. Ἔγραψα ὅμως κάπου στὸ *Ταξίδι μου* (*Ταξ.* $^{\alpha'}$, 220=*Ταξ.* $^{\beta'}$, 201) πὼς θἀρθῇ ἀργότερα ἐποχὴ ὅπου « οἱ προκομμένοι θὰ φωνάζουνε κ' οἱ δασκάλοι θὰ παραπονιοῦνται ποὺ ἡ γλώσσα μου δὲν εἶναι ἀρκετὰ δημοτική. Καθαρέβουσα θὰ καταντήσῃ ἡ γλώσσα ποὺ γράφω τώρα, κι ὅσα λέω στοὺς δασκάλους, θὰ μοῦ τὰ λένε μένα. » Φοβοῦμαι μήπως καὶ βγῆκα σωστὸς προφήτης, μήπως κ' ἡ προφητεία μου ἀλήθεψε ἀπὸ τώρα. Φοβοῦμαι, μ' ἄλλα λόγια, μήπως κ' οἱ φίλοι μου οἱ νιόφυτοι τὸ παρακάμουνε στὸ ζῆλο, ἴσως καὶ στὸ φανατισμό. Πολὺ τοὺς συστήνω νὰ προσέχουνε *στὴ σειρά,* μὰ νὰ προσέχουνε κάποτες καὶ *στὶς σειρές*. Ἂς τὸ δοῦμε κι ἀφτό, γιὰ νὰ συμπλερώσουμε τὰ προηγούμενα ἢ νὰ τἀποσώσουμε, ἀφοῦ πάντα τὸ ζήτημα γιὰ τὸ *ι* καὶ τὸ *ρ*.

Νόμος ἀξιοπαρατήρητος στὴν κοινή μας γλώσσα, ποὺ τὸ ἄτονο *ι*, ἀνάμεσα σὲ δυὸ σύφωνα, παραπέφτει στὴν προφορά, καὶ πὼς βοηθᾷ κάμποσο τὸ νόμο ἡ γειτονιὰ κανενὸς *ρ*. Λέμε

Digitized by Google

ὅλοι μας *καθεμερνὸς* (καλήτερο ἀπὸ τὸ *καθημερνός*, γιατὶ δὲν ἔχουμε πιὰ *ἡμέρα*, *μέρα* ἔχουμε), *κορφή*, *νυχτερνός*, *περγελῶ*, *περπατῶ*, *περσέβω* (πολλὲς φορές), *πέρσι* (πιὸ σπάνια *περβόλι*, *περγιάλι*), *σημερνός*, *στερνὸς* (ἢ καὶ *ὑστερνός*· πολὺ σπάνια *σκώτι*, *στάρι*, *σχαίνουμαι*). Λέμε ὅμως καὶ χωρὶς νὰ βρίσκεται *ρ* στὴ μέση, *εἰκοσπέντε*, ποὺ τὸ συνηθίζουνε πολλοὶ καὶ μοιάζει νὰ κατάντησε κοινό, *κάτσε* (ἀπὸ τὸ *κάθησε*, *κάθσε* καὶ τότες ἐννοεῖται *κάτσε*, *Σεμτέλος* (ἔτσι πάντα), *σμίγω* (=*συμμίγω*, S. Portius, 97, 2), *σχώριο* (*μ' ἔνα σχώριο*, *μ' ἔνα δάκρι*, τὸ γνωστὸ τοῦ Βαλαωρίτη), *σχωρνῶ*[1] (πολὺ πιὸ σπάνια *σκώτι*, *στάρι* καὶ μάλιστα *σχαίνουμαι*). Λοιπόν, ὅταν ἀκούω ἄξαφνα ἕνα *ζγυάζω*=*ζυγιάζω*, τσιτώνω τἀφτί μου. Μὰ νὰ μάθουμε καὶ ποῦ τἀκούω; Ἐγώ, λ. χ., ἀπὸ παιδὶ τἄκουγα στὴν Πόλη· τὸ λέγανε σπίτι μας, δοῦλοι κι ἀφεντικά, τὸ λέγανε στὰ σπίτια ὅπου συχνάζαμε, τὸ λέγανε ὅσοι γνώριζα, καὶ τὸ λέγανε, μὴν ξεχνοῦμε, στὴν Πόλη ποὺ εἶναι κέντρο σημαντικό, ποὺ εἴτανε μάλιστα κέντρο πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Λόγος δὲν ὑπάρχει νὰ μὴν τὸ παραδεχτοῦμε.

Νὰ παραδεχτοῦμε τώρα ὅλα τὰ παραπεσμένα τὰ *ι*; Δὲ γίνεται. Θἄπρεπε τότες νὰ λέγαμε *πιτρίδα*, *φτειὰ* (*φυτεία*), *ζμώνω*, *θηλκός*, *θμός*, *πθάρι*, *ἄδκος*, μάλιστα μὲ *g*, *ἄδgος* ἢ *ἀνάποδα* κι *ἄθκος*. Θἄπρεπε νὰ μιλούσαμε ὅπως μιλοῦνε στὴ Θεσσαλία, στὴν Ἄντρο, στὴ Ῥόδο, στὴν Πάρο κτλ., θἄπρεπε ἀντὶς *παροικία*, νὰ γράφαμε *παρκιά*. Θἄπρεπε νὰ καθιερώναμε ντόπια κι ὄχι κοινὴ γλώσσα. Ὁ δάσκαλος, ποὺ ὅλο προφασίζεται τὶς διάφορες ντοπιολαλιές, γιὰ νὰ μᾶς ἀποδείξῃ τάχα πὼς δὲν ἔχουμε γλώσσα κοινή, ἐδῶ θὰ σκουντάψῃ, γιατὶ τοῦ κόβεται ὁ ἀέρας. Πρῶτοι ἐμεῖς κάμαμε τὴ διάκριση. Τὰ κανονίσαμε κιόλας. Ἐγὼ θαῤῥῶ μάλιστα πὼς μᾶς ἔρχεται δύσκολο νὰ πλουτίσουμε τὸ νόμο μὲ κάτι λέξες ποὺ

1) Γιὰ τὸ σχ κ. Ῥω. Θέ. Α', 82.

Digitized by Google

ὅσο ντόπιες κι ἂν εἶναι, εἶναι ὡςτόσο πιὸ διαδομένες στὸ ρωμαΐϊκο ἀπὸ τὴ *φτειά*, τὸ *χαμπλὸς (χαμηλὸς)* κι ὅ τι ἄλλο θέλεις. Τὸ *στάρι*, ὁ *σβαστικὸς* καὶ τὸ *φτίλι* κάλλια νὰ μείνουνε ὄξω ἀπὸ τὰ βιβλία μας. Φτάνουνε τὸ *σιτάρι* καὶ τὸ *φυτίλι*, γιὰ φαγὶ καὶ γιὰ φῶς.

Φανταστῆτε ὅμως τί θεῖο πρᾶμα ποὺ θᾶτανε ἂν κατωρθώναμε τουλάχιστο νὰ ταιριάξουμε ἄξαφνα μὲ τὸ *σημερρὸ* καὶ τὸ *στερρό* μας, ὅσα ἐπίθετα μᾶς παρουσιάζουνε *ι* ἀνάμεσα σὲ *ρ* καὶ *r* στὴν κατάληξη -ρ-ινός! Καὶ τί μᾶς μποδίζει; Ἔτσι τὰ ξέρουνε στὴ Ζάκυθο· ἔτσι τὰ ξέρουνε στὰ Ἐφτάνησα, ἔτσι τὰ λένε, *ἀβγερρός, καλοκαιρρός, σπερρὸς (στὶς τρεῖς θὰ σπερριάσω,* μοῦ εἶπε στὴν Πάρο ἕνας παπάς), *τωρρὸς* κτλ. Ἀλλοῦ ἔχουνε καὶ *ἀλλοτεσρός*, καὶ *περσρός*, καὶ *χτεσρός*, καὶ σωρὸ τέτοια πιὸ νόστιμα. Κι ὅμως πρέπει νὰ τοὺς ἀφήσουμε γειά. Πρέπει νὰ φήσουμε γειὰ ὡς καὶ στὸν *καλοκαιρρό*, ποὺ τὸ *ι* τῆς ὀνομαστικῆς *καλοκαίρι* φαίνεται καὶ τοῦ διαφεντέβει ἀκόμη τὸ *ι* τὸ συνηθισμένο μας. Δὲ θὰ πῇ ὅμως πὼς δὲ γράφεται περίφημα κι ὁ *καλοκαιρρός*, γιατὶ σὰ νὰρχίζῃ νὰ τοῦ φέβγῃ τὸ *ι* του. Μὰ θὰ κρατήσουμε τὸ *ι* καὶ στὴ *μυρικιά*, ὅταν τὴ γράψουμε, καὶ στὴν *τυριρή*, καὶ στὰ *χοιριρά*. Τὶς τρεῖς ἀφτὲς λέξες τὶς ἀναφέραμε πιὸ ἀπάνω, κουβεντιάζοντας γιὰ τὸ νόμο $\iota + \rho = \varepsilon + \rho$. Βλέπουμε πῶς ὁ ἕνας νόμος βοηθᾷ τὸν ἄλλονε, πῶς βαστιοῦνται οἱ δυὸ *σειρές*. Μὲ τὰ συνεχικά τους ἀντίχτυπα *ι*, τὰ *χοιριρά*, ἡ *τυριρὴ* καὶ ἡ *μυρικιὰ* δὲν παραβαίνουνε τὸν κανόνα. Εἶναι καὶ πιὸ δύσκολο, νομίζω, νὰ πολύνουμε τὰ παραδείγματα στὸ δέφτερο νόμο παρὰ στὸν πρῶτο, πιὸ ἔφκολο νὰ γράψῃς *φιλάργερος* παρὰ *στάρι*, γιατὶ στὸ *στάρι* κόφτεις μιὰ συλλαβὴ καὶ χτυπᾷ τάφτί, ἐνῶ στὸ *φιλάργερος* τίποτα δὲν κόφτεις, καὶ λιγώτερο παρατηριέται. Εἴδαμε κιόλας πὼς ὅλα τὰ μεσιανὰ τᾶτονα *ι* δὲν παραπέφτουνε στὴν προφορά. Μεγάλος νόμος κι ἀφτός, ποὺ πάντα μας πρέπει νὰ τὸν προσέχουμε, γιατὶ βοηθᾷ ὅλους

Digitized by Google

τοὺς ἄλλους, κι ὁ νόμος εἶναι ποὺ μιὰ γλώσσα κοινή, σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου, ἀνεξαίρετους κανόνες δὲν ἔχει, ἐπειδὴ κάθε κοινὴ γλώσσα μᾶς δείχνει τύπους παρμένους ἀπὸ κάποια ντοπιολαλιὰ καὶ ποὺ μόνο σὲ ντοπιολαλιὰ ὡρισμένη, ἐξαίρεση δὲ φανερώνουνε. Στὴ γραφτή μας τὴ γλώσσα, ἡ δουλειά μας εἶναι διπλή· πρέπει γιὰ νὰ μπῇ σὲ τάξη, νἄχουμε τὸ νοῦ μας στοὺς νόμους τοὺς γλωσσικοὺς καὶ γλωσσολογικούς· ἔπειτα μὲ τὴ γλωσσολογία, μὲ τὸ μέτρο, μὲ τὸ γοῦστο, μὲ τὴ δύναμη τὴ σφιχτοκυβερνημένη τῆς φαντασίας, μὲ τὴν τέχνη, πρέπει πολλὲς φορὲς νἀποφασίζῃ ὁ ποιητής.

47.

Ὀρθογραφία.

Μᾶς εἶναι ἀδύνατο νὰ τὰ ξετάσουμε ὅλα ἐδῶ ἕνα ἕνα. Ὅσα εἴπαμε, τὰ εἴπαμε μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ δείξουμε τὸν τρόπο. Μὲ τὴ μέθοδο βρίσκει κανεὶς κι ὅσα δὲν προφταίνουμε νὰ ποῦμε. Καὶ πολλὰ νὰ πῶ γιὰ τὴν ὀρθογραφία, δὲν ἀδειάζω. Ἀγκαλά, γραμματικὴ δὲν καταπιαστήκαμε. Θὰ βροῦνε τὰ ὀρθογραφικὰ τὴ θέση τους ἀλλοῦ. Ἕνα μονάχα ἤθελα νὰ σημειώσω στὸ μικρό μου τὸν παράγραφο, ἀφοῦ εἶναι ἡ *Ἀπολογία* μου. Νἀπολογηθῶ λοιπὸν καὶ μπροστὰ στοὺς φίλους ποὺ δὲν καταλαβαίνουνε γιὰ ποιὸ λόγο ξακολουθῶ καὶ γράφω τὴν ὑποταχτικὴ μὲ *-η*. Κατάληξη τῆς ὑποταχτικῆς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κατάληξη τοῦ ἐνεστώτα δὲ μᾶς ἀπόμεινε οὔτε στὴ δημοτικὴ οὔτε στὴν καθαρέβουσα. Λοιπὸν ἔχουνε δίκιο οἱ φίλοι κι ἀποροῦνε. Ὡςτόσο μᾶς ἀπόμεινε ὁ ἀόριστος τῆς ὑποταχτικῆς, ἐνῶ στὸν ἐνεστώτα, ὁριστικὴ καὶ ὑποταχτικὴ τὸ ἴδιο· *φιλεῖς ἢ φιλῇς*, ἕνα καὶ τὰ δυὸ στὴν προφορά· μὰ *φίλησα* καὶ *νὰ φιλήσω* ἀλλάζουνε τύπο. Ἀφτὸ θὰ πῇ νομίζω πὼς

Digitized by Google

ἔχουμε ἀκόμη γερὸ μέσα μας τὸ συναίστημα τῆς ὑποταχτικῆς. Τόσο γερὸ μάλιστα ποὺ τὴ νοιώθουμε καὶ χωρὶς τὸ *νά*, σὲ ἄπειρες φρασοῦλες ποὺ περιττὸ νὰ τὶς καταλογίζουμε τώρα (*σὰν πῶ, ἂν πῶ, ἅμα πῶ* κτλ., *ὅσα καταφέρῃς* κτλ.), ὅπου ἔχουμε εἶδος μέλλοντα τῆς ὑποταχτικῆς, ξεχωριστὸ ἀπὸ τῆς ὁριστικῆς τὸ μέλλοντα. Θὰ μοῦ πῆτε· γιὰ τὴν κατάληξη ἀδιάφορο. Σταθῆτε μιὰ στιγμή. Στὴν ὀρθογραφία μας, ἂν παραδεχτοῦμε παντοῦ τὸ *ει*, πῶς θὰ κάμουμε γιὰ νὰ δώσουμε τόνο ἰδιαίτερο στὰ δυὸ ἀκόλουθα, *σὰ διακρίνεις* καὶ *σὰ διακρίνῃς*; Ἡ ὁμιλία ξέρει καὶ τὰ τονίζει ἀλλιῶς τὸ καθένα· στὸ χαρτί, ἂς τὰ τονίζουμε ἀλλιῶς καὶ μεῖς, ἀλλάζοντας τὴν ὀρθογραφία. Ἔτσι τὸ βολέψαμε γιὰ τὸ *ποὺ* καὶ *ποῦ*, τὸ *πὼς* καὶ τὸ *πῶς* (κ. *Ταξ.* $^{6'}$, 12, σμ. 1), νὰ μὴν παραπονιοῦνται οἱ φίλοι ἀφοῦ ἔτσι τὸ θελήσανε. Ἴσως πάλε παραπονεθοῦνε ποὺ δὲν τοὺς ἀκούω ἀπὸ πεῖσμα καὶ ποὺ ἄδικα τοὺς ἀρνιοῦμαι τὴν ὁμάλωση τῆς ὑποταχτικῆς καὶ ὁριστικῆς, γιατὶ τὸ παράδειγμα ποὺ σᾶς ἀνάφερα δὲν ἀξίζει. Στὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο τοῦ ἑνικοῦ, βέβαια πὼς ἡ ὀρθογραφία μᾶς εἶναι βοήθεια γιὰ νὰ *ξεδιακρίνουμε*. Μὰ στὸ *ξεδιακρίνουμε* ἴσια ἴσια ποὺ γράφω, δηλαδὴ στὸ πρῶτο τοῦ πληθυντικοῦ καὶ τοῦ ἑνικοῦ, στὸ δέφτερο καὶ τρίτο τοῦ πληθυντικοῦ, ἡ ὀρθογραφία τί φελᾷ; Πῶς θὰ μάθουμε ἂν εἶναι ἀόριστος ἢ ἐνεστώτας, ἅμα ποῦμε *γιὰ νὰ ξεδιακρίνουμε*; Σωστό. Μὰ ὄχι καὶ τόσο, γιατὶ ἂν τὸ δέφτερο καὶ τρίτο πρόσωπο δείχνουνε διαφορά, σημαίνει πὼς ἀόριστο ἔχουμε, σημαίνει πὼς διαφορὰ ὑπάρχει, καὶ τόντις ὑπάρχει στὸ *μελώδημα* (*Ταξ.* $^{6'}$, 12, σμ. 1). Λοιπὸν καλήτερο καὶ μεῖς νὰ τὴ σημειώνουμε παντοῦ, μιὰ καὶ μᾶς συφέρνει νὰ τὴ σημειώνουμε σὲ κάμποσα ῥήματα.

Νὰ σᾶς ἀνοίξω τώρα τὴν καρδιά μου; Ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι βάσανο, καὶ μήτε ῥώτημα πὼς δὲ θὰ μείνῃ. Θἀρθῇ καιρὸς ὅπου θὰ γράφουμε *ι ψιχί, τις ψιχίς*, κι ὅπου ὁ Ῥωμιὸς θὰ περηφανέβεται γιὰ τὴν ὀρθογραφία του καὶ γιὰ τὴ

Digitized by Google

γλώσσα του, λέγοντας πὼς ἀπὸ τὴν ἀρχαία βαστᾷ, χωρὶς νὰ σκοτίζεται μήτε ὁ ἴδιος μήτε οἱ ἄλλοι γιὰ ἕνα *υ* ποὺ λείπει. Μὰ νὰ μὴν τὰ πασπατέβουμε *σήμερα* μὲ τὸ παραπάνω τὰ ὀρθογραφικά μας. Δὲν εἶναι ἀκόμη ὥρα. Ἐμεῖς, ὅσο μποροῦμε ἂς τὴν κάνουμε ἀπλή· προσπάθησα στὰ βιβλία μου καὶ μάλιστα στὴν *Ἀπολογία*, νὰ δείξω ἴσα μὲ τί βαθμὸ γίνεται σήμερα νὰ πάμε. Χρειάζεται σύστημα καὶ δῶ· χρειάζεται καὶ δῶ προσοχὴ στὴ σειρά. Κάποτες εἶναι τὰ πράματα καὶ πολὺ πιὸ ἔφκολα παρὰ ποὺ τὸ θαῤῥοῦμε. Νὰ σᾶς πῶ καὶ γὼ τὸ *ἥμαρτό* μου. Πρῶτα, τὸν *ἐκδότη* τὸν ἔγραφα *ἐγδότη* ἀπὸ ἀναλογία μὲ τὸ *γδέρνω* (=*ἐκδέρω*) καὶ γιατὶ στὶς ἀρχαῖες ἐπιγραφὲς τὰ τέτοια βρίσκουνται μὲ *γ*. Τὸ *γ* ὅμως ἀφτὸ εἶχε τότες ἄλλη προφορά, εἶχε τὴν προφορὰ τοῦ *g*, δηλαδὴ ἀπαράλλαχτα τὴν προφορὰ ποὺ ἔχει τὸ *κ* τοῦ *ἐκδότη* ὡς καὶ στοῦ δασκάλου τὸ στόμα, γιατὶ ὁ δάσκαλος δὲ λέει — καὶ μήτε *μπορεῖ* νὰ πῇ — *ἐκδότης*, μὲ *κδ*, παρὰ *ἐκδότης*, μὲ *gδ*. Πολὺ κανονικὸ καὶ δὲν τὸ παρατήρησα στὴν ἀρχή. Ἀφοῦ ὡςτόσο σημεῖο δὲν ἔχουμε γιὰ τὸ *g*, ἂς τὸ γράφουμε *κδ* καὶ σίγουρο πὼς θὰ τὸ διαβάζουμε ὅπως πρέπει. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ κάτι ἄλλα. Νὰ μὴ μᾶς ταράξῃ μήτε ἡ *λάμψη* μήτε ὁ *κομψός*. Τὴν ἄδεια νὰ τὸ γράφουμε *λάψη* καὶ *κοψός*, ἐννοεῖται πὼς τὴν ἔχουμε· μᾶς τὴ δίνει ὁ λαὸς ποὺ χωρὶς *μ* συχνὰ τὰ λέει. Μὰ δὲν πειράζει νὰ τὰ γράψουμε, σὰν τύχῃ, καὶ μὲ τὸ *μ*, *λάμψη*, *κομψός*, ἐπειδὴ ἔτσι μὲ *μψ*, *λάμπση*, *κομπσός*, δὲν τὰ λέει οὔτε ὁ δάσκαλος· ὁ δάσκαλος, μαζὶ μὲ τὸν κοσμάκη, *λάμση* καὶ *κομσὸς* θὰ σᾶς τὰ προφέρῃ, καθὼς καὶ τὸ καμαρωμένο του τὸ *ἀμέμπτως*, *ἀμέμτως* θὰ τἀκούσετε πάντα. Ξανακάνει ὁ δάσκαλος δηλαδὴ τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ ἔκαμε κι ὁ λαός, καὶ τὸ δημοτικό μας τὸ *κοψὸς* ὅπου εἶναι τρία σύφωνα μὲ τὴ σειρά, ἔχασε πρῶτα τὸ μεσιανὸ κ' ἔγινε *κομσός*, — ἔπειτα *κοψός*, ἐπειδὴ μὲ τὸ συνακόλουθο τὸ *σ* καλήτερα ταιριάζει, γιὰ λόγους φυσιολογικούς, τὸ χειλόηχο *π* ἀπὸ τὸ χειλόηχο,

Digitized by Google

μὰ πισώδρομο *μ*, ὥστε ὁ δασκαλεμένος ὁ σημερνός μας ὁ *κομ-σὸς* θὰ καταντήση *κοψὸς* μιὰ μέρα. Τὴ *σύμτωση* ὅμως καὶ τὴν *πέμτη*, μποροῦμε καὶ χωρὶς *π* νὰ τὶς γράφουμε. Γιὰ τὴ *λάμψη* καὶ γιὰ τὸ *κομψός*, μᾶς λείπουνε τὰ μέσα.

Θὰ τὰ στοχαστοῦνε κι ἀφτὰ κατόπι. *Πάρεργο* γιὰ τὴν ὥρα, ὄχι *ἔργο*. Τὸ ἔργο τὸ βιαστικό, τὸ κυριώτερο καὶ τὸ ἅγιο, εἶναι ἡ γλώσσα. Ἡ γλώσσα θέλει ἁπλοποίηση καὶ κανόνα. Στὴ γλώσσα λοιπόν, παιδιά, νὰ ξαναρθοῦμε πάλε, γιὰ νὰποσώσουμε τὴν *Ἀπολογία*.

Ε'.

ΤΟ ΜΟΝΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

48.

Ἡ καλὴ συνείδηση κ' ἕνας λόγος τοῦ Ῥοΐδη.

Ὅσα εἴπαμε πιὸ ἀπάνω, δηλαδὴ τὴν ἀρχή μας πὼς πρέπει νὰ γενικέβουμε γιὰ νὰ μπορέση μιὰ μέρα νὰ γίνη γραμματική, γραμματικὴ ποὺ νὰ τὴν ἔχη τὸ ἔθνος θησαβρό του, γραμματικὴ ποὺ νὰ τὴ μαθαίνουνε καὶ νὰ μὴ σκοτώνουνται τὰ παιδιά, τὴν ἀρχὴ ποὺ σᾶς ξεδιάλισα πιὸ ἀπάνω, τὴν εἶχα μέσα μου βαθιὰ ῥιζωμένη κι ἀπὸ τὸν καιρὸ ἀκόμη ὅπου τοίμαζα τὸ *Ταξίδι μου*. Ὅλο μου τὸ *Ταξίδι* βασίζεται σὲ τέτοια μιὰν ἀρχή. Τὴν εἶχα, νὰ δῆτε, καὶ γιὰ τὸρθογραφικά μας. Ἴσως θὰ σώζεται κάπου ἡ ἀλληλογραφία μου μὲ τὸ Ῥοΐδη, ἀφοῦ δημοσιέφτηκε τὸ *Ταξίδι*· τοῦ ἔγραψα ἴσια ἴσια μιὰ φορὰ νὰ τοῦ ξηγήσω, ἐπειδὴ θαῤῥῶ καὶ μὲ ῥωτοῦσε, γιὰ ποιὸ λόγο

Digitized by Google

τάχα ὠρθογραφοῦσα μὲ *β* ἢ *φ*, ἀντὶς *υ*, τὸ *αυ* καὶ τὸ *ευ*. Τοῦ ἀποκρίθηκα πὼς καὶ τοῦτο στηρίζεται σὲ κανόνα γενικό, ἐπειδὴ τὸ *φτηνὸς* καὶ τὸ *βρίσκω* ἀπὸ ἀνάγκη μὲ *φ* καὶ *β* θὰ τὰ ὀρθογραφήσουμε, πὼς θἄτανε *βεβήλωση* τῆς ἀρχαίας νἀφίναμε τὸν κόσμο νὰ πιστέβῃ πὼς τὸ *υ* τὸ προφέρνανε οἱ ἀρχαῖοι *β* ἢ *φ*, ἑνῶ τὠρθογραφούσανε *αυ, ευ, (ηυ)*, πὼς τὸ *αυ, ευ, (ηυ)*, στὰ χρόνια ἐκεῖνα, περνοῦσε γιὰ δίφτογγος, καὶ δίφτογγο δὲν ἔχει, παρὰ ἔχει ἕνα φωνήεντο κ' ἕνα σύφωνο, σὰ λέμε *αβ, αφ, εβ, εφ*, πὼς τὸ *αφ* στὸ *ἀφίημη, ἀφρὸς* κτλ. καὶ τὸ *αβ* στὸ *ἀβρός*, ποτὲς δὲν τοὺς κατέβηκε τοὺς προγόνους μας νὰ τὰ νοματίσουνε διφτόγγους, καὶ πὼς ἀπαραίτητο, ἂν ὁ σκοπός μας εἶναι τόντις νὰ μάθουμε τὴν ἀρχαία, μαζί της νὰ μάθουμε καὶ τὴ νεοελληνική, ἀπαραίτητο νὰ ξέρουμε τὰ γνωρίσματα τῆς καθεμιᾶς κ' ἔτσι νὰ δοῦμε πιὰ μὲ τί τρόπο ἔγινε ἡ ἀλλαγὴ στὴν ἴδια γλώσσα. Μὰ τοῦ ἔλεγα καὶ τὸ κυριώτερο στὸ τέλος, δηλαδὴ πὼς λυπήθηκα τὰ παιδιά. Ναί, εἶχα πάει τότες σὲ πολλὰ σκολειὰ κι ἀκούσει κάμποσα μαθήματα. Ἔφριξα μὲ τὸ βάσανο ποὺ καταντοῦσε ἡ ὀρθογραφία. Μπορεῖ νἄβλεπα πολὺ μπροστά, δὲ σᾶς λέω. Θέλησα ὅμως νὰ τοὺς γλυτώσω τοὺς στερνούς μας τουλάχιστο ἀπὸ ἕνα βάσανο, τὸ βάσανο τοῦ *υ* στὸ *αυ* καὶ στὸ *ευ*. Ὁ καλὸς ὁ ἄθρωπος μὲ κατάλαβε κι ὅταν ἔκαμε τὸ ἄρθρο ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἡ τιμὴ τῆς ζωῆς μου, ἔτσι ἄρχισε· « Ἐκ τοῦ πλήθους τῶν γνωμικῶν, ὅσα ἀπεθησαύρισεν ἡ σοφία τῶν ἐθνῶν, οὐδὲν γνωρίζομεν μᾶλλον ἁρμόζον εἰς τίμιον ἄνθρωπον τοῦ τῶν γάλλων ἱππποτῶν: « Fais ce que dois, advienne que pourra », « κάμνε ὅ,τι πρέπει καὶ ὅ,τι θέλει ἂς γίνῃ »... Ἡ τοιαύτη περιφρόνησις τῆς πλειονοψηφίας φαίνεται οὖσα ἀπαραίτητον ἐφόδιον παντὸς ὀρεγομένου τελείας εἰρήνης πρὸς τὴν συνείδησίν του ἢ ἐπιθυμοῦντος ν' ἀφίσῃ μικρόν τι ἢ μέγα καλὸν ὡς ἴχνος τῆς διαβάσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ κόσμου τούτου. Ὅσα τῷ ὄντι ἐπράχθησαν πράγματι εὐεργετικὰ ὀφείλονται, οὐχὶ εἰς τοὺς κυνη-

Digitized by Google

γοὺς δημοτικότητος, ἀλλ' εἰς τοὺς μὴ θεωροῦντας μέγα δυστύχημα τὸ νὰ θεωρηθῶσιν, ἐπί τινα τουλάχιστον καιρόν, ἄφρονες παρὰ τῶν μωρῶν, μύωπες παρὰ τῶν τυφλῶν, ἀπειρόκαλοι παρὰ τῶν ἀγροίκων καὶ ἀμαθεῖς παρὰ τῶν ἀγραμμάτων. Τοιούτου τινὸς ἀφιλοκερδοῦς αἰσθήματος προϊὸν εἶναι βεβαίως τὸ εἰς χεῖρας ἡμῶν τελευταῖον ἔργον τοῦ κ. Ψυχάρη. Ὅπως ἐν τῷ προλόγῳ καὶ πολλαχοῦ τοῦ ἔργου του, ῥητῶς καὶ σαφῶς ἐξηγεῖται, ὑπ' οὐδεμιᾶς ἐβόσκετο ἐλπίδος ὅτι δύναται ἡ γλώσσα τοῦ « Ταξιδιοῦ » ν' ἀρέσῃ εἰς τοὺς σήμερον Ἀθηναίους ἢ νὰ εὕρῃ παρ' αὐτοῖς ὑπερμάχους. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ἐξ ἴσου πεπεισμένος ὅτι θέλει ἀποδοκιμασθῇ καὶ χλευασθῇ παρὰ τῶν ἡμετέρων δημοσιογράφων, ὅσον εἶναι βέβαιοι καὶ οἱ ἱεραπόστολοι, οἱ πρῶτοι ἀποβαίνοντες εἰς ἀπάτητον τινα νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ ὅτι, ἀντὶ νὰ χριστιανίσωσι τοὺς ἰθαγενεῖς, θέλουσιν ἀφεύκτως φαγωθῇ ὑπ' αὐτῶν. Ἐλατήριον τῆς αὐτοθυσίας των εἶναι, οὐχὶ ἡ ἐλπὶς ἀμέσου ἐπιτυχίας, ἀλλὰ μόνη ἡ πεποίθησις εἰς τὸ σωτήριον τοῦ κηρύγματος καὶ τὸν βέβαιον τελικὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. » (*Ἑστία*, 1888, ἀρ. 668, σ. 658).

Νά λοιπὸν ποὺ κι ἀπὸ τότες βρεθήκανε ἀθρῶποι ἀγαθοὶ ποὺ νὰ καταλάβουνε πὼς πρῶτα ἡ συνείδηση ἔχει νὰ πῇ τὸ λόγο της στὸν ἅγιο ἀγώνα, στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, καθὼς λένε, πὼς ἀπὸ συνείδηση καταπιαστήκαμε τέτοιο ἔργο. Σᾶς ἀντίγραψα τὰ λόγια τοῦ Ῥοΐδη, γιατὶ οὔτε τόσο δὰ δὲν ἄλλαξα ὡς τώρα[1]. Σημαντικὸ ποὺ ἀπαρχῆς ἕνας Ῥοΐδης μᾶς ἔκρινε ὅπως κρίνει κάθε τίμια ψυχή· κατόπι θὰ μᾶς κρίνουνε κι ἄλλοι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀφοῦ κι ἀπὸ σήμερις ἀκόμη ἔτσι μᾶς κρίνουνε πολλοὶ καὶ πολλοί. Ἀφτὸ μᾶς δίνει τὸ χρεια-

1) Ἔμαθα τώρα μονάχα πὼς πρῶτος γιὰ τὸ Ταξίδι μου μίλησε ὁ Παλαμᾶς (κ. Νουμά, 182, 29 τοῦ Γεννάρη, σ. 1 κι ἀκόλ.) καὶ πὼς καθὼς πάντα ὁ καλοσυνείδητος ὁ ἄθρωπος ἔννοιωσε ἀμέσως καὶ τὴ συνείδηση ἑνὸς ἄλλου ἀθρώπου. Τί λέει σήμερα στὸ ἄρθρο ποὺ ἀνάφερα... κάλλια νὰ μὴ σᾶς τὸ πῶ, γιατὶ ντρέπουμαι κιόλας.

Digitized by Google

ζούμενο θάρρος, στὴ μακρινή μας τὴν ξεδιάλυση γιὰ ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ ἀνταμώνουμε στὸ δρόμο, νὰ πάμε ὁμπρός, μὲ τὴ συνείδησή μας ὁδηγό.

49.

Τί κάμαμε καὶ τί θὰ κάμουμε.

Ὁ θεὸς τὸ ξέρει πόσα εἶδα καὶ πόσα ἔπαθα στὸ νησὶ τοῦ Ὠκεανοῦ, ποὺ λέει ὁ Ὁοίδης. Μόνο ποὺ δὲ μὲ φάγανε. Καὶ ἡ πεποίθησή μου πιὸ ἀκλόνιστη ἀκόμη. Ὅσο προχωρῶ, τόσο καλήτερα βλέπω τὸ σκοπό μας· βλέπω μάλιστα πὼς δὲ γελαστήκαμε ὡς τώρα. Γιατὶ, ἂς ἀφήσουμε κιόλας τοὺς ἀθρωποφάγους. Ἐδῶ μιλῶ μὲ φίλους καὶ μοῦ κοστίζει νὰ μὴν τοὺς ἀκούσω. Καὶ τί φίλοι! Φίλοι δοκιμασμένοι, φίλοι σοφοί, ἄρχοντες στὴν ἐπιστήμη, φίλοι σὰν τὸν Κρουμπάχερ. Τὄγραψε, μὲ τὴ συνηθισμένη μεγάλη του εἰλικρίνεια, μὲ τὴ συνείδησή του τὄγραψε κι ἀφτὸς πὼς τοῦ φαινόμουνε κάπως ῥιζοσπάστης, πὼς σὲ πολλὰ εἴμουνε ὑπερβολικός. Σὰ διάβασα τώραῖο του βιβλίο, βιβλίο ποὺ θἀφήση πάτημα[1], σὰ διάβασα τὰ λόγια

1) Τὸ βιβλίο τοῦ Krumbacher — *Das Problem der neugriechischen Schriftsprache,* München, 1903, 4°, 226 σελ. — δημοσιέφτηκε μεταφρασμένο στὴ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ K. Krumbacher καὶ Ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γεωργίου N. Χατζιδάκι, Ἀθήνα, 1905, 8°, 860 σ. — Λυπᾶται κανεὶς βλέποντας πὼς στὴν Ἑλλάδα χάνουνται ὡς καὶ τὰ καλὰ τὰ ἤθη, χάνεται ἡ περίφημη φιλοξένια ποὺ τὴν εἴχαμε κάφκημα μπροστὰ στὸν κόσμο. Μποροῦσε ὁ κ. Γεώργιος N. Χατζηδάκης νὰπαντήση ὅσο ἤθελε τοῦ Krumbacher, μποροῦσε καὶ δέκα τόμους νὰ γράψη. Μιὰ ὅμως καὶ φιλοξενήθηκε ἡ μετάφραση, πῶς μπῆκε στὸν ἴδιο τόμο καὶ ἀπάντηση ὅπου σὲ κάθε σελίδα χτυποῦσε τὸ φιλοξενημένο τὸν ἐπιστήμονα; Ἔτσι τὄπαθε μιὰ μέρα στὴν Ἀθήνα κι ὁ Th. Reinach, ὅπως μοῦ δηγήθηκε. Τὸν κάλεσε ὁ κ. Μιστριώτης σὲ ἀνάγνωσμα ποὺ τὄκανε κάποιος μαθητὴς τοῦ περίφημου Μιστριώταρου κ' ἔτσι κατώρθωσε νὰ χτυπήση κι ἀφτὸς ἕναν ἄθρωπο ποὺ τονὲ φιλοξενοῦσε, δίχως νὰ φαίνεται πὼς χτυπᾷ μὲ τὸ χέρι του. Τὸ χτύπημα

Digitized by Google

του ἐκεῖνα, τοῦ ἀποκρίθηκα πὼς θὰ τὸ συλλογιστῶ, πὼς θὰ τὸ συλλογιστῶ ἐννοεῖται χωρὶς πάθος. Καὶ τὸ συλλογίστηκα. Ὄχι, δὲ γίνεται. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νἀλλάξω· τὸ ἔθνος δὲ μᾶς δίνει τὴν ἄδεια, κ' ἡ ἀρχὴ ποὺ σᾶς ξεδιάλισα πιὸ ἀπάνω, ποὺ θὰ τὴ συνοψίσουμε καὶ παρακάτω, ἡ ἀρχὴ πὼς *ἐθνικὴ* γραμματικὴ μᾶς χρειάζεται, μᾶς δείχνει ξάστερα ποῦ εἶναι, ποιὸ εἶναι τὸ χρέος. Νὰ δῆτε μάλιστα πὼς πρέπει κάπως νὰ σταθοῦμε πιὸ ὑπερβολικοὶ παρὰ στὴν ἐποχὴ τοῦ *Ταξιδιοῦ*, δηλαδὴ καὶ περισσότερο καὶ λιγώτερο *ὑπερβολικοὶ* συνάμα.

Ἔχουμε ὅμως τόσα νὰ ποῦμε ἀπάνω στὸ θέμα, ποὺ ἀνάγκη νὰ τὰ πάρουμε ἀράδα ἀράδα τὰ πράματα.

Πρῶτα πρῶτα λοιπὸν ἰδοὺ πῶς βλέπω νὰ ξετυλίγεται τὸ ζήτημα στὴν ἱστορική του τὴ σειρά. Νὰ σᾶς τὸ συμμαζώξω μὲ δυὸ τρία παραδείγματα, μὲ δυὸ τρία βιβλία μας — ἢ βιβλία μου, ἐπειδὴ πρέπει νὰ σᾶς δείξω τὸ δρόμο ποὺ ἀκολούθησα ὁ ἴδιος, γιὰ νὰ σᾶς δείξω καλήτερα τὴν ἀντίληψη ποὺ μόρφωσα μὲ τὸν καιρὸ γιὰ τὸ ζήτημα καὶ ποὺ εἶναι θαῤῥῶ σήμερις ἡ ἀντίληψή μας ὁλωνῶνε.

Στὸ *Ταξίδι*, ὅπως σᾶς τὸ μολογοῦσα, παραδεχόμουνε μονάχα ἕναν τύπο γιὰ κάθε λέξη, μιὰ συζυγία γιὰ κάθε ῥῆμα· παραδεχόμουνε ὅμως τὴ συζυγία ἑνὸς τόπου κ' ἑνὸς τύπου. Στ' *Ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη* παραδεχτήκαμε πάλε ἄπειρους τύπους καὶ τόπους. Τώρα νομίζω πὼς πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πάντα ἕναν τύπο, ἀκόμη κι ἂν εἶναι παρμένος ὁ καινούριος μας ὁ κανόνας ἀπὸ δυὸ τόπους ποὺ τοὺς συνενώνουμε, καθὼς τὸ κατωρθώσαμε γιὰ τὸ ῥῆμα. Φαρδαίνουμε λοιπὸν καὶ κρατοῦμε ὡςτόσο στενὰ τὰ σύνορα τοῦ *Ταξιδιοῦ*. Ἀνοίγουμε τὰ ὅρια· μὰ ὅρια θέλει.

τοῦ Χατζηδάκη γερὸ κιόλας, βαστᾷ 560 σελίδες· τὸ πρόβλημα τοῦ Krumbacher ἔχει μόνο 300. Ἀπὸ κεῖ νὰ καταλάβῃς τὴν ἀξία τῆς μελέτης τοῦ Krumbacher καὶ τὸ φόβο τοῦ Χατζηδάκη, ἀφοῦ χρειάστηκε τόση ἀπάντηση, ποὺ ὡςτόσο στὴν οὐσία τῆς μελέτης ποτέ της δὲν ἀπαντᾷ.

Digitized by Google

Ἂς ῥίξουμε μιὰ ματιά, γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε καλήτερα, καὶ στὶς ἄλλες φιλολογίες. Ὅταν πάψανε στὴ Γαλλία νὰ γράφουνε τὴν καθαρέβουσα, δηλαδὴ τὴ λατινικὴ τοῦ μεσαιώνα, τὰ *μακαρονίστικα* τὰ λατινικὰ — σὰν τὰ δασκαλοελληνικὰ τὰ δικά μας — ὅταν εἴδανε τί πλούτους μέσα της εἶχε ἡ γαλλική, ποὺ εἴτανε δὰ ἡ δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς, ὅταν τὸ νοιώσανε πὼς καὶ λέξες καινούριες εἶναι ἄξια νὰ πλάση, πὼς στὴν πολυτυπία της, στὶς ντοπιολαλιές της βρίσκεις χίλια νόστιμα, χίλια ζουμερὰ κι ἀφράτα, ποὺ σοῦ ἀνοίγουνε τὴν ὄρεξη καὶ σοῦ χρησιμέβουνε στὴν ἔκφραση κάθε λογισμοῦ, ποὺ δίνουνε στὸ ὕφος σου δύναμη καὶ οὐσία, τοὺς ἔπιασε μέθη ἀληθινή. Βγῆκε τότες ὁ Ronsard, ὁ ποιητής, ποὺ ἡ τόλμη του στάθηκε τόντις, ὅ τι κι ἂν εἴπανε, κατιτὶς μεγάλο καὶ μοναδικό, γιατὶ πρᾶμα στὸν κόσμο δὲ φοβότανε, ἅμα νόμιζε πὼς θὰ πλουτίση τὴ γλώσσα. Ὅλα τὰ μέσα τὰ μεταχερίστηκε, μάζωξε τοὺς θησαβρούς του ἀπὸ παντοῦ.

Τὸ ξέρουμε ὅμως κι ἀπὸ τὸν περίφημο στίχο τοῦ Boileau πὼς κατόπι ἀπὸ τὸ Ronsard φάνηκε ὁ Malherbe. Καὶ μεῖς λέμε πὼς ἔπρεπε νὰ φανῇ. Ἔπρεπε νἀρθῇ ἕνας ποὺ νὰ κλαδέψη, νὰ πελεκήση, νὰ σιάξη, νὰ *καρονίση*. Ἔπρεπε νὰ γίνη κανόνας, γιὰ νὰ γίνη γλώσσα. Τέτοια δουλειὰ καταπιάστηκε ὁ Malherbe, ποὺ ὅσο κι ἂν τὸν κρίνανε ἄδικα πιὸ ὕστερα, δὲν τοῦ ἔλειπε μήτε ἀφτουνοῦ ποίηση καὶ φλέβα. Φανερώθηκε μάλιστα πιὸ δημοτικιστὴς ἀπὸ τὸ Ronsard, ἐπειδὴ λέξη δὲν καταδεχότανε νὰ γράψη προτοῦ βεβαιωθῇ ἂν εἴτανε τῆς ἀκέριας δημοτικῆς, προτοῦ τὴν ἀκούση ἀπὸ τὸ λαό. Ἀπὸ τὸ Malherbe βαστᾷ ἡ γαλλικὴ φιλολογία καὶ ἡ ἀρχή του πάντοτες ἀρχή της.

Βέβαια πὼς δὲ μοιάζουνε ὁλότελα τὰ πράματα κι ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές, ἀπὸ τὴ σημερνὴ μεριὰ στὴν Ἑλλάδα κι ἀπὸ τὴν τοτεσινὴ στὴ Γαλλία· βέβαια πὼς ὁ Ronsard μὲ τρόπους διαφορετικοὺς μόρφωνε ἢ πλούτιζε τὴ γλώσσα. Μοιάζουνε

Digitized by Google

ὅμως σ' ἕνα, ποὺ καὶ στὴν Ἑλλάδα χρειάζεται σήμερα κλαδεφτήρι. Ὡς τώρα κάναμε τὴ δουλειὰ ποὺ ἔκαμε κι ὁ Ronsard· βοήθησα κάπως καὶ γώ· ἀπὸ δῶ κι ὁμπρὸς ἀνάγκη νὰ κάνουμε τοῦ γέρου Malherbe τὴ δουλειά. Καὶ σ' ἀφτὸ προσπαθῶ πάλε νὰ βοηθήσω. Μεθήσαμε καὶ μεῖς. Ποιὸς νὰ μὴ μεθήση μὲ τέτοιο πλοῦτο; Φυσικό. Ἀκόμη καὶ στὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη στὴ μοναξιά*, εἶμουνε μεθησμένος. Δὲ μιλῶ διόλου γιὰ τὶς λέξες ποὺ φτειάνουμε, γιὰ τὰ ζεβγαρώματα ποὺ ἴδια ἡ γλώσσα μας σὰ νὰ τἀποζητᾷ, καὶ μοναχή της σὰ νὰ τὰ συνταιριάζη. Μιλῶ γιὰ τὴν πολυτυπία. Κατόπι ἀπὸ τὸ κρασὶ τῆς μέθης, ἡ γλώσσα μας καὶ ἡ γραμματική μας, μάλιστα ἡ γραμματική, πρέπει νὰ τρέχουνε σὰν τὸ κρουσταλλένιο τὸ νερό, τὸ νερὸ ἐκεῖνο ποὺ τὸ πίνεις διαμάντι στὴν Ἑλλάδα.

Εἴδαμε δὰ πιὸ ἀπάνω πῶς τὸ ῥωμαΐικο κρασάκι, τὸ φυλάξαμε γιὰ τὸ μεζέ.

50.

Τὰ παιδιά.

Ἡ *Ζωὴ κι Ἀγάπη*, τὰ *Ἡλιοβασιλέματα* καὶ *Τὰ δυὸ ἀδέρφια*, τὰ *Ῥόδα καὶ Μῆλα* ὡς στὴν *Ἀπολογία*, ὅσα μ' ἕνα λόγο, ἂν καὶ δὲ δημοσιεφτήκανε ἀκόμη, γραφήκανε ὅμως στὴν περίοδο τῆς μέθης, ποὺ ἔχει καὶ τὰ καλά της, θὰ μείνουνε ὅπως εἶναι γραμμένα. Δὲ θὰ τἀλλάξω. Μὰ στἀκόλουθα πρέπει νὰ ξανάρθω καὶ πάλε στὸ σύστημα τοῦ *Ταξιδιοῦ*. Δὲν τὸ φταίω γώ, ποὺ γυρίζω πίσω· φταίει τὸ ζήτημα ποὺ πῆγε ὁμπρός. Προχωρήσαμε δηλαδή, γιὰ νὰ ξανάρθουμε στὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινήσαμε. Κι ἀφτὸ στάθηκε πολὺ ὠφέλιμο γιὰ μᾶς, ἐπειδὴ βλέπουμε πιὸ παστρικὰ τί κάμαμε, τί μπορούσαμε νὰ κάνουμε καὶ τί χρωστοῦμε νὰ κάμουμε σήμερα. Σὰ νἄνοιζε

Digitized by Google

ἄξαφνα γιὰ τὸ ζήτημα φάση καινούρια. Μπαίνουμε σὲ στάδιο πιὸ ἀψηλὸ καὶ μπροστά μας φαρδιὰ πλατιὰ ξετυλίγεται κι ἁπλοστρώννεται ὁ δρόμος, ἕνας δρόμος μεγάλος, μὰ ἴσιος.

Ἐμένα, ποὺ σᾶς τὰ λέω καὶ μὲ κάποιαν ἀφέλεια, ὅπως τυχαίνει σὰ μιλεῖ κανεὶς εἰλικρινὰ καὶ μὲ τὴν καρδιά του, ἐμένα μ' ἔβαλε σὲ πολλὲς σκέψες μιὰ ὁμιλία ποὺ εἶχα μ' ἕνα μας φίλο, τὸν περασμένο χειμώνα. Ὁ κ. Σιώτης, ὁ γιατρός, ποὺ εἶναι στὴν Πόλη ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐνεργητικούς, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀκουσμένους ὁπαδοὺς τῆς Ἰδέας, μοῦ ζήτησε, γιὰ κάποιο ἄριστο σκοπό τους ἐκεῖ κάτω, νὰ τοῦ κάμω μιὰ σύντομη γραμματικὴ ποὺ νὰ χρησιμέβῃ στὰ παιδιά. Ἐδῶ λοιπὸν τὸ ζήτημα καταντᾷ πιὸ σπουδαῖο ἀκόμη παρὰ ποὺ τὸ εἴδαμε στὰ μάτια μας ὡς τώρα. Ὅταν πῆς ὅμως γραμματικὴ γιὰ τὰ παιδιά, τὰ εἶπες ὅλα. Μιὰ κ' εἶναι ὁ λόγος γιὰ παιδιά, γίνεσαι ἀπὸ ἀνάγκη κανονικός, ἐκεῖνο δηλαδὴ ποὺ μερικοὶ τὸνομάζουνε φανατισμό. Μισὴ γλώσσα σὲ τέτοια δουλειὰ δὲ χωρεῖ, καθαρέβουσες δὲ χωροῦνε. Βέβαια, ἐννοοῦμε, ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ κόσμος παντοῦ, ἐννοοῦμε καὶ μεῖς νἄχουμε γλώσσα μὲ δασκαλισμούς, μὲ λέξες παρμένες ἀπὸ τὴν ἀρχαία· τοὺς δασκαλισμοὺς ὅμως τοὺς ἐννοοῦμε ἴσια ἴσια καθὼς εἴπαμε, δασκαλισμοὺς ἐξαιρετικοὺς δὲ θέλουμε καὶ δὲν παραδεχούμαστε. Θάματα δὲ γυρέβουμε· ἡ γλώσσα μας εἶναι θάμα γιὰ τὴν ὀμορφιά της, γιὰ τὸν πλοῦτο της, γιὰ χίλια της προτερήματα· μὰ στὰ γλωσσικά της, χώρια δὲ στέκει ἀπὸ τὶς ἄλλες· δὲν εἶναι κανένα θάμα γλωσσολογικό· μορφώνεται, ξαναμορφώνεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ μορφώνεται κάθε ἀθρώπινη λαλιά. Σὰν κάθε ἀθρώπινη λαλιά, ποὺ ἔρχεται ὥρα νὰ γραφῇ καὶ νὰ διδαχτῇ, πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ καὶ δάφτη. Πρέπει νἄχῃ κανόνες. Ὅπως κανονίστηκε κάθε γλώσσα φιλολογική, ἔτσι — κι ὄχι ἀλλιῶς — θὰ κανονιστῇ κ' ἡ ρωμαΐκη. Δικό μας τὸ λάθος δὲν εἶναι ἂν ἡ καθαρέβουσα στοχάστηκε μιὰ μέρα νὰ μπῇ στὴ θέση τῆς ἐθνικῆς, τῆς φυσικῆς μας γλώσ-

Digitized by Google

σας. Ἀφτὸ ἔγινε κι ἀλλοῦ. Καὶ ξέγινε. Θὰ τὸ ξεκάμουμε καὶ μεῖς, ἂν ὁ σκοπός μας εἶναι σκοπὸς ἐθνικός, ἂν καταπιαστήκαμε νὰ καθιερώσουμε γλώσσα γιὰ τὸ ἔθνος.

Τὸ ξετάσαμε πιὸ ἀπάνω μὲ τί ὅρους ἀπαραίτητους ἡ γλώσσα μας γίνεται γλώσσα ὅπως ὅλες οἱ γλῶσσες τῆς Ἑβρώπης, μὲ τοὺς ἴδιους δασκαλισμούς, μὲ τοὺς ἴδιους *χυδαϊσμοὺς* μάλιστα, μὲ τὶς ἴδιες ἐξαίρεσες καὶ μὲ τὴν ἴδια γραμματική. Ἂς ξετάσουμε τώρα καὶ ποιὰ εἶναι τὰ ἐμπόδια.

51.

Ἡ καθαρέβουσα καὶ ἡ ἐπίδρασή της.

Πρῶτο ἐμπόδιο εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς καθαρέβουσας ὡς καὶ στὴ γλώσσα ποὺ μιλιέται, ποὺ μιλιέται δηλαδὴ στὶς μεγάλες πολιτεῖες, στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλη καὶ σ' ἄλλες μικρότερες. Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πὼς εἶναι σ' ὅλο τὸ ῥωμαΐικο καμιὰ δεκαπενταριὰ χιλιάδες νομάτοι, ποὺ ἀπὸ τὰ γράμματα τοὺς κόλλησε κάπου κάπου ἡ καθαρέβουσα καὶ στὴ λαλιά. Δὲν πειράζει. Καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ εἶναι, μπαίνουνε σὲ λογαριασμό. Δείξαμε πὼς οἱ ἀσυμμόρφωτοι δασκαλισμοὶ συμμορφώνουνται καὶ πάνε. Νὰ δοῦμε τώρα πῶς θὰ συμμορφωθοῦνε καὶ κεῖνοι ποὺ δὲ συμμορφωθήκανε ἀκόμη. Μὰ καλὸ νὰ μάθουμε, πρὶν τὸ μελετήσουμε ἀφτό, τί λογῆς εἶναι ἡ περίφημη ἐπίδραση τῆς καθαρέβουσας.

Ὁ Σπ. Ἀναστασιάδης, στὸ *Νουμά*, τὸ συγκέντρωσε μ' ἕνα λόγο. Ἡ ἐπίδραση τῆς καθαρέβουσας περιορίζεται στὸ λεχτικό. Ἡ τύχη ὅμως, ἡ κακή μας τύχη τὄφερε ποὺ τὸ λεχτικὸ κουβάλησε μαζί του καὶ τύπους ἄγνωστους, δηλαδὴ ξένους στὴ δημοτική. Ἀπὸ κεῖ βγῆκε ἡ μισὴ γλώσσα. Ἡ ἐπίδραση τέτοια εἶναι.

Digitized by Google

Πῶς θὰ πάψῃ ; Πολλὰ λόγια δὲ χρειάζουνται γιὰ νὰ καταλάβουμε πῶς. Ἅμα ἡ δημοτικὴ θὰ διδάσκεται στὰ σκολειά, ἡ διγλωσσία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πάψῃ. Ἄκουσα τὶς προάλλες κάποιο φίλο μου νὰ λέῃ *τὶς ἐπιστημονικὲς μεθόδους*. Κοντὰ στὸ νοῦ πὼς δὲ θὰ τὸ λέῃ πιὰ ἔτσι, σὰ μάθῃ σκολειὸ αἰτιατικὴ *τοὺς μεθόδους* ἢ *τὶς μέθοδες*, ὅ τι θέλετε, φτάνει νὰ μὴν εἶναι *τὰς μεθόδους*, καὶ δὲ θὰ λέῃ *τὰς ὁδούς*, σὰ μάθῃ σκολειὸ νὰ λέῃ *τοὺς δρόμους*. Θὰ τὰ μάθῃ τόσο ἐφκολώτερα ποὺ τέλος τῶν τελῶνε θὰ μαθαίνῃ τὴ γλώσσα του.

Ἀφτὰ δὲν εἶναι ὄνειρα, ἢ ἂν εἶναι πρέπει νὰ μοῦ παραχωρήσετε πὼς εἶναι ὄνειρα ποὺ ἀληθέβουνε. Κοιτάξτε τὸ φίλο μου τὸν ἴδιο, ποὺ τώρα τώρα σᾶς ἀνάφερα τὴ φρασούλα του γιὰ *τὶς ἐπιστημονικὲς μεθόδους*. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστούς μας δημοσιογράφους, καὶ στὶς φημερίδες γράφει τὴν καθαρέβουσα. Εἴδατε ὡςτόσο πόσο πρόκοψε στὴν ὁμιλία του ἡ δημοτική. Μόνο τὸ δεφτερόκλιτο θηλυκὸ ἀπόμεινε δασκάλικο στὴ γλώσσα του. Θὰ πάρῃ γλήγορα δρόμο καὶ δάφτο. Πρέπει κιόλας κανεὶς νὰ βλέπῃ τὰ πράματα ὅπως εἶναι. Οἱ δημοτικιστάδες σήμερα, πλῆθος. Ποῦ δὲ βρίσκεις, καὶ γὼ δὲν τὸ ξέρω. Σ' ἕνα γράμμα ποὺ ἔλαβα προχτὲς ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, διαβάζω τἀκόλουθα· « Τρίτη φορὰ εἶναι τώρα ποὺ δημοσιέβω γιὰ τὸ γλωσσικό μας ζήτημα στὴν... Τὰ προηγούμενα τἄρθρα μου, ὄχι τόσο βαθιὰ κ' ἐπιστημονικά, γιατὶ γραφτήκανε βιαστικὰ πάνω στὶς φούριες ἐκεῖνες ποὺ δημιούργησε ὁ Σουρῆς καὶ εἶχε λυσσάξει ὅλος ὁ τύπος, μὰ ἀρκετὰ διαφωτιστικὰ καὶ πειστικά, γιατὶ στηρίζουνται πάντα στὴν ἀλήθεια, εἶναι καιρὸς ποὺ τἄστειλα στὸν κ. Ταγκόπουλο, παρακαλώντας τον, ἅμα τὰ διαβάσει ἐκεῖνος, νὰ τὰ στείλει σὲ λόγου σας καὶ πιστέβω νὰ σᾶς τἄστειλε.

« Τίποτις καινούργιο γιὰ τὸ ζήτημά μας δὲν εἶπα, ὅπως θὰ εἴδατε, στἄρθρα μου ἀφτά, μὰ φτάνει ποὺ τὰ διαβάσανε ὅλοι, γιατὶ ἡ... ἔχει μεγάλη διάδοση, καὶ φωτιστήκανε πολ-

Digitized by Google

λοὶ πάνω στὸ ζήτημα, ποὺ προτήτερα μήτε ἰδέα δὲν εἶχανε γιὰ δάφτο. Καὶ χάρη σ' ἀφτὰ πολλοὶ πήρανε βιβλία γιὰ νὰ διαβάσουνε καὶ φωτιστοῦνε καλήτερα.

« Ὁ φίλος μου Μ. Β. — πρὶν ἀντιπρόσωπος τῆς... τώρα σκολάρχης στὸν... — μοῦ εἶπε πὼς τότες ποὺ γύριζε στῆς Ἀνατολῆς τὶς πολιτεῖες καὶ στὰ χωριὰ γιὰ εἴσπραξη συντρομῶν τῆς..., ἔβλεπε πὼς μὲ μεγάλη προθυμία καὶ φχαρίστηση διαβαζόντανε τἄρθρα μου παντοῦ καὶ προπάντων ἀπὸ τοὺς δασκάλους, ποὺ εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερο. Γιατὶ ὅπως ἔγραψα μιὰ φορὰ καὶ στὸ « Νουμᾶ », οἱ δασκάλοι πρῶτ' ἀπ' ὅλους πρέπει ὄχι μονάχα νὰ πολεμηθοῦνε ἀλλὰ καὶ νὰ φωτιστοῦνε, γιατὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ δάφτους εἶναι ἀφώτιστοι, *ἀμύητοι*. Ἐδῶ στὴ Μυτιλήνη γιὰ τὴν ὥρα, δὲ βρίσκεται δάσκαλος ποὺ λίγο-πολὺ νὰ μὴν εἶναι μαλλιαρός, ποὺ νὰ μὴν εἶναι δηλαδὴ *μεμυημένος*, ἔτσι νὰ ποῦμε, στὴν ἰδέα. Πολλοὶ εἶναι καὶ φανατικοί· μὰ φανερὰ δὲν τὸ λένε. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἐδῶ κ' ἕνα χρόνο, φοβόμουνα νὰ φανερωθῶ. Τώρα ὅμως, μὴν τὰ ῥωτᾶτε. Ὡς καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐδῶ τὸ ξέρουνε πὼς εἶμαι δημοτικιστής. Στὴν πρωτέβουσα οἱ καθηγητὲς καὶ δασκάλοι κ' ἡ Μητρόπολη ἀκόμα, μάθανε πὼς ἐγὼ ἤμουν ὁ... [ἕνα ψεβδώνυμο] τῆς... Καὶ πολλοὶ δασκάλοι ποὺ πρὶν εἴτανε φανατικοὶ καθαρεβουσιάνοι, τώρα γυρίσανε μὲ τὸ μέρος μας, κι ἅμα τύχει καὶ πάω στὴ Μυτιλήνη καὶ ἀνταμωθοῦμε μὲ δάφτους: « Γειά σου », μοῦ λένε καὶ μοῦ σφίγγουνε τὸ χέρι γκαρδιακά. Καὶ τὄχω κάφκημα νὰ μὲ λένε τώρα *μαλλιαρό*.

« Ἔτσι λοιπὸν οἱ δασκάλοι πρέπει νὰ φωτιστοῦνε καὶ δὲν εἶναι δύσκολο. Ὁ καθένας τους ἅμα διαβάσει ὅσα πρέπει νὰ διαβάσει, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πιστέψει τὴν ἀλήθεια, γιατὶ οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ δάφτους εἶναι βαριεστισμένοι ἀπὸ τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ ὁλέθριο σύστημά μας, ἐξὸν πιὰ μερικοὶ γεροσκολαστικοὶ ποὺ μήτε νἀκούσουνε μήτε νὰ διαβάσουνε θέλουνε, ἢ μερικοὶ τῆς φάρας τοῦ Μιστριώτη ποὺ ὁ σκολα-

Digitized by Google

στικισμὸς κατακάθησε πάνω τους σὰ σκουριὰ στὸ σίδερο.

« Ἕνας φίλος μου, τὄνομά του Α. Δ., σπουδαστὴς φιλολογίας, πῆγε πέρσι σκολάρχης στὴν... μιὰ καινούργια πόλη τῆς Ἀνατολῆς ποὺ ὑπάρχουνε κεῖ μεταλλεῖα. Ἀφτὸς ἔκανε *τέρατα καὶ σημεῖα* κεῖ πέρα. Καὶ τί δὲν ἔκανε! Πρῶτα πρῶτα πέταξε μέσ' ἀπὸ τὸ σκολειὸ ὅλα τὰ σκολαστικὰ βιβλία κι ὅλους τοὺς σκολαστικοὺς δασκάλους μὲ κίντυνο νὰ τὰ χαλάσῃ καὶ μὲ τὸ δεσπότη τῆς... Τώρα στὶς ἐξέτασες ἔβγαλε λόγο στὴ δημοτικὴ καὶ μέσα σὲ πολλὰ ἄλλα εἶπε πὼς τοῦ ἐρχομένου ἔχει σκοπὸ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀρχαία γλώσσα ἀπὸ τὴν *ἀστυκὴ σκολή*. Τί χρειάζεται, λέει; Καλήτερα τὴ νεώτερη φιλολογία νὰ βάλουμε. Θὰ βάλει Σολωμό, Βαλαωρίτη κι ὅλους τοὺς νεώτερους ποιητάδες καὶ συγραφιάδες μας. Καὶ ἡ Ἐφορεία ποὺ ἀποτελιέται ἀπὸ μορφωμένους ἄντρες, τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ δείχνει, ποὺ τοῦ εἶπε πὼς ὅ τι κι ἂν κάνει, καλὰ καμωμένο.

« Μπράβο του! Ἀφτό, ἴσως πεῖ κανεὶς πὼς εἶναι σὰ μιὰ *ὄαση* μέσα στὴν ἔρημο· μὰ τέτοιοι δασκάλοι παλληκαράδες μᾶς χρειάζουνται. Ἀφτοὶ θὰ βαστάξουνε μιὰ μέρα καὶ θὰ στηρίξουνε ὁλόρθο τὸ κοντάρι ποὺ στὴν κορφή του θὰ κυματίσει ἡ μεγάλη σημαία τῆς Ἀλήθειας. Καὶ δὲ θἀργήσει ἡ μεγάλη ἀφτή, τρανὴ καὶ δοξασμένη μέρα καὶ πρέπει νἄμαστε ἕτοιμοι. Ὡςτόσο, κάθε χρόνο γίνεται σκέψη γιὰ μεταρρύθμισες στὴν παίδεψή μας, καὶ δὲ νοιώθουν οἱ μεταρρυθμιστάδες πὼς μιὰ μονάχα ῥιζικιὰ μεταρρύθμιση χρειάζεται, πὼς τοῦ κάκου « μεριμνῶσι καὶ τυρβάζουσι περὶ πολλά — ἑνός δε ἐστι χρεία)[1] » (2 τοῦ Σταυροῦ 1905).

Μπράβο του ὅμως καὶ τοῦ ἀνταποκριτῆ μου! Πιὸ σημαν-

1) Κοίτ. Λουκᾶ, 10, 41· « μεριμνᾷσ καὶ θορυβάζῃ περὶ πολλά », μοιάζει νὰ εἶναι τὸ σωστό. Ἔτσι τὸ κατάλαβε κι ὁ Πάλλης, 10, 80, σ. 169· « πολλὰ φροντίζεις καὶ ζαλίζεσαι· μὰ λίγα χρειάζουνται ἢ ἕνα. » Κ., γιὰ τὸ τελεφταῖο νόημα, Tischendorf, παραλλαγές, σ. 560.

Digitized by Google

τικό, πιὸ *πειστικό*, ποὺ λέει κι ὁ ἴδιος, τὸ γράμμα τοῦ φίλου μας παρὰ χίλια καὶ δυὸ λόγια μου ποὺ θὰ μποροῦσα νὰ σᾶς ἀραδιάσω. Νά ἐπιχείρημα. Ἁπλώνεται ἡ λατρεία τῆς Ἰδέας καὶ πάει. Ἀφτοὶ ὅμως ποὺ τὴ λατρέβουνε, καὶ στὰ γραφτά τους καὶ στὰ λεχτά τους συμμορφώνουνε τοὺς δασκαλισμούς, δηλαδὴ δὲν ἀφίνουνε τὴ μισὴ γλώσσα. Εἶναι ἀδύνατο νὰ τοὺς βγάλουμε ὄξω ἀπὸ τὸ λογαριασμό μας καὶ νὰ τὸ ὑποστηρίξουμε πὼς ἡ διγλωσσία, μὲ τόσους ποὺ τὴν καταπολεμοῦνε, δὲν ἀρχίζει νὰ πάβῃ κι ἀπὸ τώρα. Τί χρειάζεται, θαῤῥεῖτε, γιὰ νὰ πάψῃ ὁλότελα; Χρειάζεται μικρό, πολὺ μικρὸ καὶ σπουδαῖο συνάμα περιστατικό· χρειάζεται ὑπουργὸς τῆς παιδείας ποὺ νὰ εἶναι δημοτικιστής.

Μὰ πρέπει κανεὶς νὰ μὴ σπούδασε ἱστορία, γιὰ νὰ μὴν εἶναι βέβαιος πὼς τέτοιος ὑπουργὸς θὰ φανῇ, δίχως μάλιστα νἀργήσῃ.

52.

Τὸ αἴστημα.

Δέφτερο ἐμπόδιο, τὸ *αἴστημα*.

Τὸ ἐμπόδιο ἀφτὸ εἶναι τὸ μεγαλήτερο, ἴσως καὶ τὸ μόνο, γιατὶ τὸ αἴστημα δὲν ἀκούει λογική. Ἔτσι τὸ νοιώθω, σοῦ λέει, καὶ σώνει. Πές του ἐσὺ ὅ τι θέλεις. Δὲ φελᾷ.

Τὸ αἴστημα ὅμως εἶναι σήμερα δυῶ λογιῶ· εἶναι τὸ αἴστημα πὼς χυδαία ἡ δημοτικὴ καὶ νὰ μὴν τὴ γράφουμε διόλου· εἶναι καὶ τὸ αἴστημα πὼς ἀκόμη κι ὅταν τὴ γράφουμε, τουλάχιστο πρέπει κάπως νὰ σεβούμαστε τὸ τυπικὸ τῆς καθαρέβουσας, εἰδεμὴ πειράζεται τὸ αἴστημα τὸ περίφημο. Ἀπὸ τέτοιο αἴστημα βαστᾷ ἡ μισὴ γλώσσα, καὶ τὄχω γιὰ πολὺ σπουδαῖο ποὺ βγῆκε τέτοιο αἴστημα στὴ μέση, ἐπειδὴ κ' εἶναι *μισὸ αἴστημα*, μισὸ καὶ τοῦτο σὰν τὴ μισή,

Digitized by Google

αἴστημα δηλαδὴ ποὺ ἀρχίζει καὶ συβιβάζει. Ξεπεσμὸς λοιπὸν τοῦ πρώτου.

Τὸ πρῶτο δὲ συβιβάζει. Ἔχω κάπου μιὰν ἀξαδερφούλα ποὺ ἡ δημοτικὴ τῆς φαίνεται ὅ τι γίνεται πιὸ πρόστυχο. Καὶ ἡ ξαδερφούλα μου εἶναι ψυχὴ πολὺ ἐβγενικιά, ποὺ τῆς ἀρέσουνε οἱ ἀψηλοὶ λογισμοὶ καὶ τὰ γενναῖα τὰ αἰστήματα. Μόνο ποὺ τὸ αἴστημά της δὲ σηκώνει τὴν ἀγάπη τὴν πιὸ γενναία, τὴν ἀγάπη τῆς Ἰδέας.

Πῶς νὰ βολέψουμε τώρα καὶ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δέφτερο ἐμπόδιο; Ἀποκρίνεται νομίζω καὶ στὰ δυὸ τὰ αἰστήματα — στὸ μισὸ καὶ στὸ ἀσυβίβαστο — ἴσια ἴσια τὸ γράμμα τοῦ φίλου τοῦ Μυτιληνιοῦ ποὺ σᾶς ἀντίγραψα πιὸ ἀπάνω. Εἴδατε κεῖ μέσα τὸ αἴστημα πῶς ἀλλάζει. Ἀλλάζει, κι ἀφτὸ θὰ μᾶς σώση. Μὰ τί λέω πῶς ἀλλάζει; Ἄλλαξε κιόλας. Ἀλλάζει πολὺ ἔφκολα. Θυμοῦμαι, στὰ 1893, στὴν Ἀθήνα, κάποιονε ποὺ μοῦ ἔλεγε φιλικὰ πῶς ἡ ὀρθογραφία ἐκείνη τοῦ *οἱ* γιὰ τὸ θηλυκό, ἀντὶς *ῃ*, ὅπως τὸ γράφανε πρῶτα, τοῦ πείραζε πολὺ τὸ αἴστημα καὶ τὸ μάτι, δὲν μποροῦσε νὰ τὸ συνηθίση. Τοῦ ξήγησα ἥσυχα τὰ καθέκαστα· τοῦ ἔδειξα πῶς ὅταν κανεὶς ξετάζει τὴν ἱστορικὴ τὴ σειρά, μάλιστα ὅταν κανεὶς συλλογιέται τὴν ἀρχαία ἑλληνική, καταντᾷ τὸ *ῃ* νὰ τοῦ πειράζῃ πολὺ περισσότερο αἴστημα καὶ μάτι, νὰ τοῦ φαίνεται βάρβαρο. Κατάλαβε ὁ ἄθρωπος. Κατάλαβε τόσο καλὰ ποὺ τόντις ἄρχισε λίγο λίγο νὰ σιχαίνεται τὸ *ῃ*, νὰ μὴν μπορῇ νὰ τὸ βλέπῃ. Γιατί; Γιατὶ καὶ τὸ αἴστημα πρέπει νὰ στηρίζεται ἀπάνω στὴν ἀλήθεια. Εἰδεμή, ἀδύνατο νὰ βαστάξῃ. Ἅμα νοιώση πῶς στηρίζεται ἀπάνω στὴν ψεφτιά, χάθηκε. Λοιπὸν τί μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ πέση τὸ αἴστημα τὸ ψέφτικο; Μᾶς χρειάζεται νὰ μάθουμε. Σὰ μάθουμε, μοναχοί μας γυρέβουμε τὸ σωστὸ κι ἄλλο δὲ θέλουμε. Τὸ θέλουμε κιόλας μὲ λαχτάρα, κάποτες μὲ πεῖσμα. Ὑπάρχει τόντις κάτι στὸν κόσμο πιὸ δυνατὸ κι ἀπὸ τὸ αἴστημα ἢ σὰν προτιμᾶτε, κάτι ποὺ αἴ-

Digitized by Google

στημα εἶναι καὶ τοῦτο, αἴστημα ὅμως ποὺ μπροστά του τἄλλα μήτε ψηφιοῦνται, ἡ πίστη. Χωρὶς κάφκημα νὰ τὸ ποῦμε· τὴν πίστη ἐμεῖς μόνοι τὴν ἔχουμε. Τὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη. Οὔτε στὴν ἀγάπη οὔτε στὴν πίστη δὲν παραβγαίνουνε μαζί μας οἱ δασκάλοι. Κ' εἶναι καὶ τὰ δυό τους, αἰστήματα ποὺ στηρίζουνται στὴν ἀλήθεια καὶ στὸ χρέος. Τἄλλο τὸ αἴστημα στηρίζεται σὲ μιὰ πρόληψη. Ἀδύνατο νὰ μὴν κλονιστῇ. Καὶ πῶς; Μὲ τὴν ἐπιστήμη. Θὰ γίνῃ ἔθνος ἡ Ἑλλάδα ἢ δὲ θὰ γίνῃ. Ἅμα γίνῃ, θὰ τσακιστῇ κ' ἡ πρόληψη. Καὶ πειδὴ ἀναντίλεχτο πὼς θὰ γίνῃ ἔθνος, θὰ πῇ πὼς γιὰ βέβαιο ἡ νίκη δική μας, δηλαδὴ τῆς Ἰδέας.

53.

Ἡ τεχνητή.

Τρίτο ἐμπόδιο, ἕνα.... παραμύθι.

Μᾶς λένε οἱ δασκάλοι πὼς νά ποὺ διορθώνουμε καὶ μεῖς, ἀφοῦ διορθώνουμε τὴν καθαρέβουσα. Τὴ διορθώνουμε, καὶ μὲ δίκιο. Ξαναφέρνουμε δηλαδὴ τὰ πράματα στὸ σημεῖο ποὺ δὲν ἔπρεπε ποτέ μας νὰ τἀφήσουμε μακριά μας. Ἡ διαφορὰ μεταξύ μας, ποὺ ἡ καθαρέβουσα ἔχτιζε στὰ σύννεφα, ἐνῶ ἐμεῖς χτίζουμε στὴν ἀλήθεια. Ἡ καθαρέβουσα τὸ θέλησε, μὲ τὴ μισὴ γλώσσα ποὺ μᾶς ἔμαθε στὶς πολιτεῖες, θέλησε — γιατὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲν μποροῦσε νἄχῃ τὸ κίνημά της — νὰ μὴν ὑπάρχῃ πιὰ στὴν Ἑλλάδα μήτε καθαρέβουσα μήτε δημοτική. Γιὰ τοῦτο ἴσια ἴσια πρέπει σήμερα νὰ κάμουμε γλώσσα.

Μὰ τότες θὰ μᾶς ποῦνε, ἡ γλώσσα ποὺ γράφετε εἶναι γλώσσα τεχνητή. Ἀμέ, τί ἄλλο μπορεῖ νἄναι; Καὶ ποιὰ εἶναι, στὸ θεό σας, ἡ φιλολογικὴ γλώσσα ποὺ τεχνητὴ δὲν εἶναι; Καὶ ποιὰ εἶναι, δασκαλάκια μου, ἡ γλώσσα ποὺ δὲν ἔχει δασκαλισμούς; Οἱ δασκαλισμοί σας ὅμως ἐσᾶς πάνε πίσω, οἱ δικοί

Digitized by Google

μας πάνε ὁμπρός· οἱ δασκαλισμοί σας εἶναι ἀπονεκρωμένοι· ἐμεῖς τοὺς φτειάνουμε ζωντανούς. Εἶναι τὸ μόνο — καὶ τὸ σημαντικώτερο — ποὺ δὲν τὸ καταλάβατε ἀκόμα· ἡ τέχνη μας, ἀφοῦ τεχνητοὺς μᾶς προκηρύχνετε, εἶναι μίμηση τῆς ζωῆς. Μίμηση τῆς ζωῆς ἤθελε θαῤῥῶ κι ὁ Ἀριστοτέλης.

Κι ὁ λαός μας τὴ θέλει τὴ μίμηση, ξέρει καὶ τῆς μίμησης τὴν τέχνη, δηλαδὴ τὴ γλώσσα τὴν τεχνητή, κι ἀφτὸ ἐννοούσαμε στὸ *Ταξίδι* (*Ταξ.* α', 211 = *Ταξ.* β', 193), σὰ λέγαμε πὼς μακάρι νὰ μιλούσαμε τὴ γλώσσα μας « μὲ τὴν ἴδια τέχνη ποὺ τὴ μιλεῖ ὁ λαός », ἐπειδὴ κι ὁ λαὸς τί ἄλλο κάνει παρὰ νὰ συμμορφώνῃ ; Περίεργο ποὺ οἱ δασκάλοι κατηγοροῦνε τὴ γλώσσα μας γιὰ πρᾶμα ὅπου ἔπρεπε νὰ τὴν παινέσουνε, μάλιστα γιὰ ἕνα πρᾶμα ποὺ χάρη στὴ δημοτικὴ μποροῦνε ἴδιοι τους καὶ τὸ κάνουνε. Συμμορφώνουνε, γιατὶ ὁ λαὸς συμμορφώνει. Φτειάνουνε λέξες καινούριες, γιατὶ φτειάνει κι ὁ λαός. Ὁ καθηγητὴς Thumb μοῦ ἔλεγε τὸ περασμένο καλοκαίρι πὼς ἡ καθαρέβουσα θἀδυνατοῦσε νὰ πλάθῃ λέξες, ἂν ὁ λαός, ὁ σημερνός μας ὁ λαός, δὲν τῆς ἔδειχνε τὸν τρόπο. Παρατήρηση ὅσο γίνεται σωστή. Μήπως δὲν εἶναι κι ὁ δάσκαλος Νεοέλληνας ; Μήπως δὲν εἶναι Ῥωμιός ; Ἂν ὁ Ῥωμιὸς δὲν εἶχε μέσα του τὴ δύναμη νὰ ξανανιώνῃ ὁλοένα τὸ λεχτικό του μὲ ζεβγαρώματα, παράγωγα καὶ κατάληξες, ἀπὸ ποῦ θὰ τὴν ἔπαιρνε τὴ δύναμη ὁ δάσκαλος ; Τὸ λάθος του εἶναι ποὺ δὲν ξανανιώνει ἀρκετὰ τὴ γλώσσα, κ' ἔτσι καταντήσαμε, λ. χ., νὰ μὴν ἔχουμε λέξη νὰ ποῦμε τὸ *sexus, sexe,* ἀφοῦ μήτε νὰ τὸ συλλογιστῇ κανένας πὼς ταιριάζει τὸ *φῦλο*(ν) ποὺ πῆγε καὶ τὸ δανίστηκε ἀπὸ τἀρχαῖα τὰ λεξικά, δίχως νὰ στοχαστῇ πὼς *φῦλο* καὶ *φύλλο* στὴν προφορὰ δὲν ξεχωρίζουνται, καὶ γιὰ τοῦτο θέλουμε λέξη ποὺ νὰ τὴ νοιώθῃ ὅλος ὁ κόσμος καὶ σὰ γράφει καὶ σὰ μιλεῖ[1].

1) Διάβασα στὸ Νουμὰ (ἀρ. 192, 2 Ἀπρ. 1906, 2, 1 ἐπ.) « ἀπογοητεμένος ἀπὸ τὸ φῦλο μας », ποὺ γράφει ὁ Α. Γεωργιάδης στὼραῖο του δρᾶμα

Digitized by Google

Μὲ δυὸ λόγια, ἡ ἀλήθεια ποιὰ εἶναι; Ἡ ἀλήθεια χωρὶς πάθος, χωρὶς πρόληψη καὶ χωρὶς πολέμους; Ἐννοοῦμε τὴν ἱστορικὴ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ποὺ ἡ Ἑλλάδα, τὸ νέο τὸ βασίλειο, δὲν ἔζησε ἀκόμη ἀρκετὰ χρόνια καὶ δὲν πρόφτασε νὰ κάμῃ γλώσσα. Συχνὰ κατάλαβα, σὰ γίνεται λόγος γιὰ τὸ ζήτημα ἢ στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴν Ἐβρώπη, πὼς τὰ φαντάζουνται τὰ πράματα κάπως ἀλλόκοτα· νομίζουνε δηλαδὴ πὼς ὑπάρχουνε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ δημοτική, ἀπὸ τὴν ἄλλη καθαρέβουσα, ἕτοιμη, ὥριμη, γιὰ πούλημα ἡ καθεμιά, καὶ πὼς δὲν ἀπομνήσκει πιὰ τώρα στὸ Ῥωμιὸ παρὰ νὰ διαλέξῃ ἀναμεταξύ τους. Ὄχι! Σήμερα δὲν ὑπάρχουνε καθαφτὸ μήτε δημοτικὴ μήτε καθαρέβουσα ἢ σὰ θέλῃς ὑπάρχουνε ἡ μιὰ κ' ἡ ἄλλη μὲ τὸν ὅρο ποὺ πρέπει νὰ τὶς δημιουργήσῃς. Στὸν ὅρο ἀφτὸ μοῦ φαίνεται πὼς δὲν προσέξανε ὡς τώρα ὅπως ἔπρεπε, καὶ γιὰ τοῦτο στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ πληθαίνουνε τὰ παρανοήματα κάθε ὥρα. Ὅση δημιουργία χρειάζεται ἡ δημοτική, ἄλλη τόση χρειάζεται ἡ καθαρέβουσα. Ἡ καθαρέβουσα εἶναι ἀναγκασμένη νὰ δημιουργᾷ, πάει νὰ πῇ, νὰ φτειάνῃ, νὰ μπαλλώνῃ, νὰ κόβῃ καὶ νὰ ῥάβῃ, καὶ νὰ μὴ βρίσκῃ μάλιστα σωτηρία ὄξω ἀπὸ τὸ τεχνητό. Σὰ γράφει ἄξαφνα ἡ καθαρέβουσα *βαρέλιον*, τί κάνει; Δημιουργᾷ. Δημιουργία στραβή, μὰ δημιουργία, ἐπειδὴ τύπος *βαρέλιον* σ' ὅλη τὴ σειρὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας δὲν εἶδα νὰ γράφηκε ποτὲς (κ. τὸ Γλ. τοῦ Δουκάγγη καὶ τὰ διάφορα παραδείγματα). Τὸ εἶπε *βαρέλιον* ἡ καθαρέβουσα, γιατὶ διάβασε πὼς *παιδίον* λεγότανε πρῶτα τὸ *παιδί*, κ' ἔτσι ἀπὸ τὸ *βαρέλι* μόρφωσε τὸ *βαρέλιον*, ποὺ εἶναι ἀνύπαρχτη λέξη. Δὲν πάβει κιόλας νὰ δημιουργᾷ. Μιὰ μέρα ἰδοὺ ποὺ ἀκούγεται ἀπὸ τὰ Παρίσια περιβόητο δρᾶμα μὲ τὸν τίτλο *L'Aiglon*. Οἱ φημερίδες θέλουνε νὰ τὸ μεταφράσουνε. Στὴ γλώσσα

Κάτου ἀπὸ τὴν ὄψη. Στὴ σκηνὴ ἀπάνω ἴσια ἴσια, δὲν μπορεῖ κανεὶς ἀκούοντας νὰ καταλάβῃ γιὰ ποιὸ φίλο τὸ ζήτημα.

Digitized by Google

μας ἔχουμε ὡραία λέξη γιὰ τὸ *aiglon*, *ἀετόπουλο* — κι ἀλλοίμονο σὲ κεινοὺς ποὺ δὲ νοιώθουνε τῆς λέξης τὴν ὀμορφιά! Τί ποίηση καὶ τί τέχνη θὰ νοιώσουνε; Ὡςτόσο ἡ καθαρέβουσα *δὲν μπορεῖ* νὰ τὸ πῇ *ἀετόπουλο*. Ἀδύνατο τῆς εἶναι, γιατὶ δὲ συφωνᾷ μήτε μὲ τὸ λεχτικὸ μήτε μὲ τὸ τυπικό της. Τὸ λέει λοιπὸν *ἀετιδεύς*. Δημιουργία. Δημιουργία σωστὴ — καὶ παράξενη, ἀφοῦ ἡ προφορὰ *φσ* ἑλληνικὴ δὲν εἴτανε, δὲν εἶναι καὶ δὲ θὰ γίνῃ (κ. Ἑ*Ρ. κ. Μ.*, Β', 7-8).

Μὰ μήπως δὲ φτάνει νὰ θυμηθοῦμε τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κόντου — *Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις* — γιὰ νὰ καταλάβουμε ἀμέσως πὼς ἡ καθαρέβουσα ὄχι μόνο πρέπει νὰ δημιουργᾷ ὁλοένα, μὰ καὶ νὰ διορθώνῃ κάθε τόσο τὰ δημιουργημένα της; Ἀφτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὰ λεξικά της, σὰ συγκρίνουμε τὰ παλιὰ μὲ τὰ καινούρια. Τὰ παλιὰ τὰ λεξικά, τὴν *ἀκαδημία* τὴν ξέρουνε *ἀκαδημία* (κ. Κορομηλά, 1861, καὶ τὸν Κοντόπουλο ἀκόμη, 1901, *Λεξ. ἑλληνογαλλικό*). Ἄξαφνα — ὕστερις ἀπὸ κάμποσα χρόνια — φωτίζουνται· τὰ βιβλία ποὺ ξεσκαλίσανε τοὺς μάθανε πὼς ὁ κλασσικὸς τύπος εἶναι ἄλλος, καὶ τώρα τώρα τελεφταῖα μᾶς τὸ δημιουργοῦνε *Ἀκαδήμεια* καὶ γράφουνε *ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα*, πρᾶμα ποὺ νόημα δὲν ἔχει κανένα, γιατὶ δὲν πιστέβω νὰ σταθῇ ποτέ του δάσκαλος ἱκανὸς νὰ μᾶς ἀποδείξῃ πὼς *ἀκαδημικὸς* κι *ἀκαδημεικὸς* δὲν εἶναι σήμερα τὸ ἴδιο. Κ' ἔτσι δημιούργησε πάλε ὁ δάσκαλος, μὲ τὸ *ει* τοῦ *ἀκαδημεικοῦ*, ἕναν τύπο ποὺ γλωσσικὴ ἀξία δὲν ἔχει, παρὰ μονάχα ὀρθογραφική, δηλαδὴ καμιά. Δημιουργοῦνε ἀπάνω στὸ χαρτί· καθὼς ὅμως τὸ εἴπαμε κι ἀλλοῦ (Ἑ*Ρ. κ. Μ.*, Α', 130, σμ. 2), βάση τῆς δημιουργίας τῆς δικῆς μας ἐμεῖς πήραμε τὴ ζωή.

Digitized by Google

54.

Ὁ πλοῦτος.

Πιὸ περίεργο κατηγόριο εἶναι κεῖνο ποὺ κάθε τόσο ἔρχουνται καὶ μᾶς κάνουνε, δηλαδὴ πὼς πλουτίζουμε τὴ γλώσσα, γιατὶ τὸ κάτω κάτω, τέτοιο νόημα ἔχει τὸ κατηγόριο τους. Δείξαμε καὶ δείχνουμε κάθε μέρα πὼς ἡ *χυδαία*, ἡ *πρόστυχη* δημοτικὴ θρέφει μέσα της τόσο πλοῦτο, καὶ δὲν καμαρώνουνε; Ἀκούστε τί λέει ἕνας κριτὴς γιὰ τὸν πλοῦτο μας τὸ σημερνόνε. Σὲ μιά του ὡραία ἐπίκριση γιὰ τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη στὴ μοναξιὰ* (κ. *Deutsche Liter. zeit.*, 1905, ἀρ. 34, σ. 2082-2084), ὁ κ. Thumb σημειώνει τἀκόλουθα· « Indem er zeigt (γιὰ μένα ὁ λόγος), dass die Volkssprache mit ihrem Wortschatz und vor allem mit ihren zahlreichen Suffixen die Möglichkeit gibt, die verschiedenen Nuancen jener Begriffe wiederzugeben (man vergleiche z. B. Bildungen wie τοπωσιὰ und τοπωσύνη), beweist er den Reichtum und die Biegsamkeit seiner Muttersprache. Aber mit der Prägung von Wörtern für die verschiedenen Nuancen jener Begriffe tut er m. E. des Guten zu viel. Denn ich glaube, dass eine zu reiche Nuancierung des Ausdrucks eher schadet als nützt, dass ein sparsames Haushalten vorläufig besser ist. » (σ. 2083).

Μ' ἄλλα λόγια, μοῦ γνέφει ὁ φίλος ὁ Thumb πὼς τὸ *παρακάνω στὸ γλωσσικὸ τὸν πλουτισμό μας*. Ἡ γλώσσα μας εἶναι πάρα πολὺ πλούσια καὶ περιττὸ τοῦ φαίνεται νὰ θέλουμε γιὰ κάθε νόημα μιὰ λέξη, νὰ γυρέβουμε στὴν ἔκφραση τόσες χρωματιὲς κι ἀποχρωματιές. Ἐγώ, τί νὰ σᾶς πῶ; Καμαρώνω. Νά κατηγόριο ποὺ μοῦ ἀρέσει. Ἐνῶ οἱ δασκάλοι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος κατηγοροῦνε τὴ γλώσσα γιὰ τὴ φτώχεια της καὶ μᾶς

Digitized by Google

κατηγοροῦνε μᾶς γιὰ τὸν πλοῦτο μας, χωρὶς νὰ παρατηρήσουνε τὴν ἀντιλογία, βλέπουμε ἄθρωπο ποὺ σπούδασε τὸ ζήτημα καὶ ποὺ ἀντὶς νὰ βρῇ πὼς ἡ γλώσσα μας εἶναι ἀνίκανη στὴ δημιουργία, τὴ βρίσκει μὲ τὸ παραπάνω ἱκανή. Δὲ μὲ πείθει ὅμως ὁλότελα ὁ κ. Thumb. Γιὰ τὸν πλοῦτο δὲ φταίμε πάντα ἐμεῖς· φταίει, ποιὸς θαῤῥεῖτε τάχα; Φταίει συχνὰ ἡ καθαρέβουσα. Ναίσκε. Μοιάζει, λ. χ., σὰ νὰ καθιερώθηκε σήμερις ἢ τουλάχιστο σὰ νὰ καθιερώνεται ὁλοένα ἡ σημασία τοῦ *client* μὲ λέξη διαφορετικὴ κατὰ τὸ ἀπάγγελμα ἐκεινοῦ ποὺ ἐννοεῖς· ὁ μπακάλης ἔχει *μουστερῆδες*, ὁ γιατρὸς ἔχει *πελάτες*. Ὁ *πελάτης* εἶναι τῆς καθαρέβουσας· ὁ *μουστερὴς* τῆς δημοτικῆς. Ἐμεῖς τοὺς κρατοῦμε καὶ τοὺς δυό. Ἂς σημειώσουμε μάλιστα πὼς ὁ *μουστερὴς* ἔχει πιὸ γενικὴ σημασία, γιατὶ ἄξαφνα, στὴ φράση ποὺ ἔγραψα πιὸ ἀπάνω, μποροῦσα νὰ πῶ « ... ἡ σημασία τοῦ *client* μὲ λέξη διαφορετικὴ κατὰ τὸ ἀπάγγελμα ἐκεινοῦ ποὺ ἔχει *μουστερῆδες* (δηλαδὴ πιὸ γενικὸς ὅρος) », ἂν καὶ παρακάτω σκόπεβα ἴσια ἴσια νὰ δείξω τὴ διαφορὰ μεταξὺ *πελάτη* καὶ *μουστερή*. Λοιπὸν εἶναι διγλωσσία ποὺ συφέρνει.

Μὰ δὲν τὸ πιστέβω καὶ πολὺ σωστὸ νὰ νομίζουνε, πὼς στὸν αἰώνα ὅπου ζοῦμε κι ὅπου τρεχοτρέχουνε πράματα κι ἄθρῶποι ἀπὸ τὴ δουλειὰ τὴν περίσσια, καιρὸς δὲ μᾶς ἀπομνήσκει γιὰ νὰ ψιλολογοῦμε τὰ καθέκαστα. Ὁ κ. Thumb ἀφτὸ δὲν τὸ λέει· μὰ κατάντησε μόδα νὰ λένε πὼς τὰ κινήματά μας γενήκανε σήμερα κάπως σιδεροδρομικά, καὶ βιάζεται ὁ καθένας νὰ φτάσῃ δίχως πολλὰ χασομέρια. Ὡςτόσο ἴσια ἴσια βλέπω στὴ Γαλλία πὼς ἡ γλώσσα ἡ *σιδεροδρομική*, γιὰ νὰ ποῦμε, βγάζει ἄπειρους ὅρους γιὰ τὶς διάφορες τὶς τραινοπορίες, γιὰ τὶς διάφορες γληγοράδες τῆς μηχανῆς, *train omnibus, train express, train rapide, train direct*. Καὶ κοντὰ στὸ νοῦ. Ὅσο προχωρεῖ ὁ πολιτισμός, ἄλλο τόσο, γιὰ κάθε του ἀνακάλυψη, γιὰ κάθε του καλητέρεψη, χρειάζεται λέξες καινούριες. Ἀφοῦ

Digitized by Google

ἔτσι γίνεται στὴ βιομηχανία, πὼς μπορεῖ, ἔτσι νὰ μὴ γίνεται στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ φιλοσοφία; Ὁ ἄθρωπος μέρα τὴ μέρα μαθαίνει τὸν ἑαφτό του, μαθαίνει καὶ τὸν ὀξώκοσμο. Ἡ πλάση, γιὰ νὰ τὴν καταλάβουμε στὰ παραμικρὰ καὶ στὰ πόβαθά της, θὰ μᾶς ἀναγκάση νὰ πλάσουμε καὶ μεῖς ὅρους ποὺ νὰ φανερώνουνε, μιὰ μιά, ὅλες τὶς προκοπές μας στὴν ἔρεβνα καὶ στὴν ἑρμήνεια. Χίλιες φορὲς πιὸ μυριότροπη, πιὸ μυριόπλοκη καὶ πιὸ πλούσια ἡ δημιουργία ποὺ ἔχουμε νὰ μελετήσουμε, ἀπὸ τὶς λέξες ποὺ ἔχουμε νὰ δημιουργήσουμε. Στὰ μάτια μας ξανοίγει ἀδιάκοπα τὸ φῶς. Κάθε φῶς φέρνει μαζί του καὶ τὴ λεξούλα του. Ἄξαφνα, ἡ γαλλικὴ λέξη *milieu*, στὴν ἀρχὴ στάθηκε πολὺ χρήσιμη καὶ δήλωσε συνάμα πρόοδο σημαντικὴ στὴν ἀντίληψή μας τοῦ πραματικοῦ· κατόπι φάρδυνε ἡ ἀντίληψη· ἔπρεπε νὰ φαρδύνουμε καὶ τὸν ὅρο. Ἀφτὸ ἔκαμε ὁ Claude Bernard μὲ τὸ περίφημό του τὸ *milieu intérieur*, τὴ *μέσα συντοπιά*, ποὺ ἄλλαξε τὴ βάση τῆς ἐπιστήμης (κ. Cl. Bernard, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, Paris, 1865, σ. 106, 130). Μιὰ μέρα ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Claude Bernard νοιώθει πὼς καὶ τὸ *milieu extérieur*, τὸ ἀντίθετο δηλαδὴ τοῦ *milieu intérieur*, δὲν τοῦ φτάνει. Μιλεῖ γιὰ ἕνα *milieu cosmique général* (ἔ. μ., σ. 130). Τί λέτε; Τὸ *milieu cosmique général*, ἐγὼ θαῤῥῶ πὼς μὲ μιὰ λέξη τὸ λέμε, τὴ *συγκοσμιά*. Νὰ μὴν τὸ ποῦμε; Γιατί; Νά ποὺ μὲ τὴ γλώσσα μας μποροῦμε νὰ συβιβάσουμε τάσυβίβαστα, τὸν πλοῦτο καὶ τὴ γληγοράδα. Νὰ μοῦ τὸ μολογήσετε κιόλας πὼς θᾶτανε ὄμορφο, πὼς θᾶξιζε τὸν κόπο, νἀλήθεβε ὁ προφητικὸς ὁ λόγος τοῦ Fauriel, πὼς τὰ ῥωμαΐκα εἶναι ἡ γλώσσα ἡ ὡραιότερη καὶ ἡ πιὸ προδεφτική· « il ne lui manque rien (au grec vulgaire) pour être regardé dès à présent comme la plus belle langue de l'Europe ; et c'en est indubitablement la plus perfectible. » (Fauriel, *Ch. Pop.*, I, σ. CXXIV· κ. καὶ *Canti popolari greci*, ed. P. E.

Digitized by Google

Pavolini [1905], σ. 22-23). Ἔτσι βαδίζουμε ταίρι ταίρι μὲ τὸν πολιτισμό.

Μὰ ὁ πλουτισμὸς εἶναι καὶ πρᾶμα πραχτικό. Στὸ ἴδιο ἄρθρο ποὺ ἀνάφερα πιὸ ἀπάνω, ῥωτᾷ ὁ φίλος μας ὁ Thumb γιατί λέω ἄξαφνα *χειλόηχος* ἀντὶς *χειλικός*, ποὺ ταιριάζει μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς. Τὄκαμα, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ ἐπιτηδεφτῶ[1], παρὰ γιὰ πολλοὺς λόγους ποὺ μοῦ φαίνουνται σπουδαῖοι, κι ὁ πρῶτος εἶναι ποὺ πιὸ ξάστερος ὅρος τὸ *χειλόηχο* ἀπὸ τὸ *χειλικό*· βλέπει ἀμέσως κανεὶς πὼς γιὰ ἤχους τὸ ζήτημα. Ὁ δέφτερος λόγος εἶναι ποὺ ἀναγκάστηκα νὰ βάλω τὸν ὅρο *ἦχο* καὶ σ' ἄλλα κάμποσα ζεβγαρώματα, *δοντόηχος, ἀχορδόηχος* κτλ. Καλό, ἴσως κι ἀναγκαῖο νὰ καταλαβαίνῃ ὁ ἀναγνώστης πὼς ἀφτὰ εἶναι ὅλα τους συγγενικὰ φαινόμενα, πὼς ὅλα τους βασίζουνται στὸν *ἦχο*· ἡ γλωσσολογία, καθὼς καὶ κάθε ἄλλη ἐπιστήμη, γυρέβει, χρωστᾷ μάλιστα νὰ δείξῃ τί ἑνότητα ἔχουνε συναμεταξύ τους πράματα ποὺ ἀπὸ πρώτη τοὺς ὄψη σὰ νὰ μὴ μοιάζουνε. Τρίτος λόγος, ποὺ μὲ τὸν *ἦχο* κάνεις ὅ τι θέλεις κι ἀντὶς νὰ πῇς *χειλικὸς ἀχορδόηχος*, μᾶς τὸ λὲς περίφημα *χειλοαχορδόηχος*, καὶ σώνει. Θὰ τὰ δῆτε ἀφτὰ στὴ *Γραμματική* μου, σὰ γίνῃ, ὅπως καὶ τὸ δικιολόγημα, ἐλπίζω, τοῦ ὅρου *γλωσσόσπιτο*, ποὺ πείραξε τὸν Thumb (ἴ. μ.). Δὲν κυνηγῶ καὶ καλὰ καινούριους ὅρους. Ἐκεῖ ποὺ τοὺς βάζω, τὸ σκέφτηκα, ὅσο μπόρεσα δηλαδή, μὲ τὰ μικρά μου τὰ μυαλά.

Τί θὰ κόψουνε πιὸ ὕστερα, τί θὰ κρατήσουνε ἀπ' ὅσα θησαβρίζουμε σήμερις, δὲν τὸ ξέρω καὶ δὲν εἶναι δουλειά μας νὰ τὸ ξετάσουμε. Μπορεῖ νὰ τοὺς φανῇ ὁ πλοῦτος κακορίζικος, μπορεῖ νὰ τοὺς φανῇ καὶ ὑπερβολικός. Ὅπως κι ἂν τὸ πάρουνε οἱ στερνοί μας, καλὸ νὰ δείξουμε ἀπὸ τώρα πὼς ὑπάρ-

1) Κ. τὴ μετάφραση τοῦ ἄρθρου, Νουμά, ἀρ. 168, 16 Ὀχτώβρη, 1905, σελ. 8, 2-10, 1· σελ. 9, 1, γράφει· « μοῦ φαίνουνται κάπως ἐπιτηδευμένοι. »

Digitized by Google

χει μιὰ γλώσσα ποὺ τὄχει μέσα της νὰ γίνῃ ὅσο τέλεια φαντάζεται κανένας καὶ νὰ τὸ καταφέρῃ ἀφτό, ἡ γλώσσα ἡ Ἑλληνική[1].

55.

Τὰ ἱστορικὰ τῆς καθαρέβουσας.

Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ συνοριστοῦμε καὶ τοῦτο, γιατὶ περνᾷ γιὰ ἐπιχείρημα καὶ μᾶς εἴπανε μάλιστα πὼς δὲν πρέπει νἀγγίζουμε τὴν καθαρέβουσα, ἐπειδὴ κ' ἔχει τὰ ἱστορικά της, ἐπειδὴ καὶ στηρίζεται σὲ παράδοση μακρινή, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν παράδοση βαστᾷ καὶ δικαιώματα δικά της (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 359 κι ἀκ.).

Ποιὰ εἶναι ἡ παράδοση τῆς καθαρέβουσας, νὰ σᾶς τὸ πῶ ξάστερα, καλὰ καλὰ δὲν τὸ βλέπω. Βλέπω μονάχα πὼς ἀλλάζει παράδοση μὲ τοὺς αἰῶνες, ἐνῶ ἡ δημοτικὴ δὲν ἀλλάζει. Ὁ Φρύνιχος, ποὺ *ἀττίκιζε* καὶ ποὺ μήτε ὁ Μέναντρος ὁ κωμικὸς δὲν τοῦ φαινότανε γνήσιο παιδὶ τοῦ ἀττικισμοῦ — τὸν περγελᾷ κιόλας κάμποσες φορὲς — ὁ Εἰρηναῖος κι ὅλοι μαζί τους οἱ *ἀττικιστάδες* (κ. Christ, *Gesch. d. gr. Liter.*, 4, σ. 801), ποὺ θέλανε νὰ γράφῃ ὁ κόσμος σὰν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸ Δημοστένη, τί ἄλλο εἴτανε καὶ τοῦ λόγου τους παρὰ δασκάλοι ποὺ στὸ δέφτερο αἰώνα τοῦ Χριστοῦ γυρέβανε νὰ γυρίσουνε πίσω ἕξη ἑφτὰ αἰῶνες δρόμο; Κι ὡςτόσο ποιὸς νί-

1) Δὲ μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ τὰ ξεδιαλίσουμε ὅλα στὸ μικρό μας τὸν παράγραφο καὶ νὰ μιλήσουμε γιὰ κάθε τρόπο πλουτισμοῦ. Ἐννοεῖται πὼς βοηθᾷ καὶ τὸ αἴστημα τὸ γλωσσικὸ τοῦ καθενός. Προσπάθησα, λ. χ. (κ. Νουμά, ἀρ. 130, σ. 1), νὰ κάμω διάκριση μεταξὺ καρρικατούρα καὶ γελοιογραφία. Ἡ διάκριση ποὺ λέμε μπορεῖ γιὰ τὴν ὥρα νὰ μὴν ὑπάρχῃ. Ὅλους διόλου ἄλλο ζήτημα. Τὸ καθαφτὸ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ διάκρισή μας ἀνταποκρίνεται στὸ αἴστημα τὸ ῥωμαλίκο, καθώς, λ. χ., ἀνταποκρίνεται στὸ δικό μου, ἢ στὸ δικό σου, ἅμα καὶ τοῦ λόγου σου μᾶς βγάλῃς τίποτις τέτοια στὴ μέση.

Digitized by Google

κησε ; Νίκησε — καὶ νομίζω πὼς δὲν παρατηρήθηκε ἀρκετὰ ἡ νίκη, ποὺ εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὸν ἀγώνα μας τὸ σημερνὸ — νίκησε ἡ κοινὴ γλώσσα, μ' ἄλλα λόγια ἡ δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς. Καὶ καθὼς πάντα, δὲ νίκησε ἡ γραμματική, νίκησε ἡ πέννα. Δὲ νίκησε ὁ Φρύνιχος. Νίκησε ὁ Πολύβιος, ποὺ τέσσερεις αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τοὺς Φρύνιχους καὶ τοὺς Εἰρηναίους, κατάλαβε τὸ ζήτημα, τόσο κατάβαθα μάλιστα ποὺ ὁ Λουκιανὸς ὁ μαργιόλος, μ' ὅλη του τὴν τέχνη, δὲν τὸ κατώρθωσε νὰ ξαναστηλώση τὸν ἀττικισμό, δηλαδὴ τὴν καθαρέβουσα.

Νά λοιπὸν ποὺ ἀπὸ τότες κόπηκε ἡ περίφημη παράδοση. Κατόπι, μὲ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, στὸν τέταρτο αἰώνα, βλέπουμε μισὸ κοινή, μισὸ ἀττική, ὄχι ὅμως βέβαια τὴν ἀττικὴ τοῦ Φρύνιχου τοῦ μακαρίτη. Ἔπειτα, πότε κοινά, πότε δασκάλικα. Ὁ Προκόπιος ἑλληνίζει στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ποὺ δὲν ἑλλήνιζε μὲ τὸ παραπάνω, ποὺ δὲν τοῦ ἄρεζε κ' ἡ ἑλληνικὴ (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Α', 41 κι ἀκ.). Ὁ Μαλαλάς, στὰ ἴδια χρόνια κοντὰ κοντά, δὲν ἑλληνίζει διόλου. Ἑλληνίζει στὸ δωδέκατο αἰώνα, παραττικίζει κιόλας ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή. Διέστε ὅμως τὴν κακή της τὴν τύχη! Πλάγι της, σύγκαιρά της, βγαίνουνε ὁ Φτωχοπρόδρομος κι ὁ Σπανέας, ποὺ οἱ στίχοι τους λογαριάζουνται ἀνάμεσα στὰ πιὸ ἀρχαῖα μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς δημοτικῆς. Ἀπὸ τὸν Πρόδρομο καὶ κάτω πολλαπλασιάζουνται τὰ δημοτικὰ τὰ κείμενα, καταντοῦνε ἀμέτρητα, καὶ γλήγορα ὡς καὶ ἡ ἐπίσημη γλώσσα, μὲ τὸ Δούκα, μὲ τὸ Φραντζή, μὲ τόσα καὶ τόσα χρονικά, ἢ ἀνέκδοτα ἢ δημοσιεμένα, παραδέχεται μέρα τὴ μέρα τύπους, λέξες, φράσες τῆς γλώσσας τῆς συνηθισμένης, ὥστε μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἅλωσης *προδέβει* τόντις ἡ γλώσσα, ἐπειδὴ λίγο λίγο σμίγει μὲ τὴ γλώσσα τὴ ζωντανή. Στὴν ἀρχὴ καὶ στὰ τέλια τοῦ δέκατου ἔννατου αἰώνα, ποῦ δὲν τὴ διαβάζουμε ; Γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε τὰ πιὸ γνωστά, φτάνει νὰ θυμίσουμε τὴ *Μολδαβικὴ*

Digitized by Google

ἱστορία τοῦ Ἀλέξαντρου τοῦ Ἀμηρᾶ *(Not. et extr.*, XI, 2 (1827), σ. 289 κι ἀκ.)· « Τὸ καλοκαίρι λοιπὸν ἐκεῖνο ἐκίνησεν ὁ Τοῦρκος μὲ πλῆθος στρατοῦ, καὶ εὐγῆκεν » κτλ. Ἔτσι γράφει ὁ ἄθρωπος (ἴ. μ. σ. 345), ἡ καθαρέβουσα λοιπὸν κ' ἡ παράδοσή της ποῦ εἶναι; Ἀμέ, ὁ Δαπόντες πῶς γράφει; Ἀκούστε· « Τρία μπαϊράκια Κατάνοι μὲ τὸν Μάνον ἐκατέβησαν εἰς τὸ Κρετζνόβι, εἰς χωρίον Νεγρέστι, καὶ εὑρίσκοντες ἐκεῖ μπεξένιες » κτλ. (Legrand, *Ephém. dac.*, τ. Α', σελ. ρϛθ'). Μὴν ξεχνοῦμε πὼς ἱστορικὰ ἔργα καὶ τὰ δυό, πὼς ὁ λόγος γι' ἀντικείμενα σοβαρά. Λοιπὸν ἀχαμνὰ τὰ πήγαινε ἡ παράδοση, ἔπαιρνε ἀλύπητα τὸν κατήφορο, κι ἄρχιζε νὰ γίνεται ἡ δημοτική μας γλώσσα τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης... ὅταν ἦρθε ὁ Κοραής, ποὺ ΕΚΟΨΕ τὴν παράδοση, κ' ὕστερις ἀπὸ τὸν Κοραή, ὁ Κόντος, « ἡ καρρικατούρα τοῦ Κοραῆ », ὅπως μοῦ τὸν ἔλεγε κάποιος — καὶ τώρα βλέπουμε τί καταφέρανε μὲ τὴν παράδοση ὁ Κόντος κι ὁ Κοραής.

Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς Χατζηδάκης γιὰ νὰ κάμῃ ἐπιχείρημα τὴν παράδοση τῆς καθαρέβουσας, ἐνῶ λέξη δὲ φυσᾷ γιὰ τὴν παράδοση τῆς δημοτικῆς, ποὺ βαστᾷ ὄχι ἀπὸ τὸ μεσαιώνα, ὄχι ἀπὸ τὸν Πρόδρομο καὶ Σπανέα, ὄχι ἀπὸ τὸ Μαλαλά, ὄχι ἀπὸ τὸν Πολύβιο, μὰ κι ἀπὸ τὸν Ὅμηρο τὸν ἴδιο, γιατὶ ὅταν ἄξαφνα ὁ Ἀχιλλέας παραπονιέται ποὺ ὁ Ἀγαμέμνονας τὸν « ἄριστον Ἀχαιῶν *οὐδὲν* ἔτισε », ἀπὸ τότες μιλεῖ σὰν καὶ μᾶς, ἐπειδὴ στὸ στίχο ποὺ ἀναφέραμε, τὸ *οὐδὲν* ἀρχίζει καὶ φανερώνει τὴν *ἀρνητικὴ ἐπιρρηματικὴ* σημασία ποὺ θἄχῃ ἀργότερα καὶ τὸ *δὲν* (ἀπὸ τὸ *οὐδέν*, ὅπως τὸ *ζάρω* ἀπὸ τὸ *οὐζαρω)* σ' ὅλη τὴ Ῥωμιοσύνη.

Νά παράδοση ποὺ τῆς χρωστοῦμε σέβας — καὶ ξακολούθημα. Τοῦ κάκου! Ἐπιχειρήματα δὲν ὑπάρχουνε. Ὑπάρχει ἀνάγκη πραχτική, μαζί της ὑπάρχει καὶ τὸ χρέος τὸ ἐθνικό. Γραμματικὴ θέλουμε ποὺ νὰ τὴ μαθαίνουνε τὰ παιδιά, ἑλληνικὴ γλώσσα ποὺ ἡ Ἑλλάδα νὰ τὴ μαθαίνῃ. Ἐθνικὴ γραμ-

Digitized by Google

ματική. Ὁ φανατισμὸς ὁ δικός μας εἶναι ἡ ἔννοια ποὺ ἔχουμε γιὰ τὸ παιδί· ὁ φανατισμός μας εἶναι ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸ ἔθνος. Τὸ σπουδαῖο, τὸ μόνο ζήτημα, τὰ παιδιά, δηλαδὴ τὸ ἔθνος, κι ὅποιος τὸ συλλογιστῇ μὲ τὴν καρδιὰ καὶ μὲ τὸ νοῦ του, θὰ καταλάβῃ πὼς τὰ χωρατὰ τελειώσανε, τέλειωσε ἡ μισὴ γλώσσα καὶ μᾶς χρειάζεται τώρα σωστή, κανονικὴ κι ὁλοζώντανη.

56.

Λαὸς καὶ λαός.

Μερικοὶ τὸ καταλάβανε κιόλας. Καμώνουνται ὅμως πὼς σέβουνται τάχα τόσο πολὺ τὸ λαό, ποὺ τὸν ἀφίνουνε, λέει, νὰ καλλιεργήσῃ τὴ γλώσσα του μοναχός του.

Ἐπιχείρημα τῆς σοφίας, τῆς ἀμεροληψίας καὶ τῆς φρόνησης.

Ἐλεεινὸ ἐπιχείρημα.

Νὰ τὴν καλλιεργήσῃ τὴ γλώσσα του ὁ λαός. Ὡραῖα. Ἐμεῖς, παρακαλῶ, ποὺ τὴν καλλιεργοῦμε, μήπως δὲν εἴμαστε ἀπὸ τὸ λαό; Ἀπὸ ποῦ νὰ βγήκαμε; Ἀπὸ ποῦ νὰ κατεβήκαμε; Ἀπὸ τὰ σύννεφα; Ὁ λαὸς τὴν ἔκαμε τὴ γλώσσα του, κάθε μέρα τὴν κάνει. Πῶς θέλετε νὰ τὴν καλλιεργήσῃ, ὅσο δὲν τὴ γράφει, ὅσο δὲν τὴ γράφει κανείς, ὅσο δὲ σταθῇς πρῶτος ἐσὺ παράδειγμα ποὺ νὰ σὲ μιμηθῇ ὁ λαός; Ἅμα τὴ γράψῃ ὅμως ἕνας, ἐννοεῖται πὼς θἄμαθε νὰ βαστᾷ καὶ μιὰ πέννα στὰ δυό του δάχτυλα. Τότες γίνεται συγραφιάς. Συγραφιάδες εἴμαστε νομίζω ἐμεῖς ποὺ τὴν καλλιεργοῦμε τὴ γλώσσα, καὶ δὲν προσμένουμε νὰ καλλιεργηθῇ μοναχή της, γράφοντας στὸ μεταξὺ τὴν καθαρέβουσα. Ὅ τι κι ἂν πῆτε, δὲ θὰ τοὺς ἀλλάξετε τοὺς νόμους τοὺς φιλολογικούς, ποὺ εἶναι ἱστορικοὶ νόμοι καὶ δάφτοι. Ἀπὸ τοὺς πεζογράφους, ἀπὸ τοὺς ποιητάδες, ἀπὸ τοὺς συγραφιάδες μ' ἕνα λόγο, καλλιεργήθηκε παντοῦ κάθε

Digitized by Google

γλώσσα φιλολογική. Ἕνα μονάχα νὰ ῥωτᾶτε, ἂν ἡ γλώσσα ποὺ γράφουμε, ἂν ἡ γλώσσα ποὺ καλλιεργοῦμε, ἔχει τὴ λογική της, ἔχει τὴ γραμματική της, ἔχει τὴν τέχνη καὶ τὴν ποίησή της. Ἂν τἄχει ἀφτά, τέλειωσε καὶ νὰ μὴ μοῦ γυρέβετε ἄλληνε. Μὰ δὲ σᾶς ἀρέσει. Ὁρίστε ἀμέσως νὰ μᾶς κάμετε μιὰ τοῦ κεφαλιοῦ σας, ποὺ πρέπει καὶ τούτη νἄχῃ λογική, γραμματική, τέχνη καὶ ποίηση. Ὅποια κι ἂν εἶναι, ὅπως κι ἂν τὴ φανταστῆτε, πρέπει νἄχῃ κανόνα. Ὅρος ἀπαραίτητος καὶ δὲ θὰ γλυτώσετε ἀπὸ τὴν πραχτικὴ τὴν ἀνάγκη. Δουλέβουμε ὅλοι μας γιὰ σᾶς. Σὲ συζήτηση ἐρχούμαστε, ἄλλο τίποτα. Γιατί νὰ μὴ φιλονικήσουμε γιὰ τὸ τάδε καὶ τὸ τάδε, φιλικά; Μὰ τὴν ἀρχὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὴν παραδεχτῆτε, κ' ἡ ἀρχὴ θέλει κανόνα, θέλει δηλαδὴ ἑνότητα — στὴ γλώσσα καὶ στὸ ἔθνος.

Ἅμα λὲς ὅμως *ἑνότητα*, λὲς συνάμα καὶ γλώσσα *κοινή*. Τὸ παλάτι μας τὸ χτίζουμε ἀπάνω στοὺς κανόνες τοὺς κοινούς. Καὶ δῶ ἴσως θἀπαντήσουμε τὶς περισσότερες δυσκολίες. Ἡ μεγαλήτερη, ποὺ ὁ Ῥωμιὸς εἶναι φοβερὰ ἔξυπνος. Ὅσα οἱ ἄλλοι λαοὶ χρειαστήκανε χρόνια κ' αἰῶνες νὰ τὰ καταφέρουνε, τοῦ λόγου του σὲ μιὰ βδομάδα καιρὸ σοῦ τὰ σκαρώνει. Σήμερα στὴν Ἑβρώπη, δίνουνε καὶ παίρνουνε στὴ φιλολογία οἱ ντοπιολαλιές. Γράφουνται, δημοσιέβουνται παντοῦ σὲ δράματα, κωμῳδίες, ῥομάντζα. Ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία δὲν ντρέπουνται τὰ *patois*, καὶ τώρα τελεφταῖα, βγῆκε στὴ *Revue de Paris*, ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ παρισιάνικα περιοδικά, ἕνα ῥομάντζο γραμμένο ἀλάκαιρο σὲ γλώσσα ἑνὸς χωριοῦ *(R. de P.*, 1er Juillet, 1905, σ. 105: Jean Eriècz, *Ceux de Villaré)*. Κάποιος πάλε συλλογίστηκε νὰ συνάξῃ ὅσα ντόπια ἔβαλε στὰ βιβλία του ἕνας μυθιστοριογράφος, ὁ A. Theuriet[1]. Ἕνας πολὺ ἀγαθὸς ἄθρωπος, ὁ

1) Κ. τὴ νόστιμη φυλλάδα τοῦ Ferdinand Lamprecht, *Die mundartlichen Worte in den Romanen und Erzählungen von A. Theuriet*, Berlin, 1900, 4°, 27. Πλῆθος ἰδιωματικὰ ἔχει μέσα.

Digitized by Google

Malvesin, ὅπου κι ἂν εἶναι θὰ δημοσιέψῃ λεξικὸ ἀπὸ ντόπιες λέξες, γιὰ νὰ δείξῃ πῶς πρέπει νὰ πλουτίσουμε, κάποτες νὰ τελειοποιήσουμε τὴ γλώσσα μὲ ὅρους ποὺ βρίσκουνται μόνο σὲ ντοπιολαλιές· λ. χ., τὸ *berge* στέκει μόνο του κ' ἔρημο στὴν κοινὴ γαλλική, ἐνῶ τὰ χωριὰ ξέρουνε κι *aberger*, ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς εἶναι πολὺ χρήσιμο. Θησαβροὶ ποὺ στὴν Ἐβρώπη τοὺς μαζώνουνε μὲ σέβας, ποὺ μήτε τοὺς καταλάβανε στὴν Ἑλλάδα, καὶ φρόνιμα θὰ κάνανε οἱ δασκάλοι, ἀντὶς νὰ φωνάζουνε γιὰ τὰ ντόπια, νὰ φιλοτιμηθοῦνε καὶ νὰ μᾶς βγάλουνε λεξικὰ γιὰ κάθε ντοπιολαλιὰ ἑλληνική· ἔχουμε, μὰ ἔχουμε λίγα, ἐνῶ στὴν Ἰταλία εἶναι ἀμέτρητα· κάθε ντοπιολαλιά, μπορεῖ νὰ πῇ κανείς, ἔχει καὶ τὸ λεξικό της, ὅλα δημοσιεμένα. Βλέπετε ὅμως ἀμέσως τί συνέπειες ἔφερε στὴν Ἑλλάδα τὸ φιλολογικὸ κίνημα τῆς Ἐβρώπης. Ζεματιστήκανε οἱ δασκάλοι. Φωνάζανε πρῶτα πὼς ἡ δημοτική μας εἶναι *patois* καὶ δὲ γράφεται· νά σου ἄξαφνα ποὺ ἡ Ἐβρώπη τὰ γράφει τὰ τέτοια καὶ τἀγαπᾷ (κ. *Moniteur oriental*, 6 Mai, 1905, N° 4192, σ. 3, στ. 6, ἄρθρο μου γαλλικό). Πήρανε λοιπὸν ἀέρα κ' οἱ δικοί μας· νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, τοὺς μαγέψανε καὶ τὰ χωριὰ μὲ τὰ ὡραῖα τους τἀφράτα ἰδιώματα. Λεχτικό, τυπικό, μᾶς τὰ κουβαλοῦνε ὅλα στὰ δηγήματά τους. Τί λέγαμε; Βιάζεται ὁ Ῥωμιὸς κι ὅλα τὰ θέλει νὰ γίνουνε ἰδιοστιγμίς. Βέβαια πὼς γιὰ φιλολογικοὺς σκοπούς, θἄτανε ὄμορφο νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ μεταχεριστῇ μερικὰ ποὺ εἶναι ντόπια καθαφτό, ἄγνωστα μάλιστα στὴν κοινὴ κι ἀντίθετα στὴ γραμματική της. Στὸ Πυργί, ἄκουσα μιὰ παραλλαγὴ τοῦ Χαρτζιάνη καὶ τῆς Ἀρετῆς, ὅπου εἴτανε κι ὁ ἀκόλουθος ὡραῖος, μεγαλόρυθμος στίχος·

Καὶ τὸν ἀφέντη τῆς Βλαχιᾶς, μ' ὅλη του τὴν *ἀρμάα*.

Διὲς τώρα τί λαμπρὸ ποὺ εἶναι καὶ τὸ μιλανέζικο *inmensitaa:* in del mè giàrdìn de fior ghe n'è ôna inmensitaa =

Digitized by Google

nel mio giardino di fiori ce n'è una inmensità (Fr. Angiolini, *Vocab. milan.-ital.*, 1897). Μὰ μήτε στὴν Ἑβρώπη δὲ γίνεται ἀφτό· ἡ ἀνάγκη, μαζὶ κ' ἡ ὀρθὴ κρίση μᾶς χαράζουνε τὰ ὅρια τὰ σωστά, τὸν ἴσιο τὸ δρόμο. Ἀδύνατο νὰ γράψουμε *ἀρμάα*, ὅπως ἀδύνατο καὶ στὴν ἰταλικὴ τὸ *inmensitaa*, οὔτε ἀκόμη κι ἂν τὸ κάμουνε *immensitaa*, μὲ δυὸ *m*. Πρέπει κιόλας νὰ συλλογιστοῦμε πὼς ἡ Ἑβρώπη προτοῦ πιάση φιλίες μὲ τὶς ντοπιολαλιές της, μόρφωσε γλώσσα κοινή. Ἂς μορφώσουμε πρῶτα καὶ μεῖς· ἔπειτα κάτι γίνεται καὶ γιὰ τὰ ντόπια. Στοὺς *Ἀπόλυτους Καγόνες* μιλήσαμε γιὰ τὸ ζήτημα· δείξαμε θαῤῥῶ τὸ μέτρο καὶ τὸν τρόπο. Δὲ μοῦ στρέγει νὰ κατηγορῶ τοὺς δικούς μας, μήτε νὰ παραπονιοῦμαι. Τοὺς παρακαλῶ μονάχα. Νὰ ξεχάσουνε λιγάκι τὴν περίφημη τὴν ξυπνάδα ποὺ τόσες φορὲς καταντᾷ ἐμπόδιο σωστό, ἐπειδὴ τρέχει ὁ νοῦς μας καὶ δὲ στέκεται ὅπου πρέπει νὰ σταθῇ. Γυρέβετε ντόπια; Τότες νὰ τὰ γράφετε χώρια, δίχως νὰ τἀνακατέβετε μὲ τὰ κοινά.

Ἔτσι βολέβεται καὶ τοῦτο. Ἔτσι δὲν ἀπομνήσκει πιὰ τοῦ δασκάλου κανένα ἐπιχείρημα ἐναντίο μας. Κανονικὴ *καὶ* κοινὴ τὴ θέλουμε τὴ γλώσσα, γιὰ νὰ εἶναι μιά[1].

1) Τὰ ἰδιωματικὰ ποὺ γράφουμε εἶναι κάποτες... παράξενα. Βλέπω καὶ κάποιος ἀπὸ τοὺς φίλους μας, ὁ Νῖκος Μαργωμένος, στοὺς Γλάρους, σ' ἕνα χαριτωμένο του δηγηματάκι (Νουμά, ἀρ. 188, 5 τοῦ Μάρτη, 1906, σ. 3, στ. 1, ἐπ.) ἔγραψε χαμπηλὸς (=χαμηλός), θαῤῥώντας ὑποθέτω πὼς εἶναι ντὶπ θεσσαλιώτικο. Εἶναι, μὰ... μισό. Στὴ Θεσσαλία καὶ σ' ἄλλα μέρη, ὁ χαμηλός, ξαιτίας τοῦ ἄτονου μεσιανοῦ ι (=η), γίνεται χαμλός· τότες μεταξὺ μ καὶ λ, ξεφυτρώνει ἕνα π (=β), δηλαδὴ χαμπλός, ἀπαράλλαχτα καθὼς τὸ Δ τοῦ ἀνΔρὸς (=ἀνρὸς) στὴν ἀρχαία, ὅπως τὸ β στὸ ἄμΒροτος (=ἄμροτος) ἢ ἀκόμη καλήτερα στὸν Ἰάμβλιχο (Ταξ. α', 173=Ταξ. β', 163). Ἡ κοινὴ ὅμως λέει πάντα χαμηλός· τὴν ἀκούει ὁ χαμπλὸς καὶ τῆς δανίζεται τὸ η (ι). Ἔτσι βγαίνει τύπος ἀνακατεμένος, χαμπηλός, ποὺ ἀλλιῶς δὲν ξηγιέται. Κι ἀφτὸ μᾶς δείχνει τὴ μεγάλη δύναμη τῆς κοινῆς ὡς κι ἀπάνω στὰ ντόπια. Μᾶς δείχνει λοιπὸν τὸ ντόπιο τὸ ἴδιο, πὼς τὴν κοινὴ πρέπει νὰ προτιμοῦμε.

Digitized by Google

57.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ καιροῦ.

Ἐπιχείρημα εἴπαμε πὼς δὲν ἀπομνήσκει — κι ὡςτόσο κάθε μέρα στοχάζουνται κι ἀπὸ ἕνα καινούριο, πότε δασκάλοι, πότε καὶ μερικοὶ... δημοτικιστάδες ποὺ μοιάζουνε περισσότερο νάγαποῦνε τοὺς δασκάλους παρὰ τὸν ἑαφτό τους. Λέει ὁ δάσκαλος πὼς πρέπει ὁ λαὸς νὰ καλλιεργήσῃ τὴ γλώσσα· λένε καὶ κεῖνοι τὸ ἴδιο — μ' ἄλλα λόγια. Τί νόημα ἔχει τοῦτο ποὺ διαβάζω στὴν προκήρυξη τῆς *Ἐθνικῆς* μας *Ἑταιρίας*, καλὰ καλὰ δὲν τὸ νοιώθω. « Δὲν εἶνε, λέει, φανερὸ αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὸ εἶδος τῆς δημοτικῆς γλώσσας ποὺ πρέπει νἀκολουθήσωμε. Τοῦτο ἡ ἑταιρία δὲν τὸ ξέρει. Τὸ ξέρει ὁ καιρός. Κανένα δὲ θεωρῶ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν καιρό... »

Ἤθελα πολὺ νὰ μοῦ ξηγήσῃ μαθὲς ἡ Ἑταιρία πῶς φαντάζεται τὸν καιρό, κι ἂν εἶναι ἄξαφνα κανένα πρόσωπο ποὺ μπορεῖ μιὰ μέρα νὰ πιάσῃ νὰ μᾶς γράψῃ μιὰ γραμματική.

Ἀκόμη λιγώτερο καταλαβαίνω πῶς ἀπὸ τὸν καιρὸ δὲ βλέπει ἀνώτερο κανένα. Δηλαδή, ἔχει καὶ δὲν ἔχει δίκιο, μὰ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ. Ἐννοεῖται πὼς ὁ καιρὸς γεννᾷ τὸν ἀναγκαῖο πεζογράφο ἢ τὸ χρειαζούμενο ποιητή. Ἐννοεῖται ὅμως πὼς ὁ ποιητὴς ἀφτὸς κι ἀφτὸς ὁ πεζογράφος, εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ κεινοὺς ποὺ δὲν κάνουνε τίποτα καὶ ποὺ προσμένουνε νὰ κάμῃ ὁ καιρός. Μὰ στὸ θεό σας, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν ὑπάρχουνε ἀνώτεροι σὲ τέτοιο ζήτημα, στὸ ζήτημα τῆς γλώσσας ποὺ γράφεται; Ποιὸς θὰ τὴ γράψῃ; Ἄθρωπος. Γιατί ὁ ἄθρωπος ποὺ θὰ τὴ γράψῃ νὰ μὴ σταθῇ ἀνώτερός μου; Γιατί νὰ μὴ σταθῇ ἀνώτερος κι ἀπὸ τὸν καιρό; Ἂν ὁ Σολωμός, ἂν ὁ Βαλαωρίτης, ἂν ὁ Βηλαρὰς δὲν εἴχανε γράψει, πῶς θὰ γράφαμε σήμερα; Πῶς θὰ ζούσαμε, ἂν ὁ Σολωμός, ἂν ὁ

Digitized by Google

Βαλαωρίτης, ἂν ὁ Βηλαρὰς δὲν εἶχανε ζήσει, καλέ, τί λέω ; ἃ δὲ ζούσανε ἀκόμη ἀναμεταξύ μας ; Ἀφοῦ ζοῦνε, θὰ πῇ πὼς φανήκανε ἀνώτεροι κι ἀπὸ τὸν καιρό. Τὴν πέννα μας ἐκεῖνοι συχνὰ τὴν κυβερνοῦνε· τὴν ψυχή μας ἐκεῖνοι, ἀκόμη καὶ σὰ δὲν τὸ νοιώθουμε, μᾶς τὴ δημιουργοῦνε.

Δὲ θὰ πῇ πὼς ἀπὸ τὰ χρόνια τους δὲν ἀλλάξαμε. Δὲ θὰ πῇ πὼς δὲν ἀλλάζουμε καὶ στὰ χρόνια μας, γιατὶ καὶ σ'ἀφτὸ ἀπάνω μᾶς κατηγοροῦνε, πὼς ἀλλάζουμε στὰ βιβλία μας, πὼς δὲ βάζουμε σήμερις ὅλους τοὺς τύπους ὅπως τοὺς βάζαμε χτές! Μήπως δὲν τὸ προκηρύξαμε κι ἀπαρχῆς πὼς θὰ τὴν *καλλιεργήσουμε* τὴ γλώσσα (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 153); Καὶ τί ἄλλο κάνουμε ; Γιὰ καιρὸ μιλοῦνε καὶ δὲ βλέπουνε πὼς καιρὸς σημαίνει ἀλλαγή, μάλιστα σημαίνει πρόοδο, σὰν κατάλαβες τί γυρέβει ἀπὸ σένα ὁ καιρὸς ποὺ περνᾷ. Προδέβουμε, ἀλλάζουμε μαζὶ μὲ τὸν καιρό, καὶ γιὰ τοῦτο ἴσια ἴσια εἶναι δικός μας. Ὅποιος θὰ γράψῃ ἀφοῦ πεθάνουμε, σὲ μᾶς θὰ βασιστῇ ὅπως βασιστήκαμε καὶ μεῖς στοὺς πεθαμμένους. Κ'οἱ πεθαμμένοι καὶ μεῖς, ἀνώτεροι λοιπὸν ἀπὸ τὸν καιρὸ θὰ φανοῦμε.

Τὸ νἀλλάζουμε σήμερα δὲ θὰ πῇ πάλε πὼς κι ἀπὸ τὰ σήμερα δὲν καθιερώσαμε τὴ γλώσσα.

Λυπᾶται κανεὶς σὰ διαβάζει κάτι λόγια ποὺ μοιάζει σὰ νὰ κρύφτουνε μέσα τους κάποιο νόημα βαθί, καὶ ποὺ εἶναι κούφια, σὰν τὰ ξετάσῃς. Ἀκόμη πιὸ λυπητερό, σὰν τὰ λένε φίλοι. Τίποτα δὲν μποροῦνε νὰ μᾶς κάμουνε οἱ δασκάλοι. Δὲ θὰ σταματήσουνε τὸ ζήτημα. Φοβοῦμαι μήπως τὸ σταματήσουνε μερικοὶ φίλοι μας. Ἀχ ! τί λέει ὁ Σοφοκλής ;

... ὁ φθόνος ἕρπει...
μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν
καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικροτέρων.

Ἔτσι, σωστά· κατώτερους κι ἀνώτερους δὲν ἔχει· ὅλοι ἕνα, γιατὶ στὴν παντοτινὴ τὴν ἀθρώπινη συνέργεια, τοὺς μεγάλους τοὺς κάνουνε οἱ μικροί, καὶ τοὺς μικροὺς οἱ μεγάλοι.

Digitized by Google

58.

Ἐπιχειρήματα τοῦ σκότου.

Εἴδαμε ὡς τώρα τί βρήκανε οἱ δασκάλοι, νὰ μᾶς πολεμήσουνε. Σπουδαῖα ἐπιχειρήματα δὲν ἔχει. Ἔχει τοῦ *σκότου*.

Εἶναι ἀρίφνητα. Ἕνα μόνο νὰ ξεσηκώσουμε ἀπὸ τὰ πολλά.

« Ὁ λαὸς λ. χ. ἐν πολλοῖς ἔχασε τὴν προφορὰν τῶν δύο δασέων καὶ τὸ *φθάνω* προφέρει *φτάνω*. Πολὺ καλά. Ἀλλὰ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ θέσωμεν κανόνα ἀπαράβατον καὶ νὰ λέγωμεν ἔξαφνα τὴν « φθίσιν » — *φτίση* καὶ τὸν « φθονερὸν » — *φτονερό*; Τάχα ὁ λαὸς πρέπει νὰ καταδικασθῇ ἐκ τῶν προτέρων ὡς φθογγολογικῶς ἀνίκανος νὰ προφέρῃ μίαν ἡμέραν, θᾶττον ἢ βράδιον, δύο συνεχῆ δασέα; »

Γράφει κάπου κάποιος Σκότος (*Ἀθήνε*, 7 Φλεβάρη 1905, σ. 2, στ. 6).

Πρῶτα· *φτίση, φτισικός, φτόνος, φτονερός*, τὰ λέμε χίλιες φορές· τὰ λένε κ' οἱ δασκάλοι. Ὥστε βάζουνε ἴδιοι τους κανόνα.

Παρατηρήστε τώρα τὸ μορφώτερο. Γιατὶ μιὰ μέρα νὰ μὴν κατορθώσῃ ὁ λαὸς νὰ προφέρῃ *φθ* καὶ νὰ πῇ *φθάνω*;

Δηλαδή, τὴν προφορὰ *φθ* τὴν περνᾷ γιὰ εἶδος προβιβασμό. Νομίζει μάλιστα πὼς τὸ *φθ* τὸ λέγανε οἱ ἀρχαῖοι, καὶ πὼς τὸ χάλασε ὁ λαός, ἐνῶ ἴσια ἴσια τὸ χαλάσανε μὲ τὸ *φθ* τους οἱ δασκάλοι.

Τέτοια ἐπιχειρήματα, φρόνιμο νὰ τἀφήσουμε στὸ σκοτάδι ποὺ τὰ γέννησε.

Νὰ βαδίζουμε πρὸς τὸ φῶς ἐμεῖς. Καὶ δύσκολο δὲν εἶναι. Σᾶς ἔλεγα πὼς ἡ μισὴ γλώσσα βασιλέβει στὶς πολιτεῖες. Ἴσως καὶ νὰ βασιλέβῃ σὰν τὸν ἥλιο, μὰ μὲ λιγώτερο μεγαλεῖο. Χάνεται καὶ πάει. Ἀκούστε τί λέει κ' ἡ *Ἑταιρία ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα*, στὴν προκήρυξή της « πρὸς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος »,

Digitized by Google

Ἀθήνα, 1905, σ. 12· « Ἡ γνώμη ὅμως τῆς Ἑταιρείας [ἐδῶ μὲ *ει*· στὸν τίτλο μὲ *ι*] εἶνε [γρ. εἶναι] πῶς ὁλόκληρη [γιατί ὄχι *ἀλάκαιρη*, ποὺ εἶναι καὶ πιὸ γιομάτο ;] τοῦ ἔθνους ἡ ζωὴ πνίγεται μὲ τὴν καθαρέβουσα. Διγλωσσία βασανίζει τὸ ἔθνος. *Μιλεῖ μὲ τὴ γλῶσσα του* καὶ γράφει μιὰ γλῶσσα ποῦ εἶναι ἡ προσωπίδα του. Ὁμιλουμένη τὴ λέγουν [παρακάτω, πολὺ πιὸ σωστά, τὸ γράφει *λένε*· γιατί λοιπὸν ἐδῶ *λέγουν* καὶ τί νόημα ἔχει νὰ μὴ βαστοῦμε κανόνα ;] οἱ λογιώτατοι τὴν καθαρέβουσα κι ὅμως *κάθε ἄλλο εἶνε παρὰ ὁμιλουμένη* [κ. τί λέει καὶ τὸ *Ταξίδι μου*, ἔκδ. 6′, σ. 5–6, γιὰ τὸν τελειόφοιτο στὴν Πόλη ποὺ μιλοῦσε δημοτικὴ καθάρια]. Γιατὶ ἐκεῖνοι ποῦ προσπαθοῦν ἀπ' τὴν κακὴ συνήθεια νὰ τὴ μιλήσουν, ὑποφέρουν φοβερὰ γιὰ νὰ ποῦν ἕναν παρακείμενο μὲ ἀναδιπλασιασμό, ἢ γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴν ὀνομαστικὴ ἀπόλυτο [δηλαδὴ *τὴν ἀπόλυτη ὀνομαστική*· τὴν *ἀπόλυτη*, ὅπως λέμε καὶ τὴν *ἀθάνατη*, ὄχι τὴν *ἀθάνατο*]. *Τί ὁμιλουμένη εἶνε τέτοια γλῶσσα*, ποῦ πρέπει νὰ κάμῃ κανεὶς συνθετικὴ καὶ μνημονικὴ λειτουργία στὸ μυαλό του γιὰ νὰ τὴ βρῇ ; Γλῶσσα ποῦ πρέπει νὰ σκεφθεῖ [-φτῇ] πολλὲς φορὲς ὥρα πολλή, γιὰ νὰ πῇ μιὰ φράσι [γρ. *φράσH*] καὶ μιὰ λέξι ; [γρ. *λέξH*]. *Ὁμιλουμένη εἶνε μόνον ἡ μητρικὴ* [λοιπὸ *μόνο*, γιατὶ τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ μητέρα χωρὶς *ν* τὸ ξέρει]. Κι αὐτὴ πρέπει νἆνε ἡ γραπτή [*γραφτή*] μας γλῶσσα, αὐτὴ ποῦ βυζάξαμε ἀπὸ τὸν κόρφο τῆς μάννας. »

Ἡ *Ἑταιρία ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα* κάθε ἄλλο θαῤῥῶ παρὰ φανατικὴ — καὶ φανατισμὸ μὲ τὸν Ψυχάρη δὲν ἔχει. Τὸ εἴδαμε καὶ πιὸ ἀπάνω. Νά ὡςτόσο ποὺ λέει ὅσα ἔλεγε στὸ *Ταξίδι* του κι ὁ φανατικός. Ἔφκολα, πολὺ ἔφκολα συμμορφώνουνται οἱ δασκαλισμοί. Γλώσσα μας ἡ καθαρέβουσα δὲν εἶναι. Τὸ παραδέχεται· κ' ἡ *Ἐθνικὴ Ἑταιρία*. Τὸ *φθάνω*, *φτάνω* μᾶς εἶναι φυσικό. *Φτόνος* τὸ ῥωμαΐϊκο, μάλιστα κι *ὀφταλμογιατρός*. Κόπος δὲ χρειάζεται κανένας γιὰ νὰ τὰ ποῦμε — καὶ γιὰ νὰ τὰ γράψουμε. Μόνο σ' ἕνα δὲ συφωνῶ μὲ

Digitized by Google

τὴν Ἑταιρία ὁλότελα· κάποιος κόπος χρειάζεται σήμερα σὲ μερικοὺς γιὰ νὰ γράψουνε, κάποτες καὶ γιὰ νὰ μιλήσουνε τὴν ἀκέρια δημοτική, καὶ ὁ κόπος χρειάζεται, γιατὶ δὲ μελετήσαμε ἀρκετὰ τοὺς νόμους τῆς ἐθνικῆς. Νὰ μὴν τὰ μασοῦμε, μπορεῖ νὰ μὴν τοὺς πρόσεξε ὅπως ἔπρεπε ἡ Ἑταιρία, τουλάχιστο σ' ἀφτὰ ποὺ ἀντιγράψαμε. Σκέψη θέλει καὶ δῶ· μὰ εἶναι σκέψη ποὺ γλήγορα βλέπεις καὶ τὰ καλά, τὰ σίγουρα τἀποτελέσματά της. Σκέψη γιὰ τὸ φυσικὸ ποὺ τοῦ χρειάζεται σήμερα λίγη τέχνη γιὰ νὰ τὸ ξαναφέρουμε στὴ σειρά του, τὸ φυσικὸ ποὺ ἀκόμη κι ἂν εἶναι τεχνητό, εἶναι ὅμως τεχνητὸ φυσικά, ἐνῶ ἡ ἄλλη θέλει σκέψη γιὰ τὸ τεχνητὸ τἀφύσικο, ποὺ εἶναι καὶ τἄφταστο. Τὴ σκέψη τὴ δική μας τὴ γλυκαίνει καὶ τὴν κάνει λαφριὰ λαφριὰ ἡ καθάρια συνείδησή μας. Φυτέβουμε περιβόλι ὅπου ὅλα θὰ τὰ βρίσκουνε κατόπι χωρὶς κόπο. Τοιμάζουμε, καθιερώνουμε γλώσσα κανονική, ἐφκολομάθητη γιὰ τὸ ἔθνος, ἐφκολομάθητη μάλιστα γιὰ τὰ παιδιά.

Ζ'.

Η ΚΑΘΑΡΕΒΟΥΣΑ

59.

Ἡ καθαρέβουσα καὶ τὰ παιδιά.

Πολλοὶ ὡς τώρα δείξανε τί ὄλεθρος βγαίνει γιὰ τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ σημερνό μας τὸ καθαρεβουσιάνικο τὸ σύστημα στὰ σκολειά. Ὁ Φωτιάδης, μὲ τὸ κλασσικό του πιὰ τὸ βιβλίο, τὸ φώναξε καὶ καμπόσους ἔπεισε, γιατὶ σ' ἕνα ζήτημα ὅπου τὰ εἴπανε ὅλα, κατώρθωσε νὰ πῇ πράματα πρωτότυπα καὶ ποὺ

Digitized by Google

δὲν τὰ συλλογίστηκε κανένας (κ. Φ. Δ. Φωτιάδη, *Τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα κ' ἡ ἐκπαιδευτική μας ἀναγέννησις*, Ἀθήνα, τυπογραφεῖο Ἑστία, 1902, 8°, 406 σ.). Χρήσιμη μελέτη κ' ἡ μελέτη τοῦ κ. Ch. André, γιὰ τὴ δημοτικὴ ἑλληνικὴ ἐκπαίδεψη (κ. *Revue pédagogique*, t. 46, N° 2, 15 Février, 1905, σ. 160-182· N° 3, 15 Mars, σ. 265-284: *L'enseignement primaire en Grèce)*. Λέει πολλὰ σωστὰ καὶ φρόνιμα γιὰ τὴ διγλωσσία· « Une des plus sérieuses entraves qui arrêtent le développement de méthodes rationnelles est la *diglossie*... on fait appel à la mémoire des enfants plutôt qu'à leur réflexion » *(R. P.*, 15 Mars, 1905, σ. 268, κ. καὶ 269). Λέει πολλὰ κ' ἡ *Ἑταιρία ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα*, στὴν προκήρυξή της « πρὸς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος », σ. 4· « Τὸ παιδὶ διαβάζει στὸ σκολειὸ *γαλῆ* καὶ τοῦ λένε πῶς αὐτὸ θὰ πῇ *γάτα*. Γυρίζει σπίτι του καὶ βλέπει τὴ γάτα ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε γάτα, ποῦ οἱ ἄλλοι τὴ φωνάζουνε γάτα. Καὶ παίζει μὲ τὴ γάτα καὶ μὲ τὸ γατάκι της, δὲν παίζει μὲ τὴν γαλῆν οὐδὲ μὲ τὸν γαλιδέα της... Ἡ Πραγματογνωσία καταντᾷ στὸ ἀντίθετο : Λεξιγνωσία. Ἀνοίγοντας τὰ ἑλληνικὰ ἀλφαβητάρια βλέπομε λόγια σὰν αὐτά :

... « Μαρία φέρε ἓν λεμόνιον. Εἶνε ἐπάνω εἰς τὸ ῥάφιον. » Κτλ. κτλ.[1]

Κάμποσα εἶπα κι ὁ ἴδιος γιὰ τὸ ζήτημα στὴν *Bataille littéraire en Grèce* (κ. *Revue de Paris*, 1 Mars, 1901, σ. 117, κι ἀκ., 125 κι ἀκ.), στὸ *Ταξίδι μου* καὶ σ' ὅλα μου θαῤῥῶ τὰ βιβλία. Λυπητερὸ ποὺ μὲ τὴ διγλωσσία χωρίζεται

1) Γιὰ τὸ ἐκπαιδεφτικὸ ζήτημα κ. καὶ Νουμά, ἀρ. 165-166· Πῶς θὰ σωθεῖ τὸ ῥωμαίικο καινούργιο σύστημα. Ἔχω λάβει καὶ πολλὰ γράμματα γιὰ τὸ ζήτημα, λ. χ. τὸ ἀκόλουθο ἑνὸς δασκάλου· « Ἔβγαλα τὴν ψυχή μου προχτὲς νὰ κάμω ἕνα μαθητὴ τῆς Γ' τάξης νὰ προφέρῃ βασιλεὺς (βασιλέφς), ἀντὶς βασιλὲψ ὅπως τὸ πρόφερνε. Καὶ πόσο εἶχε δίκιο » κτλ. Δὲν ἀδειάζω νἀναφέρω κι ἄλλα ἢ δὲν μπορῶ, ἐπειδὴ συχνὰ φοβᾶται ὁ ἀνταποκριτής μου μήπως τὸν καταλάβουνε, καὶ τοῦ κοστίσῃ.

Digitized by Google

σὲ δυὸ ἡ ψυχή, μαθαίνεται στὰ παιδιὰ τἀντίθετο τῆς ἀλήθειας. Ἀπὸ κεῖ βαστοῦνε τὰ περισσότερα ἐλαττώματα τοῦ Ῥωμιοῦ. Μὰ σήμερα θέλω νὰ ξετάσουμε ἂν εἶναι κιόλας δυνατὸ νὰ μάθουνε τὴν καθαρέβουσα τὰ παιδιά, ὅπως μαθαίνουνε μαζί της καὶ τὸ ψέμα. Τὸ ψέμα τὸ μαθαίνουνε τόντις. Δὲ μαθαίνουνε ὅμως τὴ γλώσσα ποὺ τοὺς τὸ διδάσκει.

Γιὰ νὰ νοιώσῃ κανεὶς τί δύσκολο, τί ἀδύνατο πρᾶμα ποὺ εἶναι νὰ γίνῃ γραμματικὴ τῆς καθαρέβουσας, γραμματικὴ ποὺ νὰ σταθῇ χρήσιμη στὰ ἑλληνόπαιδα, ποὺ νὰ τὴ μάθουνε καὶ τὴν ἐφαρμόσουνε, πρέπει κανεὶς νὰ διαβάσῃ μιὰ πολὺ νόστιμη φυλλαδούλα τοῦ κ. Χ. Κυριακάτου· « *Ἔλεγχος ἐπὶ τῆς κρίσεως τῆς γραμματικῆς τῆς ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης καθαρευούσης Ἑλληνικῆς γλώσσης, προωρισμένης διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς Γ'. καὶ Δ'. τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολείων, ὑποβληθείσης δὲ εἰς τὸν λήξαντα διαγωνισμὸν διδακτικῶν βιβλίων (1903-1904)* ὑπὸ *Χαραλάμπους Κυριακάτου δημοδιδασκάλου.* » 8°, 40 σελ., καὶ σ. 40, μερομηνία καὶ χρονιὰ « *Ἐν Ἀργοστολίῳ τῇ 7 Αὐγούστου 1904.* » Ὁ κ. Χαράλαμπος Κυριακάτος εἶναι ἥσυχος ἄθρωπος· μοιάζει καὶ φίλος τῆς καθαρέβουσας· ὅσο κατάλαβα μάλιστα, θέλει καὶ νὰ τὴ μιλοῦνε. Τὴν ἁπλοποίησε ὅπως μπόρεσε, ἔχει καὶ κάμποση πεῖρα δασκαλική, τὰ συλλογίστηκε χρόνια προτοῦ παραδεχτῇ τὸν τάδε τύπο ἢ διατυπώσῃ τὸν τάδε κανόνα. Κι ὅμως ἀπορρίχτηκε στὸ Διαγωνισμὸ ἡ γραμματική του, *μαζὶ μ' ὅλες τὶς ἄλλες*, κ' εἴτανε πολλές. Ἕνας ἢ δυὸ ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς ἀποτυχίας του εἶναι ἀριστουργήματα. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ σημειώνει στὴν κρίση της, πὼς « Τὸ δηλόω -ῶ καὶ δηλοῦμαι εἶναι τῆς ἀρχαίας » καὶ πὼς « Τὸ ὅς, ἥ, ὃ εἶναι τῆς ἀρχαίας » (κ. σ. 19). Ὁ κ. Χ. Κυριακάτος παρατηρεῖ πολὺ ὀρθὰ (σ. 27) πὼς ἡ καθαρέβουσα, ὅση καλὴ θέληση κι ἂν ἔχει κανείς, δὲν μπορεῖ νὰ πῇ « ὁ ἀὴρ *πληρόνει* τὸ κενόν, οὔτε *πληρωνόμεθα* χαρᾶς, οὔτε *δικαιώνομαι* νὰ λάβω, οὔτε *ἀξιώνει* διὰ τῆς αἰτήσεώς

Digitized by Google

του, οὔτε ὁ μῦθος *δηλώνει* κτλ. » Δείχνει τὸ λοιπὸν πὼς κ' οἱ δυὸ τύποι, *-όω -ῶ* καὶ *-ώνω* εἶναι τῆς καθαρέβουσας. Πιὸ κάτω πάλε (σ. 29), μᾶς λέει πολὺ φρόνιμα πὼς τὴν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία *ὅς*, τὴν ἔχει καὶ μὲ τὸ παραπάνω ἡ καθαρέβουσα, κι ἀραδιάζει κάτι φρασοῦλες μὲ τὸ *ὅς, ἥ, ὅ·* « Ὁ πατάρ, *οὗ* τὸ τέκνον... Τὸ προϊόν, *οὗ* ἡ κατανάλωσις... Ὁ τόπος ἐν *ᾧ* διαμένω... Γυναῖκες, *ὧν* αἱ ἀρεταί » κτλ. Τὸ Ὑπουργεῖο — εἶτανε τότες ὑπουργὸς ὁ κ. Στάης [κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 28 κι ἀκόλ.!] — τὰ θέλει μὲ τὸ *ὅστις* ἀφτά, δηλαδὴ *ὁ πατήρ, οὔτινος τὸ τέκνον, ὁ τόπος ἐν ὥτινι διαμένω, γυναῖκες ὥντινων αἱ ἀρεταί·* ἀλήθεια, μπορεῖ νὰ τὰ θέλῃ καὶ μὲ τὸ *ὁ ὁποῖος*, ἂν καὶ φαίνεται πὼς τὸ *ὅστις* προτιμᾷ (σ. 29). Καλὰ καλὰ δὲν τὰ ξεδιαλίζεις. Τὸ Ὑπουργεῖο — εἶτανε τότες ὑπουργὸς ὁ κ. Στάης [κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 28 κι ἀκόλ.!] — τὰ θέλει μὲ *-ώνω* τὰ ῥήματα σὲ *-όω -ῶ*, δηλαδὴ *ὁ ἀὴρ πληρώνει* κτλ. (κ. π. ἀπ.). Γιατὶ, νὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς εἶναι τοῦ Ὑπουργείου διαγωνισμός, πὼς ὑπουργὸς εἶτανε τότες ὁ κ. Στάης [κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 28 κι ἀκόλ.!], ὁ κ. Στάης, *ὅς, ὅστις* ἢ *ὁ ὁποῖος* ἀποφάσισε πὼς « γλωσσικὸν ζήτημα δὲν ὑφίσταται παρ' ἡμῖν », ὁ κ. Στάης, *ὅς, ὅστις* ἢ *ὁ ὁποῖος* προκήρυξε πὼς « οὔτε ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῆς Ἑλλάδος, ἡ γλῶσσα τοῦ Κράτους θὰ κατέλθῃ ποτὲ εἰς βαθμὸν τοιαύτης χυδαιότητος [ντρέπουμαι γιὰ τὸν κ. Στάη ποὺ τάντιγράφω ἀφτά, μὰ τί νὰ κάμω;] ὁποία εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν μαλλιαρῶν ἢ τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν » κτλ. κτλ. [κ. *Ῥ. Θέ.*, σ. 28 κι ἀκόλ.!]· καὶ τώρα εἶναι ὁ ἴδιος ὁ κ. Στάης, *ὅς, ὅστις* ἢ *ὁ ὁποῖος, τὰ ὅς, ἥ, ὃ* τὰ βρίσκει ἀρχαῖα, καὶ καταφέβγει μάλιστα στὸ δικό μας τὸ χυδαῖο τὸ *-ώνω!* Ἀλλοῦ πάλε τὸν ξαναπιάνει ὁ φόβος τοῦ *χυδαίου*, ἐπειδή, σὲ μιά του φρασούλα, γιὰ λόγους ποὺ τοὺς νομίζω ξένους στὴν ἀγάπη τῆς δημοτικῆς, ὁ καημένος ὁ κ. Χ. Κυριακάτος ἔβαλε κ' ἕνα *πού·* « Ἐκεῖνος ποὺ λέει τὴν ἀλήθειαν » [κ. σ. 18 καὶ σ. 24, ὅπου δικιολογιέται].

Digitized by Google

Ἡ πέννα τῆς ἐπιτροπῆς δούλεψε ἀμέσως, « τὸ *ποῦ* εἶναι χυδαῖον! » Μὲ τὸ χυδαῖο τὸ *ποὺ* γλυτώνουμε ὡςτόσο ἀπὸ τὴν τριλογία *ὅς, ὅστις, ὁ ὁποῖος*, γιατὶ ἕνα εἶναι τὸ δικό μας· γλυτώνουμε κι ἀπὸ τὸν κ. Στάη, *ὅς, ὅστις ἢ ὁ ὁποῖος*, δηλαδὴ *ποὺ* εἴτανε τότες ὑπουργὸς (κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 28 κι ἀκόλ.!)

Νόστιμο ποὺ ὁ κ. Χ. Κυριακάτος δὲν εἶναι δημοτικιστής, μὰ δὲν εἶναι καὶ σκολαστικός· ἀπὸ ἀνάγκη παραδέχεται ὡς καὶ κεῖ ποὺ δὲν τὄχει ὄρεξη, τύπους ἀρχαίους [*δηλῶ* κτλ.]· ἀπὸ ἀνάγκη πάλε παραδέχεται καὶ τύπους τῆς δημοτικῆς [*ποὺ*]· ἀπὸ ἀνάγκη προσπαθεῖ ὁ ἄθρωπος νὰ τὰ κάμῃ ὅσο γίνεται πιὸ ἁπλά, γιὰ νὰ μοιάζουνε περισσότερο μὲ τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ — ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἐκεῖνος. Καὶ τὸ Ὑπουργεῖο τί τοῦ ἀποκρίνεται; Τοῦ ἀποκρίνεται πὼς τὰ δημοτικά του εἶναι *χυδαῖα* ἢ πὼς τὰ καθαρεβουσιάνικά του εἶναι ἀρχαϊσμοί. Νά λοιπὸν Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας καὶ δημοδιδάσκαλος μὲ νοῦ καὶ πείρα ποὺ δὲ συφωνοῦνε. Τί γραμματικὴ προσμένετε νὰ βγῇ ἀπὸ τέτοιο χάος; Ἡ ἀποτυχία τοῦ κ. Κυριακάτου εἶναι ἀποτυχία τῆς καθαρέβουσας ὅλης. Ἡ ἴδια δὲν ξέρει πῶς τὰ λέει. Θὰ μοῦ πῆτε πὼς ὁ κριτής, τὴν ὥρα ποὺ ἀποσκοράκισε τὸ *ὅς*, ξέχασε τὶς φρασοῦλες ὅπου βάζει ὁ δάσκαλος καὶ *οὗ* καὶ *ὧν*. Ἀμέ! Ἀφτὸ ἴσια ἴσια ποὺ δείξαμε κι ἀποδείξαμε, πὼς ἡ καθαρέβουσα δὲν μπορεῖ νὰ γενικέβῃ, δὲ βλέπει τὶς σειρές, ἢ σειρὲς δὲν ἔχει, δὲν κανονίζει τὰ σύνολα, τὰ κομματιάζει καὶ κομμάτια μονάχα κανονίζει. Ποιὸς θὰ τἀρνηθῇ, ἀφοῦ μιὰν ἀναφορικὴ ἀντωνυμία τῆς ἀθρωπιᾶς εἶναι ἀνάξια νὰ κανονίσῃ; Ὁ κ. Χ. Κυριακάτος ἀναγκάζεται (σ. 29) νὰ μᾶς ξηγήσῃ πὼς « μόνον ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ [τοῦ *ὅς*] δὲν εἰσήχθησαν ἐν [!] τῇ καθαρευούσῃ » καὶ πὼς « ἡ *ὅστις* εἶναι εὔχρηστος μόνον κατ' ὀνομαστικὴν ἑνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ (εἰς ἄρσεν. καὶ θηλ. γένος) καὶ κατὰ γενικὴν ἑνικοῦ (ἄρσεν. καὶ οὐδετέρου). » Λοιπὸν καὶ τὰ δυό. Μὰ γιατί τάχα καὶ τὰ δυό, παρακαλοῦμε; Γιατὶ ἀπὸ

Digitized by Google

ἀρχησιμιό της ἡ καθαρέβουσα μιὰ βάση δὲν ἔχει. Ἔχει δυό, καθὼς ἔχει καὶ δυὸ τύπους. Τὸ ἕνα της πόδι ἐδῶ, τἄλλο ἐκεῖ· προσπαθεῖ νὰ τὰ σμίξῃ, δὲν τὸ κατορθώνει, καὶ φυσικά, ξεῖσορρόπιζει. Μεσιανὸς ὅρος ἀδύνατο νὰ βρεθῇ, πότε ἡ ἀρχαία τὴν παρατραβᾷ, πότε ἡ δημοτική· δὲν εἶναι γλώσσα· εἶναι διγλωσσία, καὶ διγλωσσία καμωμένη ἀπὸ δυὸ γραμματικές, δυὸ ἐποχές, ἀπὸ δυὸ γλῶσσες καθαφτό, διαφορετικὲς τὴ μιὰν ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀνοίξτε καὶ πάλε τὴ φυλλαδούλα τοῦ κ. Χ. Κυριακάτου· θὰ δῆτε τὰ ἴδια σὲ κάθε γραμματική, γιατὶ δὲν ἀπορρίχτηκε μονάχα ἡ δική του, ἀπορρίχτήκανε ὅλες. Σὲ ὅλες θὰπαντήσετε τύπους ποὺ δὲν πρέπει κιόλας νὰ τοὺς περγελοῦμε, παρὰ καλήτερα νὰ τοὺς λυπούμαστε, γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ φτειάσῃ κι ἄλλους ἡ καθαρέβουσα· *Θέλω λύομαι, ὁ ἔχων λύσῃ, εἴθε νὰ ἤθελον ποιεῖσθαι, ἔσο τετριμμένος, ἃς ἔχητε λελυμένον, εἴθε νὰ ἤθελον ἔχει λύσει, δυνατὸν νὰ τιμῶμεν, νὰ λύωμαι, ὅτι λύομαι* [τὰ δυὸ ἀφτὰ εἶναι « *ἀπαρεμφατικοὶ τύποι* »), *ἀκυρότερος, ἀψυχότερος, κἄπειτα, κἀκεῖνος, ὕστριγξ, φόρμιγξ, λαῖλαψ, κίς, λαλίστερος, ὀψοφαγίστερος* (σ. 12-13). Κοιτάξτε παρακάτω καὶ τὰ *μισθοῦ, μισθούσθων, μισθούσθωσαν, μισθῶσθε* (σ· 14)· προσέξτε καὶ στὰ λόγια τῆς ἐπιτροπῆς (σ. 12)· « θέλω ἔρχεσθαι « Ἡ ἀκραιφνὴς καθαρεύουσα, λέγουσιν οἱ κ.κ. Κριταί, λέγει : θὰ ἔρχωμαι »). » Ποιὸς θὰ τἀποφασίσῃ καὶ ποιὸς θὰ τὸ κρίνῃ ; Ὁ νόμος ποῦ εἶναι ; Πουθενά. Μοιάζουνε, ἂν καὶ ποιητικὸ λιγάκι τὸ παράμοιασμα γιὰ τὴν καθαρέβουσα, μοιάζουνε οἱ δασκάλοι μὲ κάτι δύστυχα θαλασσοπούλια, ποὺ λὲς καὶ φωλιὰ δὲν ἔχουνε, ποῦ ὁ ἄνεμος τὰ παραδέρνει ἀπὸ μιὰν ἄκρη τοῦ ὠκεανοῦ στὴν ἄλλη ἄκρη· ἔτσι κι ἀφτοὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὰ χρόνια τὰ δικά μας, πετοῦνε ἀναποφάσιστοι καὶ σαστισμένοι, βλέπουν ἕνα κῦμα, μιὰ στιγμὴ κάθουνται, φέβγουνε πάλε, βουτοῦνε, ψαρέβουνε μιὰ *εὐκτική*, τὴ ῥίχνουνε καὶ τούτη στὸ γιαλὸ ἄσαρκη σὰν ποῦ εἶναι, ἁρπάζουνε στὸν ἀέρα κάτι

Digitized by Google

γένεσα, γένεσος, δὲν τοὺς θρέφουνε ὅμως, τὰ ρίχνουνε καὶ δάφτα, καὶ πάνε, πάνε, πάνε, πάνε ὁλοένα, μὰ χῶμα νάναπαφτοῦνε δὲ θάνταμώσουνε πουθενά. Γι' ἀφτὸ καὶ στὶς γραμματικὲς ποὺ λέμε προσπαθοῦνε οἱ καημένοι νὰ συβιβάσουνε τάσυβίβαστα, νὰ συνταιριάξουνε τάσυνταίριαχτα, τὸν ἀρχαϊσμὸ καὶ τὴ ζωή, ποὺ μὲ τὸν τρόπο τὸ δικό τους ζωὴ πιὰ δὲν εἶναι, παρὰ νέκρα. Γυρέβουνε νὰ σώσουνε μιὰ « εὐκτικὴ ἀορίστου », σοῦ τὴ φτειάνουνε « εἴθε νὰ ἔλυσα » (σ. 13), μιὰ « συναλοιφὴ » καὶ σοῦ χαρίζουν ἕνα « ἐγώ 'φάνην » (σ. 13), μιὰ κλητική, καὶ σοῦ ξεψάχνουν ἕνα *μῦ*, γιὰ νὰ φωνάξῃς, σὰ λάχῃ, τὸν ποντικὸ (σ. 82), πολεμοῦνε νὰ σὲ φιλέψουνε κανένα δίφτογγο, ἀχ! καὶ πῶς νὰ τὸ καταφέρουνε ἀφτό, ποὺ δίφτογγο θὰ ὀνομάσουνε τὸ *αι*, τὸ *οι*, τὸ *ει*, τὸ *αυ*, τὸ *ευ* — καὶ διφτόγγοι δὲν εἶναι! Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα; Τρομερό. Ἡ ἀρχαία δὲ διδάσκεται στὴν Ἑλλάδα, χάνεται καὶ πάει· διδάσκεται ἡ καθαρέβουσα. Τὰ παιδιὰ μαθαίνουνε ἀπὸ τοὺς δασκάλους πὼς ἡ καθαρέβουσα εἶναι ἡ ἀρχαία ἑλληνική, τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ ποὺ θὰ μαθαίνουνε ὑποθέτω νὰ κλίνουνε *οἱ νοῦς* στὸν πληθυντικὸ καὶ *οἱ ῥοῦς*, ἢ νὰ τὰ κλίνουνε καὶ *οἱ νόες, οἱ ῥόες*. Σῶσε, Κύριε! Καὶ θὰ τἄχουνε γιὰ σωστά, καὶ *οἱ νοῖ* θὰ τοὺς ἔρχουνται μάλιστα σὰν κάτι κωμικό. Κωμικὸ γιὰ βέβαιο, ἂν ἔτσι τὸ πῇς σήμερις. Ἂν ὅμως φανταστῇς πὼς δὲν τὸ λέγανε οἱ ἀρχαῖοι, πὼς λέγανε *νόες* καὶ *νοῦς* (!!!), χερότερο ἀπὸ κωμικό. Βέβηλο, μὰ τὸ ναί!

60.

Γραμματικὴ τῆς καθαρέβουσας.

Γραμματικὴ τῆς καθαρέβουσας, καταστροφὴ τῆς ἀρχαίας. Καὶ μὴ θαῤῥῆτε πὼς δὲν καταστρέφεται μέρα τὴ μέρα, ἐπειδὴ

Digitized by Google

καὶ στὸ διαγωνισμὸ ποὺ ἀναφέραμε δὲ βραβέφτηκε τάχα καμιὰ γραμματικὴ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο. Ἀκούστε τί λέει ὁ κ. Χ. Κυριακάτος· « Ἐγκρίνονται γραμματικαὶ μὲ 10 σελίδας κρίσεων καὶ 90 παρατηρήσεις σφαλμάτων ἀνηκούστων ! ἄλλαι μὲ 80 καὶ ἄλλαι μὲ 70 παρατηρήσεις σφαλμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ παιδάρια τῶν ἑλληνικῶν σχολείων θὰ ἦτο δύσκολον νὰ περιπέσωσι. Ὁ νομίζων ὅτι λέγω ὑπερβολὰς παρακαλεῖται νὰ διεξέλθῃ τὰς κρίσεις, καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μὲ διαψεύσῃ, νὰ τὰ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτῶν καὶ μόνον ἐξ αὐτῶν » σ. 31. Ἂς ἀφήσουμε πιὰ ποὺ οἱ « παρατηρήσεις σφαλμάτων » θὰ εἶναι ἄλλα τόσα σφάλματα.

61.

Χυδαία δημοτική.

Τὸ λοιπό, γραμματικὴ τῆς καθαρέβουσας δὲ γίνεται. Ἡ διγλωσσία της δὲ διορθώνεται. Ἡ διγλωσσία ἡ δική μας — ὅπως τὴ χαραχτηρίσαμε δηλαδὴ κι ὅπως εἶναι, γιατὶ ἄλλη διγλωσσία σὲ μᾶς δὲν ὑπάρχει — ἀφτή, ἅμα πιάσουμε νὰ κάμουμε γραμματική, διορθώνεται μοναχή της, ἐνῶ τῆς καθαρέβουσας ἡ διγλωσσία ἴσια ἴσια στὴ γραμματικὴ φανερώνεται ἀκόμη τρανότερα. Ζωντανὴ διγλωσσία ἡ διγλωσσία τῆς δημοτικῆς, διγλωσσία τῆς ἴδιας ἐποχῆς, διγλωσσία σὲ μιὰ γλώσσα. Ἴσως μάλιστα πιὸ ἀπάνω, ἀπὸ τὸ φόβο μου μήπως καὶ φοβηθῶ τὴν ἀλήθεια, τὴν παράστησα τὴ διγλωσσία σὰν πιὸ μεγάλη ἀπὸ κεῖνο ποὺ εἶναι. Γλώσσα κοινὴ μορφώθηκε, κι ὄχι μόνο γλώσσα κοινή, μὰ καὶ κάτι ἄλλο ποὺ δὲν πιστέβω νὰ παρατηρήθηκε ἀκόμη καὶ ποὺ μᾶς δείχνει ὄχι μόνο πὼς ὑπάρχει κοινὴ γλώσσα, μὰ πὼς ὑπάρχει καὶ τὸ αἴστημα τῆς κοινῆς γλώσσας. Λέγαμε πιὸ ἀπάνω γιὰ τὰ ῥήματα, γιὰ τὸ

Digitized by Google

ἀθηναΐϊκο *φοβᾶμαι* καὶ τὸ πολίτικο τὸ *φοβοῦμαι*· λέγαμε γιὰ τὸ ἀθηναΐϊκο *ἀγαπᾶμε* κι *ἀγαπᾶτε*, γιὰ τὸ πολίτικο *ἀγαποῦμε* κι *ἀγαποῦτε*. Ὄχι δὰ καὶ τόσο πολίτικα, ἐπειδὴ γενήκανε πιὰ κι ἀθηναΐϊκα. Τἀκούει κανεὶς συχνὰ συχνά, μὰ σήμερα τὰ γράφουνε κιόλας ὅσοι γράφουνε δημοτική. Σπάνια θἀπαντήσῃς τοὺς ἄλλους τύπους· ὡς κ' ἕνα *μὴν ἐμποδιζόστε*, ἀντὶς *ἐμποδίζεστε*, στὸν Καρκαβίτσα (*Ἀρχαιολόγος*, σ. 134) χτυπᾷ. Μερικοί, τοὺς τύπους τοὺς πολίτικους τοὺς περνοῦνε μάλιστα καὶ γιὰ πιὸ *ἐβγενικούς*. Σ' ἕνα χωριὸ τῆς Χιὸς ἄκουσα κάποιονε μιὰ μέρα νὰ μοῦ λέῃ πὼς τὸ *μαγερειὸ* εἶναι κακὴ λέξη, καὶ ἡ *κουζίνα* πολὺ καλήτερη. Τὄλεγε ὁ ἄθρωπος, γιατὶ καλήτερο στὴ Χώρα καὶ τὸ φαγί. Ἔτσι κόλλησε κ' ἡ *κουζίνα*, ὅπου τὸ τοιμάζουνε. Μὰ τέτοια διαφορὰ μεταξὺ ἐβγενικὰ καὶ πρόστυχα δὲν τὴν κάνουνε μονάχα στὰ χωριά, τὴν κάνουνε καὶ στὶς πολιτεῖες. Καὶ τόντις κάποτες μπορεῖ κανεὶς στὴ γλώσσα μας νὰ ξεχωρίσῃ μιὰ χυδαία καὶ μιὰ ἐβγενικὴ δημοτικὴ — καθὼς καὶ στὶς ἄλλες γλῶσσες! Ἀφτὸ δὲν τὸ καταλάβανε οἱ δασκάλοι ποὺ πάνε ἀκούραστα καὶ συγκρίνουνε τὴν ἐθνικὴ τὴ γλώσσα μὲ κάτι *χυδαϊσμοὺς* ὅπως θὰ τοὺς ἀκούσῃ ὁ καθένας καὶ στὴ Γαλλία καὶ παντοῦ. Δὲν τὸ ὑποψιάζουνται ποιὸ εἶναι τὸ χυδαῖο καὶ ποιὸ δὲν εἶναι. Τὸ ῥῆμα *σκάνω*, στὴ φράση *πάω νὰ σκάσω*, *θὰ σκάσω ἀπὸ τὴν πλήξη*, ἐγὼ τώρα τὄχω γιὰ χυδαῖο. Ἡ λέξη *σκάση* ἄλλο πρᾶμα· ἐμένα τουλάχιστο δὲ μοῦ φαίνεται χυδαία. Ἐννοεῖται, τὸ ῥῆμα θὰ τὸ γράψω, θὰ γράψω καὶ τὴ φράσῃ, ἅμα θελήσω νὰ δώσω στὸ ὕφος ἢ κάποια πρόστυχη ἢ καὶ κάποια κωμικὴ χρωματιά· τὴ λέξη *σκάση* θὰ τὴ φέρω ἀλλιῶς. Κ' ἔτσι γιὰ κάμποσα, ποὺ θὰ τὰ ξετάσουμε ἴσως πιὸ ὕστερα σὲ καμιὰ καινούρια μελέτη, γιατὶ μιλώντας τώρα γιὰ χυδαϊσμοὺς τῆς δημοτικῆς, κάπου ἀλλοῦ πήγαινε ὁ νοῦς μου. Στὴ *Μεγάλη ῥωμαΐϊκη γραμματική* μου ἀφιερώνω κεφάλαιο ἀλάκαιρο στὰ παθήματα τοῦ *λ* σὰ γίνεται *ρ* μὲ κάτι σύφωνα κατοπινά του

Digitized by Google

(*ἀδελφός*, *ἀδερφὸς* κτλ.). Βλέπει κανεὶς μέσα στὴ μελέτη μου θαῤῥῶ, γιὰ ποιοὺς λόγους ἱστορικοὺς καὶ φωνολογικοὺς τὸ *λ* δὲ λέγεται *ρ* σὲ ὅλες τὶς λέξες ὅπου μποροῦσε νἀλλάξῃ· βλέπει κανεὶς καὶ ποιὲς εἶναι οἱ κοινές, πανελλήνιες ἀλλαγές, κοινές, λ. χ. μὲ κατοπινὰ *β*, *φ*, *μ*, ὄχι ὅμως μὲ κατοπινὰ *π*, *τ*, *κ*[1]. Ἐπειδὴ φέτο δημοσίεψα χωριστὰ ἕνα μέρος τοῦ κεφάλαιου στὸν τόμο ποὺ ἔβγαλε τὸ περασμένο τὸ Πάσκα ἡ Σκολή μας τῶν Ἀνατολικῶ Γλωσσῶ, προτοῦ δημοσιεφτῇ καὶ διορθώνοντας τὸ χερόγραφό μου, πῆρα μερικοὺς τύπους νὰ τοὺς ξανακοιτάξω, νὰ δῶ καλὰ καλὰ καὶ τὴ χρήση τους, σὲ ποιὸ βαθμὸ εἶναι ἢ δὲν εἶναι κοινή. Σκαλίζοντας ἔμαθα κάμποσα. Εἴτανε τότες ὁ κ. Σιώτης στὸ Παρίσι. Ῥώτησα γιὰ ἕνα δυὸ πολίτικα καὶ μοῦ εἶπε πὼς τὴ *Χάλκη* ἄξαφνα, δὲν τὴν εἶχε ποτέ του ἀκούσει *Χάρκη*, μὰ πὼς κάτι Ψωμμαθιανές, κάτι γριὲς γυναῖκες τὸν *μπελτὲ* (τὸ γλυκό), τὸν κανονίσανε *μπερτέ*, ποὺ ὡςτόσο μὲ *ρ* δὲ συνηθίζεται στὴν Πόλη. Μοῦ εἶπε κ' ἕνα πιὸ *σημαντικό*, δηλαδὴ πὼς οἱ Χιῶτες τῆς Πόλης *κάποτες* — καὶ τὸ κάποτες θέλει ἐδῶ προσοχὴ — θὰ σοῦ προφέρουνε *χαρβὰ* τὸ *χαλβά*, ποὺ *ὅλος ὁ κόσμος* — ἐννοοῦσε ἀγράμματους καὶ γραμματισμένους — τὸ λέει μὲ τὸ *λ*.

Ἰδοὺ λέξες λοιπὸν ποὺ εἶναι κ' οἱ τρεῖς τους δημοτικές, ἐπειδὴς ἡ *Χάλκη* — τὄνομα τοῦ γνωστοῦ νησιοῦ στὸ Μαρμαρᾶ — κάθε τόσο μὲ τὸ *λ* της βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Παρατηρήστε μάλιστα πὼς ὁ Χιώτης στὴν πατρίδα του θὰ μιλήσῃ γιὰ *χαρβά*. Σὰ μιλεῖ μὲ Πολῖτες, ἀλλάζει. Ὁ *μπελτές*, ὁ *χαλβὰς* καὶ ἡ *Χάλκη* σήμερις εἶναι στὴν Πόλη κοινὴ γλώσσα. Ὁ *χαρβὰς* κι ὁ *μπερτὲς* (ὄχι *μπερντές*), περνοῦνε γιὰ *ντόπια*. *Ντόπια* ὅμως καὶ *χυδαῖα*, στὴν ἀντίληψη τοῦ κοσμάκη, μοιάζουνε κάπως. Μὰ τὰ χυδαῖα τῆς δημοτικῆς, ὅπως νομίζω καὶ

1) Μέσα στὰ ντόπια πρέπει νἀναφέρω καὶ τὸ δέρτα (=δέλτα), μὰ δὲ θυμοῦμαι ποῦ τὸ διάβασα. Νομίζω στ' Ἀρφαβητάρια γιὰ τὸ Διαγωνισμὸ τοῦ Νουμᾶ (1905-1906).

Digitized by Google

τὸ δείχνω στὴ μελέτη μου (κ. *Essai sur λ-ρ*, 331-333), εἶναι τύποι ποὺ γιὰ λόγους φυσιολογικοὺς δὲν μπορέσανε τόσο ἔφκολα νὰ νικήσουνε. Κ' ἔτσι φαίνουνται σὰν παλιωμένοι (*μπερτές*, ἴσως καὶ *Χάρκη*, ποὺ πιθανὸ νὰ ὑπάρχῃ καὶ τοῦτο μὲ *ρ*). Ὁ *γαλβὰς* ὅμως σωστὸς δασκαλισμὸς τῆς δημοτικῆς. Βαστοῦνε τὸ *λ*, ἐπειδὴ *λ* ἔχει κι ὁ τούρκικος τύπος, εἴτε γιατὶ μὲ *λ* τὸν ἀκούνε καθεμερνά, εἴτε γιατὶ ὀρθότερο τὸ βρίσκουνε, ὅπως κ' ἡ καθαρέβουσα, φτάνει νὰ σοῦ κάμῃ τὸ *τουφέκι τυφέκιον* (*τυφέγκιον* θἄτανε ἡ σωστὴ ἀντιγραφή), καὶ τῆς ἔρχεται ἀμέσως *ἐβγενικό*. Δὲν πιστέβω, στὴ δημοτικὴ νὰ διατήρησε τὸ *λ* ἡ ἐβγένεια· πιστέβω πὼς μόνη αἰτία ἡ συνήθεια. Συνήθεια περίεργη, ἀφοῦ μὲ *β* κατοπινό, ἔχουμε λέξες ὅπου τὸ *λ* πιὰ ποτέ σου δὲ θὰ τἀκούσῃς, λ. χ. *Ἀρβανίτης* κτλ. Δὲν πειράζει. Ἔμεινε ὁ τύπος μὲ τὸ *λ* στὸ *γαλβά*, καὶ μήτε τὸ νοιώθουνε πὼς εἶναι δασκαλισμός· ξέρουνε μόνο πὼς ἀφτὸ *λέει ὅλος ὁ κόσμος*, καθὼς μοῦ τὸ μαρτυροῦσε κι ὁ κ. Σιώτης.

Ἐννοεῖται πὼς καὶ στὸ ὕφος ὑπάρχουνε χυδαϊσμοί, ἀκόμη περισσότεροι μάλιστα παρὰ στὸ τυπικὸ ἢ τὸ φωνολογικό. Συχνὰ κάνουνε τὸ λάθος καὶ σὲ ῥωτοῦνε ἄξαφνα γιὰ τὴν τάδε ἢ τάδε λέξη, ποὺ μοιάζει χυδαία ἢ ποὺ εἶναι — ἀφοῦ λέξες χυδαῖες ἔχει παντοῦ — ἂν τὴ λέξη ἀφτὴ θὰ τὴ γράψῃς. Ἐγώ, βέβαια θὰ τὴ γράψω, ἅμα τὸ ὕφος, ἅμα ἡ κυριολεξία τὸ ἀπαιτοῦνε, γιατὶ στὰ ἔργα τὰ φιλολογικά, στὰ δράματα, στὰ ῥομάντζα, δὲ μιλοῦνε πάντα θεοὶ ὀλύμπιοι· παίζουνε ῥόλο καὶ πρόστυχα πρόσωπα. Πρέπει λοιπὸν καὶ πρόστυχα νὰ μιλοῦνε, ἢ πρέπει ἐσὺ ὁ ψυχολόγος, μὲ τὴν τέχνη σου, νὰ φέρῃς τὴν πρόστυχη λέξη ἐκεῖ ποὺ τὸ θέλει τὸ νόημα. Καὶ τότες κανεὶς δὲ σκουντάφτει. Νὰ ποῦμε ὅμως τὴν ἀλήθεια, τὸ κάτω κάτω σὰν τὸ ξετάσῃς, πρόστυχη, ἐβγενικὴ λέξη, δὲ σημαίνει τίποτα. Ἐσὺ ὁ ποιητὴς θὰ τῆς δώσῃς ἐβγένεια ἢ προστυχάδα κατὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ τὴ μεταχειριστῇς. Ἔχω ἕνα ὡραῖο,

Digitized by Google

μεγάλο κι ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Βαλαωρίτη, ποὺ μοῦ τὸ χάρισε — πολύτιμο, ἱερὸ χάρισμα — ὁ Κονεμένος. Στὸ γράμμα του ἀφτὸ δείχνει ὁ Βαλαωρίτης πὼς ἄξαφνα ἡ πιὸ πρόστυχη, τί λέω; ἡ πιὸ βρώμικη λέξη — ἐκείνη ποὺ στοὺς *Ἄθλιους* τοῦ Βιχτὼρ Οὐγκὼ τινάζει στὰ μοῦτρα τῶν ὀχτρῶνε ὁ περίφημος Καμπρόννας, καὶ ποὺ ὁ Βαλαωρίτης στὸ γράμμα του τὴν ἀντιγράφει μὲ χοντρὰ καὶ κάπως θυμωμένα γράμματα, γιατὶ θύμωσε πιὰ μὲ τὸ αἰώνιο τὸ κατηγόριο γιὰ τὴ *χυδαία* τὴ δημοτικὴ — δείχνει πὼς ξαφνικὴ ὀμορφιά, πὼς ἀνέλπιστο ἡρωϊσμὸ φανερώνει κάποτες καὶ τὸ πιὸ σιχαμένο. Τὸ δείχνει καὶ στὴ γλώσσα ποὺ περνᾷ γιὰ μιὰν ἀπὸ τὶς πιὸ ἀριστοκρατικές, στὴ γαλλική.

Μ' ἄλλα λόγια, ὅ τι βλέπουμε στὶς ἄλλες γλῶσσες, τὸ βλέπουμε καὶ στὴ δημοτική μας. Χυδαϊσμούς, ἐβγένειες θἀπαντήσῃς καὶ σὲ δάφτη. Ἀπὸ τοὺς χυδαϊσμοὺς ἴσια ἴσια κι ἀπὸ τὶς ἐβγένειες καταλαβαίνεις πὼς μορφώθηκε γλώσσα κοινὴ — καὶ πὼς δὲ μᾶς ἀπόμεινε σήμερα πιὰ παρὰ νὰ γράψουμε τὴ γραμματική της.

62.

Οἱ δυὸ γραμματικές.

Μιὰ γραμματικὴ ἔχει τὸ χρέος νὰ καταλογίσῃ τὰ κοινὰ δημοτικά, κι ὅσο τῆς εἶναι δυνατό, νὰ γενικέβῃ, μὲ τὸ νόημα ποὺ δώσαμε πιὸ ἀπάνω στὸν ὅρο. Τέτοια βλέπουμε καὶ σὲ κάθε προκομμένη γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας, δηλαδὴ τὰ κοινὰ δημοτικὰ καὶ τοὺς κανόνες τοὺς γενικούς, μὲ τὶς ἐξαίρεσες ἐκεῖ ποὺ βρίσκουνται. Καὶ τώρα μὲ δυὸ λόγια, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη σωτηρία. Πρέπει νὰ γίνουνε δυὸ *Γραμματικὲς* γιὰ τὰ Ἑλληνόπαιδα. Μιὰ τῆς δημοτικῆς, ὅπως εἴδαμε. ΜΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ. Ἂς εἶναι σύντομη ὅσο

Digitized by Google

θέλετε, μιὰ χρειάζεται. Ἀπαραίτητη μάλιστα κι ἀπὸ σκοποὺς πραχτικούς, ἀφοῦ ἡ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς σὲ κάθε γραμμή της καὶ στὴν οὐσία της ὅλη, στηρίζεται ἀπάνω στὴ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας. Φυσικό, μιὰ καὶ εἶναι μάννα ἡ ἀρχαία τῆς σημερνῆς μας, μιὰ κι ἀποφασίσῃς στὸ τέλος τῶν τελῶνε νὰ μὴν τὸ κρύφτῃς ἀφτὸ μήτε στὸ παιδὶ μήτε στὸ ἔθνος. Καὶ τόντις, γιὰ νὰ μάθουνε τὰ παιδιὰ τὴ γλώσσα μας ἀλλιῶς παρὰ μηχανὲς ἢ παπαγάλοι ποὺ συλλαβίζουνε, κλίνουνε καὶ ξεστηθίζουνε, σωστὸ νὰ κρατῇ ὁ δάσκαλος στὸ ἕνα χέρι μιὰ γραμματικὴ ὅπου νὰ μπορῇ, σὰν τύχῃ, ὁ μαθητὴς νὰ κοιτάξῃ τὸν τύπο τὸν ἀρχαῖο, γιὰ νὰ καταλάβῃ στὰ γεμάτα τὸν καινούριο. Ἐννοῶ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας, ὄχι τῆς καθαρέβουσας· ἐννοῶ γραμματικὴ τῆς ἀκέριας, τῆς ἀληθινῆς, ἐννοῶ γραμματικὴ καθὼς ἔχει στὴν Ἐβρώπη, καθὼς δὲν ἔχει στὴν Ἑλλάδα καμιά. Τίποτα δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ καταστρέψῃ πιὸ τελειωτικὰ τὴν καθαρέβουσα, τὴν κωμῳδία, τὴν ἀνίερη παρωδία ποὺ λέγεται καθαρέβουσα, τἀφύσικο τέρας, τὴν καθαρέβουσα, τὴν πατσαβούρα καὶ τὴν πατσαβουριασμένη, τίποτα πιὸ σίγουρο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ μιὰ *ἑλληνικὴ* γραμματική, γιὰ νὰ τὴν ξεπαστρέψῃ. Τέτοια γραμματικὴ θὰ τὴν τρέμουνε οἱ δασκάλοι, γιατὶ θὰ σταθῇ ὄλεθρός τους, καὶ γι' ἀφτὸ δὲ ζυγώνουνε νὰ μᾶς τὴν κάμουνε. Θέλουμε μιὰ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ποὺ νὰ τὸ λέῃ ὀρθὰ κοφτὰ ἐκεῖνο, ποὺ τὸ φωνάζουνε ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου οἱ γραμματικές, νὰ τὸ λέῃ πὼς τὸ Β, πὼς τὸ Δ, πὼς τὸ Γ εἴτανε ἄφωνα, πὼς εἶχανε τὴν προφορὰ τοῦ *b*, τοῦ *d* καὶ τοῦ *g*, πὼς ἡ ἐθνική μας γλώσσα σώζει τὴν προφορά τους στὸ *μπαίνω*, στὸ *ἄντρας*, στὸ *ἀγγίζω*· μιὰ γραμματικὴ ποὺ νὰ τὸ λέῃ πὼς διφτόγγους εἶχε ἡ ἀρχαία, καὶ τί σημαίνουνε διφτόγγοι, γιὰ νὰ τὸ νοιώσῃ τὸ παιδὶ πὼς διφτόγγους ἡ καθαρέβουσα ΔΕΝ ΕΧΕΙ κ' ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ μιλῇ, μὰ πὼς ἔχει διφτόγγους ἡ δημοτική, ποὺ μοιάζουνε μὲ τοὺς ἀρχαίους τοὺς διφτόγγους. Θέ-

Digitized by Google

λουμε γραμματική πού νὰ λέη τὴν ΑΛΗΘΕΙΑ. Καιρὸς εἶναι νὰ τὴ γνωρίσουνε στὸ τέλος τὰ παιδιὰ τὴν ἀθάνατη μητέρα. Ἐγὼ θαρρῶ πὼς ἀπὸ τὴν ἐκπαίδεψή μας ἀδύνατο ἡ ἀρχαία νὰ λειψη ποτές. Φώτισε τὴν ὁποιαμένη, εἶναι καὶ δική μας. Σωνουνε οἱ δυὸ ἀφτὲς πέτρες. Καὶ σήμερις ἀκόμη στὰ χείλια μας ἡ ἀρχαία βασιλέβει. Πῶς νὰ μὴν τὴν παραδώσουμε στὰ παιδιά; Πρέπει ὅμως νὰ τὴν παραδοθοῦνε δίχως ψέμα, γιὰ νὰ χαροῦνε στὰ γιομάτα τὴν ὀμορφιά της. Ἡ γραμματική μας τῆς ἀρχαίας, συνταγμένη στὴ δημοτική. Οὔτε ῥώτημα. Στὴν ἐθνικὴ τὴ γλώσσα καὶ οἱ δυὸ γραμματικές. Μὰ κοντὰ στὸ νοῦ. ἀφοῦ εἶναι γραμματικές, ὄχι χάος, πὼς μισὲς δὲν μπορεῖ νἆναι μήτε λέφτερες, μήτε μιχτές, παρὰ πρέπει νἄχουνε γενικούς, βάσιμους, σταθεροὺς κανόνες καὶ οἱ δυό.

Η'.

ΟΙ ΦΑΝΑΤΙΚΟΙ

63.

Οἱ ἡμερίδες τους.

Βλέπετε πὼς ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ *Ταξιδιοῦ* ὡς τώρα δὲν ἄλλαξα πολύ. Δὲν ἀλλάξανε καὶ τὰ βάσανά μου, γιατὶ κάμποσα ὑποθέτω πὼς ἔχω ἀκόμη νἀκούσω γιὰ τὴν *Ἀπολογία*. Μήπως δὲν τἀκούω καὶ σήμερις; Ὅταν ἔβγαλα τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη*, μιὰ στιγμὴ φάνηκε σὰ νὰ ἡσύχασε ὁ τύπος ὁ ἀθηναϊκος καὶ μοῦ εἶπε ὅσα εἴδατε πιὸ ἀπάνω. Μὰ ἔχαμα ἕνα χοντρὸ λάθος, ἀφοῦ δημοσίεψα τὸ τελεφταῖο μου τὸ ῥομάντζο· ἔτυχε νὰ διαβάσω τοὺς στίχους τοῦ Σουρῆ, νὰ

Digitized by Google

γράψω ἄρθρο, νὰ γράψω φιλολογικὴ μελέτη γιὰ τὸ Σουρῆ καὶ τὸ *Ῥωμηό* του, νὰ πῶ μέσα ἐννοεῖται καὶ τὴ γνώμη μου, ὄχι τὴ γνώμη τοῦ τύπου τοῦ ἀθηναΐϊκου. Ἀμέσως ξέσπασε ὁ ἄτιμος ὁ πόλεμος. Ἀπὸ τότες σωρὸ σωρὸ καὶ καθεμέρα, ἐνῶ ξακολουθῶ τὴν *Ἀπολογία*, μοῦ ἔρχουνται οἱ φημερίδες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τοὺς ἔπαινους τοὺς ἀντιγράψαμε γιὰ τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη*. Σωστὸ νὰντιγράψουμε καὶ τὶς ὄμορφες τὶς βρισιές, μήπως καὶ χαθοῦνε κατόπι τέτοια πολύτιμα ντοκουμένα, ποὺ τὰ συνάζουμε γιὰ νὰ καταλάβουνε οἱ στερνοί μας, σὰ λυθῇ τὸ ζήτημα, τὸ τί μᾶς κόστισε. Μᾶς κοστίζει νὰ ξεφυλλίζουμε καὶ τέτοιες φημερίδες. Μὰ τί νὰ γίνῃ; Τὸ χρεος! Μόνο νὰ τὶς πιάσῃς κι ἀηδιάζεις. Λύσσα, λύσσα μονάχη. Ἀφρίσανε οἱ δυστυχισμένοι. Καὶ γιατί; Ἀγαπᾷς τὴν Ἑλλάδα, θυσιάζεσαι γιὰ τὴν Ἀλήθεια. Τόσο τοὺς φτάνει, γιὰ νὰ σὲ ποῦνε προδότη. Καὶ τί ἄλλο δὲ σοῦ λένε; Σοῦ λένε πὼς εἶσαι τρελλός. — « Τὰ λοιπὰ θὰ σᾶς εἴπῃ ὁ κ. Κατσαρᾶς. Ἡ δικαιοδοσία μου σταματᾷ πρὸ τῆς φρενολογικῆς ἐπιστήμης [=*ma juridiction s'arrête devant*... γαλλισμοί, ὄχι ὅμως ἀπὸ τοὺς πιὸ φίνους] εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον δύναται τὸ ἔργον αὐτῶν νὰ καταταχθῇ » (Ἄ. Βλάχος, « ὁ κορυφαῖος τῶν ἑλλήνων λογίων », *Ἀθίνε*, 27 Γεννάρη, 1905). Δὲν μποροῦνε νὰ μὲ διαβάσουνε· — « τώρα εἰς τὴν ἡλικίαν μου δὲν εἰμπορῶ νὰ μάθω ξένας γλώσσας! » (ὁ ἴδιος, ἴδ. φύλλο, ἴδ. ἀρ.). Ἔχω κάτι περίεργες κι ἀχαμνὲς συνήθειες· « Ὑπάρχουν ὑστερικοί, οἱ ὁποῖοι φθάνουν μέχρι τοῦ νὰ μασσοῦν κρύφα πράγματα καὶ ὕλας, ὅπου δὲν λέγονται, οὔτε γράφονται. Ἐρωτήσατε περὶ τούτου τοὺς ἰατρούς. »[1]... « ἡ ἄμυνα τότε καθίσταται ἀνάγκη θεραπευτικὴ ἀναγομένη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς κοινῆς ἐξεγέρσεως καὶ διαμαρτυρίας » (χωρὶς ὑπογραφή, μὰ πιθανὸ νἄναι καὶ τὰ δυὸ τοῦ κ. ΠώΠ, *Ἀθίνε*, 26

1) Πολὺ περίεργο ποὺ τὰ ἴδια εἶπανε γιὰ τὸ Βολταῖρο, τὸ Ῥενὰν καὶ τὸ Ζολὰ — οἱ ἀντίπαλοί τους.

Digitized by Google

Γεννάρη, 1905). Καταστρέφουμε τὴ γλώσσα· « Τὴν γνώμην των, λέγετε, ἔχουσιν οἱ καταστρέφοντες τὸ ἀριστούργημα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν [τὸ ἀριστούργημα ποὺ γράφουνε οἱ φημερίδες τους;]... εἶνε ἐγκληματίαι καθ' ὧν τὸ μέγα τῆς συνειδήσεως δικαστήριον [ξενισμὸς] ἤθελεν ἐξαναστῇ [ξενισμὸς] βεβαίως, ἐὰν διέβλεπέ που τὸν κίνδυνον. Κίνδυνος ὅμως δὲν ὑπάρχει... ὡς ἐχθροὶ εἶνε ἀνίσχυροι » (Παγανέλης, « ὁ διαπρεπὴς τῶν « Ἀθηνῶν » συνεργάτης »· φαίνεται πὼς δὲν ἔχει ἄλλο τίτλο· ἴ. φ., ἴ. ἀρ.). Καταστρέφουμε τὸ ἔθνος. — « Οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν προσπαθοῦν νὰ μᾶς χωρίσωσιν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, νὰ ἐξυπηρετήσωσι τοὺς σκοποὺς τῶν Πανσλαυϊστῶν, οἵτινες φρυάττωσι [αἰ! θὰ πῇ πὼς κάτι νοιώθουνε κι ἀφτοὶ ἀπὸ τέχνη — πιὸ πολὺ μάλιστα θαῤῥῶ ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ποὺ ἔγραψε τώραῖο τὸ *φρυάττωσι!*] κατὰ τῆς καθαρευούσης » (Π. Κανελλίδης, « ὁ παλαίμαχος τῶν « Καιρῶν » διευθυντής », *Ἀθίνε*, 28 Γεννάρη, 1905). Ἂς ἀφήσουμε πιὰ καὶ κάτι ἄτοπους Σπαντωνῆδες. *De minimis praetor non curat* (*Ἀθίνε*, 29 - 30 Γεννάρη, 1905). Τί πρᾶμα εἴμαστε καὶ τί δουλειὰ κάνουμε; — « Ἡ μαλλιαροσύνη εἶνε νόσημα ὑπαγόμενον οὐχὶ εἰς τὴν γλωσσολογίαν ἀλλὰ εἰς τὴν φρενολογίαν, πολὺ καλὰ δὲ ἐκάματε ν' ἀπευθυνθῆτε καὶ εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἰατρούς... Ὁ γενάρχης αὐτῶν, ὁ ὁποῖος κατ' ἐμὲ δὲν εἶνε ὁ Α ἢ ὁ Β ἀλλὰ ὁ περίφημος ἐκεῖνος ὄνος τοῦ μύθου ὁ ὁποῖος ἐφόρεσε τὴν λεοντῆν διὰ νὰ περάσῃ ὡς λέων... » (Ἰ. Δαμβέργης, « ὁ σοβαρώτερος τῶν εὐφυολόγων, ὁ ῥυθμίζων καὶ τὰ ἐλάχιστα πράγματα, ὁ ἀφοσιωθεὶς ἀπὸ καιροῦ ἤδη εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν Πατρίων Ἄμυναν », *Ἀθίνε*, 3 Φλεβάρη, 1905). — « Μόνον ἡ σάτυρα ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθῇ περὶ αὐτῶν... Αὐτοὶ οἱ κύριοι, ἄλλο δὲν ἐγύρευαν παρὰ νὰ γνωσθῇ εἰς Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν ὅτι λαμβάνονται καὶ ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν. Καὶ τοῦτο, διότι ἔχουν ἐκ τῆς τοιαύτης διαφημίσεως ὑλικὸν συμφέρον, ὅπερ εἶνε καὶ τὸ οὐ-

Digitized by Google

σιῶδες δι' αὐτούς!... Ἄνευ περγαμηνῶν δὲν ἀμέλγουν τὴν ἀγελάδα!... Ἀκόμη καὶ ἡ γνώμη τοῦ κ. Μιταυτσῆ μοῦ φαίνεται πῶς ἦτο περιττή, διότι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν πάσχουν, εἶναι ἁπλῶς συμφεροντολόγοι, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Ψυχάρη ἐξαιρουμένου, ὅστις κατορθώνει μὲ τὴν κουβέντα ποὺ γίνεται ἐδῶ νὰ περνᾷ εἰς τὸ Παρίσι γιὰ γλωσσολόγος εἰς βάρος τοῦ Γαλλικοῦ Ταμείου! Ἀλλὰ φαίνεται πῶς ἐδῶ ἤρχισαν νὰ τὸν συχαίνωνται καὶ πρῶτος ὁ φίλτατος Ζαχαρίας Παπαντωνίου μοῦ ἔλεγε προχθές, πῶς πράγματι εἶναι μωρὸς ὁ ἐν Γαλλίᾳ γλωσσολόγος, μὰ μιὰ καὶ βρέθηκε μεταξύ των δὲν 'μποροῦν νὰ τὸν ἀποκηρύξουν, διότι μαζὶ μ' αὐτὸν θὰ ἔπαιρνε κι' ἄλλους πολλοὺς τὸ σχέδιον!...» (Νικ. Λάσκαρης, «ὁ πανεύθυμος καὶ γελαστικώτατος κωμῳδιογράφος ὁμιλεῖ σήμερον μὲ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῷ χάριν», *Ἀθήνε*, 6 Φλεβάρη, 1905). — «Ὁ Ψυχάρης ἐντελῶς ξένος πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Διατί παρῳδεῖ καὶ γελοιογραφεῖ τὸ δημῶδες ἰδίωμα... Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ξένος πρὸς τὴν γλῶσσαν... Τοῦ λείπει τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα... Συλλαμβάνει τὰς ἰδέας μὲ τὸ γαλλικὸν ἔνδυμα [ἐνῶ ἀφτὸ ποὺ γράφει γαλλισμὸς δὲν εἶναι]. Ἑπομένως γράφων μεταφράζει ἢ μᾶλλον θεματογραφεῖ... Κατὰ τὴν αὐτὴν στρεβλωτικὴν φόρμαν θὰ σχηματίσῃ αὔριον τὸ *καθεστῶτο* ἐκ τοῦ «καθεστώς», ὅπως ἄλλοτε μᾶς συνεβούλευσε, νὰ λέγωμεν: ὁ *Παρθερὸς* καὶ ὄχι τουλάχιστον, ὡς τὸ λέγει ὁ λαός, ὁ *Παρθερῶνας* [εἴδαμε πιὸ ἀπάνω, πῶς τὸ λέει ὁ λαός!]... Τὸ ἀστεῖον γλωσσάριον τοῦ Ψυχάρη... Ἡ γλῶσσα αὐτή, ἡ βιαίως καὶ ἀσπλάγχνως προσαρμοζομένη εἰς τὸ τυπικὸν τοῦ Ψυχάρη, εἶναι ψευδὴς καὶ ἄψυχος...» (Σκότος «;», *Ἀθήνε*, 8 Φλεβάρη, 1905). — «Τὸ σύστημα, μὲ τὸ ὁποῖον ἐργάζεται διὰ τὴν δημοτικὴν ὁ Ψυχάρης καὶ ὁ Πάλλης, τὸ θεωρῶ ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ποῦ πρέπει νὰ ἔχῃ ἕνας τέτοιος ἀγών, αὐταρχικόν, ἔξω ἀπὸ τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἀλήθειαν, σύστημα ποὺ κάμνει μάταιον ὅλον τὸν εἰλικρινῆ του καὶ

Digitized by Google

βαρὺν ἀγῶνα » (Ζ. Παπαντωνίου, Γ. φ., Γ. ἀρ.). — « Ἡ λογικὴ τῶν ἀριθμῶν... Ὁ λεγόμενος μαλλιαρισμὸς δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο εἰμὴ μία προδοτικὴ σπεῖρα, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς εἶνε ἡ διὰ τῆς γλώσσης διάσπασις τοῦ γένους », δίνει μάλιστα τὴν ἀπόδειξη, καὶ « Ἐδῶ, κύριε, χύνεται χρυσός, ἐπειδὴ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα εἶνε προφανῶς [θεῖο πρᾶμα ἕνα τέτοιο ἐπίρρημα, σὰ δὲν ξέρεις γιὰ τί πράματα μιλεῖς] ἡ καταστροφὴ τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης, τοῦ μόνου συγκολλητικοῦ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁλοκλήρου, καὶ καταλήγομεν εἰς τὸ τρομερὸν συμπέρασμα ὅτι ἡ σπεῖρα τῶν Μαλλιαρῶν εἶνε μία ἀντεθνικὴ ἑταιρία... σύμπας δὲ ὁ Ἑλληνισμός, ὁ πατριωτικός... ἂς διεγερθῇ καὶ μὲ μίαν χεῖρα ἂς ξεμαλλιάσῃ τὰς ἀκτενίστους καὶ πιναρὰς κεφαλὰς, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν βάσιν καὶ τὸν πυρῆνα τῆς ἀντεθνικῆς σπειρᾶς των » (Π. Νικ. Δικηγόρος, *Ἑσπερινή*, 2 Φλεβάρη, 1905. Μπράβο του!). « Ἀλλ' ἀφοῦ ὁ ἀγὼν ἤρχισε διὰ τῆς συρράξεως Συυρῆ [σέβουμαι στὴν ἀντιγραφή μου ὡς καὶ τὰ τυπογραφικά τους τὰ λάθια] καὶ Ψυχάρη [θὰ ἐννοῇ τὴν κριτική μου μελέτη γιὰ τὸ Σουρῆ, κ. *Νουμά*, ἀρ. 130] κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ στραφῇ κατὰ τὸν ὑποκειμένων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἕνεκα ἀμαθείας καταφώρου, ἀδυνατοῦνται νὰ συναγωνισθῶσιν ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἥτις ἀπαιτεῖ πρὸ παντὸς γνῶσιν βαθεῖαν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης καὶ φιλολογίας, ἐξεῦρόν μέθοδον μετὰ πονηρίας, μέθοδον στρεβλωτικὴν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ ἱκανὴν νὰ περικαλύπτῃ τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν κλασικὴν ἀνικανότητα τῶν ὑποκειμένων αὐτῶν. Ἐδημιούργησαν βάναυσον καὶ ἀνθελληνικὸν τελείως ἰδίωμα διαστρέψαντες τὴν γλῶσσαν καὶ ὠνόμασαν μετὰ θράσους τοῦτο τὸ φρενικὸν κατασκεύασμα ΔΗΜΟΤΙΚΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ καὶ φλυαροῦντες καὶ μωρολογοῦντες διὰ τοῦτο, πειρῶνται νὰ πείσουν τὸν κόσμον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς Δημοτικῆς γλώσσης, ἣν ὀνομάζουν ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ Λαοῦ. Εἶνε ἀνεπίδεκτον συζητήσεως ὅτι

Digitized by Google

ἡ τοιαύτη γλῶσσα, ἣν πρὸς ἐμφανῆ διάκρισιν ὀνόμασαν μαλλιαρὴν, δὲν εἶνε ἡ δημοτικὴ, ἀφοῦ ὁ Λαὸς οὔτε κατανοεῖ αὐτὴν, οὔτε τὴν φρασεολογίαν τὴν ἐξωφρενικὴν τῶν μαλλιαρῶν μεταχειρίζεται. Ἀλλ' εἶνε ἀκόμη προφανὲς ὅτι ἡ γνῶσις τῆς Δημοτικῆς γλώσσης, τῆς καθαρᾶς καὶ οὐχὶ τῆς μαλλιαρῆς, τῆς γλώσσης ἣν ὁ λαὸς μεταχειρίζεται, εἶνε δύσκολος καὶ ὁ χειρισμὸς αὐτῆς ἐν τῷ ἐγγράφῳ λόγῳ δυσχερὴς καὶ τοῦτο διότι προαπαιτεῖ βαθεῖαν μελέτην τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τελείαν ἀπαλλαγὴν τοῦ γράφοντος ἀπὸ τοῦ λογιωτατισμοῦ ὃν κατ' ἀνάγκην ἐπιπροσθέτει τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ ἡ κλασικὴ μόρφωσις ἐν τοῖς σχολείοις, ἡ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς ἀρχαίας γλώσσης, τῆς ἐναποτεθειμένης εἰς τὰ κλασικὰ ἔργα καὶ ἀθάνατα τῶν προγόνων μας [ἀντιγραμμένα ὅλα πιστὰ πιστά]. Οἱ μαλλιαροὶ δὲ ἀκριβῶς ἀποτυγχάνουσιν, ἕνεκα τελείας ἀγνοίας τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ τῆς καὶ ζωντανῆς ἐδημιούργησαν τὴν μαλλιαρὴν *γλῶσσαν ἀκριβῶς ἕνεκα κλασικῆς ἀμαθείας, ἥτις καθιστᾷ εἰς αὐτοὺς ἀδύνατον τὴν χρῆσιν τῆς καθαρευούσης, ἥτις βελτιουμένη καὶ πλουτιζομένη ἐκ τῆς λαϊκῆς καὶ τῆς κλασσικῆς γλώσσης, θέλει σὺν τῷ χρόνῳ ἀποβῇ ἡ μόνη γλῶσσα ἥτις θὰ συνδέῃ ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας* [φαίνεται ἀπὸ τὸ *σὺν τῷ χρόνῳ* πῶς ἀφτὸ δὲν τὸ κατώρθωσε ἀκόμη. Γιατί τότες δὲν τὴν πολεμᾷ;] Διὰ τοῦτο δὲ ἀληθῶς πρέπει πάντες νὰ πολεμήσωσι λυσσωδῶς τοὺς μαλλιαροὺς καὶ διότι τείνουσι νὰ διαιρέσωσι τὸ Ἔθνος καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἀνωμαλίας ἐσωτερικὰς, δυναμένας ν' ἀποτρέψωσι τὴν κοινὴν προσοχὴν ἀπὸ τοῦ φλέγοντος καὶ ἐπείγοντος Μακεδονικοῦ ζητήματος, καὶ διότι τείνουσι νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω τροπὴν τῆς καθαρευούσης καὶ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς, ὥστε ν' ἀποβῇ μέσον πανίσχυρον ΚΑΙ ΕΝΩΤΙΚΟΝ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς, ἀποτελοῦν μέγαν ἐθνικὸν παράγοντα. Ὁ πόλεμος δὲ πρέπει νὰ διεξαχθῇ μετὰ

Digitized by Google

ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΥ ἀποτελεσματικῆς, ἵνα ἀποβῇ νικηφόρος καὶ ἵνα μηδενίσῃ τοὺς μαλλιαροὺς » (*Ἑσπερινή*, 4 Φλεβάρη, 1905· χωρὶς ὑπογραφή· ἄξιζε νὰ σᾶς τάντιγράψω, τί λέτε ; τὸ ἄρθρο σημαντικό· δείχνει πόσο ἡ καθαρεύουσα στρεβλώνει καὶ γλώσσα καὶ ὕφος καὶ κρίση καὶ μυαλό· μόλις τὸ πιστεύει κανεὶς πὼς βρέθηκε μιὰ πέννα ποὺ νὰ τὰ γράψῃ ἀφτά, δίχως νὰ τσακιστῇ — ἀπὸ τὰ γέλοια). — « Ἀπὸ τὸ ἄρθρον τοῦ Ψυχάρη τὸ τελευταίως δημοσιευθὲν [κ. *Νουμά*, ἀρ. 133· ἰδοὺ τί λέω· « ... τὸ γράμμα [τὸ γράμμα ἑνὸς φίλου μου] ξακολουθεῖ· « Δὲν ξέρετε τί γίνεται δῶ. Σπιοῦνοι τοῦ *** καὶ τοῦ *** ἔχουνε λυσσάξει νὰ μάθουνε ποιοὶ φοιτητὲς τῆς φιλολογίας πηγαίνουνε στὸ γραφεῖο τοῦ *Νουμᾶ* ... » Τέτοια πράματα, ἐγὼ πάντα δυσκολέβουμαι νὰ τὰ πιστέψω, δηλαδὴ πὼς πάνε καθηγητάδες καὶ μαντατουρέβουνε τοὺς νέους, ἔπειτα πὼς δὲν τοὺς δίνουνε δίπλωμα, ὅσο κι ἂν τἀξίζουνε οἱ νέοι, ἐπειδὴ καὶ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν ἔχουνε τὶς ἴδιες ἰδέες... Ἂν εἶναι ὅμως ἀλήθεια τότες ῥωτῶ. Ῥωτῶ τί γίνεται στὶς φλέβες μας μέσα τὸ αἷμα τοῦ Εἴκοσι ἕνα » κτλ. κτλ.]... μάθετε δύο λέξες τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Τὴν λέξιν « μαντατουρέβω » καὶ τὴν λέξιν « σπιοῦνοι. » Σταματῶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς λέξεις καὶ ἐρωτῶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι λογικεύονται [ποιοὶ νἄναι ἀφτοί ;] : Εἶνε *ἐθνικῆς γλώσσης* λέξεις αὐταὶ αἱ μὲ λατινοϊταλικὴν ῥίζαν ;... Ὡμιλεῖτο βέβαια ἄλλη γλῶσσα, ἀλλὰ δὲν ἐγράφετο, ἀλλὰ δὲν ἐλέγετο ἑλληνική... Ὁ Λαὸς δὲν παρεφρόνησε καὶ δὲν διαβάζει τί γράφουν οἱ νέοι ἐθνικοὶ ἄνδρες. » (Δημ. Δημ., *Ἑσπερινή*, 6 Φλεβάρη, 1905). — « *Εἶνε περιφρονητέοι... δὲν εἶνε εἰλικρινεῖς πατριῶται* καὶ ἴσως *ὄργανα τῶν ἐχθρῶν μας.* » (Γεώργιος Κομνηνός, ἴ. φ., ἴ. ἀρ.). — « ... δὲν πρόκειται πλέον περὶ φιλολογικῆς πλάνης, ἢ παραφροσύνης, ἀλλὰ περὶ συστηματικῆς ΠΡΟΔΟΣΙΑΣ, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σύμπας [καιρὸς ποὺ δὲν τὸν ἀκούσαμε

Digitized by Google

τὸ *σύμπας*] ὁ ἑλληνισμός. » (*Οἱ 17 τῆς στρογγύλης τραπέζης* [ἑλληνικὸ ἀφτό, τοῦ *σύμπας* θἄναι], ἴ. φ., ἴδ. ἀρ.). — « Ὁ ἀγὼν τῆς « Ἑσπερινῆς » θὰ εἶνε πράγματι ἠθικός, ἐὰν διεξαχθῇ χωρὶς ὑστεροβουλίαν ἐκ μέρους της. Δὲν πρέπει νὰ τὴν παρασύρῃ ἡ ἐχθρότης πρὸς πρόσωπα [ἀμέ, τότες, τί θὰ τῆς ἀπομείνῃ;], διότι οὔτε ὁ Ψυχάρης οὔτε ὁ Πάλλης, οὔτε ὁ Νουμᾶς ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἰδέαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἀγωνίζονται οἱ δημοτικισταί. » (*Ὀπαδὸς τῆς Ἑταιρίας* [Ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα], ἴ. φ., ἴδ. ἀρ. Δὲ μᾶς λέει ὅμως ποιὲς ἰδέες ἀντιπροσωπέβει ὁ ἴδιος). — « ... Θέλουν τὴν γλῶσσαν ἔνθα τὸ λαϊκὸν « καταδίδω » λέγεται *μαντατουρεύω*, καὶ τὸ « καταδότης » λέγεται *σπιόνος*. Εἶνε ἑλληνικὰ αὐτά; εἶνε ἐθνικὴ γλῶσσα; εἶπέ ποτε ὁ λαὸς *μαντατουρεύω*, ἢ *καταδίνω* καὶ *καταδότης*;... Εἶνε *προδόται* λοιπὸν αὐτοὶ ποῦ ἐνεργοῦν αὐτὴν τὴν ἀντεπανάστασιν, ἢ *ἐθνικοὶ ἄνδρες*; Ἐδῶ εἶνε τὸ ζήτημα μὲ ὀλίγας λέξεις (*Παροδίτης*, ἴ. φ., ἴ. ἀρ.· τὸ *μαντατουρέβω* ἐννοεῖται πὼς θὰ τὸ λέῃ κάθε μέρα κι ὁ ἴδιος· ἐλπίζω νὰ μὴν τὸ κάνῃ κάθε μέρα· ἡ « μαντατούρα (γυνὴ ψίθυρος [!] rapporteuse » βρίσκεται στὸ *Ἑλλ.-γαλλ.* Λεξικὸ τοῦ Κοντόπουλου, Ἀθήνα, 1903· ὁ Βλάχος βάζει στὸ Λεξικό του « *μαντατεύω*, accuser; réprimander; gronder », « *μαντάρισμα* », « *μαντάρω* », « *μαντατοφόρος* », « *μαντάτα* », ποὺ εἶναι καὶ πασίγνωστο· φυσικά, βάζει στὸ Λεξικό του καὶ *σπιοῦνος* καὶ *σπιουνιὰ* καὶ *σπιουνάρω* — καὶ *σπιρτάδα* καὶ *σπίρτο!* Πῶς νὰ μὴν τὰ βάλῃ ἀφοῦ γλώσσα εἶναι ἡ γλώσσα ποὺ *μιλιέται* κι ὄχι, ὅπως τἀποδείξαμε, ἡ γλώσσα ποὺ *γράφεται*; (κ. *Μεταρρύθμιση*, ἀρ. 165, 1905). Πῶς νὰ μὴν τὰ βάλῃ ἀφοῦ πρέπει κιόλας νὰ πουληθῇ τὸ Λεξικό; Ἀξιοπαρατήρητο ποὺ ὁ δάσκαλος θύμωσε μὲ τὴ *λέξη μαντατουρέβω*, μὰ διόλου δὲ θύμωσε μὲ τὸ *κάμωμα* ποὺ κατηγόρησα στἄρθρο μου). — « ... τὸ ἔργον τῶν *Μαλλιαρῶν* εἶνε *ἀντιπατριωτικόν*, ὡς ἔχον ἀρχὴν τὴν διαφθορὰν τῆς ἀθανάτου γλώσσης τῶν προγόνων

Digitized by Google

δηλαλὴ *ἄστρα*· ἐθνικὴ γλώσσα]. Μὰ αὐτὰ τὰ χάπια δὲν καταπίνονται, βλέποντες δὲ τώρα τὸν διὰ τοῦ « Νουμᾶ » κίνδυνον ἐξευτελισμοῦ σεῖς προσπαθεῖτε νὰ τὸν ἀποκλείσετε. Πολὺ ἀργὰ σᾶς ἐπεκυρώθη καὶ θὰ ὑποστῆτε τὰς συνεπείας » [μοῦ φαίνεται ἡ ἀπάντηση φρόνιμη καὶ σωστὴ] (ἔ. φ., ἔ. ἀρ.).

Κάποιος ὅμως, μέσα σ' ὅλους ἀφτούς, μοιάζει σὰ νὰ διαμαρτυρήθηκε. Φυσικά, δὲν τυπώνουνε τὸ γράμμα του, μὰ τοῦ ἀπαντοῦνε· « ἀποταθῆτε πρὸς τὸν ὑποφαινόμενον, καὶ ἐκεῖνος θὰ σᾶς δώσῃ ἀκριβῆ λογαριασμὸν πόσα χρήματα ἐπῆρε ἀπὸ τὴν Πανσλαυϊστικὴν ἑταιρίαν « Γιὰ τὴν Ξάπλωσι κλπ. κλπ. », ἡ ὁποία εἶνε... *ἀντιπανσλαυϊστικὴ* [!!] » (ἔ. φ., ἔ. ἀρ.).— « Κύριε Παροδῖτα [κάποτες καὶ Παροδίτα· ὅλοι τους, βλέπετε, δὲν τὴν ξέρουνε τὴν περισπωμένη]. Ἡ γνώμη μου εἶνε, ὅτι διὰ νὰ καταπολεμηθῇ τὸ σύστημα τοῦ μαλλιαρισμοῦ εἶνε ἀνάγκη, ἵνα τῇ κοινῇ φροντίδι τῶν λογίων μας καὶ τῇ ὑλικῇ συνδρομῇ [μπά ; Τί ἀκούω ; Νά καὶ τὰ χρήματα !] παντὸς ἀληθοῦς πατριώτου [φτάνει, ἐλπίζω, νὰ μὴν κάθεται στὴ Ῥουσσία, μὰ μήτε καὶ στὰ Παρίσια ἢ στὸ Λιβερπούλι, γιατὶ *ἀληθοῦς* πατριῶτες ἔχει μόνο στὴν Ἀθήνα], προκηρύσσωνται ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ εἴτε ἄλλου εἴδους λογοτεχνίας μὲ τὸν ῥητὸν ὅρον νὰ ἀποκλείεται ἐξ αὐτῶν πᾶν ἔργον γεγραμμένον εἰς τὸ ἀνούσιον εἶδος τῆς γλώσσης τοῦ Ψυχάρη. Ἡ πολύτιμος αὕτη ἰδέα δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ ἐφημερίδι « Ἀθῆναι » ὀφείλεται εἰς τὸν κ. [Μπάμπη] Ἄννινον [ὥστε πρέπει καὶ νὰ πλερώνουνται, γιὰ νὰ μὴ γράφουνε τὴ γλώσσα *μου*]. » (Δ. Γ. Στεφ., ποὺ ὡςτόσο κάλπικο ἄσπρο δὲν ὑποσκέθηκε γιὰ τὸ διαγωνισμὸ κι ἀκόμη λιγώτερο στέλνει, ἔ. φ., ἔ. ἀρ.).

Digitized by Google

64.

Κάποιο περίεργο ἰντερβιοῦ.

Ἡ *κοινὴ γνώμη* ἀφτὰ λέει στὴν Ἑλλάδα, κ' ἴσως νὰ σᾶς φάνηκε πὼς λέει πολλά, ἴσως καὶ νὰ κουραστήκατε. Δὲν πρέπει νὰ κουράζεστε. Πρέπει νὰ ξέρετε καὶ νὰ κρίνετε. Τί θὰ λέγατε, ἂν τἄβαζα ὅλα; Δὲν ἔβαλα τὸ ἑκατοστὸ ἀπ' ὅσα διάβασα καὶ διαβάζω. Γιατὶ τὰ διαβάζω. Ἐμένα ἡ δουλειά μου κούραση δὲ γράφει καὶ δὲ θὰ μὲ κουράσουνε. Λοιπὸν τοῦ κάκου πολεμοῦνε. Μὰ εἶμαι ἄθρωπος. Λυποῦμαι. Τί νὰ κάμω; Ναί, καμιὰ φορὰ λυποῦμαι καὶ ταράζουμαι, βλέποντας σὲ τί ἐλεεινὴ κατάσταση βρίσκουνται ἀκόμη τὰ πνέματα στὴν Ἑλλάδα. Τυχαίνει πάλε — πολὺ σπάνια — καὶ νὰ πικραθῶ, τυχαίνει καὶ νὰ μοῦ καίγεται κάποτες ἡ καρδιά. Γιὰ ὅσους σᾶς ἀράδιασα πιὸ ἀπάνω, βέβαια πὼς παράπονο δὲν μπορῶ νἄχω. Ἀφτὰ ξέρουνε, ἀφτὰ γράφουνε. Πῶς ὅμως ἡ ψυχὴ νὰ μὴ μοῦ πονέση, ὅταν ἕνας Καρκαβίτσας μ' ἀπαρνιέται, γιὰ χατίρι ἑνὸς φημεριδογράφου, ἂν εἶναι ἀλήθεια δηλαδὴ ἐκεῖνα ποὺ ξεμυστερέφτηκε στὴν *Ἑστία* (5 Φλεβάρη, 1905) καὶ ποὺ ἀξίζουνε θαῤῥῶ νὰ τὰ καταλογίσουμε μαζὶ μὲ τἄλλα.

« Παραδέχομαι καὶ τὸ πιστέβω ὅτι κάθε ἄλλο παρὰ καλὰ ἐβάλθηκε τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Αὐτοὶ οἱ χριστιανοὶ — καὶ ἠννόει τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς αἱρέσεως — ἴσως ἀπὸ ὑπερβολικὴν πεποίθησιν πρὸς τὸν ἑαυτόν τους, ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ λογιωτατισμοῦ ἐφαντάσθηκαν ὅτι ἐκεῖνα ποὺ γράφουνε καὶ ὅπως τὰ γράφουνε πρέπει σώνει καὶ καλὰ νὰ θεσπισθοῦν ὡς δοκουμέντα καὶ ὡς ὑποδείγματα γλωσσικά. Ἴσως ἀκόμη καὶ νὰ προχωροῦν μέχρι τοῦ νὰ νομίζουν ὅτι τέτοια ζητήματα λύονται εὔκολα καὶ σὲ λίγα χρόνια μέσα.

— Ὥστε ἡ ἰ[παράξενο τὸ *ἰ!*]δική σου ἰδέα;... [λοιπὸν

Digitized by Google

[illegible] βλέπετε τί κόσμους πρό-[illegible] καὶ μπουνταλοσύνης κρύφτει [illegible].

— [illegible] καθόλου μαζί τους, ἂν παραδε-[illegible] σκέπτονται ψέματα δὲ συνηθί-[illegible]. Ἀλλὰ σ' ἐρωτῶ προτήτερα: — Νο-[illegible] τοῦ μαθαίνουν σήμερον τὰ παιδιά μας [illegible];...

— [illegible] ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου...

— [illegible] ἀφοῦ παραδέχεσαι ὀρθὴν τὴν [illegible] εἶνε καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ συλλόγου ποῦ [illegible] τέλεια.

— [illegible] τῆς ξάπλωσης; » ἠρώτησα γελῶν. [illegible] ἤκουσα, τοῦ συλλόγου σκοπὸς εἶνε νὰ [illegible] ἐθνικὴν τὸ περίεργον ἀγγλογαλλικὸν [illegible] καὶ Πάλλη. Καὶ ἐν τοιαύτῃ περι-[illegible] ἀστειότητος ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ὁμιλῇ γιὰ [illegible].

— Νὰ [illegible] νὰ σοῦ πῶ ὅτι αἱ πληροφορίαι σου [illegible]. Ἂν ἐνεκοῦσαν αὐτὲς ἡ ἰδέες [λέει ὁ Καρκα-[illegible]] [illegible] κι' ἐγὼ θὰ ἔφευγα μακρυά. Καὶ γιὰ [illegible] δὲν εἶνε τέτοιος ὁ σκοπός, ρώτησε νὰ μάθῃς ὅτι εἶνε [illegible] καὶ ἄνθρωποι κάθε ἄλλο παρὰ Ψυχαρισταὶ οὔτε [illegible] ἀρκεῖ μόνον νὰ παραδέχωνται ὅτι μία κά-[illegible] μεταβολὴ εἶνε ἀναγκαία... Ὅτι τὸ ζήτημα δὲν λύεται με δέκα καὶ εἴκοσι χρόνια, ἀλλὰ μὲ διακόσια καὶ ἴσως περισσότερα. μόνον *malabci* μποροῦν νὰ τὸ ἀρνηθοῦν [τὸ κοπλιμέντο ἦταν γιὰ μένα, ἐπειδὴ τί νὰ σᾶς πῶ; μὰ τὰ διακόσια χρόνια τοῦ Καρκαβίτσα μοῦ ἔρχουνται σὰν πολλὰ γιὰ ζήτημα τόσο σπουδαῖο]. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, εἶνε μία ἀρχή· ἔστω καὶ μία ἀπόπειρα ἀρχῆς. — Καὶ ἀπεχωρίσθημεν.

Ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς κάποιαν κρυφὴν ἐλπίδα ἢ φόβον —

Digitized by Google

ὅπως προτιμᾶτε — ἐκ μέρους τοῦ ὑποσημειουμένου, ὅτι εἶνε ἐνδεχόμενον αὔριον μεθαύριον ὁ Καρκαβίτσας καὶ ὅσοι ἐκ τῶν δημοτικιστῶν συμφωνοῦν μὲ τὸν Καρκαβίτσαν ν' ἀποκηρυχθοῦν ἀπὸ τοὺς Λουθήρους καὶ τοὺς Καλβίνους τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Μάντσεστερ ὡς ἀποστᾶται. Ἀλλ' αὐτὸ θὰ μᾶς τὸ εἴπῃ ὁ « Νουμᾶς. » Α. Κ. »

Μήτε ὁ *Νουμᾶς* μήτε γώ. Καὶ τί πειράζει ποὺ μίλησε ὅπως εἴδαμε ὁ Καρκαβίτσας; Μήπως δὲν εἶναι ἀριστούργημα ὁ *Ἀρχαιολόγος;* Μήπως δὲν ἔχει μέσα κάτι ἀθάνατες σκηνὲς (σ. 114-116, 140), ὅπου ὁ Ῥωμιὸς κατάβαθα ψυχολογιέται, χυμένος ὁλοζώντανος στὸ χαρτί, καὶ κάτι ἄλλες (σ. 128, 130) ποὺ εἶναι ποίηση μονάχη; Μὰ μήπως δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν πρώτη σελίδα ὡς τὴ στερνὴ γραμμένος στὴ γλώσσα μας ὁ *Ἀρχαιολόγος,* ἴσως μάλιστα καὶ στὴ γλώσσα *μου,* ποὺ λένε; « Ὁ Καρκαβίτσας, μοῦ γράφει ὁ Πάλλης, μᾶς ὠφέλησε πιὸ πολὺ μὲ τὸν *Ἀρχαιολόγο* παρ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ μᾶς βλάψῃ μὲ τὰ λόγια του. Ἐμᾶς, δηλαδὴ τὴν Ἰδέα ἐννοῶ. » Καὶ γιὰ ὅσους δὲν παραβαθύνανε τὰ μυστήρια τῆς δημοτικῆς, τί διαφορὰ ὑπάρχει, σᾶς παρακαλῶ, μεταξὺ Καρκαβίτσα καὶ μένα; Σὲ δυὸ τρία, σὰ θέλετε καὶ δέκα, δὲ συφωνεῖ μαζί μου ἢ πιὸ σωστά, δὲν τὰ γράφει *ἀκόμη* ὅπως τὰ γράφω. Κοιτάξτε ὅμως μὲ κάθε καινούριο του βιβλίο τί γιγαντένια βήματα, τί πηδήματα, τί σάλτα ποὺ μᾶς τὰ κάνει, πόσο καὶ πόσο προδέβει, χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ νοιώθῃ. Ὄχι! Διακόσια χρόνια δὲ θὰ τοῦ χρειαστοῦνε. Ὁ Καρκαβίτσας — ἀκούτε τί σᾶς λέω — γλήγορα θὰ γίνῃ *φανατικός.* Εἶναι ἄριστο σημάδι ποὺ μὲ περνᾷ γιὰ παλαβό. Θὰ τὸ συλλογιστῇ, θὰ τὸ γυρίσῃ καὶ θὰ τὸ μεταγυρίσῃ μὲ τὸ νοῦ του. Ἡσυχία δὲ θὰ τοῦ ἀφήσῃ. Θὰ μπῇ στὸ νόημα ξαφνικά. Ὅταν ἕνας ἔξυπνος ἄθρωπος ἔχει γιὰ παλαβὸ ἕναν ἄλλονε ποὺ δὲν εἶναι παλαβός, σημαίνει πὼς τιποτένια πράματα τοὺς χωρίζουνε καὶ πὼς ἴσια ἴσια κοντέβει ὅλα νὰ τὰ παραδεχτῇ μὲ τετράδιπλη ἀγάπη.

Digitized by Google

65.

Ὁ Robert Owen.

Ὡςτόσο κάτι θὰ τρέχῃ ποὺ μερικὰ δὲν τὰ παραδέχεται ἀκόμη ὁ Καρκαβίτσας. Κάτι θὰ τρέχῃ ποὺ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη — ἂς εἶναι καὶ κοινὴ γνώμη τῆς *Ἑσπερινῆς* καὶ τῆς *Ἀθίνε*, δὲν ἔχει νὰ κάμῃ — ξεφούρνισε τόσα καὶ τόσα παράξενα. Τὸ κάτι ἀφτὸ μοῦ ἀπομνήσκει νὰ ξετάσω γιὰ νὰ τελειώσῃ πιὰ κ' ἡ *Ἀπολογία*.

Θὰ μοῦ δώσετε τὴν ἄδεια νὰ μιλήσω γιὰ μένα σὰ νὰ μίλαα γιὰ πρόσωπο ξένο. Δηγοῦνται πὼς ὁ Robert Owen ποὺ ἄπειρα κατώρθωσε, ποὺ ὠνειρέφτηκε ἀπειρότερα, γιὰ νὰ καλητερέψῃ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶνε, ἄκουσε κάποιονε νὰ τοῦ λέῃ, τὴν ὥρα ποὺ εἴτανε ὁ δύστυχος τοῦ θανατᾶ, πὼς τοῦ κάκου, καὶ πῆγε ὁ κόπος του χαμένος, γιατὶ μὲ τὶς λωλές του φαντασίες, μὲ τοὺς πύργους του στὸν ἀέρα, ὅλα τὰ γκρέμισε καὶ τίποτα δὲν ἔχτισε. Μὲ ἀφέλεια μεγάλη καὶ ἀσάλεφτη πίστη, τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Robert Owen ἀπάνω κάτω πὼς « Ἔχεις λάθος. Δὲν πῆγε ὁ κόπος μου χαμένος. Εἶπα, προκήρυξα σπουδαῖες ἀλήθειες ποὺ δὲν τὶς παραδέχτηκε ὁ κόσμος, ἐπειδὴ καὶ δὲν τὶς ἔννοιωσε. Θὰ τὶς νοιώσῃ σὲ πενήντα χρόνια. » Κ' ἔτσι ἔγινε. Μὰ δὲν πρέπει νὰ θαρροῦμε τάχα μ' ἀφτὸ πὼς ὁ R. Owen ἦρθε πενήντα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ὅπου μποροῦσε νὰ σταθῇ χρήσιμος στοὺς ἀθρώπους. Ἂν ἐρχότανε πενήντα χρόνια πιὸ ἀργά, θἀργούσανε ἄλλα πενήντα χρόνια νὰ παραδεχτοῦνε τὶς ἰδέες του. Κάτι τέτοιο θἄπαθα καὶ γώ. Λοιπὸν ἂς μὲ ξαναπῇ *παλαιὸ* καὶ δέφτερη φορὰ ὁ Καρκαβίτσας, σίγουρο πὼς δὲ χρειάζουνται διακόσια χρόνια « καὶ ἴσως περισσότερα », γιὰ νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα· χρειάζουνται πενήντα — καὶ ἴσως λιγώτερα.

Digitized by Google

Κι ἀφτὰ πολλά, γιατὶ στὸ μεταξύ, μὴν τἀλησμονοῦμε, κιντυνέβει τὸ ἔθνος. Μὰ θὰ τοῦ παραχωρήσω τοῦ Ἀρχαιολόγου μας πὼς εἶναι τὸ ζήτημα καὶ κάπως δύσκολο. Μπορεῖ νὰ τὄλυσα κι ἀπὸ τώρα, βλέποντάς το ἀμέσως καὶ στὰ καθέκαστα καὶ στὸ σύνολό του, δηλαδὴ σὲ ὅλη του τὴ σειρὰ ἢ στὶς διάφορες σειρές του. Ἴσως ὅμως οἱ ἄλλοι νὰ μὴν τὸ βλέπουνε ἀκόμη. Γι' ἀφτὸ ἀργοῦνε. Κ' ἡ ἄργητα πότε φέρνει ἀκρισία, πότε δὲν ἀφίνει καὶ τοὺς πιὸ φρόνιμους νὰ καταλάβουνε.

66.

Ἡ ἀκρισία.

Ἡ ἀκρισία φανερώνεται, λ. χ., σὲ κεῖνα ποὺ διαβάσαμε πιὸ ἀπάνω στὶς φημερίδες. Κατηγοροῦνε τοὺς ἄλλους γιὰ ὅσα κάνουνε ἴδιοι. Ἀφτὸ εἶναι ἀκρισία. Περίεργο ἄξαφνα, ὁ κ. Ἄ. Βλάχος νὰ λέῃ ξένη τὴ γλώσσα μας, ἐνῶ τὴν ἔγραψε καὶ τὴν ἔγραψε πολὺ νόστιμα στὴ μετάφραση τοῦ Ἄϊνε (*Τραγούδια*, Ἀθήνα, 1887). Βέβαια πὼς δημιουργικὸ τὸ ὕφος του δὲν εἶναι μήτε ἡ γλώσσα του δημιουργική· μὰ τὸ πῶς δημιουργᾷ κανείς, δηλαδὴ τὸ πῶς *φτειάνει* λέξες καινούριες, θὰ τὸ εἶδε ὁ κ. Βλάχος, ἂν ξέρει νὰ βλέπῃ τὰ τέτοια, σὲ κάθε στίχο τοῦ Ἄϊνε. Ἅμα εἶναι ὅμως δημοτικὴ στὴ μέση καὶ δημιουργοῦμε, δὲ γίνεται· τότες τὴ δημιουργία θὰ τὴν ὀνομάσῃ ξένη γλώσσα. Ὁ κ. Ἄ. Βλάχος λέει γιὰ μένα ὅ τι λένε καὶ τἀθηναΐϊκα φύλλα· « ἐντελῶς ξένος πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν... Τοῦ λείπει τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα... Ἀνθελληνικὸν τελείως ἰδίωμα. » Σημαίνει πὼς δὲ συνήθισε ἀκόμη τὸ μάτι τους· ἡ πεζή, συστηματική, φιλολογικὴ δημοτικὴ — συστηματική, πεζή, φιλολογικὴ καθὼς ὅλες οἱ καλλιεργημένες γλῶσσες τοῦ κόσμου — ὡς τώρα δὲ δημιούργησε· μόνο τώρα

Digitized by Google

δημιουργᾷ. Λοιπὸν κοιτάζουνε, ἀποροῦνε, χάσκουνε, θυμώνουνε, μήτε τὸ χωρεῖ ὁ νοῦς τους μὲ τί τρόπο μορφώνεται γλώσσα φιλολογική, καὶ τὸ πιὸ νόστιμο εἶναι ποὺ ἅμα γιὰ μᾶς τὸ ζήτημα, ξεχνοῦνε ὁλότελα πὼς ἄλλο ἀπαρχῆς δὲν κάμανε παρὰ νὰ φτειάνουνε λέξες καὶ τοῦ λόγου τους. Ἐννοεῖται πὼς ἔπρεπε νὰ φτειάσουνε, μιὰ καὶ πήρανε βάση τους τὴν καθαρέβουσα, ποὺ καὶ δάφτη φτωχειὰ εἴτανε, ἀφοῦ ἴσια ἴσια τῆς χρειαστήκανε λέξες κάθε τόσο. Καὶ μεῖς δὲν τὴν ψεγαδιάσαμε ποτέ μας γι' ἀφτό· τὴν ψεγαδιάζουμε ποὺ εἶναι καθαρέβουσα, κι ἀπὸ ἀνάγκη, χωρὶς κάπως καὶ νὰ φταίῃ, μὲ τὶς λέξες, ἢ πιὸ σωστὰ μὲ τοὺς τύπους της τοὺς δασκάλικους, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ στρεβλώσῃ, νὰ καταστρέψῃ, νὰ χαλάσῃ, νὰ χυδαϊκέψῃ τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ μαζὶ μὲ τὴν ἀρχαία, καὶ τὸ κάτω κάτω νὰ καταφέρῃ τί; νὰ μᾶς προικίσῃ μὲ ἀπρόφερτη γλώσσα, ἐνῶ ἐμεῖς προσπαθοῦμε νὰ φτειάνουμε λέξες, ποὺ νὰ εἶναι ἀπ' ὅλους προφερτές. Νὰ φτειάνουμε, πρῶτο μας χρέος, καὶ φτειάνουμε, γιατὶ πρέπει νὰ φτειάσουμε πολλὲς ποὺ μᾶς λείπουνε, ἂς ἀφήσουμε πὼς λείπουνε ἀρίφνητες στὴν καθαρέβουσα. Φτειάνουμε ὅμως πότε καὶ πῶς; Τὸ πῶς καὶ τὸ πότε δὲν τὸ ξετάζουνε. Κάμποσο κόπο μοῦ κοστίσανε οἱ διακόσιες ἐνενήντα δυὸ σελίδες τῆς *Ζωῆς κι Ἀγάπης στὴ μοναξιά*. Δὲ μοῦ κοστίσανε λιγώτερο οἱ τριάντα τοῦ *Ὑστερόλογου* (σελ. 293-322), ὅπου ξηγῶ τὴ μέθοδο καὶ θαῤῥῶ τὴν τέχνη. Ἂν ἀξίζει τὸ μυθιστόρημά μου, ὅπως τὸ εἴπανε μερικοί, γιὰ μένα τουλάχιστο ἀξίζει ὁ Ὑστερόλογος ἴσως καὶ πιὸ πολὺ ἀκόμη. Μὰ τὴ δημιουργία, τὴν ἀπαραίτητη δημιουργία, τοὺς εἶναι κοντὰ σὰν ἀδύνατο νὰ τὴν καταλάβουνε. Κάποιος, ὁ κ. Σκότος, ἔγραψε ἄξαφνα πὼς τὸ *ποδήλατο* θὰ τὸ μεταμορφίσουμε σὲ *ποδαροσούρτη* (*Ἀθίνε*, 8 Φλεβάρη, 1905). Ἀπὸ κεῖ βλέπεις τί δύσκολο ποὺ τοὺς πέφτει νὰ καταλάβουνε. Ὁ *ποδαροσούρτης* ἀχαμνὸς δὲν εἶναι· μὰ τὸ *ποδήλατο* ἐμᾶς δὲ μᾶς πειράζει. Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρό, νομίζανε πὼς νὰ γράφῃς

Digitized by Google

δημοτική, θὰ πῇ νὰ χυδαιολογᾷς — ἂν καὶ πάλε ξεχνοῦνε πὼς στὸ χυδαιολόγημα, δὲ λέω μόνο γιὰ τὶς βρισιὲς ποὺ εἴδατε πιὸ ἀπάνω, μὰ καὶ γιὰ ὅλο τὸ ὕφος της τὸ ἄτεχνο, τὸ ξένο καὶ τὸ ἀνίδεο, μᾶς ἄφησε χίλια καὶ χίλια μίλια πίσω ἡ καθαρέβουσα. Ῥωτούσανε τὸ λοιπὸ σοβαρὰ καὶ περήφανα πῶς θὰ μπορέσουμε τάχα ποτέ μας νὰ ποῦμε στὴ δημοτικὴ ὡς καὶ τὴν πιὸ ἁπλὴ φράση, ποὺ νἄχῃ μέσα της κάποιο νόημα φιλοσοφικό, λ. χ.· « τὸ μόνον ἄτομον τὸ ὁποῖον ὑπάρχει, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον βλέπομεν, εἶνε τὸ ἄτομον τὸ κοινωνικόν. » Ἄλλο τίποτα. Τὸ λὲς ἔφκολα καὶ ξάστερα· — « τὸ μόνο ἄτομο ποὺ ὑπάρχει, τὸ μόνο ποὺ βλέπουμε, εἶναι τὸ ἄτομο τὸ κοινωνικό. » (*Ζ. κι Ἀ.*, 294). Τὸ διαβάζουνε μὲ τὰ μάτια τους καὶ πειδὴ δὲν εἶναι καθαρέβουσα, δὲν εἶναι κ' ἑλληνικό. Τὸ « ἑλληνικὸν » γιὰ τὴν καθαρέβουσα, μὲ *κ*· « ἑλληνικό », δίχως *κ*, δὲν ἔχει.

67.

Ὁ ντόπιος.

Τὰ διαβάζουνε, εἶπα, μὲ τὰ μάτια τους. Κι ἀκόμη καλά, σὰ διαβάζουνε. Πότε ὅμως τοὺς ἔτυχε τέτοιο πρᾶμα ; Πότε διαβάσανε ; Δὲ γνωρίζω βιβλίο στὴν Ἑλλάδα ποὺ νὰ μιλήθηκε περισσότερο ἀπὸ τὸ *Ταξίδι μου* — καὶ ποὺ νὰ διαβάστηκε λιγώτερο ! Ἂν τὸ διαβάζανε, θὰ περνοῦσε ἀπαρατήρητο. Θόρυβος δὲ θὰ γινότανε κανένας, γιατὶ θὰ συφωνούσανε ὅλοι, γεμάτο κοινοτοπίες καθὼς εἶναι. Ἁρπάξανε μιὰ λέξη ἀπὸ δῶ, μιὰν ἀπὸ κεῖ, τὴν τρίτη, ὁ ἄνεμος τοὺς τὴν ἔφερε, τὴν ἄλλη, τὴν ἀκούσανε ἀπὸ κάποιονε ποὺ τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸν τάδε ποὺ τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸ δεῖνα, καὶ ποῦ νὰ ξέρω ; Συνέπεια, μὲ τέτοιο σύστημα, νὰ σηκώσουνε πόλεμο. Ἀφτοί, ὄχι ἐγώ. Καὶ τώρα ξακολουθοῦνε τὸν πόλεμο γιὰ μιὰ λέξη —

Digitized by Google

ποὺ δὲν ἔγραψα — ἢ σὰν εἶναι προκομμένοι, γιὰ δυὸ — ποὺ καμιὰ δὲν εἶναι δική μου. Κι ἀπὸ κεῖ φαίνεται μὲ τί συνείδηση καὶ μὲ τί προσοχὴ σπουδάζουνε τὸ ζήτημα. Ὁ κ. Σκότος (*Ἀθίνε*, 8 Φλεβάρη, 1905) λογαριάζει μαζὶ μὲ « τὰς ἄλλας γλωσσικὰς ἀστειότητας τοῦ κ. Ψυχάρη » κάτι λόγια ποὺ εἶπε ὁ Σουρὴς πὼς τοῦ εἶπα στὰ 1893, δηλαδὴ ἐδῶ καὶ δώδεκα χρόνια (κ. *Ἀθίνε*, 24 Γεννάρη, 1905)! Σκάλισα στὸ σημειωματάρι μου νὰ δῶ τί μποροῦσε νἄναι ἡ φράση *τὸν ἔκαμα χαντάκι* — ἀντὶς *τονὲ χαντάκωσα*, ὅπως εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ διορθώσῃ ὁ Σουρής. Δὲ βρῆκα τίποτα. Θυμήθηκα μόνο ποὺ γύριζα τότες ἀπὸ τὴ Θεσσαλία, καὶ στὴ Λάρισσα κοντά, ὅπου εἴμουνε μὲ τὸ Χρηστοβασίλη, κάποιος μοῦ ἀράδιασε γιὰ τὴ λέξη *χαντάκι* κάτι νόστιμα καὶ περίεργα. Τὰ ξέχασα, μὰ πιθανὸ στὴν κουβέντα μὲ τὸ Σουρὴ νὰ τοῦ μίλησα γιὰ τὴ λέξη, ἀπὸ γλωσσολογικὴ ἔποψη. Γλωσσολογία καὶ Σουρὴς μοιάζουνε σὰν ἀντίθετα. Θὰ τὸ παρανόησε, κ' ἔτσι βγῆκα στὴ μέση μὲ μιὰ φράση ἄγνωστή μου. Κι ὅσα μοῦ φορτώνει, τὸ ἴδιο. Μὰ κι ἀφτό τους τὸ σύστημα δὲν τοὺς πολυσυβουλέβω νὰ τὄχουνε μαζί μου, γιατὶ τοὺς τσακώνω κάποτες μὲ τὸ σημειωματάρι ποὺ λέμε. Ἀλλοῦ[1] ἔδειξα πὼς γνώριζα τὴ λέξη *ντόπιος* πρὶν τὴν ἀκούσω ἀπὸ τὸν Μποέμ, ποὺ ταράχτηκε ὁ καημένος γιατὶ ζήτησα μιὰ μέρα μπροστά του νὰ μοῦ φέρουνε κρασὶ *ἀπὸ τὸν τόπο* (*Ρ. κ. Μ.*, Ἀπ., 19). Κι ἀφοῦ δὲ ζήτησα *ντόπιο κρασί*, θὰ πῇ πὼς « τοῦ λείπει τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα » κτλ. Ὡς τόσο ἰδοὺ γιὰ τὴ λέξη *ντόπιος* καὶ *ἀπὸ τὸν τόπο* μιὰ παρατηρησούλα ποὺ θἀρέσῃ στοὺς γλωσσολόγους καὶ ποὺ τὴ χρωστῶ τοῦ φίλου Ταγκόπουλου. « Προχτές, μοῦ γράφει, πῆγα μὲ τὴ γυναίκα μου περίπατο ὡς τὸ Γαλάτσι, μιὰ ἔξοχὴ κοντὰ στὴν Ἀθήνα. Κάτι ζητήσαμε νὰ φάμε, καὶ κοντὰ στἄλλα μᾶς ἔδωσαν καὶ λίγες πατά-

1) Ρ. κ. Μ. Ἀπόσπ. (1902), 19-20.

Digitized by Google

τες. Οἱ πατάτες εἶταν πολὺ γλυκειὲς καὶ ἡ γυναίκα μου εἶπε στὴν ξενοδόχισσα, μιὰ γριούλα Πατησιώτισσα ποὺ ζοῦσε τριάντα κι ἀπάνω χρόνια στὸ Γαλάτσι: — « Γλυκειὲς σὰ ζάχαρη εἶναι οἱ πατάτες, κυρά. Ἀπὸ τὰ Πατήσια εἶναι; — Ὄχι! εἶναι πατάτες *ἀπὸ τὸν τόπο!* Θυμήθηκα ἀμέσως τὴ σοφὴ παρατήρηση τοῦ Μποὲμ καὶ τὴ ῥώτησα καὶ γώ: — Ἀπὸ ποῦ εἶπες, κυρά, πὼς εἶναι οἱ πατάτες; — Νά! *Ἀπὸ τὸν τόπο!* Ντόπιες. Βγαίνουν ἐδῶ, στὸ Γαλάτσι. » Δηλαδή, ἡ γριούλα θαρροῦσε φυσικὸ τὸ « ἀπὸ τὸν τόπο » καὶ μοῦ τὸ ξήγησε μὲ τὸ *ντόπιος*. » Μάρτη, 17, 1903).

Φανταστῆτε τώρα τί τρομερὸ γλωσσικὸ αἴστημα ποὺ πρέπει νἄχω! *Ἡ *ἀπὸ τὸν τόπο* εἶπα ἢ *ντόπιο*. *Αν εἶπα *ντόπιο*, ἕνα καὶ γὼ μὲ τὸν Μποέμ. *Αν εἶπα ὅμως *ἀπὸ τὸν τόπο*, ἔχω — ἐδῶ στὰ Παρίσια, μακριὰ — τὸ ἴδιο γλωσσικὸ αἴστημα ποὺ ἔχει μιὰ γριούλα Πατησιώτισσα. Καλήτερο αἴστημα δὲν ὑπάρχει καὶ κρῖμας ποὺ ὁ Μποὲμ δὲν ἔχει δίκιο. Ἑλληνικὸ αἴστημα, ὅπως κι ἂν τὸ πάρῃς, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ στὸ δικό μου τὸ βάρβαρο τὸ στόμα νὰ πέσῃ, τέτοια ἔκφραση — *ἀπὸ τὸν τόπο* — καμιὰ ἔκφραση γαλλικὴ δὲ μεταφράζει.

68.

Ἀπὸ τὰ γράμματά μου.

Τὰ λένε ἀφτὰ ὄχι γιὰ νὰ μὲ πειράξουνε, ἢ σὰν ἀγαπᾶτε, ὄχι μόνο μὲ τέτοιο σκοπό· τὰ λένε γιατὶ τοὺς πειράζει ἐκεινοὺς νὰ βλέπουνε γραμμένη μιὰ γλώσσα, ποὺ δὲν τὸ στοχαζόντανε πὼς μποροῦσε νὰ γραφῇ κανονικά. Κ' ἔτσι πάνε καὶ μοῦ φορτώνουνε ὅ τι ξεσκαλίσουνε, παρμένο κάποτες ὡς κι ἀπὸ τὰ γράμματά μου, μὰ στρεβλωμένο, γιὰ νὰ ταιριάξῃ μὲ τὸ συνηθισμένο τὸ κατηγόριο. Μιὰ φορὰ εἶχα γράψει τοῦ

Digitized by Google

[illegible] ἕνα τοῦ στίχου, καλὸ θἄτανε νὰ βάλῃ *κυματοῦ* [illegible] ἔπαιξε. « Ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν λέγει κυματοῦ [illegible] ὅτι ἀπὸ δυὸ χρόνια ὁ Δροσίνης... [illegible] Γενναρ. 1905). Καὶ ἂν ἔλεγε θὰ ἔλεγε [illegible] Ψυχάρης ὅμως ἔχει ἀκούσει Κομμάτι κομματοῦ [illegible] ὅτι θὰ ἔκαμνε *κῦμα κυματιοῦ*. Κι [illegible] ἂν εἶχεν, αὐτὸ θὰ ἦτο σχολαστικισμός. »

Ἕνα [illegible] ὁ φίλος, πῶς σὲ κεῖνο τὸ μέρος, ὁ στίχος τοῦ [illegible] παρεξέτεινο, δηλαδὴ *κυμάτου*, κι ἄλλος [illegible] θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶ τὸ δικό του τὸ *σκολαστικισμὸ* — [illegible] δὲν εἶναι γενικὴ τῆς δημοτικῆς — παρὰ [illegible]. Τέτοιες γενικὲς ἔχει πλῆθος ὁ λαὸς καὶ [illegible] τὴ γενικὴ τοῦ *πραματιοῦ*, ποὺ τὴν ἄκουσα κι τώρα [illegible] στὴν [illegible] τοῦ Βαλαωρίτη, στὴν Ἅγια Μαύρα, [illegible] κάλιστα τῆς Μαδουρῆς, στὸ Νυδρί, καὶ [illegible] πολύτιμη, γιατὶ κατάλαβα πῶς ὁ λαὸς δὲ βολεύεται πάντοτε, ὅπως βολεύεται στὴν Πόλη, μὲ τὴ γενικὴ *-ατος*, *πραμάτος*, *γραμμάτου*, *κυμάτου*, πιὸ ἔφκολη βρίσκει τὴ γενικὴ *-ατιοῦ*, μὲ τὴ γνωστή του τὴν οὐδέτερη κατάληξη *-ιοῦ*, καὶ πειδὴ κάποτες καὶ μεῖς δυσκολεβούμαστε μὲ τὸ *-ατος*, νόμιζα πῶς ὑποχρέωνα τὸ Δροσίνη, δείχνοντάς του τὸν τρόπο νὰ κλίνῃ, σὰν τύχῃ, καὶ τὸ *κῦμα* κι ἄλλα τέτοια οὐδέτερα[1]. Μὰ νὰ πάω νὰ *σκεφτῶ* ἄξαφνα τὸ *κομμάτι*,

1 Ὄμορφα ὅμως ἔρχεται καὶ ἡ γενικὴ τοῦ κυμάτου·

Ὡς τοῦ κυμάτου τὸ βουητὸ
ποὺ σκάζει ἀπὰ στὸ βράχο

λέει ὁ Περικλὴς Ἀρέτας (κ. Νουμᾶ, ἀρ. 165, σ. 1, στ. 2). — « Καθὼς παρατηρεῖτε στὸν § 68 ὁ λαὸς ἀγαπᾷ πολὺ τὴ γενικὴ -ατιοῦ· παπλωματιοῦ καὶ στρωματιοῦ ἀκουγα νὰ λένε ταχτικὰ οἱ περέτριες στὸ σπίτι. » Σπ. Ἀναστασιάδης, Λέρο, 2/II/06. Νὰ λοιπὸν κ' οἱ σκολαστικισμοί μου. Γιὰ πρακτικοὺς σκοποὺς θὰ παρατηρήσω πῶς μοιάζει σὰ νὰ παραδεχτήκαμε κι ἀπὸ τώρα μερικὲς γενικὲς μὲ τὴν κατάληξη -ιοῦ (κυματιοῦ, γραμματιοῦ, ποιηματιοῦ κτλ.). ἐνῶ γιὰ συνηθισμένη μας καὶ κανονικὴ κρατοῦμε τὴ γνωστή μας κατάληξη, -άτου, ποὺ ἔχει καὶ μάννα της τὴν Πόλη

Digitized by Google

ὅταν ὁ λόγος γιὰ *κῦμα*, εἶναι γλωσσολογία ποὺ θὰ τὴ μαθαίνῃ κανεὶς στὸ *Σύλλογο πρὸς διάδοσιν* τοῦ κ. Βικέλα, ὄχι σὲ μένα. Τί τοὺς μέλει; Φτάνει νὰ ποδειχτῇ πὼς δὲν ξέρω τὴ γλώσσα ἢ πὼς εἶμαι σκολαστικός, ἐνῶ σκολαστικώτερο εἶναι θαρρῶ τὸ *κύματος*, μάλιστα σὰν τὰ παντᾷς σὲ ὡραίους στίχους ὅλους δημοτικούς, καθὼς τοὺς στίχους ἐκείνους τοῦ Δροσίνη, κι ἁμαρτία νὰ μὴν καταφύγῃς γιὰ τὸ ρθότερο τῆς γλώσσας καὶ τῆς τέχνης, σὲ τύπο δημοτικὸ ποὺ ὑπάρχει, ἀκόμη καὶ σὰ δὲν τονὲ *σκέφτηκες* ὁ ἴδιος.

69.

Οἱ ξένες λέξες.

Παρόμοιες ἀκρισίες ἀνταμώνουμε λογιάζω καὶ στὸ τρομερὸ τὸ ζήτημα γιὰ τὶς ξένες λέξες. Ὁ κ. Ἄ. Βλάχος δὲν τὶς θέλει σὲ μᾶς· τὶς θέλει ὅμως περίφημα στὸ Λεξικό του. Ἕνας ἄλλος πάλε, ἄδολα κι ἀθῶα, μᾶς τὸ φανερώνει πῶς τὰ βλέπει τὰ πράματα. « Ὡμιλεῖτο [πότε τάχα; Σήμερα δὲ μιλιέται;] βέβαια ἄλλη γλῶσσα, *ἀλλὰ* [τὸ *ἀλλὰ* εἶναι ἀριστούργημα] δὲν ἐγράφετο, ἀλλὰ δὲν ἐλέγετο ἑλληνικὴ » (κ. π. ἀ.). » Ὁ λαμπρός μας ὁ πατριώτης δὲ στοχάστηκε πῶς ἅμα ὁ ἴδιος ξεστομίσῃ μιὰ μόνη ξένη λέξη, κατάστρεψε τὸ ἔθνος ἀπαράλλαχτα ὅσο τὸ καταστρέφουμε καὶ μεῖς ποὺ τὶς γράφουμε. Καλέ, τί λέω; Καταστρέφεται τὸ ἔθνος μοναχό του, τὸ ἔθνος εἶναι ὁ προδότης, ἀφοῦ γράφει δὲ γράφει τὴν ξένη λέξη, τὴ *λέει*, καὶ τοῦτο ἀρκεῖ γιὰ νὰ εἶναι γλώσσα. Ἐμεῖς δὲ φταίμε ἂν τὸ φανταστήκανε τοῦ λόγου τους πὼς ἡ ἀθρώπινη λαλιὰ ζῇ μέσα στὰ βιβλία κι ὄχι ἀπάνω στὰ χεῖλια τῶν ἀθρώπω. Ἕνα κι ἀφτὸ ἀπὸ κεῖνα ποὺ ἡ πρόληψη δὲν μπορεῖ νὰ τὰ καταλάβῃ. Ἔπρεπε τὶς ξένες λέξες νὰ τὶς ἀγαποῦνε, γιατὶ νὰ

Digitized by Google

δῆτε τί τρέχει. Μιὰ λέξη ἑλληνικῆς καταγωγῆς νὰ συμμορφωθῇ στὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ, νὰ συμμορφωθῇ στὴ γενικὴ τάση μιᾶς σημερνῆς μας ἀλλαγῆς, τίποτα δὲ σημαίνει, ἀφοῦ ἴσια ἴσια τὸ συμμόρφωμα εἶναι ἡ ἀλλαγὴ κ' ἡ ἀλλαγὴ τὸ συμμόρφωμα. Τὸ περίεργο εἶναι, μιὰ λέξη ποὺ ἀπαρχῆς δὲν ἀκολαύθησε τὸ ῥέμα, νὰ παρασυρθῇ, ἀπὸ τὸ κῦμα τὸ γλωσσικὸ μὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴν ξεδιακρίνεται μέσα στὶς ἄλλες, ὅπως καὶ στὸ ποτάμι δὲν ξεδιακρίνεις ἀναμεταξύ τους τὶς σταλιὲς τοῦ νεροῦ, ἀπ' ὅπου κι ἂν ἔρχουνται. Τὸ τυπικὸ τῆς λέξης τῆς νιοφερμένης, ἡ προφορά της σοῦ δηλώνουνε συχνὰ τὴν ἀθανασία τῆς ἑλληνικῆς πιὸ ξάστερα κι ἀπὸ τὶς ντόπιες. Τὸ δείξαμε ἀλλοῦ γιὰ τὴ λέξη *μπαξὲς* (κ. *Νουμά*, ἀρ. 142). Ἀδιάφορο ἡ ἐποχὴ ὅπου μπῆκε ἡ λέξη στὴ γλώσσα. Μιὰ φορὰ πρέπει νὰ πρωτομπῇ. Ἂν τὴν παραδέχεσαι μόνο σὰν περάσουνε χρόνια, πόσα χρόνια προσδιορίζεις ὥςπου νὰ σοῦ ἀρέσῃ καὶ πῶς κάνεις τὸ λογαριασμό σου; Ἢ μήπως θὰ μοῦ πῇς πὼς ἡ τάδε λέξη ἀξίζει σὲ δέκα χρόνια, σήμερις ὅμως δὲν ἀξίζει; Πῶς θὰξίσῃ σὲ δέκα, μιὰ καὶ σήμερις τὴ διώχνεις; Γιὰ νὰ εἶσαι λογικός, πές μου πὼς σὲ καμιὰ ἐποχή, ποτέ σου λέξη ξένη δὲ θέλεις. Τότες ὅμως τὸ μηνολόγι τῆς καθαρέβουσας — *Ἰανουάριος* κ' οἱ ἄλλοι ἑντεκα μῆνες — μὲ τὰ λατινικά τους, μὲ τὰ φράγκικα, φρίκη μου! τὰ ὀνόματά τους ἀποτελοῦνε ἀληθινὴ προδοσία. Λοιπὸν ἄκριτο καὶ τοῦτο.

Τοῦ κάκου! Τὴν πρόληψή μας ἀφτὴ γιὰ τὶς ξένες λέξες, πρόληψη ποὺ μᾶς κόλλησε στὰ φύλλα τοῦ μυαλοῦ, πρέπει μιὰ γιὰ πάντα, μὲ θέληση, μὲ ἀπόφαση, μὲ δύναμη, νὰ τὴν ξεφορτωθοῦμε, πρέπει νὰ τὴν πετάξουμε στὸ γιαλό, ἂν ἔχουμε δηλαδὴ τὴν ἰδέα, καὶ χρωστοῦμε νὰ τὴν ἔχουμε, πὼς ἡ Ἑλλάδα εἶναι τόπος ποὺ θὰ ζήσῃ, ἔθνος ποὺ θὰ καλλιεργηθῇ. Πολιτισμὸς καὶ ξένες λέξες σπάνια ξεχωρίζουνται. Οἱ περισσότεροι, ὡς κι ἀπὸ τοὺς δικούς μας, βλέπουνε τὶς *λέξες* καὶ δὲν κοιτάζουνε τὰ *πράματα*. Ἡ λέξη τίποτα δὲ σημαίνει·

Digitized by Google

σημαίνει τὸ πρᾶμα ποὺ ἡ λέξη μᾶς παρασταίνει. Ἔχουμε στὴ γλώσσα μας τὴ λέξη *καφές*. Γιατί ὅμως τὴν ἔχουμε; Γιατὶ ἔχουμε καὶ τὸν *καφέ*. Λοιπὸν εἴμαστε κερδεμένοι. Ἀρχίζουνε σήμερα στὴν Ἀθήνα κ' ἔχουνε τὴ λέξη *λαουντέγκις*. Θὰ πῇ πὼς ἔχουνε καὶ παιχνίδι καινούριο, ποὺ φυσικὰ τοῦ βαστάξανε τὄνομα τῆς πατρίδας του, τἀγγλικό του τὄνομα. Κάθε ξένη λέξη, ὅπως κι ἂν τὸ πάρῃς, πάντα της εἶναι ἱστορικὸ γεγονότο.

Θὰ μοῦ ἀποκριθῇς πὼς ἀπὸ τὴν ἱστορία τυχαίνει καὶ νὰ κακοπάθουμε, ἀντὶς νὰ ὠφεληθοῦμε. Ποῦ τὸ κέρδος, ὅταν ἡ ξένη λέξη σοῦ φέρνει σπίτι σου ἀχρεῖο πρᾶμα ἢ σοῦ μαθαίνει ἀχαμνὸ αἴστημα στὴν καρδιά σου; Καὶ σὰν τὸ λὲς ἔτσι, μοιάζει σὰ νἄχῃς δίκιο — μόνο ποὺ δὲν πρέπει ἔτσι νὰ τὸ πῇς. Ἀχρεῖα πράματα κι ἀχαμνὰ αἰστήματα μὲ τὄνομά τους τὸ καθένα, ἐλπίζω νἄχουμε καὶ στὴ γλώσσα μας, εἰδεμὴ δὲ θὰ εἴχαμε καὶ τὰ καλά. Ὁ λόγος μας ἐννοεῖται γιὰ τὰ *ὀνόματα*, ὄχι γιὰ τὰ αἰστήματα ἢ γιὰ τὰ πράματα, ἐπειδὴ τὰ αἰστήματα καὶ τὰ πράματα, εἴτε ξένα εἴτε ντόπια, δὲν τὰ μαθαίνουμε ἀπὸ τὰ ὀνόματα, ἡ ζωὴ μᾶς τὰ μαθαίνει, μᾶς τὰ μαθαίνει ὁ κόσμος, μᾶς τὰ μαθαίνουνε χίλια περιστατικά, μᾶς τὰ μαθαίνει καὶ κάποια διάθεση τῆς ψυχῆς μας. Ἀδιάφορο ἂν εἶναι ἀπ' ὄξω φερμένα ἢ ἂν εἶναι γεννήματα τοῦ τόπου. Μὰ ἢ φερμένα εἶναι ἢ γεννημένα στὸν τόπο, σπουδαῖο, ἀπαραίτητο μάλιστα νὰ ξέρῃς πῶς ὀνομάζεται τὸ πρᾶμα ἢ τὸ αἴστημα, καὶ δὲν ἔχει νὰ κάμῃ γιὰ ποιὸ αἴστημα καὶ γιὰ ποιὸ πρᾶμα τὸ ζήτημα, δηλαδὴ γιὰ κακὸ ἢ γιὰ καλὸ αἴστημα καὶ πρᾶμα. Σὰν εἶναι καλό, αἴστημα ἢ πρᾶμα, πρέπει νὰ κατέχῃς τὄνομά του, γιὰ νὰ τὸ καλλιεργήσῃς· σὰν εἶναι κακό, πρέπει καὶ πάλε νὰ κατέχῃς τὄνομά του, γιὰ νὰ μπῇς ἔτσι στὴν οὐσία του καὶ νὰ τὸ πολεμήσῃς. Σὲ τέτοιο σκοπὸ σὲ βοηθοῦνε ὅμως οἱ ξένες λέξες ὅσο κ' οἱ ντόπιες, ἴσως περισσότερο, γιατὶ σήμερις εἶναι σ' ὅλα ἡ Ἑβρώπη πιὸ προχωρη-

Digitized by Google

μένη, πιὸ προχωρημένη λοιπὸν καὶ στὰ κακὰ αἰστήματα καὶ πράματα, μιὰ καὶ εἶναι πιὸ προχωρημένη στὰ καλά. Τὸ *γνῶθι σεαυτόν*, ἀρχὴ τῆς σοφίας ἀπὸ τοῦ Σωκράτη τὰ χρόνια. Πιὸ χρήσιμο *γνῶθι σεαυτὸν* ἀπὸ τὴ *λέξη* δὲν ὑπάρχει. Το ἐπιχείρημα τῆς *σκλαβιᾶς*, πὼς ἡ σκλαβιὰ δηλαδὴ τὰ φέρνει μαζί της τὰ ξένα τὰ ὀνόματα, δὲ στέκει οὔτε δεφτερόλεφτο. Ἡ Ἑλλάδα σκλάβα δὲν εἶναι· σήμερις ἔχει *τελωνεῖα* — ὄχι *κουμμέρκια* — ἔχει *δήμαρχους*, ἔχει *βουλεφτάδες*, *πρόεδρους* ἔχει· σήμερις ὡς τόσο βγήκανε στὴ μέση τὰ ὀνόματα *τελωνοφυλίκι* (στοῦ Γκίκα *Τῆς ἐξοχῆς*, σ. 194), καὶ τὰ πάγκοινα *δημαρχιλίκι* (στὸ ἴ. μ. 202), *βουλεφτηλίκι*, *προεδριλίκι*. Λοιπὸν καὶ δῶ χρειάζεται λίγο *γνῶθι σεαυτόν*. Πρέπει νὰ συλλογιούμαστε, προτοῦ μιλοῦμε. Σκλαβιὰ δὲ δείχνουνε, δείχνουνε συγκοινωνία οἱ ξένες λέξες, κ' ἡ συγκοινωνία πάντα καλό, τουλάχιστο ἀθρώπινο. Ἂς συλλογιστοῦμε καὶ τοὺς ὡραίους στίχους τοῦ Giusti:

> **Il cambio delle voci**
> **tra gente e gente come l'ombra al corpo**
> **tien dietro al cambio delle cose umane;**
> **nè straniero vocabolo corrompe**
> **l'intrinseca virtu d'una favella**
> **quando lo stilo riman paesano**[1].

70.

Ξένα καὶ ντόπια.

Μὰ νὰ μὴν ἔχουμε πάντα καὶ τὴν ἀρχαϊκὴ τὴν ἀντίληψη πὼς οἱ λέξες σημαίνουνε κάτι, ἀφτὲς καθαφτές, πὼς ἔχουνε

1) P. Petrocchi, *La lingua e la storia letteraria d'Italia dalle origini fino a Dante*. Roma, Firenze, 1903, σ. 4. Πολὺ καλὸ εἶναι ὅλο τὸ βιβλίο.

Digitized by Google

ὕπαρξη δική τους, ὄξω ἀπὸ μᾶς· μιὰ γλώσσα δὲν εἶναι καμωμένη ἀπὸ λέξες, εἶναι ἀπὸ τύπους καμωμένη. Καὶ τύπους ξένους στὰ ῥωμαΐϊκα δὲ βλέπουμε. Ἡ τουλάχιστο θαῤῥοῦμε κάποτες πὼς βλέπουμε καὶ τὸν τύπο μὲ τὴ λέξη, ἐκεῖ ὅμως ποὺ οἱ περισσότεροι δὲν τὸ ὑποψιάζουνται.

Ζήτημα θαῤῥῶ λοιπὸν μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο γιὰ τὸν τύπο. Ἀναφέραμε πιὸ ἀπάνω τὴ λέξη *λαουντέγγις*. Πῶς θὰ τὴν κλίνουμε; Πολὺ ἔφκολα νομίζω. Οὐδέτερα ἔχουμε στὴ γλώσσα μας μὲ κατάληξη *-ς* τῆς ὀνομαστικῆς, ἔχουμε κατάληξη *-ς* γιὰ τὰ οὐδέτερα ὡς καὶ στὴ γενική, ἀφοῦ τὸ κάτω κάτω κι ὁ λαὸς κλίνει συχνὰ μὲ *-ς τὸ χρέος, τοῦ χρέους* (κ. *Ἑ. κ. Μ.*, Β΄, 36 καὶ 36, 2). Δὲν πειράζει ποὺ τὸ προηγούμενο φωνήεντο εἶναι *-ι*· σήμερις ἔρχεται σὲ λογαριασμὸ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸ φωνήεντο ἡ ἁπλὴ κατάληξη τῆς ὀνομαστικῆς· ὁ *καφές*, ὄνομα ἑλληνικό, ἂν καὶ μ' ἕνα *ε* πρὶν ἀπὸ τὸ *ς*, γιατὶ ὅλα μας τἀρσενικὰ ἔχουνε το *ς* τὸ τελικό. Τὸ *λαουντέγγις*, τοῦ *λαουντέγγις* ἢ καὶ τοῦ *λαουντέγγη*, ὅπως ὅπως, ταιριάζουνε. Μὰ εἶναι κι ἄλλα ποὺ δὲν κλίνουνται, λ. χ., τὸ *boudoir*, τὸ *buffet* κτλ. Τέτοια ὀνόματα δὲν πιστέβω νὰ μπήκανε ἀκόμη καθαφτὸ στὴ γλώσσα· τὰ λένε ὅσοι ξέρουνε τὰ γαλλικά, καὶ τὰ λένε σὰ νὰ μιλούσανε γαλλικά, ὄχι ῥωμαΐϊκα. Βρίσκουνται στὸ πρῶτο πρῶτο στάδιο τοῦ ξενισμοῦ, τὸ στάδιο δηλαδὴ ὅπου ἡ ξένη λέξη παίρνεται ὠμὴ κι ἀχώνεφτη ἀπὸ τὴν ξένη γλώσσα. Δὲ σταματᾷ ἐκεῖ. Ἀπόδειξη ποὺ τὸ *buffet* ἔγινε κιόλας ὁ *μπουφφές*. Τὸ *boudoir* ὡς τώρα, *boudoir*[1]. Ἀφτὸ εἶναι τόντις ξένο στὰ ῥωμαΐϊκα καὶ δὲ μοῦ φαίνεται νὰ πρέπῃ νὰ γράφεται, γιατὶ τὰ ῥωμαΐϊκα τὰ ὀνόματα κλίνουνται. Μόνο στὴν καθαρέβουσα βλέπω τὰ ξένα ὀνόματα νὰ γράφουνται ἄκλιτα, χωρὶς νὰ σκουντάφτῃ ὁ δάσκαλος, ποὺ τὸν Gœthe

1) Τὸ *boudoir* εἶναι καμαράκι χτισμένο σὲ μιὰ γωνιά, σὲ μιὰ κόχη τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ δὲν ἔκανε γιὰ κάμαρα, καὶ ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ καμαράκι. Λοιπὸν ἴσως κοχηνάρι.

Digitized by Google

[illegible] σοῦ τὸν κάθιζει καὶ Γκέτε στὸ χαρτὶ — ἐξὸν ἂν τὸν τὸ Γοῦλος! — ἐνῶ φυσικά του ὁ Ῥωμιός, ἅμα τἀκούσῃ, θὰ τὸ κάμῃ Γκέτες. Πρόσφατα πῆγε κάποιος μαθητής μου στὴν Ἀθήνα, τοῦ λέγανε Barrabé. Ἀμέσως κλίθηκε Barrabé-s καὶ δὲ χρειάστηκε νὰ εἶναι λαός, νὰ τὸν κλίνῃ ἔτσι· ἔτσι τὸν κλίνανε κ' οἱ χρειαστικοὶ ποὺ γνώρισε στὴν κοινωνία[1].

Ἴσια ἴσια ἐπειδὴ συμπορεύουμε τὰ ξένα ὀνόματα καὶ τὶς ξένες λέξες, δὲ νοιώθουμε πολὺ εἶναι τὰ ξένα καὶ ποιὰ δὲν εἶναι. Τὸ νοιώθουμε τόσο λίγο ποὺ ὡς καὶ στὰ ἐπιῤῥήματα ξεχνοῦμε τὴν ξένη καταγωγή. Ὁ ἴδιος ἐγὼ ποὺ σᾶς τὰ λέω καὶ ποὺ εἶναι δουλειά μου νὰ προσέχω στὰ τέτοια, τὶς προάλλες, ἀναγκάστηκα νὰ συλλογιστῶ, τὴ στιγμὴ ποὺ πῆγα νὰ τὸ γράψω, πῶς ἔπρεπε νὰ ὀρθογραφήσω τὸ *ἄλτρο καί* μόνο ἀφοῦ τὸ συλλογιστήκα, τὸ κατάλαβα πῶς θέλει *κὲ (altro chè)* τὄνοιωθα μέσα μου σὰ νὰ εἴπανε *καὶ* δικό μας. Λοιπὸν ὡς καὶ σ' ἕνα ξένο ἀπὸ κεῖνα ποὺ θαῤῥεῖ κανεὶς πῶς ἀπὸ μακριὰ ξενιλα μυρίζουνε, χάσαμε τὸ αἴσθημα τῆς ξένης καταγωγῆς[2].

Ὅταν ὅμως στὴν ὁμιλία, μᾶς ξεφέβγει καὶ λέμε *ἄλτρο κέ*, βέβαια πῶς μήτε τὸ *ἄλτρο* δὲν τὸ παρατηροῦμε γιὰ ξενισμό. Κατάντησε πολὺ χρήσιμη λεξούλα. Μὰ δὲ ῥωτᾶτε τάχα γιατί καὶ πῶς πρωτομπῆκε στὴ γλώσσα μας; Τί σκοπὸ ἄραγες εἶχε

1) Μερικοὶ γράφουνε κονιὰκ καὶ καουτσούκ. Σύστημα καθαρευουσιάνικο. Κονιάκι καὶ καουτσούκι θὰ τὰ πῇ ὁ Ῥωμιός. Ὑπάρχουνε καὶ κάτι ἄλλα πιο περίεργα. Τάμαθα στάξιόλογο βιβλίο τοῦ Κ. Α. Στασινόπουλου, Τὸ Κρασί, Ἀθήνα, 1904. Κοιτάξτε τί λέει — καὶ τὸ λέει πολὺ σωστά, σ. 154, σημ. 1· « Ὅπως γιὰ τὸ métabisulfite de potasse, τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ phosphate de chaux bicalcique μεταχειρίστηκα τὴ γαλλική τους ὀνομασία, γιατὶ οἱ δικοί μας φαρμακέμποροι δὲν ἔμαθαν ἀκόμη τὸ ἑλληνικό τους ὄνομα καὶ μὲ τὶς γαλλικὲς ὀνομασίες τὰ γνωρίζουν καὶ τὰ πουλοῦν στὰ φαρμακεμπορεῖα τους. » Βλέπετε πῶς ἡ δημοτικὴ ἔχει ἀκόμη νὰ δουλέψῃ στὰ γερὰ γιὰ νὰ βρῇ ὅρους ποὺ νὰ μπορῇ κιόλας νὰ τοὺς μάθῃ ὁ κόσμος. Γιὰ τὸ ζήτημα ἴσως πῶ καὶ γὼ τὸ λόγο μου κατόπι, γιατὶ καταπιάστηκα φέτο μιὰ καινούρια ἐργασία ποὺ ἐλπίζω νὰ μᾶς βοηθήσῃ σὲ τέτοια δουλειὰ (1905).

2) Ἀξιοπαρατήρητο ποὺ ὁ Πάλλης, θέλοντας νὰ πῇ τὸν πρόεδρο στὸ θηλυκό, τὄκαμε ἀμέσως προεδρίνα, πολὺ σωστὰ καὶ φυσικά, μὰ μὲ τὸ ξένο τὸ προσκόλλημα -ίνα, τόσο τὄχουμε πιὰ γιὰ ῥωμαΐικο.

Digitized by Google

κεῖνος ποὺ σὰν τὴν ἄκουσε ἀπὸ κανένα Ἰταλό, τὴν ξαναεῖπε μιλώντας ῥωμαΐκα; Ὁ σκοπός του ξάστερος. Τοῦ φάνηκε πὼς· μὲ τὸ *ἄλτρο κὲ* ζωήρεβε, ζωντάνεβε ἄξαφνα ἡ ὁμιλία. Δὲν πιστέβω νὰ γελάστηκε, ἀφοῦ τονὲ μιμήθηκε δέφτερος Ῥωμιός· τονὲ μιμήθηκε τρίτος, τοὺς μιμηθήκανε πάλε τοὺς τρεῖς ἀρίφνητες χιλιάδες, λοιπὸν ἔγινε ῥωμαΐκο. Μὰ γιὰ ποιὸ λόγο νὰ τοὺς μιμηθήκανε τόσοι καὶ τόσοι; Γιὰ τὸ λόγο ποὺ καὶ δάφτοι τὸ βρίσκουνε κατάλληλο στὸ σκοπό τους. Κι ἀλήθεια, σὲ κάθε γλώσσα ὑπάρχουνε κάτι λεξοῦλες ποὺ μοιάζουνε σὰ χαμόγελα, σὰν κινήματα, σὰν κεντήματα ζωῆς ξεσπαρμένα δῶθε κεῖθε στὸ ὕφασμα τόμαλὸ τῆς γραφῆς. Ἕνας καθηγητὴς μᾶς ἔλεγε μιὰ φορὰ στὸ Πανεπιστήμιο πὼς τέτοιο ῥόλο παΐζουνε τὰ *μέν*, τὰ *δέ*, τὰ *ἤ*, τὰ *μέντοι*, ποὺ ξέρει ὁ Πλάτωνας καὶ βάζει στοὺς διαλόγους του. Λέξες ἀσήμαντες καὶ περιττές, ἂν τὶς ξετάσῃς χωριστά· λέξες ἀπαραίτητες, ἂν κοιτάξῃς καὶ τὸ μέρος ὅπου θὰ μποῦνε. Ἀφτὲς κάνουνε τὸ ὕφος. Τὸ ποικιλώνουνε, τἀλλάζουνε, τἀρίζουνε καὶ τὸ ἐβωδιάζουνε. Κέρδος λοιπὸν κι ἀφτές. Περίεργο μάλιστα ποὺ ὁ Ῥωμιὸς νοιώθει τὴν ἀνάγκη τους ἀκόμη καὶ σήμερις, ὅπως τὴν ἔννοιωθε ὁ Πλάτωνας στὰ χρόνια τὰ παλιά. Πέταξε τὰ *μὲν* καὶ τὰ *δέ*· μὰ στὴ θέση τους χρειάστηκε νὰ βάλῃ ἄλλα. Ἕνα λοιπὸν ἀπ' ἀφτὰ καὶ τὸ *ἄλτρο κε*.

71.

Ποιὸ εἶναι καὶ ποιὸ δὲν εἶναι τὸ ξένο;

Οἱ ξένες λέξες, πάω νὰ πῶ, ἔχουνε μέσα τους ζωὴ ποὺ κάποτες δὲν τὴν ἔχουνε οἱ ντόπιες. Φυσικό, ἀφοῦ συχνὰ εἶναι καὶ πιὸ καινούριες. Φρέσκες, μυρωδάτες, ὁλόπαστρες, μᾶς ἀνοίγουνε τὴν ὄρεξη ἀμέσως. Τουλάχιστο μᾶς δίνουνε κάποτες ἔκφραση ποὺ μᾶς λείπει. Σὰ ῥωτῶ, λ. χ., γιὰ κανένα πρό-

Digitized by Google

σωπο ποὺ μοῦ εἶναι ἀγαπητό, γιὰ τὸ παιδί μου, γιὰ τὴν κόρη μου, γιὰ ἕνα φίλο ἢ γιὰ μιὰ φιληνάδα, σὰ ῥωτῶ ἂν *πῆρε τὸ τσαγάκι της* ἢ *τὸ τσαγάκι του*, δὲ βλέπετε τί ψιλὴ χρωματιὰ ποὺ χρωστᾷ τῆς ξένης λέξης ἡ καρδιά μου, γιὰ νὰ δείξῃ καλήτερα τὸ αἴστημά της; Χαδέβω τὸ *τσάϊ*, γιὰ νὰ μὴ χαδέψω κατεφτείας τὸν ἄθρωπο. Ἀλήθεια ποὺ καὶ μὲ *τὸ ψωμάκι του* τὸ ἴδιο χάδι θὰ κάμω. Τρανὴ ἀπόδειξη πὼς ἕνα τὰ ντόπια καὶ τὰ ξένα. Ὡςτόσο, τὸ χάδι, μὲ τὸ *τσαγάκι*, τὸ παρατηρῶ περισσότερο, γιατὶ πιὸ ἀσυνήθιστο. Συνήθισα στὸ *ψωμάκι* ἐδῶ κ' αἰῶνες.

Νὰ διώχνουμε τὶς ξένες λέξες, διώχνουμε πλοῦτο. Δὲν ξέρουμε καλὰ καλὰ καὶ τί διώχνουμε. Κάποιος μοῦ ἔλεγε μιὰ μέρα σ' ἕνα χωριὸ τῆς Χιὸς πὼς ἡ *γυναίκα* εἴτανε ξένη λέξη! Τοὺς παραγιομίσανε τὸ μυαλὸ μὲ τὸ φόβο τοῦ ξενισμοῦ καὶ ξένα βλέπουνε ἀκόμη καὶ κεῖ ποὺ δὲν εἶναι. Πῶς θὰ τὰ βολέψουμε ὡςτόσο μὲ τὶς λέξες ποὺ ἡ ἐτυμολογία τους μᾶς ἔμεινε ἄγνωστη ὡς τώρα; Ἄξαφνα, μὲ τὴν *τζιμουδιὰ* τί δουλειὰ θὰ πιάσουμε; Πρέπει νἄχουμε καμιὰν ἀποθήκη ὅπου νὰ φυλάγουμε κάτι λέξες, ὥςπου νὰ μάθουμε ἂν εἶναι ξένες. Ἴσως ὅμως καὶ τοῦτο δὲ μᾶς ὠφελήσῃ. Ἂς μελετήσουμε λιγάκι τὴν *τζιμουδιὰ* ποὺ εἴπαμε. Στὴ Ζάκυθο λέγεται καὶ *τσιμουτία*. Πολύτιμο γιὰ μᾶς τὸ τ' φανερώνει ἀμέσως συγγένεια μὲ τὸ *muto*, *βουβός*. Ἀπὸ τὸ *muto*, διόλου ἀπίθανο νὰ μορφώθηκε ἀφερημένο οὐσιαστικὸ *μουτία*, *βουβαμάρα*. Παρατηρήστε πὼς τὸ νόημα πάντοτες ἀρνητικό, καὶ ποτέ μας δὲ θὰ ποῦμε πὼς ἕνας *ἔβγαλε τσιμουδιά*. Λοιπὸν τὸ *muto* ταιριάζει. Μὰ τὸ *τσι* τί πρᾶμα εἶναι; Ὑποθέτω πὼς βλέπω ἕνα φίλο μου ποὺ τὄχει σύστημα νὰ μὴν ξεστομίζῃ λέξη. *Μουτία*. Τοῦ τὸ λέω δηλαδὴ νὰ τὸν πειράξω. Ἀφτὸς ὁλοένα καὶ σωπαίνει. Τότες, ἀντὶς νὰ τοῦ πῶ *ἔτσι*, *βουβαμάρα*; τοῦ κάνω· *Ἔτσι*, *μουτία*; Κι ἂν τοῦ τὸ πῶ μιὰ δυὸ φορές, κι ἂν τἀρπάξῃ ἀπὸ τὸ στόμα μου κανένας ἄλλος, κι ἂν ἀρέσῃ καὶ

Digitized by Google

σ' ἕναν τρίτο, ἔφκολα καταντᾷ φράση, καὶ τὸ *ἔτσι μουτία* γίνεται *τσιμουτία*. Νὰ μὴ μᾶς νοιάζῃ ποὺ βλέπουμε στὴν *τσιμουτία* τὸ *δ* ἀντὶς *τ*· φτάνει νὰ πέρασε ἀπὸ τὴ Βενετιὰ ἡ λέξη *mutia*, κ' ἡ *τσιμουδία*, κατόπι ῥωμαϊκὰ *τσιμουδιά*, εἶναι δικιολογημένη ἀπὸ νόμους φωνολογικοὺς βενετσιάνικους.

Ἂν εἶναι ἡ ἐτυμολογία μου σωστή, θὰ τὴν περάσουμε γιὰ ξένη τάχα τὴν *τζιμουδιά*; Ὁ Χατζηδάκης θέλει καὶ καλὰ τὸ *ἔτσι* νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ *οὕτω, οὕτως, οὕτωσι*[1]. Θαῤῥῶ πὼς ἔχει ἄδικο. Μὰ μπορεῖ καὶ νἄχῃ δίκιο. Κι ἂν ἔχει δίκιο, τί νὰ κάμουμε; Ἄλλο δὲ μᾶς ἀπόμεινε παρὰ νὰ βάλουμε στὸ ῥάφι τὴ *μουδιά*, νὰ κρατήσουμε μονάχα τὸ *τσι* κι ἀντὶς *τσιμουδιά*, *τσι* νὰ τὸ λέμε ἀπὸ δῶ κι ὀμπρός. Ἐννοεῖται, σὲ κάθε λέξη ποὺ εἶναι μισὴ ντόπια, μισὴ ξένη — ἄπειρες οἱ τέτοιες, θυμηθῆτε τὸ *τσαγ-άκι* — πρέπει νὰ ξεχωρίζουμε τὸ ξένο ἀπὸ τὸ ντόπιο, νὰ κόφτουμε τὸ μισὸ τὸ ξένο καὶ νὰ βαστοῦμε τὸ μισὸ τὸ *ἑλληνικό*.

Εἶναι ἀκρισία ἢ δὲν εἶναι;

72.

« Ἡμιόνων δίκην. »

Τὴ μεγαλήτερη ὅμως, τὴν πιὸ κωμικὴ τὴν ἀκρισία τὴ χρωστοῦμε στὸν κ. Χατζηδάκη ποὺ στὴ στιγμὴ ἀναφέραμε κιόλας τὸνομά του. Τὰ διαβάζει κανεὶς καὶ δὲν ξέρει ποιὸς τρελλάθηκε ἀπὸ τοὺς δυό, ἐκεῖνος ποὺ τὰ διαβάζει ἢ ἐκεῖνος ποὺ τὰ γράφει. Κ' οἱ δυὸ πιστέβω, γιατὶ πῶς νὰ μὴν τρελλαθῇ ὅποιος διαβάζει τἀκόλουθα; « Αἱ ξέναι λέξεις εἶναι ἡμιόνων δίκην ἄγονοι, αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ τάχιστα ὑπαγόμεναι ἀπὸ τὸν γενικὸν τῆς γλώσσης διάκοσμον καθίστανται γονιμώταται

1) Κ: ἀπόσωμα γ'.

Digitized by Google

[ἔπρεπε νὰ τὸ πῇ *γονιμώτατοι*, σύφωνα μὲ τὸ *αἴτινες... καταλαβόντες*, κ. *Ἀπόσωμα γ'*] », *Γλ. Μελ.*, 498. Χίλιες φορὲς τὸ λέει καὶ τὸ ξαναλέει (κ. *Ἀπ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ*, σ. 764, †). Καὶ τὸ *ἡμιόνων δίκην* — ποὺ νὰ τὸ χαίρεται! — σὰ φρασούλα καμαρωμένη, ὄχι ὅμως καὶ ζωντανὴ ὅπως τὸ *ἄλτροκε* ποὺ λέγαμε — ξανάρχεται κάθε τόσο νὰ μᾶς φωτίση (κ. Ἰ. μ., σ. 582). Θὰ πῇ πὼς οἱ ξένες λέξες παράγωγα δὲ μορφώνουνε!!

Μὰ σήμερα, χάρη στὸν κ. Μ. Α. Τριανταφυλλίδη, ἀνάγκη δὲν ἔχουμε νὰ ξοδέβουμε καιρὸ καὶ νὰδειάζουμε καλαμάρια, γιὰ νὰποδογυρίσουμε τἀβάσιστα λόγια τοῦ γλωσσολόγου. Ὁ κ. Μ. Α. Τριανταφυλλίδης στὄμορφό του — κι ὀμορφοτυπωμένο βιβλίο (*Συμβολαὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν. Ξενηλασία ἢ ἰσοτέλεια*; Μελέτη περὶ τῶν ξένων λέξεων τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἐν Ἀθήναις, 1905, 8°, 168 σελ.) ἔδειξε κι ἀπόδειξε, μεθοδικά, ἥσυχα, μ' ἕνα ὕφος σοβαρὸ κι ἀναντίλεχτο, σὰν ἄξιος γλωσσολόγος καὶ καλὸς ἄθρωπος, πὼς οἱ ξένες λέξες βγάζουνε παράγωγα ὅσα θέλεις (κ. κεφ. *Ϛ' Αἱ ξέναι λέξεις σχηματίζουν παράγωγα καὶ σύνθετα*, σ. 93-108). Παράδοξο νὰ γίνεται καὶ ζήτημα, ὅπως τὸ παρατηρεῖ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος στὴν Ἀθήνα θἄκουσε τἄπειρα τὰ παράγωγα καὶ ζεβγαρώματα ποὺ βγήκανε ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ μόνη *ρεκλάμα*, *ρεκλαμάρω*, *ρεκλαμάρισμα*, *ρεκλαμαδῶρος*, *ρεκλαματζῆς*, *ρεκλαμίτσα*, *αὐτορεκλαμάρισμα*, *αὐτορεκλαμαριζόμενοι*, *ἀλληλορεκλαμαριζόμενοι*, *ἀρχιρεκλαμαδῶρος*, *ψευτορεκλαμαδῶρος*, *ρεκλαμάμαξα*, *προρεκλάμα*, *ρεκλαμομανής*, *ρεκλαμοφόρος*, *ρεκλαμόπληκτος*, *ρεκλαμικῶς* (κ. Τριανταφ., σ. 93). Τὰ περισσότερα, καθὼς βλέπετε, τἄφτειασε κιόλας ἡ καθαρέβουσα, ἡ φιληνάδα τοῦ κ. Χατζηδάκη, τοῦ ἴδιου ποὺ κατηγορεῖ τὶς ξένες λέξες « ἡμιόνων δίκην. » Πιὸ νόστιμο ἀκόμα, ποὺ ἡ *ρεκλάμα* εἶναι γιὰ βέβαιο δασκαλισμός, ἐπειδὴ καὶ θὰ πρωτοβγῆκε σὲ κύκλους καλλιεργημένους, φημεριδογράφους

Digitized by Google

καὶ δημοσιογράφους. Ἀφοῦ θὰ τὴν πήρανε ἀπὸ τὴ Γαλλία, ὅπου συνηθίζεται ἡ λέξη γιὰ σκοποὺς ἐμπορικοὺς πιὸ πολὺ παρὰ στὴν Ἰταλία. Λοιπὸν τὴ *réclame* ἀντιγράψανε, καὶ γνωρίζοντας τὸ γένος γαλλικά, τὴ μεταφράσανε καὶ ῥωμαΐκα *ἡ ῥεκλάμα*, ἐνῶ ἂν τὴν εἶχε παρμένη ὁ λαός, δὲ θὰ καταλάβαινε τὸ γένος ἀπὸ τὴν προφορὰ — *ῥεκλὰμ* — καὶ θὰ τὴν ἔλεγε πιὸ πιθανὸ *τὸ ῥεκλάμι*, γιατὶ κ' ἡ σημασία κάπως *οὐδέτερη*.

Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης μᾶς θυμίζει (σ. 104) καὶ τὸ *κορδόνι* ποὺ ΟΓΔΟΝΤΑ παράγωγα καὶ ζεβγαρώματά του βρίσκουνται στὴ *Συναγωγὴ* τοῦ Κουμανούδη! Δὲν τὴν ξεφύλλισε ποτέ του ὁ κ. Χατζηδάκης; Τόσο λίγο εἶναι ἄγονες « ἡμιόνων δίκην [τί *δίκη* λέτε νἄναι τούτη; Ἄδικη θἄναι, γιατὶ σήμερις ὁ λαός μας δὲν τὴ νοιώθει] » οἱ ξένες λέξες, ποὺ συχνὰ μᾶς βοηθοῦνε ὅταν ἡ καθαρέβουσα ἔρχεται νὰ μᾶς *ξεβγενίση*, διώχνοντας ξένες λέξες ποὺ τὶς ἔχουμε ἀνάγκη. Τὴν *πρόβα* τῆς σκηνῆς μᾶς τὴν ἔκαμε *δοκιμή*. Ὡςτόσο στὸ *Ἄστυ* (29 Αὐγ., 1905, σ. 4, στ. 2) κάποιος χρειάστηκε νὰ μεταχειριστῇ τὸ ῥῆμα, καὶ φυσικὰ τὸ εἶπε *προβάρω*. Πῶς νὰ τὸ πῇ; *Δοκιμάζω;* Ἀδύνατο. Ἡ σημασία του ἄλλη καὶ δὲν ταιριάζει διόλου. Ὥστε μὲ τὴ *δοκιμή* της ἡ καθαρέβουσα μᾶς φτώχυνε, ἀντὶς νὰ μᾶς πλουτίση.

73.

Ἡ ζωὴ περαστικιά, μὰ τὸ κακὸ τόνομα δὲν περνᾷ.

Μαζωμένα εἶχα στὰ σημειωματάρια μου κάμποσα παράγωγα ποὺ τὰ βαστοῦμε ἀπὸ ξένες λέξες καὶ σκόπεβα νὰ σᾶς τὰ καταλογίσω. Ὕστερις ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη, μοῦ φαίνεται παντάπασι περιττό. Μὲ τὴν ὥρα του δημοσιέφτηκε τὸ ἔργο του. Τώρα τὄχουμε κι ἀπαντοῦμε μ' ἀφτὸ σὲ ὅσους πιάσουνε φιλονικίες μαζί μας, γιατὶ θαῤῥῶ πὼς τὰ

Digitized by Google

ξέτασε ὅλα. Καμιὰ μέρα, γιὰ τὸ κέρδος τὸ ἠθικὸ ποὺ μᾶς φέρνουνε οἱ ξένες λέξες, ἴσως πῶ δυὸ λόγια κι ὁ ἴδιος, ἂν τύχῃ νὰ κάμω κατόπι στὴν Ἀθήνα, ὅταν κατεβῶ, τἀνάγνωσμα ποὺ ἔχω στὸ νοῦ μου γιὰ τοὺς δασκαλισμοὺς καὶ τοὺς ξενισμούς. Ἕνα μονάχα πρέπει ἐδῶ νὰ παρατηρήσουμε, ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ τὸν κ. Τριανταφυλλίδη. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης εἶναι μαθητὴς τοῦ κ. Χατζηδάκη. Καταλαβαίνετε λοιπὸν ἀμέσως σὲ τί συμπέρασμα φτάνουμε. Ὁ μαθητὴς κάνει θρούβαλα τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ δασκάλου. Γιατί; Γιατὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ δασκάλου ἐπιστημονικὰ δὲν εἴτανε· εἴτανε προσωπικά. Μᾶς τὸ φανερώνει ἀφτὸ ἴδιος ὁ Χατζηδάκης, χτυπώντας τὶς ξένες λέξες, γιὰ νὰ μᾶς χτυπήσῃ ἐμᾶς, γιὰ νὰ χτυπήσῃ καὶ τὶς λέξες ποὺ πλάθουμε, ἀφοῦ καὶ τοῦτες *ἄγονες* τὶς λέει, ὅπως καὶ τὶς ξένες (κ. *Ἀπ. στὸν ΚΡΟΥΜΠΑΧΕΡ*, σ. 764, 1), δηλαδὴ γιὰ νὰ μάθῃ ὁ κόσμος πὼς ξένα γράφουμε κ' εἴμαστε ξένοι, *ἄγονοι* καὶ μεῖς « ἡμιόνων δίκην », ὑποθέτω, ἐνῶ τἀποδείξαμε (*Ζ. κι Ἀ.*, 307-332) πόσο γόνιμα εἶναι τὰ νιοπλασμένα μας, μὰ δὲν τοῦ συφέρνει νὰ μελετήσῃ τὴν ἀπόδειξη οὔτε νὰ τὴν ἀναφέρῃ. Ἂς ἀφήσουμε ὅμως τώρα τὸν κ. Χατζηδάκη. Ἀπὸ τὰ προσωπικά, δὲ μοῦ λέτε τί βγαίνει; Ναί, τί κερδίζει κανείς, σὰν τοῦ κυριέβει ἀνεμπόδιστα τὸ πάθος ψυχὴ καὶ νοῦ, σὰν τοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ κρατηθῇ, ἐπειδὴ καὶ προτιμᾷ νὰ βγάλῃ τἄχτι του, ἐπειδὴ καὶ τοῦ φαίνεται πιὸ ἐφκάριστο στὴ στιγμὴ νὰ φωνάζῃ, νὰ θυμώνῃ, νὰ χτυπᾷ; Ἡ ἀσυνειδησία, μ' ἕνα λόγο τί ἀποτελέσματα φέρνει; Ἀποτελέσματα ποὺ δὲν ἀλλάζουνε καὶ ποὺ δὲν μπορεῖς νὰ τἀποφύγῃς. Ἔρχεται ὥρα — κ' ἔρχεται γλήγορα — ποὺ ὁ ἄθρωπος πεθαίνει. Τὸ πρόσωπο χάνεται. Χάνουνται μαζί του καὶ τὰ προσωπικά. Τότες τί ἀπομνήσκει; Τίποτα. Ἡ ἐπιστήμη πάει μὲ τὸν ἄθρωπο, χάνεται καὶ δάφτη, ἀχώριστη ἀπὸ τὸ ἄτομο ποὺ δὲν κατάλαβε τὴν ἀλή-

Τὸ μόνο ποὺ δὲ χάνεται εἶναι ἡ τιμὴ τῆς ψυχῆς, γιατὶ

Digitized by Google

ἔχει κ' ἡ ψυχὴ τὴν τιμή της. Ἅμα δὲν ἔχει, ἄλλο πίσω σου δὲν ἀφίνεις παρὰ ὄνομα κακό.

Τὸ κακὸ τὄνομα, ὁ κ. Χατζηδάκης ἀρχίζει κι ἀπὸ τώρα νὰ τὸ χαίρεται στὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια. Τὸ χαίρεται λίγο λίγο κι ἀλλοῦ. Πῆγε κι ἀνακατώθηκε, γιὰ λόγους προσωπικούς, σὲ ζήτημα ὅπου τοῦ εἴπαμε πὼς δὲν πρέπει νὰνακατώνεται (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 318-373).

Βλέπω σήμερα πὼς καὶ οἱ μαθητάδες του ἔρχουνται καὶ τοῦ δίνουνε μαθήματα. Καταλάβανε τὸ πάθος καὶ πάνε ἀλάργα.

Λοιπὸν « ἡμιόνων δίκην » ἄγονα τὰ προσωπικά.

74.

Ἡ καθαρέβουσα καὶ τὰ κύρια ὀνόματα.

Ὁ πόλεμος γιὰ τὶς ξένες λέξες πάει ταίρι ταίρι μὲ τὸν πόλεμο ποὺ σηκώσανε γιὰ μερικὰ κύρια ὀνόματα. Πόλεμος ἄκριτος σὰν τοὺς ἄλλους. Σ' ἕνα του ἰντερβιοῦ, ποὺ ἀλλοῦ τὰναφέραμε, κατηγόρησε περγέλασε μάλιστα τὸν Καρκαβίτσα ὁ κ. Σουρής, γιατὶ στὸ ξώφυλλο τοῦ *Ἀρχαιολόγου* ὠρθογράφησε τὄνομά του *Ἀντρέας* κι ὄχι *Ἀνδρέας*.

Τὠρθογράφησε ὁ χριστιανὸς ὅπως τὸ λέει κάθε μέρα, ὅπως τὸ λέει κι ὁ Σουρής, σὰν τοῦ μιλεῖ.

Ἀφτὸ ποὺ εἴπαμε πιὸ ἀπάνω· δὲν εἴδανε ἀκόμη γραμμένη τὴ γλώσσα ποὺ συνηθίζουνε στὴν κουβέντα κι ἀποροῦνε. Ἡ ἀκρισία τους βαστᾷ κι ἀπὸ κεῖ.

Μὰ ὑπάρχουνε κι ἀκρισίες ἀπελπιστικές.

Ἰδοὺ ἄξαφνα ἕνας ἄθρωπος ποὺ λέγεται στὸν τόπο του *Ντεληγιάννης* κι ἄλλος ποὺ λέγεται *Μπουντούρης*.

Νὰ μνήσκανε κ' οἱ δυὸ στὸ χωριό τους, μήτε θὰ τοὺς περνοῦσε νὰλλάξουνε τὄνομά τους. Ἔρχουνται ὅμως στὴν Ἀθήνα.

Digitized by Google

Ῥηφίζουνται βουλεφτάδες. Γίνουνται ὑπουργαί, πρωθυπουργαί. Παιζουνε ὁόλο. Ἀμέσως πρέπει νὰ χαλάσουνε τὄνομά τους, νομίζοντας ἐννοεῖται πὼς τὸ διορθώνουνε, σὰ νὰ εἶχε τὸ δικαίωμα κανεὶς νὰ διορθώση τὄνομά του τὸ φαμελιάτικο. Λοιπὸν ὁ *Ντεληγιάννης* θὰ γραφῇ *Δηλιγιάννης* — μὰ παρακαλῶ γιατὶ ὄχι καὶ Δηλιωάννης; — ὁ *Μπουντούρης* θὰ γραφῇ *Βουδούρης*!

Δὲ γνωρίζω ἔθνος στὸν κόσμο ποὺ νὰ βλέπῃ κανεὶς τέτοια κωμωδία. Κωμωδία τραγική, ἐπειδὴ καὶ δὲν τὴν καταλαβαίνουνε ἴσια ἴσια ἐκεῖνοι ποὺ μᾶς δίνουνε τὴν παράσταση. Δὲ φαντάζεται κανένας Γάλλο πολίτη ποὺ στὸ χωριό του νὰ γράφεται Pierre κι ἅμα φτάση στὸ Παρίσι νὰ γραφῇ Petrus. Πολλοὶ μάλιστα τὴν Γαλλία ἔχουνε ὀνόματα ἢ πρόστυχα ἢ κωμικὰ ἢ κάποτες καὶ ἄτοπα, Chausson — ποὺ εἶτανε τὄνομα ἑνὸς πολὺ ἄξιου μουσικοῦ — Melon. Letortu. Prunier. Torchon. Boulanger — ὁ περίφημος Boulanger, δηλαδὴ *Ψωμᾶς* — Boucher — ὁ μακελλάρης — Levilain. Brisecul, Labitte — καὶ κάμποσα τέτοια. Κανένας ἀπ' ἀφτοὺς δὲν τὸ στοχάστηκε στὴ ζωή του νὰ διορθώση τὄνομά του.

Ἀπ' ἀφτὰ βλέπουμε πόσο λίγο προχωρημένος εἶναι ὁ πολιτισμὸς στὴν Ἑλλάδα. Περηφάνεια μεγάλη, ἀτομικὸ φιλότιμο περίσσιο· συναίστηση τῆς ἀτομικῆς ἀξιοπρέπειας λίγη, κάποτες καὶ καμιά. Συνάμα καὶ ψεφτομάθηση. Πῶς μπορεῖ ἀλλιῶς, ἀφοῦ ἀπαρχῆς ὅλα ἡ καθαρέβουσα τὰ ψεφτώνει; Ὁ *Ντεληγιάννης* κι ὁ *Μπουντούρης* — γιὰ τὰ ὀνόματα μιλῶ, τὰ πρόσωπα δὲν τὰ κοιτάζω — ἀλλάζουνε τὄνομά τους, ὄχι γιὰ τὸ λόγο ποὺ εἶναι ξένα — ξένα, μὲ τὴ σημασία ποὺ τὸ περνοῦνε, μνήσκουνε ἀκόμη καὶ σὰν τἀλλάξῃς — μὰ γιατὶ νομίζουνε πὼς στὴ γλώσσα μας δὲν ἔχουμε *ντ* καὶ *μπ*. Ἀφτά, λέει, *ἑλληνικὰ* δὲν εἶναι[1].

1) Τὶς ξένες λέξες στὴν ἀρχαία ἑλληνική, τὶς ξεχνοῦνε· κ. κατάλογο (λ. χ., ἄγγαρος — θυμήσου τὴν ἀγγαρειὰ τὴ δική μας — ἀμυγδάλη, βάσα-

Digitized by Google

Τί νὰ κάμης ὡςτόσο ποὺ ἡ ἐπιστήμη — λίγη ἐπιστήμη καὶ λίγη προσοχὴ — σοῦ ἀποδείχνουνε πὼς τὸ *d* καὶ τὸ *b* τὰ εἴχαμε πάντα καὶ τἄχουμε στὴ γλώσσα μας ὁλοένα ; Τί ἄλλο βγαίνει ἀπὸ τὸ διόρθωμα τὸ καμαρωμένο παρὰ ἡ ἀμάθεια τοῦ διορθωτῆ ; Ἂν τὰ διορθώνουνε γιὰ τὴν Ἑβρώπη, χαμένος ὁ κόπος. Στὴν Ἑβρώπη τὰ ξέρουνε, τώρα καιρός. Τί φελᾷ κιόλας ; Μήπως ἀλλάζει μὲ τὴν ὀρθογραφία ἡ προφορά ; Μήπως κάθε μέρα δὲ λένε *Ντελιγιάννης*, μὲ *ντ*, *Μπουντούρης*, μὲ *ντ* καὶ μὲ *μπ* ; Λοιπὸν τί κατωρθώσαμε ; Ὁ Ῥωμιὸς χτίζει στὸν ἀέρα πύργους ποὺ δὲν ἔχουνε μήτε τοῦ ὄνειρου τὴν ὀμορφιά, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κούφιοι λαφρόψιλοι πύργοι, παρὰ φουσκωμένοι μ' ὅλο τὸ πάχος τῆς ψεφτιᾶς, ποὺ μιὰ μέρα θὰ πέσουνε νὰ τοῦ πλακώσουνε τὸ κεφάλι.

Κ' εἶναι τόντις, ὅπως εἴπαμε, νἀπελπίζεσαι γιὰ τὸ ἔθνος[1].

νος, βίβλος, βούτυρον, ἐλέφας, κάδος, κασσίτερος, κάστανον, κόκκος, κυπάρισσος, λίβανος, μνᾶ (!), μόσχος, ὄνος, πιστάκη, ῥόδον (;), σάκκος, σάκχαρ, σινδών, σῖτος (;), σμάραγδος) στοῦ Vanicek τὰ *Fremdwörter im Griechischen u. Lateinischen*, 1878, 8°, [I]-82. — Γιὰ τὰ γαλλικὰ ὑπάρχει ἀκόμη καλήτερο βιβλίο, H. Berger, *Die Lehnwörter in der französischen Sprache ältester Zeit*, 1899, 8°, [I]-348. Σ. 320 δὲ βάζει ὅμως κάτι ῥωμαϊκα, λ. χ., *perpres* (*Ville-Hardouin*, éd. N. de Wailly, 1874, σ. 388) ἀπὸ τὰ πέρπυρα (Προδρ. Γ', 80), ἢ βυζαντινά, λ. χ., *duc* (ἀπὸ τὸ ἰταλ. *duca*, ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ δούκας, δοῦκα, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ λατ. *ducem*, τὰ καθαφτὸ ἰταλ. καὶ γαλλ. δὲν μπορεῖ νἄναι παρὰ *doge*, *duis* ; κ. ὡςτόσο Dict. Hatzf. Darmest. Thomas), ἢ τὸ περίφημο τὸ *chacun* ἀπὸ τὸ κατὰ *unum* ! — Γιὰ τὸ ζήτημα, κ. ἀκόμη Th. Claussen, *Die gr. wörter im franz.*, Erlangen, 1904, καὶ τὸ δέφτερο μέρος τῆς ἴδιας μελέτης, στὰ *N. Jahrb. f. d. kl. Alt.*, VIII (1905), *Gr. Elem. in den rom. Spr.*, 410-424. (Δὲν εἶδα πουθενὰ ὅμως νἀναφέρῃ οὔτε τὶς *Et. ng.*, LXXIV-LXXXII, 159-277, οὔτε τὰ Λατινικὰ τοῦ Μικρογιάννη, Ἑστία, 1891, Β', 49-59, 65-68, οὔτε τἄρθρο μου τῆς *R. C.*, 1895, N. 43, 270-280, ποὺ μοῦ φαίνεται κάπως ἀπαραίτητο νὰ τὸ κοιτάξῃ κανείς, ἅμα γίνεται λόγος γιὰ τὰ *Roman. Lehnwörter* τοῦ G. Meyer στὴ Γερμανία, μερικοὶ μοιάζει σὰ νὰ γνωρίζουνε μόνο τὴν *Einleitung* μὰ δὲν πιστεβω νὰ φτάνῃ).

1) Οἱ δικοί μας πάλε, ἀπὸ ἀντίδραση, δὲν μποροῦσαν ἐννοεῖται παρὰ νἀκολουθήσουνε ἀντίθετο σύστημα ὡς καὶ στὴν τοπωνυμία, ποὺ ἀλήθεια θέλει διόρθωση. Μὰ ὄχι πάντα. Βλέπω, λ. χ., μερικοὺς φίλους μᾶς νὰ γράφουνε τώρα Κηβισὰ μὲ τὸν Πάλλη ποὺ νομίζω τὄγραψε πρῶτος. Πολὺ τα-

Digitized by Google

75.

Ἐν τῷ πρυτανείῳ σιτεῖσθαι.

Ἂς ἐρθοῦμε πιά, τελειώνοντας ἀφτό μας τὸ κεφάλαιο, στο πιὸ ἄκριτο καὶ στὸ πιὸ *ἄτιμο* ἀπ' ὅσα ξεστομίσαν ἐναντίο μας. Ἀφοῦ καὶ καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο δὲν ντράπηκε νὰ μᾶς συκοφαντήση, ἂς δοῦμε λοιπὸν καὶ τὸ ζήτημα τοῦ παρᾶ. Μὲ δυὸ λόγια. Ποῦ καὶ γιὰ ποιὸ σκοπὸ ξοδέβουνται ἄπειρα μιλλιούνια, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, μὰ κι ἀπὸ ἁπλοὺς πολῖτες; Ὅλα γιὰ τὴν καθαρέβουσα. Ἐγὼ τώρα καὶ φίλοι μας πολλοὶ τὄχουμε γιὰ ὅλεθρο ἐθνικὸ νὰ ξοδέβουνται τόσα χρήματα. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ βλάψη περισσότερο τὴν Ἑλλάδα, τίποτα νὰ ὠφελήση περισσότερο τοὺς Σλάβους. Δὲν εἴπαμε ὅμως ποτέ μας πὼς ἀπὸ τοὺς Σλάβους πλερώνεται μήτε ἡ Κυβέρνηση μήτε ὁ Σύλλογος τοῦ κ. Βικέλα. Χτύπησα καὶ τὸ Σύλλογο καὶ τὸν Πρόεδρό του σὲ

πεινὰ πρέπει νὰ τὸ μολογήσω πὼς ἀκόμη δὲν κατάλαβα γιατί. Ξέρω τὴν Κηφισιά, μίλησα καὶ μὲ τοὺς Κηφισιῶτες, πήγαινα καὶ κουβεντιάζαμε μαζὶ — ἀθάνατες ὧρες τῆς ζωῆς μου! — κάτω στάμπέλια ποὺ βρίσκουνται ἀνεβαίνοντας πρὸς τὸ Τατόϊ, κοντὰ σ' ἕνα ῥημοκλήσι... Ἀρβανῖτες οἱ περισσότεροι. Τὸ β τῆς Κηβισᾶς, ποὺ μπῆκε στὴ θέση τοῦ φ θὰ τὄφερε ὑποθέτω καμιὰ ντόπια προφορά, καμιὰ ντόπια φωνολογία. Ὡςτόσο τοὺς ἄκουσα καὶ τοὺς ἰδιους νὰ λένε τὸν τόπο τους Κηφισιά, πάει νὰ πῆ πὼς παραδεχτήκανε τὸν τύπο τὸν κοινό, γιατὶ στὴν κοινὴ γλώσσα λόγο κανένα δὲν ἔχει τὸ φ νὰ γίνῃ β. Ἐμεῖς τώρα βγήκαμε πιὸ ντόπιοι κι ἀπὸ τοὺς ντόπιους. πιὸ Κηβισῶτες κι ἀπὸ τοὺς Κηφισιῶτες. Τότες ἐγὼ λέω νὰ περπατώσουμε τὸ ἔργο μας καὶ κάθε φορὰ ποὺ μιλοῦμε γιὰ τὴν Κηφισιά, νὰ μιλοῦμε κηβισώτικα Ἔτσι θὰ φανοῦμε πιὸ πιστοὶ ἀκόμη στὴν ἀλήθεια. Ἤθελα ὅμως νὰ μάθω τί σκοπὸ κυνηγοῦμε τὸ κάτω κάτω. Θαῤῥῶ πὼς εἶναι ὁ σκοπός μας νὰ διδάσκεται μιὰ μέρα ἡ δημοτικὴ στὰ σκολειά. Νὰ λοιπὸν ἕνας τύπος, ἡ Κηφισιά, ποὺ εἶναι σύφωνος σὲ ὅλα μὲ τὴν ἐθνικὴ γραμματική, ποὺ εἶναι συνέμα κι ὁ ἐπίσημος τύπος. Τί ἄλλο γυρέβουμε; Μοῦ φαίνεται πὼς κάποτες βάζουμε στὸ ἴδιο ποδάρι πράματα ποὺ μεγάλη διαφορὰ τὰ χωρίζει. Ἀπαραίτητο, ναί, ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπιστήμη νὰ ξέρῃ πὼς ἡ Θήβα λέγεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους Φήβα καὶ ἡ Κηφισιὰ Κηβισά. Μὰ ἡ γραφτὴ γλώσσα, ποὺ εἶναι κοινή, διαλέγει καὶ διαλέγει τὰ ἐθνικά.

Digitized by Google

ὅλα. Μόνο τέτοια κατηγόρια καὶ τέτοιες ἀτιμίες δὲν ξέρουμε.

Θυσίες κάνουμε, ναί. Κάνω καὶ γὼ μερικές, πιώτερες βέβαια παρὰ ποὺ σηκώνει τὸ πουγγί μου. Μοιράζουμε βιβλία, πλερώνω γιὰ νὰ τυπώσω τὰ δικά μου, χάρισμα τὰ στέλνω, ἐνῶ δὲ βλέπω τί δὲν ἔπρεπε νὰ κάμουνε γιὰ μᾶς καὶ Κυβέρνηση καὶ Πανεπιστήμιο κι ἁπλοὶ πολῖτες. Ἕνα ἔχω νὰ τοὺς ἀποκριθῶ· « Οὐκ ἔσθ' ὅτι μᾶλλον, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πρέπει οὕτως, ὡς τὸν τοιοῦτον ἄνδρα ἐν Πρυτανείῳ σιτεῖσθαι. » (Πλάτ. Ἀπολ. Σ. 36D). Ἔτσι ἔλεγε ὁ Σωκράτης. Τολμῶ καὶ γὼ σήμερα νὰ πῶ τὸ ἴδιο.

. . . . . .

Χωρὶς ἀριθμό.

Εἶναι τουλάχιστο θεοῦ χαρά, ποὺ τὸ ζήτημα ἔχει μεγάλη ποικιλία. Μιὰν ἀκρισία, δυό, τρεῖς, τέσσερεις, δέκα δὲν ἀπαντᾷς· ἀπαντᾷς χίλιες καὶ πάντα καινούριες. Δὲν εἶσαι ἀναγκασμένος ὅλο νὰ δέρνεσαι καὶ νὰ κλαίς. Πολλὲς φορὲς γελᾷς. Γελᾷς ἄξαφνα μὲ τὸ χαριτωμένο μας τὸν παλιὸ τὸ φίλο, μὲ τὸ ζαχαρένιο τὸν Ξενόπουλό μας. Γελᾷς, ἐπειδή, ὅσο ζαχαρένιο κι ἂν τὸν ξέρουμε, ὁ Ξενόπουλος θυμώνει. Δὲ θυμώνει τὸ μεγάλο τὸ θυμὸ τῆς ἀλήθειας, τὸ θυμὸ τοῦ ποιητῆ. Ἀπὸ φιλότιμο θυμώνει. Στὰ *Παναθήναια* (31 τοῦ Μαγιοῦ, 1905, σ. 127, στ. 1-2) ἀνάφτει γιατὶ δὲν παινέσαμε τὰ ἔργα του ὅπως τοὺς ἄξιζε. « Ἡ πρόσκλησις ὅμως ποὺ μᾶς κάμνει, νὰ γράψω κ' ἐγὼ ἕνα βιβλίον (! διὰ νὰ τοῦ δείξω πὼς γράφεται ἡ γλῶσσα !! [τὰ ἐπιφωνηματικὰ δικά του, σᾶς παρακαλῶ]), εἶνε, τὸν διαβεβαιῶ, ἀτυχεστάτη. Ὁ κ. Ψυχάρης ἔπρεπε δὰ νὰ γνωρίζῃ ὅτι ἔχω γράψει πολλὰ ἕως τώρα, καὶ πολὺ καλλίτερ' ἀπὸ πολλῶν... ὅτι καὶ εἰς τὴν « ἐθνικὴν γλῶσσαν » ἀκόμη, προσφέρω μεγαλειτέραν ἴσως ἐκδούλευσιν ἀπὸ κάθε ἄλ-

Digitized by Google

[illegible] [illegible] τα δηγήματα μου *κυκλοφοροῦν* [δικά του, παρα-[illegible] [illegible] τα [illegible] γράμματα καὶ διαβάζονται... [δικά του [illegible] τα [illegible]. Ἀλλ' ἀπὸ ἄνθρωπον [ἐμένα θὰ ἐννοῆ] τοῦ [illegible] « *Ἔρως ἐσταυρωμένος* » [δικά του καὶ τὰ [illegible] δὲν ἀξίζει τιποτε, διότι κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς [illegible] [illegible] ἄνθρωπος ὑποθέτω καὶ τὸ πνέμα δικό του πολὺ [illegible] παρὰ τῆς γλώσσας ἔπρεπε νὰ γράψω « *Ἔρωτας* [illegible] [illegible] σταυρωμένος, ναί, χωρὶς ε, ὅπως καὶ [illegible] [illegible] γιὰ τὸν *Ἔρωντα*, δὲν καταλαβαίνω [illegible], φυσικὰ δὲν περιμένω καλλιτέραν κριτικὴν τῶν διηγημάτων μου. »

Βλέπετε τὸν ἀκαρπία μου. Δὲν ὑμνολόγησα τὸν « *Ἔρως ἐσταυρωμένος* », τὸν ἄλλαξα μάλιστα καὶ τὸν ἔκαμα *Ἔρωντας*, με τ, ἄγνωστο μου. Δὲν ὑμνολόγησα οὔτε τὰ δηγήματα τοῦ περιφήμου διηγηματογράφου μας. Λέξη δὲν εἶπα μήτε γιὰ τὸν *Κόκκινο Βράχο* (κ. *Παναθ.*, ἰ. ἀρ., σ. 115), μήτε γιὰ τὴ *Φίλιχα* (κ. *Παναθ.*, 30 τοῦ Θεριστῆ, 1903, 548-551), μήτε γιὰ τὴ σπαραχτικὴ *Πτοὴ Φθιοπώρου* (κ. *Παναθ.*, 15 τοῦ Ἀη Δημήτρη, 1903, σ. 19-21), μὲ μιὰ ὡραία εἰκόνα κάτω (σ. 21), μὰ ποὺ θἄναι ξένη στὸ δήγημα, μήτε γιὰ σωρὸ σωρὸ ἄλλα πολὺ πιὸ ψυχολογημένα κι ἀπὸ τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* κι ἀπὸ τὴ *Ζοΰλια*. Ὡστόσο ἄδικο ἔχει ὁ Ξενόπουλος ἂν πιστέψει πὼς τονὲ ζουλεύω. Τὸ ἐναντίο. Ἴσως ἰδιαίτερη μελέτη δὲν μπορῶ νὰ τοῦ κάμω καθὼς τὸ ἔλπιζα, ἐπειδὴ τί νὰ σᾶς πῶ; μελέτη γίνεται ἀπάνω στὸ Σουρή· ἀπάνω στὸν Ξενόπουλο πιὸ δύσκολο. Μὰ τὸν ἀγαπῶ καὶ πάντα μου τονὲ θυμοῦμαι. Δὲν μπορῶ κιόλας νὰ τὸν ζεχάσω μιὰ μέρα ποὺ στὰ 1893 — τί λέτε; νὰ μνημονικὸ τῆς ἀγάπης! — κουβεντιάζαμε μαζὶ ὁδὸ Σταδίου. Ἔβρεχε. Ἡ πιὸ σωστὰ εἶχε βρέξει κι ἀποβρέξει. Ὁ γαλάζιος ὁ οὐρανὸς ἔδειχνε ἀκόμη ἀψηλὰ κάτι διάφανες κιτρινόλεφκες χαραμάδες, κάτι θολάδες ἀσπρόμουντες ποὺ σερνόντανε δῶθε κεῖθε σὰν τὰ βέλα. Στὴ μέση τοῦ δρόμου,

Digitized by Google

ποτάμι μονάχο. Τὰ πεζοδρόμια στεγνά. Στεκόμεστα μὲ τὸν Ξενόπουλο κοντὰ στὴ Μινέρβα. Τοῦ μιλοῦσα γιὰ τὴ γλώσσα, γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὴν ποίηση, γιὰ χίλια ἰδανικά, καὶ μὲ συνέπαιρνε τὸ μεγαλεῖο τῆς στιγμῆς ἐκείνης, τὸ φῶς ποὺ γλυκοπάλεβε μὲ σύννεφα διαβατάρικα, στὴν Ἀθήνα. Παρατήρησα ὅμως πὼς ἐνῶ ῥητόρεβα, ὁ φίλος μου ὁ Ξενόπουλος ἀνασκούμπωνε τὸ πανταλονάκι του καὶ μὲ μάτι ζαχαροχαμηλωμένο κοίταζε ἀντίκρυ τὸ πεζοδρόμι. Φαίνεται πὼς εἶχε πέρα δουλειὰ καὶ συλλογιότανε πῶς νὰ περάσῃ. Ἀπὸ τότες ἔτσι τονὲ φαντάζουμαι πάντα· δὲν ξέρει πῶς νὰ πάῃ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ στὴν ἄλλη, βλέπει τὸ δρόμο, βλέπει τὴ λάσπη, ὅσο τοῦ λὲς ἐσὺ γιὰ ποίηση καὶ ἰδανικά.

Φοβοῦμαι μήπως καὶ πάλε κοίταξε τάντικρυνὸ πεζοδρόμι, ὅταν ἔγραψε στὰ *Παραθήραιά* (Μάρτη, 31, 1905, σ. 377) γιὰ τὴ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* μου. Ὁ ἀγαθός μας ὁ Ξενόπουλος θέλησε νὰ κάμῃ ἄρθρο ἀπὸ κεῖνα ποὺ στὸ Παρίσι λέγουνται *rosse* ἀπὸ τόνομα τοῦ *ψοφιμιοῦ*, δηλαδὴ ἄρθρα ποὺ μοιάζουνε ἥσυχα ἥσυχα, ἡσυχόγλυκα μάλιστα, κι ὡςτόσο σὲ ἀφανίζουνε, ὅπως τὸ *ψοφίμι* ποὺ ἐσὺ τὸ θαῤῥεῖς ἄλογο κι ἀφτὸ σοῦ βγάζει τὰ κόκκαλα. Τέτοιο εἶδος ἄρθρα θὰ τὰ γνώριζε ὁ γέρο Πλούταρχος, σὰ λέει πὼς « δάκνουσι μᾶλλον οἱ διὰ τῶν εὐφήμων ὀνειδίζοντες. » (*Quaest. conv.* II, 1, 6). Ῥωμαϊκα, μπορεῖ νὰ τὰ ποῦμε *γατοσκυλήσια* — ἢ σὰ μοῦ βρῆτε ὄνομα καλήτερο — καὶ θὰ ὑπάρχῃ — τὸ παραδέχουμαι ἀμέσως. Ὁ Ξενόπουλος δὲν εἶναι πολὺ προχωρημένος στὴ δύσκολη τὴν τέχνη τοῦ ἄρθρου τοῦ γατοσκυλήσιου. Ὅποιος θέλει νὰ μὲ *ψοφήσῃ*, πρέπει πρῶτα νὰ μοῦ ζητήσῃ μερικὲς συβουλές, καὶ γὼ τοῦ δίνω, γιατὶ τὰ κουτσά μου καὶ τὰ στραβά μου ἴσως νὰ τὰ μελέτησα περισσότερο ἀπὸ κείνους ποὺ μὲ χτυποῦνε, δίχως ποτέ τους νὰ νοιώσουνε τὸ σωστὸ μέρος, τὸ μέρος ποὺ μοῦ πονεῖ. Ὁ καημένος ὁ Γληγόρης μας ἔγραψε τἄρθρο του ὅπως μπόρεσε. Θὰ τοῦ τὸ παραγγείλανε στὰ *Παραθήραια* καὶ

Digitized by Google

σὰν πιστὸ κοπέλλι, πῆρε χαρτὶ καὶ τὄγραψε. Δὲν κατάλαβε ὅμως πὼς ἀδιάφορο μὲ τί τρόπο κρίνει τὸ ἔργο μου ὁ Ξενόπουλος καὶ πὼς ἡ ἐπίκρισή του εἶναι ἀναχρονισμός. Κι ἀλήθεια, μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρό, τὰ βιβλία τὰ γραμμένα στὴ δημοτική, ἄλλους κριτάδες δὲν εἶχανε ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Ἕνας Σολωμός, ἕνας Βαλαωρίτης, ἕνας Τυπάλδος προσμένανε τότες πῶς θὰ τοὺς κρίνουνε οἱ Ξενόπουλοι τῆς ἐποχῆς τους. Συχνὰ μήτε μιὰ ἐπίκριση δὲν τοὺς φιλέβανε, καὶ κάποτες ὁ δύστυχος ὁ ποιητὴς ἀπελπιζότανε μ' ἕνα γράμμα ὅπου κανένας φωστήρας τῆς κριτικῆς ἢ καὶ κανένας ἄλλος, τὸν πείραζε πίτηδες, γιὰ νὰ τὸν ἀποθαρρύνῃ καὶ τὸν ἀποθάρρυνε τόντις, ἐπειδὴ γυρέβει, ἐπειδὴ μάλιστα ἔχει ἀνάγκη ὁ ποιητὴς νὰκούσῃ ἕνα λόγο καλό, ἕνα δίκιο λόγο, καὶ δὲ βλέπανε γῦρο τους ὅλοι παρὰ ζούλια καὶ μῖσος, ἢ ἁπλὸ φιλότιμο, τὸ φιλότιμο ἐκεῖνο ποὺ καὶ στοῦ ἀνώτερου τὴ μύτη ἀνήθελά σου σὲ ᾳπρώχνει νὰ βάλῃς τὰ γυαλιὰ τὰ δικά σου. Μὰ σήμερα τὰ δημοτικὰ κρίνουνται καὶ στὴν Ἐβρώπη. Ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει πιὰ νὰ φοβηθῇ τὸν κρισογράφο, ἔχει ὁ κρισογράφος νὰ φοβηθῇ τὸν ποιητή, ἅμα τὸν κρίνῃ ὅπως τοῦ καπνίσῃ. Κρίθηκε ἡ *Ζωὴ κι Ἀγάπη* σὲ κάμποσες φημερίδες (κ. *Le Temps,* 27 τοῦ Χριστοῦ, 1904, σ. 4, στ. 4, τοῦ E. Pottier· δέκα γραμμίτσες, μέλι μονάχο· *Cronache della Civiltà elleno-latina,* 30 gennaio-20 febbraio 1905, σ. 461-462, τοῦ Μαρίνου Σιγούρου· *Journal de Genève,* 6 τοῦ Φλεβάρη, 1905, σ. 2, στ. 1-3· νὰ τὸ διαβάσῃ ὁ Ξενόπουλος — κ' ἔπειτα νὰ πῇ πὼς δὲν τὸ διάβασε· *Il Marzocco,* 5 Marzo, 1905, σ. 3, στ. 5-6, 4, στ. 6, τοῦ P. E. Pavolini — καὶ τί ἄρθρο! — *Deutsche Literaturzeitung,* 1905, 2082-2084, τοῦ A. Thumb κτλ. κτλ.). Κ' ἐννοεῖται δὲ μιλῶ γιὰ τὰ γράμματα ποὺ ἔλαβα καὶ λαβαίνω[1].

1) Δὲν εἶναι κιόλας ἀνάγκη νὰναφέρνω ἄρθρα γραμμένα στὴν Ἐβρώπη. Τὴν κριτικὴ τοῦ Ξενόπουλου γιὰ τὴ Ζωὴ κι Ἀγάπη, τὴν κρίνανε δημό-

Digitized by Google

Λοιπὸν ὅταν ὁ Ξενόπουλος ἔρχεται καὶ κρίνει τὴν οὐσία τοῦ βιβλίου μου, τὴ φιλολογική του τὴν ἀξία καὶ φυσικὰ δὲν τὸ βρίσκει πρωτότυπο μήτε καλλιτεχνικὸ — περίεργο ποὺ κατάντησε κοινοτοπία νὰ τὸ λένε ἀφτὸ ἴσια ἴσια γιὰ ὅλα τὰ πρωτότυπα καὶ καλλιτεχνημένα — ὅταν ὁ ζαχαροξυδάτος μας Ζακυθιανὸς ἀποφασίζει τί θὰ πῇ καὶ τί δὲ θὰ πῇ ψυχολογία; δὲ σημαίνει πὼς κρίνει, σημαίνει πὼς κάθεται στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ θὰ τὸν ἀφήσω, καὶ γιὰ τοῦτο θὰ ξετάσω μόνο, στὸ μακρινό μου τἄρθρο, κάτι νόστιμα γλωσσικά του, ἐπειδὴ μὲ τὴ γλωσσολογία του μνήσκουμε στὴν Ἀθήνα, κι ἀκόμη καλήτερα, στὰ Παναθήναια.

Νὰ μὴ σᾶς τὸ κρύφτω, τρίβοντας τὰ μάτια μου διάβαζα ὅσα γράφει ὁ Ξενόπουλος γιὰ τὴ γλώσσα τῆς *Ζωῆς κι Ἀγάπης*, γιατὶ ὁ Ξενόπουλος θυμώνει καὶ μὲ τὴ γλώσσα μου. « Καὶ ὅλ' αὐτά, εἰς μίαν γλῶσσαν — ὦ θεέ μου, τί γλῶσσα! — ... πρέπει νὰ τὴν μεταφράζετε εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν, διὰ νὰ βγάζετε νόημα ἢ καὶ νὰ μὴ βγάζετε διόλου... Ὡρισμένως δὲν εἶνε ἡ ἑλληνική. Εἶνε τὸ παραδοξότερον *τσάτρα-πάτρα* — ἢ *charabia* διὰ νὰ μὲ καταλάβῃ καλλίτερα ὁ κ. Ψυχάρης, — ποῦ θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐπινοήσῃ, ὁ ἀστειότερος παρῳδὸς τῆς μαλλιαρῆς γλώσσας... εἶνε ἄψυχη· δὲν ἔχει τὸ πνεῦμα τὸ ἑλληνικόν· φαίνεται γραμμένη ἀπὸ *ξένον*, ποῦ ἔχει πολλὰ βιβλία, πολλὴν τόλμην, μεγάλην αὐθαιρεσίαν ἀλλὰ ὀλίγον, ὀλίγιστον αἴσθημα, καὶ — ἀνεξήγητον [ἔχει δίκιο]! — πολὺ ὀλιγώτερον ἀφ' ὅσον φαίνεται εἰς παλαιότερα βιβλία του. »

Κοιτάξτε τώρα ποὺ καὶ μένα μοῦ φαίνεται ἀνεξήγητο πῶς γιὰ νὰ ἀποδείξῃ πὼς γράφω σὰν τὸν *ξένο*, πῆγε νὰ ξεσκαλίσῃ λέξες ποὺ μόνο Ῥωμιός, βουτηγμένος στὰ ῥωμαΐκα, μπορεῖ νὰ τὶς φτειάσῃ — δηλαδὴ ὅταν οἱ λέξες δὲν εἶναι πιὰ καὶ φτειασμένες ἀπὸ τὸ λαό, καὶ πασίγνωστες, ὅπως μερικὲς ἀπὸ κεῖ-

σια καὶ στὴν Ἑλλάδα, κ. Νουμᾶ, ἀρ. 144. 17 τοῦ Ἀπρίλη, 1905, σ. 10, 1-2, Παναθηναΐκα γλέντια, τοῦ Κόντε-Βαλέρη.

Digitized by Google

νες πού καταταράξανε τὸ γλυκό μας τὸ γλωσσολόγο. Ἀνάμεσα στοὺς ὅρους πού φτειάνω, στοὺς *ἀνύπαρχτους* καὶ τοὺς *ἀφάνταστες*, λογαριάζει ὁ χαριτωμένος μας ὁ φίλος τοὺς *ἀκολουθοὺς*, *πρίδε.ντε*, *σταναγώρια* (ἐπειδὴ ξέρει τὸ μάτι του *στενὸς*, *στενό-*, ἡ *σταναγώρια* τοῦ φάνηκε ἀπίστεφτη), *βέβια* (παίρνει καὶ δίνει στὴν Πόλη· μὰ ἐγὼ δὲν τὸ βάζω παντοῦ· κακοῦ, ἔτσι, σὰν πιὸ ἀπλούτσικο κι ἀθῶο), *σιγασιά*, *κάδκαν*, *ἀσεγάδα* (ποὺ τὸ συνηθίζουνε κιόλας στὴ Ζάκυθο!), *ἐκρύβγε* (καὶ τοῦτο κάποτες, σὰ θελεις τίποτις νὰ κρύψῃς, πιὸ ἤτυχα, πιὸ νοστιμα *κρύβγει* ἀπὸ τὸ *κρύφτει*). Παράξενους τυτους νομίζει κι ἀφτοὺς ἐδῶ, *νοτιαρὸς* (ἡ γλώσσα μας ἔχει τάση στὴν κατάληξη *-αρος*)[1], *δεντροφορεμένος*, *ἱερέους*, *δρομωκτὰ* (ὄχι *ἀφεμεστά*, μὲ *ο*, καθὼς τὸ γράφει), *ζωωσιά*, *σιγανεπηγάδα*, *σνεπαρμα*, *ξαποζουμώνουμε*. Τόσο ξέρει τὴ γλώσσα καὶ τοῦτο τἀφτί του τὴ νοιώθει! Νὰ παρατηρήσουμε κιόλας πὼς ἐπειδὴ καὶ δὲ γράφηκε ἡ γλώσσα μας ὡς τώρα, κάθε φορὰ ποὺ ξαποχωρίζουμε κανέναν τύπο ἀπὸ τὸ κείμενο, ταράζεται ὁ δασκαλος. Μὲ τὸ κείμενο μαζί, στὴ θέση του ὁ καθένας, τρεχουνε ὅλοι τους νερό. Στὸ κείμενο τοὺς εἶδε κι ὁ φίλος· μὰ τοὺς βαζει ξέχωρα, γιὰ νὰ σαστίσῃ τάχα ὁ ἀναγνώστης.

Δὲν τοῦ φτάνει ὅμως νὰ ξεσηκώνῃ μιὰ λέξη ἀπὸ δῶ καὶ μιὰν ἀπὸ κεῖ. Τοῦ χρωστῶ ἀκόμη πολύτιμες, σοφὲς ὁδηγίες. Ἀντὶς ἐκεῖνο ποὺ ἔγραψα γιὰ τὸ Γιάννη, σὰν « ἄρχισε νὰ σέρνεται *φειδοτροτὶς* », θέλει νὰ τὸ πῶ *φειδοσέρνουμαι*. Κ' ἔτσι, λέει, θἄκρυφτα καλήτερα τὸ *φίδι*[2] (κ. Ζ. κι Ἀ., 309, 1)! Πῶς νὰ τοῦ δώσῃ κανεὶς νὰ καταλάβῃ; Πράματα ποὺ ἢ τὰ χωρεῖ ὁ νοῦς σου ἢ δὲν τὰ χωρεῖ. Ἂς δοκιμάσουμε ὡςτόσο.

1) Καμάρωσα ὅταν εἶδα πὼς τὸ βοριανός, τὸ παραδέχτηκε τώρα κι ὁ Παλαμᾶς (κ. Νουμᾶ, ἀρ. 177, 3, 1 βορειανὲς ζουγραφιές) — ἢ μπορεῖ ἔτσι νὰ τὸ ἤξερε καὶ πρὶν ἀπὸ μένα.

2) Τὸ σωστό, νὰ γράφεται ι, ὅπως καὶ τὸ ταξίδι. Κατεφτείας ἀπὸ τὴν τάξι- κι ἀπὸ τὸν ὄφι- σκηματιστήκανε καὶ τὰ δυό. Ἔτσι βλέπω τὰ γράφει σήμερα κι ὁ κ. A. Thumb.

Digitized by Google

Νά, ὁ κ. Γ. Ξενόπουλος, ἄξαφνα, βέβαια πὼς δὲ *φειδοσέρνεται* στὸ ἄρθρο του. Μὰ προσπαθεῖ νὰ χύση μέσα φαρμάκι *φειδοτροπίς*. Μπορεῖ τώρα νὰ κατάλαβε.

Πολὺ ξαφνιάστηκε — ποὺ τὸ λέει κάπου *ἐξαφνιζόμεθα* (ἐλευθέρα μικτὴ) — μὲ τοὺς *ἀχινούς* μου, γιατὶ γράφω πὼς τὰ ζῶα εἶχανε *κριάσι κ' ἔλιωνε* (ὄχι *ἔλυωνε*) *στὸ στόμα*. Λοιπὸν ὁ Γιάννης τοὺς *κατάπινε*. « Εἰς ἄλλο μέρος πάλιν ἀποδεικνύεται φῶς φανερά, ὅτι δὲν ἠξεύρει τί θὰ πῇ *ἀχινός*. Εἰδεμὴ δὲν θὰ ἔγραφεν ὅτι οἱ ἀχινοὶ ποῦ ηὗρεν ὁ Πετρογιάννης εἶχαν *κριάσι* (! [δικό του ἀφτὸ]) ποῦ *ἔλυωνε στὸ στόμα* (!! [καὶ τοῦτα]) καὶ ὅτι τοὺς ἄνοιγε καὶ... [δικά του πάλε] τοὺς *ἐκατάπινε* (!!! [καὶ τὰ τρία χτῆμα του]). » Νομίζει ὁ Ξενόπουλος, ὑποθέτω, πὼς τὸ *κρέας* λέγεται μόνο γιὰ τὰ σφαχτὰ ἢ γιὰ τὸν ἄθρωπο. Δὲ συλλογίστηκε πὼς τὸ λένε ὡς καὶ γιὰ τὰ ψάρια· « αὐτὸ τὸ ψάρι ἔχει μαλακὸν *κρέας* », Λεξ. Βλάχου· « ἰδίως, τὰ μυώδη μέρη, τὸ κρέας τῶν τετραπόδων, τῶν πτηνῶν καὶ αὐτῶν τῶν *ἰχθύων* ὡς *τροφή* », Λεξ. Κορομηλᾶ, 1861. Τὸ εἶπα μάλιστα *κριάσι*, γιὰ νὰ τὸ ξεχωρίσω κάπως ἀπὸ τὸ γνωστὸ καὶ συνηθισμένο *κρέας* — ἂν καὶ βάζω τὸ *κριάσι* κι ἀλλοῦ (λ. χ. σ. 177). Πῶς νὰ τὸ πῇ κανείς; Τὸ *παχί*; Τὸ *παχὶ ποὺ ἔλιωνε στὸ στόμα*; Λαμπρὰ ῥωμαϊκα! Λιώνει ὅμως καὶ παραλιώνει, σὰν εἶναι παχὴς ὁ ἀχινός, ὄχι μόνο στοὺς τόπους ἐκείνους ὅπου ἔχουνε μέγεθος ἐξαιρετικό, μὰ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἐννοεῖται μάλιστα πὼς τοὺς *καταπίνεις*, καθὼς καὶ τὰ στρείδια τὰ *τρώς*. Δὲ σημαίνει ἀφτὸ πὼς ἔφαγες καὶ τὰ ὄστρακα μαζί. Ἄρθρα τοῦ Ξενόπουλου δὲν εἶναι.

Ἀκούστε πιὰ καὶ τὸ νοστιμώτερο. Μιλοῦσα στὸν *Ὑστερόλογό* μου (σ. 293) γιὰ δημόσια μαθήματα ὅπου συχνάζει κόσμος καὶ κοσμάκης· ἔρχουνται, γράφω, « λογιῶ-λογιῶ ἐπιστήμονες, διαλέγοντας ὁ καθένας ὅποιο θέμα τοῦ ἀρέσει, ὅποιο εἶναι καὶ τῆς εἰδικότητάς του, γιὰ νὰ πάρουνε ἢ καμιὰ ἰδέα ἢ καμιὰ γνώση ἀπὸ τὶς πιὸ ἁπλὲς καὶ τὶς πιὸ καθάριες οἱ *ἀκροατάδες*,

Digitized by Google

πού θὰ μπορούσαμε ἴσως καλήτερα κι *ἀκουστάδες* νὰ τοὺς ὀνομάσουμε, γιατὶ ἀφτὸ ἀμέσως τὸ καταλαβαίνει ὁ πιὸ ἀγράμματος καὶ προσέχει.» Ἀδύνατο νὰ παρανοηθῇ. Ἔτσι δὲν εἶναι; Ἀμέσως θὰ νοιώσῃ κανεὶς τί θὰ πῇ *ἀκουστάδες* στὸ μέρος ὅπου τὸ βάζω. Διαβάστε τώρα τὸν παινεμένο μας κρισογράφο· «Πρέπει, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νὰ ζῇ κανεὶς εἰς τὸ Παρίσι, ἀπομονωμένος μὲ τὰ βιβλία του, διὰ νὰ γνοῇ ὅτι ὁ λαὸς λέγει μὲν *ἀκουστής*, ἀλλ' ἐννοεῖ τὸν ὠτακουστὴν καὶ τὸν καταδότην.»

Λοιπὸν ὁ λαός, σὰ δῇ τὴ λέξη ἐκεῖ ποὺ τὴν ἔχω, θὰ καταλάβῃ πὼς γιὰ σπιούνους μιλῶ; Δὲν πιστέβω. Ξενόπουλος δὲν εἶναι. Μὰ τί σημαίνει κιόλας ἡ φράση· «ὁ λαὸς λέγει μὲν ἀκουστής, ἀλλ' ἐννοεῖ» κτλ.; Πότε σπούδασε ὁ Ξενόπουλος τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ; Τί κῦρος ἔχει ὁ λόγος του; Κανένα. Καὶ τόντις ἀπὸ ἄλλους Ἀθηναίους ἔμαθα πὼς ὁ *ἀκουστὴς* δὲ λέγεται μὲ τὸ νόημα ποὺ νομίζει. Θέλει νὰ πῇ πὼς ἔτσι τἄκουσε ἀπὸ μερικούς. Καὶ πιθανὸ μερικοὶ μὲ τέτοιο νόημα νὰ τὸ λένε. Μὰ καθαφτὸ δημοτικὸ νὰ εἶναι, δύσκολα τὸ παραδέχουμαι. Γιὰ τὸ δικό μου τὸ γλωσσικὸ αἴστημα, κάτι θὰ βάλῃ ἀκόμη ὁ λαὸς μὲ τὴ λέξη, κανένα ἐπίθετο ζεβγαρωτό, λ. χ., *κρυφακουστὴς* ἢ κάτι τέτοιο. Ἂς ὑποθέσουμε κιόλας πὼς ὁ *ἀκουστὴς* ἔχει τὸ νόημα ποὺ ὁρίζει ὁ Ξενόπουλος, σὲ ποιὰ γλώσσα τοῦ κόσμου εἶδε νὰ μὴν ἔχῃ μιὰ λέξη δυὸ νοήματα, κάποτες ἀντίθετα;

Ἐγὼ καταχάρηκα διαβάζοντας τὴ σοφὴ παρατήρηση τοῦ φίλου μας τῆς *Διάπλασης* τῶν παιδιῶνε. Τὴ λέξη *ἀκουστής*, ὅταν τὴν ἔγραψα, νόμιζα πὼς τὴν ἔφτειανα! Ἔπρεπε λοιπὸν ὁ πιστός μου λιβανιστὴς καὶ θιασώτης νὰ μὲ συχαρῇ, ἀφοῦ *τἀνύπαρχτά* μου ὑπάρχουνε, ἀκόμη καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρω, στοῦ λαοῦ τὰ ρωμαΐικα τὰ χείλια[1].

1) Ὑπάρχουνε βλέπω καὶ στὸ γλωσσικὸ αἴστημα τοῦ Στάθη Δήμα, ποὺ θἄναι καλό, γιατὶ γράφει (κ. Νουμά, 192, 2 τοῦ Ἀπρίλη, 1906, σ. 4, 1) οἱ ἀκουστάδες τοῦ ῥήτορα.

Digitized by Google

Μὰ ὁ σοβαρὸς ὁ συντάχτης τῶν *Παναθηναίων* φτάνει σὲ συμπέρασμα ὅλους διόλου διαφορετικό. Μὲ συβουλέβει στὸ τέλος ἢ νὰ πάψω νὰ γράφω *ρομάντσα*[1] *στὴ ρωμαΐκη γλῶσσα* ἢ νἄρχουμαι νὰ ζῶ στὴν Ἑλλάδα ἕξη μῆνες τὸ χρόνο. Ἀφτὸ πιὰ θἄναι σίγουρα χωρατὸ ἢ γιὰ νὰ μὲ καταλάβῃ καλήτερα ὁ κ. Ξενόπουλος, θἄναι *μπαρτζολέττα*. Μπαρτζολέττα μάλιστα ποὺ τὴν κάνει στὸν ἑαφτό του. Καὶ τόντις νά ποὺ ὁ ἴδιος ζῇ στὴν Ἑλλάδα, ὄχι ἕξη, παρὰ δώδεκα μῆνες τὸ χρόνο. Τί κατάφερε καὶ τὰ ρωμαΐκά του ποῦ εἶναι; Ἴσως πάλε τοῦ συφέρνει νἀρθῇ νὰ ζήσῃ καὶ τοῦ λόγου του ἕξη μῆνες τὸ χρόνο στὸ Παρίσι. Διέστε τί χρήσιμο ἄξαφνα ποὺ μπορεῖ νὰ τοῦ σταθῇ. Μαθαίνει νὰ γράφῃ ρομάντζα· μαθαίνει νὰ γράφῃ γλώσσα· αἴ! μαθαίνει νὰ γράψῃ, σὰν τύχῃ, κι ἀρθρουδάκι — ἀπὸ κεῖνα τὰ σκυλήσια ποὺ δὲν ξέρει νὰ τὰ γράψῃ.

Θ'.

Ο ΑΓΙΟΣ Ο ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ

76.

Α, Β, Γ, Δ.

Εἴπαμε στὸ τελεφταῖο κεφάλαιο πὼς τώρα μόλις ἄρχισε νὰ γράφεται ἡ γλώσσα μας κανονικά, καὶ πειδὴ δὲ συνηθίσαμε νὰ τὴ βλέπουμε τυπωμένη, κατηγοροῦμε τὴ δημοτικὴ γιὰ πράματα ποὺ στὶς ἄλλες γλῶσσες οὔτε τὰ παρατηροῦμε.

1) Μὲ σ ἔτυχε κάποτες νὰ τὸ γράψω κι ὁ ἴδιος. Εἶναι δασκαλισμός ἢ τουλάχιστο μελετημένη ὀρθογραφία. Ῥώτησα πολλοὺς κ' ἔννοιωσα πὼς τὸ ρωμαΐκο θέλει ζ.

Digitized by Google

Κι ἀφτὸ γίνεται εἴτε ἀπὸ ἀκρισία εἴτε γιατὶ δὲν μπήκαμε καθαφτὸ στὸ νόημα.

Θαῤῥῶ πὼς κ'οἱ δικοί μας δὲν μπήκανε ἀκόμη ὅλους διόλου.

Οἱ δικοί μας ἄκριτοι δὲν εἶναι. Τὸ ἐναντίο μάλιστα, θαῤῥῶ. Εἶναι κριτικοὶ μὲ τὸ παραπάνω. Γιὰ τοῦτο δείχνουνε κάποτες σὰ Θωμάδες. Δὲν πιστέβουνε. Ἴσως καὶ δὲ συλλογιστήκανε μερικά· ἴσως μιὰ δυὸ φορὲς τὸ μήνα τοὺς φαίνουμαι καὶ κομματάκι φανατικός. Ὑπάρχει κι ἄλλο ἕνα δυστύχημα σπουδαῖο· τὸ δυστύχημα εἶναι ποὺ ὀνομάζουμαι Ψυχάρης, ἀντὶς νὰ ὀνομάζουμαι Δέλτας. Ἂν ὠνομαζόμουνε Δέλτας, θἄμοιαζε περισσότερο τὄνομά μου μὲ τὄνομα ἑνὸς ψηφιοῦ τῆς ἀρφαβήτας. Θἄμουνε ὁ Δ, ὅπως καὶ κάτι ἄλλους τοὺς λέμε ὁ Α κι ὁ Β. Δηλαδὴ καμιὰ σημασία δὲ θἄχα — καὶ δὲν ἔχω, μὰ πέφτει πιὸ δύσκολο νὰ τὸ καταλάβῃ κανείς, μιὰ κι ὀνομάζουμαι Ψυχάρης.. Νομίζουνε τόντις πὼς δὲν εἶμαι καὶ γὼ ἕνα ψηφί, ὁποιοδήποτε, τῆς αἰώνιας ἀθρώπινης σειρᾶς. Ὅσο ζῇ κανένας, ἔχει ἀφτιά, μάτια, κεφάλι, χέρια καὶ ποδάρια. Οἱ συγκαιρῖτες μας ἀφτὰ βλέπουνε, χωρὶς νὰ στοχαστοῦνε πὼς κατόπι ἀφτιά, μάτια, κεφάλι, χέρια, ποδάρια, χάνουνται κι ἀπομνήσκει ἕνα ὄνομα ξερό, ποὺ μποροῦσε περίφημα νἆναι κολλημένο σὲ ἀφτιά, μάτια, κεφάλι, χέρια καὶ ποδάρια τοῦ Α, τοῦ Β, Γ ἢ ὅπως εἴπαμε τοῦ Δ. Γιατὶ πρέπει ἀδίσταχτα νὰ τὸ κατέχετε πὼς ὁ Α, ὁ Β, ὁ Γ κι ὁ Δ, ὅλα τὰ κάνουνε ὅσα γίνουνται στὸν κόσμο, ἀφτοὶ καὶ κανένας ἄλλος. Ἅμα ἔρθῃ ἄξαφνα ἡ ὥρα, ἔρχεται κι ὁ ἄθρωπος. Ἡ τύχη τὸ φέρνει νὰ τοῦ δοθῇ τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε ὄνομα. Βουτᾷ στὴν ἀπέραντη κολυμπήθρα πότε τὸ ἕνα τὸ ἄτομο, πότε τὸ ἄλλο· βουβά, κουφὰ κι ἀπρόσωπα, τἄτομα τἀβάφτιστα προσμένουνε μέρα τὴ μέρα τὴ σειρά τους, ἐρχάμενα τὰ καημένα ποιὸς ξέρει ἀπὸ τί ἀόρατα βάθια τοῦ θολοκίνητου ὠκεανοῦ, ὅπου καὶ γλήγορα γυρνοῦνε. Μοῦ φαίνεται πάντα ἐμένα πὼς δὲν ὑπάρχω· ὑπάρχει στὴ θέση μου μιὰ ἰδέα, καὶ τὴν ἰδέα θὰ

Digitized by Google

μποροῦσε νὰ τὴ φορέση κάθε ἄλλος, γιατὶ μοιάζει σὰ ῥοῦχο, ἢ πλούσιο ἢ φτωχό, ποὺ τὸ φοροῦνε μὲ τὴν ἀράδα τἀσήμαντά μας, τὰ τιποτένια τὰ κορμιά. Νόμος ἱστορικός. Ἡ διάνοια ἡ ἀθρώπινη θἄχη πιστέβω μέσα της τὴ δύναμη νἀνακαλύψη ἕνα κάποιο ποσὸ ἀλήθειες. Μιὰ σπίθα τῆς διάνοιας ἀφτῆς, ποὺ εἶναι χτῆμα ὄχι τοῦ ἄτομου, παρὰ τοῦ ἀθρώπου, ἁρπάζω σήμερις ἐγώ, ἁρπάζεις ἄβριο ἐσύ. Μὰ καὶ νὰ μὴν εἴμεστα, ἐσὺ καὶ γώ, θὰ βρισκότανε ἡ ἀλήθεια, ἐπειδὴ πρέπει νὰ βρεθῆ.

77.

Ἀπρόσωπο καὶ γενικό.

Μιὰ μικρή, ἀχ! πολὺ μικρὴ ἀλήθεια θαῤῥῶ πὼς ἔτυχε νἄβρω καὶ γὼ στὴν περαστικιά μου τὴ ζωή, μιὰν ἀλήθεια ποὺ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἀκόμη κι ἃ δὲν εἴμουνε γεννημένος, θἀρχότανε στὴ θέση μου κανένας ἄλλος ποὺ θὰ τὴν ἔβρισκε. Τουλάχιστο μὲ τέτοιο νόημα εἶπα στὸ *Ταξίδι μου* (*Ταξ.* [6'], σ. 51), ἀτενίζοντας τὸ μνῆμα καὶ τὴ δόξα ἑνὸς μεγάλου ποιητῆ· — « Σοῦ μιλῶ μιὰ γλώσσα, ποὺ δὲν τὴν ἔχει ὁ καθένας καὶ ποὺ μπορεῖς καὶ σὺ νὰ μᾶς τὴ ζουλέψης, μιὰ γλώσσα ποὺ εἶναι παιδὶ καὶ μοναχοκόρη τῆς παλιᾶς ἑλληνικῆς, τὴν καινούρια μας τὴ γλώσσα, ποὺ πρῶτος ἐγὼ σήμερα τὴ γράφω! » Καὶ τὸ εἶπα δίχως νὰ θελήσω νὰ πειράξω κανένα, δίχως νὰ θελήσω νὰ καφκηθῶ· πολὺ ἁπλὰ τὸ εἶπα. Ἐννοεῖται πὼς τὴ γράψανε ἄλλοι πολλοὶ πρὶν ἀπὸ μένα· τὴν ἔγραψε κι ὁ Σπανέας κι ὁ Πρόδρομος στὸν ἑντέκατο δωδέκατο αἰώνα· τὴ γράψανε κατόπι στὰ χρόνια τὰ δικά μας Ἕλληνες περίφημοι καὶ ξακουστοί, ἕνας Βηλαρᾶς, ἕνας Σολωμός, ἕνας Βαλαωρίτης, ποὺ μὲ σέβας, μὲ ἀγάπη, μὲ λατρεία, μὲ καρδιοχτύπια, πάντα ἔπεσα μπροστά τους γονατιστά, νὰ τοὺς προσκυ-

Digitized by Google

[illegible] νὰ κρυφῶ ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποὺ τοῦ κανένας, πῶς [illegible] νὰ [illegible] ἀκόμα νὰ [illegible] τὰ ὀνόματα ἐκεῖνων ποὺ [illegible] γιὰ τὴν Ἰδέα τὴν ἀθάνατη, δὲν [illegible] τὰ [illegible] χρωστῶ. τὸ τί ὁ ἴδιος τοὺς χρωστῶ καὶ [illegible] κι [illegible] καὶ μὲ χαρά, τὸ μεγάλο κατόρθωμα τοῦ Ἀγαπητοῦ δὲν εἶναι ἡ ψυχή μου — μὰ μήτε καὶ [illegible] νὰ εἶναι. Τέτοιες μικροτρέπειες ἀνάγκη δὲν τὶς ἔχω. Κανένα δὲν ξεχνῶ. Θυμοῦμαι καὶ τὸν ἀγαθό μας τὸν Κονεμένο τοῦ κι τὰ δόλια του τὰ πεζὰ κατάφερε νὰ προχωστῆ τὰ ζητήματα, κατάφερε καὶ κάτι πιὸ σημαντικό, νὰ ἐπιτύχῃ τὸν [illegible], νὰ μὴν ἀφήσῃ τὴ σειρὰ νὰ κοπῇ, τὴ σειρὰ τοῦ Βηλαρᾶ, τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, γιατὶ θαυμάζω τοὺς ὁ Κονεμένος — καὶ δὲν τὸν ξεπέφτω λέγοντας ἀφτὸ — εἶναι πιὸ πολὺ τῆς περασμένης τῆς γενιᾶς παρὰ τῆς ἐποχῆς τῆς δικῆς μας. Μὰ εἶναι κι ἄλλοι δυὸ τρεῖς ποὺ γράψανε τὴ δημοτικὴ στὰ πεζά, ἐπειδὴ γιὰ τὰ πεζὰ εἶναι ὁ λόγος μας ἐδῶ· εἶναι ὁ γέρο Κρητικός, στὰ 1858, μὲ τὴ « Δεύτερη φυλλάδα γιὰ τὸν Τοῦρκους τῆς Κρήτης », μιὰ σπάνια φυλλάδα ποὺ μοῦ τὴ χάρισε ὁ Βλαχογιάννης (κ. *Ρ. κ. Μ.*, *Ἀπόσπ.*, 34 κ. ἑξῆς.). Εἶναι ὁ τίμιος ὁ Σπηλιωτάκης ποὺ στὰ 1881 ἔβγαλε κι ἀφτὸς ἄλλη φυλλάδα ποὺ τώρα τελεφταῖα τὴν ξανατύπωσε ὁ *Νουμᾶς* (« *Ξύπνα Ῥωμηὲ καὶ κάτω τὸ ρουσφέτι, ὄχι φράγκικο σύνταγμα, πολίτεμα ἑλληνικό, μὲ βασιλέα, μὲ βουλή, μὲ ἐπαρχιακὰ συμβούλια καὶ μὲ συμβούλους τοῦ βασιλειᾶ* ὑπὸ Ἰωάννου Σπηλιωτάκη. Ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἑνώσεως 33 — ὁδὸς Σοφοκλέους — 33, 1881 », 8°, 48 σελ.). Πολύτιμη φυλλάδα, ἴσως μάλιστα πιὸ σημαντικὴ κι ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Κονεμένου, ἂν κι ὁ Σπηλιωτάκης δὲ γράφει γλώσσα ὡρισμένη καὶ καθάρια. Ἔγινε ὅμως ἀπὸ μέρος του προσπάθεια σπουδαία καὶ ἡ γλώσσα του δὲν εἶναι καθαφτὸ μισὴ ὅπως μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε θαρρῶ τὴ γλώσσα τοῦ Κονεμένου (κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 37, σημ. 1).

Digitized by Google

Βέβαιο λοιπὸν πὼς τὴ δημοτική. πρὶν ἀπὸ μένα, τὴ μεταχεριστήκανε κι ἄλλοι. Ὡςτόσο τί νὰ γίνῃ, ποὺ τὴν ἔγραψα πρῶτος; Ἢ σὰν προτιμᾶτε τὴ γράψανε καὶ οἱ ἄλλοι· ἐγὼ τὴν ἔκαμα γλώσσα. Πῆγα, ξεσκάλισα ἥσυχα καὶ μεθοδικά, τοὺς νόμους της, τὸ λεχτικό της, τὸ πνέμα της, τὴ γραμματική της, ξεχώρισα τὰ ντόπια καὶ τὰ κοινά, γιὰ νὰ φανῇ γλώσσα· τὴ λύτρωσα μ' ἕνα λόγο, ἀπὸ κάθε σκλαβιά· τὴν ἔστησα στὴ μέση τῆς Ἑλλάδας ἀνεξάρτητη, μὲ ὕπαρξη δική της, μὲ δικό της εἶναι. Εἶμαι κουφὸς στὶς φωνές, στὶς βρισιὲς καὶ στὸ μῖσος· τὴν κακὴ θέληση δὲν τὴ βλέπω. Φανατισμός, ἢ ὅπως κι ἂν ποῦνε· ὑπάρχει ἕνας ἅγιος φανατισμὸς ποὺ εἶναι ὁ φανατισμὸς τῆς ἀλήθειας. Ὅ τι ἔγινε, εἴτανε ἀνάγκη νὰ γίνῃ. Τώρα ἴσια ἴσια μᾶς χρειαζότανε ἀπρόσωπο σύστημα καὶ γενικό· βρέθηκε, γιατὶ ἔπρεπε νὰ βρεθῇ.

Ἀφτὸ ἴσια ἴσια ποὺ σᾶς ἔλεγα κι ἀπαρχῆς. Τὸ ἄτομο δὲ βρίσκει μοναχό του τίποτα στὸν κόσμο. Οἱ πιὸ τρανοὶ παναστάτες, οἱ πιὸ ξεσπαθωμένοι, καθὼς κρίνουνται ἀπὸ τὸν ὄχλο, ἀπαντοῦνε τὴν πανάσταση ῥιζωμένη στὰ σπλάχνα τὰ ἴδια τῆς κοινωνίας ποὺ πολεμοῦνε. Τὴ γλώσσα μας τὴ μιλοῦσε ὁ καθένας ὡς καὶ στὸν καιρὸ ἀκόμα ποὺ δὲν τὴν παραδεχότανε μὲ κανέναν τρόπο. Νά τὸ προζύμι, νά κ' ἡ πανάσταση. Μὰ δὲ φτάνει ποὺ τὴ μιλούσανε· ἀρχίζανε κιόλας νὰ τὴ γράφουνε. Ὥριμο λοιπὸν τὸ ζήτημα. Ἔπρεπε τώρα νἀρθῇ κανεὶς καὶ νὰ τὴν κανονίσῃ, γιὰ νὰ εἶναι γλώσσα.

78.

Τὰ προσωπικά.

Τόσο, καὶ τίποτις ἄλλο. Ἂν ἔχει σημασία τὸ *Ταξίδι μου*, τέτοια ἔχει μόνο καὶ μόνο. Φυσικά, στὴν Ἑλλάδα, ὅπου,

Digitized by Google

λυποῦμαι νὰ τὰ λέω, πῶς ὅμως νὰ τἀποφύγω ; στὰ πολιτικὰ — καὶ τὸ ἔθνος ἀπ' ἀφτὰ ζῇ, ἀπ' ἀφτὰ κυβερνιέται, ἀφτὰ εἶναι τὸ ἔθνος — ἰδέες δὲν ὑπάρχουνε, παρὰ κόμματα, δηλαδὴ πρόσωπα, εἶναι ἀδύνατο στὴν Ἑλλάδα νὰ μὴν μποῦνε τὰ προσωπικὰ καὶ στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό. Ἔτσι βγῆκε στὴ μέση τὸ ἄτομό μου· ἔτσι βγήκανε κ' οἱ λέξες *ψυχαριστής*, *ψυχαρισμός*, *ψυχαρίζω*, ποὺ βέβαια ἐγὼ δὲ φταίω γιὰ δάφτες. Κόμματα δὲ γύρεβα· γύρεβα ἕνωση ἐθνική.

Θὰ τὴν ἀποχτήσουμε μιὰ μέρα, κ' οἱ λέξες ἀφτὲς θὰ ξεχαστοῦνε. Μὰ ὅσο τὶς ἔχουμε, ὅσο δὲν τὶς θυσιάσουμε στὴν Ἰδέα, τὴ μονάκριβη, ἀκολουθοῦνε κάμποσα παράξενα, κάμποσα ἴσως καὶ κωμικά, ἢ σὰν ἀγαπᾶτε, κάμποσα ποὺ δείχνουνε ἀντίληψη τῶν πραμάτωνε ἁπλοϊκή. Λ. χ., προσπάθησα νὰ καταλάβω γιατί κάποιος συνήθιζε καὶ μάλιστα δὲν ἤθελε νὰ παραιτήσῃ μιὰ παλιωμένη ὀρθογραφία ποὺ κανένας ἀπὸ μᾶς σήμερα δὲν τὴ βάζει, καὶ ποὺ περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες περνᾷ γιὰ *ψυχάρικη*, τὸ *οἱ* τοῦ θηλυκοῦ ἀντὶς *ῃ*· τὴ βάζει ὁ χριστιανός, ὅπως ἔμαθα, ἴσια ἴσια γιατὶ δὲν τὸ καταδέχεται, λέει, νὰ περάσῃ ἄξαφνα γιὰ *ψυχαριστής*. Ὀρθὸ ἢ ὄχι, δέφτερος λόγος. Τραβᾷ, λέει, δρόμο δικό του, κι ἂς πὰ νὰ τραβᾷ τὸ ἔθνος ὅ τι δρόμους λάχῃ. Ἕνας ἄλλος πάλε — μπορεῖ νἆναι ὁ ἴδιος — δὲ διάβασε, δὲ θέλησε νὰ διαβάσῃ τὸ *Ταξίδι μου*. Δημοτικιστής, ἐννοεῖται. Φανταστῆτε τί κοπλιμέντο γιὰ μένα καὶ τί σημασία θἄχουνε τὰ βιβλία μου γι' ἀφτόνε! Φανταστῆτε πόσο θὰ μὲ φοβᾶται! Ὡςτόσο, τί νὰ σᾶς πῶ ; Τὸ *Ταξίδι* δὲν τὸ διάβασε· μὰ χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ θὰ τὸν ἔχῃ διαβασμένο τὸ *Ταξίδι μου*, ἐπειδὴ σὲ μιὰ πολὺ νόστιμη περιγραφή του τῆς Πόλης, μοῦ φάνηκε σὰ νἄκουγα τὸ χτύπημα τοῦ κουπιοῦ ποὺ μὲ πῄγαινε καὶ μένα μιὰ μέρα στὸ Φανάρι. Τί νὰ γίνῃ ; Δὲ θὰ τοῦ ἀρέσουνε πιστέβω τἀφτιά, τὰ μάτια, τὸ κεφάλι, τὰ χέρια καὶ τὰ ποδάρια ποὺ γιὰ τὴν ὥρα ὀνομάζουνται Ψυχάρης. Ἕνα ὅμως μᾶς ἀρέσει ὁλουνούς,

Digitized by Google

νὰ τραβοῦμε δικούς μας δρόμους. Καὶ μονοπάτι νἄναι, καὶ μονοπατάκι, πάντα καλό. Τέτοια, πολὺ νόστιμα, δὲν εἶδα λίγα. Εἶδα φίλους, φίλους φανατικούς, νὰ μοῦ κάνουνε χίλιους ἔπαινους, δημόσια μάλιστα, καὶ κεῖ ποὺ τοὺς κάνανε, σιγὰ σιγά, στὴ θέση καμιᾶς μου καινούριας, ἴσως καὶ χρήσιμης λέξης, κανενὸς ὅρου κυριολεχτικοῦ, νὰ χώνουνε ἄλλη λεξίτσα, νὰ φτειάνουνε ὅρο διαφορετικό, λιγώτερο γιὰ νὰ μὲ διορθώσουνε, παρὰ γιὰ νὰ ποῦνε τὴ λεξίτσα τους κι ἀφτοί. Ἀμέ, τί; Νὰ φανοῦνε ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη *ψυχαριστάδες*, νὰ φανοῦνε *ψυχαριστάδες* καὶ στὰ παραμικρά; Βαζιεστίζει κανείς. Ἐγὼ ποὺ εἶμαι *ψυχαριστὴς* — μπορεῖ τὸ κάτω κάτω νὰ εἶμαι ἀπ' ὅλους μας ὁ μόνος ποὺ *ψυχαριστὴς* καθαφτὸ δὲν εἶναι, εἶναι περισσόσερο οἱ ἄλλοι, ἀφοῦ τἀποφέβγουνε νὰ φανοῦνε — λοιπὸν ὁ μόνος ὁ *ἀψυχαριστὴς* ἐγώ, τοὺς παρακαλοῦσα νὰ τὸ δηλώσουνε ξάστερα γιὰ ποιοὺς λόγους δὲν παραδέχουνται τὸν ὅρο μου καὶ τὴ λέξη μου, γιὰ νὰ ξέρουμε τουλάχιστο, γιὰ νὰ ὠφεληθῶ ἄξαφνα στὴ συζήτηση κι ὁ ἴδιος. Τίποτα. Ἴσως δὲν ἔχουνε καὶ λόγους. Μὰ ἔχουνε πάντα λόγο νὰ ποῦνε, μήπως καὶ πέσουνε μικροί. Ἕνας πάλε ποὺ τοῦ παραπονέθηκα γλυκὰ γιὰ κάτι περιττούς, ὅπως μοῦ φάνηκε, ἰδιωτισμοὺς ἢ ντόπιους τύπους σ' ἕνα του βιβλίο, μοῦ ἀπάντησε γιὰ τὸ παράπονο μὲ τρόπο ζαχαρένιο, ἂν κοιτάξῃς τὴ γλύκα, μοῦ ἔλεγε ὅμως πὼς λυπᾶται, μὰ πὼς ἅμα δὲν πῇ στὴ γλώσσα τοῦ χωριοῦ του τὸν τάδε τύπο — ἂς ὑποθέσουμε τὸν τύπο *καραφλὸς* — ὁ *φαλακρὸς* δὲν τοῦ φαίνεται πιὰ νἄναι *φαλακρός· καραφλὸ* τὸν ξέρει καὶ σώνει.

Κ' ἔτσι κάποτες λέω μὲ τὸ νοῦ μου λυπημένος, ὅπως τὸ ψιθύρισα καὶ πιὸ ἀπάνω, πὼς τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, οἱ δασκάλοι δὲν μπορεῖ νὰ τὸ βλάψουνε· θὰ τὸ βλάψουνε περισσότερο οἱ φίλοι. Ὁ δάσκαλος πῶς νὰ μᾶς πολεμήσῃ; Μὲ τί ὅπλα; Σκουριασμένα τὰ δικά του. Μὰ οἱ φίλοι ἀνάγκη δὲν ἔχουνε τὰ ὅπλα· φτάνει νὰ τοὺς λείπῃ ἕνωση, καὶ πάει πέρα·

Digitized by Google

γιὰ πέρα ὁ ἀγώνας. Ἀχ! ἀλήθεια ποὺ ἂν ἀπὸ σήμερις ἡ Ἑλλάδα ἤξερε τί θὰ πῇ ἐνέργεια καὶ συνέργεια μαζί, θἄτανε ἀμέσως κράτος μεγάλο. Μὰ ποῦ εἴδαμε τάξη στὴν Ἑλλάδα; Εἴδαμε στὰ οἰκονομικά; Εἴδαμε στὴν κυβέρνηση; Στὶς ἐκλογὲς εἴδαμε; Στὰ ὑπουργεῖα; Ἢ στὸν πόλεμο; Ἢ στὸ δημόσιο βίο; Πουθενά. Πῶς θέλετε νὰ δοῦμε τάξη στὴ γλώσσα, δηλαδὴ γραμματικὴ πῶς θέλετε νἄχουμε; Ἀγραμμάτιστος εἶναι ὁ νοῦς, ἡ ψυχὴ ἀκανόνιστη ἀκόμη. Γιὰ νὰ γίνῃ γραμματική, πρέπει κάπως νὰ μὴν εἶναι ἡ Ἑλλάδα ἐκεῖνο ποὺ τὴ βλέπουμε σήμερα. Μᾶς χρειάζεται καινούρια, ξαναγεννημένη Ἑλλάδα, ξαναζωντανεμένη.

Λοιπὸν οὔτε οἱ φίλοι τὸ κάτω κάτω δὲ φταίνε. Φταίνε οἱ καιροί. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ δικοί μας, ἂν τοὺς συγκρίνεις μὲ τοὺς ἄλλους, βρίσκουνται στὰ κατακόρυφα τοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νὰ κάμουνε ἀπόφαση γερή, πρέπει θέληση νὰ δείξουνε, πρέπει νὰ συλλογιστοῦνε πῶς ἀφτοὶ καὶ μόνοι μπορεῖ νὰ σώσουνε τὴν Ἑλλάδα — κι ἀξίζει τότες νὰ πετάξουμε στὴ θάλασσα ἕναν *καραφλὸ* κ' ἕνα *εἴνορο*. Ἕνα *ὄνειρο* νἀγαποῦμε, τὄνειρο ποὺ μπορεῖ καὶ μιὰ μέρα νἀληθέψῃ.

79.

Ἡ ἀληθινὴ περηφάνια.

Μὴν τύχῃ καὶ θαῤῥέψουνε οἱ φίλοι πῶς πειράχτηκα καὶ τὰ λέω. Τὰ λέω, γιατὶ ἔχουμε κάτι τέτοια *ῥωμαΐϊκα* — ἐλᾶτε πιὰ νὰ τὰ ποῦμε κ' ἔτσι, γιατὶ ὅσο ἀψηλὰ κι ἂν ἀνέβασα τὶς λέξες *Ῥωμιὸς* καὶ *Ῥωμιοσύνη*, πρέπει ὡςτόσο νὰ τὸ μολογήσω πῶς ὑπάρχουνε καὶ ῥωμαΐϊκα ποὺ δὲν εἶναι καλά. Νομίζουμε τάχα πῶς μ' ἀφτὰ δείχνουμε περηφάνια. Καθόλου. Δείχνουμε πῶς ἡ πεποίθηση μᾶς λείπει στὸν ἑαφτό μας. Δὲν

Digitized by Google

πιστέβουμε. Δὲν πιστέβουμε πὼς ἐμεῖς σήμερα καθιερώνουμε τοὺς τύπους τοὺς ἐθνικούς, θαῤῥοῦμε πὼς στὴν ἐξουσία μας στέκει νὰ σκορπίζουμε τύπους τοῦ κεφαλιοῦ μας, ὅπου κι ὅπως λάχῃ, κολακέβεται κιόλας τὸ φιλότιμό μας, ἐνῶ μεγαλήτερη περηφάνια δὲ γίνεται ἀπὸ τὴν περηφάνια τὴν οἰκουμενική, ἀφοῦ εἶναι ἀπρόσωπη περηφάνια καὶ θρέφεται ἀπὸ ἄτομα μυριάδες, δηλαδὴ βαστᾷ τὸν κόσμο στὴν ἀγκαλιά της. Ἡ ἄλλη περηφάνια μοιάζει μὲ πεῖσμα, καὶ πεῖσμα δὲ χωρεῖ σ' ἐθνικὴ δουλειά. Ἡ ἀτομικὴ ἐργασία, ὅταν ὁ ἐργάτης κλειδώνεται στὴν κάμερή του καὶ δὲν ἀνοίγει τὰ παράθυρα, εἶναι περιορισμός, δείχνει λοιπὸν καὶ φρόνημα ταπεινό. Μιὰ πολὺ ἁπλὴ γυναίκα — μιὰ γαλλίδα — ποὺ τῆς μετάφρασα μιὰ μέρα τὰφιέρωμα τῆς *Ἰλιάδας* τοῦ Πάλλη, μοῦ ἔκαμε μιὰ παρατήρηση περίεργη καὶ πρωτότυπη· — « Ἀφτός, γιὰ νὰ σᾶς λέῃ δάσκαλό του, πρέπει νἄναι πολὺ περήφανος, στἀλήθεια! » Κοντοστάθηκα· δὲν καταλάβαινα. Ἐννοοῦσε πὼς γιὰ νὰ προκηρύξῃ κανεὶς ἄλλονε δάσκαλό του, θὰ πῇ πὼς δὲν ντρέπεται, καὶ δὲν ντρέπεται, γιατὶ νοιώθει τὴν ἀξία τὴ δική του. Τότες τίποτα δὲ φοβᾶται.

80.

Ἡ δυσπιστία.

Ἡ ἔλλειψη πίστης λέγεται θαῤῥῶ δυσπιστία, κ' ἡ δυσπιστία ποὺ βλέπω σὲ μερικοὺς φίλους μας, φανερώνεται καὶ σὲ κάτι ἄλλα. Τὴ γλώσσα μας δὲν τὴ μάθαμε. Καὶ πῶς νὰ τὴ μάθουμε, ποὺ κανένας δὲ μᾶς τὴ μαθαίνει; Στὸ σκολειό, τὴν ξεμαθαίνουμε. Καὶ βρέθηκε πολλὲς φορὲς νὰ πάρω ἐγὼ τὴν ἁμαρτία στὸ λαιμό μου, ἐπειδὴ κάμποσο τὴ μελέτησα καὶ κάποτες τὴν ξηγῶ, μὰ δὲ μὲ πιστέβουνε, κι ἀμέσως ἢ μοῦ λένε πὼς δὲν τὴν ξέρω ἢ μὲ φωνάζουνε φανατικό. Τἀκούω

Digitized by Google

ἀφτὰ γιὰ κάποιους τύπους, γιὰ κάποιους κανόνες ποὺ πρόσεξα καὶ τοὺς ξεδιάλισα, ἐνῶ φυτικὰ δὲν μπορέσανε νὰ τοὺς διαβάσουνε τυπωμένους σὲ καμιὰ γραμματικὴ κ' ἔτσι νὰ πιστέψουνε καλήτερα. Νὰ τὸ δῆτε τώρα τί θέλω νὰ πῶ, ἀπὸ δυὸ παραδείγματα ποὺ θὰ σᾶς ἀναφέρω, ἀρχίζοντας ἀπὸ μιὰν ἀλληλογραφία μ' ἕνα φίλο μου καλό.

81.

Ἐφχαριστῶ, ἐφκαριστῶ.

«... Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ πῆτε, μοῦ γράφει ὁ φίλος, γιατί δὲ θέλετε τὸ *ἐφχαριστῶ* καὶ γράφετε *φκαριστῶ*. Μεγάλη ἀντιπάθεια ἔχει ὁ κόσμος γι' ἀφτὸν τὸν τύπο κι ὄχι μόνο δὲν τονὲ λέει, μὰ οὔτε νὰ τὸν ἀκούσει θέλει! Τὸ βέβαιο εἶναι ποὺ δὲν εἶναι ἑλληνικὸς τύπος κι ὅλοι ὡς κ' οἱ πιὸ ταπεινοὶ κ' οἱ πιὸ ἀγράμματοι θὰ ποῦν *ἐφχαριστῶ* κι ἂς εἶναι δυὸ δασέα. Τὸ *φκαριστῶ* δὲν τἄκουσα ποτέ μου μ' ὅλη μου τὴν προσοχή, ἂν καὶ στὴν Πόλη κανένας-δυὸ φράγκοι μπορεῖ νὰ τὸ μεταχειρίζουνται.»

Ἰδοὺ τώρα κ' ἡ ἀπάντηση ποὺ τοῦ ἔδωσα στὸ γράμμα του·

«... Μὲ παρακαλεῖς νὰ σοῦ πῶ γιατί δὲ θέλω τὸ *ἐφχαριστῶ* καὶ γιατί γράφω *φκαριστῶ*. Κοίτα ὅμως ἐκεῖ ποὺ τὸ γράφω, ἂν τὸ γράφω *φκαριστῶ* ἢ *ἐφκαριστῶ*. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο. Τὸ *φκαριστῶ*, καθὼς κι ἄλλα πολλὰ ποὺ δὲν ὡριμάσανε ἀκόμη, τὰ βάζουμε μόνο ὕστερις ἀπὸ κάτι φωνήεντα, λ. χ., *σὲ φκαριστῶ*, *νὰ φκαριστήσω*· σὰ δὲν ἔχει φωνήεντο πρῶτα, *ἐφκαριστῶ* θὰ τὸ ποῦμε, λ. χ., *σᾶς ἐφκαριστῶ*, ποὺ ποτέ μας, ὅσο θυμοῦμαι, δὲ θὰ τὸ κάνουμε *σᾶς φκαριστῶ*. Ἔχουνε τὸ λόγο τους γιὰ μᾶς καὶ τὰ παραμικρά.

Ἂς εἶναι. Κάποιο δίκιο ἔχεις ποὺ ρωτᾷς. Λοιπὸν ἔλα νὰ

Digitized by Google

δοῦμε γιατί τὸ γράφουμε *φκ* — κ' ἔπειτα νὰ ξετάσουμε γιατί ἀπορεῖς, καὶ μάλιστα σὰ νὰ θυμώνῃς.

Πῶς τὸ λένε μὲ *φκ*, δὲν ὑπάρχει ῥώτημα (νὰ ξέρῃς πῶς *ῥώτημα* εἶναι ἀξιόλογος ὅρος γιὰ τὸ *doute* τὸ γαλλικό, καὶ ταιριάζει συχνά). Τὸ *φκ* στὸ *ἐφκαριστῶ*, τὄχει παρατηρημένο ἴδιος ὁ Χατζηδάκης (κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 81)· τὄχω παρατηρημένο καὶ γώ. Θὰ πῇ λοιπὸν πῶς τἀκούσαμε. Νὰ σοῦ πῶ κιόλας, ἐγὼ πῶς τὄμαθα· σὰν εἴμουνε στὰ 1886 στὴν Πόλη, μιλοῦσα μιὰ μέρα μ' ἕνα θειό μου — ποὺ στάθηκε μάλιστα τὸ πρωτότυπο τοῦ ἀδερφοῦ μου τοῦ Γιάννη στὸ *Ταξίδι μου*. Ὁ θειός μου ἔλεγε ἀπαράλλαχτα ἐκεῖνο ποὺ μοῦ λές, δηλαδὴ πῶς κ' οἱ πιὸ ἀγράμματοι θὰ τὸ ποῦν *ἐφχαριστῶ*, μὲ *χ*. Πολεμοῦσα νὰ τὸν καταπείσω πῶς εἶχε ἄδικο, καὶ δὲν τὸ κατάφερνα, ὅταν ἕνας φίλος μας, γραμματισμένος ἀφτός, ποὺ ἀπαντήσαμε στὸ δρόμο, μᾶς τὸ εἶπε μὲ *κ*, γιατὶ τοῦ ξέφυγε στὴν ὁμιλία, *φκαριστῶ*. Ὁ θειός μου ἀκόμη καὶ τότες δὲν τὸ πίστεψε καὶ μήτε τὸ πρόσεξε, ἐπειδὴ ὅσο δὲ γράφηκε μιὰ γλώσσα, τὴν ἀκούμε, ὡς καὶ στὴν κουβέντα, μὲ τὸ μάτι, ὄχι μὲ τἀφτί. Ἀκούμε τὶς λέξες τὶς τυπωμένες, ἀντὶς νἀκούσουμε τὶς ζωντανές. Γνωστὸ στὴ γλωσσολογία τὸ πρᾶμα καὶ θὰ τὸ ξεδιαλίσουμε, σὰ θέλεις, καμιὰν ἄλλη φορά.

Παράξενο διόλου ποὺ τὸ λένε μὲ *φκ*, ἀφοῦ μὲ *φκ* τὸ βλέπουμε καὶ στὴν *Ἐρωφίλη*. Ἡ *Ἐρωφίλη*, καθὼς ξέρεις, εἶναι ὡραία τραγῳδία καμωμένη στὴν Κρήτη ἀπὸ Κρητικό, στὴν ἀρχὴ τοῦ δέκατου ἑβδομου αἰώνα. Βρίσκεις ὅμως μέσα λίγους ἰδιωτισμούς, δηλαδὴ λίγα ντόπια· ἡ γλώσσα της εἶναι τὸ περισσότερο κοινή. Ἂν ἔχεις τὴν ἔκδοση τοῦ Σάθα (Βενετιά, 1879), θὰ διαβάσης (σ. 320, στ. 593· κώδικας τοῦ Legrand, ποὺ εἶναι γραμμένος ἀπὸ Ῥωμιὸ μὲ γράμματα λατινικὰ καὶ γιὰ τοῦτο λιγώτερο δασκαλεμένος) *εὐκαριστᾷ σου*· (σ. 330, στ. 152· ἴδ. κώδ.) *εἰς τούτη φκαριστῶ σας*· (σ. 365, στ. 131· κώδ. τοῦ Σάθα, γραμμένος μὲ γράμματα ἑλληνικὰ) *περίσσια*

Digitized by Google

φκαριστῶ (σ. 395, στ. 98· κώδ· τοῦ L.) *εὐκαριστῶ* (σ. 405, στ. 145· ἴ. κ.) *μὰ φκαριστῶ* (σ. 453, στ. 359· ἴ. κ.) *καὶ φκαριστῶ*.

Ἀπὸ τὸ δεκατὸ ἑβδομὸ τὸν αἰώνα καὶ κάτω, ἡ γλώσσα βέβαια δὲ γύρισε πίσω. Λοιπόν, ἀφοῦ ξέρουμε γιὰ μιὰ λέξη, α') πὼς τὴ λέγανε τότες, καὶ β') πὼς τὴ λένε σήμερις, ὅπως τότες τὴ λέγανε, σωστὸ νὰ τὴ γράφουμε καὶ μεῖς ἔτσι, μάλιστα σὰ βλέπουμε πὼς εἶναι σύρωνος ὁ τύπος της μὲ τοὺς ἄλλους κανόνες τῆς γραμματικῆς μας, κι ἀφτὸ ἴσια ἴσια κυνηγοῦμε, δηλαδὴ *ὅσο γίνεται* πιὸ κανονικὰ — ὄχι ὅμως καὶ περισσότερο ἀπ' *ὅσο γίνεται* — νὰ γράφουμε τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ, γιὰ νἄχουμε *μιὰ* γλώσσα.

Ὡστόσο ἄδικα δὲν παραπονιέσαι. Σκουντάφτουνε κι ἄλλοι στὸ *ἐφκαριστῶ*, ἐνῶ δὲν τοὺς μέλει διόλου νὰ σοῦ γράψουνε ἄξαφνα *ἐφκή μου*, *σᾶς ἔφκουμαι*, *ὀχτρός* μου κτλ. Λοιπὸν κάτι θὰ τρέχῃ. Ἐγὼ θαρρῶ πὼς ἡ λέξη *εὐχαριστῶ* εἶναι δασκαλισμός· ὁ λαὸς θὰ πῇ *γειά σου*, *σπολλάτη*, *σπολλάτια*[1], *μπράβο* ἢ καὶ *μερσί*· τὸ *μπράβο* εἶναι τὸ πιὸ συνηθισμένο. Μὰ τὸ νὰ εἶναι δασκαλισμός, πάει νὰ πῇ λέξη παρμένη ἀπὸ τὰ βιβλία, δὲ μᾶς δίνει τὴν ξήγηση ποὺ γυρέβουμε, ἀφοῦ ξέρουμε πὼς οἱ δασκαλισμοὶ συμμορφώνουνται μὲ τὴν ἐθνικὴ γραμματική μας, ὕστερις ἀπὸ λίγο καιρὸ (κ. *Ῥω. Θέ.*, σ. 82-83· *Ρ. κ. Μ.*, Β', σ. 19 κι ἀκ.). Ἴσια ἴσια νομίζω πὼς τὸ *εὐχαριστῶ*, δὲν εἶναι καιρὸς ποὺ τὄχουμε. Θὰ πῆς, ἡ *Ἐρωφίλη*; Ναί, μὰ κ' ἡ *Ἐρωφίλη* τὸ βάζει κάποτες μὲ *χ* (σελ. 320, στ. 593· κώδ. τοῦ Σάθα) *ἐμπέρδεσα 'φχαριστᾶ σου*· (330, 152· ἴ. κ.) *εἰς τούτη φχαριστῶ σας*· (355, 481· Σ. καὶ L.) *εὐχαριστοῦσα*· (371, 64· Σ.) *νὰ φχαριστήσω*· (395, 98· Σ.) *περίσσια φχαριστῶ σου*· (428, 661· Σ.· ὁ L. βάζει *εὐχαρίστιζά σου*) *πάντα φχαρίστησίς σου*· (437, 62· Σ.)

1) Στὰ σπολλάτια σώζεται μιὰ παλιὰ ὀνομαστικὴ ἔτια (=ἔτη), κ Kaibel, *Inscr. Gr. Sic. et Italiae*, 490, 5.

Digitized by Google

περίσσια φχαριστῶ· (456, 434· Σ.) *εὐχαριστίες*. Καὶ νὰ ξέρῃς πὼς πέρασα ὅλη τὴν *Ἐρωφίλη* γιὰ νὰ σοῦ τὰ μαζώξω ἀφτά, δηλαδὴ ὅσα ἔχει.

Μπορεῖ τώρα νὰ γίνῃ καὶ κάτι ἄλλο, μπορεῖ ἄξαφνα τὸ *ἐφχαριστῶ* νὰ τὸ ποῦν *ἐχαριστῶ* — καὶ θὰ δῇς πὼς τἄκουσα ἔτσι, στὰ *Ρ. κ. Μ.*, Β', σ. 30. Μὰ δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ τὸ γράφουμε, γιατὶ νὰ μείνῃ τέτοιος τύπος μοῦ φαίνεται ἀπίθανο· εἶναι ἁπλὴ δοκιμή, καὶ μᾶς δείχνει μόνο καὶ μόνο πὼς ἡ λέξη, μὲ τὸ *φχ* της, δὲ θὰ καταντήσῃ κοινή, ἐπειδὴ καὶ κανονικὴ δὲν εἶναι. Γιὰ τοῦτο τὴ γράφουμε ὅπως ξέρεις, μὲ *φκ*.

Νὰ μὴ θυμώσῃς μ' ἀφτό. Σὰν εἴμουνε στοὺς Κορφούς, πῆγα νὰ χαιρετήσω τὸν περίφημο Μαρκορᾶ. Μὲ καλοδέχτηκε ὁ ἄθρωπος. Γιὰ τὸ ζήτημα, γιὰ τὴ γλώσσα, γιὰ τὴν Ἰδέα, γιὰ τὰ βιβλία μου, ἕνα μονάχα βρῆκε νὰ μοῦ πῇ· — « Ἐσεῖς γράφετε *ξαθὸς* καὶ μεῖς ἐδῶ μὲ *γ* τὸ λέμε! » Θαῤῥῶ πὼς ἔγραψα στὴ ζωή μου κάμποσες ἄλλες λέξες ὄξω ἀπὸ τὸ *ξαθός*[1]. Μπορεῖ πάλε νἄχουμε ἄδικο στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη λέξη· ἀφτὸ θὰ πῇ πὼς προσέχουμε στὴν καθεμιά. Νὰ μὴ σταναχωριούμαστε ὅμως, γιὰ ἕναν τύπο ἢ γιὰ μιὰ λέξη. Τὸ κάτω κάτω, γράφε, σὰ θέλεις, καὶ *φχαριστῶ* ἢ *ἐφχαριστῶ*, ἀφοῦ καὶ τὰ δυὸ τὰ λένε. Ἀδύνατο μάλιστα δὲν εἶναι νὰ σοῦ ποῦνε κ' ἕνα *φχαριστῶ*, χωρὶς *ε*, στὴν ἀρχὴ τῆς φράσης, δηλαδὴ χωρὶς προτερινὸ φωνήεντο. Ἐμεῖς βάζουμε τὸ *ε*, ὅπως σοῦ τὸ ξήγησα, γιὰ περισσότερη ἀσφάλεια, ἢ σὰν ἀγαπᾷς, ἀπὸ *φρονιμάδα*. Ἡ φρονιμάδα μᾶς ἔμαθε καὶ τὸ *φκ* στὸ *φκαριστῶ*. Κι ἀφοῦ εἴμαστε φρόνιμοι, πρέπει τώρα καὶ σὺ νὰ μᾶς πῇς ἕνα *φκαριστῶ* — ἢ ἕνα *μπράβο*. »

Ἰδοὺ στὸ τέλος τί μοῦ ἀποκρίνεται τἀγαθὸ τὸ παιδί·

1) Κ. Ῥω. Θέ., Α', σ. 73. Παραδέχτηκα τὸν τύπο χωρὶς ν γιὰ τὴ σειρά, ἐπειδὴ κι ἀλλοῦ δὲ βάζουμε τὸ ν μὲ κατοπινὸ θ. Μὰ ὁ Μαρκορᾶς ἀφτό, μάλιστα τότες, δὲν μποροῦσε νὰ τὸ συλλογιστῇ.

Digitized by Google

«... ἀπαντῶ στὸ γράμμα σας. Τὸ διάβασα μὲ προσοχὴ καὶ βέβαια δεν ἀρνοῦμαι καθὼς σᾶς τὄγραψα στὴν προηγούμενη μου ἐπιστολὴ, πὼς τὸ ἐφαριστῶ τὸ λένε μερικοί· ἐπειδὴ ὅμως δεν εἶναι συνειθισμένος ὁ τύπος προτιμότερο θαρρῶ νὰ γράφω ἐφαριστῶ ἴσαμε νὰλλάξει. Πὼς εἶναι δασκαλισμὸς δεν εἶναι ζήτημα. μὰ τὸν παραδέχτηκε ὁ κόσμος ὁ πολὺς καὶ φαίνεται πὼς ἐντύπωση, μὰ χρησιμέβει καὶ γιὰ νὰ χτυπῶν τὴ δημοτική.»

Ἐννοεῖται, ἄμα γίνεται ζήτημα γιὰ γραμματικὴ καὶ γιὰ σχολεῖα, ἀπὸ ἀνάγκη θὰ παραδεχτοῦμε τὸ κανονικὸ τὸ φκ. Ὁ λόγος δεν εἶναι ἂν οἱ δασκάλοι μᾶς χτυποῦνε ἢ ὄχι· ὁ λόγος εἶναι ἂν ἐμεῖς κάνουμε ἢ ὄχι τὸ χρέος μας. Ἀφτοὶ πάντα θὰ μᾶς χτυπήσουνε· ψυχολογικὸ μάλιστα, περισσότερο νὰ μᾶς χτυποῦνε, ὅσο περισσότερα τοὺς παραχωρήσουμε, γιατὶ θὰ ποῦνε τότες πὼς τὸ κάνουμε ἀπὸ φόβο, καὶ τὸ φοβάτσιαν ποιός τονὲ συνορίζεται;

Βλέπετε ὅμως πόσο τίμια ὁ φίλος μου τάναγνώρισε πὼς τὸ φκ δεν εἶταν ξένο καὶ πὼς κάτι ἐννοιωθα καὶ γώ, γιατὶ παρατηρήσατε πὼς κ' οἱ φίλοι μοῦ λένε ἀπαράλλαχτα ὅσα μοῦ λένε κάποιες φτωχάδες, μόνο ποὺ μοῦ τὰ λένε μ' ἄλλο ὕφος. Μὰ τὸ ἴδιο πέφτει, ἐπειδὴ τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς μοῦ γλυκοδίνουνε νὰ καταλάβω πὼς ῥωμαΐτικα δὲν ξέρω — «δὲν εἶναι ἑλληνικὸς τύπος» — πὼς ξενίζω καὶ πὼς εἶμαι... φανατικὸς, ἐπειδὴ ἀκολουθῶ τὸν κανόνα. Καὶ δὲ φταίνε οἱ φίλοι. Δὲ φταιω ἐλπίζω οὔτε γώ. Κάτι ἄλλο τυχαίνει. Πασκίζω πάντα νὰ βασιστῶ σὲ λόγους ἱστορικοὺς συνάμα καὶ γλωσσολογικοὺς. Πρόσεξε παραδεχτῶ ἕνα τύπο, τὸ συλλογιοῦμαι. Λ. χ., ἐκεῖνα ποὺ ἔγραφα τοῦ φίλου μου σ' ἕνα γράμμα, τὰ εἶχα ξεγράψει πρῶτα στὸν ἐαυτό μου. Μ' ὡδηγούσανε πολλὲς μελέτες, ἀφοῦ εἶναι κι ἀπάγγελμά μου νὰ μελετῶ τὰ τέτοια. Βλέπω ἢ προσπαθῶ τουλάχιστο νὰ δῶ πρῶτα τὴ σειρά, κ' ὕστερα γράφω τὴ λέξη. Ὁ φίλος βλέπει πρῶτα τὴ λέξη,

Digitized by Google

καὶ τὴ σειρὰ δὲν τὴ βλέπει. Μήτε μπορεῖ νὰ τὴ δῇ. Νὰ σπουδάσῃς γλωσσολόγος, πολὺ ἔφκολο. Πρέπει ὅμως νὰ σπουδάσῃς, ὅπως κι ἂν εἶναι. Καὶ γλωσσολογία τί σημαίνει; Δυὸ πράματα καὶ τὰ δυὸ ἁπλά, ἱστορία καὶ φυσιολογία, δηλαδὴ πρέπει νὰ ξετάζῃς τὰ ἱστορικὰ τῆς τάδε ἢ τάδε γλώσσας, τῆς ἑλληνικῆς, ποὺ νὰ ποῦμε, ἀπὸ τοῦ Ὅμηρου τὰ χρόνια ἴσα μὲ τὰ δικά μας — τέτοιο σκοπὸ ἔχει κ' ἡ ἕδρα μου τῆς Σχολῆς τῶν *Ἀνωτέρω Μαθημάτω (Ecole des Hautes Etudes)* — ἔπειτα νὰ ξετάσῃς καὶ τὰ φωνολογικὰ ἢ τὰ καθέκαστα τῆς προφορᾶς, μ' ἄλλα λόγια τὸ πῶς μορφώνουμε τοὺς διάφορους ἤχους. Τότες δὲ βλέπεις πιὰ εἴτε τύπους εἴτε λέξες χώρια χώρια τὴν καθεμιὰ ἢ τὸν καθένα, κομματιαστὰ κι ἀπομονωμένα, μὰ τὰ βλέπεις συνταιριαστὰ καὶ συστεκάμενα, σὰ χτίριο ἁρμονικό, σὰν ἀληθινὸ *σύστημα*, δηλαδὴ σὰν πρᾶμα ποὺ οἱ διάφορες μεριές του βαστιοῦνται ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, γιατὶ τοῦ λόγου σου τὶς *ἔστησες* ὄρθιες ὅλες μαζί. Βλέπεις μ' ἄλλα λόγια τοὺς γενικοὺς νόμους.

82.

Ὅροι περίεργοι.

Λοιπὸν εἶναι καὶ φυσικὸ νὰ ξαφνιάζεσαι, ἅμα δὲν ἀκολούθησες ἐποχὴ ἐποχὴ καὶ κίνημα κίνημα τὴν ἱστορικὴ καὶ τὴ γλωσσολογικὴ ξετύλιξη τοῦ δείνα τύπου ἢ τῆς δείνα λέξης. Θὰ τὸ δοῦμε ἀφτὸ ἀπὸ τὸ δέφτερο τὸ παράδειγμα ποὺ σᾶς ἔταξα, μόνο ποὺ θὰ τὰ πάρουμε ἀνάποδα τώρα, καὶ θὰ σᾶς δείξω πρῶτα τὴν ἱστορικὴ τὴ σειρά, θὰ σᾶς ξεδιαλίσω τοὺς λόγους τοὺς γλωσσολογικούς, ὥστε νὰ φτάσετε μοναχοί σας στὸ συμπέρασμα· ὕστερα θὰ κούσουμε τοὺς φίλους ποὺ ἀποροῦνε, καὶ θὰ πορήσετε ἴσως μὲ τὴν ἀπορία τους ἐσεῖς, ἀφοῦ

Digitized by Google

μπῆτε στὸ νόημα, ὅσο κι ἂν τὸ συντομέψω, γιατὶ ἔχουμε μπροστά μας δρόμο μακρινό.

Πρέπει ὅμως, προτοῦ ἀρχίσουμε ἀκόμη, κάτι νὰ σᾶς πῶ. Ἔχουμε νὰ μιλήσουμε γιὰ *πτῶσες* καὶ θαῤῥῶ πὼς καλὸ θᾶτανε νἀλλάξουμε τὸν ὅρο. Τὄνομα *πτῶσις* τὸ δοκίμασε πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης, ποὺ τὄλεγε καὶ γιὰ τὰ ῥήματα. Κατόπι τὸ συνηθίσανε μόνο γιὰ τὰ ὀνόματα. Ἔχει σημασία πολὺ περίεργη καὶ μᾶς θυμίζει καιροὺς ἁπλοϊκούς, ὅπου ὁ κόσμος ἀκόμα δὲν ἔννοιωθε ἀπὸ γλωσσολογία, ἐπειδὴ νομίζανε τότες πὼς ὁ τύπος ὁ σωστὸς εἶτανε ἡ ὀνομαστική, καὶ πὼς ὅλα τἄλλα εἶτανε *πτῶσες*, δηλαδὴ σὰν *ξεπεσμένες* ὀνομαστικές. Γιὰ τοῦτο δὲ λέγανε κιόλας ὀνομαστική, παρὰ *εὐθεία* ἢ *ὀρθή*· δὲν τὴν εἴχανε γιὰ *πτώση*· ἔτσι μάλιστα καὶ τὸ διδάσκουνε· « ἡ γὰρ εὐθεῖα οὐκ ἔστι κυρίως πτῶσις ἀλλὰ καταχρηστικῶς· » οἱ ἄλλες ὅμως « πτώσεις καλοῦνται ὡς ἐκπεσοῦσαι τῆς ὀρθῆς σημασίας, καὶ πλάγιοι, ὡς μὴ σημαίνουσαι ὀρθῶς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἀλλ' ἐκ πλαγίου. » Τέτοια κι ἀκόμη πιὸ ἀλλόκοτα γράφει ὁ περίφημος ὁ Χοιροβοσκὸς (*Grammatici graeci*, = Lpzg., 1889, τ. Δ', 1, σ. 109 κι ἀκ.). Τὸν ὅρο *πτῶσις*, ὅσο ἀδικιολόγητος κι ἂν εἶναι, τὸν πήρανε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ τὸν κάμανε *casus* οἱ Ῥωμαῖοι· ἔτσι τὸν ξέρουνε σήμερα παντοῦ, *caso, cas,* ὡς καὶ *Fall,* γερμανικά, ποὺ εἶναι ἡ μεταφρασμένη μας ἡ *πτῶσις*. Λοιπὸν ἀφοῦ ἡ Ἐβρώπη ὅλη δανίζεται ὅρους ἐπιστημονικοὺς ἀπὸ τὴν ἀρχαία μας τὴ γλώσσα, ἐμεῖς οἱ ἀπογόνοι δὲ θᾶχουμε τάχα τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς μεταχειριστοῦμε ; Ἀφτὰ λέει ὁ δάσκαλος. Ἐγὼ πάλε θαῤῥῶ πὼς θᾶτανε νόστιμο, θᾶτανε καὶ πολὺ ὡραῖο, ἐμεῖς νὰ μπορούσαμε νὰ φτειάνουμε καινούριους ὅρους ἐπιστημονικοὺς μὲ τὴν πάντα ζωντανὴ καὶ πάντα ἑλληνικὴ λαλιά μας, ἐνῶ μὲ τὴ δική της ἡ Ἐβρώπη δὲν μπορεῖ νὰ τὸ καταφέρῃ. Θὰ φαινόμεστα τότες ἀπογόνοι ἀληθινοί, ἀφοῦ θὰ δημιουργούσαμε σὰν τοὺς ἀρχαίους.

Digitized by Google

Ὥςπου νὰ βρεθῇ στὴ *Μεγάλη* μας *ῥωμαΐκη γραμματικὴ* ὁ κατάλληλος ὅρος γιὰ τὴν *πτώση*, ποὺ μᾶς χαλνᾷ κιόλας τὴ γλώσσα μὲ τὸ *πτ*, ἂς τὴν ποῦμε προσωρινὰ κ' ἔτσι, ἂς τὴν πῶ ἔτσι ἐγὼ τουλάχιστο ποὺ μὲ *φ* δὲν τὴν ἄκουσα, μὴ ζώντας στὴν Ἑλλάδα.

83.

Ἕνας ὅμορφος νόμος.

Ἕνας ὅμορφος κ' ἐφκολοπαρατήρητος νόμος στὴ γλώσσα μας, ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ πιὸ παλιὰ ὡς τὰ σήμερα, εἶναι ἡ ξάπλωση τοῦ φωνήεντου τῆς ὀνομαστικῆς στὶς ἄλλες πτῶσες. Περίεργο μάλιστα ποὺ ἀπαρχῆς τὴν αἰτιατικὴ *μῦα*, τὴ μόνη κανονικὴ αἰτιατική, πουθενὰ δὲν τὴν ἀπαντοῦμε· ἀπὸ τότες λοιπὸν ἐνέργησε τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς *μῦς* κ' ἔμεινε μοναχό του στὴν αἰτιατική, δίχως τὸ συνηθισμένο συνακόλουθο φωνήεντο *-α* τῆς τρίτης κλίσης. Ἔτσι, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, μοῦ φαίνεται πιὸ φυσικό, παρά, ὅπως λένε, ἂν εἴτανε ἀπὸ ἀναλογία μὲ τὸ *σῦς, σῦν*, ἐπειδὴ φυσικὸ δὲ μοιάζει νὰ πάῃ κανεὶς νὰ θυμηθῇ τὸν *ἀγριόχοιρο*, μιλώντας γιὰ τὸν *ποντικό*, ἄφησε ποὺ θἄπρεπε κιόλας νὰποδειχτῇ πὼς ὁ ἴδιος τόπος βγάζει καὶ *ἀγριόχοιρους* καὶ *ποντικούς*, ἐνῶ ἡ ὀνομαστικὴ ἔφκολα τραβᾷ στὰ λημέρια της τὴν αἰτιατική, ἀπαράλλαχτα ὅπως βλέπουμε κ' ἕνα *βοῦν*, ἀπὸ τὸ *βοῦς*, ἀντὶς τὸ ταχτικὸ *βῶν*· εἶναι γνωστὸ καὶ τὸ ἀττικὸ *ναῦν* ἀπὸ τὸ *ναῦς*, ἀντὶς *νῆα*· κατόπι ἔχουμε καὶ κάτι *ἥρων, πάτρων*, ἀντὶς *ἥρωα, πάτρωα*. Τὰ φέρνει πάντα ἡ ὀνομαστική, ποὺ παρασέρνει κι ἄλλες πτῶσες ἐξὸν ἀπὸ τὴν αἰτιατική. Στὴ Θεσσαλία, λ. χ., ἀκούστηκε ὡς καὶ μιὰ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ *Νικίᾶς*. Ἰδοὺ ὅμως κ' ἕνα παράξενο. Συνηθισμένο πιὰ τἀφτὶ τὸ ἑλληνικὸ καθὼς εἴτανε σὲ μακρόχρονο φωνήεντο τῆς ὀνομαστι-

Digitized by Google

κῆς τῶν πρωτοκλίτων. ἄξαφνα τὸ θέλει καὶ στὴν κλητική· κ' ἔτσι σοῦ βγαίνει κ' ἕναν *τεγνίτᾶ*, ὅσο πατροπαράδοτο κι ἂν εἶναι τὰ πλόγρονο τῆς κλητικῆς *τεγνῖτᾶ!*

Μὰ πρέπει νὰ γυρέβουμε σπάνιους τύπους — ἂν καὶ μὲ σπάνιους τύπους, ἀριὰ ἀριά, φανερώνεται κάθε ἀλλαγὴ ποὺ ἀργότερα κατεντᾷ νόμος ἀνεξαίρετος. Φτάνει μας νὰνοίξουμε μιὰ ἑλληνικὴ γραμματική. καὶ γιὰ τὴν ὥρα νὰ προσέξουμε μόνο στὸν ἑνικὸ τῆς πρώτης καὶ τῆς δέφτερης κλίσης. Εἴτε ἀπὸ ἀναλογία, εἴτε ἀπὸ ἄλλους λόγους, ἀνταμώνουμε σ' ὅλα τὰ πλοῦθα τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς· *τράπεζα, τράπεζα, τράπεζαν*, ὁ δυϊκὸς *τραπέζᾶ· νεανίας, νεανία*, δοτ. *νεανίαι* (=*νεανίᾳ*), δ. *νεανία· στρατιώτης*, δοτ. *στρατιώτηι, στρατιώτην· Βορρᾶς, Βορρᾶ, Βορρᾶι, Βορρᾶν*· κι ἀκόμη καλήτερα *ἡμέρα, ἡμέρα, ἡμέρας, ἡμέραι, ἡμέραν*· δ. *ἡμέρα· κεφαλή, κεφαλή, κεφαλῆς, κεφαλῆι, κεφαλήν· μνᾶ, μνᾶ, μνᾶς, μνᾶι, μνᾶν*, δ. *μνᾶ· συκῆ, συκῆ, συκῆ, συκῆς, συκῆι, συκῆν*· ἂς μὴν ξεχάσουμε καὶ τὸ *Ἑρμῆς, Ἑρμῆ, Ἑρμῆι, Ἑρμῆν*. Τὸ ἴδιο παρατηροῦμε, ἂν καὶ λιγώτερο γενικεμένο, στὴ δέφτερη κλίση· *λόγος, λόγον· ὁδός, ὁδόν· δῶρον, δῶρον, δῶρον· πλοῦς, (πλοῦ), πλοῦν, πλοῦ· ὀστοῦν, ὀστοῦν, ὀστοῦ, ὀστοῦν· λαγῶς, λαγῶς, λαγῶ, λαγῶι, λαγῶν· ἅλως, ἅλως, ἅλω, ἅλωι, ἅλων*, δ. *ἅλω· ἡμιέκτεων, ἡμιέκτεων, ἡμιέκτεω, ἡμιέκτεωι, ἡμιέκτεων*.

84.

Κλίνουνται — καὶ λέγουνται.

Ἀφτὰ εἶναι τὰ κλασσικά. Μὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ φανταζούμαστε τυπωμένα· πρέπει νὰ στοχαστοῦμε πὼς κάθε μέρα, κάθε στιγμή, κάθε δεφτερόλεφτο τὰ *λέγανε*, λοιπὸν πὼς κάθε μέρα, κάθε στιγμή, κάθε δεφτερόλεφτο, *ἀκούγανε* τὸ φω-

Digitized by Google

νήεντο τῆς ὀνομαστικῆς στὶς ἄλλες πτῶσες καὶ πὼς λίγο λίγο ἡ συνήθεια, μὲ τὸ χτύπημα στάφτι τὸ παντοτινὸ ἑνὸς καὶ μόνου ἤχου, ἔγινε τόσο τυραννικὴ ποὺ γυρέβανε τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς ὡς καὶ στὶς πτῶσες ὅπου δὲν τὸ ξέρανε πρῶτα. Τώρα καταλαβαίνουμε γιατὶ ἄρεσε στοὺς Ἀττικοὺς ἡ δωρικὴ γενικὴ τοῦ *Βορρᾶ*, ποὺ στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ τὴν κλίνανε *Βορροῦ*, καταλαβαίνουμε γιατὶ δὲν ἀργήσανε νὰ τοὺς ἀρέσουνε κ' οἱ γενικὲς *Δημᾶ*, *Μηνᾶ*, ποὺ ἀνήκουνε στὴν Κοινή. Τώρα καταλαβαίνουμε θαρρῶ καὶ τὶς ἀττικὲς γενικὲς *πατραλοίᾶ*, *ὀρνιθοθήρᾶ*, καὶ τὶς γενικὲς *Ὕλα*, *Σκόπα* δωρικῶνε ὀνομάτωνε, καὶ τὶς γενικὲς *Ἀννίβα*, *Σύλλα*, ὀνομάτωνε λατινικῶνε. Ἀφτὲς οἱ τρεῖς ὅμως θέλουνε ξεχωριστὴ παρατηρησούλα.

85.

Τὰ νιοφερμένα.

Καὶ οἱ τρεῖς μας οἱ γενικὲς εἶναι γενικὲς ἀπὸ λέξες *νιοφερμένες*. Πολὺ σημαντικὸ ἀφτό. Ντόπιες ἢ ξένες, ἀδιάφορο· ξένα ὁ *Ὕλας* κι ὁ *Ἀννίβας* — τὸ ἕνα δωρικό, λοιπὸν ξένο στὴν ἀττική, λατινικὸ τὸ ἄλλο, λοιπὸν ξένο στὴν Κοινή. Δὲν πειράζει. Τὸ σπουδαῖο γνώρισμά τους, ποὺ εἶναι λέξες *νιοφερμένες*. Νιοφερμένες στὴ γλώσσα κι ὁ *πατραλοίας* κι ὁ *ὀρνιθοθήρας*, ἀφοῦ εἶναι καὶ τὰ δυὸ ζεβγαρώματα καινούρια, ὅσο ἀρχαῖες κι ἂν εἶναι, ἂν τὶς πάρῃς χώρια, οἱ λέξες ποὺ ζεβγαρώνουνται στὸ καθένα. Μ' ἄλλα λόγια, ἐδῶ παράδοση δὲν ὑπάρχει· δὲν ἄκουσες, πρὶν τὰ πρωτακούσῃς ἢ πρὶν τὰ πρωτοφτειάσῃς, μήτε *Ὕλου* μήτε *Ἀννίβου* μήτε *πατραλοίου*, καὶ τὰ κανονίζεις ἀμέσως κατὰ τὴν τάση ποὺ δείχνει ἄξαφνα ἡ γλώσσα νὰ τὰ συμμορφώνῃ ὅλα, ξαπλώνοντας ὅπως εἴδαμε ὡς καὶ στὰ πατροπαράδοτα τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς.

Digitized by Google

Μιὰ κ' ἔγινε ἡ ἀρχή, ἀπαραίτητο, ἀναγκαῖο, ἐπειδὴ καὶ φυσικό, νὰ ξαπλωθῇ τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς τῶν πρωτοκλίτωνε καὶ στὶς ἄλλες πτῶσες, δηλαδὴ νὰ ποῦμε *τῆς τράπεζας, τῇ τραπέζᾳ, τοῦ νεανία, τοῦ στρατιώτη*. Δύσκολο δὲν εἶτανε νὰ γίνῃ, ἀφοῦ καὶ στὴ χρυσὴ ἐποχὴ ὁ ἑνικὸς τῆς *ἡμερας* καὶ τῆς *κεφαλῆς* κρατοῦσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὸ τέλος τὸ ἴδιο φωνήεντο. Κι ἀλήθεια, νωρὶς νωρίς, καὶ στὴν Ἀττικὴ κι ὄξω ἀπὸ τὴν Ἀττική, σ' ἐπιγραφές, σὲ πάπυρους καὶ σὲ χερόγραφα, βρίσκουμε τὶς γενικὲς *Ἐπιφάνη, Πασικράτη, Ἀλκαμένη, Ἀμφιχάρη, Διονυσίκλη, Ἐμμεγάνη, Εὐτύχη, Ἑρμοφάνη, Ἰωάννη, πρεσβευτῆ, ἀπηλιώτη, Μωϋσῆ*, ὡς καὶ δοτικὴ *Θεαγένῃ* (κ. Dieterich, *Unters. zur Gesch. d. gr. Spr.*, 1898, σ. 170 κι ἀκ.).

86.

Τὰ θηλυκὰ καὶ τὰ πατροπαράδοτα.

Περισσότερο ἀργήσανε τὰ θηλυκά, γιατὶ σ' ἀφτὰ ἔπρεπε νἀλλάξῃ κι ὁ τόνος (*θαλάσσης, θάλασσας*), ἐνῶ τἀρσενικὰ εἶναι πάντα παροξύτονα. Βλέπουμε ὡςτόσο κάμποσες συμμορφωμένες γενικὲς καὶ δοτικές, πότε σ' ἐπιγραφὲς καὶ πάπυρους, *Αὐρηλίᾳ, Βασιλίσσᾳ, ἐν θαλάσσᾳ, Θεοδούλας, θυγατρὶ ἱερίσσᾳ, μούσας, Σωσάννας*, πότε σὲ κείμενα, *τῆς Αὐγούστας, τῆς βίγλας, τῆς σκάλας, τῇ τάβλᾳ* (κ. Dieterich, ὅ. εἴ., σ. 173, καὶ τὰ *Essais*, I, 174, 1).

Προσέξτε παρακαλῶ στὰ τελεφταῖα ποὺ ἀναφέραμε — ὅλα ξένης καταγωγῆς — καὶ κοιτάξτε τώρα σὲ τί συμπέρασμα φτάνουμε, καταλογίζοντας σ' ἕνα κείμενο μεσαιωνικό, γιὰ νὰ συγκρίνουμε τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, τὶς κατάληξες *-ας* καὶ *-ης* (*Essais de gramm. hist.*, τ. II, 1889, σ. CXXI)· ἄξαφνα

Digitized by Google

ὁ *Βέλθαντρος*, τὸ μυθιστόρημα δηλαδή, γράφει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ *δόξης, πάσης, δούλης, θαλάσσης, βασιλίσσης*, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως *Χρυσάτζας, φλισκίνας, ῥηγίνας, δεσποινοπούλας, Φαιδροκάζας*.

Ἐδῶ ταιριάζει νὰ θυμηθοῦμε ὅσα εἴπαμε γιὰ τὸν *ὀρνιθοθήρα*, τὸν *Ὕλα* καὶ τὸν *Ἀνείβα*. Πρῶτα συμμορφώνουνται τὰ *νιοφερμένα*, εἴτε ντόπια (*Θεοδούλας, δεσποινιπούλας*, λέξες γνωστές, μὰ ζεβγαρώματα καινούρια), εἴτε ξένης καταγωγῆς (*βίγλας, ῥηγίνας*). Τὰ παράδοτα, ὥςπου γενικεφτοῦνε, θέλουνε καιρό· ἀλλοῦ ἔδειξα (*Essais*, II., XXXII, CXXIII) πὼς ὁ μιλάμενος, δηλαδὴ τὸ μιλάμενο ὑποκείμενο — le sujet parlant, καθὼς λένε οἱ γλωσσολόγοι — πρῶτα πρῶτα θὰ πῇ *τραπέζης*· ἔπειτα τυχαίνει νὰ πῇ πολλὲς φορὲς τὴν ὀνομαστικὴ *τράπεζα*· καὶ τότες μόνο, ἀφοῦ τὴν εἶπε πολλὲς φορές, τοῦ ξεφέβγει κ' ἡ γενικὴ *τράπεζας*, κι ἀφτὴ λίγο λίγο καταντᾷ κοινῆς χρήσης γενική.

Ἔτσι, μὲ τὰ χρόνια, μὲ τοὺς αἰῶνες, ξαπλώνεται πέρα γιὰ πέρα τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς σὲ ὅλο τὸν ἑνικὸ τῶν πρωτοκλίτωνε, κι ὅπως κλίναμε *ἡμέρα, ἡμέρα, ἡμέρας, ἡμέραι, ἡμέραν, κεφαλή, κεφαλή, κεφαλῆς, κεφαλῆι, κεφαλήν, μνᾶ, μνᾶς* κτλ., *συκῆ, συκῆς* κτλ., *ὀρνιθοθήρας, ὀρνιθοθήρα, Βορῥᾶς, Βορῥᾶ, φαγᾶς* (τοῦ Κρατίνου, κοίτ. καὶ *Lob. Phryn.*, 433), *φαγᾶ*, κλίνουμε τὸ ἴδιο καὶ σήμερα *τράπεζα, τράπεζα, τράπεζας, τράπεζα, νεανίας, νεανία, νεανία, νεανία, στρατιώτης, στρατιώτη, στρατιώτη, στρᾶτιώτη*. Τὰ τριτόκλιτα πάλε, θηλυκὰ ἢ ἀρσενικά, τῆς ἀρχαίας, ποὺ ἰσοσυλλαβιστήκανε καὶ γενήκανε πρωτόκλιτα — ὁ *πατέρας*, ἡ *λαμπάδα* — ποτέ τους δὲ λεχτήκανε *πατέρου, λαμπάδης*, στὴ γενική, ἐπειδὴ ἀπαρχῆς δὲν εἴχανε κατάληξη παράδοτη *-ου, -ης*, καὶ γιὰ τοῦτο συμμορφωθήκανε ἀμέσως.

Digitized by Google

87.

Τὰ δεφτερόκλιτα. Ἡ κλητικὴ συμμορφώνεται.

Νὰ ποῦ τὰ βολέψαμε πιὰ μὲ τὴν πρώτη κλίση. Τί γίνεται τώρα ἡ δέφτερη; Ἀφτὸ μᾶς ἀπομνήσκει νὰ δοῦμε.

Ἡ δέφτερη φύλαξε τέσσερεις κατάληξες στὸν ἑνικὸ καὶ τρία φωνήεντα διαφορετικά, ποὺ δὲ μοιάζουνε διόλου τὸ ἕνα μὲ τἄλλο· *ἀδερφΟς*, *ἀδερφΕ*, *ἀδερφΟν*. Μόνο ἡ αἰτιατικὴ μᾶς παρουσιάζει φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς, *ἀδερφΟ*. Τέτοια τὰ πράματα στὴν ἐποχὴ ὅπου ζοῦμε, καὶ μεῖς σκοπὸ κανένα δὲν ἔχουμε νὰ τἀλλάξουμε. Μὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ μποδίσουμε νἀλλάξουνε, γιατὶ ἀλλάζουνε ὅ τι κι ἂν ποῦμε. Πῶς θέλετε κιόλας νὰ μὴν ἀλλάξουνε; Εἶναι ἀδύνατο. Στοχαστῆτε πὼς ὄξω ἀπὸ τὰ δεφτερόκλιτα ἢ καὶ κάτι οὐδέτερα (*παιδί*, *παιδιοῦ*, *ἔθνος*, *ἔθνου(ς)*, *ῥάψιμο*, *ῥαψιμάτου*), ἄλλα ὀνόματα δὲν ὑπάρχουνε, δὲν ὑπάρχουνε ἀρσενικὰ σὲ ὅλη τὴν κλίση ποὺ νὰ μὴ βαστοῦνε σὲ κάθε πτώση τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς. Τόσο δυνατὸς ὁ νόμος, τόσο γενικός, ποὺ τὸ φωνήεντο ἀφτό, ἀκόμη καὶ σὰν εἶναι ἄγνωστο στὴν ἀρχαία τὴ γλώσσα, μνήσκει παντοῦ, καὶ κλίνουμε *ὁ καφΕς*, *τοῦ καφΕ*, *τὸν καφΕ*, ἀπαράλλαχτα ὅπως κλίνουμε *ἡ μέρΑ*, *τῆς μέρΑς*, *ὁ στρατιώτΗς*, *τοῦ στρατιώτΗ* κτλ. Καὶ μάλιστα τὸ φωνήεντο ἀφτὸ μνήσκει ὡς καὶ στὸν πληθυντικό, *οἱ καφΕδες!*

Λοιπὸν ἄρχισε καὶ στὰ δεφτερόκλιτα νὰ συμμορφώνεται πρῶτα ἡ κλητική. Πῶς καὶ σὲ ποιὰ ὀνόματα συμμορφώνεται;

Στὴ Συλλογὴ τοῦ Passow (κ. *Essais*, II, CXXIX) ξεσηκώνω τὶς ἀκόλουθες κλητικές· *καπετάνιο*, *μαΐστρο*, *διάκο*, *σκλάβο*, *δροσερό*, *μύλο*, *λύκο*, *δράκο*, *ἥλιο*, *χρυσογάγιο*, *Ζῆδρο*, *Λάζο*, *Κίτσο*, *Ἀνδροῦτσο*, *Λάμπρο*, *Βλάχο*, *Νοῦτσο*, *Διάκο*, *Δῆμο*, *Νῖκο*, *Χρῆστο*, *Μάλιο*, *Λιάκο*, *Φέζο*, *Γιῶργο*,

Digitized by Google

Νάκο, Νικολό, Ἴσκο, Νάσσο, Μῆτρο, Δυσσέο, Μοῦρτο, Μάρκο, Μῆτσο, Ζάχο, Μπέκιο, Κωσταντῖνο, Γιάνο· στοῦ Ρίο τὴ Συλλογή, *δράκο, γέρο, μάστρο, Φρεντρῆκο*· στοῦ Γιανναράκη τὰ Κρητικὰ τραγούδιά, *ξένο, καπετάνιο, Χάρο, Κωσταδιό, Κωσταντῖνο, Δάρειο, Μῶρο*· στοῦ Legrand τὶς *Chansons populaires, Φλῶρο, Κίτσο, Μάρκο, Κατσάκο,* κάπου ἀλλοῦ καὶ *λύκο* (κ. γιὰ τὰ καθέκαστα, παραπομπὲς κτλ., στὰ *Essais*, II, CXXIX-CXXX)[1].

88.

Συμμορφωθήκανε καὶ συμμορφώνουνται τὰ κύρια ὀνόματα.

Τώρα νὰ τὰ ταχτοποιήσουμε κιόλας. Βλέπουμε κύρια ὀνόματα σωρό. Καὶ ἴσια ἴσια πρέπει ἐδῶ νὰ σημειώσουμε πὼς ἡ ἀρσενικὴ κατάληξη *-η, -α,* ἀντὶς *-ου,* ἡ ἀρσενικὴ κατάληξη τῆς δοτικῆς *-ῃ,* ἀντὶς *-ει (Θεαγένης),* ὑστερώτερα ἡ θηλυκὴ κατάληξη *-ας,* ἀντὶς *-ης,* πρωτομπήκανε σὲ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ (κ. π. ἀ.), τοῦ *Ὕλα,* τοῦ *Ἀγγίβα,* τοῦ *Ἐπηφάνη, Πασικράτη, Ἀλκαμένη* κτλ. κτλ., *Θεοδούλας, Σωσάννας, Αὐγούστας, Χρυσάτζας, Φαιδροκάζας.* Ἔτσι καὶ στὴν *κλητική,* τὰ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ παρασέρνουνται ἀμέσως ἀπὸ τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς. Μαζὶ μ' ἀφτὰ καὶ τὰ ΝΙΟΦΕΡΜΕΝΑ. εἴτε εἶναι ξένης καταγωγῆς *(καπετάνιο, μαΐστρο),* εἴτε προέρχουνται ἀπὸ ζεβγαρώματα κλινούρια *(χρυσογάγιο).* Γιὰ νιοφερμένα πρέπει ὅμως νὰ λογαριά-

1) Ἀλλιῶς ξηγᾷ ἢ τουλάχιστο προσπαθεῖ νὰ ξηγήσῃ τὸ ο τῆς κλητικῆς ὁ Kretschmer *(Neugr. Dial. st.*, 1905, σ. 233), μὰ δὲν πρόσεξε θαρρῶ ἀρκετὰ στοὺς τύπους ποὺ ἀναφέραμε καὶ σὲ ὅσα ξεδιαλίσαμε στὰ *Essais*, II, σ. CXXI-CXXX, ὅπου θάβλεπε καὶ γενικὲς μὲ -ο, ποὺ δὲ μοιάζει νὰ τὶς ἄκουσε ἢ νὰ τὶς εἶδε, καὶ μὲ τὴ γενικὴ ἀλλάζει ὁλότελα τὸ ζήτημα.

Digitized by Google

τουμε καὶ τὰ οὐσιαστικὰ *γέρος, δράκος, Χάρος*· δὲν εἶναι κατροπαραδοτα, δηλαδὴ δὲν ἰσοσυλλαβιστήκανε ὅπως καὶ τἄλλα τἀρχαῖα τὰ τριτόλεκτα, ποὺ ἄρχισε τὸ ἰσοσυλλάβισμά τους ἀπὸ τὸ *ν* τῆς κίτιατικῆς, *πατέραν, καθὼς* καὶ *νεανίαν*, κατατι *πατερας, καθὼς* καὶ *νεανίας*· ὁ *γέρος*, ὁ *δράκος* κι ὁ *Χαρος*, τα ἴδια σήμερα ὁ *Παρθενὸς* κι ὁ *παθὸς* (κ. π. ἀ. σ. 95 κι ἀκ. . γενήκανε τὰ μιὰ ἐποχὴ ὅπου κανένας πιὰ δὲν ἤξερε ἀπὸ κίτιατικες *γεροντεν, δράκοντεν, Χάροντεν, Παρθενῶνεν, παθοντεν*· βλεπουνε κατεφτείας ἀπὸ τὴν ὀνομαστική, *γερων, δρακων, Χάρων, Παρθενών, παθών*· τὸ *ν* τὸ τελικὸ κρασενικῆς ὀνομαστικῆς δὲν εἶχε πιὰ τότες νόημα γιὰ τοὺς μιλημένους· νοημα εἶχε τὸ *ς* καὶ γι ἀφτὸ μεταπλάστηκε. Ἀποῦ ἡμας πατροπαράδοτα δὲν εἴτανε, ἄρπαξε πιὸ ἔφκολα ἡ κλητικὴ τὸ φωνηεντα τῆς ὀνομαστικῆς.

89.

Συμμορφώνεται καὶ ἡ γενική.

Ὕστερις ἀπὸ τὴν κλητική, φυσικὰ νὰ συμμορφώσουνε οἱ μιλημένοι καὶ τὴ *γενική* τοῦ ἑνικοῦ. Μὰ οἱ γενικὲς μὲ *-ο* εἶναι πολὺ πολὺ σπανιες ἀκόμη, γιατὶ ἐγὼ νομίζω πὼς τώρα μολις ἄρχισε ἡ ξεπλωση καὶ πὼς χρειάζεται καιρὸς γιὰ νὰ γενικεφτη. Στοῦ Γιανναράκη τὴ Συλλογὴ (Ἄσματα Κρητικά, *Kretas Volkslieder* Lpzg., 1876) βρίσκω τις ἀκόλουθες (ἀρ. 72, στ. 1)

Κατω 'ς τοῦ Δρακο τὸ χωριό. 'ς τοῦ Δράκο τὸ πηγάδι·
(14, 17)
Δὲν τὴ θωρεῖς τὴ μουρη μου πὼς εἶνε σὰν τοῦ χάρο·

1) Τὰ ντυπωμένα μὲ τὴν ὀρθογραφία τοῦ ἐκδότη, τοῦ κ. Γιαννοράκη σήμερα Γιαννάρακι).

Digitized by Google

(123, 8)
Κ' ἐγ' ἀφορμὴ τοῦ γύρευγα τοῦ ΧάρΟ νὰ τοῦ φύγω·
(142, 17)
Κι' ἀπάνω εἰς τσ' ἐννιὰ φοραὶς τοῦ ΧάρΟ κακοφάνη·
(146, 4)
Σιδεροπύργο χτίζουνε τοῦ ΧάρΟ νὰ χωστοῦνε·
(146, 16)
Πάνω ς' τσ' ἐφτὰ πάνω ς' τσ' ὀχτὼ τοῦ ΧάρΟ βαροφάνη·
(151, 3)
Καὶ πόλεμο θὰ κάμωμε τοῦ ΧάρΟ δίχως ἄλλο·
(208, 5)
Δὲν ἔχ' ἀμάχι τσῆ Τουρκιᾶς μηδὲ κακιὰ τοῦ ΧάρΟ·
(202, 1)
Ἐμήνυσεν ὁ Σηφαλιὸς τοῦ καπετάνι ΠῶρΟ·
(316, 10)
Φτοῦ τοῦ παληοβρῶμΟ ἡ μάνα·
(6, 3)
Καὶ σέρνουν καὶ μιὰ λυγερή, τοῦ ΜῶρΟ τὴ γυναῖκα·
(15, 24–25)
Τοῦ ΤοῦρκΟ τὴν ἀρμάδα καὶ γνωρίζει·
— Τοῦ ΤοῦρκΟ 'ν' ἡ γι ἀρμάδα 'π' ἀρμενίζει·
(15, 28)
Ἠποῦ πρέπιζε τοῦ ΤοῦρκΟ τὴν ἀρμάδα·
(52, 8)
Γιατὶ τοῦ βούηθ' ὁ κερατᾶς τοῦ ΤοῦρκΟ δίχως ἄλλο·
(20, 58)
Κι' οὔλοι παρηγορούσασιν τοῦ ΒράχΟν τὴ γυναῖκα·
(21, 2)
Ἀφρουκαστῆτε νὰ σᾶς πῶ τοῦ ΒλάχΟ τὸ τραγοῦδι·
(21, 44)
Ἀκλούθα κ' ἡ μαυρόμοιρη τοῦ ΒλάχΟ ἡ γυναῖκα·
(28, 66)
Πέ του πῶς τὴν ἐχάλασε τοῦ γρέΟ ἡ τραμουντάνα·
(28, 76)
Τάξε πῶς τὴν ἐχάλασε τοῦ γρέΟ ἡ τραμουντάνα·
(31, 23)
Βγαίνει παρὸν τοῦ βασιλιὰ καὶ λέγει τοῦ ΣουλτάνΟ·

Digitized by Google

(31, 67)

Ἄρντσι μαζάρι κάνουνε καὶ στέλνουν τοῦ ΣουλτάνΟ·

(52, 2)

Ἀφρουκαστῆτε νὰ σᾶς πῶ τοῦ Ῥούσσιο τὸ τραγοῦδι·

(52, 7)

Φόβο μεγάλο ἔδειξε κ' εὐτοῦ τοῦ ΝιμπεριάλΟ·

(κ. *Essais*, II, CXXX).

Ἀφτὰ δὲν εἶναι μόνο τῆς Κρήτης. Πολὺ ταχτικά, πολὺ ὄμορφα, ὡς καὶ στὸ θηλυκό, διαβάζω τὴν ἀκόλουθη γενικὴ στὴν *Ἀσάλευτη Ζωὴ* τοῦ Παλαμᾶ (σ. 53)·

Τῆς Λέσβο τἀκρογιάλια,

καὶ τόντις ἔμαθα κατόπι, μελετώντας τὸ ζήτημα καὶ ῥωτώντας, πὼς στὴν Ἀθήνα, τὄχουνε κιόλας συνήθειο νὰ λένε *τῆς Ἄντρο, τῆς Τῆνο* κτλ. κτλ. Ἔτσι καὶ στὶς *Παράδ.* τοῦ Πολίτη (Α', 287) ἀκούμε ἀπὸ τὴ Ζάκυθο μιὰ γενικὴ *τσῆ Περάγαθο*. Καὶ πολὺ περίεργο ποὺ τέτοιες γενικὲς — *τῆς Ἄντρο, τῆς Τῆνο*, μᾶς τὶς φέρανε οἱ δασκάλοι! Ἂν ἀφίνανε τὸ λαὸ νὰ κλίνῃ *τῆς Λέσβος, τῆς Τῆνος*, δὲ θὰ τἄλλαζε ὁ λαός. Ἐπειδὴ ὅμως θελήσανε νὰ τοῦ μάθουνε ἄτοπες γενικὲς *τῆς Λέσβου, τῆς Τήνου*, φανήκανε ἀφτὲς ξένες στὸ λαό, καὶ τὶς διώρθωσε, βάζοντας ἀντὶς *ου* ἕνα *ο* ποὺ τὸ ἤξερε τἀφτί του ἀπὸ τὴν ὀνομαστική. Ἐνεργοῦσε λοιπὸν καὶ πάλε ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ ἑνικοῦ.

Ἔχω μάλιστα ὑποψία πὼς καὶ κάποια οὐδέτερα σήμερις ἀρχίζουνε νὰ βαστοῦνε, ἀπὸ ἀναλογία μὲ τἀρσενικὰ τὰ πρωτόκλιτα, τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς καὶ στὴ γενική. Γιὰ τοῦτο λένε στὴν Πόλη, ὅπως ἔμαθα, *τὸ πάτωμα* καὶ *τοῦ πάτωμα*. Δὲ σημαίνει ἀφτὸ πὼς ἡ κατάληξη *-άτου*, ποὺ τὴ συνηθίσαμε πιὰ ὅλοι μας καὶ τὴ γράφουμε ἀδίσταχτα (κοίτ. Στασινόπουλο, *Τὸ Κρασί*, 157 *κλημάτου*, ὅπου δὲ σκουντάφτει κανένας), δὲν εἶναι κανονική, ταχτικὴ κατάληξη τῆς

Digitized by Google

γενικῆς[1]. Θέλω νὰ παρατηρήσω μονάχα πὼς κάποτες φρόνιμο καὶ νὰ φοβούμαστε μερικοὺς τύπους ποὺ μᾶς φαίνουνται κανονικοί, γιατὶ τὸ κανονικώτερο πολλὲς φορὲς εἶναι ἴσια ἴσια ἐκεῖνο ποὺ δὲ φαίνεται ἀπὸ πρώτη ὄψη. Ἐγὼ τουλάχιστο συχνὰ προσπάθησα νὰ ξεδιαλίσω ἀπὸ ποῦ ἔρχεται μιὰ γενικὴ *τοῦ Ἄστη* — « τὸ παράρτημα τοῦ Ἄστη » — ποὺ τἄκουσα στὸ δρόμο ἀπὸ μιὰ μάγκα (κ. Ῥω. Θέ., Α΄, 64). Τὸ ξηγοῦσα τότες λέγοντας πὼς ἡ μάγκα τὄπαιρνε γιὰ γενικὴ τοῦ ἀρσενικοῦ. Τώρα θαῤῥῶ πὼς κατάλαβα τὸν τύπο. Τὸ οὐδέτερο ἀκολούθησε τὴν κλίση τοῦ ἀρσενικοῦ, κι ὅπως τἀρσενικὸ *-ης, -η, -ας, -α*, δείχνει τὸ ἴδιο τὸ φωνήεντο στὴ γενικὴ ποὺ δείχνει καὶ στὴν ὀνομαστική, ἔτσι καὶ τὸ οὐδέτερο κράτησε τὸ *ι* τῆς ὀνομαστικῆς καὶ στὴ γενικὴ (τοῦ *Ἄστη*, μὲ *η* λοιπόν, ἀφοῦ κάπως ἀρσενικό). Πιθανὸ νὰ λέγεται πουθενὰ καὶ *τοῦ παιδῆ*. Δὲν εἶναι καιρὸς ποὺ χρειάστηκα νὰ κλίνω στὴ γενικὴ τὸ *βορικὸν ὀξὺ* (δηλαδὴ *ὀξί*, καθὼς *τὸ παιδί*). Ὁ κανόνας τῆς γραμματικῆς ἤθελε *τοῦ ὀξιοῦ* (καθὼς *τοῦ παιδιοῦ*). Τὸ αἴσθημά μου ὅμως δὲν ξέρω πῶς, τὸ γύρεβε καὶ καλὰ *τοῦ βορικοῦ ὀξῆ*. Ἄξαφνα ἔννοιωσα γιατί μοῦ ἐρχότανε τὸ *ῆ* σὰν πιὸ ῥωμαΐικο καὶ θυμήθηκα τὴ μάγκα. Ἐννοεῖται πὼς στὰ τέτοια τὴ μάγκα πρέπει νὰ πάρουμε ὁδηγό μας, ὅπως κι ὁ Malherbe ἀπὸ τοὺς πιὸ πρόστυχους, λέει, μάθαινε τὴ γλώσσα *(ses maîtres en langage)*. Τὄκλινα *ὀξῆ*, ποὺ εἶναι καὶ τὸ σωστό[2]. Βλέπετε ὅμως καὶ πάλε πὼς πρῶτα πρῶτα συμμορ-

1) Κ. π. ἀ. σ. 268.

2) Καὶ... εἶχα δίκιο. Ἰδοὺ τί μοῦ γράφει ὁ Σπ. Ἀναστασιάδης, ποὺ πολὺ τὸ χάρηκα· « Εἶδα νἀναφέρετε στὸν § 89 τῆς « Ἀπολογίας », τὴ γενικὴ « βορικοῦ ὀξῆ. » Ἀξίζει, θαῤῥῶ, νὰ σᾶς πῶ, ὅτι τὴ γενικὴ αὐτὴ καθὼς καὶ τὴ γενικὴ « φανικοῦ ὀξῆ » ἔτυχε νὰ τὴν ἀκούσω μερικὲς φορές, κι ὄχι ἀπὸ ἀγράμματους, μὰ στὸ σπίτι μου ἀπὸ τοὺς δικούς μου· τὴν εἶπα κι ὁ ἴδιος, καὶ τὸ παρατήρησα τότε, ἀφοῦ τὴν εἶπα, πόσο φυσικὰ μοῦ ἤρθε στὸ στόμα· μοῦ φάνηκε μάλιστα κάπως περίεργο. Ἂν ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι γιὰ νὰ ριζοβοληθεῖ στὴ γλώσσα, πρᾶμα ποὺ δὲ φαίνεται ἀπίθανο ὕστερ ἀπ' ὅσα παρατηρεῖτε γιὰ τὴν τάση τῆς γλώσσας νὰ συμμορφώνει μὲ τὴν ὀνομαστικὴ τὶς

Digitized by Google

φώνουνται τὰ **νεοφερμένα** *(ὀξὶ)* καὶ τὰ **κύρια** ὀνόματα (τὸ *Ἄστυ*). Γιὰ τὸ *ὀξὶ* καὶ τὰ παρόμοια, γιὰ κάμποσους ἄλλους ὅρους ἐπιστημονικούς, θὰ τὰ ξαναποῦμε σ' ἕνα βιβλίο ποὺ ἐλπίζω γλήγορα νὰ τὸ δοῦμε.

Συλλογιστῆτε τώρα καὶ τἄλλο τὸ θάμα, γιὰ νὰ ξανάρθουμε στὰ θηλυκά μας καὶ στἀρσενικὰ τὰ δεφτερόκλιτα. Σὲ ποιὲς λέξες τάχα πρωτοφαίνεται ἡ ξάπλωση τοῦ φωνήεντου τῆς ὀνομαστικῆς στὴ γενική; Στὰ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ (*Πῶρο* κτλ.) καὶ στὰ ΝΙΟΦΕΡΜΕΝΑ, εἴτε νιόπλαστα εἶναι (*δράκο, Χάρο*), εἴτε ξένης καταγωγῆς (*Τοῦρκο, καπετάνιο* κτλ.), εἴτε ἀπὸ ζεβγαρώματα καινούρια (*παλιοβρῶμο* κτλ.)!

90.

Ἀθανασία τῆς γλώσσας.

Νά κι ἀθανασία τῆς γλώσσας μιὰ φορά. Ὁ ἴδιος ὁ νόμος ποὺ ἐνεργοῦσε στὰ πανάρχαια τὰ χρόνια, ὅταν εἴπανε *μῦν* ἀντὶς *μῦα*, *βοῦν* ἀντὶς *βῶν*, *ναῦν* ἀντὶς *νῆα*, ὁ ἴδιος ὁ νόμος ποὺ ἐνεργοῦσε ὅταν εἴπανε καὶ στὴν Ἀττικὴ *τοῦ Ὕλα*, *τοῦ Βορρᾶ*, ὁ ἴδιος ὁ νόμος ποὺ ἐνέργησε πάντα καὶ πάντα, ἐνεργᾷ καὶ σήμερις ἀκόμη στὴ γενικὴ *παλιοβρῶμο*, *Σουλτάνο* καὶ *Τοῦρκο*. Πρέπει ὅμως, γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε, νὰ κοιτά-

ἄλλες πτῶσες, θὰ βρεῖ, νὰ πιαστεῖ, κάμποσες λέξες ξένες ποὺ μπῆκαν καὶ δὲν μπῆκαν ἀκόμα στὴ γλώσσα, καθὼς βισί, νερὸ τοῦ βισί, κτλ. Καὶ θὰ φαίνουνται ἀσυμμόρφωτες οἱ λέξες αὐτές, ἐνῶ σ' αὐτὲς θἀκούγεται ἴσως τύπος καινούριος ποὺ τονὲ γύρευε ἡ γλώσσα. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι πὼς ἄκουσα κάποτε καὶ γενικὴ τοῦ « βισιοῦ. »

Ἀπ' αὐτὰ βγαίνει, θαρρῶ, καὶ κάτι ἄλλο. Καθὼς στἀρσενικὰ ὑπάρχει ὁ καφΕς, μὲ Ε, ἄγνωστο, καθὼς λέτε, στὴν ἀρχαία τὴ γλώσσα, ἔτσι μπορεῖ, νομίζω, νὰ σταθεῖ καὶ στὰ οὐδέτερα ἡ κατάληξη Ε, καὶ τὸ (ἐ)σταντανὲ λ. χ. νὰ τὸ δέχεται ἡ γλώσσα, μὲ πληθυντικὸ ἴσως σταντανέδες. Ὁ μπουφφὲς λέγεται καὶ οὐδέτερο, τὸ μπουφφέ. » Λέρο, 2/II/06. Τόσο ἀξιόλογα ὅσα μοῦ γράφει, ποὺ δὲ βάσταξα κι ὅλα σᾶς τἀντιγράφω.

Digitized by Google

ζουμε τὰ πράματα στὴν οὐσία τους, μέσα γιὰ μέσα, ὄχι νὰ σκουντάφτουμε στὶς λέξες. Οἱ λέξες τίποτα δὲν εἶναι· ὁ τύπος ἔχει νὰ πῇ. Ἀθανασία τοῦ τύπου δὲν ὑποψιάζουνται οἱ δασκάλοι· δὲν ὑποψιάζουνται κάποτες οὔτε οἱ δικοί μας.

91.

Ἡ παράδοση κι ὁ λαός. Ἡ Ἑλένη τοῦ Μήτρου.

Ἀκούστε τώρα καὶ τὸ πιὸ νόστιμο. Ἡ παράδοση, ποὺ λέγαμε, βάζει χαλινάρι ὡς καὶ στοῦ λαοῦ τὸ στόμα. Τοὺς τύπους ποὺ ἀναφέραμε, τοὺς ξέρουμε καὶ μὲ κατάληξη *-ου*, τοὺς ξέρουμε μάλιστα καλήτερα μὲ *-ου*, *δράκου*, *Χάρου*, *Πώρου*, *παλιόβρωμου*, *Μώρου*, *Τούρκου*, *Βράχου*, *Βλάχου*, *γρέου*, *Σουλτάνου*, *Ῥούσσιου*, *Νιμπεριάλου*. Γιὰ τοῦτο ἡ κατάληξη *-ο* μὲ κόπο μεγάλο θὰ νικήσῃ. Κοινὴ γλώσσα εἶναι τὸ *-ου* στὴ γενική. Ἔτσι τὸ γράφουμε κιόλας ὅσοι γράφουμε. Ἂς στοχαστοῦμε ὅμως κανένα ΟΝΟΜΑ ΚΥΡΙΟ ποὺ τώρα τώρα νὰ βγῆκε στὴ μέση, ποὺ νὰ μᾶς ἔρχεται στάφτι ἀπαράλλαχτα ὅπως τοὺς ἤρθανε καὶ τοὺς παλιοὺς ὁ *Ὕλας*, ἡ *Αὐγούστα*, ἡ *Χρυσάτζα*, δηλαδὴ ποὺ νὰ μὴν τὸ συνηθίσαμε πρῶτα μὲ πατροπαράδοτη κατάληξη· ἀμέσως θαλλάξῃ καὶ θὰ πάρῃ τὴν κατάληξη τὴν καινούρια. Τὸ *-ου* θὰ γίνῃ *-ο*. Κι ἀφτὸ ἀκολούθησε ἴσια ἴσια, μὲ τὴ διαφορὰ ποὺ τὸ ΚΥΡΙΟ τΟΝΟΜΑ δὲν εἶναι νιοφερμένο, παρὰ συντάζεται μὲ τρόπο ποὺ μᾶς εἶναι ἄγνωστος, κ' ἔτσι πέφτει τὸ ἴδιο.

Ἐλᾶτε νὰ δοῦμε καὶ τὸν τρόπο.

Ἡ καθαρέβουσα, καὶ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ἡ κοινωνικὴ ἀνάγκη μᾶς ἔμαθε νὰ μεταφράζουμε τὰ γαλλικὰ *Monsieur* καὶ *Madame*, ποὺ τὰ βάζουμε πρὶν ἀπὸ τὄνομα ἢ τὸ ἐπίθετο, ἂς ὑποθέσουμε, *κύριος Μῆτρος*, *κυρία Μήτρου*, ἐνῶ στὴ

Digitized by Google

γλώσσα του ὁ λαὸς θὰ σοῦ τὸ κάμῃ σκέττα *ὁ Μῆτρος*, ἢ *ὁ κὺρ Μῆτρος*, ἡ *Ἐλένη τοῦ Μήτρου* ἢ κερὰ *Ἐλένη*, μάλιστα καὶ ἡ *Μήτραινα*. Τῆς *Ἐλένης τοῦ Μήτρου* μήτε το συλλογιστήκαμε νὰ τῆς χαλάσουμε τὴν κατάληξη *-ου* τοῦ ἀντρός της. Μὲ τὴν *κυρία Μήτρου* ἀλλάζει ὁλότελα ἡ δουλειά. Δὲν τὸ ξέρουμε ἀπὸ γεννησημιό μας. Εἶναι μισὸ πρᾶμα, καὶ τόντις τὸ φτειάσαμε μισὸ ἀπὸ τὸ γαλλικὸ *Madame*, μισὸ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ *τοῦ Μήτρου*. Βγάλαμε ὅμως τὸ ἄρθρο *τοῦ* ποὺ πήγαινε μὲ τὴ γενικὴ *Μήτρου*, ποὺ εἴτανε κιόλας ἕνα μαζί της, ταίρι ταίρι τὰ δυό, ἄρθρο κι ὄνομα, ὅπως τὰ λέγαμε πρῶτα, δηλαδὴ *Ἐλένη τοῦ Μήτρου*· ἀπόμεινε μιὰ ξερὴ ὀνομαστικὴ ἀσυνήθιστη στοὺς περισσότερους — *κυρία* — μὲ μιὰ γενικὴ *Μήτρου*, ἀσυνήθιστη καὶ τούτη χωρὶς ἄρθρο. ΝΙΟΦΕΡΜΕΝΟ τὸ σύμπλεγμα. Ἐνέργησε λοιπὸν ἀνεμπόδιστα ὁ νόμος, καὶ φυσικά μας, ἀκολουθώντας τὴν ἀρχιγέννητη, ὠγύγια ὁρμή, ξακολουθώντας τὴν ξάπλωση τοῦ φωνήεντου τῆς ὀνομαστικῆς στὸν ἑνικό, τὸ εἴπαμε *κυρία MῆτρΟ*. Βοηθήσανε πολὺ τὰ πρωτόκλιτα ἢ καὶ τριτόκλιτα — *κυρία Χιώτη*, *κυρία Λαδᾶ*, *κυρία Ξύδη* — ποὺ μᾶς κουδουνίζουνε τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς πάντα καὶ πάντα στὴ γενική. Γιατὶ τὸ νοιώθουμε περίφημα πὼς εἶναι γενικὴ καὶ πὼς *κυρία MῆτρΟ* σημαίνει γυναίκα ἢ κόρη ΤΟΥ Μήτρου Γιὰ τοῦτο, δὲ λέμε μονάχα *κυρία Μῆτρο*, *κυρία Ἐλένη Μῆτρο*, μὰ καὶ νέττα σκέττα *Ἐλένη MῆτρΟ*. Σωστὸς ξενισμὸς θἄτανε μάλιστα νὰ λέγαμε — ἢ σωστὸς ξενισμὸς εἶναι σὰ λέμε *ἡ κυρία Μήτρου*. Τέτοια ὅμως, μὲ *Ο*, φτάνει νὰ προσέξῃς καὶ θἀκούσῃς ἄπειρα στὴν Πόλη, στὴν Ἀθήνα, σὲ ὅλες τὶς πολιτεῖες. Περίεργο ποὺ ἡ ξάπλωση καὶ πάλε ἀρχίζει ἀπὸ τὰ ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ[1].

1) Ξαναπερνώντας τὰ τυπωμένα μου στὸ Νουμὰ γιὰ νὰ τὰ βγάλω σὲ τόμο, παρατηρῶ τώρα τώρα πὼς πιὸ ἀπάνω (σ. 40), χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ τὸ νοιώσω, ἔβαλα τοῦ Σούζα ΠίντΟ. Γιατί; Γιατὶ κύριο τὄνομα καὶ νιοφερμένο. Πρώτη φορά μου ποὺ τὄγραψα ρωμαΐκα — κ' εἶμαι γλωσσολόγος! Δηλαδὴ προσπαθῶ νὰ ἐφαρμόσω τὸν κανόνα. Ὁ κανόνας ὁ γνω-

Digitized by Google

92.

Βρῆκα τὸν μπελά μου. Καὶ « ξενίζω. »

Μιὰ ἔξυπνη Γαλλίδα παρατήρησε μιὰ φορὰ πὼς δὲ μαθαίνει ποτέ του κανεὶς παρὰ ὅσα ξέρει. *On n'apprend que ce qu'on sait.* Ἤξερα τὰ γλωσσικά μας τὰ ἱστορικά· ἐμαθα καὶ τὴν καινούρια μας γενικὴ μὲ τὸ -Ο τῆς ὀνομαστικῆς. Ἤμερα, ξέγνοιαστα, γλυκὰ γλυκά, τὄβαλα καὶ στὸν κατάλογο τοῦ ἄρθρου μου *Ἔνωση θὰ πῇ δύναμη*, ἐκεῖ ποὺ ἀνάφερα τὶς κυρίες Ἄ. Ξένο κι Ἀ. Παπαμόσκο (κοίτ. *Νουμᾶ*, ἀρ. 132, σ. 3).

Ἀγρίεψε, μόλις ποὺ τὸ πῆρε τὸ μάτι του, ἕνας φίλος μας — καὶ τί φίλος! Ἀπὸ τοὺς πιὸ ξεσπαθωμένους γιὰ τὴ δημοτικὴ — κι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπημένους μου. Προσπαθῶ νὰ τὸν ἡσυχάσω. « Πίστεβέ με σ'ἀφτά, τοῦ λέω, καὶ κάτι ξέρω. » Τίποτις! Ἀπανωτὰ γράμματα. Τὸ φυσοῦσε καὶ δὲν κρύωνε. Θυμοί, σάτυρες, εἰρωνεῖες, καὶ... μαθήματα. Ἰδοὺ κ' ἕνα δυό, μὰ ποὺ εἶναι καὶ νόστιμα· « Τὸ Ξένο τἀκοὺς μοναχὰ στὰ ξένα ἀπὸ ἀθρώπους ποὺ τ'ἀκοὺν τὄνομα σὲ ξένη γλώσσα. Ὁ κ. Ξένος ξένα λέγεται M. Xeno, κ' ἡ γυναῖκα του φυσικὰ ἡ Madame Xeno. Εἶναι ξενισμὸς καὶ μὴν παραξενέβεσαι, παρὰ γράφε Ἄννα Ξένου ξένιαστα. Τὸ ἡ Ἄννα Ξένο δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάνει, καμιὰ ἀναλογία, μὲ τὸ Μάρω, Μάρως κτλ. Χρειάζεται προσοχὴ νὰ μὴν ξενίζουμε κ' ἔτσι ξυνίζουμε τὸν κόσμο. Θὰ μᾶς ποῦν ξόανα. » ... « Τὸ Ξένο εἶναι ξένο καὶ μὴν τὸ κουνᾶς. Δηλ. Monsieur Xeno, Madame Xeno. Μὰ συλλογίσου, ὀρὲ παιδί. Πῶς θέλεις ὁ λαὸς νὰ κάνει τὸ ἡ Ξένο; Θὰν τὸ κάνει Ξέναινα ἢ Ξενίνα — ἢ τοῦ Ξένου... Γιατί ἐσὺ μὲ

στὸς μοῦ ἔλεγε νὰ τὸ πῶ τοῦ Πίντου, ὅπως τάχα καὶ τοῦ ὀξιοῦ (κ. σ. 319, 2). Τὸ αἴστημα ὅμως μὲ παράσυρε καὶ τὸ εἶπα μὲ -Ο.

Digitized by Google

τὴ σκαμπάκα σου θέλεις νὰ τὴν κουτσουρέψεις ;... » ... « Ὡς τόσο τὸ Ξένο εἶναι ξενώτατο. *Σὰν κάνεις ταξίδι στὴν Ἑλλάδα. θὰν τὸ δεῖς.* Ἔξον ἂν εἶναι ἀρβανίτικο. Γιατὶ οἱ Ἀρβανίτες λὲν τὸ γυναῖκα κτλ. Κι' ἔτσι καὶ τὸ *Κυρία Ξένο.*

Καθὼς σᾶς ἔλεγα. Μιλεῖ ὁ φίλος μας ἀπαράλλαχτα ὅπως μιλοῦνε καὶ μερικοὶ δασκάλοι· ξένη γλώσσα ἡ γλώσσα ποὺ γράφω, καὶ νὰ πάω στὴν Ἑλλάδα. Παρατηρῶ μάλιστα καὶ κάτι ἐπιχειρήματα ποὺ μὲ τὸ συμπάθειο μόνο δασκάλοι τὰ βρίσκουνε, δηλαδὴ πὼς εἶναι ξενισμὸς ἡ κατάληξη -Ο ἢ πὼς εἶναι κι ἀρβανίτικο. Ξενισμός, πάει νὰ πῇ ξένη ἐπίδραση στὸ τυπικό, πρᾶμα πρωτάκουστο[1]. Γιὰ νὰ τὸ παραδεχτῇ κανείς, πρέπει νὰ παρατήρησε, νὰ πόδειξε κι ἄλλους τέτοιους ξενισμούς. Ἐδῶ χρειάζεται γενικὴ ματιά, ὄχι νὰ τὰ βλέπῃς τὰ πράματα μονομερίς. Μὰ δὲν εἶναι καὶ σωστὸ διόλου πὼς τὰ ρωμαϊκὰ δεφτερόκλιτα μεταγράφουνται γαλλικὰ μὲ *-o*. Κάποτες μὲ *-o*, κάποτες καὶ μὲ *-os*, *M. Vlasto* καὶ *M. Xénos*, λοιπὸν καὶ *Madame Xénos*, ἀφοῦ στὴ Γαλλία δὲν κλίνουμε. Κ' ἴσια ἴσια ἔτσι γράφεται γαλλικὰ ἡ κ. Ξένο. Ἂς ὑποθέσουμε ὅμως, σὰν ἀγαπᾶτε, πὼς εἶναι γαλλισμός, παρμένος ἀπὸ τοὺς τύπους ποὺ γαλλικὰ μεταγραφήκανε μὲ -Ο. Προσμένω τώρα νὰ μοῦ ξηγήσετε πῶς καὶ γιατί ὁ γαλλισμὸς φανερώνεται στὸ *θηλυκό*, ποτὲ ποτέ του ὅμως *στάρσενικό*; Γιατί *κυρία ΞέρΟ* καὶ γιατί ὄχι ὁ *κύριος ΞέρΟ*; Νὰ σᾶς τὸ πῶ ἐγὼ τὸ γιατί. Γιατὶ στὰ πανωγύγια χρόνια ἡ λέξη *rearía*, λ. χ., σήμαινε *ριότη* κ' εἴτανε τοῦ θηλυκοῦ· λέγανε *ἡ ριότη σου, ἡ ριότη μου*, ὅπως λέμε *ἡ ἀφεντιά σου, ἡ ἀφεντιά μου* καὶ γιὰ τάρσενικά· ἔτσι κόλλησε στὸ *θηλυκὸ rearía* τὸ νόημα τοῦ ἀρσενικοῦ· κόλλησε ἀμέσως καὶ τὸ τελικὸ τὸ Σ τάρσε-

1) Ὁ ξενισμὸς ποὺ εἴπαμε πιὸ ἀπάνω γιὰ τὸ ***Monsieur, Madame,*** δείχνει ἐπίδραση στὸ συνταχτικὸ — κ' εἶναι ἄλλο ζήτημα ποὺ τὸ ξετάσαμε στὶς Γλωσσικὲς σημειωσοῦλες, Σὰν ὁ ἥλιος λάμπει (κ. Νουμᾶ, ἀρ. 131, σελ. 2).

Digitized by Google

νικό, κ' ἡ *rearía* ἔγινε τότες *rearíaΣ* (κ. K. Brugmann, *Gr. Gramm.*, 1900, σ. 368). Καὶ σήμερις ἀκόμα, στὴν κοινὴ γλώσσα, ὀνομαστικὴ ἀρσενικὴ χωρὶς Σ δὲν ὑπάρχει! Μὰ ὑπάρχουνε καὶ παραϋπάρχουνε γενικὲς τοῦ θηλυκοῦ ποὺ τελειώνουνε μὲ φωνήεντο· ὑπάρχουνε καὶ παραϋπάρχουνε γενικὲς τοῦ θηλυκοῦ ποὺ βαστοῦνε τὸ φωνήεντο τῆς ὀνομαστικῆς. Λοιπὸν ἂν ἡ ξένη ἐπίδραση ἄλλαξε τὸ θηλυκό, ἀναντίλεχτα θὰ πῇ πὼς *μποροῦσε* νὰ τἀλλάξῃ· ἂν ἡ ξένη ἐπίδραση δὲν ἄλλαξε τἀρσενικό, θὰ πῇ ἀναντίλεχτα πὼς *δὲν μποροῦσε* νὰ τἀλλάξῃ. Δηλαδή, τὸ ἕνα ΕΛΛΗΝΙΚΟ, ἑνῶ τὸ ἄλλο δὲν εἶναι!

Ἴσως ὅμως καὶ πάλε βρῆκα τὸν μπελά μου, ἐπειδὴ θὰ μὲ ρωτήσετε γιατί τάχα νὰ τὸ γράφω ἔτσι *κυρία ΞένΟ*, μὲ *ο*, ἀφοῦ εἶναι ἀρχιζάμενη ἀλλαγή, κι ἀφοῦ ὁ ἴδιος, πιὸ ἀπάνω (κ. σ. 171), δὲν ἤθελα νὰ παραδεχτοῦμε μιὰν ἀλλαγὴ ποὺ ἀρχίζει. Μοῦ φαίνεται ὡςτόσο πὼς δὲ μοιάζουνε τὰ δυό· ἡ ἀλλαγὴ τῆς γενικῆς δὲν εἶναι καθαφτὸ ἀλλαγὴ ποὺ *ἀρχίζει*, μὰ ποὺ *ξακολουθεῖ*, ἀλλαγὴ ποὺ ἀποτέλεσμά της εἶναι περισσότερη ἁρμονία. Καλὸ λοιπὸν κι ἀπὸ τώρα νὰ παίρνουμε τύπους ποὺ μπορεῖ κατόπι νὰ γενικεφτοῦνε. Τοὺς ἔχουμε σὰν ὁδηγοὺς στὴ στράτα ὅπου βαδίζουμε, σὰ στῆλες, ἀπὸ διάστημα σὲ διάστημα στημένες, σπάνιες ἀκόμη, μὰ ποὺ μᾶς δείχνουνε τὸ δρόμο. Πολὺ σημαντικὸ κιόλας ποὺ γλυτώνουμε ἀπὸ ἕνα δασκαλισμό· δασκαλισμὸς ἡ *κυρία Μήτρου*, ὅτι κ' ἂν ποῦμε. Τὄννοιωσε ὁ κόσμος, δίχως τόσες γραμματικές, καὶ τὄσιαξε στὸ δημοτικώτερο καὶ στὸ ρωμαΐικο.

Τὄσιαξα καὶ γώ. Ἴσως μάλιστα ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ σᾶς ρωτήσω τώρα καὶ σᾶς. Τὸ *αἴστημα* τὸ δικό μου, τί τὸ κάνετε; Ἀφτὸ δὲ λογαριάζει; Μπορεῖ νομίζω νἄχῃ τὴν ἀξία του καὶ τὸ αἴστημά μου.

Digitized by Google

γραψα. Καὶ πάλε, παιδάκια μου χρυσά, πρέπει νὰ σᾶς τὸ πῶ ἐκεῖνο ποὺ σᾶς ἔλεγα στὸν πρόλογο τὸ μικρὸ τῆς δέφτερης ἔκδοσης τοῦ *Ταξιδιοῦ μου*. Μὴ θαῤῥῆτε πὼς ἔχω παράπονο κανένα. Διόλου. Ὅπως τὄλεγε ἄλλοτες ὁ μακαρίτης ὁ Καμπύσης, σὲ ἄρθρο ποὺ μὲ χτυποῦσε κατακέφαλα, ἐμένα ἴσως νὰ μοῦ χρωστοῦνε κάτι ὡς καὶ κεῖνοι ποὺ μὲ πολεμοῦνε. Τὸ ξέρω κιόλας πόσο μ' ἀγαποῦνε οἱ φίλοι μου, ἴσως γιατὶ τὸ νοιώθουνε πὼς καὶ γὼ τρελλὰ τοὺς ἀγαπῶ. Μὰ ἐσεῖς μοῦ δώσατε κ' ἕναν τίτλο μεγάλο. Μὲ κάματε σκολάρχη. Ἂς εἶναι τὸ λοιπόν, ἀφοῦ ὁρίζετε. Νὰ σᾶς πῶ τώρα καὶ γὼ πὼς κανένας σκολάρχης δὲν ἀπόλαψε τὴν τύχη τὴ δική μου. Οἱ περισσότεροι πεθαίνουνε, ὄχι μόνο χωρὶς νὰ δοῦνε τὄνειρό τους ἀληθεμένο, μὰ καὶ χωρὶς νὰ δοῦνε οὔτε ὀπαδό, χωρὶς νὰ νοιώσουνε, ὅσο εἶναι στὸν κόσμο κι ἀγωνίζουνται, στὰ στήθια κανενὸς τὴν ἄσβεστη πίστη ποὺ καίει τὰ σωθικά τους. Ἐγώ, ποὺ μήτε γέρος ἀκόμα δὲν εἶμαι, σὲ πόσες ἀθρώπινες ψυχὲς δὲν τὴν ἄναψα τὴ φλόγα τῆς Ἰδέας! Ἀφήστε ποὺ δὲ λογαριάζουνται πιὰ οἱ ὀπαδοί· ἐγὼ ἔκαμα καὶ μαθητάδες ποὺ ξεπερνοῦνε τὸ δάσκαλό τους. Μαθητάδες ἔκαμα καὶ νέους πολλοὺς ποὺ κατόπι θὰ μᾶς ξεπεράσουνε ὅλους. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίζετε τάχα πὼς ἀπὸ ψέφτικη μετριοφροσύνη σᾶς τὰ λέω, νὰ σᾶς τὰ πῶ κι ἀλλιῶς· μήτε μεγαλήτεροί μου, σὰ θέλετε, μὰ μήτε καὶ μικρότεροί μου· ὅλοι μας ἕνα, γιατὶ ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς πάντα σὲ κάτι ξεπερνᾷ τὸν ἄλλο. Ἐγὼ τοὺς θαμάζω ἕναν ἕνανε καὶ ποτέ μου δὲ ζουλέβω. Ξέρω τί μοῦ λείπει καὶ δὲ μὲ νοιάζει, ἐπειδὴ τὸ βρίσκω στὸ γείτονά μου. Φτάνει τὰ ὀνόματά τους νὰ σᾶς ἀραδιάσω καὶ θὰ τὸ καταλάβετε συνατοί σας πὼς ἄδικα στεφάνια δὲν τοὺς πλέκω. Τἀξιζουνε πολλοὶ καὶ πολλοί. Μπορεῖ κανεὶς νομίζω ἥσυχος τὴ νύχτα νὰ κοιμᾶται, ὅταν ὅλη τὴ μέρα, στὴ στράτα ποὺ βαδίζει, βλέπει νὰ τὸν ἀκολουθοῦνε ἀθρῶποι, ποὺ ὀνομάζουνται Ἀβάζος, Ἀναστασιάδης, Ἀντρεάδης, Λ. Ἀστέρης, Βαρ-

Digitized by Google

λέντης, Π. Βασιλικός, Βλαχογιάννης, Βέης, Βρυζάκης, Βουτιερίδης, Ἀ. Γεωργιάδης, Γρυπάρης, Ν. Δόσιος, Ι. Δραγούμης, Ἔξαρχος, Ἀργύρης Ἐφταλιώτης — ποὺ τοῦ τἄψαλα δὰ καὶ χωριστὰ πιὸ ἀπάνω —, Θεοτόκης, Καρκαβίτσας, Μαλακάσης, Μάνος, Μαρκέτης, Σ. Μενάρδος, Ῥαμᾶς, Ζ. Σίδερης, Ἠ. Στάβρος, Σταματιάδης, Στασινόπουλος, Ταγκόπουλος, Φιλήντας, Φυτίλης, Φωτιάδης, Χρηστοβασίλης. Ὁ καθένας ἀπ' ἀφτοὺς — καὶ ποῦ ὅλους νὰ τοὺς προφτάσω; — μὲ τὴ βούλλα τῆς πρωτοτυπίας σφράγισε τὰ γραφτά του, ἀρχίζοντας, ὅπως κάμαμε, ἀπὸ τὸ γλυκό μας τὸν Ἀβάζο, ποὺ ἴσως κανένας ἀπὸ μᾶς δὲν τοῦ παραβγαίνει στὴν ἀφέλεια καὶ τὴ δύναμη τῆς πέννας. Ἄνοιξε δρόμο καινούριο, ὕστερις ἀπὸ τὸ Μαρκέτη ποὺ μὲ τὸ ὕφος του ἐκεῖνο τῆς ἀλάθεφτης λογικῆς, μὲ τὴν κυριολεξία του τὴ διαμαντένια, μᾶς ξετύλιξε ζητήματα τῆς ἐπιστήμης, ξάστερα κι ἁπλά, σὰ νὰ κουβέντιαζε μαζί μας. Αἰ! μὲ ξέρετε δὰ καὶ γιὰ λιγάκι παράξενο· θὰ ἤθελα πολὺ νὰ σᾶς τοὺς πάρω ἕναν ἕνανε, νὰ σᾶς δείξω τὸ μαργαριτάρι ποὺ λάμπει στὸ δαχτύλι τοῦ καθενός. Μὰ προτιμῶ νὰ σᾶς ζητήσω τὴν ἄδεια, ἕνα λόγο νὰ σᾶς πῶ καὶ γιὰ κάποιονε ποὺ δὲν τὸν ἔβαλα πιὸ ἀπάνω. Τί νὰ κάμω; Ἡ ἀδυναμία μου εἶναι ὁ Μποέμ! Ἀχ! ἐκεῖνο τὸ παιδὶ μὲ τὰ δηγήματά του ἐκεῖνα! Τί ποίηση, τί πυρκαγιά, καὶ τί γλώσσα! Νά. Τὸ καμαρώνω ποὺ μιὰ μέρα κατώρθωσα νὰ ξυπνήσω στὰ σπλάχνα του τὴ ζωή.

95.

Τὸ ῥουμάνι.

Πῶς ὅμως νὰ μὴν περηφανέβεται κανένας ὅταν τάξιώθηκε νὰ δῇ μὲ τὰ μάτια του ἕναν Πάλλη; Ἕνας Πάλλης καὶ

Digitized by Google

φτάνει, μὰ τὸ ναί. Τοῦ φύλαξα θέση χωριστή. Θέση χωριστὴ ἔπιασε καὶ μοναχός του, χωρὶς νὰ τοῦ τὴ φυλάξω. Εἶτανε στιγμὴ σημαντικὴ γιὰ τὴν Ἰδέα, ἡ στιγμὴ ὅπου ὁ Πάλλης σήκωσε πόλεμο δικό του. Ἴσως δὲν τὸ ξέρετε· μὰ ὅταν ὁ Πάλλης ἀποφάσισε νὰ δημοσιέψῃ σὲ βιβλίο τὸ μεταφρασμένο τὸ Βαγγέλιο, ἔβαλα τὰ δυνατά μου νὰ τὸν πείσω καὶ νὰ μὴν τὸ κάμῃ. Ἐννοεῖται, προτοῦ τὸ δημοσιέψῃ στὴν Ἀκρόπολη, τίποτα δὲν τοῦ εἶπα, γιατὶ ποῦ νὰ τὸ ὑποψιαστῶ πὼς γιὰ τέτοια μετάφραση θὰ γινότανε τέτοιο κακό, πὼς λεφτεριὰ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει; Ἅμα κατάλαβα τί τρέχει, τὸν παρακάλεσα μὲ πόνο καὶ μὲ ζέση νὰ μὴν ξακολουθήσῃ, ὄχι γιατὶ φοβόμουνε τὸν πόλεμο, μὰ γιατὶ ἀπαρχῆς εἶπα νὰ μὴν ἀνακατώνουμε στὸ ζήτημα θρησκεφτικά. Τότες μάλιστα δὲν τὰ πηγαίναμε ἄσκημα· εἴχαμε φημερίδα ὅπου γράφαμε κάπου κάπου — ὄχι ὅλοι· μὰ κ' οἱ ἄλλες ἀρχίζανε νὰ μὴ μᾶς βλέπουνε μὲ κακὸ μάτι. Νὰ μὴ σᾶς τὰ μωρολογῶ, ἔπαιζα σὲ κεῖνα τὰ χρόνια τὸ ρόλο τοῦ *φρόνιμου* ἀθρώπου, χωρὶς νὰ συλλογιστῶ πὼς ἡ φρονιμάδα συχνὰ λογικὴ δὲν ἔχει, δὲν ἔχει δηλαδὴ τὴν ἀπροσμόνητη καὶ σωστὴ λογικὴ τῆς ἱστορίας. Δὲ μ' ἄκουσε ὁ Πάλλης κ' εἶχε δίκιο. Μιὰ ἰδέα φανερώνει τὴ δύναμή της, ὅταν ἴσια ἴσια τὰ πράματα παίρνουνε δρόμο ποὺ μήτε τονὲ πρόβλεψε ὁ πρῶτος ἐργάτης. Ἂς ὑποθέσουμε ἄξαφνα σ' ἕναν κάμπο, γέρικου πλατάνου κορμό. Νά ποὺ μιὰ μέρα, λίγο διάστημα παρακεῖ, ἀπὸ τὴ ῥίζα τοῦ δέντρου τὴ βαθιοχώματη, φυτρώνει ἀνεξάρτητος κορμός, ὁ κορμὸς ἀνεβαίνει, ὡςπου τὰ κλαριὰ τὰ νιογέννητα νὰ ὑψωθοῦνε ἴσα μὲ τὰ παλιά. Θὰ πῇ πὼς ἀρχινᾷ καὶ γίνεται ῥουμάνι. Θὰ πῇ πὼς ὁ γεροπλάτανος δὲν εἶναι πιὰ μόνος του στὸν κάμπο.

Digitized by Google

96.

Τί σημαίνει ἀρχηγός.

Ἄρχισε ὅμως τότες κι ὁ γεροπλάτανος νὰ σαλέβῃ. Ἄρχισε μάλιστα νὰ περπατῇ! Θυμήθηκα τὸ ῥητὸ ποὺ συνηθίζεται στὴ Γαλλία· «*Εἶμαι ἀρχηγός τους, λοιπὸν τὸ χρέος μου εἶναι νὰ τοὺς ἀκολουθῶ.*» Ἴσως μάλιστα ὁ ἀρχηγὸς πιὸ συχνὰ πρέπει νὰ σκύφτῃ τὸ κεφάλι, παρὰ νὰ τὸ σηκώνῃ. Ἔτσι καὶ στὰ Βαγγελικά, πῆγε μπροστὰ ὁ στρατιώτης, ἀκολούθησε ἀπὸ ἀνάγκη ὁ ἀρχηγός. Ξεσπάθωσα καὶ γὼ γιὰ τὸν Πάλλη, ἂν καὶ δὲν εἴτανε τέτοιος πρὶν ὁ σκοπός μου. Ἔψαλα παντοῦ τὸν ἔπαινο τοῦ Πάλλη. Καὶ πολὺ φρόνιμα φέρθηκα, γιατὶ σήμερις, ἅμα ξαναβγαίνει τὸ ζήτημα στὴ μέση, ἅμα οἱ φημερίδες χτυποῦνε καὶ βρίζουνε καὶ συκοφαντοῦνε, δὲ βάζουνε πιὰ μόνο τὄνομά μου, βάζουνε μαζὶ καὶ τὄνομα τοῦ Πάλλη. Ἀφτὸ σημαίνει τόσο μεγάλη πρόοδο τῆς Ἰδέας, ποὺ μόλις τολμοῦσα νὰ τὸ προσμένω. Τώρα βλέπουμε ὀνόματα δυό· ἄβριο θὰ δοῦμε τρία. Καὶ τόντις μὲ τὸν Πάλλη καὶ μὲ τὸν Ψυχάρη βάζουνε πιὰ καὶ τὸν Παλαμᾶ. Θὰ βάζανε καὶ τὸν Καρκαβίτσα μὲ μᾶς, ἂν ὁ Καρκαβίτσας δὲν εἶχε πιάσει, νὰ προφυλαχτῇ, κάτι κουβέντες μὲ κάτι φημεριδογράφους. Μὰ δὲ θὰ τοῦ χρησιμέψῃ καὶ δὲ θάργήσῃ νὰ μπῇ τέταρτος κι ὁ Καρκαβίτσας. Ἔπειτα ἔρχεται κ' ἕνας πέμτος, ἕνας ἕχτος, ἕνας ἑβδομος, ἕνας δέκατος. Κοντέβουμε κιόλας νὰ τἀπολάψουμε ἀφτό, γιατὶ στὶς φημερίδες διαβάζω κάποτες, ἢ ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Βαρλέντης, ἢ ὁ Ψυχάρης, ὁ Φωτιάδης, ὁ Πάλλης, ὁ Παλαμᾶς, ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ Βαρλέντης, ἢ ὁ Παλαμᾶς, ὁ Φωτιάδης, ὁ Ψυχάρης, ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ Πάλλης, ὁ Ταγκόπουλος, ὁ Βαρλέντης. Δηλαδή, δὲ μᾶς ἀναφέρνουνε κάθε φορὰ ὅλους μὲ τὴν

Digitized by Google

ἀράδα, μὰ ὁλοένα στὶς κατάρες τους βγαίνει στὴ μέση κ' ἕνα ὄνομα καινούριο. Σὰ βγῇ καὶ δέκατο, τέλειωσε, δὲν μπορεῖ. Αἱρεσιάρχης πιὰ τότες δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχουνε αἱρεσιάρχηδες, ἀφοῦ ἡ αἵρεση βρίσκεται παντοῦθε, ἀφοῦ λέγεται θρησκεία. Τότες πιὰ θὰ ξετινάξω καὶ γὼ ἀπὸ τὸ σβέρκο μου τὸν Ψυχάρη[1]. Τὰ ὀνόματά μας ὁλωνῶνε ξεχνιοῦνται, ἀφανίζουνται τἄτομα, κι' ἀπομνήσκει, μονοζώντανη, μιὰ Ἰδέα.

97.

Ὁ Παλαμᾶς.

Μιὰ Ἰδέα! Καὶ πειδὴ γιὰ τὴν Ἰδέα μιλοῦμε καὶ πάλε, ἀχ! τί νὰ πῶ γιὰ κείνονε ποὺ τὄνομά του γλυκοτρέμει στὴν καρδιά μου καὶ μοῦ φωτίζει τὸ νοῦ μὲ ἀφάνταστο φῶς, ἄδολο, καθάριο, ἀγνό; Τί νὰ πῶ γιὰ κείνονε ποὺ τονὲ στοχάζουμαι καὶ λιώνω; Εἶτανε γνωστός, εἶτανε κι ἀναγνωρισμένος ὁ Παλαμᾶς, προτοῦ ἀκουστῶ ἀκόμη. Ὁ Παλαμᾶς εἶτανε ὁ ἴδιος σκολάρχης. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε κόμμα. Τὸ κόμμα του μποροῦσε μέρα τὴ μέρα νὰ πολύνῃ. Ὁ Παλαμᾶς, κι ἀπὸ πεποίθηση τότες ἀγαποῦσε τὴ μισὴ γλώσσα. Μὲ τὸ δρόμο ποὺ πήρανε τὰ πράματα, ἡ μισὴ γλώσσα κατάντησε νὰ σημαίνῃ ἀντιδημοτικισμό. Τὴν καθαρέβουσα νὰ τὴ διαφεντέβουνε, ἄμιχτη, ἀκέρια, φουσκωμένη, ἀττική, ἔπεφτε δύσκολο. Καταφύγιο γενικό, ἡ μισή. Ὅλο τἀσκέρι, ὅλο τὸ κοπάδι τὸ «ἄβουλο» κι «ὀκνό», θὰ πήγαινε ἀμέσως μὲ τὸν Παλαμᾶ. Φανταστῆτε! Τί ποιητής! Τί πρόσωπο! Τί ἀρχηγός! Τί καμάρι!

(1) Ὑποχρέωση μεγάλη ἔχω τοῦ Παλαμᾶ — μέσα σὲ τόσες ἄλλες — ποὺ σ' ἕνα του ὡραῖο ἄρθρο τοῦ Νουμᾶ (κ. ἀρ. 140, 20 Μάρτη 1905), ὅπου βρῆκε τρόπο νὰ πῇ κάμποσα πρωτότυπα γιὰ τὸ ζήτημα, θυμήθηκε συνάμα κ' ἕνα γραμματάκι μου (τῆς 21 τοῦ Τρυγητῆ 1901). Τοῦ ἔλεγα πὼς «νὰ τὸ

Digitized by Google

98.

Συλλογιότανε...

Ὄχι! Ὁ Παλαμᾶς κλειδώθηκε στὴν κάμερή του καὶ τὸν πήρανε οἱ λογισμοί. Συλλογιότανε ὁ Παλαμᾶς. Ἡ μεγάλη συνείδηση γύρεβε τὴν ἀλήθεια. Ναί! ἀπίστεφτο πρᾶμα, κι ὄχι μόνο στὴν Ἑλλάδα, μὰ παντοῦ, τὴν ἀλήθεια γύρεβε, τὴν ἀλήθεια, τὴν ἀλήθεια. Δόξα, κόμματα, φιλότιμο, τίποτα! Μήτε ζγιάζανε στὴ ζυγαριὰ τὴν ἀχάλαστη. Συλλογιότανε, γύρεβε ὁ Παλαμᾶς. Καὶ δὲ βγῆκε ἀμέσως νὰ βρῇ, ἀφοῦ γύρεβε, παρὰ λίγο λίγο, μὲ τὴ σκέψη, μὲ τὴ σωστή του τὴν κρίση, παραδεχότανε τὸ ἕνα, ἔπειτα τὸ ἄλλο, ἀγάλια, σὰν ἄθρωπος ποὺ τόντις ἔχει μάτια ἡ ψυχή του. Καὶ τί μπορεῖ νὰ τιμήση περισσότερο ἕναν ἄντρα; Μὰ τί κάθουμαι τώρα καὶ μιλῶ γιὰ τιμή; Ποίημα εἶναι ἡ ζωή του, ποίημα ποὺ ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τὄχει πλασμένο μὲ τὸ μάλαμα τοῦ ἠρωϊσμοῦ. Ἴσως τὸ ξέρει τί τρελλὰ ποὺ μὲ συνεπαίρνουνε καὶ οἱ στίχοι του καὶ τὰ πεζά του. Θέλω σήμερα νὰ τὰ ξεχάσω. Θέλω τὴν ψυχή του νὰ λατρέψω. Καὶ πῶς νὰ σᾶς τὴν πῶ τέτοια ψυχή; Καὶ μὲ τί νὰ τὴν παραμοιάσω; Καὶ τί νὰ βρῶ ποὺ νὰ τὴν ἀξίζῃ; Ἀκούστε με κ' ἡ πέννα μου τρέμει, μόνο ποὺ τὸ βάζω μὲ τὸ νοῦ μου. Καμιὰ μέρα, μπορεῖ, μὲ τὰ δάκρια ποὺ κι ἀπὸ τώρα τὰ νοιώθω νὰ μοῦ βουρκώνουνε τὰ βλέφαρά μου, μπορεῖ, παιδιά, καμιὰ μέρα, νὰ σᾶς τὸ δηγηθῶ πῶς ἔζησε στὸν κόσμο ἡ θεοσώστρα Ἰδέα καὶ πῶς τὴν εἶδα, γιατὶ στὸν ἀγώνα τῆς ζωῆς μου, ποὺ ἕνας σκοπὸς τὴν ἀπο-

σκοτώσουμε τὸ μπόσικο ἀφτὸ τόνομα, ψυχάρικη γλώσσα, ψυχαρισμὸς κι ἄλλα τέτοια. Δὲν ξέρω πρᾶμα ποὺ νὰ θυμώνω πιὸ πολύ.» (κ. Νουμᾶ, ἀρ. 140, 20 Μάρτη, 1905, σ. 3, στ. 2, σημ. 1).

Digitized by Google

γεμίζει, μοῦ δόθηκε νὰ πάντησω πλάσματα γυναικήσια ποὺ πιὸ καρδιόφεγγα δὲν ἔχει καὶ ποὺ τὸν ἀγαπήσανε ἀμέσως, ποὺ ἀμέσως τὸν καταλάβανε τὸν ἅγιο τὸ σκοπό. Μπορεῖ, καμιὰ μέρα νὰ σᾶς τὸ δηγηθῶ πῶς θυσιάστηκε μιὰ Κόρη γιὰ τὴν Ἰδέα καὶ τὴν ἀποσάρκωσε ἀπὸ τότες. Βέβαια, κανένας δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ φτάνῃ ὡς Ἐκείνη. Τόση ἀφέλεια καὶ τόσο μεγαλεῖο δὲ φαντάστηκα ποτέ μου σὲ πλάσμα ζωντανό. Ἀπὸ τὴν ἀφέλεια κι ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἰδέας μοῦ φαίνεται πὼς βλέπω ἄδολη ἀποφεγγιὰ στὰ σπλάχνα τοῦ ποιητῆ μας. Ἀφέλεια καὶ μεγαλεῖο σὰν κι ἀφτόνε ποιὸς ἄλλος ἔχει ἀπὸ μᾶς; Ἡ ψυχή μου, Κωστή, δὲν ἀξίζει τὴν ψυχή σου, καὶ τὸ νοῦ σου δὲν τὸν ἀξίζει ὁ νοῦς μου. Μὴν τὸ θαῤῥῆς, ἀγάπη μου, πὼς σὲ κολακέβω. Γιατί νὰ σὲ κολακέψω; Πίστεψέ με· ξέρω τὸν ἑαφτό μου, σὲ ξέρω καὶ σένα, ποιητή μου, ἥρωα τοῦ λογισμοῦ καὶ γλύκα τῆς καρδιᾶς.

99.

Ζῇ καὶ δὲν περγᾷ.

Ἡ καλοσύνη τῆς Ἰδέας, Παλαμᾶ μου, εἶναι ποὺ δὲν πεθαίνει. Ὁ τάφος της εἶναι ζωή, κ' ἡ ζωή της ἀθανασία. Ὅλους ἡ ἀπέθαντη Κόρη μᾶς φωτίζει καὶ μᾶς ὁδηγᾷ. Θάρθοῦνε καὶ ἄλλοι κατόπι ἀπὸ μᾶς. Μήπως δὲν ἤρθανε κιόλας; Μήπως δὲ μοῦ τὸ φώναξες ὁ ἴδιος, μὲ τὴν ἀφέλεια ἐκείνη ποὺ εἶναι ὁ ἡρωϊσμός σου ἐσένα; Ἴσως, μοῦ εἶπες μιὰ φορά, ἴσως ἀφτὸς εἶναι ὁ ποιητὴς ποὺ προσμένουμε. Κι ἀλήθεια οἱ στίχοι του οἱ ὡραῖοι μᾶς ἐρχόντανε στὴν Ἑλλάδα μ' ἕναν τίτλο μαγεφτικό, ἕναν τίτλο ποὺ μᾶς τὄδειχνε θεοφάνερα, ποὺ μᾶς τὄταζε γλυκά, πὼς δὲ χάνεται ποτὲς τὸ φῶς τῆς Ἰδέας, πὼς τὸ φῶς της εἶναι φῶς ΤΗΣ ΖΩΗΣ. Ὁ Ἑρμονάς

Digitized by Google

μας τὸ προφήτεψε, ὁ Ἕρμονας; ποὺ δὲν πλούτισε μονάχα τὴ γλώσσα, ποὺ μαζὶ πλούτισε τὴν καρδιά μας, ἐπειδὴ καινούρια ὀνόματα βρῆκε γιὰ αἰστήματα ποὺ τὰ εἴχαμε, δίχως νὰ τὸ ξέρουμε ἀπατοί μας — κι ἀφτὸς ὅλους ἐλπίζω πιὸ ὕστερα νὰ μᾶς ξεπεράση. Ἀφτὸς ποὺ εἶναι νέος, ἀφτὸς ποὺ εἶναι παιδί. Ναί, Πάλλη μου, ναί, Ἀργύρη μου, ναί, Παλαμᾶ μου, ἐμεῖς εἴμαστε γέροι. Ὁ Ἕρμονας τώρα τώρα ξανοίγει καὶ χαιρετᾷ τῆς ἀβγῆς τὰ χαράματα. Καὶ γιὰ τοῦτο ἀπέραντη χαρὰ μὲ περεχύνει. Θὰ φανῇ καλήτερός μας — κι ἅμα φτειάνεις καλήτερό σου, τότες ἴσια ἴσια μπορεῖς νὰ πῇς πὼς τὸ ἔργο σου εἶναι καλό· ἀπὸ κεῖ φαίνεται ἴσια ἴσια ἡ καλοσύνη καὶ ἡ νίκη τῆς Ἰδέας, ποὺ ὄχι μόνο ἕναν ἄθρωπο κάνει, μὰ ποὺ πλάθει γενιές, γιατὶ ποτέ της δὲν περνᾷ.

100.

Τὸ « δαιμόνιο. »

. . . . . .

« Ὅ τι μὲν ὑμεῖς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ τῶν ἐμῶν κατηγόρων, οὐκ οἶδα· ἐγὼ δ' οὖν καὶ αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν ὀλίγου ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην. »

Ἀφτή, παιδιά, εἶναι ὄμορφη καθαρέβουσα, καὶ διέστε τί ὡραῖα, τί βαθιὰ ποὺ τὸ ψυχολόγησε ὁ Σωκράτης — ἢ ὁ Πλάτωνας! Τοὺς ἀκούς, καὶ κοντέβεις νὰ τοὺς πιστέψῃς. Ἀρχίζεις καὶ λὲς μὲ τὸ νοῦ σου· — « Μπὰς κ' εἶμαι ἀλήθεια φανατικός; » Καὶ πῶς νὰ μὴ ῥωτᾷς, ἀφοῦ βλέπεις καὶ σὲ κατηγοροῦνε κριτικοὶ ποὺ ἀνάξιοι δὲν εἶναι, ἀφοῦ τυχαίνει νὰ σὲ κατηγορήσουνε καὶ φίλοι; Δὲ μιλῶ γιὰ τοὺς ἄλλους, γιὰ τὶς *Ἑσπερινὲς* καὶ γιὰ τὶς *Ἀθῆνες*. Οἱ ἀνοησίες, οἱ συκοφαντίες, οἱ βρισιές, οἱ ψεφτιές τους, σοῦ δείχνουνε τέτοια καὶ τόσο

Digitized by Google

ἐλεεινὴ πνεματικὴ κατάσταση, ποὺ σὲ πιάνει ἀπελπισιὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Φοβοῦμαι μήπως καὶ δὲν μπορέσουνε ποτέ τους νὰ καταλάβουνε πολιτισμό. Σκοτώνεσαι γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ σὲ φωνάζουνε προδότη· ξοδέβεις τὸν παρά σου καὶ γράφουνε πὼς σὲ πλερώνουνε οἱ Σλάβοι· βγάζουνε κι ἄτιμα δημοψηφίσματα νὰ τἀποδείξουνε· ἀναντίλεχτα, ἐπιστημονικά, πατριωτικά, τὸ προκηρύχνεις ποιὰ εἶναι ἡ γλώσσα ἡ ἐθνική, ποὺ μᾶς συνεδένει μὲ τοὺς προγόνους· βγαίνει ἕνας καθηγητής, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστήμιου τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ λέει πὼς εἶσαι Τοῦρκος (κ. τὰ *Πάτρια*, 29 τοῦ Γεννάρη, 5 Φλεβάρη, 1905· *Νουμά*, ἀρ. 139, 13 Μάρτη, 1905, σ. 3, στ. 3-4, 1). Δύσκολο νὰ μὴν ἀηδιάσῃ κανείς, νὰ μὴν τὰ χτυπήσῃ ὅλα κάτω, νὰ μὴ στοχαστῇ πὼς τὸν κόπο δὲν ἀξίζει νὰ δουλέβῃς γιὰ ἕναν τόπο ἀχάριστο καὶ στραβό.

Μὰ τί νὰ κάμω, ποὺ τὸ *δαιμόνιο* δὲ μ' ἀφίνει; « Ἐμοὶ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, φωνή τις γιγνομένη. » Λοιπὸν τἀποσκουντῶ μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ποδιοῦ μου στὴν αἰώνια τὴν ἀλησμονιὰ τἀχρεῖα τὰ βρισίματα τῆς *Ἑσπερινῆς*, τῆς *Ἀθίνε* καὶ τοῦ καθηγητῆ τοῦ συκοφάντη, ποὺ ἀνάγκη δὲν ἔχω κιόλας νὰ τὸ λυπηθῶ πὼς τάχα δὲν ντροπιαστήκανε ὅπως τοὺς πρέπει, στὸν κόσμο μπροστά, γιατὶ θὰ ντροπιαστοῦνε μοναχοί τους. Καὶ ξέθαρρος, ἀλαφρωμένος, γυρίζω πρὸς τοὺς φίλους. Ἐλᾶτε, μὲ δυὸ λόγια, νὰ φτάσουμε πιὰ καὶ σ' ἕνα συμπέρασμα γιὰ τὸν περίφημο τὸ φανατισμό.

101.

Ὁ Ναός.

Φανατικός, τί σημαίνει; Ὡραία λέξη παρμένη ἀπὸ τὰ λατινικά, ἐπιθετικὸ τοὐσιαστικοῦ *fanum*, δηλαδὴ *ναός*. Ναὸ

Digitized by Google

στήσαμε στὴν Ἑλλάδα. Ἴσως μάλιστα θυμᾶστε πῶς ἔγινε ὁ Ναὸς (κ. *Ρ. κ. Μ.*, 203-205). Ἔγινε μὲ τὰ μάρμαρα τὰ παλιά, μὲ τὶς ἅγιες τὶς πέτρες, μὲ τὰ ἀρχαῖα τὰ χαλάσματα, μὲ τὴν πεσμένη τὴ δόξα. Ἦρθε ἡ σπλαχνικιά μας Ἰδέα καὶ μὲ τὰ κομμάτια τὰ ἱερά, ἔχτισε Ναὸ καινούριο. Μὰ δὲ σφάλοιξε τὴν πόρτα. Στὸν ἔρημο τὸν κάμπο, στὴ μοναξιά, ὅπου κανένας δὲν τολμοῦσε νὰ ζυγώσῃ, ξαναγέννησε ἡ κοσμοσώστρα τὴ ζωὴ κ' ἔτρεξε ὁ κόσμος, χαρούμενος καὶ πολής. Ναός, Λαός. Ὁ λαὸς μπαινοβγαίνει, καὶ μέσα στὸ Ναό, οἱ φύλακες βαστοῦνε, μὲ σοβαρὴ καρδιὰ καὶ μὲ πρόσωπο φαιδρό, τὰ τρισόλβια τὰ χαρτιὰ ὅπου γράφουνται τὰ περασμένα, τὰ τωρινὰ καὶ τὰ μελλούμενα. Βαστοῦνε τὴν ἱστορία. Βαστοῦνε τὸν Κανόνα. Εἴμαστε λοιπὸν καὶ μεῖς οἱ φανατικοὶ τοῦ Ναοῦ, οἱ φανατικοὶ τῆς Ἑλλάδας.

Μὴν ξεχνᾶτε ὅμως πὼς ὁ Ναὸς θέλει θυσία. Πρέπει στὸ Ναὸ νἄρχουνται καὶ τὰ παιδάκια τὰ μικρά. Πρέπει τὰ παιδάκια νὰ μιλοῦνε τὴ γλώσσα ποὺ μιλοῦνε κ' οἱ γέροι. Πρέπει ὅλοι τὴν ἴδια γλώσσα νὰ μιλοῦνε, ἀπ' ὅ τι ἄκρη, ἀπ' ὅ τι χωριὸ τῆς Ῥωμιοσύνης κι ἂν ἔρθουνε ὡς τὸ Ναό μας. Χωριὸ δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ μὴ λατρέβω τὴ λαλιά του. Μὰ ἐδῶ μᾶς χρειάζεται κοινὴ λαλιά. Μπορεῖ κάποτες νὰ μὴ συφωνοῦμε στὸν κανόνα τὸν κοινό, κ' ἕτοιμος εἶμαι νὰ τὰ ξετάσουμε μαζί. Μὰ κανόνα θέλει. Ἂς μ' ἀκούσουνε οἱ φίλοι, ὅπως καὶ γὼ τοὺς ἀκούω. Ἔκαμα καὶ γὼ δυὸ τρεῖς θυσίες. Τὰ πολιτικά μου τἀγαπημένα, ποὺ εἶχα κάμποσα στὸ *Ταξίδι μου* τοῦ 1888, τἀποχαιρέτησα, ἴσως μὲ πόνο, χωρὶς ὅμως καμιὰ δισταξιά, στὸ *Ταξίδι μου* τοῦ 1905. Κι ἀφοῦ τελειώνοντας πάλε σᾶς ξανακάνω κουβέντα γιὰ τὸ *Ταξίδι*, ποὺ στάθηκε ἡ ἀφορμὴ τῆς μελέτης μας ἀφτῆς, ἂς μοῦ δοθῇ τώρα ἡ ἄδεια νὰ πῶ ἀκόμη ἕνα λόγο.

Θαῤῥῶ πὼς ὅλοι μας, ἀρκετὰ ἔργα ἔχουμε γραμμένα. Ἔγραψα καὶ γὼ μερικά. Τί νόημα λοιπὸν ἔχουνε οἱ φιλονι-

Digitized by Google

κίες γιὰ τὸ ζήτημα, τί νόημα ἔχει νὰ σκορπίζουνε στὸν ἄνεμο τὰ λόγια καὶ νὰ μὴν κοιτάζουνε τὰ ἔργα; Μὲ τί δικαίωμα ἔρχουνται οἱ ἀπ' ὄξω καὶ μιλοῦνε γιὰ φανατισμούς, καὶ θέλουνε νὰ μᾶς μάθουνε κανόνα, καὶ συζητοῦνε ἀδιάκοπα γιὰ τὴ γλώσσα; Ὁ φανατισμός μου, ὁ κανόνας μου κ' ἡ γλώσσα μου, θέλετε νὰ σᾶς τὸ πῶ τὄνομά τους; Λέγουνται τὸ *Ταξίδι μου, ἡ Ζούλια, Νησιώτικα γράμματα, Ῥωμαΐκο Θέατρο, Ῥόδα καὶ Μῆλα, Ὄνειρο τοῦ Γιαννίρη, Ζωὴ κι Ἀγάπη στὴ μοναξιὰ* — κι ὅσα θὰ δῆτε ἀκόμα. Ἔργα εἶναι ἀφτά. Μοῦ φαίνουνται λοιπὸν κάπως ἄτοπες οἱ φωνὲς καὶ θαῤῥῶ πὼς κάποια μετριοφροσύνη, καὶ στὸ ὕφος καὶ στὸ νοῦ, ταιριάζει σὲ πολλούς, ταιριάζει καὶ σὲ ὅσους ἔρχουνται νὰ κρίνουνε καὶ νὰ δικάζουνε. Ποιὸς τοὺς διώρισε κριτάδες κι ἀπὸ ποῦ τὸ πήρανε τέτοιο καταφρόνιο τοῦ ποιητῆ; Ἀπὸ ποῦ πήρανε καὶ τέτοιο θάῤῥος; Ἐγὼ νομίζω πὼς δὲν ἔχουνε τὸ δικαίωμα νὰ φωνάζουνε ἢ νὰ κατηγοροῦνε· τὸ δικαίωμα ἔχουνε νὰ γράψουνε τὰ ἔργα μου. Καὶ περήφανα μπορῶ σήμερα νὰ πῶ, τὰ ἔργα μας ὁλωνῶ μας ἐμᾶς ποὺ δουλέβουμε καὶ ποὺ δημιουργοῦμε. Ἂς κάμουνε κ' οἱ δασκάλοι τὰ δικά τους, ἂν τοὺς εἶναι δυνατό. Εἰδεμή, ἂς σφαλοίξουνε τὸ στόμα, γιατὶ λειτουργοῦμε, εἶναι πίσημη, ἅγια ἡ ὥρα, καὶ κάλλια μακριὰ νὰ στέκουνται — ὥςπου νὰ καταλάβουνε κι ἀφτοὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς στιγμῆς — ἀπὸ τὸν Ἐθνικὸ Ναὸ τῆς Ἰδέας.

Ἀρχινημένο τὶς 5 τοῦ Γεννάρη 1905 — τελειωμένο, γιὰ τὸ Νουμά, τὶς 26 τοῦ Ἄη Δημήτρη, 1905, ξαναπερασμένο ἀπὸ τὶς 10 τοῦ Μάρτη στὶς 6 τοῦ Θεριστῆ, 1906.

Digitized by Google

ΑΠΟΣΩΜΑΤΑ

Ἀπόσωμα Α'. Σελ. 4. Στὰ *Παναθήναια*, 31 τοῦ Μάρτη, 1903, σ. 355, 2, ἡ ἀπάντησή μου ἔλεγε· « Χαίρουμαι πολὺ καὶ πολὺ καλὰ κάνετε, ποὺ ὕστερις ἀπὸ τὸν ὡραῖο λόγο τοῦ κ. Krumbacher [δηλαδὴ τὸ περίφημο *Problem*], ἀρχίζετε καὶ σπουδάζετε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὰ « Παναθήναια. » Πιὸ ἐθνικό, πιὸ ἅγιο ζήτημα δὲν ὑπάρχει· δὲν ὑπάρχει καὶ ζήτημα ποὺ νὰ εἶναι περισσότερο τῆς ἀνάγκης.

Λοιπὸν εἶναι χρήσιμο κι ὠφέλιμο νὰ συζητιέται χωρὶς πρόληψη καμιά. Πάντα θὰ βγῇ καὶ κάποιο φῶς ἀπὸ τὴ συζήτηση, ἂν καὶ θαῤῥῶ πὼς ἔχει τὰ κακά του νὰ συζητοῦμε ὁλοένα. Καιρὸς πιὰ σήμερις, ὄχι νὰ συζητοῦμε κάθε ὥρα, παρὰ νὰ δημιουργοῦμε.

Ὡστόσο ἐμένα, ποὺ εἶμαι καὶ γέρος, θὰ μοῦ δώσετε τὴν ἄδεια νὰ μὴν ἀποκριθῶ στὰ ῥωτήματά σας. Μὲ τὰ νιάτα μου περάσανε καὶ τὰ χρόνια ποὺ ἔδινα ξέταση· μοῦ λείπουνε τὰ μέσα νὰ δώσω κι ἄλλη. Ἔπειτα, νομίζω πὼς ἀποκρίθηκα — ὅσο μπόρεσα τουλάχιστο — σ' ὅλα μου τὰ βιβλία, γιατὶ σὲ ὅλα μου λέω καὶ ξαναλέω πὼς τὸ νὰ γράφῃ κανεὶς τὴ δημοτικὴ εἶναι χρέος, χρέος δηλαδὴ νὰ συλλογιέται τοὺς πολλούς, νὰ συλλογιέται τὸ ἔθνος, καὶ μ' ἀφτὸ τὰ εἴπαμε ὅλα, μ' ἀφτὸ ἀποκριθήκαμε σὲ κάθε ῥώτημά σας.

Μὰ θὰ παρακολουθήσω μὲ περιέργεια καὶ συμπάθεια τὴν ἔρεβνά σας καὶ τὴν ἀπάντηση ποὺ θὰ σᾶς στείλῃ ὁ καθένας. Θὰ δῶ, λόγου χάρη, ποιὸς στὴν ἀπάντησή του, ἢ ξάστερα ἢ κρύφια ἢ παράπλεβρα, θὰ μπορέσῃ νὰ μὴν κάμῃ λόγο γιὰ τὴ δημοτική μας, εἴτε γιὰ νὰ τὴν κατηγορήσῃ στὰ γερά, εἴτε γιὰ νὰ τὴν κατηγορήσῃ μὲ μισὰ λόγια, εἴτε καὶ καμιὰ φορὰ γιὰ νὰ τὴν παινέσῃ.

Digitized by Google

Κι ἀπ' ἀφτὸ ἴσια ἴσια θὰ φανῇ πὼς γλωσσικὸ ζήτημα σήμερις, ὄξω ἀπὸ τὴ δημοτική, δὲν ὑπάρχει. »

Τὸ μικρό μου ἀφτὸ γραμματάκι ἔχει καὶ τὰ ἱστορικά του. Δὲν τέλειωνε ὅπως δημοσιέφτηκε στὰ Παναθήναια. Γράφοντας τοῦ Νιρβάνα, πρόστεσα στὸ γράμμα μου κ' ἕνα ὑστερόγραφο ποὺ ἔλεγε· « 'Υ. γρ. 'Ανοίγοντας ἕναν ἀριθμὸ *Παναθήναια*, ποὺ ἔλαχε νὰ μοῦ χαρίσῃ ἕνας φίλος μου, βλέπω μὲ χαρά μου πὼς συνάζετε χρήματα γιὰ προτομὴ τοῦ Σολωμοῦ στὴν 'Αθήνα. Σᾶς στέλνω πρόθυμος καὶ γὼ λίγους, πολὺ λίγους παράδες. Μὰ θαῤῥῶ πὼς καλήτερη ἀπάντησι δὲν μπορῶ νὰ σᾶς στείλω. »

Τὸ μικρὸ τὸ ποσό, τὸ βάλανε στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὄνομά μου, στὰ *Παναθήναια*, 15 τοῦ Μάρτη, 1903, σ. 352, στ. 2. Μὰ... τὸ ὑστερόγραφο δὲν τὸ βάλανε μαζὶ μὲ τὸ γράμμα μου. Θὰ νόμισε ὁ κ. Μιχαηλίδης πὼς τὰ δυὸ δὲν εἶχανε σκέση. 'Εγὼ πάλε νόμιζα πὼς μιὰ προτομὴ τοῦ Σολωμοῦ κάτι σημαίνει στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό.

'Απόσωμα Β'. Σελ. 21, 93 καὶ 278. — Στὰ 1902 (*'Ρ. κ. Μ.*, Α', σ. 12), εἶχα ξεσηκώσει τὸ περίφημο τὸ λάθος τοῦ κ. Χατζηδάκη « ... *φυλῶν, αἴτινες... καταλαβόντες...* κατέστησαν *ἄξιαι.* » Τὄκαμα θαῤῥῶ χωρὶς κακία, λέγοντας μάλιστα ῥητὰ πὼς δὲν κατηγοροῦμε τὸν κ. Χατζηδάκη. « Κατηγοροῦμε μονάχα τὴ γλώσσα » ποὺ ἀφτὴ τὸ φέρνει νὰ κάμῃς τέτοια λάθια. Καὶ τόντις τέτοια βρίσκουνται πολλὰ καὶ πολλοὶ τὰ καταλογίσανε· κοίτ. μὲ τὴ σειρὰ K. Krumbacher, *Das Probl. d. neugr. Schriftspr.* 1903, σ. 50 καὶ σ. 196, σμ. 30 (= ἑλλ. μετάφρ. 58 καὶ 274,· A. Lobeck, *Aglaophamus*, 1829, (I) 216-218 (πόλεων ἀπεγνωκότων, μαρμαρυγῶν ἀφιέντων)· H. Reinhold, *De graecitate patrum apostolicorum*, Halle, 1898 (= *Diss. Hal.* XIV. I), σ. 57 κι ἀκ. (ὑπερτάτῳ βουλήσει, γυναικῶν καταλειψάντων, κτλ. κτλ.)· K. Buresch, *Aus Lydien*, 1898, σ. 59 (προνοήσαντος τῆς ναυκόρου)· διάβασα τώρα τελεφταῖα κ' ἕνα νόστιμο *Λαὶς Εὐφράνορος πρ[υτανεύσας [Δ]ιονύσῳι (Jahresb. d. österr. arch. Inst. i. W.* VIII (1905), σ. 160· ὅλα τους ἐννοεῖται παραδείγματα ἐποχῶνε ὅπου δὲ ζοῦσε πιὰ στὸν ἄθρωπο μέσα τὸ αἴστημα

Digitized by Google

τὸ γλωσσικὸ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς· τὰ ἴδια τὰ βρίσκουμε ἀπαράλλαχτα καὶ στὸ μεσαιώνα, κ. K. Krumbacher, *Ein vulgärgr. Weiberspiegel*, 1905, στ. 277 (τὴν ἀνάστασιν τὴν μέλλοντα)· βάζει κάμποσα κι ὁ Χατζηδάκης, *Einleitung*, 144, ἀπὸ κείμενα μάλιστα παλιὰ (τῶν θυρῶν συνθλασθέντων, πληρωθέντων τῶν ἡμερῶν, χαρίεντας σπονδὰς κτλ. κτλ.)· φυσικὰ πὼς τὰ βάζει γιὰ λάθια, ὅπως εἶναι κιόλας. Ὁ Krumbacher, B. Z. XV (1906) 404 παρατήρησε κάπου κ' ἕνα « διαγνοὺς... ἡ μετριότης ἡμῶν » τοῦ σοφοῦ P. Petit (ἄλλα μερικὰ τοῦ ἴδιου ἔδειξε κι ὁ Pernot, *Rev. d. Et. gr.*, XVIII (1905) 293-94). Εἴδαμε πιὸ ἀπάνω (σ. 52, σμ. 1) πὼς καὶ τὰ σημερνὰ τὰ λατινικὰ δὲν εἶναι πιὸ προκομμένα· τὸ *exeuns* πολὺ νόστιμο· νοστιμούτσικα καὶ τἀκόλουθα· se miscent ex mistisque, κ. C. F. E. Kurze, *De fabula Philoctetae*, I, 1864, σ. 24 (ἀλήθεια πού ἡ φυλλάδα εἶναι γεμάτη παρατυπώματα· μὰ τὸ *mistis* δὲ μοιάζει νὰ πέφτῃ στὸ βάρος τοῦ στοιχειοθέτη)· *edidit Paton and Hicks* τοῦ L. Lafoscade, *De epistulis imperatorum* κτλ., κ. *Rev. d. Et. gr.*, XVIII (1905), 396, στ. 2, σμ. 2 (μὰ τὸ *ὀκτωβρίων* πού κατηγοριέται, ἴ. μ., στοῦ Lafoscade, εἶναι καλό· συγκρ. *Δεκεμβρίου*). Σήμερα, στὴν καθαρέβουσα, πλῆθος· κ. Ἰω. Ἀ. Γκίκα, Διδ. Φιλ., *Τῆς ἐξοχῆς*. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1905, σ. 185, 8 *φλέβαι* (σημειώθηκε στὰ « Σπουδαιότερα λάθη », σ. 253· μὰ εἴτε τοῦ κ. Ἰω. Ἀ. Γκίκα εἶναι εἴτε τοῦ τυπογράφου, ἀδιάφορο, ἀφοῦ εἶναι τῆς καθαρέβουσας). Ὁ *Νουμᾶς* σωροὺς σωροὺς μᾶς τὰ ξεφούρνισε καὶ μᾶς τὰ ξεφουρνίζει· κ. *Νμ.*, 22 Γεννάρη, 1906, σ. 8, στ. 1 « Λαβὼν ὁ Ἐρεχθεὺς χρησμὸν (κτλ.), ἡ γυνὴ τούτου Πραξιθέα » τοῦ Γ. Μιστριώτη, *Ἑλλ. Γραμμάτολ.*, τ. Α', 604 (στὸν ἴ. ἀρ., σ. 8, στ. 2, « ἕνας πού ἔχει 45 χρόνια δάσκαλος », ἔλεγε φαίνεται κάθε τόσο « τὰς ἡμίσεις ὥρας »)· *Νμ.*, 12 Φλεβάρη, 11, 2 « Ἀπειρίαν βακτηρίων αἴτινες καλλιεργηθέντες », Μενελάου Σ. Σακορράφου, ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Ἐθν. Παν., *Ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι καὶ τίτλοι*, σ. 6, ἀρ. 9 (γιατί ὁ φίλος *Νουμᾶς*, νὰ μὴ μᾶς σημειώνῃ τὴ *χρονιὰ* πού βγῆκε τὸ βιβλίο; ἀπαραίτητο)· *Νμ.*, 19 Φλεβάρη, 1906, 12, 3 « καὶ βλέπουσιν...

Digitized by Google

καὶ ἀκούουσιν... καὶ σώζοντες » ἀπὸ τὰ *Πάτρια*, ἔ. Δ', ἀρ. 47, σ. 2, στ. 2, ἀρ. 27· *Νμ.*, 26 Φλεβάρη. 1906 « ἐκδοθείσης ἐπίσης καὶ ἡ *lex Julia* et P. P. ἐπὶ Αὐγούστου καὶ διαταξάσης », Εἰσηγήσεις τοῦ Ῥωμ. Δικαίου Ν. Δημαρᾶ, καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου, σ. 451, ἔκδ. Γ'· *Νμ.*, 19 τοῦ Μάρτη, 1906, 11, 3· « κτήσαντες... τὴν φήμην », ἀπὸ τὶς *Ἀθίνε*, 10 Μάρτη· « ὀξέων ἀσθενειῶν », πάλε ἀπὸ τὶς *Ἀθίνε*, 14 Μάρτη· « τῶν σφαιρῶν ἐσφηνωθεισῶν », ἀπὸ τὸ *Ἄστυ*, 18 Φλεβάρη, 1906, 1, 5· « αἱ ἐκ τῶν ὁρισθεισῶν δύο βολῶν... δὲν ἐρρίφθη εἰμὴ μία »· *Νμ.*, 26 Μάρτη, 1906, 12, 3 « ἀπηρφανίζετο... μετρᾶται », ἀπὸ τὶς *Ἀθίνε*, 12 Μάρτη, στ. 1· *Νμ.*, 2 Ἀπρ., 1906, 12, 3, ἀξίζει νἀντιγράψουμε τώραῖο δεῖγμα τῆς « γλώσσης τοῦ Κράτους », τῆς ἐπίσημης, τῆς ἀγαπημένης τοῦ κ. Στάη (κ. γιὰ τὸ πρόσωπο *Ῥω. θέ.*, Α', 29)· « Χθὲς ὁ καρραγωγεὺς Ἐμμανουὴλ Ῥάβδος ὢν ἐπὶ τοῦ κάρρου του ὡδήγει αὐτὸ, ἐκόπησαν τὰ ἡνία τοῦ ἵππου καὶ κατῆλθεν ἵνα καὶ ὅπως σταματήσῃ τὸν ἵππον, ὁπότε κατέπεσε χαμαὶ καὶ ἐτραυματίσθη καταπεσὼν εἰς τὴν σιαγόνα [πιὸ ἑλληνικὸ ὑποθέτω μὲ ω] καὶ τὸν μηρὸν ἐκ τῆς πτώσεως », ἀπὸ τὸ *ἐπίσημο* Ἀστυνομικὸ Δελτίο! *Ταχυδρόμος* (τῆς Πόλης), 12 Ἀπρ., 1906, σ. 2, στ. 2, ἀρ. 2310· « Στρατιὰ ἀνδρῶν ὑπερβολικὸν ζῆλον ἐπιδεικνύμενοι », ἄλλη ἐπίσημη γλώσσα καὶ τούτη· *Νμ.*, 16 Ἀπρ., 1906, 10, 2 « ὅστις παυθεὶς καὶ καταδιωχθεὶς... ἐξελέγη διάδοχος » κτλ.

Μὰ τὸ πιὸ τρανὸ παράδειγμα ποιὸς θαῤῥεῖτε πὼς μᾶς τὸ ἤβρε; ὁ κ. Χατζηδάκης — κι ἀπὸ ποῦ; ἀπὸ τὸν Ξενοφώντα! Μὴ θαῤῥῆτε πὼς χωρατέβω· διαβάστε· « Psycharis [ὀρθογραφικὸ λάθος] meint, das Verb ἐγγίζω, das seit der sp. Zeit in der Bedeutung *sich nähern* bei uns üblich ist, sei eine Uebersetzung aus dem franz. *approcher*, da er nur das ngr. (ἀ)γγίζω=*berühren* kennt [κ. *Ταξ.* 6', 67· « Ἡ λύσις ἐγγίζει. *La solution approche.* » Ἀπὸ τὴν παρατήρηση τοῦ κ. Χατζηδάκη σήμερα βγαίνει πὼς ἔτσι μιλοῦσε κι ὁ Πλάτωνας]. Ebenfalls hält er das sp. Adverb ἐπαρκῶς für eine Uebersetzung aus dem franz. *suffisamment* [ναίσκε, φίλε

Digitized by Google

μου, κ' ἔτσι εἶναι]. Er tadelt mich, dass ich einmal φυλαὶ... καταλαβόντες konstruiert habe (vgl. φυλαὶ... [κοιτάξτε τα καλὰ τὰ κουκκίδια] διαγωνιζόμενοι bei Xenophon Kyr. I, 2, 12, über die Erscheinung überhaupt Krüger, Sprachl. § 58, 2); er hat also keine Ahnung von dieser Art der Kongruenz! Ausserdem verfällt er in unzählige orthographische Fehler, wie ψώφια, στηλώση, θὰ σείρω, συχαίνομαι, λύπες, τρύπα, πάρε usw. usw.» Die *Sprachfrage in Griechenland* von Georgios N. Hatzidakis (στὴ Βιβλ. Μαρασλῆ, ὅπου δὲν ἤξερα πῶς μεταφράζουνε κι ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ στὰ γερμανικὰ οἱ καθηγητάδες τοῦ Πανεπιστήμιαυ), 1905, σ. 67, σμ. (*).

Δὲ μοῦ λέτε τώρα, νὰ σᾶς χαρῶ, πῶς σᾶς φαίνεται ὁ ἄθρωπος; Τοῦ δείχνεις ἕνα λάθος τετραφάνερο. Τί κάνει; Σὲ βρίζει καὶ σὲ λέει ἀγράμματο ἐσένα. Καλό, πολὺ καλὸ ποῦ τὄγραψε καὶ γερμανικά. Δὲν πιστέβω νὰ περνοῦνε τὰ τέτοια πουθενά. Ὅπως κι ἂν εἶναι ὅμως, ὁ Χατζηδάκης, γιὰ νὰ τὰ γράψῃ ἀφτά, θὰ τὸ νομίζῃ πολύ, μὰ πολὺ κουτὸ καὶ ἄκριτο τῆς Ἑβρώπης τὸ δημόσιο.

Ἐλᾶτε τώρα νὰ δοῦμε τί γράφει ὁ Ξενοφώντας Κυρ. Α', 2, 12. «αἱ δ' αὖ μένουσαι *φυλαὶ* διατρίβουσι μελετῶσαι τά τε ἄλλα ἃ *παῖδες* ὄντες ἔμαθον καὶ τοξεύειν καὶ ἀκοντίζειν, καὶ *διαγωνιζόμενοι* ταῦτα πρὸς *ἀλλήλους* διατελοῦσιν.»

Θὰ καταλάβατε τώρα τὰ κουκκίδια. Ὁ Χατζηδάκης δὲν τόλμησε νὰ βάλῃ ὅλη τὴ φράση, ὅπως εἶναι στὸ ἀληθινὸ τὸ κείμενο, γιατὶ ὁ Ξενοφώντας δὲ λέει «*φυλαὶ... διαγωνιζωμένοι*», παρὰ βάζει ἀναμεταξὺ κ' ἕνα «παῖδες», βάζει κ' ἕνα «πρὸς ἀλλήλους», ὥστε θἄτανε ἀδύνατο νὰ μὴν ἔλεγε σὲ κεῖνο τὸ μέρος καὶ «*διαγωνιζόμενοι*.» Πῶς ἀλλιῶς μποροῦσε νὰ τὸ συντάξῃ; Μόνο γιὰ τὸ *νόημα*, ὄχι γιὰ τὴ *σύνταξη* πάει τὸ διαγωνιζόμενοι στὸ *φυλαὶ* (κ. Xen. Cyr., Weidmann, 1886, σ. 11, σμ. 12: «bezieht sich auf φ. nach der *constructio ad sensum*». Λοιπὸν ἡ παραπομπή του δὲν εἶναι μονάχα λαθασμένη, μὰ χαλασμένη, καὶ νὰ τὸ ποῦμε νέττα σκέττα, ἐπειδὴ στὴν ἐπιστημονικὴ τὴν ἀλήθεια συβιβασμοὶ δὲ χωροῦνε, πλαστογραφημένη.

Digitized by Google

πρέπεια, ὁ τρόπος τοῦ Χατζηδάκη. Τὰ βάζω ἐδῶ μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα, γιὰ νὰ καταλάβουνε οἱ στερνοί μας μὲ ποιοὺς εἴχαμε πόλεμο στὸ σπουδαῖο τὸ ζήτημα. Ὅποιος, ἀντίπαλος ἢ φίλος, δὲν κρίνει τὸ Χατζηδάκη ὅπως τὸν κρίνουμε, σίγουρο πὼς γιὰ τὴν ἐπιστημονική τὴν ἔρεβνα, μὰ καὶ γιὰ τὸ χαραχτήρα τοῦ ἐπιστήμονα, γιὰ τῆς ψυχῆς τὴν τιμή, δὲν ἔχει τὴν ἀντίληψη τὴ δική μας. Ἂν ἔκαμα ποτέ μου τίποτις ποὺ νὰ μοιάζῃ μὲ τέτοια φερσίματα, νὰ μοῦ τὸ δείξουνε. Δὲν ἔκαμα — κ' ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ μιλῶ.

Νόστιμο, πολὺ νόστιμο καὶ τὸ ὕφος ἐκεῖνο τὸ παράξενο καὶ γιὰ νὰ τοῦ δώσουμε θαρρῶ τὄνομα ποὺ τοῦ πρέπει, τὸ ἄτοπο τὸ ὕφος ἀπὸ μέρος ἑνὸς γλωσσολόγου ποὺ τὸ κάτω κάτω οἱ ἁμαρτίες του εἶναι ἀρκετούτσικες (θυμήσου τὸ *Μάρι*, τὸν *Ἀντρόνικο*, κ. *Ρ. κ. Μ.*, Β', 322 κι ἀκ., 343 κι ἀκ., 364 κι ἀκ., 375, τὸν *τίμιο*, κ. *Εἰ. πρ.*, 220-222, ποὺ δὲν τὸ ἤξερε πὼς προφέρνεται *τίμιος* — καὶ τὸ *αἴτινες... καταλαβόντες*). Ὡςτόσο ἔρχεται ὁ ἴδιος ἄθρωπος καὶ μ' ἕνα καταφρόνιο — ποὺ ἴσως καὶ νὰ φανερώνῃ νοῦ ἁπλοϊκὸ — σὲ κατηγορεῖ ἐσένα, σὲ χτυπᾷ στὴν ἀμάθεια. Φανταστῆτε τώρα, τί δὲ θὰ τοῦ ἀποκρινόμουνε σήμερα, μὲ τί μάτι ἀκατάδεχτο δὲ θὰ κοίταζα τὰ βιβλία του, μὲ τί πάταγο καὶ τί θόρυβο δὲ θὰ τοῦ ἀπόδειχνα πὼς ἀπὸ ἀρχαία δὲ νοιώθει — ἂν εἶχα τοὺς τρόπους του δηλαδή — καὶ τὸ ὕφος του· μὰ τί νὰ σᾶς πῶ, παιδιά, ποὺ ὁ ἐβλογημένος δὲν πῆγε νὰ βρῇ στὰ παλιὰ τὰ κείμενα τὰ ΜΟΝΑ τὰ παραδείγματα ποὺ ἀπὸ πρώτη ὄψη θὰ δικιολογούσανε τὸ *αἴτινες... καταλαβόντες*. Ἐγὼ πρέπει νὰ τὰ ξετρυπώσω. Κ' ὑπάρχουνε κάμποσα. Ὁρίστε· ἂς ἀφήσουμε ὅμως τὸν κ. καθηγητά, κι ἂς κοιτάξουμε τὴ δουλειά μας; γιατὶ δὲ μοῦ φαίνεται νὰ ξηγηθήκανε καλὰ τἀκόλουθα.

Σοφ. ΟΚ. 1676 *ἰδόντε καὶ παθόντε* (γιὰ τὴν Ἰσμήνη καὶ τὴν Ἀντιγόνη)· ἔτσι καὶ 1113 *ἐμφύντε*, 1771 *ἰόντε*, Ἠλ. 980 *ἀφειδήσαντε* (θηλ.), 1003 *πράσσοντε*, 1006 *λαβόντε*· ΟΤ. 1473 *δακρυρροούντοιν*· Εὐρ. Ἱππόλ. 387 *οὐκ ἂν δύ' ἤστην* (αἰδὼ) *ταῦτ' ἔχοντε γράμματά*· Ἄλκ. 902 *δύο ψυχὰς ὁμοῦ διαβάντε*· Ἰλ. Θ 455 *πληνάντε κεραυνῷ* (Ἀθηνᾷ καὶ Ἥρα)· Ἡσ. Ἔ. κ. Ἡ. 198-9 *καλυψα-*

Digitized by Google

μένω (κ. τὴν ἔκδ. τοῦ l. Flach, Teubner, 1894) χρόα καλόν, ἀθανάτων μετὰ φῦλον ἴτον *προλιπόντ'* ἀνθρώπους Αἰδὼς καὶ Νέμεσις· Ἕρμ. κωμ. 2, σ. 416 [τοῦ Meineke = τοῦ Kock, τ. Α', σ. 251, ἀρ. 85] *ἀκολουθοῦντε*, ἀντὶ τοῦ ἀκολουθούσα δυϊκῶς· Πλ. Φαῖδρ. σ. 237D ἰδέα ἄρχοντε καὶ ἄγοντε.

Τὰ σύναξε ἀφτὰ ὁ A. Nauck στὴν ἔκδοση τοῦ *Οἰδίπου ἐπὶ Κολωνῷ*, σ. 1676 (Soph., *Drittes Bändchen*, Weidmann, 1884)· μερικὰ θὰ τὰ πῆρε ἀπὸ τὸν Kühner, *Ausf. Gr. d. gr. Spr.*, Th. II, 1, σ. 65, Anm. 2 (1870)· ξαναμπήκανε καὶ στὸν Kühner-Gerth, *Ausf. Gr. d. gr. Spr.*, Th. II, 1, σ. 73-4, 3 Anm. (1898). Θὰ προστέσω ἕνα καὶ γώ — τὸ καλήτερο· Ἡσ. Θ. 825 ἑκατὸν *κεφαλαὶ* ὄφιος, δεινοῖο δράκοντος, γλώσσῃσι δνοφερῇσι *λελιχμότες*.

Μήτε ὁ Kühner, μήτε ὁ Nauck, μήτε ὁ Gerth δὲν τὰ συνεδέσανε μὲ τὰσύνταχτα ἢ παρασύνταχτα τοῦ Lobeck *πόλεων ἀπεγνωκότων*, κ. π. ἀ., καὶ τὰ τέτοια. Ὡςτόσο τὸ ἕνα θυμίζει τἄλλο. Πρέπει ὅμως νὰ κοιτάξουμε χώρια τὸν ἀσύνταχτο πληθυντικὸ καὶ τὸ δυϊκὸ τὸν ἀσύνταχτο.

Τοῦ Ἡσίοδου τὸ *κεφαλαὶ λελιχμότες* δὲ θὰ μᾶς φέρῃ σὲ μεγάλες δυσκολίες. Ἕνας κώδικας (ἢ δυό; κ. *Hesiodea quae feruntur carmina*, edd. Kœchly-Kinkel, Lipsiæ, 1870, σ. 52, L. V, καὶ σύγκρ. σ. VIII) γράφει *λελιχμότος*[1]. Ὁ κώδικας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους δὲν εἶναι, κ' οἱ ἐκδότες παραδέχουνται σύνηθα τὴν ὀνομαστικὴ *λελιχμότες*. Μοιάζει ὅμως πολὺ πιθανὸ τὸ *λελιχμότος*, ἐπειδὴ ἔχει πρὶν *ὄφιος*, ἔχει καὶ *δεινοῖο δράκοντος*· καθὼς μοῦ τὸ παρατήρησε ὁ συνάδερφός μου καὶ φίλος Clermont Ganneau, ποὺ γιὰ καλή μου τύχη κοίταξε μιὰ μέρα μαζί μου τοὺς δυὸ στίχους, εἶναι καὶ πιὸ φυσικὸ νὰ *γλύφῃ* ὁ δράκος, δηλαδὴ τὸ κύρισ

1) Κ. γιὰ περισσότερες πληροφορίες *Hesiodi carmina*, rec. A. Rzach, Lpzg, 1902, σ. 103 (κ. καὶ Leeuwen, *Enchir. dict. ep.* 395, ὅπου παραπέμπει ὁ Rzach: Participium vitio creatum est, λελιχότες enim aut λελιχμένοι requiritur; veri simile autem duco, poetam alterutrum scripsisse). Τίποτις καινούριο γιὰ τὸ ζήτημα στὴν ἔκδοση τοῦ I. Flach, *Hesiodi carmina*, Lpzg, 1878, μὰ καλήτερα παρὰ στοῦ Σίττλ τὸν Ἡσίοδο.

Digitized by Google

κι ἂν εἶναι τὸ ῥῆμα, δὲν ὑπάρχει στοὺς ἀρχαίους. Βρέθηκε μάλιστα τώρα τελευταῖα κ' ἕνα *εἰς τύμβον κεῖμαι* — δυὸ φορές[1].

Ὡστόσο τὸ *δρόσοι τιθέντες* φαίνεται παράξενο, γιατὶ κι ὁ στίχος καὶ τὸ νόημα (κ. τὸ μέρος) σὰ νὰ μὴ στέκουνε· « δρόσοι κατεψάκαζον passt eigentl. nur zu ἀπ' οὐρανοῦ, nicht zu ἀπὸ γῆς λειμ. Das maskul. τιθέντες zeigt, dass δρόσοι verderbt und die Glosse eines Substantivs masc. gen. ist. », παρατηροῦνε οἱ ἐκδότες (Aesch. Ag. v. R. Enger-W. Gilbert, Teubner, 1874, σ. 38)[2]. Κάτι θὰ τρέχῃ. Γιὰ τὸ Νίκαντρο καὶ τὸ *καταψυχθέντος ἀκάνθης* μπορεῖ νὰ γίνῃ συζήτηση, δὲν ἔχει καὶ μεγάλη σημασία[3]· λιγώτερη ἀκόμη ἔχουνε τὰ *Ἀργοναυτικά*, ποὺ θὰ εἶναι καὶ προχωρημένης ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἴσως τοῦ τέταρτου αἰώνα (κ. Christ[3], 791 καὶ συγκρ. σ. 784, 786)· λοιπὸν τὸ *ὑλήεντι κολώνῃ* ὅπως καὶ τἄλλα ποὺ εἴπαμε, τοῦ παρακατιανοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὰ βάλαμε, γιατὶ ἐμεῖς δὲν ἀποφέβγουμε ὅσα μοιάζει πὼς ἀπὸ πρώτη ὄψη δὲ συφωνοῦνε μὲ τὴν ἰδέα μας. Ὅπως κι ἂν ἑρμηνέψῃ κανεὶς τὰ πρῶτα — τοῦ Ἡσιόδου τὸ *λελιχμότες* καὶ τοῦ Αἰσχύλου τὸ *τιθέντες* — εἶναι

1) CIA. III, 1362, στ. 2, 1-7 εἰς τύνβον κεῖμαι ἐννέα ἔχων δεκάδες· 1379, 1-2 Ἀστακείης γ(αί)ης Ἀντώνιος κεῖμ(αι) [ε]ἰς χθόνα τὴν Κεκρόπων, ὡς ἤφεραν ἐνθάδε μοῖραι· σύγκρ. καὶ γρ. 5· Σωζέσθω [ε]ἰς πατρίδαν πᾶς ὁ πλοΐζόμενος.

2) Κοιν. Aesch Agam., ἐκδ. Schneidewin-Hense, 1883 (στ. 539-40). — Ὁ Th. Plüss, Enger-Plüss, Teubner, 1895, γ' ἐκδ., στ. 545, γράφει· « τιθ.: statt des Femininuns δρόσοι schwebt hier ein Begriff wie ὄμβροι vor vgl. zu 543. » Ἀπίθανο. Ἀποφασιστικὰ ὅσα σημειώνει ὁ Keck στὴν ἔκδοσή του (Aeschylos Agamemnon, 1863, σ. 302)· γράφει μάλιστα, στ. 538-539 ἀντὶς δρόσοι, λειμωνίας βρεγμοὶ κατεψάκαζον, ποὺ εἶναι καὶ τὸ σωστό.

3) Κ. γιὰ τὶς παραλλαγὲς καὶ γιὰ τὸ τί λένε οἱ κώδικες, τὰ *Nicandrea*, ed. O. Schneider, Lpzg, 1856· κ. καὶ τὸ σχόλιο σ. 27· « τὸ δὲ καταψηχθέντος ἀντὶ τοῦ καταψηχθείσης καὶ ἀπο ιναχθείσης· κέχρηται δὲ τούτῳ τῷ σχήματι πολλάκις. Θεόφραστος δὲ ἀρσενικῶς [ἀφτὸ θέλει προσοχὴ] εἶπε τὸν ἄκανθον. » Καὶ τόντις ἔτσι τὸν ἔχουνε τὰ λεξικά, μόνο ἀρσενικό, κ. *Liddell a. Scott, Bailly*, Ἀνέστη Κωνσταντινίδη· ὁ *Passow* (1841) τὸ βάζει γιὰ θηλυκό, στὸ Θησαβρό του ὁ Ἑ. Στέφανος γιὰ θηλυκὸ κι ἀρσενικό, τὰ δυὸ μαζί. Πιθανὸ νἀκολούθησε κάποια σύχυση μεταξὺ ἄκανθος καὶ ἀκάνθη, καὶ μπορεῖ νἀγραφε ἀκάνθου τὸ χερόγραφο.

Digitized by Google

ἀσυνταξιὲς ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ καταλογηθοῦνε παρὰ σὲ θέση χωριστή, ποὺ δὲν ξηγηθήκανε κιόλας ἀκόμη ἀρκετά.

Γιὰ τὸ δυϊκὸ ἀλλάζει ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη τὸ ζήτημα. Γνωστὸ πὼς τὸ ἄρθρο τοῦ δυϊκοῦ δὲν εἶχε τύπο ἰδιαίτερο γιὰ τὸ θηλυκό, ἢ ἂν εἶχε, γλήγορα χάθηκε (κ. Kühner-Blass, *Ausf. Gr. d. gr. Spr.*, Th. I, 1, 604, Anm. 2, 1890)· ἔτσι κ' οἱ ἀντωνυμίες *τώδε, τούτω, ἄμφω* (κ. Kühner-Gerth, II, 1, 73, Anm.). Ὁ Gerth στὸν πίνακά του (II, 2, 626, λ. *Maskulinform)* πολὺ σωστὰ σημειώνει τἀκόλουθο· « Partizip *scheinbar* st. der Femininf. » καὶ παραπέμπει στὸ μέρος ποὺ εἴπαμε. Σημαίνει δηλαδὴ πὼς ἀφοῦ στὴν κλίση τοῦ ἄρθρου παρασύρθηκε τὸ θηλυκὸ στὸν τύπο τοῦ ἀρσενικοῦ, ἁπλοχώρεσε ἡ ἀναλογία λίγο λίγο καὶ στὰ ἐπίθετα καὶ στὴ μετοχή. Μὰ σημαίνει καὶ κάτι ἄλλο. Σημαίνει χωρὶς πολλὰ λόγια πὼς ὁ δυϊκὸς παίρνει τὸν κατήφορο. Δὲν ξέρουνε πιὰ καλὰ καλὰ ποῦ χρειάζεται θηλυκὸ καὶ ποῦ ἀρσενικό. Σβήνεται κι ἀποσβήνεται ἡ διαφορὰ στὴ μνήμη τῶν ἀθρώπω.

Καὶ τώρα, παρακαλῶ, τί ἄλλο λέγαμε γιὰ τὴν καθαρέβουσα; Γλώσσα νεκρή, ὅπως μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἀπονεκρώθηκε κι ὁ δυϊκός. Ὁ δυϊκὸς μάλιστα μᾶς ἄφησε γειὰ μιὰ γιὰ πάντα. Τὸ ἴδιο πρέπει μιὰ γιὰ πάντα νὰ μᾶς ἀφήσῃ γειὰ καὶ ἡ καθαρέβουσα. Παίρνει τὸν κατήφορο καὶ δάφτη.

Ἀπόσωμα Γ'. Σελ. 277 *οὐτωσί*. Πὼς τὸ *ἔτσι* προέρχεται ἀπὸ τὸ *οὐτωσί*, πρῶτος δὲν τὸ εἶπε ὁ Χατζηδάκης, τὸ εἶπε ὁ K. Foy, στὸ *Lautsystem der griechischen Vulgärsprache*, Teubner, 1879, σ. 92. Μὰ ξεφυλλίζοντας τὸ βιβλιαράκι, παρατήρησα καὶ κάτι περίεργο. Τὸ μεγάλο τὸ κάφκημα τοῦ Χατζηδάκη στάθηκε ἡ ἀρχή, καθὼς καὶ γνωστό, πὼς τὰ νεοελληνικά, τὰ ῥωμαΐκα δὲ βαστοῦνε μήτε ἀπὸ ἰδιωτισμοὺς ὁμηρικούς, μήτε ἀπὸ ῥίζες προομηρικὲς μήτε ἀπὸ τὰ δωρικὰ ἢ τὰ αἰολικά. ὅπως θαῤῥούσανε προτήτερα, ὅπως ἔλεγε κι ὁ M. Deffner, παρὰ βαστοῦνε ἀπὸ τὴν Κοινή, τὴ γλώσσα ποὺ μορφώθηκε κι ἁπλοχώρεσε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ὕστερις ἀπὸ τοῦ Μεγ' Ἀλέξαντρου τὰ χρόνια. Τὴν ἀρχή του μᾶς τὴν ξεδιάλισε φαρ-

Digitized by Google

Digitized by Google

ΜΙΚΡΟΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ[1]

Γαλλικά· εἶναι ἡ αἰθουσιάνικη γλώσσα στὴν Ἑλλάδα, τὴ μιλοῦνε οἰκογένειες ἀναμεταξύ τους, 12-14· ἀκαδημικὴ γλώσσα καὶ λάθια της, 78· ἀντωνυμίες g· τοῦ μεσαιώνα, 156· βιβλιογραφικὰ γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς δημοτικῆς γ. στὴ γραφτή, 80· γαλλισμοὶ στὰ ῥωμ., 322· γενικὴ λατινικὴ στὰ σημερνὰ γ., 55, 1· δασκαλισμοὶ στὰ γ., ποιοὶ εἶναι κ' ἡ διαφορά τους μὲ τοὺς δασκαλισμοὺς τῆς καθαρ., 70· δημοτικὴ γ., 76· διγλωσσία γ. καὶ διγλ. καθαρ. δὲ συγκρίνουνται, 76· διγλ. στὰ γ., 148· καθαρέβουσα καὶ δημ. στὴ σημερνὴ γαλλ. φιλολ. γλ., 207· καθαρέβουσα γαλλ., 15, 1· τὰ γ. γενήκανε γλ. φυσικὴ στοὺς καλλιεργημένους Ἑ., 14· ν γ. φωνηεντικό, 82· νεοελληνικὰ στὴ γαλλική, 282, 1· ντοπιολαλιὲς γ. καὶ πόσες εἶναι, 157-158· ντοπιολαλιὲς γ. καὶ πῶς βοηθοῦνε τὴν κοινή, 229· ὀνόματα κύρια γαλλικά, 282· παρακούσματα στὴ μιλημένη γ. καὶ τί λογῆς εἶναι, 82· παρατατικὸς ὑποταχτικῆς, *que je m'asseyasse, que je m'assisse,* καὶ γιατί, 168· πρῶτο καὶ δέφτερο πρόσωπο ἑνικ.

1) Ὁ πίνακας ἀφτὸς εἴτανε γιὰ νὰ γίνῃ μεγαλήτερος, νὰ γίνῃ καὶ πίνακας τῶν ἰδεῶνε, μὰ περιωρίστηκα στὰ καθαφτὸ γλωσσολογικά. Θὰ βοηθήσουνε τὸν ἀναγνώστη κ' οἱ διάφοροι τίτλοι τῶν κεφαλαίωνε, ποὺ γίνουνται ἄλλος πίνακας. — Στὸν πίνακα, ὅπου δῇ κανεὶς τὸν ὅρο νευελλ. (=νεοελληνική), πρέπει νὰ καταλάβῃ πῶς ὁ λόγος γιὰ τὴ δημοτική. Τὸ συλλογίστηκα καὶ μοῦ φαίνεται ὁ μόνος κατάλληλος ὅρος. Δημοτικὴ νὰ τὴ λέμε, δὲ γίνεται, ἀφοῦ κάθε γλώσσα εἶναι δημοτική· τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν ὅρο ἐθνική. Μᾶς ἀπομνήσκει ἕνας ἄλλος ὅρος πολὺ καλός. ῥωμαΐκη, μὰ ποὺ γιὰ ἱστορικοὺς λόγους δὲν κάνει, ἐπειδὴ τὰ ῥωμαΐκα ἔχουνε τὴν ἀρχή τους μὲ τὸν Κωσταντῖνο τὸ Μεγάλο, ἐνῶ πολλοί, ἄπειροι σημερνοὶ τύποι βαστοῦνε ἀπὸ ἐποχὴ πολὺ ἀνώτερη ἀπὸ τοῦ Κωσταντίνου τὰ χρόνια. Ἔτσι κερδίζουμε καὶ δυὸ ἁπλοὺς ὅρους, ἑλληνικὴ — *grosso modo* — καὶ νεοελληνική, *grosso modo* καὶ δάφτη, ἀφοῦ λέγοντας ἑλληνικὴ καὶ νεοελληνική, δίνουμε στὶς δυὸ λέξες σημασία μόνο χρονολογική, μὴν ξετάζοντας καὶ μὴ συμπεριλαβαίνοντας στοὺς ὅρους μας τὶς ντοπιολαλιές.

Digitized by Google

-ης γεν. θηλ. ἐν. α' κλίτ., 312· -ας, οὐδ., 129· -ατος, 101· -άτου, οὐδ., καὶ -ατος, 101· -ατου, οὐδ. καὶ -ιοῦ, 268, 268, 1· -έα, -ίο στὴ νεοελλ., 65, 129· -εις=ες, 74· -εις, -ους στὸ τέσσερεις, 146· -ες, ὀν. ἀρσ. γ' κλίτ. καὶ -ιές, 122, 1· -εων, 57· -εως=ως, 75· -η ἀπαραίτητη στὰ α' κλιτα θηλ., 97, 1· -η θηλ. γ' κλίτων ἐπιθέτωνε, 75, 87· -ης, ὀν. γ' κλ. ἐπιθ. τ. ἀρχ., καὶ πλ., 113· -ιας καὶ -ες γ' κλίτ., 122, 1· -ινα, 274, 2· -ίο νεοελλ., 65, 129· -ις=-η, -εις=-ες, γ' κλίτωνε, 74· -ις οὐδετ., 273· -ισσα, 75· κατάληξες τέσσερεις τῆς 6' κλίσης τῆς νεοελλ., 314· -νε καὶ -ῶ ἢ -ω, γεν. πλ. α' κλίτωνε, 166, 1· -ο, ὀν. θηλ., 96, 1· -ο οὐδετέρωνε τριτοκλίτωνε τῆς ἀρχαίας, 114, 115, 1, 132· -ο κλητ. ἐν. 6' κλίτ., 314 ἀκ., 315, 1· -ο γεν ἐν. 6' κλίτ., 318· -οι γ' κλίτ. τῆς ἀρχ., 111, 1· -οι, ὀν. πλ. ἀρσ. γ' κλίτ., 144, 1· -οισι δοτ. πλ. ἀττ., 54· -όν, ὄχι -ών, στὴν αἰτ. χειμόν, 101, 1· -όνε, αἰτ. ἐν. ἀρσ. σὲ οὐσιαστικά, 147· -οντο, οὐδετ., 132· -ος, οὐδετέρωνε· ὁ κληθ. πῶς μορφώνεται, 52-53, 53, 1· -ος, περιττοσ. στὸ ἑνός. πτλ., 55, 55, 2, 123· -ός τῆς καθαρέβουσας, 74, 87· -ος θηλ., 95, 96, 1· -ότο ὀν. οὐδ., 92, 109· -ους, αἰτ. πλ. θηλ. γίνεται ἀρσενική, 75, 87, 88· μὲ τί τρόπο γίνεται, 92· -ους, ἀρσ. γ' κλίτ. τ. ἀρχ., 111, 1· -ούς ἀντὶς -εῖς, 113, 1· -ους στὸ τέσσερους, 146· -ρινός, 198· -ς, οὐδέτ., 273· -ς, ὀν. ἀρσ. ἐν., 274, 324· -ω, γεν. πλ.=-εων τ. ἀρχ., 58, 60· -ων, πῶς ἔγινε -ος, 98 ἀκ., 98, 1, 104, 1, 100-105, 251, 316. — ('Ρηματικές)· -ᾶμαι, -ιέμαι, 128, 144, 163· -ατε, -ετε παρατ., 175· -έμαι, -ιοῦμαι, -όσαστε, -ίστε, 144· -εστα, 178· — κατάληξες ρημ. διάφορες, 172· -όμαστε, -ὁσαστε, 162· -ὁμασταν, -ούμασταν, 166, 2· -ὁσαστε, τί χρόνου εἶναι, 167, 173· -ὁντουσαν, 165, 1· -ούμενος, ἐπιθετικὴ μετοχή, 133· -ουν, -οῦν, -ουνε, 128· -οῦστε, 145· -ουτε, 146.

Λέξεις διάφορες καὶ τύποι. — ἀδρεφὸς καὶ ἀδερφός, 83, 83, 1· αἰστάθηκα, καὶ πῶς δὲν κάνει, 160· 'Αχαδημεία καὶ 'Αχαδημία, 219· ἀκουστὴς καὶ ἀκροατής, 292· ἀλάτι καὶ ἅλας, 129· ἅλτρο κέ, 274· ἀνελπισιά, 109· ἀντεξα, 109· ἀντέχω, 109· 'Απόκρεω, 193· ἁρμάα, 229· ἁρμηνέβω, 195· ἀστρονόμος=ἀστυνόμος, καὶ τί γλωσσολ. σημασία ἔχει, 83· αὐθάδης, καὶ πῶς κανονίζεται, 112· αὐστηρός, καὶ πῶς κανονίζεται, 112· ἀφερημένος, 186· ἀφστηρός, 113, 1· ἀφτηρός, 113, 1· ἀχινός, 291· ἄχιουρα, 185. — Βαρέλιον, 218· βαρέλλιον, 193· βάναυσος, 112· βάναψος, 113, 1· βέργα, ὄχι ἀπὸ *virga*, μὰ ἀπὸ *verga*,, 185, 1. — Γεγονότο, 91, 109· γελοιογραφία, 100, 1 γλωσσόσκιτο, 223· Γραικός, 129· γράμματα, 16. — Δεκοχτώ, καὶ γιατί, 182· δέρτα, 244, 1· διάφορο, 144. — 'Εβζεβής, 113, 1· εἰμαστάνε, 178· εἴντανε, 178· εἴντουσαν, 166, 2· ἐκάτεξα, 118, 2· ἔκφραση, 83· ἔκθεση, 83· ἔπια, ἔρμος, ἔρημος, 148· ἐρμηνέβω, 195· ἔτσι, 277, 351· εὐσεβής, 112· ἐφκα-

Digitized by Google

ριστῶ, 302 ἀκ.· ἔχα, 14. — Ζιοῦσε, 146· ζουμπουρλιά, 123, 2· ζουμπουρλίδης, 123, 2· ζουμπουρλίδικο, 123, 2· ζωερός, 186. — Θάν, 110. — Ἰδιός, 87· ἰδιογέννητη, 129· ἴζμός, ἰσθμός, ἰσμός, ἰσσμός, ἰστμός, 117. — Καραφλός, 83· καρρικατούρα, 100, 1· κατάρφακτος, κατάφρακτος, 83· κομμό, καὶ πῶς μορφώθηκε, 68· κοντίκι, 111, 1· κουζίνα, 243· κοχινάρι, 273, 1· κριάσι, 291· κύπερη, καὶ πῶς, 185. — Λαουντέννις, 271· λέξες ἀρχαῖες στὴ γραφτὴ δημοτική, 123· λέξες ἀρχαῖες καὶ πῶς συμμορφώνουντκι, 117· λέξες συνηθισμένες μὲ σημασία καινούρια, 116· λέξες μὲ τὴ σημασία τους τὴν ἐτυμολογική, 115· λέξες ποὺ τὶς καταλαβαίνει ὁ καθένας, καὶ τί μ' ἀφτό, 93. — Μέλλου, 109· μεταλάβηση, 101, 3· μοβόρος, 107· μπαγάλια, 129· μπαξές, 270· μπαρτζολέττα, 293· μπέσα γιὰ μπέσα, 134· μπουφφές, 273· μυρτιά, καὶ διάφοροι ἄλλοι τύποι, 185, 2· μῦς, 309. — Νάν, 110· νεροδίκης, καὶ τί γλωσσολ. σημασία ἔχει, 83· νιάτα, νιότη, νιότητα, 180· ντόπιος, καὶ ἀπὸ τὸν τόπο, 266. — Ξελέχω, 107. — Ὄντο, 115· ὁρμηνέβω, 195. — Πάνσοφος, πάσσοφος, 75, 1· Παρθενός, 95 ἀκ.· Παρθενώνας, 96· παρών, 102· πίτουρο, 185· πνέμα, 108· πτῶμα, 72· πτῶσις, 308. — Ῥεκλάμα, 278-9· Ῥοδοστὸ καὶ Ῥαιδεστό, 181· ῥομάντζο, 293· Ῥωμιός, 129. — Σεπτό, 72· σόπα, 161· συγκοσμιά, 222· συγνά, 110· συντοπιά, 222· συφέρο, 92· συφοιτητής, 120· συχνά, 110. — Ταίριαγμα, 134· τέλειωσε, ὄχι ἐτελείωσεν, τὸ ῥωμαίϊκο, 154, 1· τέχνη, 16· τὸ ἐλάχιστο, 69, 2· τουλάχιστο, 69· τρελός, 185, 3· τσατραπάτρα, 289 (θὰ πῇ ὅμως περισσότερο baragouin, παρὰ charabia, λ. χ., τοῦ τὰ εἶπα τσ., δηλαδὴ σὲ μιὰ γλώσσα ποὺ δὲν ξέρει κανεὶς καλά)· τσιμουδιά, 276· τύποι ντόπιοι, 142. — Φειδοτροπίς, 290· φερμάνι, 194, 2· φίλιωμα, 134· φιλίωση, 134· φιρμάνι, 194, 2· φκειάνω καὶ φτειάνω, 83· φορτώματα, 129· φτῶμα, 72, 2· φῦλο, 217, 1. — Χαμπηλός, 230, 1· χειλόηχος, καὶ γιατί ὄχι χειλικός, 223.

Ξενισμοί. Σὲ τί χρησιμέβουνε, 59-60, 189, 191· δείχνουνε τὴν ἀθανασία τῆς ἑλληνικῆς, 269 ἀκ.

Ὀρθογραφικά. Σὲ κείμενα ἐκκλησιαστικά, 42, 1· 6, φ, ἀντὶ υ στὸ αυ ευ κτλ., 203· ἄλλα, 219, 290, 2, 344-5.

Παρακούσματα. Καὶ ποιὰ εἶναι, 76 ἀκ., 81 ἀκ., 84.

Πολυτυπία, κ. Τυπικό.

Προφορὰ τῆς ἀρχαίας σώζεται στὴ νεοελληνική, 21, 117.

Συνταχτικό. Κάτι ἀσύνταχτα στὴν ἀρχαία ἑλληνική, στὴν ἀττική, στὴν Κοινὴ τὴν ἀρχαία, καὶ στὴν καθαρέβουσα (αἵτινες... καταλαβόντες, φυλαὶ.... ἀγωνιζόμενοι, γυναικῶν καταλειψάντων, ἰδέα ἄρχοντες, κεφαλαὶ... λελιχμότες κτλ. κτλ. κτλ.). Μικρὴ μελέτη γιὰ ἕνα λάθος, 340-35].

Digitized by Google

Digitized by Google

ΠΕΡΙΕΧΑΜΕΝΑ[1]

Σελ.

ΜΙΚΡΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1

ΑΠΟΛΟΓΙΑ 31

Α'. — Φανατικός 31

1. Ἡ ἀρχαία Ἥρα 31
2. Ἡ ἀμεροληψία 41
3. Δυὸ καὶ δυὸ τέσσερα 46

Β'. — Κανονικός 49

4. Τὸ κρῖμα 49
5. Δυὸ λόγια καὶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους 51
6. Πατροπαράδοτα 57
7. Δασκαλισμοὶ καὶ δασκαλισμοὶ 63
8. Συμμορφωμένοι κι ἀσυμμόρφωτοι δασκαλισμοί . . . 71
9. Οἱ ἀκανόνιστοι κανονίζουνται 73
10. Ἐπιχειρήματα τοῦ δασκάλου ἀνάποδα 76
11. Ποιὰ εἶναι τὰ καθαφτὸ παρακούσματα 81
12. Λάθια καὶ διορθώματα 87

1) Ἀνάγκη δὲν εἶνκι νὰ κάμουμε πίνακα ξεχωριστὸ γιὰ τὰ παρατυπώματα καὶ τὰ παραβλεψίματα· σημειώνουμε μόνο τἀκόλουθα· σελ. 15, γρ. 11, γρ.· ῥωμαϊκα, ὅπως καλλιέργησε τὰ γαλλικά της. — σ. 59, γρ. 15, γρ.· Θουκ. γ', — σ. 60, 18, γρ.· πῶς — σ. 71, 15-16, γρ.· δὲ συμμορφώνουνται κτλ., μὰ ἐπειδὴ δὲ συμμορφωθήκανε, σὰν πρωτοβγήκανε στὴ μέση, σὲ κανόνες, κτλ. — σ. 237, 10, γρ.· νὰ τὴν ἐφαρμόσουνε — σ. 238, 6, γρ.· πατήρ, — σ. 257, 24, γρ.· ἀστειότερον — σ. 258, 26, γρ.· ὑποσκέθηκε — σ. 260, 25, γρ.· ζήτημα. — σ. 261, 10, γρ.· ψυχολογιέται — σ. 269, 15, γρ.· πῶς — σ. 308, 19, γρ.· *graeci*, Lpzg. κτλ. — σ. 312, 20, γρ.· Αὐρηλίᾳ Βασιλίσσᾳ — σ. 314, 7, γρ.· ἀδερφO — σ. 334, 20, γρ.· νὰ προφυλαχτῇ — σ. 335, 5, γρ.· νέος εἶναι.

Digitized by Google

Σελ.

Γ'. — Τὸ σπουδαῖο τὸ ζήτημα 89

13. Ἡ θωπία 89
14. Καλαπετρωσιὰ κ' ἐπιστήμη μαζί. 91
15. Παρθενώνας καὶ Παρθενὸς 95
16. Ἡ σκλαβιὰ τῆς καθαρέβουσας 106
17. Τυπικὸ καὶ φωνολογία 111
18. Κάτι ἀρχαῖες λέξες 117
19. Γλυκοὶ ἔπαινοι 124
20. Ποιὸς ὑποχωρήσει 127
21. Οἱ δισταγμοί μου κι ὁ Ἀργύρης 130
22. Τὸ βουσφέτι 134
23. Ἡ γαλήνη 136
24. Τὸ χρέος 137

Δ'. — Δημοτικὴ καὶ δημοτικές. 138

25. « Χαμαιζηλὸν καὶ τεπεινόν. » 138
26. Ἀντιελληνική. Ἀντιεθνική. 140
27. Τὸ τρρρομερὸ ἐπιχείρημα. 141
28. Κοινὴ καὶ κοινές 143
29. Διάφοροι λόγοι τῆς δημοτικῆς διγλωσσίας 146
30. Νὰ τὰ ὁμαλώσουμε, μὰ νὰ μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὴν ποίηση 152
31. Λουκιανὸς καὶ Θεόκριτος 153
32. Πολυτυπίες τῆς ἀρχῆς 155
33. Οἱ πολυτυπίες καὶ ἡ σειρὰ 158
34. Ἕνα μακρινὸ παράδειγμα [τὸ ῥῆμα]. 162
35. Ὁ παρατατικὸς κ' ἡ σειρά του 165
36. Ἀρχὴ ἀλλαγῆς. 167
37. Νὰ τὸ μακρύνουμε ἀκόμη. 175
38. Ἕνωση κ' ἕνωση 176
Γραμματικὴ καὶ γλωσσολογία 179

Digitized by Google

Σελ.
40. Ντόπια καὶ κοινὴ 181
41. Νόμος καὶ τρόπος τοῦ νόμου 183
42. Ὅλα δὲν ἀκούνε τὸν κανόνα 187
43. Μοιάζει πὼς δὲν ἀκούνε νόμο κι ὡςτόσο ἀκούνε δικό τους 189
44. Μὲ τἀσυμμόρφωτα τί θὰ γίνῃ; 192
45. Οἱ δώδεκα ποὺ δὲν μπήκανε ἀκόμη στὴ σειρά. . . . 194
46. Ἡ μιὰ σειρὰ βοηθᾷ κάποτες τὴν ἄλλη 196
47. Ὀρθογραφία 199

Ε'. — Τὸ μόνο τὸ ζήτημα 202

48. Ἡ καλὴ συνείδηση κ' ἕνας λόγος τοῦ Ῥοΐδη. . . . 202
49. Τί κάμαμε καὶ τί θὰ κάμουμε 205
50. Τὰ παιδιὰ 208
51. Ἡ καθαρέβουσα καὶ ἡ ἐπίδρασή της 210
52. Τὸ αἴστημα 214
53. Ἡ τεχνητὴ 216
54. Ὁ πλοῦτος 220
55. Τὰ ἱστορικὰ τῆς καθαρέβουσας 224
56. Λαὸς καὶ λαὸς 227
57. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ καιροῦ 231
58. Ἐπιχειρήματα τοῦ σκότου 233

Ζ'. — Ἡ καθαρέβουσα. 235

59. Ἡ καθαρέβουσα καὶ τὰ παιδιὰ 235
60. Γραμματικὴ τῆς καθαρέβουσας 241
61. Χυδαία δημοτικὴ 242
62. Οἱ δυὸ γραμματικὲς 246

Η'. — Οἱ φανατικοί. 248

63. Οἱ φημερίδες τους 248
64. Κάποιο περίεργο ἰντερβιοῦ 259

Digitized by Google

Σελ.
65. Ὁ Robert Owen 262
66. Ἡ ἀκρισία 263
67. Ὁ ντόπιος 265
68. Ἀπὸ τὰ γράμματά μου 267
69. Οἱ ξένες λέξες 269
70. Ξένα καὶ ντόπια 272
71. Ποιὸ εἶναι καὶ ποιὸ δὲν εἶναι τὸ ξένο 275
72. « Ἡμιόνων δίκην. » 277
73. Ἡ ζωὴ περαστικιά, μὰ τὸ κακὸ τὄνομα δὲν περνᾷ . . 279
74. Ἡ καθαρέβουσα καὶ τὰ κύρια ὀνόματα 281
75. Ἐν τῷ πρυτανείῳ σιτεῖσθαι 284
Χωρὶς ἀριθμὸ 285

θ'. — Ὁ ἅγιος ὁ φανατισμὸς 293

76. Α, Β, Γ, Δ 293
77. Ἀπρόσωπο καὶ γενικό 295
78. Τὰ προσωπικὰ 297
79. Ἡ ἀληθινὴ περηφάνεια 300
80. Ἡ δυσπιστία. 301
81. Ἐφχαριστῶ, ἐφκαριστῶ 302
82. Ὅροι περίεργοι. 307
83. Ἕνας ὅμορφος νόμος 309
84. Κλίνουνται — καὶ λέγουνται 310
85. Τὰ νιοφερμένα 311
86. Τὰ θηλυκὰ καὶ τὰ πατροπαράδοτα 312
87. Τὰ δεφτερόκλιτα. Ἡ κλητικὴ συμμορφώνεται . . . 314
88. Συμμορφωθήκανε καὶ συμμορφώνουνται τὰ κύρια ὀνόματα. 315
89. Συμμορφώνεται καὶ ἡ γενικὴ 316
90. Ἀθανασία τῆς γλώσσας 320
91. Ἡ παράδοστ, κι ὁ λαός. Ἡ Ἑλένη τοῦ Μήτρου . . 321

Digitized by Google

Σελ.
92. Βρῆκα τὸν μπελά μου. Καὶ « ξενίζω. » 323
93. Ὁ κριτικὸς φανατισμὸς 326

Γ'. — Ὁ Ναὸς 327

94. Ὅλοι μας ἕνα 327
95. Τὸ ρουμάνι 329
96. Τί σημαίνει ἀρχηγὸς 331
97. Ὁ Παλαμᾶς 332
98. Συλλογιότανε 333
99. Ζῇ καὶ δὲν περνᾷ 334
100. Τὸ « δαιμόνιο. » 335
101. Ὁ Ναὸς 336

ΑΠΟΣΩΜΑΤΑ 339
ΜΙΚΡΟΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΟΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ . 355
ΠΕΡΙΕΧΑΜΕΝΑ 363

Τέλος τοῦ τρίτου τόμου " Ῥόδα καὶ Μῆλα "

PARIS — Imprimerie Chaponeĭ, 7, rue Bleue.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google

Digitized by Google